

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет

Наукові записки
Бердянського державного
педагогічного університету

Серія: Педагогічні науки

Випуск 1

Бердянськ
2022

УДК 378.001.89(082)
ББК 74.480.46я5
Н 34

ISSN 2412-9208
ICV 2020: 74.31
DOI 10.31494/2412-9208

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Лазарєв Микола Іванович – д.пед.н., професор (Українська інженерно-педагогічна академія);

Павленко Анатолій Іванович – д.пед.н., професор (Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія).

*Друкується за рішенням вченої ради
Бердянського державного педагогічного університету.
Протокол № 10 від 05.07.2022 р.*

**Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України
збірник включений до Переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б»)
(наказ МОН України №1412 від 18 грудня 2018 року)**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ігор Богданов – доктор педагогічних наук, професор, ректор (Бердянськ), головний редактор; **Ольга Гуренко** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Ольга Грауман** – доктор педагогічних наук, професор (Хільдесхайм, Німеччина); **Лариса Зайцева** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Людмила Коваль** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Алла Крамаренко** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Ільзе Мікельсон** – доктор педагогічних наук, професор (м. Лієпая, Латвійська Республіка); **Вячеслав Осадчий** – доктор педагогічних наук, професор (Мелітополь); **Ігор Раку** – доктор педагогічних наук, професор (Кишинів, Молдова); **Алесандро Фігус** – доктор педагогічних наук, професор (Рим, Італія); **Ольга Попова** – кандидат педагогічних наук, доцент (Бердянськ); **Катерина Осадча** – кандидат педагогічних наук, доцент (Мелітополь).

Н-34 Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип. 1. Бердянськ : БДПУ, 2022. 491 с.

Збірник «Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки» заснований з метою оприлюднення результатів педагогічних досліджень науковців. Публікації репрезентують нові підходи до різних аспектів педагогіки та методики.

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несе автор.

© Бердянський державний педагогічний університет, 2022
© Автори статей, 2022

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Berdiansk State Pedagogical University**

**Scientific Papers
of Berdiansk State Pedagogical
University**

Series: Pedagogical sciences

Issue 1

**Berdiansk
2022**

UDC 378.001.89(082)
LBC 74.480.46я5
N 34

ISSN 2412-9208
ICV 2020: 74.31
DOI 10.31494/2412-9208

REVIEWERS:

Lazarev Mykola – doctor of pedagogical sciences, professor (Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy);

Pavlenko Anatoly – doctor of pedagogical sciences, professor (Khortytsia National Training and Rehabilitation Academy).

*It is published according to the resolution of the Academic Council
of Berdiansk State Pedagogical University
Record № 10 of 05.07.2022*

**According to the resolution of Attestational board of the Ministry
of education and science of Ukraine this edition was included to
the List of scientific professional editions of Ukraine (category B)**
(Resolution of the Ministry of education and science of Ukraine
№ 1412 of 18 December 2018)

EDITORIAL BOARD:

Ihor Bohdanov – doctor of pedagogical sciences, professor, rector (Berdiansk), editor in chief; **Olha Hurenko** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Olga Grauman** – doctor of pedagogical sciences, professor (Hildesheim, Germany); **Larysa Zaitseva** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Liudmyla Koval** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Alla Kramarenko** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Ilze Mikelson** – doctor of pedagogical sciences, professor (Liepāja, Latvia Republic); **Viacheslav Osadchiiy** – доктор педагогічних наук, професор (Melitopol); **Ihor Racu** – doctor of pedagogical sciences, professor (Kishinev, Moldova); **Alessandro Figus** – doctor of pedagogical sciences, professor (Rome, Italy); **Olha Popova** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (Berdiansk); **Kateryna Osadcha** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (Melitopol).

N-34 Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences. Issue 1. Berdiansk : BSPU, 2022. 491 p.

The collection of scientific papers of Berdiansk state pedagogical university (Series: Pedagogical sciences) contains results of pedagogical research of Ukrainian and foreign scientists. Publications represent new approaches to actual problems of teaching, education and methods.

ЗМІСТ

Akmen Victoriia, Sorokina Svitlana, Sorokina Valentyna (Kharkiv). Definition of the Role and the Place of Practical Content in the Context of Quality Training of Higher Education Specialists.....	11
Анастасова Ольга (Бердянськ). Дисципліна «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» як складник формування професійної компетентності майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту.....	21
Бабич Павло (Бердянськ). Модель методичної системи формування готовності до використання цифрових технологій у майбутніх кваліфікованих робітників комп'ютерного профілю з порушеннями слуху	28
Барбашова Ірина (Бердянськ). Динаміка якості музичних сенсорних умінь молодших учнів: результати формувального експерименту.....	39
Бардус Ірина, Ковачов Сергій, Богданов Ігор, Сичікова Яна (Бердянськ). Професійна діяльність фахівця в галузі наноматеріалознавства зі створення наноструктур на поверхні напівпровідників.....	55
Близнюк Микола, Дебре Олексій (Полтава). Цифрова безпека освітнього процесу: європейський поступ Естонії та перспективи України.....	65
Вєнцева Надія (Бердянськ). Особливості організації дистанційної взаємодії в закладах загальної середньої освіти в умовах пандемії COVID-19.....	78
Григор'єва Вікторія (Бердянськ). Формування дистанційно-освітньої компетентності студентів-музикантів у педагогічних закладах вищої освіти.....	85
Гриценко Лариса, Срібна Юлія (Полтава). Методичні аспекти формування графічної компетентності майбутнього вчителя трудового навчання та технологій при вивченні предметів професійної підготовки	91
Захарова Наталя (Бердянськ). Генеза менторства як історичного явища.....	104
Кара Світлана, Хатунцева Світлана, Пшенична Наталя (Бердянськ). Зміст та структура професійної компетентності майбутнього фахівця з фізичної терапії та ерготерапії.....	112
Коваль Людмила, Ніконенко Тетяна (Бердянськ). Сучасний аспект впровадження технології організації диференційованого навчання: дистанційна освіта на уроках математики в початковій школі.....	120
Колісник Євгеній, Цина Андрій (Полтава). Методика використання сценічних прийомів у процесі трудового навчання...	128
Корець Микола, Підгорна Тетяна, Симоненко Катерина (Київ). Використання веб-орієнтованих середовищ під час вивчення комп'ютерного дизайну учнями старшої школи інформатичного профілю	139
Корець Олександр, Іщенко Світлана (Київ). Інформаційне забезпечення навчального процесу при вивченні питань управління якістю продукції та послуг готельно-ресторанного господарства.....	149
Коробчук Людмила (Луцьк). Наукові дослідження та навчання у вищій школі в дистанційному форматі як необхідність в складних для країни умовах.....	157

Кот Надія (Бердянськ). Організація адаптивного фізичного виховання дітей різновікової логопедичної групи.....	166
Кравченко Наталія, Алексєєва Ганна, Горбатюк Лариса, Хоменко Світлана (Бердянськ). Організація виховної роботи закладу освіти під час карантину засобами інформаційно-комп'ютерних технологій.....	177
Крамаренко Алла (Бердянськ). Формування дослідницьких умінь у здобувачів початкової освіти на інтегрованих уроках «Я досліджую світ».....	189
Кривильова Олена, Жигірь Вікторія (Бердянськ). Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників на основі STEM-орієнтованого підходу.....	196
Кудря Оксана, Рись Оксана (Полтава). Шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів на уроках трудового навчання у процесі вивчення технології проектування власного стилю.....	209
Курило Ольга (Бердянськ). Професійна підготовка майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі на основі використання елементів творчої діяльності.....	218
Makeyeva Lyudmyla, Gromokovska Tetyana, Popazova Olena, Murzina Olena, Aliyeva Olena, Pototska Olena (Zaporizhzhia). The use of gender-neutral pronouns in English during teaching of international students.....	230
Малихін Андрій (Бердянськ). Міждисциплінарний підхід: сутність та особливості реалізації у методичній підготовці майбутнього вчителя трудового навчання та технологій.....	240
Малихін Володимир (Запоріжжя). Теоретичні аспекти формування професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю у галузі безпеки інформаційних систем.....	251
Малихіна Тетяна, Малихіна Ольга (Бердянськ). Психолого-педагогічна характеристика психологічного віку студентів в контексті життєвих компетенцій особистості.....	264
Мицик Ганна, Богданова Мирослава (Бердянськ). Роль студентського самоврядування у формуванні цифрової компетентності майбутніх учителів спеціальної освіти.....	274
Мороз-Рекотова Леся (Бердянськ). Формування навичок музикування майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....	285
Нагорна Наталія (Полтава). Методичні аспекти організації проектування і моделювання в процесі формування проєктно-технологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій.....	294
Олефір Ольга (Полтава). Корекція лексичних умінь у молодших школярів із порушеннями мовлення на уроках читання в умовах інклюзії.....	305
Перевознюк Вікторія (Кременчук). Теоретичні підходи до «Place-based education» у зарубіжній педагогіці.....	312

Петровська Катерина, Тургенєва Анастасія (Бердянськ). Дослідження стану надання послуг догляду та підтримки ВІЛ-позитивних людей у державно-громадському секторі.....	321
Попова Анастасія (Бердянськ). Загальні підходи та особливості освітньої політики та акредитаційних стандартів у сфері професійної підготовки соціальних працівників у Канаді.....	337
Попова Ольга, Лесик Анжеліка (Бердянськ). Формування толерантності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.....	348
Семенова Ольга (Кривий Ріг). Становлення, розвиток та сучасні перспективи дистанційних технологій навчання в українській освіті...	355
Семичова Наталія (Бердянськ). Педагогічні умови формування загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва засобами української народнописенної творчості.....	364
Сизоненко Ірина (Бердянськ). Правова соціалізація та правове виховання дітей і молоді засобами цифрових технологій.....	372
Табакова Ганна (Бердянськ). Екокритичне прочитання художніх творів на уроках зарубіжної літератури.....	384
Khalabuzar Oksana (Berdiansk). Formation of students' educational independence during cognitive activities.....	391
Хатунцева Світлана (Бердянськ), Хоменко Олена (Дніпро). Вивчення функціональної системи рухів на засадах індивідуалізації професійної підготовки фахівців.....	398
Чемоніна Лада (Бердянськ). LEGO як інструмент компетентнісного навчання учнів початкової школи на уроках української мови та читання.....	406
Черезова Ірина, Федорик Вікторія (Бердянськ). Психологічні аспекти формування професійного іміджу сучасного вчителя.....	416
Шапар Любов (Херсон). Методи реалізації працевлаштування фахівців морської галузі в Україні.....	428
Школа Ірина, Салюк Богдана (Бердянськ). Інтерактивні лекції як засіб підвищення ефективності навчання у закладах вищої освіти	436
Школа Олександр (Бердянськ). Методичні особливості вивчення основ теорії флуктуацій у курсі теоретичної фізики педагогічного університету	445
Щербак Людмила (Київ). Інноваційно-інформаційні підходи в підготовці кадрів для туристичної індустрії.....	456
Щербакова Надія, Голуб Олена, Лесик Анжеліка (Бердянськ). Шляхи удосконалення пізнавальної самостійності майбутніх учителів.....	463
Yaroshchuk Liliya (Berdiansk). Ethnopedagogical traditions of family education in Kosach-Dragomanov family in courses of educational disciplines «History of pedagogy» and «Theory and methodology of education».....	473
Ярошук Лілія (Бердянськ), Чорний Володимир (Жашків Черкаської обл.) Подолання гендерних стереотипів на уроках фізичної культури засобами спортивних ігор.....	481

CONTENTS

Akmen Victoriia, Sorokina Svitlana, Sorokina Valentyna (Kharkiv). Definition of the Role and the Place of Practical Content in the Context of Quality Training of Higher Education Specialists.....	11
Anastasova Olha (Berdiansk). Discipline «Restorative means in physical culture and sport» as a component of formation of professional competence of future families.....	21
Babych Pavlo (Berdiansk). Model of methodical system of formation of readiness for use of digital technologies at future skilled workers of a computer profile with hearing impairments.....	28
Barbashova Iryna (Berdiansk). The quality dynamics of younger students' musical sensory skills: results of the formative experiment...	39
Bardus Iryna, Kovachov Sergiy, Bohdanov Ihor, Suchikova Yana (Berdiansk). Professional activity of a specialist in the field of nanomaterials to create nanostructures on the surface of semiconductors.....	55
Bliznyuk Mykola, Debre Oleksii (Poltava). Digital security of the educational process: Estonia's european progress and Ukraine's prospects.....	65
Vientseva Nadiia (Berdiansk). Peculiarities of organization of remote interaction in general secondary education in a COVID-19 pandemic..	78
Grigoryeva Victoria (Berdiansk). Formation of distance-educational competence of students-musicians in higher education pedagogical institutions.....	85
Hrytsenko Larysa, Sribna Yuliia (Poltava). Methodical aspects of graphic competence formation future teacher of labor training and technology at study of vocational training subjects.....	91
Zaharova Natalia (Berdiansk). The genesis of mentoring as a historical phenomenon.....	104
Kara Svitlana, Khatuntseva Svitlana, Pshenichnaya Natalia (Berdiansk). Content and structure of professional competence of the future specialist for physical therapy occupational therapy.....	112
Koval Lyudmyla, Nikonenko Tetiana (Berdiansk). Modern aspect of the implementation of the technology of organisation of the differentiated learning: distance learning in the maths lessons at primary school.....	120
Evhenij Kolisnyk, Andriy Tsyna (Poltava). Methods of use stage receptions in process of labor training.....	128
Korets Mykola, Pidhorna Tetiana, Symonenko Kateryna (Kyiv). Use of web-based environments in the study of computer design by students of informative high school.....	139
Korets Olexander, Ishchenko Svitlana (Kyiv). Information support of the educational process in the study of product quality management and hotel and restaurant services.....	149
Korobchuk Lyudmila (Lutsk). Scientific researches and studying at higher education institutions as a necessity during the distance learning in the difficult country circumstances.....	157

Kot Nadija (Berdiansk). Organization of adaptive physical education of children in mixed age-old speech therapy group.....	166
Kravchenko Nataliia, Alieksieieva Ganna, Horbatiuk Larysa, Khomenko Svitlana (Berdiansk). Organization of educational work of the educational institution during quarantine by means of information and computer technologies.....	177
Kramarenko Alla (Berdiansk). Formation of research skills in primary education students in integrated lessons «I explore the world».....	189
Kryvylova Olena, Zhigir Victoria (Berdiansk). Professional training of future skilled workers based on a STEM-oriented approach.....	196
Kudria Oksana, Rys Oksana (Poltava). Ways of activating educational and cognitive activities of schoolchildren in lessons of labor learning in the process of studying technology of designing own style.....	209
Kurilo Olga (Berdiansk). Professional training of future food industry teachers-engineers on the basis of the use of creative activity elements.....	218
Makyeyeva Lyudmyla, Gromkovska Tetyana, Popazova Olena, Murzina Olena, Aliyeva Olena, Pototska Olena (Zaporizhzhia). The use of gender-neutral pronouns in English during teaching of international students.....	230
Malykhin Andrii (Berdiansk). Interdisciplinary approach: the essence and features of implementation in the methodological training of future teachers of labor education and technology.....	240
Malykhin Volodymyr (Zaporizhzhia). Theoretical aspects of formation of professional competence of future engineers-teachers of computer profile in the field of information systems security.....	251
Malykhina Tetyana, Malykhina Olga (Berdiansk). Psychological and pedagogical characteristics of the psychological age of students in the context of life competencies of the individual.....	264
Mytsyk Hanna, Bohdanova Myroslava (Berdiansk). The role of student self-government in forming of digital competence of future teachers of special education.....	274
Moroz-Rekotova Lesia (Berdiansk). Formation of music skills of a pre-school educational institution teacher.....	285
Nahorna Nataliia (Poltava). Methodical aspects of the organization of design and modeling in the process of formation of project-technological competence future teachers of labor training and technology.....	294
Olefir Olha (Poltava). Correction of lexical skills in junior schoolchildren with speech disorders in reading lessons in inclusion.....	305
Perevozniuk Viktoriia (Kremenchuk). Theoretical approaches to «Place-based education» in foreign pedagogy.....	312
Petrovska Kateryna, Turgenieva Anastasiia (Berdiansk). Research on the state of care and support services for HIV-positive people in the public sector.....	321
Popova Anastasiia (Berdiansk). General approaches and features of educational policy and accreditation standards in the field of social workers' professional training.....	337

Popova Olha, Lesyk Angelika (Berdiansk). Formation of tolerance of future primary school teachers in the process of professional training.....	348
Semenova Olha (Kryvyi Rih). Formation, development and modern prospects of distance learning technologies in ukrainian education.....	355
Semychova Nataliia (Berdiansk). Pedagogical conditions of formation of universal values in future teachers of art by means of ukrainian folk song creativity.....	364
Syzonenko Iryna (Berdiansk). Legal socialization and legal education of children and youth of digital technologies.....	372
Tabakova Hanna (Berdiansk). Ecocritical reading of literary works in lessons of foreign literature.....	384
Khalabuzar Oksana (Berdiansk). Formation of students' educational independence during cognitive activities.....	391
Khatuntseva Svitlana (Berdiansk), Khomenko Olena (Dnipro). Study of functional system of movements on the basis of individualization of vocational preparation of specialists.....	398
Chemonina Lada (Berdiansk). LEGO as a tool for primary school students' competence training at Ukrainian language and reading lessons.....	406
Cherezova Iryna, Fedoryk Viktoriia (Berdiansk). Psychological aspects of forming the modern teacher's professional image.....	416
Shapar Lyubov (Kherson). Methods of implementation of employment of maritime industry professionals in Ukraine.....	428
Shkola Iryna, Saliuk Bohdana (Berdiansk). Interactive lectures as a way to increase the effectiveness of teaching and learning in higher educational establishments.....	436
Shkola Oleksandr (Berdiansk). Methodological features of studying of fundamentals of theory of fluctuations in the course of theoretical physics in pedagogical university.....	445
Scherbak Lyudmyla (Kyiv). Innovative and information approaches in training professionals for the tourism industry.....	456
Shcherbakova Nadiia, Holub Olena, Lesyk Angelika (Berdiansk). Ways to improve the cognitive independence of future primary school teachers.....	463
Yaroshchuk Liliya (Berdiansk). Ethnopedagogical traditions of family education in Kosach-Dragomanov family in courses of educational disciplines «History of pedagogy» and «Theory and methodology of education».....	473
Yaroshchuk Liliya (Berdiansk), Chorny Volodymyr (Zhashkiv, Cherkasy region). Overcoming of the gender stereotypes by sports games means during physical training lessons.....	481

УДК 378.147.88

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-11-20

**DEFINITION OF THE ROLE AND THE PLACE
OF PRACTICAL CONTENT IN THE CONTEXT OF QUALITY TRAINING
OF HIGHER EDUCATION SPECIALISTS**

**ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ ТА МІСЦЯ ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ
У КОНТЕКСТІ ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Victoriia AKMEN,

Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor

viktoriaakmen@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5938-6161>

Svitlana SOROKINA,

Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor

sorokinasvetlana0508@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2137-5077>

State Biotechnological
University,

✉ 44, street Alchevsky,
Kharkiv, Kharkiv region, 61002

Valentyna SOROKINA,

teacher-methodologist

sorokina5872@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4131-8472>

Kharkiv State Professional and
Pedagogical College named after
V.I. Vernadsky,

✉ Heroes of Kharkiv avenue, 24,
Kharkiv, Kharkiv region, 61000

Вікторія АКМЕН,

кандидат технічних наук, доцент

Державний біологічний
університет,

✉ вул. Алчевських, 44
м. Харків, Харківська обл., 61002

Валентина СОРОКІНА,

викладач-методист

Харківський державний
професійно-педагогічний коледж
ім. В. І. Вернадського,

✉ просп. Героїв Харкова, 24
м. Харків, Харківська область, 61000

Original manuscript received: May 24, 2022

Revised manuscript accepted: June 06, 2022

ABSTRACT

This work considers the issues of students' practical training as an integral component in modern technologies of degree education. This issue acquires particular relevance at the present time, when there is an increase in competition in the market of educational and scientific services, and Ukraine is advancing through integration into the European educational space.

It is noted that without radical changes in the system of higher education, including without matching the labor market, without increasing the professional level of the nation, it is impossible to ensure the innovative development and competitiveness of educational activities in the country. Besides, innovative development of economy requires high level of education and practical training of specialists. Lagging of content and quality of education from labor market needs, from trends of world economic

development leads to growth of unemployment and dissatisfaction of domestic employers. It is suggested to establish a hereditary relationship between educational approaches and labor market demands: what students master in educational technology should materialize in practice or in the production sphere. The main role in this should play practical skills, which the student acquires at the enterprises during the internship at all stages of education.

The study showed that a specific system of training can play a big role in the issue of forecasting the needs of the labor market. The necessity of introducing new directions of marketing strategy was noted. The main of which is determined by the expediency of introducing gradation of master's education level according to three reasonable variants of master's programs, in accordance with the future vision of learning outcomes, the role of future specialist in the labor market and aspiration for direction of self-realization in the life space. Each of these stages should shape the student's specific skills, mindset. It is shown that at all learning levels attention should be paid not only to theoretical-methodological tasks and expert methods of their substantiation, but also not to leave unattended the approaches aimed at activation of students' creative search. The peculiarity of such approach during the practical work of students is emphasized

The possibility of forecasting the needs of the labor market, taking into account general educational trends through the implementation of a model for the development of systemic partnership: government, business and higher education, with the active participation of employers is proposed.

Key words: higher education levels, student, practical training, employment, euro-integration, labor market.

Introduction. Higher education plays an important role in the management of the social and political, economic and cultural infrastructure of society. In all developed countries of the world, higher education is becoming an increasingly indispensable condition for employment. At the present time, there is an intensive development of international economic cooperation between Ukraine and foreign countries and their associations, international economic and commodity organizations. Therefore, in recent years the political orientation of Ukraine towards integration with the European Union had a significant impact on the quality of training of specialists, which contributed to the imbalance of vacancies for professions and caused changes in the methods and directions of practical training of students [1].

Now, at the heart of the latest educational technologies used in the educational process should be based on such concepts as industrial-professional order, professional interests of future specialists, taking into account individual, personal characteristics of students, corresponding to the legislation of Ukraine [2].

Education in our time is effective when it is aimed at the establishment in the country of a close connection of training with the enterprises of future professional activity of students as an organizational form of providing new requirements of material and non-material production. This is necessary in the period of training personnel who can invent, improve and use new technologies, which will contribute to the economic position of the country and strengthen the position in the world market. It is the building of the human potential of the nation through modernization of the education system and

scientific potential that has helped a number of countries around the world to successfully overcome the crisis phenomena [3].

The problems of professional training of pedagogical staff were addressed by such scientists as N. Onishchenko, I. Drach, G. Dzyuba and others [4-7]. It has been noted that the lag of the content and quality of education from the labor market needs, from the trends of the world economic development leads to the growth of unemployment and frank dissatisfaction of domestic employers.

The changes in the means and forms of professional training of specialists of different profiles in domestic HEIs have already had some results. But the practical training of students, as one of the basic components of the quality educational process at the institutions of higher education in Ukraine, remains still relevant and requires further research and improvement. This is of particular importance under the conditions of reorganization of the educational system in the Ukrainian HEI and integration of Ukraine into the European educational space.

Purpose of work. According to the above, the purpose of the work is to determine the role of practical training of students as one of the qualitative components in the implementation of the educational process in higher education institutions in Ukraine.

Research methods and techniques. In methodology of research on the specified problems were used: theoretical and methodological, empirical methods, the method of system analysis and observation on the subject of research. To achieve the goal the following principles were applied: objectivity, consistency, interrelation of phenomena and processes, unity of historical and logical, cause-effect relationships and the content of substantive analysis of normative legal acts (domestic and European) and scientific publications on the impact of socio-economic conditions for the development of specialist training [8].

Results and discussion. Traditional educational approaches ensure sustainable acquisition of basic knowledge, abilities, skills, serving as a basis for the formation of skills of their creative application, necessary in modern professional activity. At the same time, the development and implementation of new technology approaches is a necessary and obligatory condition of innovative educational process. It is the innovative educational technologies that constitute the conditions for training specialists on an activity-based basis. It is important that there is a legacy relationship between educational approaches and industrial technologies: what students learn in educational technology (knowledge, skills, abilities, personal qualities) should materialize in practice or in the production sphere. The main role in this is played by practical skills, which the student acquires at the enterprises during the internship at all stages of education.

That is, there is a need to create a structural logical organization between the educational process and enterprises, which can be organized with the application of marketing systems. In turn, marketization requires higher education to provide quality educational services and train specialists

in accordance with the requirements of the labor market. In a market economy, ensuring balanced interaction between higher education and the labor market is a logical prerequisite for effective and sustainable economic development of society.

In order to build a logistical system of training in the HEI, according to the principles of marketing, it is proposed to prepare for practical activities, to be carried out in specialized universities, while the training of specialists intended to work in the field of basic sciences, should be conducted at universities. And it is necessary to strictly adhere to this division, but without cutting off the possibility of each person to obtain the highest degree of education – «master».

At the same time, university-eligible applicants will study programs that provide for a deeper study of the basic sciences and receive an appropriate development of their way of thinking. University training should be more mobile, which requires the above-mentioned marketing of HEIs, in order to identify a more appropriate construction of the educational process in each institution. One of the areas of marketing strategy, in education, can be the introduction of gradation of the level of education «master» in reasonable directions, according to the future vision of the results of training, the role of the future specialist in the labor market and the desire for the direction of self-realization in the life space

Also, in relation to the master's degree, it should be said that not all students have talent and agree to devote their lives to scientific activities. Among the talented young people there are those who aspire to master engineering and be developers, in the full sense of this direction. Therefore, it is reasonable to divide the master's level into three variants of master's programs. At the same time, the program characterizing the master's level received by the students after the Bachelor's level should be divided into two directions, following the example of Poland and other European countries. One of them is an engineering one, which can last from 1.5 to 2 years. The second one is humanitarian or scientific (depending on the specialty), where the duration of training is 2 years or more.

Engineering students have to undergo a more continuous practical training, in enterprises and positions that are directly close to their future activities. More appropriate is the distribution of students to practice the enterprises that give orders for the specialists of certain qualification.

Under the third option of the master's level, it is appropriate to develop a program of study that is a single continuous process in an undivided, degree-by-degree master's program. According to it, there is no separate «bachelor's» degree for the subjects of study. A person who has a high school diploma studies for 5...6 years at a time, before receiving a «master's» degree, which would reduce to some extent the duration of university studies.

Colleges and other institutions that qualify for the third level of accreditation are encouraged to take a different approach. Students who have been selected for production training are encouraged to study on a four-level system, whereby deepen their understanding of how to perform specific

production tasks and during the practical exercises, to gain skills by participating in the real work of enterprises.

In order to provide the college student with the opportunity to develop his or her intellectual potential in a planned manner, a certain integration and interaction of institutions of higher education of different levels is advisable, but excluding the complete dependence of institutions of the 3rd level on institutions of higher accreditation level.

In our opinion, the system of interaction between the college and the university should provide for the development of a specialist of a certain professional specialty, which within the framework of receiving education can gradually increase its level and move to each subsequent degree of education both immediately after the previous one, and within a set period of time, except for the stage that provides additional testing, examinations, etc.

According to the developed proposal, which meets the views of a number of teachers, should not completely reject the previously acquired experience of specialist development in the training of specialists of higher qualification, and carry out as follows:

- young bachelor specialist – student who has acquired strong basic skills in their specialty and learns a part of the fundamental applied disciplines to that extent, which is necessary for the beginning of the labor activity and provides the opportunity for further professional growth, and if you want to move to a higher level of training;

- Bachelor – a student who has mastered the applied and scientific disciplines in the amount sufficient for teamwork, as well as for self-motivated production activities.

- Specialist-facilitator (engineering level)-which is deeply aware of the practical and social issues of their profession, first and foremost, the practitioner-manufacturer; in the process of teaching should make a special emphasis on the core fundamental problems of this or that specialty.

- Master Scientist – who has received theoretical training for the continuation of scientific activity with a thorough knowledge of the applied aspects of their profession.

Each of these stages should form the student's special skills, a mindset. But at all stages, during the training period, attention should be paid not only to theoretical-methodological tasks and expert methods of their substantiation, but also not to leave unattended the approaches aimed at activation of students' creative search. The creative search acquires a special development during the practical work of students, at enterprises of different forms of ownership. That is, the sphere of education now has to fulfill the tasks set before it by the new economy. And as a consequence, it should meet the new demands of the labor market, and this implies the training of socially and professionally mobile citizens.

When training students, all degree levels, it should be taken into account that the theoretical course of science teaching and improvement of skills, in the process of their practical training, to date, are closely linked and usually almost impossible to clearly distinguish where the end of the profile

science and begin production sphere. In this connection, it is important to address the issue of the regularities of the development of creative thinking of specialists. The teacher has to influence the student by the appropriate organization of classes so that he/she not only becomes an active participant of the educational process, but also a knowledgeable competent specialist or manager in the field/trade, material production, etc.

A specific system of training in demand and the participation of employers in the development of the material base of universities, in the organization of practical training, in social support for students, graduate students and employees can play an important role in the issue of forecasting labor market needs.

At the same time, the relationship between the structural elements, multi-stage learning process indicates the subordination of forms of training to certain tasks, methods and techniques. Such methods and techniques are chosen for the organization of carrying out not only the educational process, in accordance with a certain system of training, but also for the final stage - the embodiment of acquired knowledge, during work, in any sphere: in manufacturing enterprises, in retail trade, in customs or expert structural units or other objects of economic management. This indicates the level of professional training of students. The program of practice in HEIs should provide approximation of professional training of future experts to real conditions of the future activity. This should take place on the basis of active use of a special training complex. The content of such a training complex is both the subject side of future professional activity determined by a system of special tasks, models, situations, and the social side, which is conditioned by the peculiarities and specifics of forms of joint activity and communication. That is in the process of mastering theoretical knowledge the future specialist develops a certain personal position, according to the interaction of participants in the educational process and then masters the existing norms of future industrial relations.

To solve this problem, higher education institutions should offer more communicative disciplines related to the acquisition of leadership skills, psychological and moral stability in the circle of the team. Especially the production program of training future specialists directly in operating business companies, production plants, or shopping malls should not be neglected.

This approach will allow education through personal intelligence, because after successful completion of each educational degree, the professional receiving education can receive a diploma, which gives him an opportunity for employment. The student himself, having undergone professional training directly at the workplace, will be able to solve his economic problems and issues of further education or employment. That is, such a student is able to make a conscious choice regarding scientific or engineering direction of further education.

Positive results concerning the training of a specialist who has no problems with employment are given by the introduction of the concept of dual education, which provides a combination of training in an educational

institution and an internship at enterprises, which promotes the integration of education, science and business, and is widely spread in European countries. According to this principle of education, students defend their term and graduation theses at the enterprises, and specialists take an active part in forming the content of disciplines and the structure of curricula. Students under the dual system learn more actively, strive to master the professional skills of their future specialty, become more independent, confident and more likely to adapt to the conditions of life and work in the team.

That is, the following trend is clearly traced - in conditions of growing competition in the market of educational services, the main task for higher education institutions is a continuous search for ways and methods to improve not only the educational process, but also to bring the content of higher education to the requirements and needs of the market from a practical point of view.

However, along with the desire of specialists in the field of education to form a trained specialist, many higher educational institutions in Ukraine have certain difficulties with the conclusion of contracts for internship, due to the lack of centralized distribution and assignment of universities for industrial enterprises, the presence of enterprises of different forms of ownership, lack of funds to pay for the work of internship managers from companies.

In the countries of Europe, in this regard, successfully operate special program mechanisms. It is known that in European countries, certain legislative acts and ways of their implementation have been developed, which contribute to the regulation of multistage interaction between education and the labor market. Thus, the authors of the European Commission's reports among the most common mechanisms of higher education and labor market regulation in the EU highlight the following: regular labor market forecasting; involvement of employers in higher education management; involvement of employers in education quality assessment; consulting services for students in HEIs; activities to improve the employment of graduates (internship and training); regular surveys of HEIs graduates [9, 10].

Therefore, the further transformation of the Ukrainian labor market, on the one hand, should be carried out taking into account time and adaptation to the means used by the EU in the employment sphere, and on the other hand, should be based on the most effective use of the labor potential available in the country. This necessitates the need to study the experience of regulating the interaction between educational institutions and the manufacturing and business sector of the economy in foreign countries.

Findings. Thus, the conducted work and experience show that in order to ensure the quality of specialists on the way of transformation into the international system of education a promising technological approach should be: 1) modernization of educational technologies and introduction of gradation of education level «master» in reasonable directions of master's programs, which is expedient in conditions of educational system transformation to EU requirements and, certainly, requires new innovative approaches to combine educational process with students' internship at enterprises; 2) cooperation

between educational institutions and enterprises, which considers mutual economic interests and contributes to solution of employment problems. Moreover, the technological aspects of such approaches should be laid down already at the stage of curriculum development in both colleges and universities.

Literature

1. Акмен В. О., Сорокіна С. В., Сорокіна В. П. Необхідність індивідуалізації практичної підготовки студентів для забезпечення якості фахівців. *Синергетична концепція розвитку студентоцентрованого навчання – забезпечення якості вищої освіти* : матеріали другої Міжнар. наук.-метод. конф., м. Харків, 25 верес. 2020 р. Харків : ХДУХТ. 2020. С. 188-189.

2. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України : Наказ Міністерства освіти України від 08.04.1993 р. № 93. Дата оновлення: 20.12.1994. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text> (дата звернення: 20.05.2022).

3. Акмен В. О., Сорокіна С. В., Головки М. П. Сучасна парадигма вищої освіти і потреби ринку праці у фахівцях з товарознавства та експертизи в митній справі. *Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Організація системи взаємодії «Вища освіта – ринок праці»* : матеріали XV Міжнар. наук.-метод. конф., м. Харків, 28 верес. 2018 р. Харків : ХДУХТ. 2018. С. XV-XX.

4. Онищенко Н. П. Основні шляхи модернізації практичної підготовки студентів у закладах вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя : КПУ. 2021. № 74. Т. 3. С. 55-59.

5. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи : теоретико-методичні засади : монографія. Київ : «Дородо-Друк», 2013. 456 с.

6. Дзюба Г. І. Багаторівнева вища економічна освіта у Німеччині. *Сучасний вимір психології та педагогіки* : тези допов. Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 29-30 трав. 2015 р. Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота». 2015. С. 122-124.

7. Вем'ян В. Г., Тер-Ованес'ян В. Г. Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти. *Психологія: реальність і перспективи* : зб. наук. пр. Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 5. 2015. С. 29-33.

8. Грабченко А. І., Федорович В. О., Гаращенко Я. М. Методи наукових досліджень : навч. посіб. Харків : НТУ «ХПІ», 2009. 142 с.

9. Bundesinstitut für Berufsbildung (2017): Ausbildung Plus, Duales Studium in Zahlen, Bonn. URL : <https://docplayer.org/56726356-Ausbildungplus-duales-studium-in-zahlen-trends-and-analysen.html> (дата звернення: 20.05.2022).

10. Ева Ріндфляйш, Феліза Менніг-Фортман. Дуальна освіта в Німеччині. Від теорії та практики до кваліфікованого працівника. Перше видання, Берлін, 2015 р. 43 с. URL : <https://www.kas.de/documents/270026/8703904/Publikation.+Duale+Ausbildung+in+Deutschland+%28Ukrainisch%29+2020.pdf/4b981140-72b7-e873-2afd-7bee983502c?version=1.0&t=1604995450314> (дата звернення: 20.05.2022).

References

1. Akmen, V. O., Sorokina, S. V., & Sorokina V. P. (2020, September 25). *Neobxidnist` indy`vidualizaciyi prakty`chnoyi pidgotovky` studentiv dlya zabezpechennya yakosti faxivciv* [The need for individualization of practical training of

students to ensure the quality of specialists] Sy`nergety`chna koncepciya rozvy`tku studentocentrovanogo navchannya – zabezpechennya yakosti vy`shhoyi osvity` : materialy` drugoyi Mizhnarodnoyi naukovo-metody`chnoyi konferenciyi – Synergetic concept of student-centered learning development – ensuring the quality of higher education : materials of the second International scientific-methodical conference. Kharkiv : Kharkiv State University of Food Technology and Trade, 188-189 [in Ukrainian].

2. Nakaz Ministerstva osvity` Ukrainy` (1993) «*Polozhennya pro provedennya prakty`ky` studentiv vy`shhy`x navchal`ny`x zakladiv Ukrainy`*» vid 08.04.1993 № 93. [Order of the Ministry of Education of Ukraine "Regulations on the practice of students of higher educational institutions of Ukraine" from 08.04.1993 № 93]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text>. [in Ukrainian].

3. Akmen, V. O., Sorokina, S. V., & Golovko, M. P. (2018, September 28). *Suchasna paradigma vy`shhoyi osvity` i potreby` ry`nku praci u faxivcyax z tovaroznavstva ta eksperty`zy` v my`tnij spravi* [Modern paradigm of higher education and labor market needs in specialists in commodity science and expertise in customs]. Modernizaciya vy`shhoyi osvity` ta problemy` upravlinnya yakisty pidgotovky` faxivciv. Organizaciya sy`stemy` vzayemodiyi «Vy`shha osvita–ry`nok praci» : materialy` XV Mizhnarodnoyi naukovo-metody`chnoyi konferenciyi – [Modern paradigm of higher education and labor market needs in specialists in commodity science and expertise in customs. Modernization of higher education and problems of quality management of training. Organization of the system of interaction «Higher education-labor market» : materials of the XV International scientific-methodical conference], Xarkivs`ky`j derzhavny`j univ`ersytet xarchuvannya ta torgivli - Kharkiv State University of Food Technology and Trade, XV-XX [in Ukrainian].

4. Ony`shhenko, N. P. (2021). *Osnovni shlyaxy` modernizaciyi prakty`chnoyi pidgotovky` studentiv u zakladax vy`shhoyi osvity`* [The main ways to modernize the practical training of students in higher education]. Pedagogika formuvannya tvorchoyi osoby stosti u vy`shhij i zagal`noosvitnij shkolax. Zaporizhzhia, 74, V.3, 55-59. doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-3.10. [in Ukrainian].

5. Drach, I. I. (2016). *Upravlinnya formuvannyam profesijnoyi kompetentnosti magistrantiv pedagogiky` vy`shhoyi shkoly` : teorety`ko-metody`chni zasady` : monografiya* [Management of formation of professional competence of masters of pedagogy of higher school: theoretical and methodical bases: monograph]. Kyiv: Dorado-Druk [in Ukrainian].

6. Dzyuba, G. I. (2015, May 29-30). *Bagatorivneva vy`shha ekonomichna osvita u Nimechchy`ni* [Multilevel higher economic education in Germany]. Suchasny`j vy`mir psy`xologiyi ta pedagogiky` : tezy` dopovidej Mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi – Modern dimension of psychology and pedagogy : abstracts of reports of the International scientific-practical conference]. Lviv, 122-124 [in Ukrainian].

7. Vem`yan, V. G., & Ter-Ovanes`yan, V.G. (2015). *Dual`na forma profesijnoyi osvity` yak umova efekty`vno rishennya zavdan` modernizaciyi osvity`* [Dual form of vocational education as a condition for effective solution of problems of modernization of education]. Psy`xologiya: real`nist` i perspekty`vy` : zbirny`k naukovy`x prac` Rivnens`kogo derzhavnogo humanitarnogo univ`ersytetu – Psychology: reality and prospects: coll. Science. Rivne State University for the Humanities. Vyp. 5, 29-33 [in Ukrainian].

8. Grabchenko, A. I., Fedorov`ch, V. O., & Garashenko, Ya. M. (2009). *Metody` naukovy`x doslidzhen`* [Research methods]. Kharkiv: NTU «KhPI». [in Ukrainian].

9. Bundesinstitut für Berufsbildung (2017): Ausbildung Plus, Duales Studium in Zahlen, Bonn. Retrieved from <https://docplayer.org/56726356-Ausbildungplus-duales-studium-in-zahlen-trends-und-analysen.html>

10. Eva Rindfleisch, & Felise Maennig-Fortmann (2015). Dual`na osvita v Nimechchu`ni. Vid teorii i ta prakty`ky` do kvalifikovanogo pracivny`ka [Dual education in Germany. From theory and practice to a skilled worker]. Berlin : First edition. Retrieved from <https://www.kas.de/documents/270026/8703904/Publikation.+Duale+Ausbildung+in+Deutschland+%28Ukrainisch%29+2020.pdf/4b981140-72b7-e873-2afd-7beef983502c?version=1.0&t=1604995450314>

АНОТАЦІЯ

У роботі розглянуто питання практичної підготовки студентів як невід'ємного складника в сучасних технологіях ступеневої освіти. Це питання набуває особливої актуальності, коли спостерігається зростання конкуренції на ринку освітніх і наукових послуг, а Україна просувається шляхом інтеграції до європейського освітнього простору.

Відмічено, що без радикальних змін у системі вищої освіти, в тому числі без її відповідності ринку праці, без підвищення професійного рівня нації неможливо забезпечити інноваційний розвиток і конкурентоспроможність освітньої діяльності в країні. Крім того, інноваційний розвиток економіки вимагає високого рівня освіти і практичної підготовки фахівців. Відставання змісту та якості освіти від потреб ринку праці, тенденцій світового економічного розвитку призводить до зростання безробіття і відвертої незадоволеності вітчизняних роботодавців. Запропоновано встановлення між освітніми підходами і вимогами ринку праці спадкоємного взаємозв'язку: те, чим оволодівають студенти в освітній технології, повинне матеріалізуватись на практиці або у виробничій сфері. Основну роль у цьому мають відігравати практичні навички, яких студент набуває на підприємствах протягом проходження практики на всіх етапах навчання.

Дослідження показало, що велику роль у прогнозуванні потреб ринку праці може відіграти конкретна система підготовки кадрів. Відзначено необхідність запровадження нових напрямків маркетингової стратегії, основним з яких визначено доцільність введення градації рівня освіти магістр за трьома обґрунтованими варіантами магістерських програм відповідно до майбутнього бачення результатів навчання, ролі майбутнього фахівця на ринку праці та прагнення до напрямку самореалізації в життєвому просторі. Кожний з цих етапів має формувати в студента особливі навички, склад мислення. Показано, що на всіх рівнях навчання увагу слід приділяти не тільки теоретично-методологічним завданням та експертним методам їх обґрунтування, а й не залишати поза увагою підходи, спрямовані на активізацію творчого пошуку студентів. Підкреслено особливість такого підходу протягом практичної роботи студентів.

Запропоновано можливість здійснювати прогнозування потреб ринку праці з урахуванням загальноосвітніх тенденцій через реалізацію моделі розвитку системного партнерства: держави, бізнесу і закладу вищої освіти, активної участі роботодавців.

Ключові слова: *ступінь вищої освіти, студент, практична підготовка, працевлаштування, євро інтеграція, ринок праці.*

УДК 378.22.091.011.3-051:796
DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-21-27

DISCIPLINE «REGENERATIVE MEANS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORT» AS A COMPONENT OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE FAMILIES

ДИСЦИПЛІНА «ВІДНОВЛЮВАЛЬНІ ЗАСОБИ У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ І СПОРТІ» ЯК СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Olga ANASTASOVA,
candidate of pedagogical sciences,
associate professor

Ольга АНАСТАСОВА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

olgaanastasova23@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8966-8474>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100*

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100*

Original manuscript received: February 08, 2022

Revised manuscript accepted: May 14, 2022

ABSTRACT

The gradual entry of Ukrainian education into the European educational space requires unification and modernization of the system of training qualified specialists in physical culture and sport, whose field of activity consists of education, physical culture, sports training and physical rehabilitation, as well as their acquisition of general and professional competencies and methods of teaching, as well as the formation of the ability to solve complex problems in the field of professional and research and innovative practical work, taking into account the needs of society.

The scientific article analyzes and identifies groups of competencies in the preparation of future masters in physical culture and sports.

The discipline «Regenerative means in physical culture and sports» as a component of the educational program of preparation of future masters in physical culture and sports is characterized; the integral, general and professional competencies of future masters in physical culture and sports are outlined.

Key words: *master of physical culture and sports, training, professional competence, academic discipline, restorative means.*

Вступ. Сучасна система освіти в Україні, зокрема вища фізкультурна освіта, висуває нові вимоги до формування готовності майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту до професійної діяльності. Підготовка здобувачів вищої освіти у закладі вищої освіти повинна повністю забезпечувати формування готовності майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту до професійно-педагогічної діяльності, самовдосконалення та саморозвитку. Перед закладом вищої

освіти особливо гостро постала проблема підготовки компетентних, відповідальних, конкурентоспроможних на ринку праці фахівців фізичної культури, здатних мобільно реагувати на зміни у фізкультурно-освітньому просторі.

Сьогодні особливий інтерес педагогічних досліджень зосереджено на проблемі формування професійної компетентності фахівців різних професій, у тому числі й магістрів з фізичної культури і спорту. Це зумовлено значною інноваційною динамікою сучасного ринку праці, який ставить нові вимоги до випускників закладів вищої освіти.

Для вирішення цієї проблеми ведеться розробка нових навчальних технологій на основі поєднання теоретичних та практичних компонентів фахової підготовки, що висвітлюється в змісті освітньої програми підготовки майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти.

У стандарті вищої освіти за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» для другого (магістерського) рівня вищої освіти відбулися значні перетворення, зокрема, щодо визначення переліку обов'язкових компетентностей, які мають сформуватися в майбутнього фахівця. Гаранти освітньо-професійних програм мають забезпечувати здобувачам вищої освіти розуміння основного змісту програми, компетентностей та результатів навчання, які формуються під час фахової підготовки.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить про різні позиції науковців щодо висвітлення проблеми формування професійних компетентностей магістрів з фізичної культури і спорту в процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін. Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту сформулювали О. Ажиппо, П. Джуринський, Є. Захаріна, Р. Карпюк, А. Конох, В. Коробейнік, Є. Приступа, А. Свасьєв, Л. Сущенко, О. Тимошенко, Б. Шиян та інші [5].

Науковий інтерес для дослідження становили праці, у яких розкриваються питання підготовки майбутніх магістрів фізичної культури і спорту [1; 2; 3; 6; 7; 9].

Метою роботи є визначення значення навчальної дисципліни «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» як складника освітньо-професійної програми «017 Фізична культура і спорт» підготовки майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту.

Завдання дослідження: проаналізувати та визначити групи компетентностей у підготовці майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту; охарактеризувати навчальну дисципліну «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» як складник освітньої програми підготовки майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту.

Методи та методики дослідження. Для досягнення поставленої мети роботи був використаний метод системного аналізу; узагальнення даних науково-методичної літератури, метод порівняння і зіставлення психолого-педагогічної та методичної літератури щодо змісту підготовки майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту.

Результати та дискусії. Незважаючи на велику розмаїтість трактувань поняття «професійна компетентність», Ж. Гращенкова наголошує на тому, що загальноовизнані такі її сутнісні характеристики: 1) ефективне використання індивідуальних здібностей, що дозволяє плідно здійснювати професійну діяльність; 2) володіння професійними знаннями, уміннями й навичками; гнучкість у вирішенні професійних проблем; здатність до співробітництва з колегами; 3) інтегроване сполучення знань, здібностей і настанов, оптимальних для виконання професійних функцій [1].

Компетентність означає доведену здатність використовувати знання, навички та особисті, соціальні або методологічні здатності в робочих або навчальних ситуаціях і в професійному та особистісному розвитку. Компетентності можуть бути загальними або предметно-специфічними (фаховими). Набуття компетентностей є метою освітнього процесу та освітньої програми [8, с. 9].

До загальних компетентностей відносяться: інструментальні, що включають здатність використовувати у професійній діяльності базові загальні знання в галузі математики і природничих наук, гуманітарних та соціально-економічних наук; комп'ютерну грамотність і лінгвістичні навички; здатності здобувати й аналізувати інформацію із різноманітних джерел тощо; системні, що включають здатність адаптації до нових ситуацій; розуміти, використовувати та генерувати нові ідеї; організовувати і планувати роботу з урахуванням організаційно-правових положень, прагнення успіху тощо; міжособистісні (соціально-особистісні), що включають здатність до критики та самокритики, толерантність, уміння працювати в колективі, загальну культуру, прихильність до етичних цінностей.

До спеціальних (фахових) компетентностей відносяться здатності вирішувати типові професійні завдання та виконувати професійні обов'язки на первинних посадах.

Опираючись на вищевикладені погляди, нами охарактеризовано зміст освітньо-професійної програми «017 Фізична культура і спорт» підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, який складається з навчальних дисциплін циклу загальної підготовки та фахового (професійно-практичного) циклу. Цикл загальної підготовки та фаховий (професійно-практичний) містить у своїй основі «Обов'язкові компоненти освітньо-професійної програми», «Вибіркові компоненти освітньо-професійної програми (за вибором студента)».

Відповідно до освітньо-професійної програми в здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня формуються такі компетентності: інтегральна, загальні і фахові.

Вивчення дисципліни «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» спрямовано на формування в майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту професійних компетентностей, а також на оволодіння ґрунтовними знаннями, уміннями та навичками педагогічної діяльності.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» є формування в майбутніх фахівців

компетентностей про основні методи і засоби відновлення працездатності спортсменів при різних циклових періодах їх спортивної діяльності, особливості їх комплексного застосування в різних видах спорту; підготовка до практичної діяльності в галузі фізичної культури і спорту.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» є: засвоєння майбутніми магістрами знань з основ спортивної підготовки; ознайомлення з класифікацією і характеристикою засобів відновлення працездатності у фізичній культурі та спорті; оволодіння основами комплексного застосування засобів відновлення спортивної працездатності спортсменів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» майбутні магістри з фізичної культури і спорту оволодівають інтегральною компетентністю, а саме: здатністю розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері фізичної культури і спорту або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів відповідних наук, і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Формування загальних компетентностей передбачає оволодіння здобувачами вищої освіти здатністю планувати та управляти часом; застосовувати знання в практичних ситуаціях; використовувати різні методи та форми рухової активності для активного відпочинку та дотримання здорового способу життя.

Вивчення дисципліни «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» сприяє оволодінню майбутніми магістрами з фізичної культури і спорту фаховими компетентностями: здатністю до загальної орієнтації в застосуванні основних теоретичних положень та технологій оздоровчо-рекреаційної рухової активності; використовувати різні методи та прийоми навчання, виховання та соціалізації особистості; використовувати під час навчання та виконання професійних завдань базові знання із загальної теорії здоров'я та здатність до інтегрування знань про принципи, шляхи та умови дотримання здорового способу життя; складати плани тренувальних занять, мікро, мезо- та макроциклів підготовки кваліфікованих спортсменів з урахуванням закономірностей адаптації до тренувальних і змагальних навантажень.

Програма навчальної дисципліни «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» складається з таких змістових модулів: характеристика втоми та відновлення; фізичні навантаження та їх вплив на організм спортсмена; адаптація до фізичних навантажень; характеристика засобів відновлення спортивної працездатності; психологічні засоби відновлення; медико-біологічні засоби відновлення працездатності спортсменів; фізіотерапевтичні засоби відновлення; раціональне харчування спортсменів.

Зміст І змістового модуля розкривають такі теми: «Загальна характеристика та механізми втоми», «Контроль та оцінювання втоми та відновлення».

Зміст II модуля розкривають такі теми: «Фізична працездатність та її характеристика», «Перевтома і перетренованість».

Зміст III модуля розкривають теми: «Навантаження. Види навантаження», «Адаптація і проблеми раціональної підготовки спортсменів».

Зміст IV модуля розкривають теми: «Класифікація засобів відновлення спортивної працездатності», «Педагогічні засоби відновлення».

Зміст V модуля розкривають теми: «Стрес та емоційне «вигорання» у спортсменів», «Характеристика основних методів психологічної підготовки спортсменів».

Зміст VI модуля розкривають теми: «Гігієнічні засоби відновлення працездатності спортсменів», «Фармакологічні засоби відновлення працездатності».

Зміст VII модуля розкривають теми: «Гідротерапія», «Спортивний масаж та його різновиди».

Зміст VIII модуля розкривають теми: «Основи раціонального харчування спортсменів», «Поживні речовини, як медико-біологічний засіб відновлення працездатності спортсменів».

Висновки. У ході дослідження дійшли висновку, що вивчення дисципліни «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» у процесі фахової підготовки майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту сприяє формуванню висококваліфікованих фахівців, здатних виконувати багатофункціональну професійну діяльність у закладах вищої освіти, дотримуватися традицій і культури здорового способу життя підрастаючого покоління України.

Охарактеризовано навчальну дисципліну «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» як складник освітньої програми підготовки майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту; окреслено інтегральні, загальні і фахові компетентності майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту, які формуються у процесі її вивчення.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розкритті проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту.

Література

1. Гращенкова Ж. В., Шутєєв В. В., Ленська О. В. Професійні компетентності магістрів спеціальності «Фізична культура і спорт». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2021. 12 (144). С. 47–51.
2. Денисова Л. В. Професійна підготовка майбутніх магістрів фізичної культури і спорту з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: теорія та методика : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 462 с.
3. Дутчак Ю. В. Система забезпечення якості професійної підготовки майбутніх магістрів середньої освіти з фізичної культури : автореф. дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2021. 40 с.
4. Дутчак Ю. В., Сущенко Л. П. Науковий тезаурус дослідження професійної підготовки майбутніх магістрів середньої освіти з фізичної культури.

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя : КПУ, 2019. № 67. С. 197–201.

5. Кузнецова І. Ю. Компоненти готовності майбутнього тренера зі східних одноборств до професійної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжеуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка.* Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2019. № 23. С. 139–143.

6. Мішин С. Професійне самовдосконалення майбутніх магістрів фізичного виховання у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2016. 20 с.

7. Сущенко Л. П. Розвиток здібностей майбутніх фахівців з фізичної реабілітації в процесі фахової підготовки. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки* / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козіброцький. Луцьк, 2015. № 3 (31). С. 52–55.

8. Раскола Л. А., Ружицька О. М. Теоретико-методичні засади розроблення освітніх програм : методичний посібник / за ред. О. В. Запорожченко, В. М. Хмарського. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016. 68 с.

9. Чернігівська С. А., Бакурідзе-Маніна В. Б. Про деякі протиріччя змісту ОПП бакалаврів, які займаються «фізичним вихованням», та існуючим змістом освіти магістрів з фізичної культури і спорту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* 2017. Вип. 143. С. 115–120.

References

1. Hrashchenkova Zh. V. (2021). *Profesiyni kompetentnosti mahistriv spetsial'nosti «Fizychna kul'tura i sport»* [Professional competencies of masters in «Physical Culture and Sports»]. *Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoyi kul'tury (fizychna kul'tura i sport) – Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports).* 12 (144), 47-51 [in Ukrainian].

2. Denysova L. V. (2020). *Profesiynna pidhotovka maybutnikh mahistriv fizychnoyi kul'tury i sportu z vykorystannyam informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy* [Professional training of future masters of physical culture and sports with the use of information and communication technologies: theory and methods] : teoriya ta metodyka : monohrafiya. Kyiv : Tsentri uchbovoyi literatury [in Ukrainian].

3. Dutchak Y. V. (2021). *Systema zabezpechennya yakosti profesiynoyi pidhotovky maybutnikh mahistriv seredn'oyi osvity z fizychnoyi kul'tury* [Quality assurance system for professional training of future masters of secondary education in physical culture]. (Avtoreferat dysertatsii doctora pedagogicheskikh nauk). Kyiv [in Ukrainian].

4. Dutchak Y. V. (2019). *Naukovyy tezaurus doslidzhennya profesiynoyi pidhotovky maybutnikh mahistriv seredn'oyi osvity z fizychnoyi kul'tury* [Scientific thesaurus of research of professional training of future masters of secondary education in physical culture]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniy shkolakh*, 67, 197-201 [in Ukrainian].

5. Kuznetsova I. Y. (2019). *Komponenty hotovnosti maybutn'oho trenera zi skhidnykh odnaborstv do profesiynoyi diyal'nosti* [Components of the future martial arts coach's readiness for professional activity]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuz. zb. nauk. pr. molodykh vchenykh Drohobys't'koho derzh. ped. un-tu im. Ivana Franka.* Drohobych : Vydavnychyy dim "Hel'vetyka", 23, 139-143 [in Ukrainian].

6. Mishyn S. V. (2016). *Profesiynne samovdoskonalennya maybutnikh mahistriv fizychnoho vykhovannya u protsesi fakhovoyi pidhotovky* [Professional self-improvement of future masters of physical education in the process of professional training]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata pedagogicheskikh nauk). Kirovohrad [in Ukrainian].

7. Sushchenko L. P. (2015). *Rozvytok zdibnostey maybutnikh fakhivtsiv z fizychnoyi rehabilitatsiyi v protsesi fakhovoyi pidhotovky* [Development of abilities of

future specialists in physical rehabilitation in the process of professional training]. Lutsk, 3 (31), 52-55 [in Ukrainian].

8. Raskola L. A. (2016). *Teoretyko-metodychni zasady rozroblennya osvitynikh prohram* [Theoretical and methodical bases of development of educational programs] : metodychnyy posibnyk / O. M. Ruzhyts'ka, za red. O. V. Zaporozhchenko, V. M. Khmars'koho. – Odesa : Odes'kyy natsional'nyy universytet imeni I. I. Mechnykova [in Ukrainian].

9. Chernihivska S. A., Bakuridze-Manina V. B. (2017). *Pro deyaki protyrychchya zmistu OPP bakalavriv, yaki zaymayut'sya «fizychnym vykhovannyam», ta isnuuyuchym zmistom osvity mahistriv z fizychnoyi kul'tury i sportu* [On some contradictions in the content of the OPP of bachelors engaged in «physical education» and the existing content of the education of masters in physical culture and sports]. *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Seriya : Pedahohichni nauky*, 143, 115-120 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Поступове входження української освіти до європейського освітнього простору вимагає уніфікації та модернізації системи підготовки кваліфікованих фахівців з фізичної культури і спорту, сфера діяльності яких складається з освіти, фізичної культури, спортивного тренування та фізичної реабілітації, також набуття ними загальних та фахових компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики викладацької діяльності, формування здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та дослідницько-інноваційної практичної роботи з урахуванням потреб суспільства.

У науковій статті проаналізовано та визначено групи компетентностей у підготовці майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту. Охарактеризовано навчальну дисципліну «Відновлювальні засоби у фізичній культурі і спорті» як складник освітньої програми підготовки майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту; окреслено інтегральну, загальні і фахові компетентності майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту, які формуються в процесі вивчення освітньої компоненти.

Ключові слова: магістр з фізичної культури і спорту, підготовка, професійна компетентність, навчальна дисципліна, відновлювальні засоби.

УДК 37.02/04:004

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-28-38

**MODEL OF METHODOICAL SYSTEM OF FORMATION
OF READINESS FOR USING OF DIGITAL TECHNOLOGIES
AT FUTURE SKILLED WORKERS OF A COMPUTER
PROFILE WITH HEARING IMPAIRMENTS**

**МОДЕЛЬ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ
ГОТОВНОСТІ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ
КОМП'ЮТЕРНОГО ПРОФІЛЮ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ**

Pavlo BABYCH,
Postgraduate student

adbrd2950@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2145-1452>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100*

Павло БАБИЧ,
аспірант

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100*

Original manuscript received: June 01, 2022

Revised manuscript accepted: June 14, 2022

ABSTRACT

The conducted research solves the problem of preparing students of vocational schools with special needs to use CT in the process of studying computer disciplines in the conditions of using IIOs, but does not exhaust the problems of preparing future teachers to study computer disciplines in general. To implement the research tasks, we build a model of an object, determine its structure and relationships with other objects and systems, and highlight its features and characteristics. We see such scientific research as promising: training teachers to use CT in the process of studying computer disciplines in the conditions of non-formal and informal education, in systems of retraining or advanced training of teachers; development of digital resources for the development of skills of using CT in the process of studying computer disciplines; creation teachers' Bank of e-materials for the implementation of their study of computer disciplines in virtual space. The model reflects the requirements for training students of vocational schools in the specialty "primary education", assessing the levels of formation of readiness to use it in inclusive education, diagnostic tools for the level of formation of ICT competence, the process of preparation for activities in the conditions of ICOs. The proposed model consists of four main blocks, which we will cover more thoroughly. Due to the lack of a comprehensive approach to solving the most important social problem – creating equal opportunities for disabled people in all spheres of society, including in the field of Education, a number of problems have formed by ensuring the accessibility of the physical, social, economical and cultural environment. To solve them, we must provide a differentiated individual package of support for the learning process in an integrated environment, taking into account the educational capabilities and needs of a student with special needs. The analysis of the results of the study confirmed the effectiveness of pedagogical conditions for preparing students of vocational schools with special needs to use CT in the process of studying

computer disciplines. We see such scientific research as promising: training teachers to use CT in the process of studying computer disciplines in the context of non-formal and informal education, in systems of retraining or advanced training of teachers; development of digital resources for the development of skills in using CT in the process of studying computer disciplines; creation of a Bank of e-materials for teachers to study computer disciplines in the virtual space.

Key words: *digital learning technologies, readiness to use digital learning technologies, people with hearing impairments, inclusive education, vocational education.*

Постановка проблеми. Важливим завданням модернізації освіти стає досягнення високої якості навчання, яке забезпечувало б необхідні життєві потреби розвитку країни. У педагогічному розумінні такі завдання всебічного розвитку учнів ПТЗО, їх здібностей, умінь і навичок самоосвіти передбачають формування в молоді з особливими потребами готовності та здатності адаптуватися до мінливих соціальних умов. Вирішення окремих завдань не може відбуватися без диференціації змісту освіти. Варіативність змісту, організаційних форм, методів навчання залежить від пізнавальних запитів, інтересів та обдарованостей учнів ПТЗО і набуває вагомості впродовж усього періоду освіти, однак особливо актуальним воно стає в процесі підготовки учителів до професійної діяльності в умовах інклюзії. Відтак необхідною умовою досягнення якості освіти є введення нових форм навчання у ПТЗО [2].

Формування готовності до використання ЦТ в сучасній освітній практиці забезпечується умовами інформаційно насиченого педагогічного процесу. Впродовж останніх років поширення набуло «змішане навчання» (blended learning, mix-blended learning) та електронне навчання (eLearning). Під «змішаним» розуміють навчання, яке реалізується різноманітними подією зорієнтованими методиками та схемами керівництва процесом навчання, такі, як face-to-face learning (навчання в аудиторії, контактні години) та eLearning.

«Змішане навчання» передбачає взаємодію учнів ПТЗО не тільки в інтерактивному інформаційно-комунікаційному освітньому середовищі (ІКОС) засобами комп'ютера, а й з викладачем в активній формі (очній і дистанційній), коли вивчений самостійно матеріал узагальнюється, аналізується й використовується для вирішення поставлених завдань. Пропоноване навчання має вагомі переваги і для вчителя, і для учня – це можливість обговорити найскладніші моменти; зручний графік роботи, побудова та реалізація завдань індивідуальної освітньої траєкторії тощо. Таким чином означений процес підвищує рівень ІКТ-компетентності учнів ПТЗО і викладачів [8].

Змішана модель навчання реалізує академічну свободу учня ПТЗО: «...самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом» [1].

Узявши до уваги науково-практичний досвід з blended learning, у започаткованому дослідженні будемо послуговуватись терміном «змішане навчання», що розглядається як інтеграція технологій інноваційного (електронного) та традиційного (аудиторного) навчання.

У новій освіті України відбувається процес становлення й розвитку «змішаного навчання» і для інклюзивного напрямку. Концепція «змішаного навчання» передбачає поєднання кращих практик традиційного навчання з перевагами дистанційних технологій для учнів з особливими потребами. Самостійна робота учнів ПТЗО відбувається дистанційно в інформаційно-комунікаційному освітньому середовищі (ІКОС), водночас очні заняття стають насиченими та ефективно організованими [4-5].

Отож, розроблена нами навчальна модель методичної системи формування готовності до використання цифрових технологій у осіб з вадами слуху в інклюзивному освітньому середовищі професійно-технічних закладів освіти реалізується в умовах інтерактивного інформаційно-комунікаційного середовища ПТЗО, де інтегруються технології електронного та аудиторного навчання. Ключовим завданням дослідження стає розробка моделі формування готовності учителів до використання ІТ в інклюзивному навчанні учнів ПТЗО в умовах ІКОС.

Методи та методики дослідження. Задля реалізації завдань дослідження побудуємо модель об'єкта, визначимо структуру і взаємозв'язки з іншими об'єктами і системами, виокремимо його особливості й характеристики. Структура готовності використовувати ЦТ у навчальній діяльності та мета її сформувати є основоположними елементами моделі, навколо яких будується сам процес інформатичної підготовки (рис. 1).

Моделювання є науковим методом дослідження різних систем «... шляхом побудови моделей цих систем, що зберігають деякі основні особливості предмета дослідження і вивчення функціонування моделей з перенесенням результатів на предмет дослідження» [3]. Пропонована модель складається з чотирьох основних блоків, які розкриємо ґрунтовніше. Через відсутність комплексного підходу до вирішення найважливішого соціального завдання – створення рівних можливостей для інвалідів у всіх сферах життя суспільства, в тому числі і в сфері освіти, шляхом забезпечення доступності фізичного, соціального, економічного і культурного оточення – сформувався цілий ряд проблем.

Для їх вирішення маємо забезпечити диференційований індивідуальний пакет супроводження процесу навчання в інтегрованих умовах з урахуванням освітніх можливостей і потреб учня з особливими потребами [5].

До структури моделі входять теоретико-дидактичний, змістово-процесуальний та діагностичний блоки. Метою моделювання з урахуванням предмета започаткованого дослідження є перебіг формування готовності до використання ЦТ в інклюзивному навчанні учнів ПТЗО з інтелектуальними порушеннями [6].

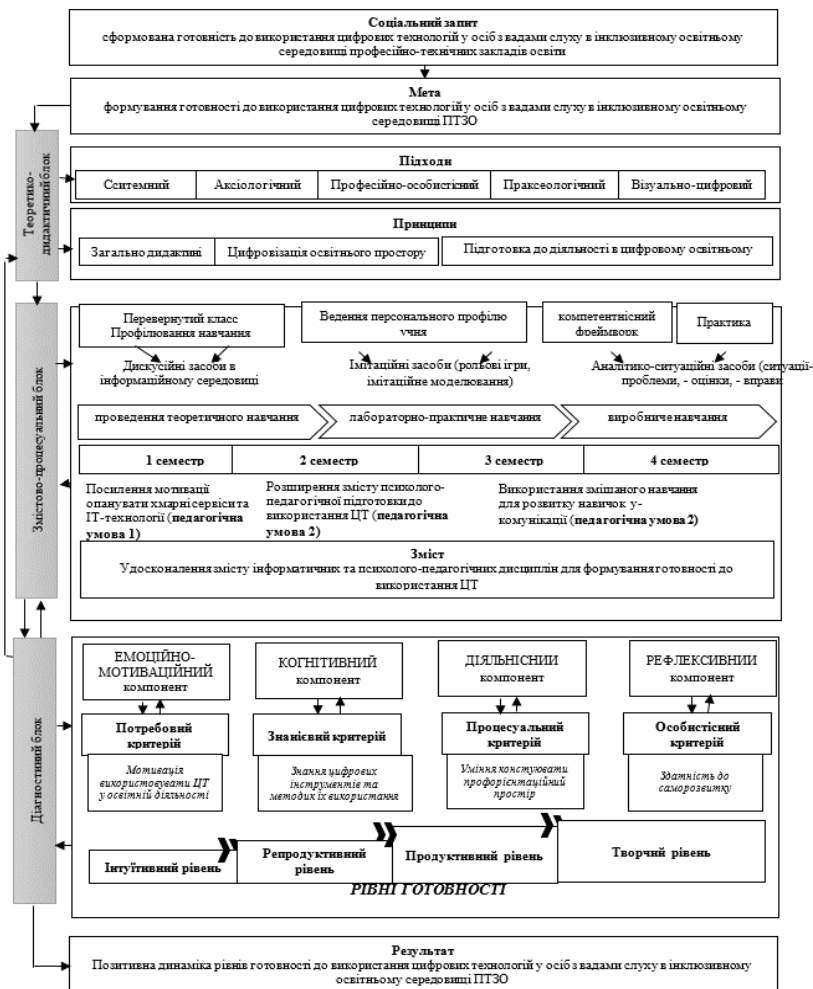

Рис. 1 Модель методичної системи формування готовності до використання цифрових технологій у майбутніх кваліфікованих робітників комп'ютерного профілю з порушеннями слуху

Змістово-процесуальний блок моделі поєднує в собі зміст, форми, методи і засоби навчання, які використовуються протягом усієї професійної підготовки учнів ПТЗО з особливими потребами. При цьому за результатами наукового пошуку було встановлено, що процес формування готовності учнів ПТЗО з особливими потребами до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін проходить у три етапи (рис. 2).

Рис. 2 Етапи формування готовності учнів ПТЗО з особливими потребами до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін

Перший етап дослідження (мотиваційно-потребовий) спрямований на формування емоційно-мотиваційного компонента готовності учнів ПТЗО з особливими потребами до вивчення інформатичних дисциплін. На цьому етапі важливо, щоб учні: усвідомили важливість засвоєння спеціалізованих знань (психофізіологічні, педагогічні, діагностико-методичні, ІТ), умінь (діагностичні й технологічні) для успішного здійснення майбутнього вивчення інформатичних дисциплін; виявили в себе мотивований інтерес до навчального спілкування; отримали уявлення про особливості навчального спілкування в умовах цифровізації освітньої діяльності; сформували навички використання цифрових технологій для е- комунікації [5].

Другий етап (квазіпрофесійний з виконання лабораторно-практичних завдань) присвячений формуванню когнітивного й діяльнісного компонентів готовності учнів ПТЗО з особливими потребами до вивчення інформатичних дисциплін. У цей період необхідно, щоб учні: набули досвіду застосування отриманих спеціалізованих знань; навчилися аналізувати квазіпрофесійні ситуації; почали набувати вмінь оцінювати вибір ЦТ та обраних психодіагностичних методик для успішної вивчення інформатичних дисциплін, виявляти здатність до корекції діяльності залежно від ситуації [7].

Третій етап (виробнича практика) пов'язується з проєктуванням, прогнозуванням, самореалізацією і самовдосконаленням учнів ПТЗО. На цьому етапі завершується формування всіх компонентів готовності учнів ПТЗО з особливими потребами до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін. На цьому етапі вже можна побачити: прагнення учнів ПТЗО з особливими потребами до проєктування вивчення інформатичних дисциплін на основі цифрових технологій і засобів; здатність учнів ПТЗО з особливими потребами до систематизації власного досвіду використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін; авторський стиль використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін [9].

Слід зауважити, що формування компонентів готовності учнів ПТЗО з особливими потребами до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін не відбувається окремо на кожному з етапів. Цей процес взаємно обумовлений, неперервний і завдяки вибору форм, методів і засобів навчання.

Результати та дискусії. Для апробації запропонованої моделі на різних етапах дослідження до експерименту залучалися учні, вчителі-практики, провідні викладачі кафедр педагогічних університетів. Загальна кількість учасників – 593 особи, з яких 564 учні, 16 учнів з вадами слуху, 10 викладачів, 19 учителів ПТЗО.

Особливості провадження педагогічного експерименту в цих групах полягали в наступному. Учні ЕГ1 навчалися в межах своїх ОГП з дотриманням першої педагогічної умови в рамках розробленої моделі підготовки учнів ПТЗО з особливими потребами до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін. Учні ЕГ2 навчалися в межах розробленої моделі, проте з дотриманням другої педагогічної умови, а учні ЕГ-3 – з дотриманням третьої педагогічної умови. Учні КГ навчалися без змін в освітньому процесі.

Такий розподіл обумовив акценти: для ЕГ1 у вивченні інформатичних курсів з модернізованим змістом у 1 або 2-му семестрі; для ЕГ2 у вивченні інформатичних дисциплін з модернізованим змістом у 1 або 2-му семестрі; для ЕГ3 в опануванні ІІОС з використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін у 3-му семестрі.

Для кожної з цих груп було передбачено на початку 4-го семестру практику з виготовлення мультимедійних засобів супроводу вивчення інформатичних дисциплін.

Для обробки результатів педагогічного експерименту було використано графічний аналіз і критерій Стьюдента оцінки середніх. Перевірка розподілів на відповідність нормальному проводилася за критерієм Пірсона.

Методики для розрахунку показників були визначені нами на теоретико-методологічному етапі дослідження (табл. 1).

Таблиця 1

Методики для визначення рівнів готовності учнів ПТЗО з особливими потребами до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін

Компоненти	Критерії	Показники	Методики
Емоційно-мотиваційний	Потребовий	Мотивація використовувати ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін	Модифікована методика «Вивчення мотивації навчання» (Т. Ільїн)
Когнітивний	Знаннєвий	Знання цифрових інструментів і методик	Тестування «Цифрограм» на платформі «Дія. Цифрова освіта» 20 балів
Діяльнісний	Процесуальний	Уміння конструювати навчальний простір	Індивідуальне завдання, 20 балів
Рефлексивний	Особистісний	Здатність до саморозвитку	Модифікована експрес діагностика рівня самооцінки (Н. Фетіскін)

Загальну динаміку середніх за кожним з показників наведено в табл. 2 та на рис. 3.

Таблиця 2

Динаміка середніх для груп КГ, ЕГ1, ЕГ2, ЕГ3

Показник	КГ	ЕГ1	ЕГ2	ЕГ3
Мотивація використовувати ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін	24%	64%	42%	40%
Знання цифрових інструментів і методик	23%	49%	70%	36%
Уміння конструювати навчальний простір засобами ЦТ	13%	32%	46%	50%
Здатність до саморозвитку	20%	48%	60%	72%

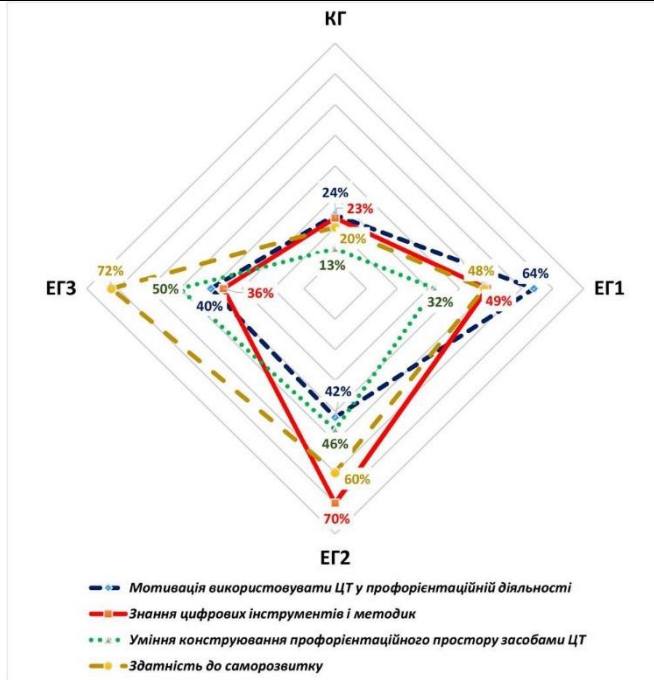

Рис. 3 Динаміка середніх для КГ, ЕГ1, ЕГ2 та ЕГ3 за показниками

Як бачимо, позитивна динаміка середніх після експерименту спостерігається більш інтенсивно в експериментальних групах. Зокрема: ЕГ1 показала кращу динаміку середніх (64%) для показника «Мотивація використовувати ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін», що пояснюємо впровадженням першої педагогічної умови; ЕГ2 показала максимальний приріст у середніх для показників «Знання цифрових інструментів і методик» (70%) та «Готовність до саморозвитку» (60%), що пояснюємо позитивним впливом другої педагогічної умови на сформованість когнітивного і рефлексивного компонентів готовності до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін; ЕГ3 показала найкращу динаміку для показників «Здатність до саморозвитку» (72%) та «Уміння

конструювати навчальний простір засобами ЦТ» (50%), що пояснюємо позитивним впливом третьої педагогічної умови на сформованість діяльнісного і рефлексивного компонентів готовності до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Отже, проведений аналіз результатів дослідження підтвердив ефективність педагогічних умов підготовки учнів ПТЗО з особливими потребами до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін. Результати статистичного аналізу засвідчили, що: формування емоційно-мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін буде більш ефективним порівняно з традиційними моделями навчання, якщо впроваджувати першу педагогічну умову (посилення мотивації опановувати ЦТ); формування когнітивного компонента готовності майбутніх учителів до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін буде більш ефективним порівняно з традиційними моделями навчання, якщо впроваджувати другу педагогічну умову (розширення змісту психолого-педагогічної підготовки питаннями навчальної діагностики); формування діяльнісного компонента готовності майбутніх учителів до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін буде більш ефективним порівняно з традиційними моделями навчання, якщо впроваджувати третю педагогічну умову (використання змішаного навчання для розвитку навичок професійної е-комунікації); формування рефлексивного компонента готовності майбутніх учителів до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін буде більш ефективним порівняно з традиційними моделями навчання, якщо впроваджувати другу (розширення змісту психолого-педагогічної підготовки питаннями навчальної діагностики) або третю (використання змішаного навчання для розвитку навичок професійної е-комунікації) педагогічні умови.

Проведене дослідження вирішує проблему підготовки учнів ПТЗО з особливими потребами до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін в умовах використання ІІОС, проте не вичерпує проблеми підготовки майбутніх учителів до вивчення інформатичних дисциплін загалом. Перспективними бачимо такі наукові розвідки: підготовка вчителів використовувати ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін в умовах неформальної та інформальної освіти, в системах перепідготовки чи підвищення кваліфікації вчителів; розроблення цифрових ресурсів для розвитку навичок використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін; створення банку е-матеріалів вчителя для здійснення ним вивчення інформатичних дисциплін у віртуальному просторі.

Література

1. Алехина С. Инклюзивное образование: иллюзия или реальность. *Сибирский вестник специального образования*. 2017. № 1 (19). С. 4–7.
2. Алексеева Г., Антоненко О., Жадан К., Лифенко М. Досвід

використання засобів електронного навчання у інклюзивному освітньому ВНЗ. *Фізико-математична освіта*. 2018. № 4 (18), С. 17–25. DOI 10.31110/2413-1571-2018-018-4-003

3. Алексеева Г., Кортес Х. Використання засобів електронного навчання в умовах інклюзії ВНЗ. *Наукові засади підготовки фахівців природничого, інженерно-педагогічного та технологічного напрямків*. 2019. С. 145-148.

4. Давиденко Г. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу : дис ... д-ра. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2015. 435 с.

5. Єсіна В., Широбокова О., Маловічко О. Українська модель впровадження інклюзивної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2021. № 2 (340), Ч. 2. С. 287–297.

6. Кривильова О. А. Проектування психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних закладів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Бердянський держ. пед. ун-т. Хмельницький: ХГПА, 2018. 37 с.

7. Степанюк К. І. Технологічно-проектувальні уміння магістрів початкової освіти: оновлення змісту професійної підготовки. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Вип. 1. Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 426-435

8. Таранченко О. *Розвиток системи освіти осіб з порушеннями слуху в контексті поступу вітчизняної педагогічної науки та практики* : [монографія]. Київ : ТОВ «Поліпром», 2013. 517 с.

9. Хоменко В. Г. Сучасний стан та тенденції професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : збірник наукових праць. Харків: УІПА, 2013. Вип. 40–41. С. 245–252.

10. Hurenko O., Alekseeva H., Lopatina H., Kravchenko N. Use of computer typhlotecnologies and typhlodevices in inclusive educational space of university. *Information Technologies and Learning Tools*. 2017. № 61 (5), С. 61-75. DOI 10.33407/ITLT.V61I5.1782

11. Khomenko, V., Pavlenko, L., Pavlenko, M. and Khomenko, S. Cloud technologies in informational and methodological support of university students' independent study. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. 77 (3). P. 223-239. <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.2941/>.

12. Lavrik V., Cortez L., Alekseeva A., García G. T., Juarez P. G., Poblano J. Development of the CAD system for designing non-standard constructions from elastomers. *International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology*. Vol 3, Issue 3, March. 2014. P. 10717-10726.

13. Ostenda A., Nestorenko T., Ostenda J. Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Вип. 1. Бердянськ : БДПУ, 2018. С. 186–190. DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1

References

1. Alekhina, S. (2017) *Inklyuzivnoe obrazovanie: illyuziya ili real'nost'* [Inclusive education: Illusion or reality], *Sibirskij vestnik special'nogo obrazovaniya – Siberian Bulletin of Special Education*, 1(19), 4–7. [in Russian].

2. Alekseeva, G., Antonenko, O., Zhadan, K., & Lyfenko, M. (2018) *Dosvid vikoristannya zasobiv elektronnogo navchannya u inklyuzivnomu osvitr'omu VNZ*

[Experience in using electronic learning tools in an inclusive educational university], *Fiziko-matematichna osvita : naukovi zhurnal – Physical and mathematical education*, 4 (18), 17–25. [in Ukrainian].

3. Alekseeva, G., Korte, Kh. (2019) *Vikorisannja zasobiv elektronnoho navchannja v umovah inkluziji VNZ* [Use of electronic learning tools in the context of University inclusion], *Naukovi zasady pidgotovki fahivtsiv prirodnichogo, inzhenerno-pedagogichnogo ta tehnologichnogo naprjamkiv* – Scientific principles of training specialists in natural, engineering, pedagogical and technological areas, 145–148. [in Ukrainian].

4. Davidenko, G. (2015) *Teoretiko-metodichni zasady organizacii inklyuzivnogo navchannja u vishchih navchal'nih zakladah krajin Evropejs'kogo Soyuzu* [Theoretical and methodological foundations of the organization of inclusive education in higher educational institutions of the European Union countries]: dis ... d-ra. ped. nauk: 13.00.01, Kiv, 435. [in Ukrainian].

5. Esina, V. (2021) *Ukrains'ka model' vprovadzhennja inklyuzivnoi osviti* [Ukrainian model for implementing inclusive education], *Visnik Lugans'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauki – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Luhansk. Pedagogical sciences*, 2(340), 287–297. [in Ukrainian].

6. Kryvylova, O. A. (2018). *Proektuvannja psykhologo-pedahohichnoi pidgotovky maibutnikh vykladachiv profesiino-tehnichnykh navchalnykh zakladiv* [Designing psychological and pedagogical training of future teachers of vocational schools]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Berdyansk State Pedagogical University. Khmelnytsky: KhPPA Publishing House. [in Ukrainian].

7. Stepaniuk, K.I. (2020). *Tekhnologichno-proiektuvalni uminnia mahistriv pochatkovoï osvity: onovlennia zmistu profesiinoï pidgotovky* [Technological and design skills of masters of primary education: updating the content of professional training] *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences: zb. nauk. pr. Vyp.1. Berdiansk : BDPU*, 426-435. [in Ukrainian].

8. Taranchenko, O. (2013) *Rozvitok sistemi osviti osib z porushennyami sluhu v konteksti postupu vitchiznyanoi pedagogichnoi nauki ta praktiki* [Development of the education system for people with hearing impairments in the context of the development of Russian pedagogical science and practice], K. : TOV «Poliprom». [in Ukrainian].

9. Khomenko, V. H. (2013). *Suchasnyi stan ta tendentsii profesiinoï pidgotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv kompiuternoho profilu* [Current status and trends in the training of future computer engineers] *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education: zbirnyk naukovykh prats.* Kharkiv: UIPA, 40–41, 245–252. [in Ukrainian].

10. Hurenko, O., Alekseeva, H. M., Lopatina, H. O., & Kravchenko, N. V. (2017). *Use of computer technologies and typhlod devices in inclusive educational space of university.* *Information Technologies and Learning Tools*, 61 (5), 61–75. [in English].

11. Khomenko, V., Pavlenko, L., Pavlenko, M. and Khomenko, S. (2020). *Cloud technologies in informational and methodological support of university students' independent study.* *Information Technologies and Learning Tools*, 77 (3), 223-239. <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.2941/>. [in English].

12. Lavrik, V., Cortez, L., Alekseeva, A., Garcia, G. T., Juarez, P. G., & Poblano, J. (2014). *Development of the CAD system for designing non-standard constructions from elastomers.* *International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology.* Vol 3, Issue 3, March. 10717-10726. [in English].

13. Ostenda, A., Nestorenko, T., & Ostenda J. (2018). *Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology*. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seria : Pedahohichni nauky – Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences: zb. nauk. prats. BDP, 1, 186-190. DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1/ [in English].

АНОТАЦІЯ

Проведене дослідження вирішує проблему підготовки учнів ПТЗО з особливими потребами до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін в умовах використання ІОС, проте не висвітлює проблеми підготовки майбутніх учителів до вивчення інформатичних дисциплін загалом. Задля реалізації завдань дослідження побудовано модель об'єкта, визначимо структуру і взаємозв'язки з іншими об'єктами і системами, виокремимо його особливості й характеристики. Перспективними бачимо такі наукові розвідки: підготовка вчителів використовувати ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін в умовах неформальної та інформальної освіти, в системах перепідготовки чи підвищення кваліфікації вчителів; розроблення цифрових ресурсів для розвитку навичок використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін; створення банку е-матеріалів вчителя для здійснення ним вивчення інформатичних дисциплін у віртуальному просторі. Модель відображає вимоги до підготовки учнів ПТЗО ВО спеціальності «Початкова освіта», оцінювання рівнів сформованості готовності до використання ІТ в інклюзивному навчанні, засоби діагностики рівня сформованості ІКТ-компетентності, процес підготовки до діяльності в умовах ІОС. Пропонована модель складається з чотирьох основних блоків, які розкрито ґрунтовно. Через відсутність комплексного підходу до вирішення найважливішого соціального завдання – створення рівних можливостей для інвалідів у всіх сферах життя суспільства, в тому числі і у сфері освіти, шляхом забезпечення доступності фізичного, соціального, економічного та культурного оточення сформувалася ціла низка проблем. Для їх вирішення маємо забезпечити диференційований індивідуальний пакет супроводження процесу навчання в інтегрованих умовах з урахуванням освітніх можливостей і потреб учня з особливими потребами. Проведений аналіз результатів дослідження підтвердив ефективність педагогічних умов підготовки учнів ПТЗО з особливими потребами до використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін. Перспективними бачимо такі наукові розвідки: підготовка вчителів використовувати ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін в умовах неформальної та інформальної освіти, в системах перепідготовки чи підвищення кваліфікації вчителів; розроблення цифрових ресурсів для розвитку навичок використання ЦТ у процесі вивчення інформатичних дисциплін; створення банку е-матеріалів вчителя для здійснення ним вивчення інформатичних дисциплін у віртуальному просторі.

Ключові слова: цифрові технології навчання, готовність до використання цифрових технологій навчання, особи з вадами слуху, інклюзивна освіта, професійно-технічна освіта.

УДК 37.013.77:159.932

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-39-54

THE QUALITY DYNAMICS OF YOUNGER STUDENTS' MUSICAL SENSORY SKILLS: RESULTS OF THE FORMATIVE EXPERIMENT

ДИНАМІКА ЯКОСТІ МУЗИЧНИХ СЕНСОРНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ УЧНІВ: РЕЗУЛЬТАТИ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Iryna BARBASHOVA,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

Ірина БАРБАШОВА,

доктор педагогічних наук, доцент

i.a.barbashova@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-7410-4115>

Berdiansk State Pedagogical
University,

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Бердянський державний
педагогічний університет,

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 23, 2022

Revised manuscript accepted: June 06, 2022

ABSTRACT

The importance of forming primary school children's musical perception is justified by the introduction of the new version of the educational standard and educational programs as well as by teaching Arts on the basis of an integrative methodological approach. The purpose of the article is to scientifically ground the system of didactic influences on musical perceptual processes of younger school children focusing on the following research tasks: a) to define sensory ability as a unit of functioning of musical perception; b) to characterize the levels of pupils' musical sensory skills formed in the mass experience of primary education; c) to disclose the specifics of variable experimental effects which differ in the degree of intensity of intermodal connections of sensory channels; d) to compare the quality dynamics of musical sensory skills formation in different versions of the pedagogical experiment.

Musical sensory ability is defined as the performance of a system of auditory interiorized perceptual familiarizing and cognitive actions based on the mastered standards of music sounds and skills of applying these standards in the examination of musical phenomena. It has been found that in the mass experience of primary education pupils master musical sensory skills at elementary, intermediate and sufficient quality levels where the intermediate one prevails. The system of exercises and game tasks has been developed on the basis of intermodality with coordination of musical and phonemic auditory, musical auditory and color visual, musical auditory and spatial visual sensory processes. The system is aimed at expanding and systematizing pupils' reference ideas about music sounds as well as forming rational ways of their examining musical phenomena.

The effectiveness of the introduced didactic influences has been proved: in comparison with the control group the participants of experimental groups, especially the first one, have demonstrated both the highest efficiency of distinguishing and systematizing music sounds and a variety of skills to reproduce them in singing, spatial modelling and instrumental game. The following changes have taken place in the structure of experimental groups: the respondents with an elementary level of musical perception development have not been

identified, but a level gradation with intermediate, sufficient, high and consistently high levels of mastery of musical sensory processes.

Key words: *musical sensory ability, standards of musical sounds, methods of examination of musical sounds, game tasks, exercises, younger students.*

Вступ. У державних документах, що відображають зміст початкової освіти [6; 7; 8], завданням навчання мистецтва визначено формування предметних компетентностей, що сприятимуть художньо-творчому самовираженню молодших учнів у різних сферах життєдіяльності. Здобувачі початкової освіти мають, насамперед, розрізняти і відтворювати в співгах, ритмічних рухах, інструментальній грі характерні властивості звуків музики – їхню висоту, тривалість, силу, тембр. Основу якісного опанування навчальної інформації про ознаки музичних звуків складають добре розвинуті сенсорно-перцептивні процеси з раціонального обстеження та категоризації різноманітних нюансів звучання музики.

Питання розвитку музичної перцепції актуалізують дослідження дидактичної системи цілісного сенсорного розвитку молодших школярів [1; 2; 3]; оновлення методики навчання музики в загальноосвітніх закладах і спеціалізованих закладах мистецької освіти в умовах реформування національної школи [4; 5; 10]; виявлення синестезійної природи та інтермодальних ресурсів удосконалення музичних чуттєвих операцій [9; 11; 12; 13]. Маємо констатувати, що формування музичного сприймання учнів – проблема багатоаспектна та потребує консолідації зусиль вітчизняних і зарубіжних учених.

Мета статті – наукове обґрунтування системи дидактичних впливів на музичні перцептивні процеси молодших школярів. **Завдання** наукового пошуку: визначити сенсорне вміння як одиницю функціонування музичної перцепції; охарактеризувати рівні музичних сенсорних умінь учнів, сформовані в масовому досвіді початкової освіти; розкрити специфіку варіативних експериментальних впливів, що різняться за ступенем інтенсивності інтермодальних зв'язків чуттєвих каналів; порівняти динаміку якості формування музичних сенсорних умінь в умовах різних варіантів педагогічного експерименту.

Методи та методики дослідження. Застосовано низку теоретичних та емпіричних методів наукового дослідження, провідним із яких є психолого-педагогічний експеримент.

Результати та дискусії. Спираючись на узагальнену дефініцію сенсорного вміння будь-якої модальності [3 : 38], **музичне сенсорне вміння** розуміємо як систему слухових інтеріоризованих перцептивних ознайомлювально-впізнавальних дій, виконуваних учнями на основі засвоєних еталонів звуків музики і навичок застосування цих еталонів в обстеженні музичних явищ.

З огляду на це, **структура** музичного сенсорного вміння містить **ознайомлювальні** та **впізнавальні** перцептивні дії. Ознайомлювальні дії спрямовані на створення первинного чуттєвого образу почутого звуку, упізнавальні – на співвіднесення первинного звукового образу із зафіксованим в пам'яті класом еталонів, здійснення наступної

деталізувальної ідентифікації образу звуку та його категоризацію – словесну характеристику обстежуваної властивості звуку. Щодо *механізму формування* музичного сенсорного вміння, то ним є *інтеріоризація* перцептивних дій, здійснювана за кількома етапами: на першому з них чуттєві дії зі звуками мають розгорнуту форму, виконуються із застосуванням різноманітних рухів і моделей, що надають певним властивостям предметного характеру; на другому – дії все ще мають розгорнуту форму, але застосування предметних моделей значно зменшується й припиняється; на третьому – музичні дії згортаються, скорочуються та переходять на якісний рівень миттєвого сприймання [3 : 36–38].

Таблиця 1

**Якість музичних умінь молодших учнів
(вхідний зріз, середні значення)**

Критерії	Вагомість критеріїв	Показники	Вагомість показників	Вияв показників	Оцінки показників	Вияв критеріїв	Оцінки критеріїв
Розрізнення звуків музики	0,34	розрізнення за висотою	0,30	0,453	0,136	0,698	0,237
		розрізнення за тривалістю	0,30	0,538	0,162		
		розрізнення за гучністю	0,20	1,00	0,200		
		розрізнення за тембром	0,20	1,00	0,200		
Систематизація звуків музики	0,33	класифікація за тембром	0,25	0,500	0,125	0,743	0,245
		серіація за висотою	0,25	0,474	0,118		
		серіація за тривалістю	0,25	1,00	0,250		
		серіація за гучністю	0,25	1,00	0,250		
Відтворення мелодії	0,33	спів, просторове моделювання, музикування на інструменті	1,00	0,125	0,125	0,125	0,041
Σ	1,00	Якість музичних умінь					0,523

Вхідну *діагностику стану сформованості* музичних сенсорних умінь молодших учнів у досвіді початкового навчання здійснено згідно з положеннями педагогічної кваліметрії. Критеріями якості досліджуваних умінь визнано: а) адекватність розрізнення музичних звуків за висотою, тривалістю, гучністю, тембром; б) установлення класифікаційно-серіаційних відношень між звуками – їх класифікація за тембром, серіація

за висотою, тривалістю та гучністю; в) відтворення звуковисотних і ритмічних властивостей мелодії в співі, просторовому моделюванні, інструментальній грі. Вагомість критеріям призначено майже однакову; у межах першого критерію більшу вагомість надано розрізненню звуків за висотою і тривалістю, адже саме ці властивості є носіями смислу в музиці.

Результати вхідного діагностування (табл. 1) засвідчують, що складним для респондентів є відчуття звуковисотних і ритмічних відношень.

У встановленні висотних співвідношень між звуками виявлено таку особливість: чим ширший демонстрований інтервал, тим точніша категоризація його елементів (і навпаки). Учні точно визначали співвідношення за висотою елементів чистої октави, великої та малої септими, великої сексти; припускалися помилки у диференціюванні звуків малої сексти, чистої квінти і чистої кварта; виявляли своєрідну глухість у порівнянні звуків великої і малої терції, великої і малої секунди; у поодиноких випадках (12%) не констатували однаковості висоти звучання елементів чистої прими.

У розрізненні часових співвідношень звуків теж виявлено певну специфіку. Так, діти точніше відбивали ритмічний малюнок у «чистому вигляді», тобто без його інструментального виконання; якщо ж потрібно було виокремити ритм чутного музичного твору респонденти передавали сполучення тривалостей за допомогою метричної пульсації, відбиваючи опорні долі. При цьому школярі легше відчували «квадратні» ритмічні співвідношення звуків із парною сумою тривалостей (дві восьмі – чверть або чверть – дві восьмі); «неквадратні» ж ритми з непарною сумою тривалостей (одна восьма – чверть або чверть – одна восьма) розрізняли з ускладненням. Операції диференціювання звуків за гучністю і тембром першокласники здійснювали з високою швидкістю та безпомилково, що доводить їхній згорнутий характер і остаточну сформованість.

Виконання діагностичних завдань на групування звуків музики за тембром свідчить про неповне засвоєння учнями відповідних зв'язків, хоча якість розрізнення звуків за цією ознакою є досить високою. Респонденти безпомилково категоризували скрипку як струнний музичний інструмент і бубон як ударний, але з нижчою успішністю групували інші інструменти: струнні – фортепіано (23%) і бандуру (31%); духові – сурму (12%) і сопілку (50%); ударні, а саме металофон (35%).

У встановленні серіаційних співвідношень між звуками за їхньою висотою теж наявна деяка специфіка. Якщо було потрібно відбити звукоряд із рівномірним і поступовим підвищенням чи спаданням висоти, майже всі діти здійснювали серіацію точно (96%); якщо ж доводилося будувати мажорний тризвук із рівномірною, проте непослідовною зміною висоти, якість досягала 50%. Найменшу успішність першокласники продемонстрували в завданні на встановлення співвідношень у тризвуку, елементи якого експоновано впереміш, як-от: III – I – V, V – I – III, III – V – I. За таких умов частка правильних рішень складала не більше 4%. При цьому серіаційні співвідношення за зростанням або спаданням тривалості та гучності звучання школярі виконували без утруднень, із максимальними показниками.

Перевірка умінь відтворювати мелодію в різних видах музичної діяльності передбачала аналіз мови музики в двох площинах, із урахуванням висотних і ритмічних співвідношень разом. Виконання пісень (із музичним супроводом) дозволило встановити значну частку учнів (50%), здатних інтонаційно чисто проспівати мелодію цілком. Інші змогли адекватно відтворити мелодійні фрази, припускаючись помилок в інтонуванні широких інтервалів, інколи замінюючи спів декламуванням. У моделюванні звуковисотного та ритмічного малюнка мелодії просторовими об'єктами, а також у грі на металофоні, діти мало уваги приділяли візуальному або чутному зразку, орієнтувались на якусь одну ознаку музичних звуків, зазвичай на тривалість, а не висоту.

Стосовно окремих критеріїв якості музичних умінь, варто підкреслити деяку схожість у становленні процесів розрізнення провідних властивостей звуків музики і засвоєння міжелементних відношень у їхній системі. На цій підставі можна твердити про сформованість у першокласників еталонів музичних звуків. Однак операції із застосування еталонних уявлень у сприйманні музики формуються повільніше, вони не є узгодженими з просторовими стереотипами висоти, довжини, відстані, висхідного та низхідного рухів тощо.

Відповідно до індивідуальних кількісних показників першокласників об'єднано в три групи – з *елементарним* (27%), *середнім* (54%), *достатнім* (19%) рівнями за відсутності учнів із високим рівнем сформованості аналізованих умінь.

Упровадження спеціальних розвивальних впливів відбувалося поетапно.

Мета *першого етапу* (1 клас) полягала в систематизації наявних у школярів еталонів музичних звуків, розширенні їхнього кола. В обох експериментальних групах (ЕГ-1, ЕГ-2) реалізовувалися перцептивні дії із застосуванням традиційних інтермодальних зв'язків (музичних слухових і просторових зорових); організовувалося багаторазове обстеження одних і тих самих сенсорних значень із метою стереотипізації чуттєвих операцій, редукції їхніх моторних компонентів, закріплення сенсорних образів. У запропонованих вправах та ігрових *завданнях* першокласники експериментальних груп: класифікували звуки на групи музичних/немузичних, серед музичних виокремлювали високі/низькі, довгі/короткі, гучні/тихі; здійснювали серіацію звуків у порядку спадання або зростання висоти, тривалості, гучності звучання; класифікували музичні звуки за тембром на вокальні й інструментальні, вокальні – на звуки чоловічих, жіночих і дитячих голосів, інструментальні – на звуки струнних, духових та ударних інструментів; моделювали за допомогою графічних позначок висхідний і низхідний звукоряд, ритмічні малюнки, динамічні відтинки мелодії; виконували поспівки, супроводжуючи спів рухами руки у відповідному напрямку; відбивали ритм мелодії ритмоскладами, оплесками, притупами, грою на дитячих ударних інструментах; передавали динаміку музики оплесками різної гучності, розведенням долонь у боки та наближенням їх одна до одної [2; 3 : 431–437].

На *другому етапі* (2–3 класи) увагу було спрямовано на вироблення в учнів розгорнутих способів обстеження музичних звуків і

явищ на основі предметного оперування моделями (2 клас); на забезпечення скорочення чуттєвих операцій та їх поступове переведення в ідеальну форму (3 клас). Формувальні впливи були чітко диференційованими: для учасників ЕГ-1 – із найвищим ступенем інтенсивності (реалізацією інтермодальних зв'язків музичної слухової, просторової та колірної зорової, фонематичної слухової перцепції); для учасників ЕГ-2 – із помірним ступенем інтенсивності (реалізацією інтермодальних зв'язків музичної слухової та просторової зорової перцепції). У передбачених вправах та ігрових завданнях друго- та третьокласники експериментальних груп: актуалізували знання про відмінності музичних звуків за висотою, тривалістю, гучністю, тембром, систематизували звуки за акустичними властивостями, позначали умовними символами; добирали графічну модель до мелодії-зразка, мелодію до графічної моделі-зразка; робили розгорнутий звуковий аналіз мелодії – слухали її, голосно проспівували на римтосклади (та, ті-ті; ді-лі, дон) під інструментальний акомпанемент, відбивали рух і тривалість звуків рукою, викладали моделі звуків у почутих відношеннях; здійснювали згорнутий аналіз мелодії – після слухання тихо проспівували її із закритим ротом, без інструментального супроводу; управлялись у співі за «столбицею», відтворювали акустичні властивості мелодії в інструментальній грі, музично-ритмічних рухах, створювали власні музичні композиції [1; 3 : 451–458].

Учасники ЕГ-1 додатково виконували завдання для формування: а) *способів асоціативної музичної та фонематичної слухової перцепції* – добирали до слів, артикульованих із питальною або стверджувальною інтонацією, відповідні мелодійно-ритмічні схеми; аналізували схеми слів: визначали кількість складів, знаходили серед них наголосений, декламували на «та» і «ті» й відбивали оплесками мелодійно-ритмічний рисунок, вибирали із запропонованих відповідні слова; слухали слово, вимовляли його з виразним наголосом і рухами руки, складали на аркуші паперу схему з графічних моделей музичних звуків, розміщували знак акценту, програвали встановлене співвідношення складів на металофоні; відтворювали складову структуру слова за допомогою нотного запису [3 : 466–469]; б) *способів асоціативної музичної слухової та колірної зорової перцепції* – установлювали зв'язок високих звуків зі світлими, прозорими барвами, звуків середньої висоти – із яскравими, насиченими, низьких – із затемненими, густими кольорами; добирали до мотивів, зіграних у різних регістрах, відповідні за відтінками моделі; відтворювали звуковисотні відношення між елементами почутих музичних інтервалів кольірними моделями різної світлоти; співали за графічними моделями послідовності звуків (на склади «дон» і «ді-лі», з акомпанементом і без нього), програвали їх на музичних інструментах (металофонах) [3 : 469–471].

На третьому етапі (4 клас) оцінювалися досягнення попередніх етапів, аналізувалися відхилення отриманих результатів від намічених цілей, установлювалися причин такої невідповідності, корегувалася

навчально-перцептивна діяльність учнів експериментальних груп залежно від характеру виявлених деформацій.

У контрольній групі навчання музичної перцепції здійснювалося за масовою методикою початкової освіти без будь-яких експериментальних впливів.

Таблиця 2

**Якість музичних умінь молодших учнів
(підсумковий зріз, середні значення)**

Критерії	Вагомість показників	Показники	Вагомість показників	Вияв показників			Оцінки показників			Оцінки критеріїв		
				КГ	ЕГ-1	ЕГ-2	КГ	ЕГ-1	ЕГ-2	КГ	ЕГ-1	ЕГ-2
Розрізнення звуків музики	0,34	розрізнення за висотою	0,30	0,534	0,705	0,687	0,160	0,212	0,206	0,246	0,280	0,277
		розрізнення за тривалістю	0,30	0,544	0,708	0,692	0,163	0,212	0,208			
		розрізнення за гучністю	0,20	1,00	1,00	1,00	0,200	0,200	0,200			
		розрізнення за тембром	0,20	1,00	1,00	1,00	0,200	0,200	0,200			
Систематизація звуків музики	0,33	класифікація за тембром	0,25	0,498	0,703	0,678	0,125	0,176	0,169	0,250	0,281	0,277
		серіація за висотою	0,25	0,532	0,706	0,684	0,133	0,177	0,171			
		серіація за тривалістю	0,25	1,00	1,00	1,00	0,250	0,250	0,250			
		серіація за гучністю	0,25	1,00	1,00	1,00	0,250	0,250	0,250			
Відтворення мелодії	0,33	спів, просторове моделювання, музикування на інструментах	1,00	0,173	0,567	0,538	0,173	0,567	0,538	0,057	0,187	0,184
Σ	1,00	Якість музичних умінь (прикінцеве діагностування)								0,553	0,748	0,738
Якість музичних умінь (вхідне діагностування)										0,523		
Динаміка якості музичних умінь										0,030	0,225	0,215

Результати підсумкового діагностування дозволяють твердити про позитивні зміни в контрольній та експериментальних групах, проте з більш високими емпіричними даними в першій експериментальній групі.

Здатність учасників підсумкового зрізу розрізняти за висотою елементи мелодійних інтервалів, як і під час вхідної діагностики, прямо корелювала з відстанню між звуками: чим музичний інтервал був ширшим, тим точніше здійснювалася категоризація звуковисотних відношень. У контрольній групі переважна кількість осіб (62%) правильно встановлювали елементи лише широких інтервалів, менша кількість (38%) – диференціювали звуки широких і середніх за шириною інтервалів. В експериментальних групах можна додатково виділити ще тих дітей, які адекватно порівнювали звуки широких, середньої ширини та вузьких інтервалів, включаючи велику і малу терцію (у ЕГ-2), та велику, малу терцію і велику секунду (у ЕГ-1). Відсотковий розподіл учнів за означеними особливостями такий: 12/23/65 – у першій експериментальній групі, 13/23/64 – у другій (табл. 2).

Отже, вага школярів, які розрізняють більшість музичних інтервалів – від чистої октави до великої секунди, – є питомою, що доводить ефективність упроваджених розвивальних заходів. Це підтверджує і порівняння оцінок підсумкового тестування – в експериментальних групах вони відображають достатню якість розрізнення звуків за висотою, у контрольній групі – середню. Додамо, що диференціація звуків найвужчого музичного інтервалу – малої секунди – викликала труднощі в більшості четвертокласників, але всі вони безпомилково визначали чисту приму, тобто унісонне звучання почутих звуків.

Зміни різного ступеня відбулися також у розрізненні музичних звуків за тривалістю. У контрольній групі, порівняно з констатувальним етапом, показники зросли неістотно і сталося це внаслідок внутрішньогрупової міграції: зменшилася кількість респондентів, спроможних адекватно передати від однієї до трьох часових залежностей між звуками, відповідно збільшилася кількість дітей, які відбили чотири ритмічні послідовності з п'яти пропонованих. Переважну частку склали особи, які відтворили два (38%) або три (42%) ритмічні рисунки, по одному і по чотири – відповідно 4% і 16%. Точніше школярі повторювали за педагогом ритми «підсумовування» і «дроблення», із деякими труднощами – «пунктирний» і «ямбічне коливання», із помітними складнощами – «хореїчне коливання».

В експериментальних групах можна виділити реципієнтів, які правильно передали два, три, чотири і всі п'ять ритмів. Міцну динаміку показників формування характеризуваної перцептивної операції забезпечило превалювання школярів, які віддзеркалювали чотири співвідношення тривалостей – 54% у ЕГ-1 і 56% у ЕГ-2 (помилковим було лише вистукування «хореїчного коливання»), а також наявність учнів, здатних виконати діагностичне завдання з абсолютною успішністю – 12% у першій з указаних груп, 8% – у другій.

Результати замірів розрізнення музичних звуків за гучністю та тембром дозволяють твердити про абсолютну сформованість цих

перцептивних операцій. Як і під час вхідної діагностики, на підсумковому етапі дослідження всі його учасники цілком адекватно реагували на динамічні відтинки музичного уривку ($f - p$ або $p - f$) відповідною грою на барабані, безпомилково відгадували тембр заданого музичного інструмента серед звучання інших. Отже, точне відчування відносної гучності й тембрового забарвлення музичних звуків є віковою особливістю сенсорної сфери молодших школярів.

Разом із тим, класифікація музичних звуків за їхнім тембром завершеності не набула, однак її якість значно підвищилася в обох експериментальних групах до оцінок достатньої якості проти дещо нижчого за середній рівень якості таких упорядкувань у контрольній групі. За результативністю учнів можна поділити на тих, хто виконував діагностичне завдання з низькою та середньою успішністю, і тих, хто виявив у цьому достатній і високий рівень успішності.

Питому вагу контингенту контрольної групи (77%) склали респонденти, які продемонстрували низькі та середні якісні оцінки. Їхні типові досягнення, при широкому колі індивідуальних розбіжностей, полягали в правильному віднесенні скрипки до струнних, сопілки до духових, металофона і бубна до ударних музичних інструментів, інколи виникали труднощі у визначенні бандури чи фортепіано як струнних інструментів і доволі часто – у класифікації сурми як духового інструмента. Подальший рівень упорядкування викликав значні утруднення, адже діти мали слабкі уявлення про клавішні та щипкові струнні, металеві (мідні) та дерев'яні духові, шумові й мелодійні ударні інструменти. Виключенням із цього ряду була скрипка, яку школярі адекватно вважали смичковим струнним інструментом.

До більшої частки в складі експериментальних груп (81% осіб у першій і 75% – у другій) увійшли реципієнти, які класифікували звучання музичних інструментів з оцінками достатньої і високої якості. Навчально-перцептивні досягнення цих дітей охоплювали міцне засвоєння першого рівня впорядкування інструментів – майже безпомилковий поділ їх на струнні, духові та ударні – й опанування значної кількості їхніх внутрішніх зв'язків. При цьому спостерігалася певна градація в установленні означених взаємин: із вищою ефективністю учні диференціювали смичкові та клавішні струнні інструменти (скрипка, фортепіано), менш успішно – шумові й мелодійні ударні (бубон, металофон) та мідні й дерев'яні духові (сурма, сопілка), з утрудненням категоризували бандуру як щипковий струнний інструмент (пояснюємо це недоліком словникової роботи з терміном «щипковий»: правильне його усвідомлення та знання прийому звуковибудовування на бандурі дозволили б школярам адекватніше відносити її до належного класифікаційного підрозділу).

Намагаючись виявити глибину опанування тембрових структуровань звуків музики, учасників підсумкового зрізу спрямовували на самостійне визначення класів музичних інструментів (без урахування показників цих дій). Після слухання в аудіозапису музичного уривку і називання почутого інструменту четвертокласників запитували: «До якої

групи інструментів він належить?» або «До якої підгрупи струнних (духових, ударних) інструментів він належить?», не перелічуючи самих цих груп і підгруп. Результати опитування підтвердили більш міцне засвоєння всіма учнями першого, ніж другого щабля в систематизації музичних інструментів за тембром звучання, та ілюструють вищий рівень обізнаності з відповідною інформацією респондентів, які зазнали спеціальних навчально-перцептивних впливів, порівняно з дітьми, які таких впливів не зазнавали. Зауважимо, що в разі виникнення труднощів, запитання формулювали за варіантом, передбаченим вхідною діагностикою: «До яких – струнних, духових чи ударних – належить почутий тобою музичний інструмент?» або «Який струнний інструмент звучить – смичковий, клавішний чи щипковий?».

Схожі кількісні характеристики спостерігались і в завданнях на встановлення серіаційних відношень між музичними звуками, зокрема за їхньою висотою. Так, показники більшості представників контрольної групи (77%) засвідчують низьку і середню якість означених сенсорних дій, що викликано неможливістю передати ідентично до зразка рівномірне або нерівномірне спадання і підвищення висоти елементів мажорного тонічного тризвуку (I – III – V, III – V – I та III – I – V, III – V – I) при точному відбитті послідовного звукоряду в будь-якому напрямку (I – II – III – IV – V – VI – VII – VIII (I) та навпаки). В експериментальних групах превалювали оцінки достатньої і високої якості (77% випадків у першій групі та 75% – у другій) завдяки абсолютно точному впорядкуванню реципієнтами висхідного і низхідного звукоряду та тризвуку з рівномірним підвищенням або спаданням висоти звучання його складників (одна-дві погрешності спостерігались лише за умов експозиції звуків тризвуку впереміш); окрім того, в обох експериментальних групах виявлено частку осіб – 12% у першій і 8% у другій, – які виконали контрольну вправу з максимальними результатами. Серіацію музичних звуків за тривалістю і гучністю всі учасники педагогічного дослідження здійснювали правильно, без будь-яких затримок і помилок, так само, як і на констатувальному етапі. На нашу думку, цим операціям можна надати статус вікових особливостей сенсорної сфери молодших школярів.

Значущі зрушення відбулися у відтворенні акустичних властивостей мелодії в співі, просторовому моделюванні звуковисотних і ритмічних відношень, грі на музичному інструменті. Приблизно 69% респондентів контрольної групи інтонаційно «чисто» і ритмічно виконували мелодію під час співу з акомпанементом. Інші діти (31%) не точно відбивали збіг інтервалів, навіть якщо вони були не дуже широкими, наприклад, низхідна чиста квінта і наступна висхідна чиста кварта (у пісні «Ой есть в лісі калина»), або поодинокі, але широкі інтервали, на кшталт висхідної великої сексти (у пісні «Навчайте мене музики»), в окремих випадках – декламували текст, не відтворюючи звуковисотного руху пісні. Як і під час вхідних замірів, дібрати модель до почутого музичного уривку, змодельувати його мелодійний і ритмічний рух за допомогою умовних символів, зіграти на металофоні музичну фразу

за пред'явленою моделлю учні контрольної групи не могли, виявляючи слабкість навичок застосування таких просторових і часових сенсорних значень, як висота, довжина, тривалість, висхідний або низхідний напрямок руху тощо в сприйманні і відтворенні звуків музики.

У складі експериментальних груп суттєво скоротилася кількість четвертокласників, які не розв'язали жодного діагностичного завдання (до 12% осіб у першій і 13% – у другій, замість указаних вище 31% в контрольній групі), так само зменшилася частка реципієнтів, які виконали одне завдання, в основному – це «чистий» і ритмічний спів (4% у кожній групі). Водночас, виокремились сукупності школярів, спроможних здійснити два, три і чотири (тобто всі) контрольні вправи, причому – зі специфічним «накопиченням» навчально-перцептивних досягнень. Так, 38% представників першої та 40% – другої експериментальної групи відтворили мелодію в співі та дібрали відповідну модель до зіграної педагогом мелодії; 34% дітей у першій і 31% у другій групі ще точно склали просторову модель почутого уривку, по 12% учнів в обох групах додатково до означеного правильно віддзеркалили задану моделлю музичну фразу під час її програвання на металофоні.

Охарактеризовані особливості цілком обґрунтовано пояснюють розбіжності між низькими та середніми оцінками якості відтворення властивостей мелодії в різних групах і переконливо доводять ефективність системи впроваджених дидактичних завдань. Ці ж особливості висвітлюють ще один аспект упровадженої дидактичної системи – її позитивний вплив на формування способів обстеження музичних явищ. Школярі експериментальних груп, добираючи модель до почутої мелодії, часто просили зіграти її ще раз, під час повторного слухання неголосно проспівували її, стежили вказівним пальцем за її рухом по схемі, робили на цій основі висновки про її відповідність або невідповідність мелодії; моделюючи мелодію, прислуховувалися до неї, співали з паралельними рухами руки, і вже потім викладали фішки (квадрати і прямокутники) на матрицю в потрібних співвідношеннях; перед грою на металофоні аналізували схему-зразок, коментували взаємини між звуками: «Мелодія пливе вгору, потім звучить на одній висоті, знов на одній висоті, тільки трохи вище, далі – знижується, але тепер звуки довгі, а раніше були короткі», після чого програвали фразу, спочатку повільно, постійно переводячи погляд зі схеми на інструмент, далі – швидше, більш цілісно і майже без звернення до схеми.

При виникненні труднощів, дії четвертокласників експериментальних груп педагог корегував навідними завданнями і запитаннями. Наприклад, у доборі моделі до музичного уривку дітям вручали олівець, радили стежити ним по схемі за мелодійним рухом і знов програвали мелодію-зразок. Моделюючи задану мелодію символами, школярі часто правильно відображали ритмічні залежності, забуваючи про звуковисотні, і викладали фішки в однорівневий ряд. Тоді учнів запитували: «Хіба звуки є однаковими за висотою?». У разі неточного музикування на металофоні реципієнтів скеровували на аналіз

схеми такими запитаннями: «Як мелодія має рухатися на першому відрізку? Чи потрібно змінювати висоту звучання на наступному відрізку?» тощо. Зазвичай, надана допомога сприяла актуалізації раціональних способів обстеження музичних явищ, забезпечувала адекватне виконання діагностичних вправ (проте отримані таким чином рішення як позитивні ми не враховували). На нашу думку, виявлене є свідченням формування зони найближчого розвитку музичного сприймання за умов упровадження спеціально організованих розвивальних впливів.

Підсумкова перевірка музичних сенсорних умінь відбиває середній рівень їхньої сформованості в четвертокласників контрольної групи (0,553), достатній – у школярів першої (0,748) і другої (0,738) експериментальних груп. Приріст динаміки складає таку частку одиниці: 0,030 – у контрольній групі; 0,225 – у першій експериментальній групі та 0,215 – у другій.

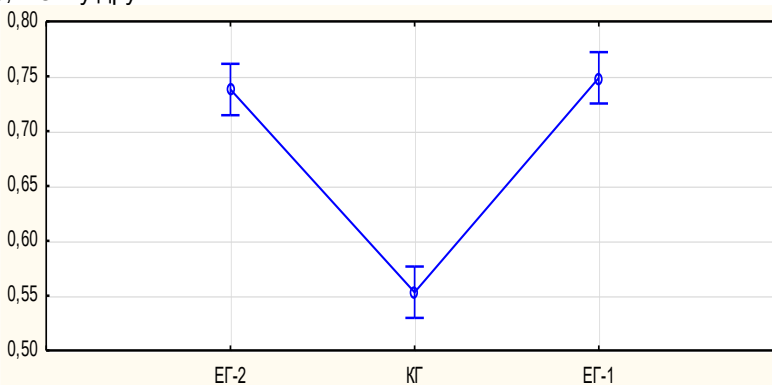

Рис. 1. Графічна модель подібності середніх значень
ЕГ-2 (другої експериментальної групи), КГ (контрольної групи),
ЕГ-1 (першої експериментальної групи)

За індивідуальною успішністю в контрольній групі виокремлено 18% учнів з елементарним, 59% із середнім і 23% із достатнім якісними рівнями колірних сенсорних умінь; у першій експериментальній – 12% із середнім, 46% із достатнім, 30% із високим і 12% зі стабільно високим якісними рівнями музичних сенсорних умінь; у другій експериментальній – 13% із середнім, 48% із достатнім, 27% із високим, 12% зі стабільно високим рівнями музичної перцепції.

Неналежність експериментальних і контрольної груп до однієї генеральної сукупності респондентів відображає графічна модель однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA (Рис. 1). *F-критерій* більший за одиницю та дорівнює 85,454 значущість статистичного висновку *p* менший за 0,05 і дорівнює 0,0000. На цій підставі можна зробити висновок про суттєву відмінність групових середніх величин.

Висновки. Виконаний кількісний і якісний аналіз емпіричних даних дозволяє зробити певні узагальнення.

Музичне сенсорне вміння як функціональна одиниця музичної перцепції молодших школярів являє собою систему слухових інтеріоризованих перцептивних ознайомлювально-впізнавальних дій, виконуваних на основі засвоєних еталонів звуків музики і навичок застосування цих еталонів в обстеженні музичних явищ.

У масовому досвіді початкової освіти учні оволодівають музичними сенсорними вміннями на трьох якісних рівнях – елементарному, середньому, достатньому – із превалюванням середнього. Серед основних ознак музичних звуків меншою мірою в дітей сформовані операції розрізнення звуків за висотою і тривалістю, є певні труднощі в класифікаційно-серіаційному впорядкуванні звуків, найбільші складнощі школярів мають у відтворенні властивостей музичних звуків у співах та інструментальній грі.

Удосконаленню музичної перцепції сприяє впровадження в освітній процес системи розвивальних вправ та ігрових завдань, сконструйованої на засадах інтермодальності – узгодження діяльності музичних і фонематичних слухових, музичних слухових і колірних зорових, музичних слухових і просторових зорових чуттєвих процесів. Систему спеціальних дидактичних впливів варто спрямовувати на розширення та систематизацію еталонних уявлень про звуки музики з подальшим переходом до формування в учнів раціональних способів обстеження музичних явищ за допомогою засвоєних еталонів.

Виразну позитивну динаміку якості музичних сенсорних умінь виявлено і в контрольній, і в експериментальних групах школярів, але саме в першій експериментальній групі приріст динаміки є найпомітнішим. Унаслідок реалізації спеціальних дидактичних впливів відбулися зміни в структурі груп. У контрольній групі виділено дітей з елементарним, середнім, достатнім рівнями якості музичної перцепції за відсутності високого рівня. В експериментальних групах респондентів з елементарним рівнем розвитку музичної перцепції не виявлено, проте встановлено таку рівневу градацію – із середнім, достатнім, високим і стабільно високим рівнем опанування музичних чуттєвих процесів. Учням експериментальних груп, особливо першої із них, властиві найвищі показники розрізнення та систематизації звуків музики, різноманітність і достатня якість навичок відтворювати їх у співах, просторовому моделюванні, інструментальній грі.

Література

1. Барбашова І. Сенсорний розвиток: формуємо вміння досліджувати звуки музики. *Учитель початкової школи*. 2019. № 5. С. 26–29.
2. Барбашова І. Сенсорний розвиток: формуємо еталонні уявлення про властивості звуків музики. *Учитель початкової школи*. 2019. № 4. С. 4–7.
3. Барбашова І. А. Дидактична система сенсорного розвитку молодших школярів: теорія і практика : монографія. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2018. 499 с.

4. Лобова О. В. Особливості мистецької освіти учнів в умовах Нової української школи (за підручниками «Мистецтво», 1 та 2 класи). *Дошкільна та початкова освіта в сучасному педагогічному просторі*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 187–203.
5. Масол Л. М. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 1–2 класах на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2019. 208 с.
6. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова КМ України від 06.10.2020 № 87-2018-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p#Text> (дата звернення: 23.05.2022).
7. Про затвердження типових освітніх програм для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти : Наказ МОН України від 08.10.2019 № 1272. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-program-dlya-1-2-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 23.05.2022).
8. Про затвердження типових освітніх програм для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти : Наказ МОН України від 08.10.2019 № 1273. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-program-dlya-3-4-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-1273> (дата звернення: 23.05.2022).
9. Рахманова О. К. Художньо-творча синестезійність молодших школярів у «кольоровій музиці». *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі*. 2018. № 3. С. 121–124.
10. Черняк Є. Б., Вольська Ю. В., Міщенко С. П., Йоркін В. В. Методичні аспекти розвитку музично-слухових уявлень учнів молодших класів мистецьких шкіл. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2020. № 2(20). С. 89–100. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2020-2-20-10>
11. Curwen C. Music-Colour Synaesthesia: A Sensorimotor Account. *Musicae Scientiae*. 2020. № 2. PP. 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1177/1029864920956295>
12. Whiteford K. L., Schloss K. B., Helwig N. E. Color, Music, and Emotion: Bach to the Blues. *i-Perception*. 2018. № 9(6). PP. 1–27. DOI: <https://doi.org/10.1177/2041669518808535>
13. Zhang L., Xie S., Li Y., Shu H., Zhang Y. Perception of musical melody and rhythm as influenced by native language experience. *Acoustical Society of America*. 2020. № 147(5). EL385. DOI: <https://doi.org/10.1121/10.0001179>

References

1. Barbashova, I. (2019). *Sensornyi rozvytok: formuiemo vminnia doslidzhuvaty zvuky muzyky* [Sensory development: we develop the ability to explore the sounds of music]. *Uchytel pochatkovoi shkoly* – [Primary school teacher], 5, 26–29 [in Ukrainian].
2. Barbashova, I. (2019). *Sensornyi rozvytok: formuiemo etalonnii uiaavlennia pro vlastyivosti zvukiv muzyky* [Sensory development: we form reference ideas about the properties of musical sounds]. *Uchytel pochatkovoi shkoly* – [Primary school teacher], 4, 4–7 [in Ukrainian].
3. Barbashova, I. A. (2018). *Dydaktychna systema sensornoho rozvytku molodshykh shkoliariv: teoriia i praktyka* [Didactic system of sensory development of younger schoolchildren: theory and practice]. Melitopol : Vydavnychiy budynok Melitopolskoi miskoi drukarni [in Ukrainian].
4. Lobova, O. V. (2020). *Osoblyvosti mystetskoï osvity uchniv v umovakh Novoi ukrainskoï shkoly (za pidruchnykamy «Mystetstvo», 1 ta 2 klasy)* [Peculiarities of artistic education of students in the conditions of the New Ukrainian School (according to the textbooks "Art", 1st and 2nd grades)]. *Doshkilna ta pochatkova osvita v suchasnomu*

pedagogical space]. Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka, 187–203. [in Ukrainian].

5. Masol, L. M. (2019). *Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia integrovanoho kursu «Mystetstvo» u 1–2 klasakh na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu* [New Ukrainian school: teaching methods of the integrated course "Art" in grades 1-2 based on the competence approach] : navch.-metod. posibn. Kyiv : Heneza [in Ukrainian].

6. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu pochatkovoï osvity* [On the approval of the State Standard of Primary Education] (2018). № 87-2018-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-n#Text> [in Ukrainian].

7. *Pro zatverdzhennia tipovykh osvitnikh prohram dlia 1–2 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [On the approval of typical educational programs for 1-2 classes of general secondary education institutions]. (2019). № 1272. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennia-tipovih-osvitnih-program-dlya-1-2-klasiv-zakladiv-zagalnoi-serednoi-osviti> [in Ukrainian].

8. *Pro zatverdzhennia tipovykh osvitnikh prohram dlia 3–4 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [On the approval of typical educational programs for 3-4 classes of general secondary education institutions]. (2019). № 1273. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennia-tipovih-osvitnih-program-dlya-3-4-klasiv-zakladiv-zagalnoi-serednoi-osviti-1273> [in Ukrainian].

9. Rakhmanova, O. K. (2018). *Khudozhno-tvorcha synesteziinist molodshykh shkoliariv u «kolorovii muzytsi»* [Artistic and creative synesthesia of younger schoolchildren in "color music"]. *Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi* – [Musical art in educational discourse], 3, 121–124 [in Ukrainian].

10. Cherniak, Ye. B., Volska, Yu. V., Mishchenko, S. P., Yorkin, V. V. (2020). *Metodychni aspekty rozvytku muzychno-slukhovyykh uiavien uchniv molodshykh klasiv mystetskykh shkil* [Methodical aspects of the development of musical and auditory ideas of students of junior grades of art schools]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya: Pedahohika i psykholohiia* – [Bulletin of Alfred Nobel University. Series: Pedagogy and psychology], 2 (20), 89–100. [in Ukrainian].

11. Curwen, C. (2020). *Music-Colour Synaesthesia: A Sensorimotor Account*. *Musicae Scientiae*, 2, 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1177/1029864920956295> [in English].

12. Whiteford, K. L., Schloss, K. B., Helwig, N. E. (2018). *Color, Music, and Emotion: Bach to the Blues*. *i-Perception*, 9(6), 1–27. DOI: <https://doi.org/10.1177/2041669518808535> [in English].

13. Zhang, L., Xie, S., Li, Y., Shu, H., Zhang, Y. (2020). *Perception of musical melody and rhythm as influenced by native language experience*. *Acoustical Society of America*, 147(5), EL385. DOI: <https://doi.org/10.1121/10.0001179> [in English].

АНОТАЦІЯ

Важливість формування музичної перцепції молодших школярів аргументовано запровадженням нової редакції освітнього стандарту й освітніх програм, викладанням мистецької освітньої галузі на засадах інтегративного методологічного підходу. Метою статті є наукове обґрунтування системи дидактичних впливів на музичні перцептивні процеси молодших школярів; завданнями – а) визначення сенсорного вміння як одиниці функціонування музичної перцепції; б) характеристика рівнів музичних сенсорних умінь учнів, сформованих у масовому досвіді початкової освіти; в) розкриття специфіки варіативних експериментальних впливів, що різняться за ступенем інтенсивності інтермодальних зв'язків чуттєвих каналів; г) порівняння динаміки

якості формування музичних сенсорних умінь в умовах різних варіантів педагогічного експерименту.

Музичне сенсорне вміння визначено як виконання системи слухових інтер'єоризованих перцептивних ознайомлювально-впізнавальних дій на основі засвоєних еталонів звуків музики і навичок застосування цих еталонів в обстеженні музичних явищ. Виявлено, що в масовому досвіді початкової освіти учні оволодівають музичними сенсорними вміннями на елементарному, середньому і достатньому якісних рівнях із переважанням середнього. Охарактеризовано систему вправ та ігрових завдань, сконструйовану на засадах інтермодальності з узгодженням діяльності музичних і фонематичних слухових, музичних слухових і колірних зорових, музичних слухових і просторових зорових чуттєвих процесів та спрямовану на розширення й систематизацію еталонних уявлень про звуки музики, формування в учнів раціональних способів обстеження музичних явищ.

Доведено ефективність запроваджених дидактичних впливів: порівняно з контрольною групою учасники експериментальних груп, особливо першої з них, виявили найвищу результативність розрізнення та систематизації звуків музики, різноманітність навичок відтворювати їх у співах, просторовому моделюванні, інструментальній грі. Відбулися зміни в структурі експериментальних груп: респондентів з елементарним рівнем розвитку музичної перцепції не виявлено, проте встановлено рівневу градацію із середнім, достатнім, високим і стабільно високим рівнями опанування музичних чуттєвих процесів.

Ключові слова: музичне сенсорне вміння, еталони музичних звуків, способи обстеження музичних звуків, ігрові завдання, вправи, молодші учні.

УДК 378.147: 372.853

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-55-64

**PROFESSIONAL ACTIVITY OF A SPECIALIST IN THE FIELD OF
NANOMATERIALS TO CREATE NANOSTRUCTURES
ON THE SURFACE OF SEMICONDUCTORS**

**ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФАХІВЦЯ В ГАЛУЗІ
НАНОМАТЕРІАЛОЗНАВСТВА ЗІ СТВОРЕННЯ НАНОСТРУКТУР
НА ПОВЕРХНІ НАПІВПРОВІДНИКІВ**

Iryna BARDUS,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

irina.bardus@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-8682-7791>

Sergiy KOVACHOV,

Researcher

essfero@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-0212-1255>

Ihor BOHDANOV,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

BogdanovBDPU@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-3035-7989>

Yana SUCHIKOVA,

Doctor of Technical Sciences,
Professor

yanasuchikova@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-4537-966X>

Berdiansk State Pedagogical

University,

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,

Zaporizhzhia region, 71100

Ірина БАРДУС,

доктор педагогічних наук,
професор

Сергій КОВАЧОВ,

науковий співробітник

Ігор БОГДАНОВ,

доктор педагогічних наук,
професор

Яна СИЧІКОВА,

доктор технічних наук, професор

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,

Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 31, 2022

Revised manuscript accepted: June 08, 2022

ABSTRACT

The article is devoted to the topical problem of improving the quality of professional training of future specialists in the field of nanomaterials to productive activities, namely the analysis of his professional activities to create nanostructures on the surface of semiconductors. The article analyzes the objects, products, tools, processes, and conditions of professional activity of a specialist in the synthesis of nanostructures on the surface of semiconductors and identifies the properties of the original and synthesized nanomaterial, conditions, technologies, means of their creation. Factors that affect the characteristics of nanostructures during their synthesis (resource, technological), properties of source and synthesized nanomaterials (physical, chemical, biological, morphological, environmental, mechanical, technological, patent law, economic and functional) are described. The most popular methods (chemical,

electrochemical etching, lithography) and means of synthesis of nanostructures on the surface of a semiconductor wafer are presented.

Based on the generalized structure of the production process, defined the content of the nanoengineer's professional activity on the organization of the nanomaterials production process (identification of correlations between conditions and synthesis results, selection of optimal technological solutions, experimentation, preparation of experimental methods by chemical reactions, synthesis conditions); on the implementation of the technological process (design of future nanomaterial, its manufacture and improvement); on production process management (taking into account the influence of factors on characteristics, resource planning, assessing the correct choice of materials, modes, methods, and regulating the synthesis process by conducting similar studies on other samples, analysis of previously unaccounted factors, adjusting synthesis conditions, resources, eliminating unwanted phenomena).

Key words: *nanotechnologies, professional activity, production process, system approach, nanoengineer.*

Вступ. Нанотехнології є однією з найбільш динамічних галузей досліджень і розробок, що відіграють важливу роль як у фундаментальній, так і в прикладній науці, тому для забезпечення конкурентоспроможності своїх випускників заклади вищої освіти мають постійно оновлювати зміст підготовки майбутніх нанотехнологів, ураховуючи динамічність нанотехнологічної галузі. Зміст підготовки за тією чи іншою освітньою програмою будується на основі визначених кваліфікаційних вимог до майбутнього фахівця в галузі наноматеріалознавства. Об'єктивне визначення кваліфікаційних вимог до майбутнього нанотехнолога можливе тільки на основі досліджень структури його праці при здійсненні виробничого процесу [4] зі створення наноматеріалів для конкретної галузі застосування (медицина, електроніка, енергетика, екологія, будівництво, харчова промисловість, текстильна промисловість, тощо). Так, для визначення вимог до професійної компетентності фахівця в галузі наноелектроніки необхідно розглянути процес створення наноструктур на поверхні напівпровідників.

На основі аналізу досліджень учених-педагогів (С. Величко, Н. Валько, С. Даньшева О. Завражна, Т. Куценко, М. Михайлюк, Г. Подус, Ю. Ткаченко, Г. Шойнбаєва, В. Шарощенко, Д. Череднік), присвячених теоретичним та методичним засадам професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі наноматеріалознавства за різними освітніми програмами у закладах вищої освіти, можна констатувати, що на сьогодні зміст підготовки цих фахівців побудований на досить поверховому та несистемному аналізі процесу виробництва наноматеріалів і не відображає специфіки синтезу наноструктур на функціональних матеріалах різної природи. Для усунення цієї проблеми, на нашу думку, необхідно застосувати системний підхід до аналізу професійної діяльності фахівця в галузі наноматеріалознавства, який би дозволив урахувати всі наявні технології та засоби створення наноматеріалів, а також перевірки рівня їхньої якості для конкретної галузі застосування.

Метою статті є визначення видів та змісту професійної діяльності фахівця в галузі наноматеріалознавства зі створення наноструктур на поверхні напівпровідників.

Методи та методики дослідження. Для аналізу професійної діяльності фахівця в галузі наноматеріалознавства зі створення наноструктур на поверхні напівпровідників доцільно використати узагальнену структуру виробничого процесу [1, 6], запропоновану В. Саловим [4]. Відповідно до неї створення будь-якого продукту, в тому числі і наноматеріалу, передбачає виконання фахівцем діяльності з організації технологічних процесів, безпосередньої їх реалізації та управління виробництвом. Залежно від посадових обов'язків об'єктом діяльності фахівця можуть бути всі елементи узагальненої структури виробничого процесу або їх частина.

Під час аналізу діяльності фахівця необхідно розглянути [4]: 1) *предмет* діяльності – те, що суб'єкт має до початку своєї діяльності і що підлягає трансформації в продукт, у нашому дослідженні – це функціональний матеріал – напівпровідник; 2) *засіб* діяльності – об'єкт, що опосередковує вплив суб'єкта на предмет діяльності (обладнання, електроліти); 3) *процес* – технологія одержання продукту праці; 4) *умови* – характеристика оточення суб'єкта в процесі діяльності (освітленість приміщення, температура розчину електроліту, чистота експерименту); 5) *продукт* – те, що одержано в результаті трансформації предмета в процесі діяльності (нова наноструктура на поверхні напівпровідника).

Результати та дискусії. Розглянемо продуктивну професійну діяльність фахівця в галузі наноматеріалознавства (інженера-нанотехнолога, наноінженера) спрямовану на створення принципово нових наноматеріалів.

Інженер-нанотехнолог виконує професійні завдання, пов'язані з нанотехнологіями та суміжними галузями, вирішує технологічні та наукові проблеми, пов'язані з виробництвом та застосуванням наноструктур [2, 3, 5].

Предметом професійної діяльності наноінженера, що створює наноматеріали для використання в електроніці, техніці та енергетиці, є напівпровідники (найчастіше монокристалічні, такі, як фосфід індію, фосфід галію, арсенід галію, кремній, германій тощо) [5, 7].

Продуктом діяльності наноінженера є синтезований наноматеріал, отриманий у результаті наноструктурування поверхні напівпровідника з метою надання йому нових властивостей.

Будь-якому наноматеріалу притаманні різні фізичні, хімічні, біологічні, морфологічні, екологічні та механічні властивості. Крім того, синтезовані матеріали можна класифікувати за технологічними, патентно-правовими, економічними та функціональними показниками.

До фізичних властивостей наноматеріалів належить множина властивостей речовини / матеріалу нехімічної взаємодії (магнітні: проникність, точка Кюрі, петля гістерезису, намагніченість, блокувальний розмір, магнітна опірність; електричні: діалектичні втрати, діалектична провідність, опір, мобільність електронів, рівень Фермі, коефіцієнт Хола; оптичні: індекс рефракції, коефіцієнт прозорості, абсорбційна здатність, відбивальна здатність, освітленість, люмінесценція; термічні: теплопровідність, термічна деградація, теплове лінійне розширення, теплоємність, теплота сублімації, теплота реакції; акустичні: коефіцієнт

акустичного згасання, акустичний питомий опір, акустична абсорбція, швидкість проходження звуку, акустичні втрати, реверберація).

Фізичні властивості наноматеріалу узгоджені з механічними властивостями, серед яких найважливішими є: міцність, пружність, пластичність, твердість.

Біологічні властивості наноматеріалів зумовлюються: здатністю матеріалу чинити опір руйнівній дії мікроорганізмів; взаємодією із середовищем, у якому вони знаходяться. У цьому сенсі біологічні властивості узгоджуються з екологічними показниками, які слід розглядати протягом всього життєвого циклу наноматеріалу.

Хімічні властивості наноматеріалів зумовлюються елементним складом поверхні й повинні містити оцінку щодо однорідності цього складу.

До економічних показників належать ті, що пов'язані з витратами ресурсів і окупністю від провадження діяльності. Економічні показники мають кореляцію з технологічними показниками, оскільки від складності технологічного процесу залежать витрати на виробництво. Крім того, показники витрат дуже часто є суперечливими до морфологічних властивостей поверхні, бо покращення морфологічних властивостей можливе лише за рахунок ускладнення технологічного процесу та використання більш вартісної сировини.

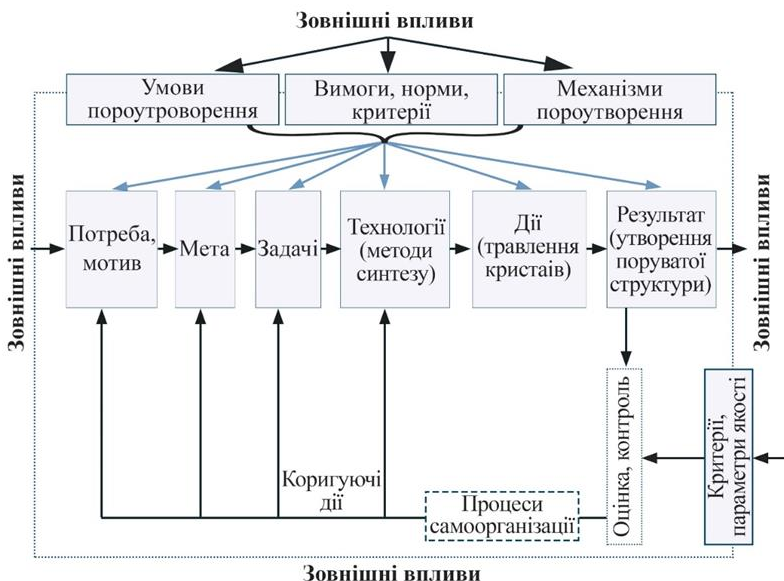

Рис. 1 Узагальнена структурно-функціональна модель процесу створення поруватої структури на поверхні напівпровідника

Функціональний показник наноматеріалу визначається як його функціональна придатність, тобто набір атрибутів, що зумовлює

призначення, основні необхідні й достатні функції, задані технічним завданням або вимогами споживача.

Фізичні, біологічні, механічні властивості, а також екологічні, економічні, патентні, функціональні показники є загальними для всього набору зразків, синтезованих за однакових умов. Вони характеризують характеристики матеріалу загалом. Специфічними для кожного окремого зразка є морфологічні та хімічні властивості, які можуть істотно різнитися для зразків однієї партії та характеризують якість наноматеріалу.

Основними морфологічними характеристиками наноструктур на макрорівні є: розподіл за діаметром пор, товщина поруватого шару, наявність дефектів, поруватість, рівномірність розподілу по поверхні; та на мікрорівні – діаметр пори, довжина пори, фактор форми/ округлість, орієнтація пор.

Отже, розглянемо процес перетворення предмета професійної діяльності фахівця в галузі наноматеріалознавства (наноінженера) на продукт, а саме – процес створення поруватої структури на поверхні напівпровідника [5] (рис. 1).

Створення наноструктур кристалу починається з потреби, зумовленої необхідністю отримання наноматеріалів із заданими властивостями [5]. Для задоволення потреби необхідно сформулювати мету, яка в нашому випадку постає у формуванні пор на поверхні напівпровідникової пластини.

Рис. 2 Чинники, які впливають на характеристики наноструктур під час їх синтезу

З урахуванням умов, вимог, норм і принципів діяльності мета конкретизується в набір задач. Задачами є встановлення таких технологічних режимів, при яких стає можливим отримання наноструктур із заданим рівнем якості. Це можливо лише за умови контрольованості технологічного процесу

та розуміння основних механізмів, що лежать в основі пороутворення. У цьому контексті насамперед необхідно визначитися з методами синтезу наноструктур, що включають урахування додаткових умов та впливів зовнішніх факторів (ресурсних і технологічних чинників (рис. 2).

Ресурсними чинниками є: стан і параметри вихідного напівпровідника, концентрація і склад електроліту та додаткові ресурси, які були витрачені під час синтезу. До технологічних чинників належать умови та режими експерименту, застосоване обладнання. Також необхідним є врахування таких чинників, як кваліфікація персоналу та дотримання режимів обробки, встановлені робочою документацією (технічним завданням, технологічним маршрутом, процедурою тощо).

Далі відбувається безпосередній синтез наноструктур на поверхні напівпровідникової пластини за одним із обраних методів (хімічного, електрохімічного, фотоелектрохімічного травлення, електрохімічного осадження, термічного відпалу, комбінованих методів) [5; 7].

Метод хімічного травлення реалізується зануренням напівпровідника в селективний травник на тривалий час.

Електрохімічне травлення є різновидом хімічного травлення, але відрізняється тим, що під час травлення зразки піддаються дії електричного струму. У результаті цієї обробки на поверхні напівпровідників формується поруватий шар.

Метод літографії та фотолітографії реалізується нанесенням на поверхню кристалу шаблону (маски), а далі проводиться звичайне електрохімічне травлення.

Реалізацію цих методів забезпечують шляхом застосування певного обладнання, пристроїв (електрохімічна комірка, устаткування для термічного відпалу, пристрій для іонного бомбардування пластин, вакуумні камери тощо).

Для оцінки результату отримані наноструктури порівнюють з еталонними за заздалегідь визначеними критеріями якості. При цьому вибір критеріїв зазвичай диктується цілями оцінки, яка відбувається на основі аналізу дослідження поверхні кристалу. Бажаним є використання неруйнівних методів контролю, якими можуть виступати сканувальна електронна мікроскопія (SEM), метод хімічного аналізу поверхні кристалів (EDAX), рентгенівська спектроскопія, фотолюмінесценція (FL) тощо [5].

Залежно від отриманого результату синтез наноструктур можна коригувати. До таких дій можна віднести: підігрів/охолодження електроліту; перемішування електроліту; освітлення зразків під час травлення тощо. Використання коригувальних дій має вирішувати завдання покращення показників і доведення результату до еталонного значення.

Наступним кроком на основі розглянутого процесу створення наноструктур на поверхні напівпровідників визначимо види та зміст професійної діяльності наноінженера під час реалізації ним відповідного виробничого процесу.

Відповідно до узагальненої структури будь-якого виробничого процесу [4] синтез наноструктур на поверхні напівпровідників здійснюється в результаті виконання наноінженером професійної

діяльності з організації, технології та управління процесом виробництва (рис. 3).

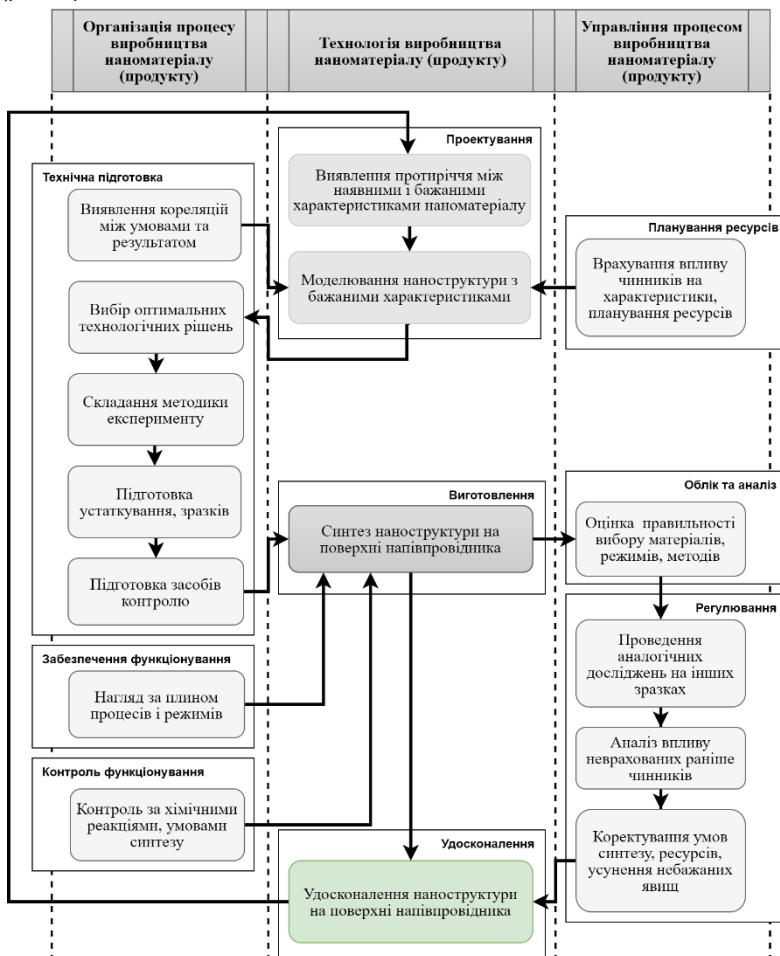

Рис. 3 Система професійної діяльності nanoінженера із синтезу наноструктур на поверхні напівпровідників

Професійна діяльність nanoінженера з організації процесу виробництва наноматеріалів передбачає виконання ним дій з технічної підготовки, забезпечення і контролю функціонування процесу синтезу наноструктур на поверхні напівпровідника.

Дії nanoінженера з організації процесу виробництва наноматеріалів полягають у виявленні кореляцій між умовами та результатом синтезу, виборі

оптимальних технологічних рішень, складанні методики експерименту, підготовки устаткування, зразків та засобів контролю, нагляді за плином процесів і режимів, контролі за хімічними реакціями, умовами синтезу.

Професійна діяльність наноінженера *із реалізації технологічного процесу* виробництва наноматеріалів передбачає: проектування майбутнього наноматеріалу (виявлення протиріччя між наявними та бажаними характеристиками наноматеріалу, моделювання наноструктури з бажаними характеристиками), його виготовлення (синтезу наноструктури на його поверхні), за необхідності вдосконалення та утилізації.

Професійна діяльність наноінженера *з управління виробничого процесу* синтезу наноструктур передбачає: врахування впливу чинників на характеристики, планування ресурсів, оцінку правильності вибору матеріалів, режимів, методів, а також регулювання процесу синтезу шляхом: проведення аналогічних досліджень на інших зразках, аналіз впливу не врахованих раніше чинників, коригування умов синтезу, ресурсів, усунення небажаних явищ.

Отже, узагальнюючи все сказане вище, можна сформулювати основні професійні обов'язки інженера-нотехнолога [3, 5]:

- створення, тестування та аналіз різних типів наноструктур на поверхні напівпровідника з використанням сучасного дослідницького та вимірювального обладнання;
- проектування та конструкція пристроїв і систем для проведення нанометричних досліджень і вимірювань;
- розробка технологій досягнення необхідних значень фізико-технічних параметрів синтезованих наноматеріалів у процесі виробництва;
- встановлення принципів і закономірностей, на яких ґрунтується система управління процесом формування пор на поверхні напівпровідників;
- планування та проведення експериментів та критичного аналізу результатів вимірювань наноструктур;
- формулювання висновків щодо проведених експериментів і досліджень в області нанотехнологій;
- проведення достовірної та професійної оцінки тенденцій на ринку нанопродукції та вживання заходів з їх комерціалізації;
- дотримання в роботі принципів охорони праці, техніки безпеки, протипожежного захисту та охорони навколишнього середовища.

Висновки. На основі аналізу предметів, продуктів, засобів, процесу та умов професійної діяльності фахівця в галузі наноматеріалознавства зі створення наноматеріалів нами системно розглянуто процес синтезу наноструктур на поверхні напівпровідників і визначено властивості функціонального та синтезованого наноматеріалу, умови, технології і засоби їх створення, що є змістом професійної підготовки цих фахівців у закладах вищої освіти.

Проведений аналіз процесу створення наноструктур на поверхні напівпровідників на основі узагальненої структури виробничого процесу (за В. Саловим) дозволив визначити види та зміст професійної діяльності наноінженера як основи його організаційної, технологічної, проектувальної, науково-дослідної та інших професійних компетентностей.

Подальші дослідження пов'язуємо із розробкою системи професійних компетентностей фахівців у галузі наноматеріалознавства, а також змісту їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Подяка

Дослідження проведено завдяки підтримці Міністерства освіти на науки України, а саме реалізації держбюджетних наукових проєктів:

- № 0122U000129 «Пошук оптимальних умов синтезу наноструктур на поверхні напівпровідників A3B5, A2B6 і кремнію для фотоніки і сонячної енергетики»,
- № 0121U109426 «Теоретико-методичні засади системної фундаменталізації підготовки майбутніх фахівців у галузі наноматеріалознавства до продуктивної професійної діяльності».

Також Я. Сичікова висловлює подяку Goethe-Institut за підтримку за програмою екстрених стипендій для випускників програм «House of Europe». Ми також дякуємо Збройним Силам України за забезпечення безпеки для виконання цієї роботи. Ця робота стала можливою лише завдяки стійкості та мужності Української Армії.

Література

1. Бардус І. О. Фундаменталізація професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій до продуктивної діяльності: монографія. Харків : ПромАрт, 2018. 393 с.
2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Вип. 1. Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності. Розділ 1. Професії керівників, професіоналів, спеціалістів та технічних службовців / уклад. Я. Кавторева. Харків : Фактор, 2008. 384 с.
3. Професії. Інженер-нанотехнолог. [Електронний ресурс]. URL: <https://osvita.ua/proforientation/profession/74269/>
4. Салов В. О. Основи педагогіки вищої школи. Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2003. 183 с.
5. Сичікова Я. О. Науково-методологічні засади оцінювання якості й властивостей наноструктур на поверхні напівпровідників: дис... доктора тех. наук: 05.01.02 / Бердянський державний педагогічний університет; Національний науковий центр «Інститут метрології» Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Харків, 2018. 442 с.
6. Хоменко В. Г. Теоретичні та методичні засади проектування дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю : монографія. Бердянськ : БДПУ, 2015. 473 с.
7. Suchikova Y., Bohdanov I., Kovachov S., Bardus I., Lazarenko A. and Shishkin G. *Training of the Future Nanoscale Engineers: Methods for Selecting Efficient Solutions in the Nanostructures Synthesis*. 2021 IEEE 3rd Ukraine Conference on Electrical and Computer Engineering (August 26–28, 2021). Lviv. P. 584–588.

References

1. Bardus, I. (2018). *Fundamentalizatsiya profesijnoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv u haluzi informatsiynykh tekhnolohiy do produktyvnoyi diyal'nosti: monografiya* [Fundamentalization of professional training of future specialists in the field of information technologies to productive activity]. Kharkiv : PromArt [in Ukrainian].
2. *Dovidnyk kvalifikatsiynykh kharakterystyk profesij pratsivnykiv. Vyp. 1. Profesiji pratsivnykiv, shcho ye zahal'nymy dlya vsikh vydiv ekonomichnoyi diyal'nosti. Rozdil 1. Profesiji*

kerivnykiv, profesionaliv, spetsialistiv ta tekhnichnykh sluzhbovtiv [Handbook of qualification characteristics of employees' professions. Vip. 1. Professions of workers that are common to all types of economic activity. Section 1. Professions of managers, professionals, specialists and technical staff]. Kharkiv : Factor [in Ukrainian].

3. *Profesiyyi. Inzhener-nanotekhnoloh* [Professions. Nanotechnologist engineer]. URL: <https://osvita.ua/proforientation/profession/74269/> [in Ukrainian].

4. Salov, V. (2003). *Osnovy pedahohiky vyshchoyi shkoly* [Fundamentals of higher school pedagogy]. Dnepropetrovsk: Natsional'nyj himnychnyj universytet [in Ukrainian].

5. Sychikova, Y. (2018). *Naukovo-metodolohichni zasady otsynyuvannya yakosti y vlastyivostey nanostruktur na poverkhni napivprovodnykiv: dys... doktora tekhn. nauk: 05.01.02* [Scientific and methodological principles of evaluating the quality and properties of nanostructures on the surface of semiconductors: Ph.D. Sciences: 05.01.02] / Berdyans'kyj derzhavnyj pedahohichnyj universytet ; Natsional'nyj naukovyj tsentr «Instytut metrolohiyi» Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Kharkiv [in Ukrainian].

6. Khomenko, V. (2015). *Teoretychni ta metodychni zasady proektuvannya dual'noho zmistu profesiynoyi pidhotovky maybutnikh inzheneriv-pedahohiv komp'yuternoho profilu : monohrafiya* [Theoretical and methodical principles of designing the dual content of professional training of future engineers-teachers of computer profile: monograph]. Berdyansk: BDPU [in Ukrainian].

7. Suchikova, Y., Bohdanov, I., Kovachov, S., Bardus, I., Lazarenko, A. and Shishkin, G. (2021). *Training of the Future Nanoscale Engineers: Methods for Selecting Efficient Solutions in the Nanostructures Synthesis*. 2021 IEEE 3rd Ukraine Conference on Electrical and Computer Engineering (August 26–28, 2021). Lviv, 584–588.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена актуальній проблемі підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі наноматеріалознавства до продуктивної діяльності, а саме аналізу його професійної діяльності зі створення наноструктур на поверхні напівпровідників. У статті проаналізовано предмети, продукти, засоби, процеси та умови професійної діяльності фахівця з синтезу наноструктур на поверхні напівпровідників і визначено властивості вихідного та синтезованого наноматеріалу, умови, технології, засоби їх створення. Описано чинники, які впливають на характеристики наноструктур під час їх синтезу (ресурсні, технологічні), властивості вихідних та синтезованих наноматеріалів (фізичні, хімічні, біологічні, морфологічні, екологічні, механічні, технологічні, патентно-правові, економічні та функціональні). Наведено найпопулярніші методи (хімічного, електрохімічного травлення, літографії) та засоби синтезу наноструктур на поверхні напівпровідникової пластини.

На основі узагальненої структури виробничого процесу визначено зміст професійної діяльності наноінженера з організації процесу виробництва наноматеріалів (виявлення кореляцій між умовами та результатом синтезу, вибір оптимальних технологічних рішень, складання методики експерименту, підготовка устаткування, зразків та засобів контролю, нагляд за плинним процесом і режимів, контроль за хімічними реакціями, умовами синтезу); із реалізації технологічного процесу (проєктування майбутнього наноматеріалу, його виготовлення та вдосконалення); з управління виробничим процесом (урахування впливу чинників на характеристики, планування ресурсів, оцінка правильності вибору матеріалів, режимів, методів, а також регулювання процесу синтезу шляхом проведення аналогічних досліджень на інших зразках, аналіз впливу неврахованих раніше чинників, коректування умов синтезу, ресурсів, усунення небажаних явищ).

Ключові слова: нанотехнології, професійна діяльність, виробничий процес, системний підхід, наноінженер.

УДК 378.012-048.35

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-65-77

**DIGITAL SECURITY OF THE EDUCATIONAL PROCESS:
ESTONIA'S EUROPEAN PROGRESS AND UKRAINE'S PROSPECTS**

**ЦИФРОВА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОСТУП ЕСТОНІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ**

Mykola BLIZNYUK,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

Blyzniyk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8339-4118>

Oleksii DEBRE,

Postgraduate student

tokarmegatokar@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5174-6492>

*Poltava National Pedagogical
University by V.G. Korolenko,*

✉ 2, Ostrohradskyi street,
Poltava, 36000

Микола БЛИЗНЮК,

доктор педагогічних наук,
професор

Олексій ДЕБРЕ,

аспірант

*Полтавський національний
педагогічний університет
ім. В. Г. Короленка,*

✉ вул. Остроградського, 2,
м. Полтава, 36000

Original manuscript received: May 24, 2022

Revised manuscript accepted: May 30, 2022

ABSTRACT

The rapid development of information technology leads to the digital transformation of education, the active using of digital technologies in the educational process. On this basis, it is planned to update the planned educational outcomes, content of education, methods and organizational forms of educational work, as well as evaluate the achieved results in a rapidly evolving digital environment to radically improve the level of education of everyone.

Digital technologies create conditions for solving these problems by improving the planning and organization of the educational process, the widespread use of active learning methods and the beginning of personalized organization of the educational process.

In the context of reforming and modernizing the educational environment with the help of digital technologies, the main trend is the digital security of educational systems. Research notes the contribution of the digital educational environment to improving the quality of education and improving the content of education through the use of a wide range of digital educational resources, improving professional skills in the use of digital technologies and resources. This is ensured by improving the literacy of modern digital technologies, the introduction of distance learning methods at all levels of education.

Estonia's Euro-Atlantic progress in the field of information technology is described, where public authorities have long enjoyed the advantages of information technology both in the management process and widely used in the provision of administrative services to the population. Citizens receive various services via the Internet: issuing licenses, paying taxes, etc. With the help of an automated electronic document management system you can solve a number of problematic issues, such as timely submission and execution of documents, the

quality of management decisions, the quality of preparation of collective documents, prevention of corruption. It was noted that having chosen the European integration course and determined it as its strategic priority, Ukraine should focus primarily on the strategy of development of EU member states in the information sphere.

Key words: digital security, educational process, education, European progress, Estonian experience, prospects of Ukraine.

Вступ. Бурхливий розвиток інформаційних технологій призводить до цифрової трансформації освіти, активному використанню в освітньому процесі цифрових технологій. На цій основі передбачається оновлення планованих освітніх результатів, змісту освіти, методів та організаційних форм навчальної роботи, а також оцінювання досягнутих результатів у цифровому середовищі, що швидко розвивається для кардинального покращення рівня освіти кожного.

Цифрові технології створюють умови для вирішення зазначених завдань за рахунок удосконалення засобів планування та організації освітнього процесу, широкого використання активних методів навчання та початку персоналізованої організації освітнього процесу.

У контексті реформування та модернізації освітнього середовища за допомогою цифрових технологій основною тенденцією є цифрова безпека освітніх систем. У наукових дослідженнях відзначається внесок цифрового освітнього середовища в підвищенні якості освіти та вдосконаленні змісту освіти за рахунок використання широкого спектру цифрових освітніх ресурсів, формування фахових навичок у сфері використання цифрових технологій та ресурсів [2, 3]. Це забезпечується шляхом «підвищення грамотності використання сучасних цифрових технологій, удосконалення правового регулювання відповідальності за порушення законодавства у сфері інформаційної безпеки молоді; запровадження дистанційних методів навчання на всіх рівнях освіти; активізації правової освіти у сфері інформаційної безпеки у мережі Інтернет; вдосконалення вимог до інформаційно-освітньої роботи серед організацій, які здійснюють свою діяльність у сфері освіти, тощо» [6].

Остаточно обравши євроінтеграційний курс, Україна має орієнтуватися на стратегію розвитку країн Європи в інформаційній сфері [1]. Цей вектор розвитку зовнішньої політики України впливає й на правове регулювання системи безпеки інформації як складника євроатлантичного безпекового простору [4].

Найбільш успішним прикладом утілення в життя оптимальної моделі інформаційного суспільства є країни Європи [5]. Для прикладу, Естонія здобула незалежність у 1991 р., і основні технічні, економічні, політичні та соціальні зміни в країні сталися саме в цей час. Усі сектори економіки вимагали більш широкого доступу до інформації, ніж будь-коли раніше. Комплекс змін стосується також освітньої галузі Естонії.

Аналіз актуальних досліджень. Питання цифрової безпеки у сфері освіти почали привертати увагу педагогів у другій половині XX століття, коли збільшився об'єм та способи постачання інформації до людини, полегшився доступ до різних інформаційних джерел, а також зріс інтерес до застосування

інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) в освітньому процесі. Аналіз закордонних та вітчизняних літературних джерел з питань інформаційної безпеки дозволяє стверджувати, що вчені вважають її складником інформаційної культури особистості (І. Теплицький, С. Семеріков та ін.). Питання формування інформаційної культури вчителя висвітлено в працях В. Бикова, О. Данильчука, М. Жалдака, А. Коломієць, Л. Гаврілової, І. Смирнова та ін. [3; 4; 5].

Дослідження питання цифрової безпеки здійснювали такі науковці, як А. Гор, К. Головшинський, Т. Ткачук, С. Пархоменко [4-7]. У працях М. Бонема, А. Гренлунда, Д. Сейферта, У. Тейлора, Дж. Фонтейна [10-14] наведено аналіз функціонування електронного уряду на прикладі європейських країн, який дає можливість зрозуміти його природу. Окремі питання представлено в працях вітчизняних науковців П. Біленчука, М. Близнюка, Д. Дубілета, О. Кобилянського, М. Малія, Ю. Пілюкова, Г. Почепцова, О. Соболева, А. Чемериса [4, 13-15].

Мета статті – спроба систематизувати досвід прибалтійської країни Естонії у сфері впровадження інформаційних технологій для вирішення подальших завдань цифрової безпеки освітнього процесу на національному ґрунті України.

Методи та методики дослідження. Естонія першою реалізувала концепцію електронної держави, яка не лише позитивно впливає на економіку країни, а й дозволяє створити мережеву структуру суспільства. Зміна підходу до державотворення та технології на державному рівні заощаджують бюджету Естонії близько \$130 000 лише на папері та принтерах. Це дозволяє витратити більше на розвиток екосистеми стартапів. Як результат, естонські проекти залучають мільйони доларів США інвестицій щороку. Зокрема, у 2018 році в естонські стартапи інвестували майже 328 млн євро. Крім того, естонці отримують будь-яку довідку, водійське посвідчення, укладають бізнес-угоди без черг, вихідних чи обідніх перерв. 99% державних послуг доступні онлайн 24/7. Тому для громадян балтійської країни технології – це якщо не релігія, то культура. У такому суспільстві легко впроваджувати новачки [9, 10].

Більш як чверть століття тому в Естонії існувала проблема цифрового розриву: жителі віддалених регіонів не мали доступу до високотехнологічних можливостей. Але в середині 1990-х уряд запропонував приватним консорціумам мобільних операторів та інтернет-провайдерів просту «штуку»: компенсувати 90% витрат на будівництво мережі. У підсумку внутрішній валовий продукт (ВВП) за паритетом купівельної спроможності (ПКС) на душу населення у 2018 році досяг рівня \$34 096 (39-те місце серед 186 країн). Для порівняння: в Україні цей показник майже учетверо нижчий: \$9 283 і 112-та позиція в рейтингу (рис.1). «Не лише у віддалених регіонах. По всій країні. Ми заплатили за прокладання мереж до хот-спотів: адміністрацій, бібліотек, шкіл тощо. А приватні компанії від хот-спотів прокладали кабелі до домогосподарств уже власним коштом», – уточнює віце-канцлер міністерства економіки і комунікацій, голова державних ІТ-програм Естонії Сійм Сіккут [8].

Феномен Естонії – в її сміливості. Це, насамперед, глобальне мережеве суспільство. Поняття мережевого суспільства одним з перших увів іспанський соціолог Мануель Кастельс у своїй книзі «Зародження мережевого суспільства» («The Rise of the Network Society», 1996) [8]. Кастельс каже, що мережевий підхід ефективніший, оскільки управління відбувається не внаслідок жорсткої ієрархії, а завдяки координації зусиль. Естонія почала впроваджувати цифрові інструменти в далекому 1996 році. Майже 20 років потому – у 2014-му році з нею об'єдналися для розвитку технологій Великобританія, Південна Корея, Нова Зеландія та Ізраїль і створили спільноту цифрових країн Digital 5 (D9).

Так країна змінила підхід до державотворення з ієрархічного на мережевий. Мережева структура передбачає ефективний зворотний зв'язок. Новації обговорюються публічно, щоб почути думку громадськості та представників бізнесу. Саме тому законопроекти про нові електронні можливості не затримуються в стінах уряду Естонії.

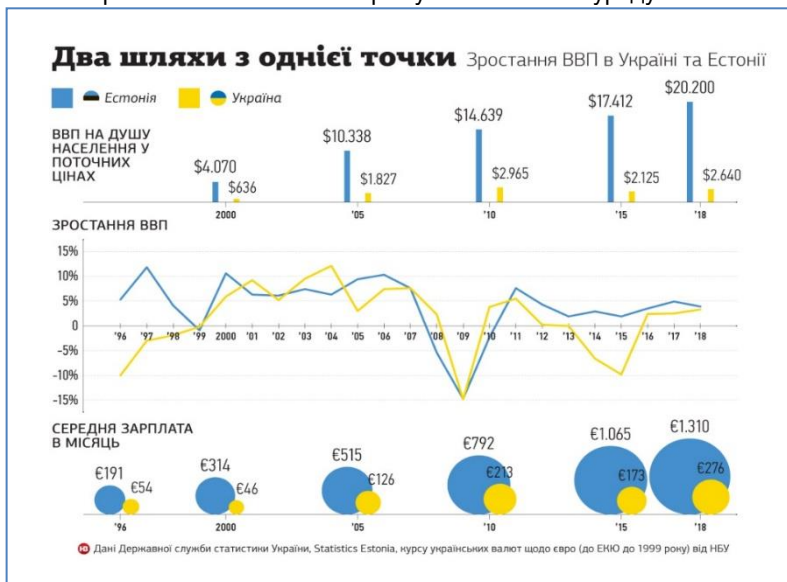

Рис. 1 Зростання ВВП в Естонії та Україні

Усі державні послуги в Естонії працюють у системі X-Road, де дані шифруються та передаються до різних відомств так, що інформацію неможливо перехопити. Так працює захист інформації. Несанкціонований доступ неможливий: ніхто не може відправити запит на дані, якщо не має відповідного рівня доступу, авторизації або певної причини. Естонці завжди отримують повідомлення, коли запитують дані щодо них. Важливу роль у побудові мережевого суспільства відіграв і децентралізований характер X-Road: її можна масштабувати до безкінечності та додавати нові й нові сервіси. «Бігати мають дані, а не люди», – констатує менеджер з комунікацій

e-Governance Academy Ану Вахтра-Хеллат, описуючи X-Road – децентралізовану платформу обміну даними між державними відомствами [10]. Це ядро e-gov Естонія запустила ще 2001 року.

«У 2016 році Естонія посіла перше місце у світовому рейтингу Global Information Technology Report за покриттям мобільним інтернетом», – декларує речник e-Estonia Аннет Нума [11]. Зараз 99% населення мають доступ до фіксованого і мобільного інтернету, практично скрізь є wi-fi. Відсутність такого зв'язку у 1% естонців (близько 13 000 осіб) Сійм Сіккут вважає проблемою, яку важливо вирішити: «Будемо фінансово стимулювати гравців ринку» [10].

Створивши комфортне середовище, нечисленна за населенням Естонія почала приваблювати до себе іноземні таланти і компанії. Посол України в Естонії Мар'яна Бетса розповідає, що останніми роками прибалтійська країна запросила близько 2000 українських айтишників. Зараз в Естонії працює 3700 IT-компаній, вони генерують близько 7% ВВП країни. Також у країні 550 успішних стартапів або 40 проєктів на тисячу населення [12]. За цим показником Естонія – лідир у світі. У середньому по ЄС – п'ять стартапів на тисячу населення.

У 2020 році Естонія досягла «планки» в 1000 стартапів – основний інструмент – Startup Visa», – повідомляє її координатор Мерилін Лукк [8]. Цю програму Естонія запустила у 2017 р. для осіб, які не є громадянами ЄС, і вже отримала 1400 заявок із 85 країн. Іноземні стартапи, що пройшли конкурсний відбір, можуть переїхати працювати до Естонії (не потрібно додатково отримувати дозвіл на роботу), користуватися перевагами e-gov (онлайн-послугами, відкривати компанії та банківські рахунки) і урядовими програмами інкубації.

Велике значення мала в Естонії реформа публічного адміністрування, що утвердила систему, суть якої формулюється вкрай просто: створено передумови, що перешкоджають хабарництву поміж бюрократів. У країні діє «електронний» уряд. Особливістю запровадження електронного врядування в Естонії є цілковита інтернетизація Ради міністрів Естонії: всі урядові рішення, крім таємних, за лічені хвилини після їх прийняття викладаються в мережі [15]. Це революційний метод управління: він допомагає заощадити час, уникнути нескінченних паперів і підтримувати політиками імідж рішучих новаторів.

Ще з 1995 р. стали впроваджувати програму із забезпечення всіх шкіл доступом до Інтернету. Шкільна освіта в Естонії безкоштовна, в дитсадках щомісячна плата становить приблизно 60 євро, а рік навчання в університеті – приблизно 1-2 тис. євро, в залежності від обраної програми [14]. І вже зі шкільної лави естонських дітей вчать роботі з новими технологіями. Для того, щоб забезпечити шкільні класи проєкторами, планшетами, камерами та іншою технікою, школи пишуть проєкти і беруть участь у конкурсах на отримання фінансування від міських, національних і європейських фондів. Це єдиний спосіб доповнити виділений державою бюджет, адже батьківських комітетів тут немає.

В Естонії навчання за допомогою електронних технологій, яке пропонують відкриті університети, центри дистанційної освіти, набуває все більшої популярності. Важливо відзначити, що більшість курсів дистанційного навчання пропонують змішану форму контролю як очну, так і дистанційну. Дистанційні освітні програми пропонують в основному відкриті університети на противагу традиційним університетам Естонії. Активно розробляються програми для дистанційної форми навчання. Освітній процес за такими програмами здійснюють такі університети: Тартуський університет, Талліннський технічний університет, Талліннський університет [10].

Сьогодні, більш ніж коли раніше, університети та інші заклади вищої освіти Естонії покликані відігравати важливу роль у суспільстві. Як і в інших країнах, вони повинні реагувати на соціальні та економічні проблеми суспільства, допомагати зберегти культурну спадщину та послідовність поколінь, а також виховувати та надихати молодих людей, розвиваючи в них глобальне мислення, виробляючи позицію терпимості й участі [15].

Естонія першою в світі обирала парламент через інтернет, першою провела електронний перепис населення і першою ввела електронне громадянство для іноземців. Невелика і не найбагатша європейська країна з населенням в 1,3 мільйона чоловік на шляху побудови цифрової держави обігнала багатьох світових лідерів, які роками витрачають на це сотні мільйонів доларів. За ефективністю державного управління Світовий банк ставить Естонію вище своїх сусідів – Росії, Литви та Латвії. Вдалося добитися такого результату згідно з принципами, на яких побудований естонський інтернет-уряд [13]:

1. Стабільні і продумані інвестиції.
2. У кожного громадянина має бути свій персональний код.
3. Розвивати місцеві компанії, а не користуватися закордонними розробками.
4. Навчати населення цифрової грамотності.
5. Продумати систему захисту особистих даних.
6. Продумати систему захисту від кібератак.
7. Експортувати електронну інфраструктуру в інші країни.

До 2025 року кількість «електронних естонців» перевищить десять мільйонів. Секрет Естонії полягає в тому, що там не намагаються створити нові сайти для старих держструктур. Замість цього бюрократичний механізм спочатку створювався з думкою про майбутнє, де не буде паперів і печаток. Важливу роль зіграла і зміна поколінь: молоді політики більш сприйнятливі до нових ідей і віянь. На початку 1990-х років середній вік членів естонського уряду дорівнював 35 рокам. На початку століття більше половини держслужбовців були молодші 40 років [13]. Зараз в уряді теж є молоді люди, наприклад, «ІТ-міністр» Тааві Котка, який насправді керує розвитком інформаційних технологій при Міністерстві економічного розвитку і комунікації. Йому 35 років.

Рис. 2 Найпопулярніші категорії державних електронних послуг (на прикладі Естонії та України, 2018 рік)

Естонія, яка першою у світі збудувала цифрову державу, відчуває гострий дефіцит кваліфікованих кадрів через масову міграцію співгромадян до успішніших країн Європи. Тепер її головне завдання – підвищити рівень життя до західноєвропейських стандартів. Справді, Естонія першою у світі ввела систему інтернет-голосування на виборах і запропонувала іноземцям електронне громадянство. Сьогодні практично будь-яку державну послугу естонці можуть отримати онлайн (рис. 2). А комфортні умови для розвитку технологічних стартапів зробили невелику 1,3-мільйонну країну батьківщиною таких всесвітньо відомих брендів, як месенджер Skype, служба таксі Taxify і перший запущений у масове використання сервіс доставки роботами-кур'єрами Starship Technologies.

Потужним економічним поштовхом став вступ Естонії до Євросоюзу в 2004 році: тоді гроші європейських фондів залучили в проєкти дорожньої інфраструктури, розвиток сільської місцевості, у школи і держустанови. Сьогодні структурні фонди ЄС становлять 20% держбюджету Естонії, до того ж 5% із цих коштів спрямовують на інформаційні технології в міністерствах і відомствах. Наприклад, після діджиталізації сплати податків відсоток зарплат у конвертах знизився із 19% у 1999-му до 13% у 2018-му. А сама Естонія за цей час піднялася із 27-го на 18-е місце в Індексі сприйняття корупції Transparency International. Україна в цьому списку зі 180 країн посідає 120-у позицію. Технології допомагають Естонії не тільки боротися з корупцією, але й вирішувати проблему дефіциту робочих рук. Так, до впровадження електронних державних послуг громадянам через брак персоналу з обслуговування доводилося годинами стояти в чергах. Тепер же

електронна держава з 2,6 тис. онлайн-послуг економить не тільки час своїх громадян, але й майже 1,5 тис. робочих місць на держслужбі [14].

Через інтернет і без походу до нотаріуса в Естонії можна купити і продати машину, оформивши угоду в онлайн-кабінеті водія. У кожного громадянина є власний кабінет пацієнта для запису до лікаря і ведення медичних справ, а для батьків діє так звана електронна школа – кабінет, де вони можуть стежити за успішністю дитини. Для заповнення прогалин на ринку праці естонці залучають іноземців: розвивають університетські програми міжнародного обміну, організовують конкурси на стипендії, а ІТ-компанії запрошують іноземних фахівців, зокрема з України. «Естонський уряд намагається зробити комфортнішими для іноземців освіту і відкриття бізнесу, залучає інвесторів», – підтверджує 26-річний киянин Андрій Горбенко, який у 2015 році вирушив на дворічне навчання у Талліннський технологічний університет, вигравши стипендію на навчання із щомісячною доплатою 400 євро на побутові витрати [14]. Після закінчення курсу він повернувся до Києва, а чимало українців, які навчалися з ним, залишилися жити в Естонії. Загалом тут живуть 25 тис. українців, ще 3,3 тис. є її електронними резидентами – тобто мають право віддалено відкривати і вести в цій країні бізнес, мати рахунок у місцевому банку і користуватися електронними державними сервісами.

Результати та дискусії. Кожен учасник освітнього процесу може навчитися мінімізувати проблеми з онлайн-безпекою. Насамперед, потрібно подбати про безпечні паролі, двофакторну аутентифікацію, верифікувати усіх учасників в освітньому процесі та дізнатись про інші корисні рекомендації для онлайн-безпеки з освітнього контенту, який для прикладу, разом з командою Мінзмін створили та виклали у відкритий доступ на YouTube-каналі. Низку відеоексплейнерів також створив проєкт Школа цифрової безпеки DSS380 [1].

По-перше, в Україні слабкий рівень цифрових навичок, у тому числі з цифрової безпеки. Наприклад, згідно з даними соціологічного дослідження, проведеного Мінцифрою, 53% українців перебувають нижче позначки «базовий рівень» за методологією оцінки цифрових компетентностей. Тому батьки та освітяни самотужки точно не можуть організувати безпечний дистанційний освітній процес.

По-друге, ніхто не аналізує та не прогнозує кіберризики в освітньому процесі. У нас немає жодного дослідження чи аудиту на предмет безпеки дистанційного навчання, тому ніхто не пропонує жодних рішень задля побудови безпечного освітнього середовища онлайн.

Також освітяни, які є організаторами онлайн-зустрічей, можуть дозволити доєднатись лише зареєстрованим учасникам. Від учасників можна вимагати входу за допомогою певного пароля для кожної зустрічі, а не покладатися на той самий пароль для кількох зустрічей. Наприклад, Zoom також пропонує віртуальну «залу очікування» для контролю доступу до онлайн-зустрічі. Функція запису аудіо/відео в інструментах відеоконференцій має бути доступна лише для хостів.

Більшість країн має свої стандарти для забезпечення безпечного дистанційного освітнього процесу. Стандарти з онлайн-безпеки – це своєрідна екосистема [1], яка включає:

- технічні стандарти, потреби та рішення;
- законодавче регулювання;
- розробку політик та процедур на рівні освітніх закладів;
- інтеграція в освітній процес покращення навичок з основ онлайн-безпеки.

У комплексі ця екосистема стандартів з онлайн-безпеки освітнього процесу має включати питання захисту:

- даних учасників освітнього процесу;
- онлайн-комунікації та навчальних кімнат;
- навчального обладнання;
- відеоконференцій.

Найкращим прикладом, де функціонує така екосистема, є Естонія. Онлайн-система естонської шкільної освіти існує за тими ж ключовими принципами, що й електронна держава [1]:

1. *Гарантія приватності та конфіденційності даних й інформації.* Ніхто не може отримати доступ до інформації про учня/студента, крім самого учня/студента, його батьків та вчителів. Дані надійно захищені, а доступ надається лише за цифровою ідентифікацією особи.

2. *«Тільки один раз».* Держава не може запитувати ті ж дані більше одного разу і не може зберігати їх у кількох місцях, лише в одному. Завдяки цьому принципу, наприклад, абітурієнту не потрібно подавати документи до університету. Система ЗВО звертається до шкільної бази даних та отримує всі необхідні параметри. Абітурієнту залишається лише авторизуватися та зробити кілька кліків. Жодних відсканованих копій, розрахунків середнього балу та фотографій!

Також цікаве рішення пропонують естонці для адміністрування освітнього процесу. Це система – eKool – діджитальне освітнє середовище, у якому містяться всі дані, пов'язані з навчанням, і відбувається взаємодія всіх учасників освітнього процесу – учнів, батьків, вчителів та адміністрації.

Учителі вносять оцінки та відвідування, розміщують домашні завдання, оцінюють поведінку учнів та спрямовують повідомлення батькам, учням та цілим класам. Батьки залучаються до освітнього процесу своїх дітей. Вони переглядають домашні завдання, оцінки, відвідування та нотатки вчителів, а також спілкуються з вчителями прямо в системі. Учні переглядають свої оцінки та отримують домашні завдання, а також можуть зберігати свої найкращі роботи в електронному портфоліо. Районні адміністратори одержують доступ до останніх статистичних звітів, тому легко можуть аналізувати дані шкіл усього району.

Відродно те, що Естонія нещодавно дала доступ до своїх технічних рішень для українських дітей, молоді, батьків та освітян, включаючи систему eKool.

Для України було б оптимально, щоб інституції, такі, як Міністерство освіти та науки та Міністерство цифрової трансформації задали стандарт для безпечної організації дистанційного освітнього процесу, а освітні заклади їх імплементували.

На думку А. Апетик [1], в Україні потрібно будувати таку екосистему:

1. Здійснити комплексний аудит онлайн-ризиків в освітньому процесі.
2. Розробити та затвердити національний стандарт з онлайн-безпеки в освітньому процесі.

3. Імплементувати його в освітній процес. Від запровадження технічних рішень, розробки політик з онлайн-безпеки освітніх закладів до навчання освітян та дітей базовим навичкам цифрової безпеки.

4. Стратегічно працювати над розробкою єдиної освітньої платформи із належним кіберзахистом, у якій кожен учасник освітнього процесу може реалізовувати своє право на освіту в онлайн-просторі безпечно.

Висновки. Електронна держава – ефективна на всіх рівнях, їй довіряють суспільство та бізнес. Тому не дивно, що Україна також зробила перші кроки до побудови електронної країни і продовжує її розвиток (рис. 1, 2.)

Наша країна активно запозичує естонський досвід: буде свою платформу «Трембіта» на ядрі X-Road, яка технічно готова і першими до неї підключилися п'ять державних відомств: Міністерство внутрішніх справ, Державна фіскальна служба, Міністерство фінансів, Пенсійний фонд і Державна служба з лікарських засобів і контролю за наркотиками. Загалом на вересень 2020 року свої бази даних повинні були інтегрувати з платформою 55 відомств [11].

Пізніше ми отримали закон про електронні довірчі послуги, який з-поміж іншого дозволяє фізичним особам підписувати документи з мобільних пристроїв. Крім того, запрацювало Положення про інтегровану систему електронної ідентифікації, що спростило українцям доступ до багатьох систем у онлайн-режимі, зокрема, до низки банківських послуг [9]. Також очікується запуск системи інших електронних послуг.

Звернено увагу, що, обравши євроінтеграційний курс своїм стратегічним пріоритетом, Україна має орієнтуватися передусім на стратегію розвитку країн-учасниць ЄС в інформаційній сфері. Для нашої держави імплементація європейських стандартів правового забезпечення інформаційної безпеки держави є пріоритетним засобом інтеграції в європейський правовий простір [6, 15]. У той же час це лише початок нашого шляху до діджиталізації в багатьох сферах, і ще багато потрібно зробити у цьому напрямку на освітянській ниві. Тому ми продовжуємо вивчати досвід різних країн, зокрема Естонії, для прискорення власних перетворень.

Література

1. Апетик А. Чому українському освітньому процесу необхідні стандарти з онлайн-безпеки? 2022. URL: <https://netfreedom.org.ua/article/chomu-ukravinskomu-osvitnomu-procesu-neobhidni-standarti-z-onlajn->

[bezpeki?fbclid=IwAR0s00m_SsxbBq66ycZ2KqKdHjMmzsHQ6NssSNleU8Vb8-87wO0KZBBVfBE](#)

2. Биков В. Ю., Буров О. Ю., Гуржий А. М., Жалдак М. І., Лещенко М. П., Литвинова С. Г., Луговий В. І., Олійник В. В., Спірін О. М., Шишкіна М. П. Теоретико-методологічні засади інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України : монографія / наук. ред. В. Ю. Биков, С. Г. Литвинова, В. І. Луговий. Київ : Компринт, 2019. 214 с.

3. Биков В. Ю., Буров О. Ю., Дементіївська Н. П. Кібербезпека в цифровому навчальному середовищі. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2019. Т. 70, №2. С. 313-331. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2019_70_2_25.

4. Bilalova D. N., Kireeva N. A., Levina T. M., Zharinov Y. A., Ujmanova I. P. Digital Educational Resources in the Study of Humanities Subjects in a Technical University. *International Scientific Conference "Digitalization of Education: History, Trends and Prospects" (DETP 2020)*. Atlantis Press, 2020. P. 320-324.

5. Біленчук П. Д., Близнюк М. М., Кобилянський О. Л., Малій М. І., Пілюков Ю. О., Соболев О. В. Електронна цивілізація: інноваційне майбутнє України: монографія / за заг. ред. П. Д. Біленчука. Київ : УкрДГРІ, 2018. 284 с.

6. Бондаренко В. І. Умови та засоби формування навичок інформаційної безпеки майбутніх учителів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2019. Том 74 (6). С. 294-306.

7. Вербицкий А. А. Цифровое обучение: проблемы, риски и перспективы. *Электронный научно-публицистический журнал «Homo Cyberus»*. 2019. №1(6). URL: http://journal.homocyberus.ru/Verbitskiy_AA_1_2019.

8. Воронков О. Мережева країна: як Естонія запровадила е-урядування і чим цей досвід може бути корисним для України. 2018. URL: <https://mind.ua/openmind/20200751-merezheva-krayina-yak-estoniya-zaprovadila-e-uryaduvannya>.

9. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія. *Матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.)* / відп. ред. Ліщинська Л. Б. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. 102 с.

10. Костенко О. В. Європейські стандарти правового регулювання обігу інформації з обмеженим доступом у роботі органів прокуратури. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Право»*. Випуск 34, том 3. 2015. С.109-114.

11. Moon J. The Evolution of E-Government among Municipalities: Rhetoric or Reality? *Public Administration Review*. 2002. Vol. 62. № 4.

12. Підгайна Є. Естонська «мафія»: чим затьмає у свої тенета балтійська країна. *Mind*. 2019. URL : <https://mind.ua/publications/20199240-estonska-mafiya-chim-zatyvaye-u-svoyi-teneta-baltiyska-krayina>.

13. Савіна А. Електронна Естонія: як збудувати найсучаснішу цифрову державу. 2015. URL: <https://inspired.com.ua/ideas/digital-estonia/>

14. Ткаченко В. І. Система державного управління освітою Естонії. *Економіка та держава*. 2011. № 10. С. 129-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_10_40

15. Шимко О. Євроантлантичний поступ в галузі інформаційних технологій: досвід Естонії та перспективи України. *Університетський конкурс наукових робіт «НАТО-Україна: співпраця заради безпеки та миру»*. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. 14 с.

References

1. Apetyk, A. (2022). *Chomu ukrayinskomu osvitnomu procesu neobxidni standarty z onlajn-bezpeky?* [Why does the Ukrainian educational process need online

security standards? URL: https://netfreedom.org.ua/article/chomu-ukrayinskomu-osvitnomu-procesu-neobhidni-standarti-z-onlain-bezpeki?fbclid=IwAR0s00m_SsxwBg66ycZ2KqKdHjMmzsHQ6NssSNleU8Vb8-87wO0KZBBVfBE [in Ukrainian].

2. Bykov, V.Yu., Burov, O.Yu., Gurzhij, A.M., Zhaldak, M.I., Leshhenko, M.P., Lytvynova, S.G., Lugovyj, V.I., Olijnyk, V.V., Spirin, O.M., Shyshkina, M.P. (2019). *Teoretyko-metodologichni zasady informatyzaciji osvity ta praktychna realizacija informacijno-komunikacijnyx texnologij v osvithnij sferi Ukrayiny : monografiya* [Theoretical and methodological principles of informatization of education and practical implementation of information and communication technologies in the educational sphere of Ukraine: monograph] / nauk. red. V. Yu. Bykov, S. G. Lytvynova, V. I. Lugovyj. Kyiv: Kompyrnt. [in Ukrainian].

3. Bykov, V. Yu., Burov, O. Yu., Dementiyivska, N. P. (2019). *Kiberbezpeka v cyfrovomu navchalnomu sereдовyshhi* [Cybersecurity in the digital learning environment]. Informacijni tehnologiji ta zasoby navchannya – Information technologies and teaching aids, T. 70, № 2, 313-331. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2019_70_2_25. [in Ukrainian].

4. Bilalova, D. N., Kireeva, N. A., Levina, T. M., Zharinov, Y. A., Ujmanova, I. P. (2020). *Digital Educational Resources in the Study of Humanities Subjects in a Technical University*. International Scientific Conference «Digitalization of Education: History, Trends and Prospects» (DETP 2020). Atlantis Press, 320-324 [in English].

5. Bilenchuk, P. D., Blyznyuk, M. M., Kobyljanskij, O. L., Malij, M. I., Pilyukov, Yu. O., Sobolev, O. V. (2018). *Elektronna cyvilizacija: innovacijne majbutnye Ukrayiny: monografiya* [Electronic civilization: the innovative future of Ukraine: a monograph] / za zag. red. P. D. Bilenchuka. Kyiv : UkrDGRI. [in Ukrainian].

6. Bondarenko, V.I. (2019). *Umovy ta zasoby formuvannya navychoh informacijnoji bezpeky majbutnix uchyteliv* [Conditions and means of formation of information security skills of future teachers]. Informacijni tehnologiji i zasoby navchannya – Information technologies and teaching aids, Tom 74 (6), 294-306. [in Ukrainian].

7. Verbyczkyj A.A. (2019). *Cyfrovoe obuchenye: problemy, rysky y perspektivy* [Digital Learning: Problems, Risks and Prospects]. Elektronnyj nauchno-publycystycheskij zhurnal «Homo Cyberus» – Electronic scientific journal «Homo Cyberus», № 1 (6). URL : http://journal.homocyberus.ru/Verbitskiy_AA_1_2019. [in Russian].

8. Voronkov O. (2019). *Merezheva krayina: yak Estoniya zaprovadyla e-uryaduvannya i chym cej dosvid mozhe buty korisnym dlya Ukrayiny* [Network country: how Estonia has introduced e-government and how this experience can be useful for Ukraine]. URL: <https://mind.ua/openmind/20200751-merezheva-krayina-yak-estoniya-zaprovadila-e-uryaduvannya>. [in Ukrainian].

9. *Dystancijne navchannya yak suchasna osvithna texnologiya* (2017) [Distance learning as a modern educational technology]. Materialy mizhvuzivskogo vebinaru – Materials of the interuniversity webinar (m. Vinnyca, 31 bereznja 2017 r.) / vidp. red. Lishynska L. B. Vinnyca : VTEI KNTEU. [in Ukrainian].

10. Kostenko O.V. (2015). *Yevropejski standarty pravovogo reguljuvannya obigu informaciji z obmezhenym dostupom u roboti organiv prokuratury* [European standards of legal regulation of information circulation with limited access in the work of prosecutor's offices]. Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu: seriya «Pravo» – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: series "Law", vyp. 34, tom 3, 109-114. [in Ukrainian].

11. Moon J. (2002). *The Evolution of E-Government among Municipalities: Rhetoric or Reality?* Public Administration Review, vol. 62, № 4. [in English].

12. Pidgajna Ye. (2019). *Estonska «mafiya»: chym zatyaguye u svoji teneta baltijska krayina*. [Estonian "mafia": what attracts the Baltic country to its webs.]. Mind –

Mind. URL: <https://mind.ua/publications/20199240-estonska-mafiya-chim-zatyague-u-svoyi-teneta-baltiiska-krayina>. [in Ukrainian].

13. Savina A. (2015). *Elektronna Estoniya: yak zbuduvaty najsuchasnishu cyfrovu derzhavu* [Electronic Estonia: how to build the most modern digital state]. URL: <https://inspired.com.ua/ideas/digital-estonia/> [in Ukrainian].

14. Tkachenko V. I. (2011). *Systema derzhavnogo upravlinnya osvitoiu Estoniyi* [Estonian education management system]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state.*, № 10, 129-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_10_40 [in Ukrainian].

15. Shymko O. (2020). *Yevroantlantychnyj postup v galuzi informacijnyx tehnologij: dosvid Estoniyi ta perspektyvy Ukrainy* [Euro-Atlantic progress in the field of information technologies: the experience of Estonia and the prospects of Ukraine. NATO-Ukraine]. *Universytetskyj konkurs naukovyx robit «NATO-Ukrayina: spivpracya zarady bezpeky ta myru» – University Competition: Security and Peace Cooperation*. Poltava: PNPu imeni V.G. Korolenka. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Бурхливий розвиток інформаційних технологій призводить до цифрової трансформації освіти, активного використання в освітньому процесі цифрових технологій. На цій основі передбачається оновлення планованих освітніх результатів, змісту освіти, методів та організаційних форм навчальної роботи, а також оцінювання досягнутих результатів у цифровому середовищі, що швидко розвивається, для кардинального покращення рівня освіти кожного.

Цифрові технології створюють умови для вирішення зазначених завдань за рахунок удосконалення засобів планування та організації освітнього процесу, широкого використання активних методів навчання та початку персоналізованої організації освітнього процесу.

У контексті реформування та модернізації освітнього середовища за допомогою цифрових технологій основною тенденцією є цифрова безпека освітніх систем. У наукових дослідженнях відзначається внесок цифрового освітнього середовища в підвищення якості освіти та вдосконалення змісту освіти за рахунок використання широкого спектру цифрових освітніх ресурсів, підвищення фахових навичок у сфері використання цифрових технологій та ресурсів. Це забезпечується шляхом підвищення грамотності використання сучасних цифрових технологій, запровадження дистанційних методів навчання на всіх рівнях освіти.

Охарактеризовано євроатлантичний поступ Естонії в галузі інформаційних технологій, де державні органи вже давно користуються перевагами інформаційних технологій як в управлінському процесі, так і широко використовують у наданні адміністративних послуг для населення. Громадяни отримують різноманітні послуги через Інтернет: видачу ліцензій, сплату податків тощо. За допомогою автоматизованої системи електронного документообігу можна вирішити низку проблемних питань: своєчасне надання і виконання документів, якості ухвалення управлінських рішень, якості підготовки колективних документів, запобігання проявам корупції. Звернено увагу, що, обравши євроінтеграційний курс та визначивши своїм стратегічним пріоритетом, Україна має орієнтуватися передусім на стратегію розвитку країн-учасниць ЄС в інформаційній сфері.

Ключові слова: цифрова безпека, освітній процес, навчання, європейський поступ, досвід Естонії, перспективи України.

УДК 373.018

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-78-84

**PECULIARITIES OF ORGANIZATION OF REMOTE INTERACTION IN
GENERAL SECONDARY EDUCATION IN A COVID-19 PANDEMIC**

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19**

Nadiia VIENTSEVA,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

Надія ВЕНЦЕВА,

доктор педагогічних наук, доцент

nadya-vengeva@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1994-7187>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 17, 2022

Revised manuscript accepted: May 21, 2022

ABSTRACT

The article reveals the peculiarities of the organization of distance interaction in general secondary education institutions in the context of the COVID-19 pandemic. The author used methods of analysis, synthesis, systematization, comparison, generalization, categorical and functional analysis.

The study, based on the analysis of a wide range of sources and literature, clarifies the concept of remote interaction, which is considered as the interaction of students, parents and teachers at a distance between specific Internet technologies or other web tools that provide interactivity. It was found that the features of distance interaction in schools include: democratization of education and openness; complete exclusion or reduction of nonverbal information about the interlocutor; dependence on the level of technical equipment and digital competence of participants in the educational process; the risk of distorted perception of the received information, distortion of its interpretation.

Based on a survey of teachers, it was found that teachers appreciate their willingness to interact remotely with students. Teachers emphasize the importance of quality technical equipment, a clear plan for remote activities, quality and efficiency of feedback. Among the promising areas of distance interaction with parents, teachers identify: parent meetings, consultations, educational seminars, and some teachers have a positive experience of remote implementation of project activities of students and joint projects of children and parents. At the same time, teachers note that the situation with the coronavirus required all participants in the educational process to very quickly restructure their interaction in general secondary education, for which they were not psychologically ready.

Key words: school, distance interaction, COVID-19 pandemic.

Вступ. Пандемія COVID-19 викликала найбільший за останні десятиліття зрив освітнього процесу і спричинила практично повсюдний вплив на роботу закладів загальної середньої освіти, на учнів та вчителів у

всьому світі. В умовах, що склалися, дистанційне навчання є однією з провідних світових тенденцій, яка реалізує принцип безперервної освіти і здатна задовольнити постійне зростання попиту на знання в інформаційному суспільстві. Широке запровадження дистанційної форми освіти, зумовлене поширенням пандемії COVID-19 та необхідністю дотримання всіх карантинних заходів задля збереження здоров'я та життя всіх учасників освітнього процесу, поставило нові виклики, подолати які необхідно спільними зусиллями всіх зацікавлених сторін.

Мета дослідження. Виявити особливості організації дистанційної взаємодії в закладах загальної середньої освіти в умовах пандемії COVID-19.

Методи та методики дослідження. Для досягнення мети використано комплекс таких методів: загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення – використовувалися для вивчення праць зарубіжних і вітчизняних науковців); конкретно-наукові (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; функціональний аналіз – для з'ясування особливостей організації дистанційної взаємодії в закладах загальної середньої освіти в умовах пандемії).

Результати та дискусії. До середини квітня 2020 року пандемія торкнулася 94% учнів, тобто 1,58 мільярда дітей та молодих людей (від дошкільнят до студентів закладів вищої освіти) у 200 країнах світу. Пандемія COVID-19 порушила перебіг повсякденного життя, і близько 40 мільйонів дітей у всьому світі, яким необхідно було розпочати навчання, втратили можливість отримати таку важливу для молодого людини освіту [7].

Ситуація з пандемією коронавірусу повною мірою виявила можливості освітніх закладів оперативно, гнучко перебудовувати освітній процес, використовуючи як наявні ресурси, так і швидко освоюючи нові інструменти навчання і взаємодії з учнями та їхніми батьками.

Забезпечення безперервності навчання на тлі закриття шкіл стало пріоритетним завданням для урядів усіх країн світу, багато з яких задіяли інформаційні технології та зобов'язали вчителів вести заняття дистанційно.

Освітня установа як соціальний інститут реалізує взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу, під час якої завжди відбувається обмін діями, існує причинно-наслідковий зв'язок, суб'єкти впливають один на одного і змінюються, наявний зворотний зв'язок. Що стосується дистанційної взаємодії, то, наприклад, у виробничих відносинах із залученням віртуальних працівників під дистанційною взаємодією співробітників розуміється процес комунікації для досягнення спільних цілей організації [6].

Аналіз понять «дистанційне навчання» в науковій літературі дозволив визначити ключові позиції для уточнення поняття «дистанційна взаємодія». Так, у дистанційному навчанні значущим є інтерактивність процесу взаємодії на відстані з використанням певного набору засобів навчання. Таким чином, під дистанційною взаємодією в нашому дослідженні розуміємо взаємодію учнів, їх батьків та вчителів між собою на відстані, що реалізована специфічними засобами інтернет-технологій або іншими веб-інструментами, які передбачають інтерактивність [3].

Інтерактивність може бути як оперативна, так і відстрочена (наприклад, відкладена відповідь на електронний лист, відгук на участь в онлайн-конференції та ін.).

Серед відмінностей дистанційної взаємодії від очної форми навчання можна виділити такі: повне виключення або зниження невербальної інформації про співрозмовника; якість взаємодії залежить від рівня технічної оснащеності та цифрової компетентності учасників; зворотний зв'язок може бути відстрочений або не отриманий взагалі; існує ризик спотвореного сприйняття отриманої інформації, викривлення, її інтерпретація [2].

У той же час дистанційна взаємодія в школі сприяє демократизації освіти, відкритості, встановленню тісніших зв'язків між суб'єктами освітнього процесу.

Дослідники зазначають, що в процесі реалізації дистанційної (онлайн) взаємодії як найважливішого компонента цифрового освітнього середовища рекомендується звернути увагу на чотири етапи:

- створення умов для взаємодії,
- розробка стратегії;
- отримання кінцевих результатів;
- підбиття підсумків та розробка необхідних рекомендацій.

Внесення змін до змісту кожного з етапів можливе лише після завершення попереднього. Це, з одного боку, стимулює учасників освітнього процесу до постійного коригування вимог, виконання яких спрямоване на вдосконалення процесу, а з іншого – є недоліком та може призвести до припинення онлайн-взаємодії. Є. Алексадрова звертає увагу (на прикладі web-навчання) на те, що необхідно враховувати безліч факторів та залежно від них вибирати відповідні стратегії взаємодії [1]. Освітні організації вже зараз широко використовують сайти, форуми, онлайн-конференції, вебіари, блоги, персональні сторінки та групи в соціальних мережах, електронну пошту, чат у месенджерах (Viber, WhatsApp, Skype, Telegram), SMS-розсилку, електронний журнал/ щоденник та ін. Низка вчених вважає ефективною формою дистанційної взаємодії учасників освітнього процесу онлайн-консультації, які проводяться індивідуально або для підгрупи (наприклад, які мають однакові проблеми чи, навпаки, успіхи в навчанні) [4].

Дослідник О. Романовський наголошує на трансформації освітніх відносин в епоху цифровізації та актуалізації їх у віртуальному просторі. При цьому відбувається коригування зон відповідальності та впливу, формуються нові норми взаємодії, зворотного зв'язку; конструюються способи адекватного використання нових норм взаємодій та можливостей у цих відносинах. У той же час в організації дистанційного навчання не вистачає цілісного підходу, що передбачає не лише технічну оснащеність та трансформацію освітнього простору, а й переосмислення завдань, зміну ролей (а також прав та обов'язків) учасників освітнього процесу тощо [5].

З метою виявлення особливостей застосування дистанційної взаємодії в закладах загальної середньої освіти нами було проведено опитування серед учителів, яке продемонструвало такі результати:

На перше запитання «Як часто в закладі загальної середньої освіти відбувається дистанційна взаємодія?» тримали відповіді: понад 45% освітян відзначили, що зараз – «дуже часто», і 31% відповіли – «часто». Зрозуміло, що такі показники пов'язані з переходом на дистанційне навчання у зв'язку з пандемією COVID-19.

Наступне запитання було сформульоване таким чином: «Визначте рівень організації дистанційної взаємодії в закладі освіти, в якому Ви працюєте». Відповіді освітян розподілилися наступним чином: 48% відповіли, що дистанційна взаємодія в їх школі організована на високому рівні, має чіткий план та порядок; 29% освітян вважають, що учням та їх батькам регулярно пропонуються заходи в дистанційному форматі, і лише 1% педагогів зазначили, що дистанційну взаємодію взагалі не організовано.

У той же час педагоги досить високо оцінюють свою особисту готовність до організації дистанційної взаємодії з учнями та їх батьками. Так, 34,4% респондентів відзначають високу готовність до дистанційної взаємодії, 51,6% – середню і лише 14% оцінюють вкрай низько. Проте були й такі вчителі, які висловили думку про те, що до дистанційної взаємодії готові лише в разі «крайньої необхідності».

Крім того, нас цікавило, як педагоги оцінюють готовність батьків до дистанційної взаємодії із закладом загальної середньої освіти. Нами були отримані такі дані: 14,8% – на високому рівні, майже 58% – у середньому діапазоні і 27,3% – на низькому рівні.

Це може свідчити про те, що вчителі в цілому дуже об'єктивно оцінюють можливості та ресурси кожної сім'ї, розуміючи, що є «просунуті» в технічному плані батьки і є ті, хто не має коштів, навичок і достатнього для дистанційної взаємодії рівня цифрової компетентності.

Наступне запитання було спрямоване на виявлення думки вчителів про найбільш уживані засоби дистанційної взаємодії в закладі загальної середньої освіти. Серед них педагоги найчастіше відзначають такі: електронна пошта (91%); сайт (84%), група класу/школи у месенджері (81%), група класу/школи у соціальній мережі (65%), електронний журнал (51%).

Ці дані перекликаються із засобами дистанційної взаємодії, що найчастіше згадуються учнями та їх батьками.

Таким чином, серед найбільш популярних засобів дистанційної взаємодії педагоги відзначають: соціальні мережі, месенджери, ZOOM-конференції, SKYPE, електронну пошту, але вкрай рідко зустрічаються посилання на освітні платформи та персональні блоги.

Отже, можна припустити, що загалом учителі на достатньому рівні використовують соціальні мережі, месенджери, електронну пошту при взаємодії з учнями та їх батьками, а значить психологічно і технічно готові до розширення цих форм співпраці.

Крім того, освітяни зазначають високу ефективність та зручність дистанційної взаємодії при анкетуванні, проведенні батьківських зборів, просвітницьких семінарів та конференцій, а також консультацій з фахівцями.

Значну роль дистанційного спілкування педагоги бачать і в межах проєктів учнів та спільної діяльності їх і батьків (27%). Ймовірно, є певний позитивний досвід організації вчителями такої взаємодії.

Щодо особливостей комунікації з батьками учнів, то до найчастіше вона відбувається за допомогою консультацій щодо завдань для дітей, зворотний зв'язок про домашнє завдання з коментарями, оперативне інформування. При цьому 18,5% педагогів зазначили, що в них не виникає жодних проблем із дистанційною взаємодією з батьками. Серед найбільш поширених, які вказують респонденти у відповідях, відзначаються небажання батьків контактувати, технічні проблеми (недостатня швидкість інтернету, брак комп'ютерів), проблеми оперативності зворотного зв'язку та інше.

Крім того, на думку педагогів, технічні можливості відіграють ключову роль в організації дистанційної взаємодії в освітньому процесі. Мабуть, саме якість технічного забезпечення каналів дистанційної взаємодії, оперативність та повнота зворотного зв'язку є ключовими для досягнення ефективного дистанційного контакту. Учителі також відзначили важливість таких показників, як системність, наявність плану, технічну оснащеність та взаємну мотивація.

Загалом педагоги позитивно відгукуються про перспективність своєї дистанційної взаємодії з учнями та їх батьками. Так, 66% вчителів дають високу оцінку цьому процесу; 32% все ж таки скептично ставляться до дистанційної взаємодії навіть в умовах пандемії. Це може бути пов'язано як з відчуттям недостатності у себе чи учнів необхідних інформаційних компетентностей, так і з нерозумінням частиною школярів та батьків тих переваг, які має дистанційне спілкування.

Можна припустити, що педагоги, відчуваючи підтримку учнів та батьків, їхню зацікавленість у дистанційній взаємодії, самі готові активніше використовувати цей формат взаємодії.

На запитання «Що може сприяти більш активному використанню дистанційних форм роботи з сім'єю?» педагоги в основному відзначали мотиваційну складову з боку учнів, свою достатню технічну оснащеність та технічні можливості родин школярів, наявність відповідних оплачених закладом загальної середньої освіти платформ, заохочення та чітку організацію адміністрацією закладу загальної середньої освіти цього процесу.

Цікаво, що відповіді педагогів про матеріальне стимулювання та підвищення кваліфікації як фактору стимулювання щодо використання дистанційних форм роботи зустрічаються лише в поодиноких випадках. Це свідчить про те, що вчителі загалом мають високий рівень інформаційної компетентності, а заохочення не є пріоритетним у цьому питанні. Учителі зазначили, що використання коштів в процесі дистанційної взаємодії здійснюється або самостійно, або під час обговорення цього питання з адміністрацією.

Оптимальна організація дистанційної взаємодії школи з сім'єю, на думку педагогів, полягає в наявності чіткого плану організації, зацікавленості учнів та батьків. При цьому більшість учителів зазначають,

що дистанційну взаємодію краще використовувати задля навчання дітей, інформування, освіти та консультування батьків.

Висновки. Отже, в цілому педагоги високо оцінюють свою готовність до дистанційної взаємодії зі школярами. Учителі наголошують на важливості якісної технічної оснащеності, наявності чіткого плану дистанційних заходів, якості та оперативності зворотного зв'язку. Серед перспективних напрямів дистанційної взаємодії з батьками вчителі визначають: батьківські збори, консультації, просвітницькі семінари, при цьому частина педагогів має позитивний досвід реалізації в дистанційному форматі проєктів учнів та спільної діяльності дітей і батьків. У той же час вчителі зазначають, що ситуація, яка склалася з коронавірусом, вимагала від всіх учасників освітнього процесу дуже швидкої перебудови своєї взаємодії в закладі загальної середньої освіти, до якої вони не були психологічно готові.

Література

1. Александрова Е., Аття М., Ахметов С. Классификация стратегий электронного взаимодействия в web-обучении. *Философия. Психология. Педагогика*. 2020. Т. 20. Вып. 3. с. 329–333. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-strategiy-elektronnogo-vzaimodeystviya-v-web-obuchenii> (дата звернення: 25.01.2022). – Title from the screen.
2. Венцева Н. Суспільно-політичні чинники розвитку педагогічної освіти. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр.* Бердянськ : БДПУ. 2021. Вип.1. С.19–26.
3. Венцева Н. Теорія і практика запровадження компетентнісного підходу до навчання історії в школі. Монографія. / за заг. ред. д. пед. наук, проф. К. Баханова. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2012. С.77–82.
4. Кременський Б. Дистанційне навчання як педагогічна технологія : переваги та недоліки. *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-у*. 2017. Випуск 146. С. 148–151.
5. Романовський О. Фактори розвитку та напрями вдосконалення дистанційної форми навчання в системі вищої освіти України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. № 6. С. 20–42.
6. Скударева Г., Шишова Г. Новые возможности активизации взаимодействия родителей и школы. *Начальная школа*. 2014. № 8. С.25–29.
7. United Nations Development Programme (UNDP). COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery. 2020 Human Development Perspectives, 2020, New-York: UNDP, URL: <http://hdr.undp.org/en/hdp-covid> (дата звернення: 05.03.2022). – Title from the screen.

References

1. Aleksandrova E., Attya M., Akhmetov S. (2020). *Klassyfykatsiya stratehyi elektronnoho vzaymodeistviya v web-obuchenyy* [Classification of strategies for electronic interaction in web-learning], Fylosofiya. Psykholohiya. Pedahohyka – Philosophy. Psychology. Pedagogy. Т. 20. Vyp. 3. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-strategiy-elektronnogo-vzaimodeystviya-v-web-obuchenii> [in Ukrainian].
2. Vientseva N. (2021). *Suspilno-politychni chynnyky rozvytku pedahohichnoi osvity* [Socio-political factors in the development of pedagogical education], Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Serii : Pedahohichni nauky : zb. nauk. pr. Berdiansk : BDPU. Vyp. 1. [in Ukrainian].

3. Vientseva N. (2012). *Teoriia i praktyka zaprovadzhennia kompetentnisnoho pidkholu do navchannia istorii v shkoli* [Theory and practice of introducing a competency-based approach to teaching history at school] : monohrafiia / za zah. red. d. ped. nauk, prof. K. Bakhanova. Donetsk : LANDON-XXI. [in Ukrainian].

4. Kreminskyi B. (2017). *Dystantsiine navchannia yak pedahohichna tekhnolohiia : perevahy ta nedoliky* [Distance learning as a pedagogical technology: advantages and disadvantages], Visnyk Chernihivskoho nats. ped. un-u – Bulletin of the Chernihiv National University ped. un-u. Vypusk 146. [in Ukrainian].

5. Romanovskiy O. (2019). *Faktory rozvytku ta napriamy vdoskonalennia dystantsiinoi formy navchannia v systemi vyshchoi osvity Ukrainy* [Factors of development and directions of improvement of distance learning in the system of higher education of Ukraine], Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and teaching aids. 2019. № 6. [in Ukrainian].

6. Skudareva H., Shyshova H. (2014). *Novye vozmozhnosti aktivizatsii vzaymodeistviia roditel' i shkoly* [New opportunities to enhance the interaction between parents and schools], Nachalnaia shkola – Elementary School. 2014. № 8. [in Russian].

7. *United Nations Development Programme (UNDP). COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery. 2020 Human Development Perspectives, 2020, New-York: UNDP, URL: <http://hdr.undp.org/en/hdp-covid>* [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті виявлено особливості організації дистанційної взаємодії в закладах загальної середньої освіти в умовах пандемії COVID-19. Автором застосовувалися методи аналізу, синтезу, систематизації, порівняння, узагальнення, категоріальний та функціональний аналіз.

У дослідженні на основі аналізу широкого кола джерел та літератури уточнено поняття дистанційної взаємодії, яке розглядається як взаємодія учнів, батьків школярів та вчителів між собою на відстані, що реалізується специфічними засобами інтернет-технологій або іншими веб-інструментами, які передбачають інтерактивність. Виявлено, що до особливостей дистанційної взаємодії в закладах загальної середньої освіти належать: демократизація освіти та відкритість; повне виключення або зниження невербальної інформації про співрозмовника; залежність від рівня технічної оснащеності та цифрової компетентності учасників освітнього процесу; ризик спотвореного сприйняття отриманої інформації, викривлення її, інтерпретація.

На основі проведеного анкетування серед учителів було встановлено, що педагоги високо оцінюють свою готовність до дистанційної взаємодії зі школярами. Педагоги наголошують на важливості якісної технічної оснащеності, наявності чіткого плану дистанційних заходів, якості та оперативності зворотного зв'язку. Серед перспективних напрямів дистанційної взаємодії з батьками вчителі визначають: батьківські збори, консультації, просвітницькі семінари, при цьому частина педагогів має позитивний досвід реалізації в дистанційному форматі проєктної діяльності учнів та спільних проєктів дітей і батьків. У той же час вчителі, зазначають, що ситуація, яка склалася з коронавірусом, вимагала від всіх учасників освітнього процесу дуже швидкої перебудови своєї взаємодії в закладі загальної середньої освіти, до якої вони не були психологічно готові.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, дистанційна взаємодія, пандемія COVID-19.

УДК 378.091.018.43.011.3-52:78
DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-85-90

FORMATION OF DISTANCE-EDUCATIONAL COMPETENCE OF STUDENTS-
MUSICIANS IN HIGHER EDUCATION PEDAGOGICAL INSTITUTIONS

ФОРМУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНО-ОСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТУДЕНТІВ-МУЗИКАНТІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Victoria GRIGORYEVA,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

vickyvickyua@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5333-4480>

Berdiansk State Pedagogical
University,

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Вікторія ГРИГОР'ЄВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Бердянський державний
педагогічний університет,

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 17, 2022

Revised manuscript accepted: May 21, 2022

ABSTRACT

The article considers the problem of distance-educational competence formation of music students in higher education pedagogical institutions. The urgency of this problem for higher education is related to the introduction of electronic educational resources, information and communication technologies and the forming of specialists who can effectively use the information and educational environment, distance learning for their own professional development. It is noted that due to the pandemic, which led to forced self-isolation and limited personal contact, higher education institutions took the necessary measures for social distance, which encouraged students to be engaged in professional activities, study and even plan leisure activities without leaving home.

This has become a particularly difficult task for students-musicians, adapting practical and individual lessons to the distance education system, taking into account the sound nature of music and the requirements for participants in the learning process to control, first of all, the quality of instrumental and vocal sound. It is found out that to ensure quality conditions for future professionals to acquire professional competencies for further instrumental performance, vocal-choral, conducting or music-pedagogical activities of a trained teacher with relevant competencies in distance learning, information and communication technologies is required.

The article highlights such communication channels as social networks, messengers or programs for video communication, which are primarily used by teachers during the implementation of pedagogical activities remotely. With the help of these communication channels, you can organize the learning process in both individual and group formats.

Effective information technologies and programs are highlighted, which provide an opportunity to implement practice-oriented learning of a student-musician in a distance form.

Key words: distance learning, distance-educational competence, students-musicians, information and telecommunication technologies, music education.

Вступ. Технічний прогрес, соціальні та економічні перетворення, загрози екологічного та епідеміологічного характеру впливають на всі сфери життєдіяльності людей у XXI столітті. Означена ситуація спонукає до необхідності безперервного вдосконалення та професійного саморозвитку, зокрема в освіті, використання нових інформаційних технологій в умовах дистанційного навчання. Актуальність проблеми для вищої освіти пов'язана із запровадженням в освітній процес електронних освітніх ресурсів, інформаційно-комунікативних технологій та формування фахівців, здатних ефективно використовувати засоби інформаційно-освітнього середовища, дистанційного навчання для власного професійного вдосконалення.

Зазначений процес обґрунтований рядом стратегічних документів: Закони України «Про Національну програму інформатизації», «Про інноваційну діяльність», частина IX «Інформаційні технології в освіті» Національної доктрини розвитку освіти, які обумовили суттєві зміни в організації освітнього процесу, а у сучасних реаліях ще й внаслідок пандемії, що призвела до вимушеної самоізоляції та обмеження особистого контакту. Заклади вищої освіти вжили необхідних заходів для соціального дистанціювання, що спонукало здобувачів освіти зайнятися професійною діяльністю, навчатися та навіть планувати дозвілля, не виходячи з дому.

Таким чином, більшість освітніх установ були змушені перейти на дистанційне навчання як спосіб, заснований на віддаленій взаємодії викладача та здобувачів, а освітній процес здійснюється за допомогою телекомунікацій, у тому числі й на основі електронних засобів мережі Інтернет. Адаптувати практичні та індивідуальні заняття до системи дистанційної освіти виявилось складним завданням, особливо стосовно студентів-музикантів, урахувавши звукову природу музичного мистецтва та вимоги до учасників освітнього процесу щодо контролю, у першу чергу, якості інструментального та вокального звучання.

Таким чином, для забезпечення якісних умов набуття майбутніми фахівцями професійних компетентностей для подальшого здійснення інструментально-виконавської, вокально-хорової, диригентської або музично-педагогічної діяльності потрібний підготовлений викладач, який володіє відповідними компетенціями щодо дистанційного навчання та інформаційно-комунікативними технологіями.

Метою статті є висвітлення дистанційно-освітніх технологій та засоби формування дистанційно-освітньої компетентності в студентів-музикантів педагогічного закладу вищої освіти.

Матеріали і методи дослідження. Проблему застосування інформаційно-комунікативних технологій в освіті досліджували вітчизняні науковці О. Співаковський [4], Ю. Шахіна, М. Кадемія [2], Л. Петухова [3], Ю. Рамський [4], Ю. Дорошенко [4]. Застосування зазначених технологій у музичній освіті та розвитку фахових компетентностей студентів-музикантів в умовах впровадження ІКТ досліджували Л. Варнавська, К. Фадєєва [5], Ю. Олійник, Г. Александрова.

Професійна діяльність педагога-музиканта на сучасному етапі зазнала значних змін, обумовлених запровадженням карантину на всій території України і, як наслідок, закриття всіх закладів освіти та перехід на дистанційну форму навчання. Такі умови викликали в здобувачів освіти – музикантів нові потреби в освітньому середовищі, що зумовлюють внесення певних змін до освітнього контенту та в саму діяльність студентів, стимулюючи пошук шляхів підвищення якості підготовки студента-музиканта з боку викладачів. Умовою успішного вирішення зазначеної проблеми є формування компетенцій майбутнього педагога-музиканта під час проходження дистанційного навчання. Зазначена підготовка студента-музиканта в умовах дистанційного освітнього середовища передбачає занурення здобувачів освіти в технології інформації та комунікації.

Аналіз об'єктивних умов демонструє, що ефект від дистанційного навчання буде найбільш помітний у ситуаціях, коли здобувач освіти, маючи відповідні знання й вміння, перебуватиме в стані готовності до ефективної дистанційно-освітньої діяльності. Саме це вимагає від майбутнього педагога-музиканта необхідного рівня професійної компетентності та, як наслідок, володіння відповідними компетенціями в галузі інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Таким чином, успішність здійснення зазначеного виду освіти обумовлена рівнем сформованості дистанційно-освітньої компетентності в студентів-музикантів педагогічного закладу вищої освіти, під якою ми розуміємо інтегративне явище, що складається з цілого комплексу елементів, включаючи знання, вміння, навички, суб'єкт-суб'єктні та суб'єкт-об'єктні відносини, що забезпечують здатність та готовність здобувачів освіти до ефективної дистанційно-освітньої діяльності з реалізації дистанційно-освітніх технологій.

Результати та їх обговорення. Профіль підготовки студентів-музикантів у педагогічному ЗВО передбачає інструментальне та вокальне виконавство, хорове диригування, що здійснюються в індивідуальній організаційній формі навчання. Групова форма навчання представлена в процесі музично-теоретичної, музично-історичної, методичної та вокально-хорової підготовки.

Під час реалізації педагогічної діяльності в дистанційному режимі викладачі, у першу чергу, звертаються саме до таких каналів зв'язку, як соціальні мережі, месенджери або програми для відеозв'язку. За допомогою зазначених каналів зв'язку можна організовувати освітній процес в індивідуальному та груповому форматах. Задля його реалізації необхідні практичні навички використання даних ресурсів, а також знання нормативно-правової регламентації цих дій.

В освітньому процесі студентів-музикантів ефективно застосовуються хмарні технології, які дозволяють їм створити та апробувати власний курс навчання. Освітній процес з використанням хмарних технологій пропонує на одній платформі представляти теоретичний та практичний матеріал, вести журнал успішності, календар подій, організовувати закриті відеоконференції, додавати, перевіряти, оцінювати завдання, тести тощо. Викладач,

використовуючи хмарні технології, має можливість демонструвати індивідуально кожному чи групі студентів навчальні матеріали: відео- або аудіозаписи виконаних творів, приклади акомпанементу до творів шкільного репертуару, розспівки, фонограми, ноти тощо. Це забезпечує можливість реалізації практико-орієнтованого навчання, що особливо актуально для студента-музиканта [1].

Хмарні технології дозволяють усім учасниками освітнього процесу обмінюватися інформацією (навчальною, пізнавальною, організаційною), результатами діяльності (колективні завдання, проекти, відеозаписи репетицій, аудіозаписи виконання хорових партій тощо) [1].

Студент-музикант має можливість розміщувати матеріали з результатами самопідготовки до іспитів та концертних виступів, а також до поточних навчальних занять на різних інтернет-майданчиках (GoogleDrive, Dropbox, SoundCloud, YouTube та ін.) та публікувати у своєму особистому кабінеті посилання, доступні педагогу для виконання ним контрольнo-перевірочних дій.

Отже, до компетенції викладача входять не лише навички створення, наповнення, ведення курсу за допомогою хмарних технологій, а також навички консультування студентів щодо роботи з продуктивними ресурсами.

Розповсюдженою є і практика використання програм Google Meet, Zoom та Skype з метою проведення виступів на залікових іспитах з основного або додаткового музичного інструменту, постановки голосу, проведення творчих заходів тощо.

Аналіз педагогічної практики засвідчує, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій у музичній освіті неможливе без практичних знань та навичок використання сучасних технічних засобів, таких, як комп'ютери, мікрофони, камери, аудіосистеми, гаджети тощо. Але під час змін в умовах праці (наприклад, у зв'язку із вимушеною самоізоляцією робота дистанційно з дому) з'являється необхідність в оволодінні базовими навичками налаштування вищезазначеного обладнання та програмного забезпечення.

До основних навичок і знань використання й налаштування обладнання та програм викладача-музиканта слід віднести: підключення до комп'ютера (ноутбука), камери, мікрофона, пульта мікшера, електронного музичного інструменту; знання роз'ємів для з'єднання техніки (USB, XLR, Jack, RCA, HDMI, MIDI та ін.); встановлення відповідних драйверів; використання музичних програм таких, як програвачі (Winamp, AIMP), нотні редактори (Finale, Capella, Magic-Score або ін.), програми для обробки та майстерингу звуку (Sound Forge, Adobe Audition, FuityLoops, Cubase) [5].

Зазначені компетенції необхідні й для здійснення методичної діяльності, для створення посібника або нотної збірки з прикладами авторського виконання. Вищезазначені навички та знання також розширюють педагогічні можливості дистанційного навчання.

Застосування комп'ютерних та телекомунікаційних технологій є складним процесом, що вимагає досить високого рівня кваліфікації та може бути ефективним при врахуванні особливостей дистанційної форми навчання.

Практика показала, що для ефективної взаємодії учасників освітнього процесу слід звернути увагу на організацію дидактичної комунікації, оптимальний розподіл часу інтерактивної та самостійної діяльності студентів, психологічні особливості ранжовання навчального матеріалу.

Під час проведення лекцій, семінарів, практикумів, активних форм навчання в онлайн-режимі викладачу необхідні навички створення атмосфери освітнього процесу, наближеного до традиційного, очного варіанта реалізації. Наш педагогічний досвід показав, що використання навчального матеріалу у формі презентацій, мультимедійних та інтерактивних фрагментів, кейс-технологій, тестових завдань тощо сприяє ефективному та осмисленому засвоєнню інформації здобувачами освіти. Слід відзначити, що під час підготовки навчального матеріалу для дистанційного навчання педагогу необхідні навички підбору, трансляції, структурування та оформлення необхідної інформації, виходячи із специфіки даної форми навчання. Наприклад, потрібно передбачити можливість розміщення в нотній літературі графічних позначок віддаленим способом.

Актуальною для дистанційної форми навчання є дослідницька та проектна діяльність. Організація цього виду освітнього процесу за допомогою комп'ютерних та телекомунікаційних технологій на відстані можлива за умови, що викладач має необхідні компетенції та може: віддалено створити ситуацію спільної діяльності за принципами «наставник – молодший товариш» чи «колега – колега»; сформувати навички пошуку необхідної інформації у мережі Інтернет; структурувати послідовність дій здобувачів освіти; навчити навичкам цифровізації матеріалу (документа, звуку, відео, зображень); розподілити обов'язки в груповому проєкті; навчити створювати мультимедійні презентації.

Висновки. Отже, професійна компетентність викладача-музиканта значно розширюється у зв'язку із запровадженням в освітній простір дистанційності, використання сучасних інформаційних технологій. Формування дистанційно-освітньої компетентності, яка характеризує рівень сучасного професійного розвитку студента-музиканта, ступінь оволодіння ним електронними освітніми ресурсами, сукупність інформаційно-технологічних знань, умінь і навичок, міру та спосіб їх реалізації в процесі практичної музично-педагогічної діяльності та її результати, на наш погляд, значно покращує результати навчання здобувачів освіти-музикантів.

Література

1. Вакалюк Т. А. Хмарні технології в освіті. Навчально-методичний посібник для студентів фізико-математичного факультету. Житомир : видавництво ЖДУ, 2016. 72 с.
2. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі : навчальний посібник. Вінниця, 2011. 220 с.
3. Петухова Л. Є. Інформатична компетентність майбутнього фахівця як педагогічна проблема. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2008. № 1. С. 3–5.
4. Управління інформаційними технологіями вищих навчальних закладів : навчальний посібник. Видання 3-тє, доповнене / Співаковський О. В., Федорова Я. Б., Глущенко О. О., Кудас Н. А. Херсон : Айлант, 2010. 302 с.
5. Фадеева К. Музичні комп'ютерні технології ХХ століття : монографія. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 399 с.

References

1. Vakalyuk T. A. (2016). *Xmarni tehnologiyi v osviti*. Navchal'no-metody`chny`j posibny`k dlya studentiv fizy`ko-matematy`chnogo fakul'tetu [Cloud technologies in education]. Zhy'tomy'r : vy'davny`ctvo ZhDU [in Ukrainian].
2. Kademiya M. Yu., Shaxina I. Yu. (2011). *Informacijno-komunikacijni tehnologiyi v navchal'nomu procesi : navchal'ny`j posibny`k* [Information and communication technologies in the educational process]. Vinny`cya [in Ukrainian].
3. Pyetuxova L. Ye. (2008). *Informaty`chna kompetentnist` majbutn'ogo faxivcya yak pedagogichna problema* [Information competence of the future specialist as a pedagogical problem], *Komp'yuter u shkoli ta sim'yi* – Computer at school and family [in Ukrainian].
4. *Upravlinnya informacijny`my` tehnologiyamy` vy`shhy`x navchal'ny`x zakladiv* (2010) : navchal'ny`j posibny`k [Management of information technologies of higher educational institutions]. Vy`dannya 3-tye, dopovnene / Spivakovs`ky`j O. V., Fedorova Ya. B., Glushhenko O. O., Kudas N. A. Kherson : Ajlant [in Ukrainian].
5. Fadyeyeva K. (2006). *Muzy`chni komp'yuterni tehnologiyi XX stolittya* [Musical Computer Technology of the XX Century] : monografiya. Kyiv : Parlament. vy`d-vo [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблему формування дистанційно-освітньої компетентності студентів-музикантів педагогічних закладів вищої освіти. Актуальність означеної проблеми для вищої освіти пов'язана із запровадженням в освітній процес електронних освітніх ресурсів, інформаційно-комунікативних технологій та формування фахівців, здатних ефективно використовувати засоби інформаційно-освітнього середовища, дистанційного навчання для власного професійного вдосконалення. Зазначається, що внаслідок пандемії, яка призвела до вимушеної самоізоляції та обмеження особистого контакту, заклади вищої освіти вжили необхідних заходів для соціального дистанціювання, що спонукало здобувачів освіти займатися професійною діяльністю, навчатися та навіть планувати дозвілля, не виходячи з дому.

Особливо складним завданням це стало для студентів-музикантів, адаптуючи практичні та індивідуальні заняття до системи дистанційної освіти з врахуванням звукової природи музичного мистецтва та вимог до учасників освітнього процесу щодо контролю, у першу чергу, якості інструментального та вокального звучання. Встановлено, що для забезпечення якісних умов набуття майбутніми фахівцями професійних компетентностей для подальшого здійснення інструментально-виконавської, вокально-хорової, диригентської або музично-педагогічної діяльності потрібний підготовлений викладач, який володіє відповідними компетенціями в області дистанційного навчання та інформаційно-комунікативними технологіями.

У статті виділено такі канали зв'язку як соціальні мережі, месенджери або програми для відеозв'язку до яких у першу чергу звертаються викладачі під час реалізації педагогічної діяльності у дистанційному режимі. За допомогою зазначених каналів зв'язку можна організовувати освітній процес як в індивідуальному, так і груповому форматах. Висвітлено ефективні інформаційні технології та програми, що забезпечують можливість реалізації практико-орієнтованого навчання студента-музиканта в умовах дистанційної форми.

Ключові слова: дистанційна форма навчання, дистанційно-освітня компетентність, студенти-музиканти, інформаційно-телекомунікаційні технології, музична освіта.

УДК 378.011.3-051:6]:37.015.31:76
DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-91-103

**METHODICAL ASPECTS OF GRAPHIC COMPETENCE FORMATION
FUTURE TEACHER OF LABOR TRAINING AND TECHNOLOGY
AT STUDY OF VOCATIONAL TRAINING SUBJECTS**

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО
НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРЕДМЕТІВ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Larysa HRYTSENKO,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Лариса ГРИЦЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент

grycenko_l@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0366-9386>

Yuliia SRIBNA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Юлія СРІБНА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

usribna75@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3846-3871>

*Poltava V.G. Korolenko National
Pedagogical University,*

*Полтавський національний
педагогічний університет імені
В. Г. Короленка*

✉ 2, street Ostrogradsky,
Poltava, Poltava region, 36000

✉ вул. Остроградського, 2,
м. Полтава, Полтавська обл.,
36000

*Original manuscript received: May 26, 2022
Revised manuscript accepted: June 15, 2022*

ABSTRACT

The article attempts to investigate the structure and content of the graphic competence of teachers of labor education and technology as an important component of training. Graphic competence of a teacher of labor education and technology is characterized by a conscious need and ability of specialists to use graphic tools to solve professionally oriented problems based on a system of graphic knowledge, skills and experience of graphic activity and individual qualities of teachers, set of external and internal incentives. Currently, in the preparation of bachelors in the course 014.10 Secondary education (Labor training and technology) great importance is attached to the study of professional and practical disciplines related to professional and practical training and determine the formation of graphic competence, such as: «Fundamentals of design and modeling», «Drawing and basics of compositio», «Drawing and painting». Graphics as an independent type of design has a significant pedagogical impact on the cultural and professional development of the future teacher of labor training and technology, in particular, the development of his creative abilities. The graphic activity of higher education seekers is determined by the peculiarities of the three levels of knowledge. The first - perception, the second - imagination as a sign of psychological action; third - as a practical way of technical and technological display of the

picture at the conditional level in the form of a graphic composition. Graphic training of bachelors in the qualification «Teacher of labor education and technology» is carried out in the in-depth study of design, drawing and painting, the subject of which is the study of the theoretical foundations of art education.

For the effective formation of graphic competence of future teachers of labor education and technology in the direction of 014.10 Secondary education (Labor education and technology), in filling the subjects of professional training of Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko methodological aspects are taken into account.

Keywords: *graphic knowledge, graphic skills, graphic competence, professional training, teacher of labor education and technology.*

Вступ. Відповідно до концепції Нової української школи освітня система поступово переходить від моделі знань до моделі компетентності, тобто навчання підростаючого покоління, здатного практично застосовувати набуті знання та вміння у вирішенні актуальних проблем. Стосовно реформування вітчизняної освітньої галузі, як зазначає О. Пометун, компетентнісний підхід передбачає якісне оновлення змісту освіти, орієнтування освітнього процесу на формування базових умінь фахівця, необхідних для успішної професійної діяльності [9: 66]. Н. Побірченко, у свою чергу, зазначає, що компетентнісний підхід до навчання передбачає перехід від системи знань і вмінь до системи компетентностей, що визначає здатність особистості свідомо аналізувати, відбирати та використовувати набуті знання з метою успішного вирішення невідкладних задач [8: 28]. Цілеспрямовану систематичну підготовку компетентного спеціаліста можуть здійснювати лише технічно компетентні викладачі. Тому особливо актуальним і значущим стає питання методичного наповнення предметів професійної підготовки в педагогічних закладах вищої освіти на основі компетентнісного підходу.

Графічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання та технологій як складник професійної підготовки отримала різнобічне висвітлення в дисертаційних роботах С. Білевич (інтеграція нарисної геометрії та креслення), П. Буянова (формування графічної культури), І. Голіяд (активізація навчальної діяльності на заняттях з креслення), А. Корнеєва (формування просторової уяви), І. Нищак (розвиток технічного мислення), Т. Олефіренко (формування графічної грамотності), Н. Титова (система оцінювання педагогічних досягнень з малювання), Ю. Фещук (розвиток просторового мислення), Р. Чепка (реалізація творчого та технологічного підходу в процесі навчання малюванню та ін.). Вивченню графічної грамотності здобувачів вищої освіти різних спеціальностей присвячені наукові праці В. Бойко, О. Джеджули, С. Коваленка, М. Козяр, М. Лагунової, Н. Матяш, Г. Райковської, М. Юсупової та ін.

Методи та методики дослідження. Досягнення мети дослідження здійснювалося з використанням таких методів наукового пізнання: аналіз психолого-педагогічної, методичної та технічної літератури з проблеми графічної підготовки здобувачів вищої освіти.

Результати та дискусії. Варто зазначити, що в науковій літературі термін «графічна компетентність» недостатньо досліджений. Слід звернути увагу на формулювання, що розкриває складність і багатозаровість цього поняття «графічна компетентність є інтегрованою якістю, особливим

психологічним утворенням, що визначає емоційно-естетичну спрямованість та активність особистості, здатність художньо освоювати навколишнє середовище за допомогою графічних методів і засобів, а також їх втілення в духовній і реальній матерії» [3: 123–124].

Отже, графічна компетентність включає в себе знання, вміння, навички малювання та графіки, а також розвинений естетичний смак, необхідні для ідеального вирішення професійних завдань.

Графічна компетентність учителя трудового навчання та технологій характеризується усвідомленою потребою та вміннями фахівця використовувати графічні засоби для вирішення професійно орієнтованих завдань на основі системи графічних знань, умінь і навичок, а також досвіду графічної діяльності та індивідуально-особистісних якостей викладачів, сукупності зовнішніх та внутрішніх стимулів. Аналіз результатів науково-педагогічних досліджень [5; 6] дозволив виділити такі основні взаємопов'язані компоненти в структурі графічної компетентності майбутнього вчителя трудового навчання та технологій: смисловий (пізнавальний); діяльнісний; мотиваційно-ціннісний; індивідуально-особистісний.

При цьому графічні завдання набувають принципово іншого характеру відносно інформаційного розвитку суспільства. Розвиток інформаційних технологій (у тому числі цифрових) дав новий поштовх і відкрив новий напрям у професійно-графічній діяльності майбутніх учителів трудового навчання та технологій, що призвело до перегляду змісту їх графічної освіти. Так, крім оволодіння традиційними (класичними) графічними дисциплінами (нарисна геометрія, креслення), сучасний викладач трудового навчання та технологій на відповідному професійному рівні повинен володіти засобами комп'ютерної графіки, переважно в галузі автоматизованого проектування. Професійно орієнтована діяльність майбутнього вчителя трудового навчання та технологій спрямована переважно на проектування об'єктів праці учнів та відображення кінцевого результату у вигляді креслярсько-графічної та техніко-технологічної документації. Використання цифрових технологій тривимірного моделювання призводить до перегляду ролі та значення традиційного процесу проектування. Нині найбільш повним, точним і наочним джерелом інформації про об'єкт є його цифрова тривимірна модель, на основі якої можна створити всю необхідну проектну документацію на електронному або паперовому носії.

Підготовка майбутніх учителів трудового навчання та технологій (галузь знань 01 Освіта/Педагогіка) у педагогічних закладах вищої освіти, зокрема у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, здійснюється за напрямом підготовки 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології).

Популярною тенденцією є перерозподіл навчальних годин на вивчення базових курсів, а також запровадження підготовки за додатковими предметними галузями та спеціалізаціями. Така діяльність є особливістю підготовки майбутнього вчителя трудового навчання та технологій, яка допомагає вирішувати проблеми його основної та додаткової освіти.

Традиційна система професійної підготовки, яка орієнтувалася лише на формування вузькоспеціалізованих навичок і ігнорувала питання художньо-

естетичного розвитку майбутніх фахівців, не відповідає потребам сучасного виробництва і не в змозі повністю задовольнити потреби ринку конкурентоспроможної праці. Переважно це було пов'язано з тим, що у змісті професійної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій майже не було предметів графічного спрямування. Також освітньо-кваліфікаційна характеристика викладачів цієї спеціальності не містила вимог до рівня їх графічних здібностей та естетичних якостей.

Нині при підготовці бакалаврів зі спеціальності 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) велике значення приділяється вивченню професійно-практичних дисциплін, що належать до професійної та практичної підготовки і зумовлюють формування графічної компетентності, таких, як «Основи проектування та моделювання», «Малюнок і основи композиції», «Малюнок та живопис». Графіка як самостійний вид дизайну має значний педагогічний вплив на культурно-професійний розвиток особистості майбутнього вчителя трудового навчання та технологій, зокрема, розвиток його творчих здібностей. Галузевий стандарт педагогічної освіти України особливу увагу приділяє графічним дисциплінам, яке є в професійно орієнтованому циклі навчальної програми [1].

Рівень суспільного життя, зростання матеріальних і духовних потреб особистості, потреба в гармонізації людських взаємин і довкілля вимагають розвитку майбутніх професійних творчих сил і бажання будувати своє життя за законами добра і прекрасного. Проте мотивація майбутніх учителів трудового навчання та технологій до розвитку власних графічних компетентностей залишається низькою [7: 30].

Графічна діяльність здобувачів вищої освіти зумовлюється особливостями трьох рівнів знань. Перший – сприйняття, другий – уява як ознака психологічних дій, третій – як практичний спосіб техніко-технологічного відображення картини на умовному рівні у вигляді графічної композиції [10: 159].

Графічна підготовка бакалаврів за кваліфікацією «Вчитель трудового навчання та технологій» здійснюється в рамках поглибленого вивчення дисциплін дизайну, креслення та живопис, предметом яких є вивчення теоретичних основ мистецької освіти.

У сучасних реаліях учителя трудового навчання та технологій необхідно навчити мислити синергетично, тобто нелінійно, мислити альтернативно, передбачати можливість зміни темпів розвитку освітніх процесів і подій. Особистість майбутнього вчителя трудового навчання та технологій повинна бути підготовлена до творчості, що має починатися з усвідомлення інтеграції всіх аспектів навчання [2; 4].

На основі практичного досвіду графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій сформульовано вимоги, що мають виконуватися для досягнення необхідного рівня графічної компетентності: основою формування прийомів графічної грамоти повинні бути не природна обдарованість особистості, а раціональне знання способів виконання графічних дій та операцій, правил ефективного виконання зображень, у тому числі технологічних; крім теоретичних знань (геометрія, перспектива тощо), важливо спиратися на знання на рівні відчуттів і сприйняття образів, які можна назвати

образними чи чуттєвими знаннями; шляхи розвитку творчих здібностей майбутніх учителів трудового навчання та технологій слід шукати в оптимальному балансі репродуктивної та продуктивної діяльності учнів; однією з основних складових графічної компетентності є мотивація до її реалізації; лише в процесі активної діяльності та в онтогенетичному розвитку особистості виникають і розвиваються навички графічної діяльності, які виявляються у швидкості, глибині та силі оволодіння методами і прийомами цієї діяльності.

Отже, сукупність знань, умінь і навичок, якими необхідно оволодіти майбутнім вчителям трудового навчання та технологій під час формування графічної компетентності передбачає вирішення низки специфічних методичних завдань, зокрема: вивчення зображальних засобів – олівців, туші, гуаші, акварелі та інших, найбільш поширених у професійній діяльності, оволодіння особливими графічними та художніми прийомами, навичками впевненого відтворення ліній різної конфігурації без креслярських інструментів, розвиток твердості й точності рухів під час малювання та креслення, розвиток окоміру тощо. Для цього доцільно запровадити в професійно орієнтовну підготовку майбутніх учителів трудового навчання та технологій вивчення основ графічних зображень та способів їх виконання. При цьому здобувачі вищої освіти мають оволодіти типовими засобами креслення та розв'язувати задачі на створення зображень різних елементів усіх технологічних профілів, що вивчаються в педагогічному університеті. Тому в процесі графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій у закладі вищої освіти важливо поєднувати графічну діяльність з мистецтвом. Такий методичний підхід сприяє розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів трудового навчання та технологій, при цьому підвищує їх мотивацію до вдосконалення графічної компетентності.

Отже, проаналізуємо методичні матеріали дисциплін професійної підготовки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

1. Силабус навчальної дисципліни «Малюнок і основи композиції» спеціальності 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології). Укладач: доц. Л. Гриценко. Кількість годин: 120.

ЗМ 1. Основи теорії малюнка та композиції.		
Тема 1. Малюнок – основа просторово-образного мислення. Місце малюнка і композиції у підготовці майбутнього фахівця професійної освіти. Міжпредметні та внутрішньо предметні зв'язки навчальної дисципліни «Малюнок та основи композиції». Види малюнків, ескізів та начерків. Організація робочого місця при виконанні малюнка. Положення тулуба та рук під час малювання. Інструменти, пристосування та матеріали.	Лабораторне заняття 1. Тренувальні вправи з нанесення ліній. Виконання зображення простого об'єкту різними техніками заливки.	Завдання для самостійної роботи: 1. Опрацювати конспект лекції (виділити основні поняття, дати відповіді на запитання для самоперевірки). 2. Опрацювати основну та додаткову літературу за темою. 3. Ознайомитися з темою, метою, завданнями та планом лабораторного заняття. 4. Виконати одне із запропонованих завдань (за вибором студента) на

		форматі А-3 ватману художніми матеріалами, що відповідають обраній темі завдання.
Тема 2. Основи образотворчої грамоти. Основні поняття про малюнок з натури. Компонування на площині. Визначення композиційного центру. Види графічного малюнка. Основні завдання і вправи з навчального малюнка. Малювання з натури умовно-плоских предметів. Зображення геометричних тіл. Прийоми зображення геометричних тіл. Зображення предметів комбінованої форми, визначення геометричних тіл, які лежать в основі їхньої форми. Розміщення світлотіні. Зображення драпірувань та тканинних складок на площині. Форми та види тканинних складок. Прийоми зображення. Розміщення світлотіні. Зображення натюрморту на площині. Композиційне розміщення предметів на площині аркуша. Визначення основних пропорцій і конструктивних побудов з попереднім уточненням розміщення предметів. Нанесення світлотіні.	Лабораторне заняття 2. Конструктивний лінійний рисунок гіпсового геометричного тіла (куб). Конструктивні начерки куба у різних положеннях.	Завдання для самостійної роботи: 1. Опрацювати конспект лекції (виділити основні поняття, дати відповіді на запитання для самоперевірки). 2. Опрацювати основну та додаткову літературу за темою. 3. Ознайомитися з темою, метою, завданнями та планом лабораторного заняття. 4. Дослідити особливості драперії на нейтральному тлі, зробити світло тоновий розбір. за допомогою м'якого матеріалу.
Тема 3. Малюнок і перспектива. Основні положення теорії лінійної перспективи. Лінійна перспектива. Лінійна перспектива в малюнку інтер'єру. Основні характеристики процесу реалізації перспективи Перспектива. Загальні поняття і методи перспективного зображення. Лінія горизонту. Лінійна і повітряна перспектива. Об'ємна форма предметів у перспективі. Перспективні явища в природі, основні закони перспективи. Розподіл світлотіні. Тінь, півтінь, світло, полиск, рефлекс, падаюча тінь.	Лабораторне заняття 3. Конструктивний рисунок геометричного тіла (циліндр, конус).	Завдання для самостійної роботи: 1. Опрацювати конспект лекції (виділити основні поняття, дати відповіді на запитання для самоперевірки). 2. Опрацювати основну та додаткову літературу за темою. 3. Ознайомитися з темою, метою, завданнями та планом лабораторного заняття; опрацювати теоретичний та практичний матеріал з даної теми. 4. Дослідити особливості лінійно-конструктивного малюнка гіпсових зілпків геометричних тіл, що лежать.
Тема 4. Основи кольорознавства. Побудова орнаменту та візерунку	Лабораторне заняття 4. Лінійно-конструктивний малюнок натюрморту групи	Завдання для самостійної роботи: 1. Опрацювати

на площині. Кольоровий спектр. Основні та додаткові кольори. Змішування кольорів. Хроматична кольорова гама (колірний тон, світлота, насиченість). Ахроматична кольорова гама. Гармонійні співвідношення кольорових груп. Одно-тональні гармонійні поєднання кольорів. Гармонійні поєднання споріднених кольорів. Гармонійні поєднання контрастних і додаткових кольорів. Гармонійні поєднання споріднено-контрастних кольорів. Ритми планів. Колірна домінанта. Кольорові асоціації. Орнамент. Класифікація орнаментальних мотивів. Ритмічна організація орнаментів: стрічковий, сітчастий, композиційно-замкнений та ін. Метричні і ритмічні порядки. Симетрія та ритмічні рухи в орнаментальних композиціях. Візерунок. Класифікація. Принципи побудови візерунків в різних замкнених площинах. Принципи створення орнаментальних композицій на площині. Колір і його роль в композиції. Психологія дії кольору на почуття людини. Основи стилізації природніх форм в петриківському розписі. Основи зображення орнаментів та візерунків в техніці петриківського розпису.	геометричних тіл. Натюрморт з двох геометричних тіл. Конструктивна побудова геометричних тіл в просторі.	конспект лекції (виділити основні поняття, дати відповіді на запитання для самоперевірки). 2. Опрацювати основну та додаткову літературу за темою. 3. Ознайомитися з темою, метою, завданнями та планом лабораторного заняття. 4. Дослідити просторове положення декількох предметів на площині: створити натюрморт рупи побутових предметів, виконати трьохмірне завдання у вигляді скульптурного рельєфу.
Тема 5. Техніка акварельного, гуашевого, темперного розпису. Види розпису. Техніки роботи матеріалами. Розпис аквареллю. Розпис «по мокрому». Розпис гуашшю. Розпис олійними фарбами. Розпис темперою. Ілюзорне відтворення текстури та фактури матеріалів. Стилізація та трансформація природної форми (природній аналог). Принцип замальовки рослинних ескізів в точковий, лінійний та плямистий графіці. Прийоми стилізації. Добір природних форм для стилізації. Трансформація природної форми в декоративну. Способи стилізації. Компонування площини стилізованими елементами.	Лабораторне заняття 5. Натюрморт з трьох нескладних за формою речей. Акварельні фарби та їх властивості, відпрацювання методів, а також технічних прийомів акварельного живопису. Аналіз послідовності ведення роботи. Опанування різних технік та прийомів. Закріплення необхідних знань, навичок для виконання живописного натюрморту в акварельній техніці.	Завдання для самостійної роботи: 1. Опрацювати конспект лекції (дати відповіді на запитання для самоперевірки). 2. Опрацювати основну та додаткову літературу за темою. 3. Ознайомитися з темою, метою, завданнями та планом виконання лабораторного заняття; опрацювати теоретичний та практичний матеріал з даної теми. 4. Виконати самостійний живописний натюрморт в умовах денного освітлення засобами акварельного живопису.
Тема 6. Композиційне	Лабораторне заняття 6.	Завдання для

пропорціонування і «Золотий переріз». Історія розвитку композиції. Композиційні прийоми давнього Єгипту та Греції. Основи композиції Середньовіччя. Композиційні новації доби Відродження. Теорія композиції XVII-XIX ст. Композиція – новий початок. Композиційне пропорціонування і «Золотий переріз». Поняття пропорції. Коротка історія «золотого перерізу» та модульор Ле Корбюзьє. Використання принципу «золотого перерізу» українськими митцями. Арифметичний ряд «золотого перерізу» «Золотий переріз» на зламі XX-XXI ст.	Виконання серії кольорових врівноважених композицій на площині з простих елементів (статика-динаміка, контраст-нюанс, акцент, симетрія-асиметрія, деформація).	самостійної роботи: 1. Опрацювати конспект лекції (виділити основні поняття, дати відповіді на запитання для самоперевірки). 2. Опрацювати основну та додаткову літературу за темою. 3. Ознайомитися з темою, метою, завданнями та планом лабораторного заняття. 4. Створити графічні композиції, які відповідають основним композиційним принципам.
Тема 7. Основи теорії композиції. Технічні складові композиції. Генезис терміну «композиція». Композиційні початки: цільність, симетрія, ритм. Головні закони, правила і прийоми композиції. Композиція як навчальний предмет: походження та сучасна проблематика.	Лабораторне заняття 7. Створення тематичної кольорової композиції. Особливості передачі обсягу та простору засобами живопису, зміни кольору предметів і фону композиції в залежності від умов освітлення і ефекту рефлексу. Прийоми опрацювання переднього плану і фону композиції в живописі. Виконати живопис з натури в одній з технік акварелі або гуаші натюрморту з кількох, різних за формою і фактурою предметів на тлі драпіровки зі складками.	Завдання для самостійної роботи: 1. Опрацювати конспект лекції (виділити основні поняття, дати відповіді на запитання для самоперевірки). 2. Опрацювати основну та додаткову літературу за темою. 3. Ознайомитися з темою, метою, завданнями та планом лабораторного заняття. 4. Виконати начерки м'якої тканини з натури – 2-3 начерки, застосовуючи світлотіньове моделювання.
Тема 8. Основні види, компоненти та засоби композиції. Види композиції. Компоненти композиції. Композиційні засоби Закон традиції. Закон цілісності. Закон тектоніки. Закон масштабу. Закон пропорційності. Закон контрасту. Засоби виразності. Природна та технологічна фактури. Текстура як природний візерунок. Колір і його міра застосування. Графічність – позитивна якість композиції (точка, лінія, пляма). Пластичність та ажурність, як один із засобів виразності. Композиційні прийоми. Ритм – як композиційний прийом. Метричний та ритмічний	Лабораторне заняття 8. Виконання серії стилізованих зображень рослин, квітів, орнаменту. Виконати: 4 стилізованих зображення дерева, куща, квітки, орнаменту (реалістичний основний елемент для орнаменту обирається довільно).	Завдання для самостійної роботи: 1. Опрацювати конспект лекції (виділити основні поняття, дати відповіді на запитання для самоперевірки). 2. Опрацювати основну та додаткову літературу за темою. 3. Ознайомитися з темою, метою, завданнями та планом лабораторного заняття. 4. Виконати малюнок, що пояснює послідовність зображення

композиційні прийоми. Симетрія та її сутність. Асиметрія та індивідуальність. Вплив динаміки та статичності на емоції. Семантичні засоби. Метафора. Символ. Аллегорія. Емблема. Емоційна дія ліній і плям різних конфігурацій. Єдність як принцип зв'язку окремих елементів композиції. Простір як композиційний фактор. Види композиції: площинна, об'ємна, об'ємно-просторова. Співвідношення і пропорції.		рослинного орнаменту, елементами якого можуть слугувати листя, квіти, плоди.
Тема 9. Побудова фігури людини. Пластична анатомія фігури людини. Відомості про будову людського тіла. Скелет – основа побудови фігури людини в рисунку. М'язи фігури людини. Побудова фігури людини. Пропорції фігури людини. Канон. Модуль. Зображення фігури людини або манекена за схемою. Зображення фігури людини з натури. Начерки і зарисовки фігури людини. Поняття начерку та зарисовки. Послідовність виконання вправ для виконання начерків.	Лабораторне заняття 9. Рисунок фігури людини. Конструктивний рисунок фігури людини в статичному положенні. Конструктивний рисунок фігури людини в русі. Замальовка фігури людини по фото з журналу.	Завдання для самостійної роботи: 1. Опрацювати конспект лекції (виділити основні поняття, дати відповіді на запитання для самоперевірки). 2. Опрацювати основну та додаткову літературу за темою. 3. Ознайомитися з темою, метою, завданнями та планом лабораторного заняття. 4. Виконати замальовки фігури людини в одязі з журналів мод.

2. Робоча навчальна програма навчальної дисципліни «Малюнок та живопис» спеціальності 015.00 Професійна освіта (Дизайн). Розробник: доц. Л. Гриценко. Кількість годин – 90.

ЗМ 1. Основи живопису		
Тема 1. Поняття про живопис. Засоби створення живописного твору. Види живопису: монументальний, станковий, театральний-декораційний, декоративний, мініатюрний. Завдання живопису та його роль у житті людей та у повсякденній навчально-пізнавальній дизайнерській діяльності. Жанри живопису. Напрями живопису	Практичне заняття 1. Конструктивний лінійний рисунок гіпсового геометричного тіла (куб) у різних положеннях	Питання на самостійне опрацювання: Малюнок – основа просторово-образного мислення. Малюнок і перспектива
Тема 2. Матеріали та приладдя для живопису. Методи та техніка візуалізації форми у живописі. Техніка і технологія в живописі. Фарби та інструменти в живописі: акварель, гуаш, темпера, олійна фарба, енкаустика, акрил. Види живописного письма. Кольорові характеристики фарб. Значення рисунку у живописі. Практичні поради роботи різними фарбами.	Практичне заняття 2. Виконання перспективи з однією, двома та більше точками сходження	Питання на самостійне опрацювання: Основи образотворчої грамоти
Тема 3. Живопис натюрморту. Особливості живописної композиції. Особливості живописної композиції. Композиція натюрморту. Вивчення зміни тонових відношень натюрморту в техніці «гризаль».	Практичне заняття 3. Конструктивний рисунок геометричного тіла	Питання на самостійне опрацювання: Побудова фігури людини. Пластична

Тональне зображення натюрморту (гризаль). Відношення теплих та холодних тонів у натюрморті. Використання контрасту та нюансу кольору у натюрморті. Національні особливості використання кольору в живописних роботах. Відтворення фактури та матеріальності предметів у кольорі	(циліндр, конус), групи геометричних тіл	анатомія людини
Тема 4. Поняття про кольорознавство та колір. Кольорознавство як елемент науки у живописі. Колір та його властивості у живописі. Кольоровий спектр. Гармонійні співвідношення кольорових груп. Основні та додаткові кольори. Правила змішування кольорів. Хроматична та ахроматична кольорова гама (колірний тон, світлота, насиченість). Гармонійні поєднання споріднених кольорів. Гармонійні поєднання контрастних і додаткових кольорів. Гармонійні поєднання споріднено-контрастних кольорів. Прийоми стилізації. Трансформація природної форми в декоративну. Матеріали та прилади для роботи з фарбами у живописі. Етюдні замальовки природних форм. Етюдні замальовки природних форм (реалістичне рішення). Етюдні замальовки природних форм (декоративне рішення).	Практичне заняття 4. Рисунок фігури людини. Виконання серії стилізованих зображень людської постаті	Питання на самостійне опрацювання: Поняття про живопис
Тема 5. Основи теорії композиції. Композиційне пропорціювання і «Золотий переріз». Поняття композиції. Технічні складові композиції. Генезис терміну «композиція». Композиційні початки: цільність, симетрія, ритм. Основні закони, правила і прийоми композиції. Композиція як навчальний предмет: походження та сучасна проблематика. Технічні складові композиції: поняття рамки і типи формату, композиційна паралельність.	Практичне заняття 5. Методи та техніки візуалізації форми у живописі. Особливості живописної композиції	Питання на самостійне опрацювання: Матеріали та приладдя для живопису. Методи та техніка візуалізації форми у живописі
ЗМ 2. Основи теорії малюнку		
Тема 6. Малюнок – основа просторово-образного мислення. Види малюнків, ескізів та начерків. Способи малювання. Основні принципи малювання. Техніка малювання. Організація робочого місця при виконанні малюнка. Положення тулуба та рук під час малювання. Інструменти, пристосування та матеріали.	Практичне заняття 6. Правила змішування кольорів. Хроматична та ахроматична кольорова гама (колірний тон, світлота, насиченість)	Питання на самостійне опрацювання: Живопис натюрморту
Тема 7. Основи образотворчої грамоти. Основні поняття про малюнок з натури. Компонування на площині. Визначення композиційного центру. Види графічного малюнка. Основні завдання і вправи з навчального малюнка. Малювання з натури умовно-плоских предметів. Зображення геометричних тіл. Прийоми зображення геометричних тіл. Зображення предметів комбінованої форми, визначення геометричних тіл, які лежать в основі їхньої форми. Розміщення світлотіні. Зображення драпірувань та тканинних складок на площині. Форми та види тканинних складок. Прийоми зображення. Розміщення світлотіні.	Практичне заняття 7. Вивчення зміни тонових відношень натюрморту в техніці «гризайль»	Питання на самостійне опрацювання: Поняття про кольорознавство та колір

Зображення натюрморту на площині. Композиційне розміщення предметів на площині аркуша. Визначення основних пропорцій і конструктивних побудов з попереднім уточненням розміщення предметів. Нанесення світлотіні.		
Тема 8. Малюнок і перспектива. Основні положення теорії лінійної перспективи. Лінійна перспектива. Лінійна перспектива в малюнку інтер'єру. Основні характеристики процесу реалізації перспективи. Перспектива. Загальні поняття і методи перспективного зображення. Лінія горизонту. Лінійна і повітряна перспектива. Об'ємна форма предметів у перспективі. Перспективні явища в природі, основні закони перспективи. Розподіл світлотіні. Тінь, півтінь, світло, полиск, рефлекс, падаюча тінь.	Практичне заняття 8. Відношення теплих та холодних тонів у натюрморті	Питання на самостійне опрацювання: Основи теорії композиції. Композиційне пропорціювання і «Золотий переріз»
Тема 9. Побудова фігури людини. Пластична анатомія фігури людини. Відомості про будову людського тіла. Скелет – основа побудови фігури людини в рисунку. М'язи фігури людини. Побудова фігури людини. Пропорції фігури людини. Канон. Модуль. Зображення фігури людини або манекена за схемою. Зображення фігури людини з натури. Начерки і зарисовки фігури людини. Поняття начерку та зарисовки.	Практичне заняття 9. Виконати натюрморту з трьох предметів та драпіровки в холодній гамі кольорів. Етюд натюрморту в холодній гамі кольорів.	Питання на самостійне опрацювання: Основи теорії композиції. Композиційне пропорціювання і «Золотий переріз»

Після проведеного вище аналізу методичних матеріалів, можемо зазначити, що інструментально-технологічні особливості методичних аспектів формування графічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій передусім враховують типологію графічних мистецтв, прийомів і технік, засобів і матеріалів, необхідних для оволодіння графічною компетентністю, а також здійснення практичної графічної діяльності.

Висновки. Для ефективного формування графічної компетентності майбутніх вчителів трудового навчання та технологій спеціальності 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) в наповненні предметів професійної підготовки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка враховані методичні аспекти, розглянуті вище.

Це забезпечує поєднання педагогічної та технологічної складових освітнього процесу з графічною діяльністю учнів у процесі навчання, ефективну підготовку майбутніх учителів трудового навчання та технологій, розвиток графічних здібностей. Концепція надає можливості вдосконалити підготовку майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти з урахуванням вимог методичних підходів.

Література

1. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика магістра за спеціальністю «Педагогіка вищої школи». Київ : МОН України, 2005. 34 с.
2. Зязюн І. А. Педагогічне наукове дослідження в контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. Вип. 1. С. 19–30.
3. Король А. Формування художньо-графічної компетентності учнів

загальноосвітніх навчальних закладів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : наук. зб. / редкол. : Н. С. Побірченко та ін. Умань : Жовтий О. О., 2011. Вип. 39. Ч. 1. С. 117–126.

4. Краєвський В. В. Цілісність підходу до дослідження освіти на сучасному етапі розвитку наукової раціональності. URL: http://kraevskyyv.narod.ru/papers/zelost_podchoda.htm

5. Нишчак І. Д. Інженерно-графічні знання, уміння та навички вчителя технологій: квінтесенція понять. *Педагогічні науки*. Херсон : ХДУ, 2014. Вип. 66. С. 365–370.

6. Олефіренко Т. О. Формування графічної компетентності у майбутніх учителів технологій: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2012. 20 с

7. Отич О. Особливості художньо-естетичного розвитку особистості у системі професійної освіти. *Професійно-художня освіта України* : збірник наукових праць / редкол. : І. А. Зязюн (голова), В. О. Радкевич (заступник голови), Р. Т. Шмагало (заступник голови) та ін. Київ, Черкаси : Вид-во «Черкаський ЦНТЕІ», 2005. Вип. III. С. 25–32.

8. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. № 3. С. 24–31

9. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 66–72.

10. Твердохлібова Я. М. Графіка як предмет пізнання та художньо-творчої діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей* : зб. матеріалів Х Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької / голов. ред. : І. А. Зязюн. Вип. 4 (8). Чернівці : Зелена Буковина, 2013. С. 158–160.

References

1. Haluzevyi standart vyshchoi osvity. (2005). Osvitno-kvalifikatsiina kharakterystyka mahistra za spetsialnistiu «Pedahohika vyshchoi shkoly» [Industry standard of higher education. Educational and qualification characteristics of the master's degree in «Higher School Pedagogy»]. Kyiv : MON Ukrainy. [in Ukraine]

2. Ziazun, I. A. (2011). *Pedahohichne naukove doslidzhennia v konteksti tsilissnogo pidkhodu* [Pedagogical research in the context of a holistic approach]. Porivnialna profesina pedahohika – Comparative professional pedagogy, vyp. 1, 19–30. [in Ukraine]

3. Korol, A. (2011). *Formuvannia khudozhno-hrafichnoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Formation of artistic and graphic competence of students of secondary schools]. Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly – Psychological and pedagogical problems of rural school: nauk. zb. / redkol. : N. S. Pobirchenko ta in. Uman : Zhovtyi O. O., vyp. 39, ch. 1, 117–126. [in Ukraine]

4. Kraievskiy, V. V. *Tsilisnist pidkhodu do doslidzhennia osvity na suchasnomu etapi rozvytku naukovoї ratsionalnosti* [Integrity of the approach to the study of education at the present stage of development of scientific rationality]. URL: http://kraevskyyv.narod.ru/papers/zelost_podchoda.htm [in Ukraine]

5. Nyshchak, I. D. (2014). *Inzhenerno-hrafichni znannia, uminnia ta navychky vchytelia tekhnolohii: kvintessentsia poniat* [Engineering and graphic knowledge, skills and abilities of a technology teacher: the quintessence of concepts.]. Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences. Kherson : KhDU, vyp. 66, 365–370. [in Ukraine]

6. Olefirenko, T. O. (2012). *Formuvannia hrafichnoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv tekhnolohii* [Formation of graphic competence in future teachers of technology] : avtoreferat dysertatsii na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. [in Ukraine]

7. Otych, O. (2005). *Osoblyvosti khudozhno-estetychnoho rozvytku osobystosti u systemi profesiinoi osvity* [Features of artistic and aesthetic development of the individual in the system of vocational education]. *Profesiino-khudozhnia osvita Ukrainy – Vocational and artistic education of Ukraine: zbirnyk naukovykh prats / redkol. : I. A. Ziaziun (holova), V. O. Radkevych (zastupnyk holovy), R. T. Shmahalo (zastupnyk holovy) ta in.* Kyiv, Cherkasy : Vyd-vo «Cherkaskyy TsNTEI», vyp. III, 25–32. [in Ukraine]

8. Pobirchenko, N. S. (2012). *Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii shkoli: teoretychnyi aspekt* [Competence approach in higher education: theoretical aspect]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and pedagogical science*, № 3, 24–31 [in Ukraine]

9. Pometun, O. I. (2004). *Dyskusiiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnogo pidkhodu v ukrainskii osviti* [Discussion of Ukrainian teachers around the introduction of a competency-based approach in Ukrainian education]. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovy dosvid ta ukrainski perspektyvy – Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives / pid zah. red. O.V. Ovcharuk.* Kyiv : «K.I.S.», 66–72. [in Ukraine]

10. Tverdokhibova, Ya. M. (2013). *Hrafiika yak predmet piznannia ta khudozhno-tvorchoi diialnosti studentiv vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv* [Graphics as a subject of knowledge and artistic and creative activity of students of higher pedagogical educational institutions]. *Pedahohichna maisternist yak systema profesiinykh i mystetskykh kompetentnostei – Pedagogical skills as a system of professional and artistic competencies : zb. materialiv X Mizhnar. pedahohichno-mystetskykh chytnan pamiati prof. O. P. Rudnytskoi / holov. red. : I.A. Ziaziun.* Vyp. 4 (8). Chernivtsi : Zelena Bukovyna, 158–160 [in Ukraine]

АНОТАЦІЯ

У статті зроблена спроба дослідити структуру та змістове обґрунтування графічної компетентності вчителя трудового навчання та технологій як важливого складника професійної підготовки. Графічна компетентність учителя трудового навчання та технологій характеризується усвідомленою потребою та вміннями фахівця використовувати графічні засоби для вирішення професійно орієнтованих завдань на основі системи графічних знань, умінь і навичок, а також досвіду графічної діяльності та індивідуально-особистісних якостей викладачів, сукупності зовнішніх та внутрішніх стимулів. Нині при підготовці бакалаврів зі спеціальності 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) велике значення приділяється вивченню професійно-практичних дисциплін, що належать до професійної та практичної підготовки і зумовлюють формування графічної компетентності, таких, як «Основи проектування та моделювання», «Малюнок і основи композиції», «Малюнок та живопис». Графіка як самостійний вид дизайну має значний педагогічний вплив на культурно-професійний розвиток особистості майбутнього вчителя трудового навчання та технологій, зокрема, розвиток його творчих здібностей. Графічна діяльність здобувачів вищої освіти зумовлюється особливостями трьох рівнів знань. Перший – сприйняття, другий – уява як ознака психологічних дій, третій – як практичний спосіб техніко-технологічного відображення картини на умовному рівні у вигляді графічної композиції. Графічна підготовка бакалаврів за кваліфікацією «Вчитель трудового навчання та технологій» здійснюється в рамках поглибленого вивчення дисциплін дизайну, креслення та живопису, предметом яких є засвоєння теоретичних основ мистецької освіти.

Для ефективного формування графічної компетентності майбутніх вчителів трудового навчання та технологій за спеціальністю 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) в наповненні предметів професійної підготовки Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка враховані методичні аспекти.

Ключові слова: графічні знання, графічні вміння, графічна компетентність, професійна підготовка, вчитель трудового навчання та технологій.

УДК 37.014.2

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-104-111

THE GENESIS OF MENTORING AS A HISTORICAL PHENOMENON

ГЕНЕЗА МЕНТОРСТВА ЯК ІСТОРИЧНОГО ЯВИЩА

Natalia ZAHAROVA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Наталя ЗАХАРОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

zaharovanatalia@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6929-7031>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 25, 2022

Revised manuscript accepted: June 15, 2022

ABSTRACT

The article focuses on current trends in economic, political and social development, that generate multi-vector changes in value systems and all social groups, among which a special place is taken up for children and youth, whereas it is very difficult for them to acquire new knowledge and form the necessary competencies and activities without mentoring within the digitalized world.

The author of the article considers the historical aspects of the emergence of mentoring in the social and pedagogical spheres. The definition of the category and related definitions of mentoring on the basis of interpretations of Ukrainian and foreign scholars such as I. Sydorchuk, N. Havryliv, Z. Bondarenko, T. Bochkarova, I. Hychan, S. Ikonnikova, A. Reiman, J. Stockdale, L. Tillman etc are studied. It is established that in the times of Kyivan Rus' mentoring was reflected in folk art and written language, life and works of prominent Kyivan kings Volodymyr the Great, Yaroslav the Wise, Volodymyr Monomakh. Modern pedagogical practice appeals to the historical achievements of the Ukrainian people and passes on their experience to future generations.

It is determined that the historical achievements of the Ukrainian people are now translated into the Law of Ukraine «On General Secondary Education», which focuses on the introduction of a mentor for young professionals who during the first year of work must undergo a pedagogical internship with the support of an experienced teacher-mentor. It is established that today the education system of Ukraine continues to create a holistic system of scientific, methodological and mentoring support: open competitions, training of mentors through educational programs. The experience of training mentors within the programs «School of Mentors», «School 3.0» is analyzed. It is noted that the main tasks of training mentors are: support and development of leadership skills of specialists in terms of educational autonomy, the formation of a modern teacher who can accept the new challenges of the time.

Key words: *mentoring, mentor, education system, Regulations on mentoring.*

Вступ. Проголошена в Україні докорінна освітня реформа має відповісти на глобальні виклики сьогодення та забезпечити розвиток освіти в

умовах змін. Заклади освіти, бажаючи бути сучасними та відповідати потребам динамічного світу, повинні підготувати нову генерацію компетентних та конкурентоспроможних громадян, здатних до життя в динамічному суспільстві. Перехід усіх ланок освіти на компетентнісно орієнтовану модель спонукає до якісних змін у процесі безперервного професійного розвитку педагогів, які є вмотивованими, інформаційно-комунікативно грамотними, компетентними, здатними до професійної рефлексії, відкритими до змін та новацій нової української школи. А відтак, процес підготовки та професійного розвитку сучасного педагога вимагає суттєвих змін. Модель педагога – транслятора знань, інформації – вичерпала себе, на зміну їй приходить модель партнерства в закладах освіти, що успішно реалізується в багатьох країнах. Феномен партнерства, наставництва, менторства наблизить систему освіти України до нових якісних змін.

Узагальнений аналіз феномену «менторства» в педагогічній науковій літературі, підходів, видів, форм, моделей менторської підтримки, функцій, ролей представлено в дослідженнях: І. Сидорчук (менторство як ефективний інструмент професійної підготовки та професійного розвитку майбутнього фахівця, засіб забезпечення студентоцентрованого принципу навчання та постійного удосконалення); Н. Гаврилів (наставництво як інструмент сучасної освіти), З. Бондаренко (наставництво як технологія супроводу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування), Т. Бочарьова, І. Гичан, С. Іконнікова, В. Шепель (окремі аспекти педагогічного наставництва); А. Рейман (A. Reiman), Е. Стокдейл (J. Stockdale), Л. Тілман (L. Tillman) (наставництво як метод і спосіб адаптації молодого фахівця в професійній діяльності) та ін. [2; 9].

Отже, метою дослідження є розгляд історії виникнення менторства в суспільній та педагогічній практиці; сприяння розвитку сучасної української школи на засадах педагогіки партнерства.

Методи та методики дослідження. Для досягнення мети використано комплекс таких методів: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення – використовувалися для вивчення праць зарубіжних і вітчизняних науковців, інформації з офіційних сайтів); *конкретно-наукові*: (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять).

Результати та дискусії. Однією з проблем сучасної освіти є мотивація молодих педагогів, залучення їх до професійної діяльності, поповнення шкіл фахівцями, забезпечення їх професійного росту. Сучасне суспільство пред'являє високі вимоги до підготовки фахівців, здатних не тільки якісно виконувати основний функціонал, але й здатних до проєктування та реалізації індивідуальної траєкторії розвитку, які володіють сукупністю *soft skills*, є соціально мобільними. Одним із нововведень, закріплених у Законі України «Про повну загальну середню освіту» є *запровадження посади ментора* для молодих фахівців (вчителів, керівників). Відповідно до 23 статті Закону молоді вчителі протягом першого року роботи мають пройти педагогічну інтернатуру за підтримкою досвідченого працівника *педагога-наставника* [3].

У зв'язку з цим актуальним є навчання менторським програмам, зростає потреба підготовки викладачів, учителів, фахівців шкільної психологічної служби на засадах менторства, які володіють формами та методами ментора/наставника, здатних розроблювати індивідуальні освітні програми та фахово їх реалізовувати через супровід молодшої команди.

У вересні 2017 року середня освіта в Україні почала докорінні зміни, утілення реформи «Нова українська школа», і найбільше це торкнулося саме працівників освіти: вчителів та освітніх управлінців. Їх ролі суттєво змінилися. Шкільні команди тепер на основі демократичних цінностей формують та реалізують стратегію розвитку закладу освіти на засадах педагогіки партнерства.

Сучасні процеси економічного, політичного та соціального розвитку породжують багатовекторні зміни ціннісних систем, усіх соціальних груп, серед яких особливе місце займають діти та молодь. У сучасному динамічному діджиталізованому світі засвоїти нові знання та сформувані необхідні компетентності, активності без менторства дуже складно. Тому феномен наставництва є однією із закономірностей цивілізованого світу.

Найбільш поширене трактування феномену «менторство» в науковій літературі дозволяє подати аналізоване поняття як модель передавання досвіду, де ментор виступає в ролі наставника, радника, створює можливості для розвитку та підтримки менш досвідченого колеги (підопічного), а менторинг як цілеспрямований процес передачі досвіду колегою стажеру або інтерну через модель «роби, як я» [9]. «Наставник» у тлумачних словниках частіше трактується як учитель, керівник, викладач, вихователь, інструктор, а також гуру, метр, пастир. У розгляді понять менторство, наставництво в наукових джерелах зустрічається збіг трактувань, але це не є кардинально протилежні значення. Узагальнено менторство, наставництво можна розуміти як «допомога однієї людини іншій з метою досягнення значних змін у знаннях, роботі чи мисленні».

Проте, в такому трактуванні акцент зосереджується на односторонньому процесі: від ментора до підопічного. Стосунки ж між людьми незалежно від їх статусу, професії мають двосторонній характер. Існує й інший підхід, представники якого С. Йованова-Мітковська (S. Jovanova-Mitkovska), Б. Попеска (B. Popeska) та інші розглядають менторство як процес навчання і викладання, який ґрунтується на співпраці на користь обох рівних партнерів (студенти набувають практичного досвіду, ментор як результат співпраці – змінює стиль навчання, викладання, впроваджує інновації тощо).

Вважаємо, що особливістю менторства, що відрізняє його від наставництва, є принцип паритетності стосунків, рівності у взаємовідносинах та збагаченні обох учасників, співпраці на демократичних засадах. Відповідно до класифікації форм організації навчання менторство, швидше за все, можна віднести до індивідуальної, проте, на практиці допустимі й інші форми реалізації цього методу (колективно-групові, індивідуально-колективні). Характерною ознакою менторства є його орієнтація на довготривале опанування навичками в

процесі розвитку, кар'єри за допомогою поради та психологічної підтримки досвідченої в цій справі людини.

Феномен менторства зародився ще в первісному суспільстві, бо племена та родова діяльність були безальтернативною умовою виживання *homo sapiens* та формувався в межах об'єктивних протиріч між колективними та індивідуальними потребами, можливостями. Аналізуючи наукові джерела з цієї теми, знаходимо згадування про наставництво як спосіб передачі знань, навичок, моделей життєдіяльності від більш досвідченої людини до менш досвідченої. Така тенденція зустрічається в історії розвитку різних культур від первісного суспільства до сучасного в таких його проявах, як ініціаторство, менторство, волонтерство, тьюторство, коучинг.

Розглянемо провідні дефініції цієї теми. Менторство (наставництво) започатковувалось практично в епоху первісного суспільства. У таких «школах джунглів» вивчалось значення наскальних малюнків, вирішення метафоричних завдань, запам'ятовування прислів'їв. Менторство виникло під час процесів відторгнення на тривалий термін дітей від батьків, сімейного виховання – так званої ініціації – і потребувало догляду за молодим поколінням. Під час ініціації наставники приділяли увагу формуванню традиційних знань, символічних установок. Від своїх наставників молодь отримувала не тільки нові знання, правила життя в соціумі, але й духовне виховання. З розвитком цивілізації розвиваються й способи наставництва.

У давньогрецькій міфології тема менторства часто зустрічається, тому що педагоги-наставники відігравали суттєву роль у вихованні людини. Заможні родини зверталися до послуг наставників з метою навчання дітей різним видам мистецтва. У сина Одиссея наставником був його друг Ментор, мудрий порадиник.

У творах Гомера образ Ментора часто приймає Афіна Паллада, яка допомагає Одиссею примиритися з його народом та супроводжує його сина Телемаха в Пілос.

У міфологічного героя Ахіллеса було два наставники: Харон та Фенікс. Фенікс вчив його гарним манерам, медицині, складати поеми.

Філософ древньої Греції Сократ вважав основним завданням наставника пробуджувати духовну силу учня, розуміти себе, мати власну думку та знаходити істину. Відомі Сократівські бесіди, дискусії сприяли розвитку молоді. І сьогодні в педагогічній діяльності ми користуємося порадами наставника Сократа, його методами розвитку особистості.

З точки зору Платона, наставником мала бути обов'язково людина старшого віку з достатнім життєвим досвідом. Платон був наставником Аристотеля, допоміг йому в знаходженні істини, хоча між собою вони мали багато протиріч у поглядах на філософські питання. Пізніше Аристотель став наставником Олександра Македонського.

Історія розвитку Київської Русі також відображає існування менторства через народну творчість та писемну мову. «Збірник» (Київ, 1073 р.) – це перший збірник статей різних авторів про концепцію

виховання в настановах Ксенофонта, Феодори. Збірник під назвою «Пчела» – це афоризми, вислови із Святого письма, стародавніх філософів Сократа, Платона, Аристотеля, що також формували уявлення тогочасного суспільства про способи, форми існування.

Визначною пам'яткою педагогічної думки XII століття став твір князя Володимира Мономаха «Повчання дітям» (1117 р.) з правилами поведінки: любов до батьківщини, гуманне ставлення до людей, чесність, правдивість, працелюбність. Значне місце у творі займають настанови батькам: обов'язковий приклад старших у житті, запобігання дитячим лінощам, розвиток працелюбності, поваги до старших. Так, прикладом для багатьох поколінь було й саме життя київських князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха. До сьогоднішнього дня педагоги-наставники звертаються до історичного здобутку українського народу, передаючи наступним поколінням його життєдайну мудрість.

У епоху Відродження, раннього та класичного середньовіччя менторство відіграло велику роль у становленні ментальності (духовності) в основному через розвиток шкільництва, освіти. Завдячуючи князю К. Острозькому, з його шкіл, а в подальшому Острозької академії вийшли просвітителі та громадські діячі. Найбільш відомими опікунами та наставниками в створенні та розвитку шкільної та академічної освіти були М. Смотрицький, П. Канашевич-Сагайдачний, П. Могила, І. Мазепа.

Наприкінці XV ст. – початку XVI ст. в Україні формуються козацький рух, козацька школа, козацька педагогіка. Під впливом козацької моралі, старших братів у молоді формували тіло й душу. Моральний, духовний, фізичний, інтелектуальний розвиток був особливістю козацької педагогіки. Козацьке наставництво позначалося на системі відбору і вишколу молодих козаків, розвитку чесності, взаємодопомоги, патріотизму, готовності віддавати життя за волю і свободу України. Сьогодні ці якості – *генетичний код нашої нації*.

Наставництво у вихованні та становленні підростаючого покоління характерним є практично для всіх історичних періодів розвитку українського суспільства. Наставниками філософа, просвітителя-гуманіста, письменника Григорія Сковороди були професори Києво-Могилянської академії, університетів польських, італійських, німецьких (філософія у Вольфа). Реалізуючи себе в педагогічній діяльності, будучи наставником вихованців Харківського колегіуму, Г. Сковорода підтримував гуманізм у педагогіці, великого значення надавав вихованню поваги, любові до дітей, гуманного ставлення до них батьків, вчителів.

Видатним дидактом і педагогом-методистом був К. Ушинський, який вважав, що головна функція вчителя – бути посередником, живою ланкою між минулим поколінням і сучасним. Менторами, які пропагували наставництво у вихованні та становленні підростаючого покоління, можна впевнено назвати великих педагогів: Я. Коменського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін.

У другій половині XX ст. з розвитком професійно-технічної освіти, виробничого навчання наставництво стає масовим рухом, що потребувало

не тільки кадрових працівників, але й талановитих педагогів. Місія наставника стає почесною, навіть вводиться звання «Почесний наставник республіки». Обов'язками наставника стають не тільки навчання професії, але й моральне виховання, професійне зростання молоді.

У період суспільно-політичної перебудови система наставництва була занедбана, проте в сучасній ситуації ставлення до менторства (наставництва) змінюється, трансформується в різні види діяльності. У педагогічній практиці все більшої ваги та поширення набуває наставництво – супровід та підтримка в педагогічній діяльності молодого фахівця з боку досвідченого педагогічного працівника – педагога-наставника, як зазначається в Положенні про наставництво [7].

З 2014 року популяризацією менторства в системі освіти України займається Центр інноваційної освіти «Про.Світ» [6]. Досвід роботи цього центру з менторами формується на співпраці з учителями шкіл щодо прозорості комунікації з учнями та батьками, запровадження демократичної культури взаємодії в закладі, а також з директорами в питаннях управління та прийняття рішень. В Україні, завдяки відкритим конкурсам, зараз багато молодих директорів, які дуже потребують знань та підтримки, щоб ефективно запустити зміни. А отже, молодим вчителям та керівникам потрібен ментор – людина, яка буде їх супроводжувати, допомагати ставати ефективним менеджером [8].

Для підготовки менторів із відповідними компетенціями було започатковано навчальну програму «Школа менторів», і далі випускники її працюють безпосередньо в школах, реалізуючи програму «Школа 3.0». Основними завданнями в підготовці менторів Центр вважає: підтримка та розвиток лідерських якостей фахівців в умовах освітньої автономії, щоб вони самостійно були агентами змін; формування критичного мислення, уміння продукувати рішення, бути відкритими для нових знань; знизити психологічне напруження в команді; не нав'язувати свою допомогу, не перетворюватися на контролера. Сучасний педагог має адекватно реагувати на всі виклики часу.

Висновки. Отже, сучасна педагогічна наука під наставництвом розуміє підтримку учня, студента чи працівника-початківця через допомогу в ефективному, раціональному розподілі особистих ресурсів, у професійному та культурному самовизначенні, формуванні громадянської позиції. Сьогодні система освіти України зберігає та поповнює історичні надбання. Принцип «освіта протягом усього життя», створення цілісної системи науково-методичного та менторського супроводу набуває все більшої актуальності. І дуже важливо, щоб з перших днів педагогічної діяльності молодих педагогів їх супровідниками стали компетентні, досвідчені фахівці.

Література

1. Бойченко М. А. Менторство як форма підтримки обдарованих і талановитих у країнах ЄС та США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 7. С. 3–9.
2. Гаврилів Н. Наставництво як інструмент сучасної освіти. *Гуманітарні та соціальні науки: матеріали І Міжнародної конференції молодих вчених HSS-2009*,

14–16 травня 2009 року, Львів, Україна. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. С. 201–202.

3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 20.05.2022)

4. Кіщенко Ю. «Підготовка вчителя з центром у школі» – нова модель англійської системи підготовки педагогічних кадрів. *Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку* : зб. статей до традиційної IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Миколаїв : МФ НаУКМА, 2002. С. 275–278.

5. Манохіна І. В. Проблема професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери у науковій літературі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*. 2015. № 1. С. 128–134.

6. Пастух Т. Планування роботи з молодими вчителями. *Завуч*. 2020. № 11-12. С. 22-28.

7. Положення про наставництво, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 р. № 465. URL : <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/465-2017-%D0%BF> (дата звернення 20.05.2022)

8. Поліщук І. В. Менторство як передумова ефективного управління на державній службі. *Державна служба та публічна політика: проблеми і перспективи розвитку: матеріали щоріч. наук.-практ. конф. за міжнар. участі* (Київ, 27 трав. 2016 р.) / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білінської, С. В. Загороднюка. Київ : НАДУ, 2016. С. 110–112.

9. Сидорук І. Роль менторства у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2019. № 2. С. 283–289.

References

1. Boichenko, M. (2014). *Mentorstvo yak forma pidtrymky obdarovanykh i talanovytykh u krainakh EU ta USA* [Mentoring as a form of support for the gifted and talented in the EU and the US]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii* – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 7, 3–9 [in Ukrainian].

2. Havryliv N (2009). *Nastavnytstvo yak instrument suchasnoi osvity* [Mentoring as a tool of modern education]. *Proceedings of the 1st International conference of the young scientists HSS-2009 Humanitarni ta sotsialni nauky (Ukraine, Lviv, May 14–16, 2009)*, Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika», pp. 201–202 [in Ukrainian].

3. *Law of Ukraine on the Complete General Secondary Education*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (accessed 20.05.2022) [in Ukrainian].

4. Kishchenko, Yu. (2002). «*Pidhotovka vchytelia z tsentrom u shkoli*» – nova model anhliskoi systemy pidhotovky pedahohichnykh kadriv [«Teacher-centered teacher training» is a new model of the English system of teacher training]. *Proceedings of the IV all-Ukrainian scientific and practical conference Tekhnologii neperervnoi osvity: problemy, dosvid, perspektyvy rozvytku*. Mykolaiv: MF NaUKMA, pp. 275–278 [in Ukrainian].

5. Manokhina, I. (2015). *Problema profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sotsialno-pedahohichnoi sfery u naukovi literaturi* [The problem of professional training of specialists in the socio-pedagogical sphere in the scientific literature]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii: Pedahohika i psykholohiia* – Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Volume: *Pedagogy and Psychology*, 1, 128–134 [in Ukrainian].

6. Pastukh T. (2020) *Planuvannia roboty z molodymy vchyteliamy* [Planning to work with young teachers]. *Zavuch - Head teacher*, 11-12, 22-28 [in Ukrainian].

7. *Regulations on mentoring, approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 4, 2017 № 465*. URL : <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/465-2017-%D0%BF> (accessed 20.05.2022) [in Ukrainian].

8. Polishchuk, I. (2016). *Mentorstvo yak peredumova efektyvnoho upravlinnia na derzhavni sluzhbi* [Mentoring as a prerequisite for effective management in the civil service]. *Proceedings of the annual scientific and practical conference with international participation Derzhavna sluzhba ta publichna polityka: problemy i perspektyvy rozvytku* (May 27, 2016, Kyiv) / ed. by A. P. Savkova, M. M. Bilynskoi, S. V. Zahorodniuka. Kyiv: NADU, 110–112 [in Ukrainian].

9. Sydoruk, I. (2019). *Rol mentorstva u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh sotsialnykh pratsivnyky* [The role of mentoring in the training of future social workers]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya: Pedahohika i psykholohiia – Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk*. Volume: *Pedagogy and Psychology*, 2, 283–289 [in Ukrainian]

АНОТАЦІЯ

У статті акцентується увага на сучасних тенденціях економічного, політичного та соціального розвитку, що породжують багатовекторні зміни ціннісних систем, усіх соціальних груп, серед яких особливе місце займають діти та молодь, яким у діджиталізованому світі засвоїти нові знання та сформувати необхідні компетентності, активності без mentorства, наставництва дуже складно. Тому феномен наставництва є однією із закономірностей цивілізованого світу.

Автором статті розглянуто історичні аспекти виникнення mentorства в суспільній та педагогічній сфері. Досліджено визначення катеорії та суміжних дефініцій mentorства на підставі трактувань вітчизняних та закордонних науковців: І. Сидорчук, Н. Гаврилів, З. Бондаренко, Т. Бочкарьова, І. Гичан, С. Іконнікова, А. Рейман, Е. Стокдейл, Л. Тілман та ін.

Встановлено, що за часів Київської Русі mentorство знаходить своє відображення в народній творчості та писемній мові, житті та творах видатних київських князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха. Сучасна педагогічна практика звертається до історичного здобутку українського народу та передає наступним поколінням його досвід.

Визначено, що історичні здобутки українського народу сьогодні транслюються в Законі України «Про загальну середню освіту», де акцентується увага на впровадженні посади ментора для молодих фахівців, які протягом першого року роботи мають пройти педагогічну інternатуру за підтримкою досвідченого працівника, педагога-наставника. Встановлено, що сьогодні система освіти України продовжує створення цілісної системи науково-методичного та менторського супроводу: відкриті конкурси, підготовка менторів через освітні програми. Проаналізовано досвід підготовки менторів у рамках програм «Школа менторів», «Школа 3.0». Зазначено, що провідними завданнями підготовки менторів є: підтримка та розвиток лідерських якостей фахівців в умовах освітньої автономії, формування сучасного педагога, здатного приймати нові виклики часу.

Ключові слова: mentorство, ментор, система освіти, Положення про наставництво.

УДК 378.133:615.825

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-112-119

**CONTENT AND STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE
OF THE FUTURE SPECIALIST FOR PHYSICAL THERAPY
OCCUPATIONAL THERAPY**

**ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА ЕРГОТЕРАПІЇ**

Svitlana KARA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

karasvetlana@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8456-5428>

Svitlana KHATUNTSEVA,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

katunceva1974@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9123-6366>

Natalia PSHENICHNAYA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

natali122436@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0351-4950>

Світлана КАРА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Світлана ХАТУНЦЕВА,

доктор педагогічних наук,
професор

Наталія ПШЕНИЧНА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidta street, Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 18, 2022

Revised manuscript accepted: May 21, 2022

ABSTRACT

The article analyzes the features of professional activity, the content and structure of professional competence of a specialist in physical therapy and occupational therapy. It is determined that the professional competence of a specialist in physical therapy and occupational therapy is the ability of an individual to effectively perform professional activities based on the possession of professional knowledge, skills and abilities, professionally significant personal qualities; striving for professional development and self-improvement. The content and structure of professional competence of future specialists in physical therapy and occupational therapy have been developed, which is the basis of his professional development and self-improvement.

The professional competence of a specialist in physical therapy and occupational therapy is considered as a unity of three components: motivational-value, cognitive, activity-reflexive, each of which contains structural components and at the same time are aspects of personality.

Motivational and value component is an integral quality and a core component in the structure of professional competence of a specialist. It presupposes the presence

of social attitudes, values and motives; interest and positive attitude to activities; striving for professional development and self-improvement.

The cognitive component of the professional competence of a specialist in physical therapy and occupational therapy includes general scientific and diagnostic competence. Important professional skills include: gnostic, constructive, diagnostic, organizational and methodological, informational, research. The professionally important qualities of a physical therapist and occupational therapist are well-known: moral, communicative, cognitive, emotional-volitional, reflexive.

The activity-reflexive component of professional competence involves the ability to use physical therapy and occupational therapy; mastery of methods of organizing rehabilitation activities, planning tasks and ways to solve them; ability to predict, construct, analyze, consciously evaluate the results of their own activities.

Activity-reflexive component of professional competence involves the ability to use physical therapy and occupational therapy; mastery of methods of organizing rehabilitation activities, planning tasks and ways to solve them; ability to plan, forecast, analyze, adequately evaluate the results of their own activities.

Competence approach to the training of future specialists in physical therapy and occupational therapy is the acquisition and development of higher, integrated, general and special (professional) competencies in higher education.

Key words: *specialist in physical therapy and occupational therapy, professional activity, professional competence, structural components of vocational competence.*

Вступ. Сучасні демографічні, соціально-економічні, суспільно-політичні та інші процеси обумовили докорінну адміністративно-правову перебудову системи медико-соціальної реабілітації, розвиток спеціалізованих реабілітаційних закладів. Реабілітація як один із найважливіших напрямів у системі охорони соціального здоров'я спрямована на профілактику і лікування захворювань, що призводять до тимчасової чи стійкої втрати працездатності, а також на повернення хворих та людей з інвалідністю в суспільство і до суспільно корисної праці.

У зв'язку з цим змінюються вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців із фізичної терапії та ерготерапії. Реабілітаційні установи потребують конкурентоспроможного, соціально і професійно мобільного, самостійного, ініціативного, відповідального фахівця, який здатний вирішувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, пов'язані з фізичною терапією та ерготерапією із застосуванням головних положень, теорій та сучасних методик біологічних, медичних, педагогічних та психосоціальних аспектів. Тому проблема формування особистості фахівця компетентного, професійно мобільного, відповідального та ініціативного, здатного до адекватної самооцінки, готового до якісних самозмін набуває в сучасних умовах особливої актуальності [3]. Це вимагає від закладів вищої освіти вдосконалення освітнього процесу, зорієнтованого на формування в здобувачів вищої освіти високого рівня професійної компетентності, ціннісного ставлення до професійної діяльності, активності й самостійності, готовності до постійного професійного розвитку та вдосконалення, оволодіння новими формами, методами й прийомами професійної діяльності, здатного

активно та творчо будувати відносини з людьми, адекватно оцінювати себе як професіонала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки фахівців із фізичної терапії та ерготерапії знайшла відображення в багатьох дослідженнях. Зокрема, понятійний апарат підготовки фахівців з фізичної реабілітації розробляли В. Клапчук (В. Клапчук, 2013), Т. Круцевич (Т. Круцевич, 2017), В. Крупа (В. Крупа, 2012), Я. Суворова (Я. Суворова, 2018); загальні питання професійної підготовки майбутніх фахівців із фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах висвітлювали (В. Крупа, 2012), А. Герцик (А. Герцик, 2018), О. Гомонюк (О. Гомонюк, 2014), Ю. Лянной (Ю. Лянной, 2018); проблеми формування професійної компетентності визначено в наукових працях В. Крупи (В. Крупа, 2014), В. Кукси (В. Кукса, 2018), Ю. Лянной (Ю. Лянной, 2018), Я. Суворової (Я. Суворова, 2018); особливості практичної підготовки фізичних реабілітологів вивчали О. Андрійчук (О. Андрійчук, 2019), С. Кара (С. Кара, 2018), С. Хатунцева (С. Хатунцева, 2018); формування готовності до самовдосконалення майбутніх фізичних терапевтів та ерготерапевтів висвітлено в працях С. Кари (С. Кара, 2019), І. Ляхової (Ляхова, 2012), С. Хатунцевої (С. Хатунцева, 2019); формування здоров'язберігаючої компетентності майбутнього фахівця з фізичної реабілітації розглянуто в роботах Н. Белікової (Н. Белікова, 2013), С. Хатунцевої (С. Хатунцева, 2018); окремі аспекти клінічної діяльності фахівців з фізичної терапії, ерготерапії та формування готовності до її здійснення вивчали В. Клапчук (В. Клапчук, 2013), І. Ляхова (Ляхова, 2012), Я. Суворова (Я. Суворова, 2018).

Проте, особливості професійної діяльності, зміст та структура професійної компетентності фахівця з фізичної терапії залишаються недостатньо вивченими.

Мета роботи: проаналізувати особливості професійної діяльності, зміст та структуру професійної компетентності фахівця з фізичної терапії та ерготерапії.

Методи та методики дослідження. Для вирішення поставлених завдань, досягнення мети використано сучасні загальнонаукові методи дослідження, адекватні природі феномену, який вивчається: історико-логічний, проблемно-цільовий, порівняльний.

Результати дискусії. Фахівець з фізичної терапії та ерготерапії здійснює професійну діяльність в закладах охорони здоров'я, освітніх та соціальних закладах, державних і громадських установах та організаціях; приватних секторах; виконує професійні обов'язки в мультидисциплінарному та монопрофесійному середовищах.

Означене окреслює основні напрямки роботи фізичного терапевта та ерготерапевта, що передбачають виконання відповідних професійних функцій: комплексне обстеження рівня фізичного розвитку, фізичної підготовленості та працездатності; розробку та впровадження програми фізичної реабілітації з урахуванням індивідуальних особливостей та

трудової діяльності людини; контроль за ефективністю реабілітаційної програми, за необхідності її коригування; підбір ерготерапевтичних рекомендацій щодо самоорганізації та самоврядування, навчання навичкам самоконтролю; здійснення виховної роботи в процесі фізичної реабілітації; формування стійкої спрямованості на оздоровлення; забезпечення безпеки проведення занять; надання першої невідкладної допомоги при порушеннях стану здоров'я.

Щоб ефективно здійснювати професійні обов'язки, бути здатним оптимально вирішувати певне коло спеціалізованих завдань та задач, пов'язаних із фізичною терапією та ерготерапією, потрібно бути компетентним фахівцем.

Під професійною компетентністю фахівця з фізичної терапії та ерготерапії ми розуміємо здатність особистості ефективно виконувати професійну діяльність на основі володіння фаховими знаннями, вміннями та навичками, професійно значущими особистісними якостями; прагнення до професійного розвитку та самовдосконалення.

Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії та ерготерапії полягає в формуванні в здобувачів вищої освіти (згідно стандарту вищої освіти за спеціальністю 227 «Фізична терапія, ерготерапія» для першого бакалаврського рівня вищої освіти) інтегральної, загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, які визначають успішність його майбутньої професійної діяльності [2].

Спираючись на аналіз наукової літератури, а також враховуючи особливості професійної діяльності фахівця з фізичної терапії та ерготерапії, розглянемо зміст та структуру професійної компетентності. Професійну компетентність фахівця з фізичної терапії та ерготерапії розглядаємо як єдність трьох компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісно-рефлексивного, кожен з яких містить структурні складові та одночасно є аспектами особистості.

Мотиваційно-ціннісний компонент вважаємо інтегральною якістю та стрижневою складовою в структурі професійної компетентності фахівця. Він передбачає наявність соціальних установок, ціннісних орієнтацій та мотивів; інтерес та позитивне ставлення до діяльності; прагнення до професійного розвитку та самовдосконалення. Будь-який інтерес зв'язаний із мотивом, а мотиви є формою прояву потреби. Щоб потреби трансформувалися в інтерес, вони повинні пройти стадію мотивації [1]. Мотиви визначають спрямованість діяльності, яка є багаторівневою структурою і зорієнтована на досягнення певних результатів.

Отже, професійна успішність та ефективність діяльності майбутнього фахівця з фізичної терапії та ерготерапії, на нашу думку, багато в чому залежить від його професійної спрямованості, що проявляється в духовних і соціальних потребах, мотивах, установках, інтересах тощо.

Когнітивний компонент професійної компетентності фахівця з фізичної терапії та ерготерапії включає загальнонаукову (наявність

базових та спеціальних знань з циклів дисциплін загальної та професійно-практичної підготовки, сформованість умінь та навичок виконання професійної діяльності), діагностичну (вміння оцінювати стан здоров'я людини, планувати та ефективно реалізовувати програму фізичної терапії та/або ерготерапії відповідно до функціональних можливостей та потреб пацієнта/клієнта; проводити оперативний, поточний та етапний контроль стану пацієнта/клієнта; прогнозувати результати), організаційно-методичну (здатність обирати оптимальні форми, методи і прийоми фізичної терапії; адаптовувати поточну практичну діяльність до змінних умов; аналізувати ефективність реалізації програми фізичної терапії) компетентності [2].

Майбутній фахівець з фізичної терапії та ерготерапії має бути готовим до провадження безпечної для пацієнта/клієнта практичної діяльності з фізичної терапії, ерготерапії в різних областях медицини (травматології, ортопедії, неврології, нейрохірургії, кардіології, пульмонології тощо); надання долікарської допомоги під час виникнення невідкладних станів; навчання пацієнтів самообслуговуванню/догляду, профілактиці захворювань, травм, ускладнень та неповносправності, здоровому способу життя; знаходження шляхів постійного покращення якості послуг фізичної терапії та ерготерапії [2].

Отже, компетентне здійснення професійної діяльності з фізичної терапії та ерготерапії вимагає володіння майбутніми фахівцями певними дидактичними, гностичними, конструктивними, діагностичними, організаційними, прогностичними, комунікативними, дослідницькими вміннями та навичками.

Важливою умовою, що забезпечує високу продуктивність особистості є професійно значущі якості. Високий рівень розвитку професійно значущих якостей особистості при сформованій позитивній мотивації є важливим чинником забезпечення успішного формування особистості висококваліфікованого фахівця.

Під професійно важливими особистісними якостями розуміємо індивідуальні психофізіологічні якості й властивості особистості фахівця, що визначають його професійну придатність та сприяють ефективному освоєнню професії, успішному виконанню професійних функцій, а також формуванню професійної компетентності.

До професійно важливих якостей фізичного терапевта та ерготерапевта відносимо: комунікативні (емпатія, повага до оточуючих і делікатність, здатність швидко встановлювати контакт, спрямованість на відкрите спілкування); моральні (дотримання норм моральної культури та етичних норм; повага, доброзичливість, тактовність, уважність, чуйність, делікатність, вміння вислухати та зрозуміти іншу людину); когнітивні (спостережливості, пластичність та динамічність мислення, здатність приймати рішення, прогнозувати наслідки роботи); рефлексивні (адекватна самооцінка, самокритичність, здатність до корекції результатів власної діяльності, саморегуляції, саморозвитку та самовдосконалення);

вольові (впевненість у собі, емоційна врівноваженість, самостійність, самоорганізація, цілеспрямованість).

Аналітичний підхід до розкриття структури та змісту когнітивного компонента професійної компетентності дав нам змогу дійти висновку про необхідність організації професійно-практичної підготовки здобувачів вищої освіти, яка є ефективним засобом формування і вдосконалення знань, умінь та навичок, формою становлення особистості майбутнього фахівця. Володіння фаховими знаннями, сформованість професійно важливих якостей, умінь та навичок створюють основу для успішної та ефективної реалізації професійної діяльності.

Діяльнісно-рефлексивний компонент професійної компетентності передбачає вміння використовувати засоби фізичної терапії та ерготерапії; володіння методами організації реабілітаційної діяльності, планування завдань і способів їх вирішення; вміння планувати, прогнозувати, аналізувати, адекватно оцінювати результати власної діяльності.

Самооцінка виступає рівнем самовизначення особистості, відображенням особистісних якостей людини. Вона є важливим регулятором діяльності, залежно від ступеня її адекватності. Формування адекватного самооцінювання, відбувається в процесі міжособистісної взаємодії під час різних видів клінічної практики, у ході яких майбутній фахівець набуває вмінь та навичок оцінювати результати виконання програм фізичної терапії та ерготерапії, та за потреби, модифікувати поточну діяльність; оцінювати себе критично, засвоювати нову фахову інформацію, поглиблювати знання за допомогою самоосвіти, оцінювати й представляти власний досвід, аналізувати й застосовувати досвід колег.

Певний рівень самооцінки та усвідомлення властивостей і якостей особистості є необхідною передумовою та ефективним засобом управління процесом самовиховання.

Рефлексія впливає на внутрішні стимули розвитку потреби фахівця в самоосвіті та самовдосконаленні і тісно пов'язана з високим рівнем професіоналізму. Тому при підготовці майбутніх фахівців з фізичної терапії та ерготерапії ми прогнозуємо формування у здобувачів вищої освіти вміння оцінювати професійні дії.

Вважаємо, що здатність особистості до адекватної самооцінки є ефективним засобом управління власним процесом професійного розвитку, впливає на формування професійної компетентності, забезпечить майбутньому фахівцю з фізичної терапії та ерготерапії успішне виконання професійних функцій.

Несформованість мотиваційно-ціннісного та діяльнісно-рефлексивного компонентів перетворює діяльність на неусвідомлену, спонтанну сукупність дій, після чого втрачається головна її мета, спостерігається відсутність уявлення щодо шляхів її досягнення. Вважаємо, що всі три компоненти **професійної компетентності** (мотиваційно-ціннісний, когнітивний та діяльнісно-рефлексивний) є

важливими складовими особистості майбутнього фахівця з фізичної терапії та ерготерапії і мають бути збалансованими та врегульованими у процесі професійної підготовки.

Висновки. Аналіз науково-теоретичного підґрунтя зазначеної проблеми показав, що професійна компетентність майбутнього фахівця з фізичної терапії та ерготерапії поєднує систему фахових знань, умінь та навичок, професійно значущих особистісних якостей; охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-рефлексивний складові особистості. Професійно компетентному майбутньому фахівцю з фізичної терапії та ерготерапії має бути властивий значний ступінь професійної спрямованості, мотивації до професійної самореалізації, здатності до застосування знань на практиці через сформовану систему вмінь та навичок; інтеграція системи професійно важливих особистісних якостей і властивостей у професійну діяльність; високий рівень практичної підготовки. Знання, вміння, навички, професійно значущі особистісні якості, цілеспрямованість на професійну діяльність як комплекс структурних компонентів особистості майбутнього фахівця виробляються саме в процесі професійно-практичної підготовки.

Розроблені зміст і структура професійної компетентності майбутнього фахівця з фізичної терапії та ерготерапії, складають основу для його професійного розвитку та самовдосконалення.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вдосконалення педагогічних умов формування професійної компетентності майбутнього фахівця з фізичної терапії та ерготерапії.

Література

1. Рідей Н. М., Строкаль В. П. Методика організації навчальних практик у майбутніх екологів : монографія. Херсон : видавець Олді-плюс, 2012. 264 с.
2. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 227 «Фізична терапія, ерготерапія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України від 19.12.2018 р. № 1419). URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-227-fizichna-terapiya-ergoterapiya-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti>.
3. Хатунцева С. М., Кара С. І. Проблема формування готовності до самовдосконалення у майбутніх фізичних терапевтів та ерготерапевтів під час клінічної практики. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ : БДПУ, 2019. Вип. 2. С. 326-338.

References

1. Ridei N., Strokal V. (2012) *Metodyka orhanizatsii navchalnykh praktyk u maibutnykh ekolohiv : monohrafiia* [Methods for organizing educational practices in future environmentalists: monograph]. Kherson : vydavets Oldi-plus, 264 [in Ukrainian].
2. *Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 227 «Fizychna terapiia, erhoterapiia» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity* (2018) [About approval of higher education standard in the specialty 227 «Physical therapy, ergotherapy» for the first (bachelor) level of higher education]. Nakaz MON Ukrainy vid 19.12.2018r. № 1419). URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro->

zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-227-fizichna-terapiya-ergoterapiya-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti [in Ukrainian].

3. Khatuntseva S., Kara S. (2019) *Problema formuvannia hotovnosti do samovdoskonalennia u maibutnikh fizychnykh terapevtiv ta erhoterapevtiv pid chas klinichnoi praktyky* [Issue of formation of future physical therapists` and ergotherapists` readiness to self-development during clinical practice]. Naukovi zapysky Berdianskogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu. Seriya : Pedahohichni nauky – Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences, Vyp. 2. Berdiansk : BDPU [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано особливості професійної діяльності, зміст та структуру професійної компетентності фахівця з фізичної терапії та ерготерапії. Визначено, що професійна компетентність фахівця з фізичної терапії та ерготерапії – це здатність особистості ефективно виконувати професійну діяльність на основі володіння фаховими знаннями, уміннями та навичками, професійно значущими особистісними якостями; прагнення до професійного розвитку та самовдосконалення. Розроблено зміст та структуру професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичної терапії та ерготерапії, які складають основу для його професійного розвитку та самовдосконалення.

Професійну компетентність фахівця з фізичної терапії та ерготерапії розглядаються як єдність трьох компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісно-рефлексивного, кожен з яких містить структурні складові та одночасно є аспектами особистості.

Мотиваційно-ціннісний компонент є інтегральною якістю та стрижневою складовою у структурі професійної компетентності фахівця. Він передбачає наявність соціальних установок, ціннісних орієнтацій та мотивів; інтерес та позитивне ставлення до діяльності; прагнення до професійного розвитку та самовдосконалення.

Когнітивний компонент професійної компетентності фахівця з фізичної терапії та ерготерапії включає загальнонаукову та діагностичну компетентності. До важливих професійних умінь та навичок віднесено: гностичні, конструктивні, діагностичні, організаційно-методичні, інформаційні, дослідницькі. Виокремлено професійно важливі якості фізичного терапевта та ерготерапевта: моральні, комунікативні, когнітивні, емоційно-вольові, рефлексивні.

Діяльнісно-рефлексивний компонент професійної компетентності передбачає вміння використовувати засоби фізичної терапії та ерготерапії; володіння методами організації реабілітаційної діяльності, планування завдань і способів їх вирішення; вміння планувати, прогнозувати, аналізувати, адекватно оцінювати результати власної діяльності.

Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії та ерготерапії полягає в набутті та розвитку у здобувачів вищої освіти інтегральної, загальних та спеціальних (фахових) компетентностей.

Ключові слова: фахівець із фізичної терапії та ерготерапії, професійна діяльність, професійна компетентність, структурні компоненти професійної компетентності.

УДК 373.3.018.43:51

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-120-127

MODERN ASPECT OF THE IMPLEMENTATION OF THE TECHNOLOGY OF ORGANISATION OF THE DIFFERENTIATED LEARNING: DISTANCE LEARNING IN THE MATHS LESSONS AT PRIMARY SCHOOL

СУЧАСНИЙ АСПЕКТ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ: ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Lyudmyla KOVAL,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

kovalludmila36@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2935-8722>

Tetiana NIKONENKO,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

810don@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3789-4808>

Berdiansk State Pedagogical
University,

✉ 4, Schmidta street, Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Людмила КОВАЛЬ,

доктор педагогічних наук,
професор

Тетяна НІКОНЕНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Бердянський державний
педагогічний університет

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 19, 2022

Revised manuscript accepted: May 21, 2022

ABSTRACT

The educational tasks for the Primary School have considered in the article.. These tasks can be distributed according to their content, form and source of their execution.

The differentiation of tasks according to their form and source of execution belongs to the external organisation; the tasks' differentiation according to their content belongs to the internal organisation.

The differentiation of the educational tasks according to their content is the dominant. It is realised considering the scope and complexity of their performing by the Primary School applicants.

The differentiation according to the scope of the performing provides the increase of decrease of a mount of the tasks. The differentiation of tasks according to level of their complexity is much more effective.

Depending on the level of complexity (for the performing by Primary School pupils) it is possible to propose reproductive, productive and creative tasks. The organisation of work during the performing tasks of the productive and creative character is realised considering the educational achievements of Primary School pupils. This means that certain pupils must get some help whereas other pupils must get some complicated tasks for the revealing and satisfying their educational possibilities.

The characterised ways of tasks' division are different according to the content. We have to underline that the form of the tasks' performing could be various: frontal

work, individual work, group work.

Thus, in addition to the implementation of the technology of the differentiated education in the Maths lesson at Primary School, the article reveals the peculiarities of the differentiated homework.

The effective implementation of the differentiated tasks at various stages of the lesson and during the organization of the homework allows teaching Primary School applicants with different levels of preparedness (readiness) for the educational activity.

The article makes the stress on the prior psychological-pedagogical positions of the implementation technology of organisation of the differentiated learning. These positions are: determination of a pupil as the central figure of the educational process; consideration of the individual-typological peculiarities of the Primary School pupils. There are also such positions: optimal combination of the individual character of the process of tasks' mastering with the collective organisation of the pupils' educational activity; implementation of the differentiated tasks at various stages of the lesson and during the lessons' system at Primary School. The author also reveals such positions: prevention difficulties which can arise among Primary School pupils due to their different preparation during the mastering new educational material; realisation of the prospect analysis of the educational theme. This analysis should include the determination of the aim of the tasks; the goal of the tasks' realisation at certain stage of the lesson; certain ways of the further work.

Key words: *technology of the organisation of the differentiated learning, frontal form of work, individual form of work, group form of work, construction of the home tasks.*

Упровадження технології організації диференційованого навчання передбачає таку його організацію, за якою здобувачам початкової освіти вчитель пропонує у певній послідовності посилені завдання різної складності й тим самим створює сприятливі умови для розвитку й навчання кожного.

Особливості реалізації технології організації диференційованого навчання полягають в тому, що спочатку вчителю необхідно співвіднести складність теми, її структуру з рівнями готовності учнів початкової школи до засвоєння матеріалу, а потім організовувати освітній процес відповідно до їх рівня актуальної готовності й зони найближчого розвитку. З метою визначення рівня готовності слід проводити діагностування навчальних досягнень молодших школярів.

Стосовно початкової школи дидактичні аспекти використання диференційованого навчання знаходять відображення в наукових пошуках К. Коберника, Л. Коваль, С. Логачевської, О. Савченко та ін.

Мета статті. Розкрити особливості реалізації технології диференційованого навчання на уроках математики в початковій школі в умовах дистанційного навчання.

За умови впровадження технології організації диференційованого навчання залучення молодших школярів в освітню діяльність відповідно до їх рівня актуальної готовності й зони найближчого розвитку може відбуватися шляхом визначення відповідних завдань для кожного учня в системі уроків. Способи диференціювання навчальних завдань, які слід використовувати на різних етапах уроку математики узагальнено на рисунку 1, який подається нижче.

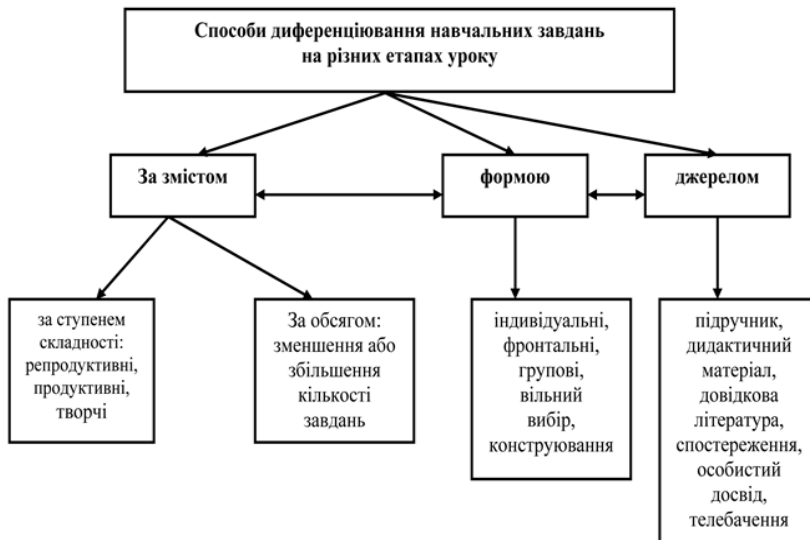

Рис. 1. Способи диференціювання навчальних завдань на різних етапах уроку

Аналіз схеми показує, що навчальні завдання в початковій школі можна розподіляти за змістом, формою, а також за джерелом виконання.

Диференціювання завдань за формою та джерелом виконання відносяться до її зовнішньої організації, за змістом – до внутрішньої.

Розмежування навчальних завдань за змістом є домінуючим і здійснюється з урахуванням обсягу та складності їх виконання молодшими школярами.

Диференціювання за обсягом виконання передбачає зменшення або збільшення кількості завдань. Значно результативнішим є поділ завдань залежно від ступеня їх складності. За рівнем складності виконання учням можна пропонувати репродуктивні та продуктивні завдання. *Репродуктивні* – такі, що вимагають виконання дій за зразком. Як правило, їх виконують учні з низьким і середнім рівнем готовності до засвоєння навчального матеріалу. Поряд з репродуктивними для учнів з достатнім рівнем підготовленості слід добирати завдання *продуктивного та творчого* характеру, формулювання яких передбачає ускладнення способів діяльності [1 : 198].

Наприклад, тема уроку «Вирази з дужками» (2 клас) [3 : 16].

0) Обчислити математичні вирази на порядок дій (з підручника чи пропоновані вчителем).

1) Поставити дужки, щоб отримати відповідь.

2) Змінити за допомогою дужок порядок дій.

3) Скласти свої математичні вирази на порядок дій, у яких необхідно виконати дії одного ступеня, двох ступенів, з дужками.

Організація роботи над завданнями продуктивного та творчого характеру здійснюється з урахуванням навчальних досягнень молодших школярів, тобто для одних учнів слід передбачати допомогу, а для інших – ускладнювати способи виконання, щоб розкрити й задовольнити їх навчальні можливості повною мірою.

Охарактеризовані вище способи поділу навчальних завдань відрізняються за змістом. При цьому форма виконання може бути різноманітною: *фронтальною, індивідуальною, груповою* тощо [2 : 246].

Особливу увагу звернемо увагу на диференційований характер домашньої роботи.

Як правило, деякі зі способів диференціювання домашніх завдань з математики збігаються з тими, які використовують на уроці. Тому зупинимося більш докладно на специфічних.

Найбільш складним видом *диференціювання є конструювання домашніх завдань*. Такий вид роботи доцільно застосовувати, починаючи з 3-го класу, коли здобувачі початкової освіти вже виробили певну самостійність мислення, трохи нагромадили досвід виконання тих чи інших завдань. Однак і для учнів 1-го та 2-го класів теж є ряд доступних і цікавих завдань, які готують їх до самостійного конструювання:

1. Вибери і розв'яжи спочатку вирази на додавання, потім – на віднімання:

$10 - 5$, $8 + 2$, $7 - 3$, $7 - 5$, $4 + 3$.

2. Склади і розв'яжи задачу, подібну до поданої.

3. Вибери з-поміж задач (вказується сторінка підручника або якесь інше джерело) ті, що відповідають такому малюнку (кресленню, короткому запису, таблиці – вказується відповідний наочний посібник).

4. Знайди на сторінці підручника задачі, які можна розв'язати усно (знаєш точно, як розв'язувати).

5. Прочитай на сторінці підручника всі задачі. Випиши в зошит номери тих, які знаєш, як розв'язувати. Поряд з номером задачі вкажи знаки дій у тому порядку, у якому їх слід виконувати.

На першому етапі навчання вчитель початкової школи сам кілька разів показує, як конструювати домашнє завдання, на другому – організовує відповідну колективну роботу в класі. Тільки після цього, коли молодші школярі усвідомлять мету і способи конструювання, можна давати відповідні вправи для самостійного виконання вдома.

Відповідну роботу зі здобувачами початкової освіти найпростіше розпочинати на матеріалі повторення чи закріплення, оскільки в завданнях, що готують до сприймання нового чи розвивають творчі здібності, учні початкової школи, як правило, орієнтуються значно гірше.

Матеріалом для конструювання може слугувати сторінка підручника, над якою працювали на уроці: молодшим школярам пропонуються самостійно визначити собі домашнє завдання на повторення і закріплення з невиконаних вправ. Далі учень самостійно добирає відповідне завдання, визначає його обсяг і ступінь складності.

Однак учитель іноді може підказати, що виразів має бути 4, а задач – одна і, що задача № ... складніша від №

Вище ми спинилися на простому конструюванні домашніх завдань. А ще є творче – більш складне і результативне. Звичайно, учителю початкової школи не обов'язково виводити весь клас на такий рівень. Творче конструювання розраховане на учнів із високим рівнем готовності до засвоєння навчального матеріалу. Так, учитель пропонує їм розробити домашнє завдання з математики, аналогічне до того, що його виконували в класі. У цьому разі молодший школяр не зможе обійтися готовими вправами: він самостійно складатиме нові, потім розв'язуватиме їх, що, ясна річ, справа не проста.

Як правило, домашні завдання в початковій школі розраховуються на підготовку лише до наступного уроку. Але доцільно практикувати домашні завдання й довготривалого виконання.

Наприклад, розпочинаючи нову тему з математики, необхідно запропонувати здобувачам початкової освіти ряд завдань для домашньої роботи. Особливо це стосується також учнів з високим рівнем до засвоєння навчального матеріалу. Темп виконання молодший школяр визначає самостійно. Пропонуючи домашні завдання на певний термін, учитель має враховувати, наскільки в учнів початкової школи сформовані вміння планувати свої дії, раціонально розподіляти час і зусилля, а це можливо лише тоді, коли вони опанували навчальний матеріал, мають добре розвинену творчу уяву, навички самостійної роботи, бачать зв'язок між новими та раніше набутими знаннями.

Звичайно, все це не дається само собою, учнів треба вчити планувати свою діяльність: визначати мету роботи; добирати необхідні прийоми її виконання; встановлювати їх послідовність; контролювати, наскільки власна робота відповідає плану.

Оскільки процес навчання планувати – складний і тривалий, учитель початкової школи має взяти за правило: чим молодший учень, тим коротший термін виконання такого домашнього завдання.

У ході роботи необхідно постійно нагадувати молодшим школярам, що перш ніж розв'язувати (читати, вигадувати тощо), слід продумати послідовність дій. Тут стають у пригоді такі вказівки: «Поміркуй, з чого почнеш? Що робитимеш потім? Чи можна відразу сказати, що вийде? Як себе перевірити?». Організуючи здобувачів початкової освіти, можна підказати, що треба прочитати, де знайти потрібний матеріал. Крім того, враховуючи індивідуальні здібності кожного, слід періодично пропонувати учням звітуватися про хід виконання, що теж допомагає успішно завершити завдання.

Ось деякі зразки тривалих домашніх робіт.

1. Самостійно вивчи новий матеріал (перед опрацюванням чергової теми), щоб пояснити його товаришам.

2. Добери математичні відомості із додаткових (довідкових) джерел, щоб використати їх для складання та розв'язування задач на уроці.

3. Добери та розв'яжи кілька цікавих задач з дитячих журналів.

4. Розв'яжи задачі підвищеної складності.

Протягом кількох днів молодші школярі можуть обмірковувати завдання, шукати способи його виконання, а потім виконувати. Така нетрадиційна для початкової школи самостійна домашня робота в кінцевому результаті сприяє формуванню стійкого інтересу до предмета, глибоких, усвідомлених знань і вмінь.

У шкільній практиці нерідко буває, що за неслухняність, невиконання певної роботи учня карають домашнім завданням. Треба ж навпаки: виховувати в кожного молодшого школяра бажання його отримати. Для цього на уроці корисно пропонувати здобувачам початкової освіти самостійно обґрунтовувати необхідність такої додаткової роботи; створювати ситуації, коли учень має змогу переконатися на власному досвіді: вдома легше досягти результату, якого не отримав у класі.

Кілька порад вчителю щодо організації і проведення відповідної роботи. Щоб стимулювати клас до інтенсивної роботи, перед початком уроку слід повідомити, що учні, котрі, крім обов'язкових вправ самостійної роботи, швидко й правильно розв'яжуть і додаткові, завдання додому не матимуть. (Це саме той випадок, коли воно недоцільне, адже додаткові вправи складніші, ніж домашні вирази та задача.)

Таким чином, учневі пропонується самостійно визначити необхідність домашнього завдання, а потім надається можливість перевірити правильність свого розв'язання та переконатися, що в тому разі, коли не все вийде гаразд, необхідно попрацювати ще й удома. Можлива й така ситуація: молодший школяр розв'язав і обов'язкову, і додаткову вправи, але з певних причин виявляє бажання виконувати ще й домашнє завдання. Заперечувати йому не варто, як і загострювати на цьому увагу, аби не перешкодити учневі у вільному виборі.

Психологи і медики розробили спеціальні правила задавання домашніх завдань молодшим школярам з ослабленим здоров'ям. Однак буває, що й цілком здорові здобувачі початкової освіти з ряду причин на певний час втратили працездатність або погано себе почувають. Враховуючи можливість такої ситуації, доцільно не давати таким учням домашні завдання з усіх або з кількох предметів [4].

З часом слід розширювати джерело постановки домашніх завдань. Окрім завдань підручників, дидактичних матеріалів, молодші школярі можуть одержувати домашні завдання, що передбачають використання довідкової літератури, дитячих журналів, телебачення тощо.

Отже, ефективне використання диференційованих завдань на різних етапах уроку та під час організації домашньої роботи дозволяє навчати здобувачів початкової освіти з різними рівнями готовності до навчальної діяльності.

Узагальнюючи зазначене вище, підкреслимо, що вихідними психолого-педагогічними позиціями застосування технології організації диференційованого навчання є:

- визнання особистості учня як центральної фігури освітнього процесу;

- врахування індивідуально-типологічних особливостей молодших школярів;
- оптимальне поєднання індивідуального характеру засвоєння знань з колективною організацією навчальної діяльності учнів;
- використання диференційованих завдань на різних етапах уроку та в системі уроків у початковій школі;
- запобігання труднощам, які можуть виникнути в молодших школярів різної підготовки під час засвоєння нового навчального матеріалу;
- здійснення перспективного аналізу навчальної теми: для чого плануються завдання, чому їх треба використати саме на певному етапі уроку, як продовжити цю роботу.

Технологію диференційованого навчання ми відносимо до загальнонавчальних, а надалі плануємо розглянути предметно-математичні технології.

Література

1. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: технологічний підхід: монографія. Донецьк: Ландон – XXI, 2011. 330 с.
2. Коваль Л. В., Скворцова С. О. Методика навчання математики: теорія і практика: підруч. Харків : ЧП «Принт-Лідер», 2011. 414 с.
3. Логачевська С. П., Логачевська Т. А., Комар О. А. Математика: підруч. для 2 класу закл. заг. середн. осв. Київ : Літера ЛТД, 2019. 128 с.
4. Нова українська школа: посібник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
5. Онопрієнко О. В. Нова українська школа: інноваційна система оцінювання результатів навчання учнів початкової школи: навч.-метод. посіб. Харків: Видавництво «Ранок», 2021. 208 с.
6. Савченко О. Я. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи. *Гірська школа українських Карпат*, № 12-13. 2015. С. 38–43.

References

1. Koval L. V. (2011). *Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv u konteksti rozvytku pochatkovoї osvity: tekhnolohichnyi pidkhid* [Professional Training of the Future Teachers within the Context of the Development of Primary Education: Technological Approach]: monohrafiia. Donetsk: Landon – XXI [in Ukrainian].
2. Koval L. V., Skvortsova S. O. (2011). *Metodyka navchannia matematyky: teoriia i praktyka* [Methods of Teaching Mathematics: Theory and Practice]: pidruch. Kharkiv : ChP «Print-Lider» [in Ukrainian].
3. Lohachevska S. P., Lohachevska T. A., Komar O. A. (2019). *Matematyka* [Mathematics] : pidruch. dlia 2 klasu zakl. zah. seredn. osv. Kyiv : Litera LTD [in Ukrainian].
4. Bibik N. M. (2017). *Nova ukrainska shkola* [New Ukrainian School] : poradnyk dlia vchytelia / In Bibik N. M. (Ed.). Kyiv : TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady» [in Ukrainian].
5. Onoprienko O. V. (2021). *Nova ukrainska shkola: innovatsiina systema otsiniuvannia rezul'tativ navchannia uchniv pochatkovoї shkoly* [New Ukrainian School: Innovative System of Estimation Educational Results of Primary School's pupils]: navch.-metod. posib. Kharkiv: Vydavnytstvo «Ranok» [in Ukrainian].

6. Savchenko O. Ya. (2015). *Kompetentnisna spriamovanist novykh navchalnykh prohram dlia pochatkovoï shkoly* [Competent Orientation of the Educational Programs for the Primary School]. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat – The Mountain School of the Ukrainian Carpathians*, № 12–13, 38–43. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто навчальні завдання для початкової школи, які можна розподіляти за змістом, формою, а також за джерелом виконання.

Диференціювання завдань за формою та джерелом виконання відносяться до її зовнішньої організації, за змістом – до внутрішньої.

Розмежування навчальних завдань за змістом є домінуючим і здійснюється з урахуванням обсягу та складності їх виконання здобувачами початкової освіти.

Диференціювання за обсягом виконання передбачає зменшення або збільшення кількості завдань. Значно результативнішим є поділ завдань залежно від ступеня їх складності.

За рівнем складності виконання учням початкової школи можна пропонувати репродуктивні, продуктивні та творчі завдання.

Організація роботи над завданнями продуктивного та творчого характеру здійснюється з урахуванням навчальних досягнень молодших школярів, тобто для одних учнів слід передбачати допомогу, а для інших – ускладнювати способи виконання, щоб розкрити й задовольнити їх навчальні можливості повною мірою.

Охарактеризовані вище способи поділу навчальних завдань відрізняються за змістом. При цьому форма виконання може бути різноманітною: фронтальною, індивідуальною, груповою тощо.

Окрім впровадження технології диференційованого навчання на уроках математики в початковій школі у статті розкриваються особливості диференційованої домашньої роботи.

Ефективне використання диференційованих завдань на різних етапах уроку та під час організації домашньої роботи дозволяє навчати здобувачів початкової освіти з різними рівнями готовності до навчальної діяльності.

У статті зроблено акцент на тому, що вихідними психолого-педагогічними позиціями застосування технології організації диференційованого навчання є: визнання особистості учня як центральної фігури освітнього процесу; врахування індивідуально-типологічних особливостей молодших школярів; оптимальне поєднання індивідуального характеру засвоєння знань з колективною організацією навчальної діяльності учнів; використання диференційованих завдань на різних етапах уроку та в системі уроків у початковій школі; запобігання труднощам, які можуть виникнути в молодших школярів різної підготовки під час засвоєння нового навчального матеріалу; здійснення перспективного аналізу навчальної теми: для чого плануються завдання, чому їх треба використати саме на певному етапі уроку, як продовжити цю роботу.

Ключові слова: технологія організації диференційованого навчання, фронтальна, індивідуальна, групова форми роботи, конструювання домашніх завдань.

УДК 373.3.018.43:51

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-128-138

**METHODS OF USE STAGE RECEPTIONS IN PROCESS
OF LABOR TRAINING**

**МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СЦЕНІЧНИХ ПРИЙОМІВ
У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

Evhenij KOLISNYK,
graduate student

pnpu22@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3142-049X>

Євгеній КОЛІСНИК,
аспірант

Andriy TSYNA,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

ajut1959@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8353-9153>

Андрій ЦИНА,
доктор педагогічних наук,
професор

*Poltava V. G. Korolenko National
Pedagogical University (PNPU)*

*Полтавський національний
педагогічний університет імені
В. Г. Короленка*

✉ 2, Ostrogradski street,
Poltava, 36022

✉ вул. Остроградського, 2,
м. Полтава, 36022

Original manuscript received: May 21, 2022

Revised manuscript accepted: May 23, 2022

ABSTRACT

In the article to substantiate the integral system of methods of personality development by means of theatrical pedagogy in labor education of primary school pupils. To achieve this goal at different stages of scientific research used the method of systematization of theoretical and empirical data to design methods for the systematic use of acting in the labor of primary school pupils. The aim of the study was to find suitable for existing concepts of personality development ways to use theatrical skills in labor education and upbringing of pupils, methods of their systematic use, which would clarify educational outcomes and the ratio of variables in the description of components of personality development. The main strategy of research of methods of systematic use of acting, which would correspond to conceptual approaches to personality development was the formulation of working definitions in the form of descriptions of goals, objectives, principles, content, methods and forms of organization of formation and development of components. in the lessons of labor training. The results of the study testify to the achievement of its goal and the solution of the tasks to substantiate the methods of systematic use of acting in lessons of labor training, aimed at: development of pupils (the method of mandatory participation of all pupils in collective creativity pupils skillfully demonstrated by the teacher in the lesson of labor actions); development of properties of cognitive mental processes of the pupil's personality (methods of physical actions, creation of creative well-being, historical parallels, change of role positions, effective analysis); use of personal qualities of each pupil in mastering the educational material (sketch method, methods of stage exercises of pupils in memory of physical actions, stylistic improvisational tasks-dramatizations); acquisition

by students of the ability to transfer the model of communication through the use of artistic skills for role-playing images (step-by-step method of teaching students artistic skills); conditionality of the results of educational influences by the level of the pupil's own activity (group sketch improvisations based on the works of classics of painting).

Key words: theater pedagogy, labor training, acting techniques.

Вступ. Центральне місце в системі освіти належить закладам загальної середньої освіти, завданням яких є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, здатної до критичного мислення, готової до трудової діяльності та громадянської активності.

За концепцією Нової української школи дитині недостатньо дати лише знання та вміння [12]. Важливо навчитись користуватися ними, що забезпечується ключовими компетентностями – динамічними комбінаціями особистісних якостей, необхідними для особистої реалізації та успіху впродовж життя. З огляду на це, важливим стає розвиток особистості учнів протягом навчання в закладі загальної середньої освіти.

Водночас питання на етапі переходу до нових освітніх стандартів, зорієнтованих на розвиток ключових компетентностей, Міністерство освіти і науки України разом із небайдужою громадськістю та освітянами здійснило оновлення навчальних програм трудового навчання для учнів 5-9 класів, увівши наскрізні вміння: доносити думку, критично мислити, логічно захищати свою позицію, ініціативності, емоційного інтелекту, роботи в команді та творчості [18].

Успішність оволодіння учнями наскрізними вміннями, які визначають рівень розвитку особистості, залежить від переконливості, яскравості і живості тих образів, на яких будується урок трудового навчання, що є провідним у театральній педагогіці. Тому в нашому науковому дослідженні ми виходимо з гіпотези, що використання на уроках праці елементів театральної педагогіки розвиватиме в учнів образне мисленнями, сприятиме навчанню творчості.

Проблеми розвитку особистості засобами театральної педагогіки присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників: В. Абрамян, Б. Брехт, Є. Вахтангов, А. Дафф, П. Єршов, І. Зязюн, А. Макаренко, Дж. Макроскі, В. Мейерхольд, А. Мейлі, Н. Пушкар, Н. Середа, К. Станіславський та ін.

Водночас питання на рівні універсального наукового впровадження елементів театральної педагогіки в трудове навчання з метою розвитку особистості учнів досі залишалося відкритим. Напрацювання сучасних досліджень у галузі театральної педагогіки є психолого-педагогічним підґрунтям для визначення цілісного підходу до розвитку особистості учнів у трудовому навчанні.

Мета статті – на основі наукового аналізу обґрунтувати цілісну систему методів розвитку особистості засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні учнів основної школи.

Для досягнення поставленої мети на різних етапах наукового пошуку використано **метод** систематизації теоретичних та емпіричних

даних для проектування методики системного використання засобів акторського мистецтва в трудовому навчанні учнів основної школи

Практичне значення дослідження визначається розробкою та впровадженням у практику освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти методики розвитку особистості учнів засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні. Результати дослідження можуть бути використані при укладанні освітніх програм, навчально-методичної літератури з трудового навчання в закладах загальної середньої освіти.

Завданням нашого дослідження став пошук придатних для наявних концепцій розвитку особистості шляхів застосування засобів театральної майстерності в трудовому навчанні та вихованні школярів, методів їх системного використання, які уточнювали б освітні результати та співвідношення змінних в описі компонентів забезпечення розвитку особистості учнів основної школи.

Результати та дискусії. Основною стратегією дослідження методів системного використання засобів акторського мистецтва, які відповідали б концептуальним підходам до розвитку особистості, є формулювання робочих визначень у вигляді опису цілей, завдань, принципів, змісту, методів і форм організації становлення та розвитку компонентів, що забезпечують становлення особистості школярів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання.

Методи і засоби акторського мистецтва сприяють розвитку особистісних якостей, що є ключовими в опануванні тими прийомами та засобами трудової діяльності, якими володіють інші її суб'єкти на рівні, хоча б мінімально необхідному для освітніх вимог державних освітніх стандартів.

Реалізація методів і засобів акторського мистецтва для розвитку особистості учня основної школи має широко варіативний характер. Тобто в кожному з них можуть використовуватися всі наукові концепції розвитку особистості засобами театральної педагогіки. Кожен такий метод і засіб має специфічну спрямованість на становлення складових *розвитку особистості школяра засобами театральної педагогіки в процесі трудового навчання*, водночас певним чином впливаючи й на розвиток інших її компонентів.

Театральна педагогіка пропонує ряд методів, що сприяють ефективному розвитку особистості.

Висунута та розроблена А. Макаренком *концепція розвитку колективу вихованців шляхом залучення всіх їх до організації театральних вистав* передбачає реалізацію елементів театральної педагогіки за принципами «закону руху колективу», «системи перспективних ліній», «принципу паралельної дії» [8].

Використання сили колективу в його неперервному русі та вдосконаленні за «законом руху колективу» передбачає таку організацію колективної діяльності школярів із трудового навчання на уроці, коли через програвання театралізованих сцен-імпровацій, що складаються із заданих учителем сюжету, ролей і тексту, створюються умови для

супутніх театральній грі, колективній творчості і комбінуванню засвоєння навчального матеріалу, периферизації уваги шляхом «відволікання» від головного для глибинного оволодіння ним, емоційно-образного вияву колективних взаємовідносин і творчості кожного школяра. За заданими вчителем темою і сюжетом школярі самостійно розподіляють ролі, придумують смішні сцени, гострі ситуації, сміливі перевтілення. Здійснення театралізованих сцен-імпрровізацій передбачає набуття школярами на уроці нових прийомів сценічних дій, що виступає дієвим мотивом активізації пізнавальної діяльності учнів і водночас породжує нові інтереси до трудового навчання.

Вплив на особистість школяра здійснюється за «принципом паралельної дії» опосередковано через учнівський колектив та його актив, які мають бути обов'язково повністю задіяними в театралізованій творчій ігровій діяльності. Завідувач клубною роботою в колонії імені Горького і комуні імені Дзержинського вважав програвання імпрровізацій ефективним педагогічним засобом: «як дитина грає, так вона буде і працювати» [9]. Підготовка до театралізацій вважалася справою значної важливості. Окрім навчання володінню собою, своїм голосом, мімікою, як справжні артисти, вихованці, усвідомлюючи в театралізованих імпрровізаціях свою необхідність людям, навчаються в ігровій формі грамоті людських відносин, науці бути людиною, у них формуються такі якості особистості, як чесність, благородство, великодушність, товариство, доброта, емпатія.

За «системою перспективних ліній» наслідування учнями майстерно продемонстрованих учителем на уроці трудових дій викликає в школярів спільні емоційні переживання «завтрашньої радості», усвідомлення можливості в майбутньому навчитися виконувати трудові прийоми так якісно, швидко, як це робить вчитель. Позитивний вплив на ефективність трудового навчання має така емоційна модель спілкування, як «заохочення поведінки, заплановане на майбутнє» [20], коли вчитель допомагає учневі усвідомити, що набуті ним на уроці трудові уміння знадобляться в майбутньому житті.

Регулярна участь школярів на уроках трудового навчання в програванні театралізованих сцен-імпрровізаціях шліфує їхню акторську майстерність: вдосконалюється культура мовлення, мімічна і пантомімічна виразність, організаторські навички та творча інтуїція, з'являється впевненість у собі, здатність адаптуватися в різних обставинах. Використовуючи необхідні рухи під час програвання тих чи інших персонажів, школярі набувають здатності висловлювати свої почуття в міміці та жестах, відчувати необхідність для створення того чи іншого образу характерних особистісних рис, що вчить майстерності володіння ігровою ситуацією як невід'ємним складником методики трудового навчання.

Розкриттю індивідуальних, неповторних рис кожного учня сприяє *концепція особистісного підходу в театральній педагогіці К. Станіславського*, коли дії актора на сцені здійснюють зворотній вплив на його почуття. Основним методом у театральній педагогіці є *метод*

фізичних дій [16], цікавий тим, що передбачає розвиток властивостей пізнавальних психічних процесів особистості школяра. Умілі трудові дії, які демонструються і контролюються вчителем, зосереджують увагу учнів, поступово підводять до емоційного стану, що виховує пізнавальний інтерес до трудового навчання [19, с. 96]. Уміння вчителя здійснювати своїми моторними (руховими) діями педагогічний вплив на учнів викликає в останніх потребу в оволодінні трудовими прийомами, які демонструються. Для цього вчителю праці необхідно оволодіти «біомеханікою» рухів (В. Мейерхольд [11]), яка передбачає формування координації моторної поведінки, уміння володіти своїм тілом.

У праці «Робота актора над собою» [16] К. Станіславський запропонував ефективний *метод створення творчого самопочуття* шляхом фізичних дій, які при правильному їхньому здійсненні здатні рефлекторно вплинути на психічні процеси і викликати відповідні почуття. Особливості такого методу для стимуляції творчого самопочуття й інтересу до навчально-трудової діяльності («манки» – термін К. Станіславського) виявляються в тому, що оновлене сприйняття свого педагогічного завдання вчитель трудового навчання може збагатити за рахунок підключення навчального матеріалу з елементами театралізації, спорідненого до програмного за образно-емоційним впливом.

Метод *історичних паралелей* [16], особливістю якого є емоційно-логічне порівняння уявлень, властивих різним історичним епохам і періодам розвитку суспільства. Це сприяє ефективному вирішенню поставлених завдань як при засвоєнні теоретичних знань з предмета, так і через забезпечення глибокого розуміння комунікативного боку освітнього процесу. Драматизація подій історії науки, техніки та технологій, фактів (за змістом програми трудового навчання) сприяє формуванню в школярів громадянської самосвідомості, досвіду дружнього спілкування з однокласниками і колективної інтелектуальної та естетичної праці, уміння знімати нервові напруження, фізичні та психічні утиски. Розв'язуючи надзавдання, як один із принципів К. Станіславського, учень працює над відбором історичного матеріалу із життя та діяльності винахідників, учених-дослідників різних епох і країн, над режисурою самодіяльної міні-вистави, виразністю образу, засобів і методів акторської техніки. Прагнучи оволодіти вагою глядацької аудиторії на уроці, сам учень-актор «заряджається» творчою увагою, у результаті чого продумує не тільки композицію міні-вистави, а й декорацію епохи, костюм, його атрибути, акцентацію монологічного і діалогічного мовлення та ін.

Використання методу *зміни рольових позицій* (я – глядач, я – діюча особа, я – я, я – інший) сприяє розвитку гнучкості мовленнєвої поведінки учня, мобільному самовизначенню в новій ситуації. Рольовий моделюючий підхід дозволить зняти страх перед помилкою в школярів. Опановуючи цей метод, учень навчається «входити» в ситуацію іншого учня, тим самим уточнюючи уявлення про його стан та коригуючи свій вплив [15]. З допомогою вправи «Діалоги» в учнів розвивається творче мовленнєве самопочуття в спілкуванні: один учень обґрунтовує,

захищає, відстоює, наприклад, викладені в його проєкті ідеї щодо будови і принципу дії об'єкта проєктування, а інший школяр виступає в ролі опонента, який може критично оцінювати або схвалювати висловлені ним думки. Потім партнери міняються ролями. Такі інсценування за жорстко заданими характеристиками спілкування сприяють усвідомленню школярами його конфліктних сторін, отриманню досвіду активної протидії, гнучкого реагування на конфлікті ситуацію.

Метод *дієвого аналізу*, за К. Станіславським, – це спосіб навчання навичкам вольової поведінки. У трудовому навчанні використання цього методу необхідне при побудові логіки уроку з метою формування комунікативної культури школяра. Застосування методу дієвого аналізу (переклад головної ідеї на мову дії, тобто її розкриття шляхом вирішення ланки проблемних ситуацій) в організації освітнього процесу дозволяє керувати емоційним планом уроку, вчасно змінювати дії, враховуючи втомлюваність школярів, режисерувати інтригу уроку.

Згідно *концепції театралізації (драматизації)* англійських педагогів Алана Мейлі та Алана Даффа можливість використовувати особистісні якості кожного учня в оволодінні навчальним матеріалом забезпечують такі способи діяльності, як вправи з розвитку творчої й відтворюючої уяви, розуміння невербальної поведінки, виразності міміки, пантоміміки шляхом підготовки драматизацій, складання сценаріїв [20]. Творче дослідження, вивчення розумом і тілом будь-якої життєвої дії, людського вчинку чи події в запропонованих обставинах спектаклю забезпечується застосуванням *етюдного методу*. У навчальній практиці виділяють одиничні, парні та групові види етюдів.

Гарну результативність мають *сценічні вправи учнів на пам'ять фізичних дій*. Наприклад, одиничний сценічний етюд на тему «Виконую креслення деталі на дошці» сприяє вдосконаленню не лише фізичних, а й психологічних дій, коли учень вчиться в умовах «публічної самотності» долати скованість, страх перед аудиторією, від чого залежить природність подальшої поведінки учня в шкільному середовищі.

Б. Брехт [3], Є. Вахтангов [4], В. Мейєрхольд [11], К. Станіславський [17] визначали велику роль для розвитку акторського мистецтва здатності до імпровізації, для якої характерні «гра без попередньої підготовки», збіг у часі процесів створення й відтворення. Гарно стимулює творчу активність гумористична забарвленість *стилевих імпровізаційних завдань-драматизацій*, заохочення нестандартних, по-справжньому дотепних рішень. Наприклад, під час виконання учнівського проєкту на тему «Приготування бутербродів» учнями 5 класу була створена гумористична «антологія» театру, тематичною основою якого стала «Балада про королівський бутерброд» С. Маршака [10], обіграна в стилі англійського королівського театру (трагікомедія), в стилі агіттеатру (буфонада), в стилі сучасного театру (сцени з життя провінції) з варіюванням антуражу, музичного оформлення, пластики та інших засобів втілення образів. Кількаразове програвання однієї й тієї самої ситуації дає можливість учасникам

сценічної імпровізації побувати в різних ролях, запропонувати свої варіанти рішень. За порівняно короткий час школярі можуть продемонструвати і побачити в концентрованій формі різноманітні індивідуальні програвання однієї й тієї самої ролі, порівняти вимоги до різних ролей, співвіднести поведінку, що реалізується в грі за різними театральними стилями, з власною поведінкою в реальній дійсності.

При роботі над педагогічними етюдами в школяра формується вміння логічно вибудовувати і висловлювати свою точку зору.

З метою набуття школярами здатності в передаванні моделі спілкування шляхом застосування артистичних умінь для рольових програвань образів, сприяючи логічній побудові моделей спілкування нами застосовувалися методи і засоби театральної педагогіки, відібрані за *діяльнісною концепцією* О. Леонтьєва [7], А. Брушлинського [14]; *поетапного формування розумових дій* П. Гальперіна [6]; у *теорії інтеріоризації* Ж. Піаже [13], Л. Виготського [5]. На першому етапі в методиці навчання учнів артистичним умінням школярі оволодівають складовими артистичних умінь, осмислюють їх як компоненти майстерності слова і майстерства спілкування. На другому етапі учнів навчають методиці застосування здобутих знань і умінь у різних видах навчальної діяльності. Третій етап має навчально-пошуковий характер у процесі трудового навчання, коли учень вирішує, як використовувати відомі йому артистичні вміння в трудовому навчанні. На четвертому етапі навчання артистичним умінням діяльність школярів носить переважно творчий характер. Отримуючи завдання з театралізації за темою уроку, учні самостійно планують весь процес їхнього вирішення, обираючи ті артистичні вміння, які є найбільш придатними для того чи іншого інсценування.

Обґрунтування методів і засобів театральної педагогіки, за показником залежності результатів соціальних впливів від рівня власної активності особистості, здійснено нами на засадах концепції *системної моделі людинознавства* Б. Ананьєва [1] та *закономірностей елементарної пізнавальної діяльності* Л. Анциферової [2]. Театральна педагогіка дає змогу перетворити урок трудового навчання на виставу і з часом створити цілі цикли таких вистав за темами програми трудового навчання. Залежність результатів освітніх впливів від рівня власної активності особистості школяра, як показує наш досвід, можна продемонструвати застосуванням одного з найефективніших і захоплюючих методів театральної педагогіки – *групові етюди імпровізації за творами класиків живопису*, у яких представлена лише заключна картина, а передісторія створюється самими учасниками театралізації, причому можливим є введення інших ролей, персонажів. Завдання школярів – не просто висвітлити сценічними образами те, що художник зобразив на полотні, а показати акторськими засобами, які відбувалися події до моменту, поданого на картині («Знову двійка», «Прибув на канікули», «Переекзаменування» Ф. Решетнікова, «Трійка» В. Перова, «Оленка» В. Васнецова, «Біля дверей школи» М. Богданова-Бельського, «За сніданком» З. Серебрякової). Такі театралізовані імпровізації виховують дотепність, розвивають мовлення і дикцію школярів, уміння триматися на

сцені, володіти мімікою і жестом. Практично кожен учень класу може проявити себе в такій сценічній імпровізації.

Наслідком використання театральних методів педагогіки є створення додаткових можливостей для внутрішньо особистісної комунікації дітей. «Через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість — вірна стежка до серця дитини», — стверджував В. Сухомлинський. Універсальний засіб всебічного розвитку дітей — інсценізація, де гра виконується за суворими правилами розвитку сюжету з урахуванням типажу персонажів. Саме театральна педагогіка піклується про емоційне самовідчуття та психологічне здоров'я особистості або групи засобами інсценізації [14].

Кожен із розглянутих методів і засобів театральної педагогіки має специфічну спрямованість на розвиток певних складників акторських умінь, водночас певним чином впливаючи й на розвиток інших компонентів особистості школяра.

Висновки. Результати дослідження засвідчують досягнення його мети та вирішення поставлених завдань з обґрунтування методів системного використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання, спрямованих на: розвиток колективу вихованців (метод обов'язкової участі всіх школярів у колективній творчості з програвання театралізованих сцен-імпровізацій, метод мотивації наслідування учнями майстерно продемонстрованих учителем на уроці трудових дій); розвиток властивостей пізнавальних психічних процесів особистості школяра (методи фізичних дій, створення творчого самопочуття, історичних паралелей, зміни рольових позицій, дієвого аналізу); використання особистісних якостей кожного учня в оволодінні навчальним матеріалом (етюдний метод, методи сценічних вправ учнів на пам'ять фізичних дій, стилевих імпровізаційних завдань-драматизацій); набуття школярами здатності в передаванні моделі спілкування шляхом застосування артистичних умінь для рольових програвань образів (поетапна методика навчання учнів артистичним умінням); обумовленість результатів освітніх впливів рівнем власної активності особистості школяра (групові етюдні імпровізації за творами класиків живопису).

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо вивчення теоретико-методичних засад впровадження елементів театральної педагогіки в педагогічну діяльність учителів трудового навчання та технологій. Результатом цього стане формування здатності вчителів до творчої комунікативної взаємодії та професійних умінь управляти собою.

Література

- 1.Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. Санкт-Петербург. : Питер, 2001. 260 с.
- 2.Анциферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системе. *Психология формирования и развития личности* / Отв. ред. Л. И. Анциферова. Москва: Наука, 1981. С. 56-58.
- 3.Брехт Б. Избранное. Москва : Терра-книжный клуб, 1998. 608 с.

4. Вахтангов Е. Б. Документы и свидетельства: в 2 т. Т. 2. Ред.-сост. В. В. Иванов. Москва : Индрик, 2011. 686 с.
5. Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. Москва : Педагогика, 1983. Т. 3 : История развития высших психических функций. 1983. 368 с.
6. Гальперин П. Я. Лекции по психологии : [учеб. пособие для студентов вузов]. Москва : Кн. дом «Университет», 2002. 399 с.
7. Леонтьев А. Н. Начало личности – поступок. *Избранные психологические произведения* в 2-х т. / Под ред. В.В. Давыдова. Т. 1. Москва : Педагогика, 1983. 385 с.
8. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8-ми т. Москва : Педагогика, 1984. Т. 4. 400 с.
9. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / Сост., вступ. ст., примеч., пояснения С. Невская. Москва : ИТРК, 2003. 736 с.
10. Маршак С. Балада про королівський бутерброд: електронний ресурс. URL: <https://iak.bono.odessa.ua/articles/balada-pro-korolivskij-buterbrodi.php>
11. Мейерхольд В. Э. Статьи. Письма. Речи. Беседы : в 2 ч. Ч. 2. Москва: Искусство, 1968. 643 с.
12. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
13. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / [пер. с фр.]. Москва : Просвещение, 1969. 659 с.
14. Психология: учебник для студентов высших учебных заведений / А. Петровский, М. Ярошевский, А. Брушлинский. 6-е изд., стер. Москва: «Академия», 2006. 512 с.
15. Середа Н. В. Елементи театральної педагогіки у формуванні педагогічної майстерності. URL: https://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/Tipuss/2011_2/Sereda.pdf.
16. Станиславский К. Работа актера над собой. Собр. соч.: в 9 т. Москва: Искусство, 1990. Т. 3. Ч. 2: Работа над собой в творческом процессе воплощения. 508 с.
17. Станиславский К. С. Статьи, речи, беседы, письма. Москва: Искусство, 1953. 465 с.
18. Трудове навчання. 5-9 класи: практ. посібник для вчителів / С. М. Дятленко, Р. М. Лещук, О. Ю. Медвідь; упоряд. С. М. Дятленко; за заг. ред. А. І. Терещука. Харків : Ранок, 2017. 128 с.
19. Цына В. И., Цына А. Ю. Подражание и творчество в трудовом обучении как средство формирования у школьников познавательного интереса к учебному предмету. *Проблемы освоения театральной педагогики в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя*: матер. Всесоюзн. научн.-практ. конф.. Полтава: Издательство «Полтава», 1991. С. 95-98.
20. Alan Maley, Alan Duff. Drama Techniques. Cambridge University Press, 2013. 258 p.

References

1. Anan'yev B. G. (2001). *O problemakh sovremennogo chelovekozvaniya* [On the problems of modern human knowledge]. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
2. Antsiferova L. I. (1981). *K psikhologii lichnosti kak razvivayushchey sistema* [To the psychology of personality as a developing system]. *Psikhologiya formirovaniya i razvitiya lichnosti – Psychology of personality formation and development*, (pp. 56-58). Moskva: Nauka [in Russian].

3. Brekht B. (1998). *Izbrannoye* [Favorites]. Moskva: Terra-knizhnyy klub [in Russian].
4. Vakhtangov Ye. B. (2011). *Dokumenty i svidetel'stva* [Documents and testimonies]: v 2 t. T. 2. Red.-sost. V. V. Ivanov. Moskva: Indrik [in Russian].
5. Vygot'skiy L. S. (1983). *Sobraniye sochineniy* [Collected works]: v 6 t. Moskva: Pedagogika. T. 3 : Istoriya razvitiya vysshikh psikhicheskikh funktsiy [History of the development of higher mental functions] [in Russian].
6. Gal'perin P. Ya. (2002). *Lektsii po psikhologii* [Lectures on psychology]: ucheb. posobiye dlya studentov vuzov. Moskva : Kn. dom «Universitet» [in Russian].
7. Leont'yev A. N. (1983). *Nachalo lichnosti – postupok* [The beginning of personality is an act]. Izbrannyye psikhologicheskkiye proizvedeniya – Selected psychological works v 2-kh t. / Pod red. V.V. Davydova. T.1. Moskva: Pedagogika [in Russian].
8. Makarenko A. S. (1984). *Pedagogicheskiye sochineniya* [Pedagogical works]: v 8-mi t. T. 4. Moskva: Pedagogika [in Russian].
9. Makarenko A. S. (2003). *Pedagogicheskaya poema* [Pedagogical poem] / Sost., vstup. st., primech., po yasneniya S. Nevskaya. Moskva : ITRK [in Russian].
10. Marshak S. *Balada pro korolivs'kyy buterbrod* [Ballad about the royal sandwich]. URL: <https://jak.bono.odessa.ua/articles/balada-pro-korolivskij-buterbrodi.php> [in Ukrainian].
11. Meyêrkholt' V. E. (1968). *Stat'i. Pis'ma. Rechi. Besedy* [Articles. Letters. Speeches. Conversations]: v 2 ch. Ch. 2. Moskva: Iskustvo [in Russian].
12. *Nova ukrayins'ka shkola: kontseptual'ni zasady reformuvannya seredn'oyi shkoly* [The new Ukrainian school: conceptual principles of secondary school reform.]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
13. Piazhe Zh. (1969). *Izbrannyye psikhologicheskkiye trudy* [Selected psychological works] / Per. s fr. Moskva: Prosveshcheniye [in Russian].
14. *Psikhologiya: uchebnik dlya studentov vysshikh uchebnykh zavedeniy* [Psychology: a textbook for students of higher educational institutions] (2006) / A. Petrovskiy, M. Yaroshevskiy, A. Brushlinskiy. 6-ye izd., ster. Moskva: «Akademiya» [in Russian].
15. Sereda N. V. *Elementy teatral'noyi pedahohiky u formuvanni pedahohichnoyi maysternosti* [Elements of theatrical pedagogy in the formation of pedagogical skills]. URL: https://www.kpi.kharkov.ua/archive/Naukova_periodyka/Tipuss/2011_2/Sereda.pdf. [in Ukrainian].
16. Stanislavskiy K. (1990). *Rabota aktera nad soboy* [An actor's work on himself]. Sobr. soch.: v 9 t. Moskva: Iskustvo, 1990. T. 3. Ch. 2: Rabota nad soboy v tvorcheskoy protsesse voploshcheniya [Work on oneself in the creative process of incarnation]. [in Russian].
17. Stanislavskiy K. S. (1953). *Stat'i, rechi, besedy, pis'ma* [Articles, speeches, conversations, letters]. Moskva: Iskustvo [in Russian].
18. *Trudove navchannya. 5-9 klasy: prakt. posibnyk dlya vchyteliv* [Labor training. Grades 5-9: Practice. manual for teachers] (2017) / S. M. Dyatlenko, R. M. Leshchuk, O. YU. Medvid'; uporyad. S. M. Dyatlenko ; za zah. red. A. I. Tereshchuka. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].
19. Tsyna V. I., Tsyna A. Yu. (1991). *Podrazhaniye i tvorchestvo v trudovom obuchenii kak sredstvo formirovaniya u shkol'nikov poznavatel'nogo interesa k uchebnomu predmetu* [Imitation and creativity in labor education as a means of forming schoolchildren's cognitive interest in the subject]. Problemy osvoyeniya teatral'noy pedagogiki v professional'no-pedagogicheskoy podgotovke budushchego uchitelya –

Problems of mastering theatrical pedagogy in the professional and pedagogical training of the future teacher (pp. 95-98): mater. Vsesoyuzn. nauchn.-prakt. konf. Poltava: Izdatel'stvo «Poltava» [in Russian].

20. Alan Maley, Alan Duff. *Drama Techniques*. Cambridge University Press, 2013. [in England].

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано цілісну систему методів розвитку особистості засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні учнів основної школи. Для досягнення поставленої мети на різних етапах наукового пошуку використано метод систематизації теоретичних та емпіричних даних для прокостування методики системного використання засобів акторського мистецтва в трудовому учнів основної школи. Завданням дослідження став пошук придатних для існуючих концепцій розвитку особистості шляхів застосування засобів театральної майстерності в трудовому навчанні та вихованні школярів, методів їх системного використання, які уточнювали б освітні результати та співвідношення змінних в описі компонентів забезпечення розвитку особистості учнів основної школи. Основною стратегією дослідження методів системного використання засобів акторського мистецтва, які відповідали б концептуальним підходам до розвитку особистості стало формулювання робочих визначень у вигляді опису цілей, завдань, принципів, змісту, методів і форм організації становлення та розвитку компонентів, що забезпечують розвиток особистості школярів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання. Результати дослідження засвідчують досягнення його мети та вирішення поставлених завдань з обґрунтування методів системного використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання, спрямованих на: розвиток колективу вихованців (метод обов'язкової участі всіх школярів у колективній творчості з програвання театралізованих сцен-імпрровізацій, метод мотивації наслідування учнями майстерно продемонстрованих учителем на уроці трудових дій); розвиток властивостей пізнавальних психічних процесів особистості школяра (методи фізичних дій, створення творчого самопочуття, історичних паралелей, зміни рольових позицій, дієвого аналізу); використання особистісних якостей кожного учня в оволодінні навчальним матеріалом (етюдний метод, методи сценічних вправ учнів на пам'ять фізичних дій, стилевих імпрровізаційних завдань-драматизацій); набуття школярами здатності в передаванні моделі спілкування шляхом застосування артистичних умінь для рольових програвань образів (поетапна методика навчання учнів артистичним умінням); обумовленість результатів освітніх впливів рівнем власної активності особистості школяра (групові етюди імпрровізації за творами класиків живопису).

Key words: *театральна педагогіка, трудове навчання, прийоми акторського мистецтва.*

УДК 373.5 : 004.9 : 7.05

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-139-148

USE OF WEB-BASED ENVIRONMENTS IN THE STUDY OF COMPUTER DESIGN BY STUDENTS OF INFORMATIVE HIGH SCHOOL

ВИКОРИСТАННЯ ВЕБ-ОРІЄНТОВАНИХ СЕРЕДОВИЩ
ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИЗАЙНУ
УЧНЯМИ СТАРШОЇ ШКОЛИ ІНФОРМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Mykola KORETS,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

m.s.korets@npu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-5552-7481>

National Pedagogical Dragomanov
University,

✉ 9, street Pirogova,
Kyiv, 01601

Tetiana PIDHORNA,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

t.v.pidgorna@npu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1414-3489>

State University of Trade and
Economic,

✉ 19, street Kyoto,
Kyiv, 02000

Kateryna SYMONENKO,

Postgraduate student

15fi.k.symonenko@std.npu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1669-7442>

National Pedagogical Dragomanov
University,

✉ 9, street Pirogova,
Kyiv, 01601

Микола КОРЕЦЬ,

доктор педагогічних наук,
професор

m.s.korets@npu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-5552-7481>

Національний педагогічний
університет імені

М. П. Драгоманова,
✉ вул. Пирогова, 9,
м.Київ, 01601

Тетяна ПІДГОРНА,

доктор педагогічних наук,
професор

t.v.pidgorna@npu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1414-3489>

Державний торговельно-
економічний університет,

✉ вулиця Кіото, 19
м. Київ, 02000

Катерина СИМОНЕНКО,

аспірантка

15fi.k.symonenko@std.npu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1669-7442>

Національний педагогічний
університет імені

М. П. Драгоманова,
✉ вул. Пирогова, 9,
м.Київ, 01601

Original manuscript received: May 25, 2022

Revised manuscript accepted: June 15, 2022

ABSTRACT

With the development of modern technologies, computer hardware and various software, there are rapid and high-quality changes in data processing technologies. Web-oriented technologies, which are the advanced technologies of the information society, play the role of a leading tool for informatization of education. The development of software used in the study of computer design.

The article substantiates the need to use web-based learning environments in the process of studying computer design by high school students of informative high school. During the study of computer science at school, it is planned to perform educational tasks both in lessons at school and at home. Providing all students with access to unified software is problematic because everyone has different computers, including different operating systems. Starting from March 12, 2020, student learning has been taking place remotely for a long time. Most computer science teachers have faced the problem of how to unify software for mastering educational material in computer science lessons. One way to solve this problem is to use web-based environments. Types of computer design are considered and in accordance with the age characteristics of students and learning objectives selected web-based software which greatly simplifies the organization and implementation of the educational process. When using web-based environments, you do not need additional knowledge to configure them, because the use of such environments is independent of the technical characteristics of the computer, and only requires an Internet connection.

Keywords: computerization of education, computer design, computer graphics, web-based environment, information and communication technologies.

Вступ. В умовах сьогодення відбувається стрімкий розвиток та впровадження інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності. Головним завданням є створення сприятливих умов для тих, хто навчається, в здобутті ними освіти, реалізації їхнього інтелектуального потенціалу за рахунок упровадження в освітній процес веб-орієнтованих середовищ навчального призначення та педагогічних технологій для вивчення комп'ютерного дизайну в старшій школі інформатичного профілю. Основними завданнями, які постають перед закладами освіти, є спрямованість на формування і розвиток творчих особистостей, які повинні бути компетентними у своїй галузі, мати високі професійні знання, вміння та навички.

Метою написання статті є обґрунтування і добір веб-орієнтованих середовищ навчального призначення для вивчення комп'ютерного дизайну в старшій школі інформатичного профілю.

Методи та методики дослідження. Проблемам упровадження в освітній процес цифрових технологій присвячено вже багато психолого-педагогічних досліджень, у тому числі й вивчення комп'ютерного дизайну в старшій профільній школі.

Вагомий внесок у розвиток питань щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі зробили В. Биков, Ю. Горошко, М. Жалдак, Ю. Рамський, Н. Морзе, З. Сейдаметова, С. Семеріков, Є. Смирнова-Трибульська, В. Франчук та інші. Доцільність використання веб-орієнтованих середовищ в освітньому процесі досліджували М. Гладун, М. Сабліна та інші. Різні аспекти проблеми впровадження та подальшого застосування дистанційної освіти розглядали Г. Іванченко, С. Мерінова, Дж. Мюллер та інші. Теоретичні і методичні засади різновидів комп'ютерного дизайну досліджували такі вчені, як С. Сьомка, Г. Брюханова, А. Дяченко та інші. Педагогічні умови реалізації профільного навчання та проблеми впровадження досліджували М. Корець, В. Кушнір, Ю. Грегорацук та інші.

Під час здійснення освітнього процесу в умовах карантинних обмежень докорінно змінились технології навчання. Все більше вчителів почали використовувати засоби дистанційної освіти в очній. Однак ряд

проблем залишилися невирішеними, зокрема ті, які пов'язані з уніфікацією програмного забезпечення в умовах карантинних обмежень.

Результати та дискусії. Веб-орієнтовані технології, які є нині передовими технологіями інформаційного суспільства, відіграють роль провідного інструмента інформатизації освіти [16]. Виняток не становить і розвиток програмного забезпечення, що використовується в комп'ютерному дизайні. За чинними програмами старшої школи з інформатики на рівні стандарту вивчаються елементи комп'ютерного дизайну у вибірковій частині «Графічний дизайн» [12]. Під комп'ютерним дизайном розуміють технології створення й опрацювання об'єктів, яким притаманні естетичні та функціональні властивості, розроблені за допомогою комп'ютерної техніки [17].

Розглянемо деякі особливості навчання комп'ютерного дизайну в старшій школі інформатичного профілю. Починати вивчення комп'ютерного дизайну доцільно з формування поняття «комп'ютерний дизайн» та його різновидів. До різновидів дизайну належать *поліграфічний або рекламно-поліграфічний дизайн, промисловий дизайн, веб-дизайн, дизайн архітектурного середовища, ландшафтний дизайн та інші*.

Для опанування кожного виду комп'ютерного дизайну доцільно застосовувати програмне забезпечення, в якому буде відображено особливості відповідного виду дизайну. Добір електронних ресурсів, що доцільно використовувати в процесі навчання комп'ютерного, дизайну ми проводили на основі загальних вимог до електронних освітніх ресурсів (ЕОР). До загальних вимог до ЕОР відносять: функціональність; безпечність; надійність функціонування; зручність використання для користувача; крос-платформність та відповідність засадам реалізації принципів державної політики цифрового розвитку [14].

Як приклад, розглянемо окремі різновиди дизайну і веб-орієнтовані середовища, що доцільно використовувати в процесі навчання комп'ютерного дизайну старшої школи інформатичного профілю.

Насамперед, *поліграфічний дизайн* як один з найголовніших та найбільш використовуваних видів комп'ютерного дизайну за всю історію існування дизайну. Учні старшої школи інформатичного профілю під час вивчення повинні розуміти, що поліграфічний дизайн безпосередньо базується на особливостях графіки та спрямований на створення поліграфічної продукції, яка включає різноманітні за формою, змістом, зовнішнім виглядом, обсягом, структурою, періодичністю та призначенням видання. Тому в процесі розробки дизайн-проекту за допомогою комп'ютерної техніки будь-якої поліграфічної продукції учні повинні розуміти характерні саме для цього виду дизайну особливості створення та друку. У зв'язку з цим у процесі навчання увагу учнів потрібно звернути на набір специфічних вимог, правил розміщення елементів на поліграфічній продукції, уміння правильно поєднувати кольори та шрифти [2].

Для опанування поліграфічного дизайну учнями на практиці нами було дібрано кілька веб-орієнтованих середовищ.

Середовище **ImageBot** (розроблено компанією Flamingtext, яка спеціалізується на додатках для роботи з поліграфічною продукцією. URL:

<https://flamingtext.com/imagebot/editor.jsp>) – це універсальний редактор, у якому можна працювати як з векторною, так і з растровою графікою. Особливостями цього середовища є те, що в ньому вбудована колекція ефектів для тексту, бібліотека тематичних векторних зображень, колекція ефектів і фігур, що дозволяє значно урізноманітнити власний дизайн, адже лінія та фігури є основою при створенні дизайну поліграфічної продукції [7].

Більш функціональним середовищем для створення власної поліграфічної продукції є середовище **Canva** (розроблене компанією, яка була заснована Мелані Перкінс 1 січня 2012 року в Сідней, Австралія. URL: <https://www.canva.com>). У середовищі розміщено велику кількість вже готових шаблонів у різних категоріях: логотипи, буклети, плакати, візитки, листівки, запрошення, флаєри, сертифікати, меню та інші. Також до особливостей цього середовища можна віднести те, що, обравши відповідний об'єкт для створення, з'являється певна коротка підказка, яка слугує роз'ясненням, що значно скорочує витрати часу на пошуки відповідей та пояснень. Недоліком такого середовища є те, що безкоштовне завантаження розробленого макету поліграфічної продукції після реєстрації, яка можлива за допомогою поштової скриньки або соціальної мережі Фейсбук, діє лише 30 днів з моменту першого завантаження [3].

За допомогою використання веб-орієнтованого середовища **Canva** можна значно урізноманітнити процес вивчення матеріалу, розвивати в учнів креативність, ініціативність та цифрову грамотність.

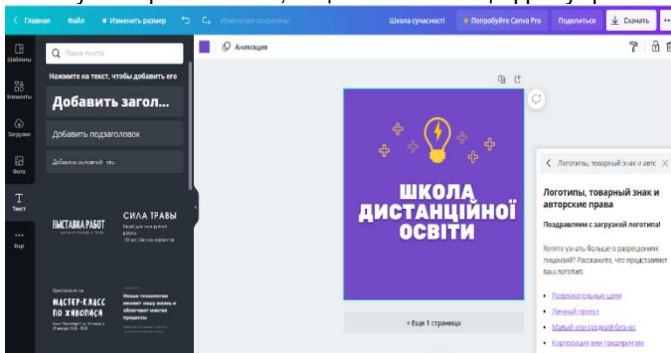

Рис. 1 Вікно веб-орієнтованого середовища Canva

Також для створення поліграфічної продукції можна використовувати ще такі веб-орієнтовані середовища, як **venngage** (розроблено компанією Юджин Ву. URL: <https://ua.venngage.com>), **crello** (розроблено компанією Depositphotos у 2017 році. URL: <https://crello.com/uk/>).

Розглянуті середовища доцільно використовувати комплексно. На початкових етапах опанування поліграфічного дизайну доцільно використовувати готові шаблони поліграфічної продукції з можливістю їх редагування. Це можна реалізувати в процесі використання веб-орієнтованих середовищ **Canva** або **Crello**. Після цього доречно використовувати середовище **ImageBot** для створення власного

індивідуального логотипу, адже це є одним з головних елементів поліграфічної продукції, який можна додати в раніше розроблений макет за допомогою середовища **Canva** або **Crello**, адже в цих середовищах можливість створення власного шрифту не передбачена.

Наступним різновидом дизайну, поняття про який доцільно сформулювати в учнів, є *дизайн архітектурного середовища, до якого відносять дизайн інтер'єру будинків або окремих приміщень та ландшафтний дизайн.*

Дизайн інтер'єру спрямований на проєктування інтер'єру приміщень з метою забезпечення естетичного вигляду та зручності діяльності людей у розроблювальному середовищі. Для виконання практичних робіт учням потрібно ознайомити зі стилями дизайну інтер'єру, їх особливостями і специфікою. У процесі виконання завдань з дизайну інтер'єрів, крім креативного мислення та фантазії, ще в учнів формуються і розвиваються навички креслення та просторова уява [13].

Для навчання учнів старшої школи інформатичного профілю відповідно до їх вікових особливостей доцільно використовувати веб-орієнтоване середовище **Planner5d** (розроблено Сергієм Носиревим і дизайнером Олексієм Шереметьєвим URL: <https://planner5d.com/editor/?key=648931b7b2d42d4713d199825f45d631>), за допомогою якого можна самостійно розробити план квартири чи будинку і для цього не потрібно ґрунтовних знань з архітектури. Planner5d є безкоштовним, але деякі можливості використання обмежені. Інтерфейс зручний, щоправда англомовний, але для розуміння достатньо початкового рівня знань англійської мови. У середовищі передбачена можливість роботи з 2D і 3D графікою, створення макетів багатоповерхового будинку, зміни товщини, кольору, текстури відповідних матеріалів, з яких розроблений будинок, та тих матеріалів, які розміщені в будинку [9].

Рис. 2 Вікно веб-орієнтованого середовища Planner5d
а) в 2d режимі б) в 3d режимі

Аналогічним ресурсом для створення інтер'єру є веб-орієнтоване середовище **IKEA Home Planner** (розроблено Inter IKEA Systems B. V. URL: <https://kitchenplanner.ikea.com/ua/UI/Pages/VPUI.htm>), за допомогою якого учні можуть самостійно планувати дизайн інтер'єру, добирати меблі відповідно до розмірів кімнати і кольорової гами, додавати декоративні елементи, продумувати освітлення та обирати матеріали, які будуть використовуватися. Особливістю цієї програми є те, що, завершивши виконання дизайну, учні бачать наближену

вартість всіх предметів, які є в магазині ІКЕА, та загальну вартість розробленого дизайну. Зберігати проекти можна тільки після реєстрації [6].

Обираючи веб-орієнтоване середовище для навчання учнів старшої школи інформатичного профілю, вчителів потрібно проаналізувати їх вікові особливості та мету, яку потрібно реалізувати за допомогою використання відповідного веб-орієнтованого середовища для роботи з дизайном інтер'єру. Для учнів старшої школи інформатичного профілю під час уроків доречним буде використання веб-орієнтованого середовища *Planner5d*, у процесі роботи з яким в учнів формуються основні навички роботи з подібними середовищами, поняття абстрактності, просторовості; розвивається логічне та абстрактне мислення, уява та креативність.

Після розробки власного дизайну інтер'єру учнів старшої школи інформатичного профілю доцільно ознайомити з проектуванням ландшафтного дизайну, принцип створення та вимоги якого є дуже схожими до принципів та вимог дизайну інтер'єру.

Ландшафтний дизайн має за мету розробку та впровадження елементів для оформлення земельної ділянки. Існує безліч рішень облаштування території земельної ділянки. Від того, наскільки професійно розроблений та впроваджений проект ландшафтного дизайну, залежить, чи буде на ділянці затишно й комфортно. Але перед проектуванням на комп'ютері потрібно ознайомитись з ділянкою, ґрунтом, місцевістю, адже від цього залежить результат [18].

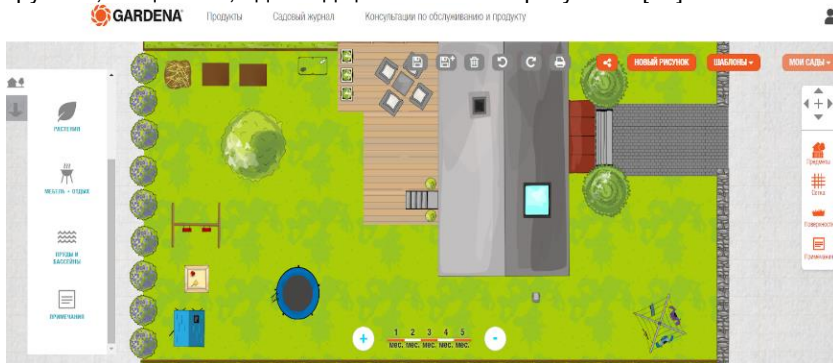

Рис. 3 Вікно веб-орієнтованого середовища Gardena

Для роботи над створенням власної садової ділянки ми пропонуємо використовувати веб-орієнтоване середовище **Gardena-planner** (розроблене в Німеччині Вернером Крессом і Еберхард Кастнер. URL: <https://my-garden.gardena.com/uk#>). У ньому розміщено велику кількість елементів, які розподілені за 5 категоріями, у процесі вибору елемента можна змінювати колір текстури, розмір елементів. Передбачена можливість збереження всіх створених проектів. Недоліком є те, що в середовищі не передбачено перегляд садової ділянки в 3д режимі [4].

Середовище ґрунтується на загальних навичках роботи з програмними середовищами, які здобуваються в ході навчання інформатики, та особливе навантаження покладається на творчість, фантазію та уяву.

Доцільно розглянути різновид дизайну, *веб-дизайн*, який з'явився не так давно, але вже є найбільш популярним та використовуваним. Робота з веб-розробкою потребує певних знань англійської мови – основ мови гіпертекстової розмітки HTML та каскадних таблиць CSS.

Зараз під веб-дизайном розуміють візуальне оформлення сторінок сайту, яке впливає на його зовнішнє сприйняття та відповідає вимогам сучасної естетики і який створюється при виконанні основних етапів розробки сучасного інформаційного середовища [15].

Для створення та оформлення дизайну маленьких і великих корпоративних сайтів, інтернет порталів, онлайн-магазинів, сайтів спільнот і персональних сторінок зручною веб-орієнтованою системою є відкрита універсальна система Joomla (розроблено некомерційною організацією Open Source Matters. URL: <https://downloads.joomla.org/ru/>). З учнями старшої школи інформатичного профілю це середовище доцільно використовувати з метою створення маленьких корпоративних сайтів, адже великі потребують особливих знань умінь та навичок [8].

Простим у використанні є безкоштовний веб-хостинг Google Sites (розроблено корпорацією Google Inc. URL: <https://sites.google.com/u/1/new?hl=ru&authuser=1>). Для використання цього сервісу знадобиться обліковий запис Google. Створення сайту починається з головної сторінки сервісу. Після натискання кнопки «Створити» учням буде запропоновано вказати назву сайту, його адресу, вибрати тему оформлення. Після створення сайту можна переходити до його заповнення [5].

При створенні власних сайтів за допомогою *Google Sites* учні набувають вміння, знання та навички, які можна згодом використовувати і в інших хостингах, що значно спростить процес навчання [16].

Окремим великим видом комп'ютерного дизайну є *промисловий дизайн*, головним завданням якого є створення помітного й ергономічного виробу, зберігши при цьому всі його якості як технологічні, так і функціональні. Окремі різновиди промислового дизайну можна опанувати в процесі навчання інших видів дизайну, а саме: поліграфічного дизайну та архітектурного дизайну (наприклад, при створенні дизайну коробок для пакування товарів чи створенні дизайну елементів вжитку). Однак виконання окремих завдань промислового дизайну потребує професійних знань, пов'язаних з технічними та функціональними характеристиками об'єктів, що розробляються, а це виходить за межі шкільних програм [10].

Висновки. Таким чином, на основі вищезазначеного можна зробити висновки, що використання веб-орієнтованих середовищ значно спрощує процес уніфікації програмного забезпечення, яке доцільно використовувати в процесі навчання комп'ютерного дизайну, адже потрібно для його застосування лише підключення до мережі інтернет.

Навички, набуті в процесі навчання інформатики та роботи з вищезазначеними веб-орієнтованими середовищами, можна застосовувати під час використання інших аналогічних середовищ як веб-орієнтованих, так і локальних, а також аналогічних середовищ професійного спрямування.

Вивчення комп'ютерного дизайну та закріплення знань за допомогою використання веб-орієнтованих середовищ у процесі навчання на уроках інформатики сприяє покращенню мотивації до самоосвіти та саморозвитку, розвитку цифрової компетентності та грамотності, креативності та фантазії, прагнення до опанування сучасними технологіями, що пов'язані із майбутньою професійною діяльністю.

Література

1. Розвиток теоретичних основ інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України : монографія / Биков В. Ю. та ін. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 214 с.
2. Брюханова Г. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців з дизайну друкованої продукції в Україні (60-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2016. 264 с.
3. Веб-орієнтоване середовище Canva. URL : <https://www.canva.com> (дата звернення 01.05.2022).
4. Веб-орієнтоване середовище Gardena-planner. URL: <https://my-garden.gardena.com/ru> дата звернення 01.05.2022).
5. Веб-орієнтоване середовище Google Sites. URL : <https://sites.google.com/u/1/new?hl=ru&authuser=1> (дата звернення 04.05.2022).
6. Веб-орієнтоване середовище IKEA Home Planner. URL : <https://kitchenplanner.ikea.com/ua/UI/Pages/VPUI.htm> (дата звернення 10.05.2022).
7. Веб-орієнтоване середовище ImageBot. URL : <https://flamingtext.com/imagebot/editor.jsp> (дата звернення 10.05.2022).
8. Веб-орієнтоване середовище Joomla!. URL : <https://downloads.joomla.org/ru/> (дата звернення 12.05.2022).
9. Веб-орієнтоване середовище Planner5d. URL : <https://planner5d.com/editor/?key=648931b7b2d42d4713d199825f45d631> (дата звернення 12.05.2022).
10. Дяченко А. Актуальні проблеми розвитку промислового дизайну в умовах сьогодення. *Матеріали конференцій МЦНД*. 2020. С. 17-21.
11. Жалдак М. І. Педагогічно виважене управління навчальною діяльністю – основа досконалості результатів навчання. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2018. Випуск 19 (26). С. 8-13.
12. Навчальна програма з інформатики для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. (Рівень Стандарту). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення 10.05.2022).
13. Основи дизайну архітектурного середовища : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 480 с.
14. Положення Міністерства освіти і науки Про електронні освітні ресурси. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#n13> (дата звернення 10.05.2022).
15. Рамський Ю. С., Олексюк В. П. Модель навчання майбутніх учителів інформатики застосування хмарних технологій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2018. № 20 (27). С. 28-32.

16. Франчук В. М. Методика навчання інформатичних дисциплін в педагогічних університетах з використанням веб-орієнтованих систем : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 434 с.

17. Що таке комп'ютерний дизайн? URL : <https://uk.education-wiki.com/3395304-what-is-computer-graphic-design> (дата звернення 15.05.2022).

18. Що таке ландшафтний дизайн? URL : <https://sad.ukr.bio.ua/articles/5526/> (дата звернення 15.05.2022).

References

1. Bykov, V. Yu. (2019). *Rozvytok teoretychnykh osnov informatyzatsiyi osvity` ta praktychna realizaciya informacijno-komunikacijnykh tehnologij v osvithij sferi Ukrainy* [Development of the theoretical bases of informatization of education and practical realization of information and communication technologies in the educational sphere of Ukraine : monograph]. Zhytomyr : ZhDU named after I. Franko. [in Ukrainian].

2. Briukhanova, H. V. (2016). *Profesijna pidgotovka majbutnix faxivciv z dyzajnu drukovanyoi produkciyi v Ukraini (60-ti roky` XX – pochatok XXI st.)* [Professional training of future specialists in the design of printed products in Ukraine (60s of the XX – early XXI century)] : dis. for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences : special. 13.00.04. Kyiv. [in Ukrainian].

3. Web-Based Environment Canva. Retrieved from : <https://www.canva.com> [in Australia].

4. Web-Based Environment Gardena-planner. Retrieved from: <https://my-garden.gardena.com/ru> [in Germany].

5. Web-Based Environment Google Sites. Retrieved from : <https://sites.google.com/u/1/new?hl=ru&authuser=1> [in California].

6. Web-Based Environment IKEA Home Planner. Retrieved from: <https://kitchenplanner.ikea.com/ua/UI/Pages/VPUI.htm> [in Sweden.].

7. Web-Based Environment ImageBot. Retrieved from : <https://flamingtext.com/imagebot/editor.jsp> [in Australia].

8. Web-Based Environment Joomla. Retrieved from: <https://downloads.joomla.org/ru/> [in Australia].

9. Web-Based Environment Planner5d. URL : <https://planner5d.com/editor/?key=648931b7b2d42d4713d199825f45d631> [in Lithuania].

10. Dyachenko, A. (2020). *Aktual`ni problemy rozvytku promyslovogo dyzajnu v umovax s`ogodennya* [Actual problems of industrial design development in today's conditions]. Materialy` konferencij MCzND – Proceeding of INCS conferences, 17-21 [in Ukrainian].

11. Zhaldak, M. I. (2018). *Pedagogichno vy`vazhene upravlinnya navchal`noy diyal`nistyu – osnova doskonalosti rezul`tativ navchannya* [Pedagogically balanced management of educational activities – the basis of perfection of learning outcomes]. Naukovy`j chasopy`s NPU im. M. P. Dragomanova – Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv, Issue 19 (26), 8-13 [in Ukrainian].

12. *Navchal`na programa z informaty`ky` dlya uchniv 10-11 klasiv zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv. (Riven` Standartu)* (2018). [Curriculum in computer science for students of 10-11 grades of secondary schools. (Standard level)]. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> [in Ukrainian].

13. *Osnovy` dy`zajnu arhitekturnogo seredovy`shha* (2020). [Fundamentals of architectural environment design : a textbook]. Kyiv: Lira-K Publishing House [in Ukrainian].

14. *Polozhennya Ministerstva osvity` i nauky` Pro elektronni osvitni resursy* (2019). [Regulations of the Ministry of Education and Science on electronic educational

resources]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#n13> [in Ukrainian].

15. Ramskyi, Yu. S, Oleksyuk, V. P (2018). *Model' navchannya majbutnix uchy'teliv informaty'ky' zastosuvannya xmar'ny'x tehnologij* [Model of training future teachers of computer science using cloud technologies]. *Naukovy'j chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya № 2. Komp'yuterno-orientovani sy'stemy' navchannya*. – Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series № 2. Computer-based learning systems, № 20 (27), 28-32 [in Ukrainian].

16. Franchuk, V. M. (2020). *Metodyka navchannya informatychnykh dyscyplin v pedagogichnykh universytetax z vykorystanniam veb-orientovany'x sy'stem : monografiya*. [Methods of teaching computer science disciplines in pedagogical universities using web-oriented systems: a monograph]. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University [in Ukrainian].

17. *Shho take kompyuternyj dy'zajn?* (2021). [What is computer design?] Retrieved from : <https://uk.education-wiki.com/3395304-what-is-computer-graphic-design> [in Norway].

18. *Shho take landshaftny'j dy'zajn?* (2016). [What is landscape design?] Retrieved from : <https://sad.ukr.bio.ua/articles/5526/> [in France].

АНОТАЦІЯ.

Інформатизація суспільства, упровадження у сферу освіти засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій відкривають нові перспективи для підвищення ефективності навчально-виховного процесу та самоосвіти. В умовах розвитку сучасних технологій, апаратного забезпечення комп'ютера та різноманітного програмного забезпечення відбуваються швидкі та якісні зміни в технологіях опрацювання даних. Саме веб-орієнтовані технології, які є нині передовими технологіями інформаційного суспільства, відіграють роль провідного інструменту інформатизації освіти. Виняток не становить і розвиток програмного забезпечення, що використовується в процесі вивчення комп'ютерного дизайну.

У статті обґрунтовується необхідність використання веб-орієнтованих середовищ навчального призначення в процесі вивчення комп'ютерного дизайну учнями старшої школи інформатичного профілю. Під час навчання інформатики в класах передбачено виконання навчальних завдань як на уроках в школі, так і вдома. Забезпечення всіх учнів доступом до уніфікованого програмного забезпечення є проблематичним, адже у всіх різні комп'ютери, зокрема можуть бути різні операційні системи. Починаючи з 12 березня 2020 року, навчання учнів тривалий час відбувається дистанційно. Більшість учителів інформатики зіткнулись з проблемою, як уніфікувати програмне забезпечення для опанування навчального матеріалу на уроках інформатики. Одним з шляхів вирішення цієї проблеми є використання веб-орієнтованих середовищ. Розглянуто види комп'ютерного дизайну та відповідно до вікових особливостей учнів і цілей навчання дібрано веб-орієнтоване програмне забезпечення, використання якого значно спрощує організацію і здійснення освітнього процесу. Під час використання веб-орієнтованих середовищ не потрібно додаткових знань щодо їх налаштування, адже використання таких середовищ є незалежним від технічних характеристик комп'ютера, а потрібно лише підключення до мережі Інтернет.

Ключові слова: інформатизація освіти, комп'ютерний дизайн, комп'ютерна графіка, веб-орієнтоване середовище, інформаційно-комунікаційні технології.

УДК 378.091.3 : 377.011.3-051 : 640.4
DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-149-156

**INFORMATION SUPPORT OF THE EDUCATIONAL PROCESS
IN THE STUDY OF PRODUCT QUALITY MANAGEMENT
AND HOTEL AND RESTAURANT SERVICES**

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
ПРИ ВИВЧЕННІ ПИТАНЬ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ
ТА ПОСЛУГ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА**

Alexander KORETS,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

m.s.korets@npu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1098-5184>

Svetlana ISHCENKO,
Doctor of philosophy, senior
lecturer

s.m.ischenko@npu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-5791-803X>

National Pedagogical Dragomanov
University

✉ 9, Pirogova st., Kiev, 01601

Олександр КОРЕЦЬ,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Світлана ІЩЕНКО,
доктор філософії, старший
викладач

Національний педагогічний
університет імені
М. П. Драгоманова

✉ вул. Пирогова, 9. м. Київ,
01601

Original manuscript received: May 25, 2022

Revised manuscript accepted: June 06, 2022

ABSTRACT

The article analyzes and considers the information support of the educational process in the process of studying the quality management of products and services in the hotel and restaurant industry by future teachers of vocational training. It is proved that insufficient information support leads to a gradual lag behind the general trends of training highly qualified teachers of vocational training.

The main components of students' knowledge system formation on organizational, normative and legal issues of quality management of the industry, principles of functioning of quality management systems, skills and abilities of organization and quality control of public catering products, creation of quality management systems by means of information support are determined and substantiated.

The study of quality management of products and services in the hotel and restaurant industry requires constant improvement and updating, which is impossible without the use of information support. It improves the level of knowledge, skills and abilities of both teachers and students, allows to meet the needs of scientific literacy, stimulates intellectual development, creates conditions for a rich and active information environment, continuous self-education and self-control. There is a need to find effective ways, methods and tools for processing information flows, their evaluation and selection. It is important that new information complements the study material, contributes to the expansion and deepening of

students' knowledge, supports the professional level of teachers, promotes effective management decisions.

The introduction and application of innovative techniques is rapidly developing in the field of education. Information resources have become an integral part of modern reality, create unique conditions for research, analysis and development of the food industry, enrich the educational process with new ideas, which is the basis for professional growth of future teachers. The use of electronic educational resources allows to saturate the information environment and make changes in the scientific and methodological work of the educational institution [5].

Key words: *information support, information environment, quality management, hotel and restaurant management, professional training, teacher of professional training.*

Вступ. Аналіз джерел щодо визначення поняття «інформаційне забезпечення» дозволило зробити висновок, що його багатозначність залежить від сфери застосування й наукових підходів, які застосовують учені до його формулювання; відповідно визначаються й види інформації, інформаційні ресурси та процеси [2]. Останнім часом помітно зростає зацікавленість учених у вивченні проблем інформації як основного складника інформаційного забезпечення. Також уточнено найбільш значущі ознаки інформації: самостійність інформації відносно її носія; кількісна визначеність, суб'єктивний характер інформації як результат інтелектуальної діяльності суб'єкта, можливості багаторазового її використання суб'єктами [3]. Такий погляд на роль інформації ґрунтується на розумінні, що будь-який процес потребує певної інформації для його здійснення.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві» є якість продукції та послуг в готельно-ресторанному господарстві. Основні завдання: розгляд теоретичних засад управління якістю; формування науково-теоретичної бази оцінювання якості продукції та послуг в готельно-ресторанному господарстві; вивчення вимог нормативної документації до складників діяльності закладів готельно-ресторанного господарства; формування навичок вимірювання та оцінювання якості продукції та послуг готельно-ресторанного господарства.

Теоретичні та організаційні аспекти застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті розкрито у працях В. Бикова, Н. Морзе, В. Руденка; методологічні основи побудови і функціонування інформаційних систем у закладах освіти розкриваються І. Вовчак, В. Гуменюк, Л. Калініною та іншими. Ці дослідження та розроблення інших науковців стали базовими для визначення та обґрунтування складників інформаційного забезпечення. [2]. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що вченими активно вивчаються проблеми організації, змісту, засобів, методів і видів інформаційного забезпечення освітнього процесу.

Увага науковців до забезпечення різноманітних процесів життєдіяльності людини належною інформацією призвела до появи багатьох визначень поняття «інформаційне забезпечення» відповідно до сфери дослідження, зокрема, його трактують як створення інформаційних умов функціонування системи, забезпечення необхідною

інформацією, включення в систему засобів пошуку, отримання, зберігання, накопичення, передавання, обробки інформації, організація банків даних [7] забезпечення фактичними даними управлінських структур; використання даних для автоматизованих систем управління; використання інформації для забезпечення навчальної діяльності [8].

Метою статті є дослідити інформаційне забезпечення освітнього процесу під час вивчення управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві майбутніми педагогами професійного навчання.

Результати та дискусії. Інформаційне забезпечення управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві у фаховій підготовці майбутніх педагогів професійного навчання – це складна і доки не структурована функція, яка не може реалізовуватися через спрощені підходи – підключенням до інтернет чи збільшенням кількості комп'ютерної техніки. У центрі уваги має бути насамперед інформація, попередньо підготовлена шляхом відбору, систематизації, цільового спрямування, набуття відповідних форм тощо.

Відтак, інформаційне забезпечення слід розуміти як цілеспрямовано дібрану й систематизовану сукупність інформації, яка необхідна для здійснення освітнього процесу, та комплекс відповідних інформаційних ресурсів, джерел й технологій, що забезпечують здійснення інформаційних процесів на всіх етапах вивчення управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві.

Концептуальними засадами інформаційного забезпечення підготовки педагогів професійного навчання є вихідні теоретичні положення інформатики, предметом вивчення якої є структура й загальні властивості інформації; нормативно-правова база, що регламентує науково-дослідницьку та інформаційну діяльність, інноваційні процеси в освіті [2].

Для розроблення та обґрунтування складників інформаційного забезпечення фахової підготовки майбутніх педагогів професійного навчання під час вивчення управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві пропонуємо визначити такі принципи:

1. Принцип цільового застосування інформації, інформаційних засобів та технологій на всіх етапах освітнього процесу, головним чинником якого є чітке визначення:

а) *мети* навчальної дисципліни «Управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві»: формування в студентів системи знань щодо організаційних, нормативно-правових питань управління якістю продукції галузі, принципів функціонування систем управління якістю, уміння та навичок організації і контролю якості продукції громадського харчування, створення систем управління якістю та цілей кожного його етапу, формулювання адекватних завдань для їх реалізації і визначення інформаційних ресурсів, методів і засобів роботи з інформацією;

б) *завдань*: розгляд теоретичних засад управління якістю, проблеми і методи сучасного управління якістю, його організаційні системи; формування науково-теоретичної і методичної бази оцінювання якості продукції галузі;

вивчення сучасних методів досліджень якості напівфабрикатів і готової продукції (арбітражні, стандартизовані і експрес-методи); вивчення вимог нормативної документації до складників діяльності закладів готельно-ресторанного господарства.

2. Принцип системності, який забезпечує взаємозалежність складників інформаційного забезпечення навчальної дисципліни та їх взаємодію, що має спрямування на результативність навчання.

3. Принцип ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій, що передбачає: використання програмних продуктів та інформаційних ресурсів на кожному етапі вивчення управління якістю продукції громадського харчування; мотивацію студентів до підвищення їхнього рівня володіння інформаційно-комунікаційними технологіями, на основі самостійного опанування комп'ютерних засобів і програм, упровадження дистанційного навчання.

4. Принцип надійності інформації, який зумовлює визначенням критеріїв відбору інформації для освітнього процесу, що розкриває зміст інформаційних ресурсів.

5. Принцип інформаційної безпеки, що передбачає оптимальне співвідношення між доступом і захистом інформації, інформаційних ресурсів і продуктів наукової діяльності; визначення інформації закритого і відкритого типу та правил доступу до неї; забезпечення захисту авторських прав об'єктів інтелектуальної власності (проблемою є розміщення і захист інформації в мережі Інтернет, яка посилюється низьким рівнем інформаційної культури користувачів) [2].

6. Принцип регулювання інформаційних відносин, який діє в межах організаційно-функціональних форм регламентації відносин між студентами і викладачами.

Отже, інформаційне забезпечення управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві у фаховій підготовці майбутніх педагогів професійного навчання можемо розглядати як цілісну систему, що поєднує концептуальні погляди на інформацію як об'єкт і предмет дослідження, зміст інформаційних ресурсів, доступність інформаційних джерел, технології здійснення і регулювання інформаційних процесів на всіх етапах освітнього процесу, що загалом задовольняє інформаційні потреби студентів.

Інформаційні потреби майбутніх педагогів професійного навчання в процесі вивчення основних засад управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві означено як наявність відібраної та систематизованої інформації про предмет і об'єкт дослідження; можливість використання наявних інформаційних ресурсів та створення нових для акумулювання інформації в процесі фахової підготовки; застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і засобів мережі Інтернет для здійснення інформаційних процесів; доступ до світового інформаційного простору в галузі готельно-ресторанного господарства.

Вивчення інформаційних потреб майбутніх педагогів професійного навчання дало змогу визначити основні складники інформаційного забезпечення освітнього компонента «Управління якістю продукції та послуг у

готельно-ресторанному господарстві», якими є: інформація, необхідна для здійснення освітнього процесу; джерела інформації (традиційні та сучасні); інформаційні ресурси (бази, банки даних, бібліотеки); інформаційні процеси (пошук, збирання, відбір, оброблення, збереження, оцінювання, захист і поширення інформації про результати навчання).

У процесі фахової підготовки майбутні педагоги професійного навчання стикаються з величезним обсягом різноманітної інформації з проблем управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві, тому під час організації освітнього процесу доцільно готувати їх до роботи з інформацією, інформаційними ресурсами та методами і технологіями здійснення інформаційних процесів.

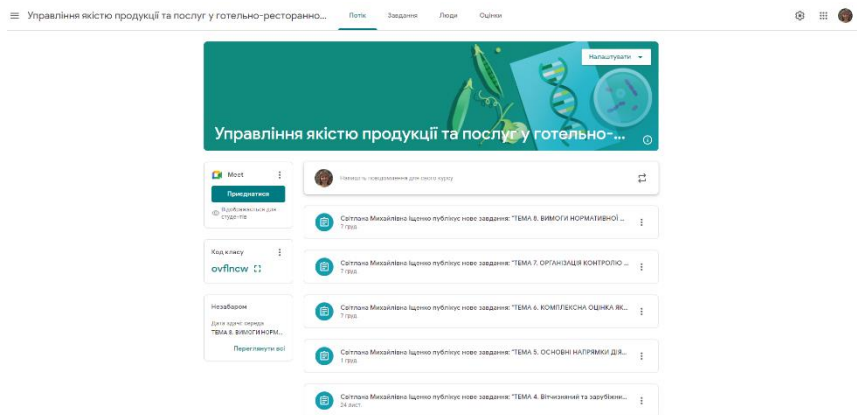

Рис. 1 Зображення електронного курсу в системі Google Classroom

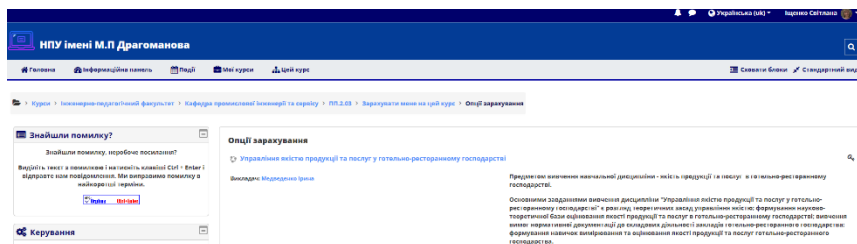

Рис. 2 Зображення електронного курсу в системі MOODLE

Найважливіший елемент навчальної діяльності студентів є педагогічна взаємодія, яка дає змогу використовувати сучасні інформаційні технології, зокрема дистанційне навчання. Обсяг навчального матеріалу дисципліни «Управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві» достатньо складно засвоїти в рамках виділеного та їх вивчення часу, користуючись при цьому лише традиційними засобами та методами навчання. Оскільки ця дисципліна містить два змістових модулі, наповнення

яких є особливо важливим у ході формування предметно-методологічних і техніко-технологічних компетентностей майбутніх педагогів професійного навчання, ми пропонуємо цю проблему шляхом інформаційного забезпечення дистанційного навчання студентів через використання електронних курсів за допомогою Google Classroom

<https://classroom.google.com/c/NDExNjQ3Njc5Nzk1> (рис. 1) і MOODLE (рис. 2) <https://moodle.npu.edu.ua/enrol/index.php?id=4254>.

Запропоновані інформаційно-навчальні середовища Google Classroom і MOODLE дають змогу викладачеві оперативно отримувати інформацію про навчально-пізнавальну активність студента впродовж всього семестру, надавати йому вчасну допомогу, коригувати самостійну роботу, ефективно спостерігати за успішністю і зберігати в архіві динаміку навчальних досягнень кожного здобувача [6]. У дослідженнях учених значна увага приділяється ролі інформації та інформаційних джерел у підготовці студентів, а також охарактеризовано специфіку студентських інформаційних зв'язків [1].

Джерела інформації класифікуємо за видами її носіїв (паперові, електронні, аудіо, відео) та передавання на традиційні (бібліотеки, фахові видання, відвідування відкритих лекцій відомих учених, масові заходи (науково-практичні конференції, семінари, майстер-класи) і сучасні – електронні бібліотеки, сайти наукових установ і організацій, блоги вчених, вебінари.

Відтак, діяльність наукової бібліотеки повинна бути спрямована на створення комфортного для студентів інформаційного середовища, підвищення якості послуг, розвиток та вдосконалення традиційних і сучасних технологій інформаційного забезпечення. Сьогодні університетська бібліотека – це простір для наукової творчості, свого роду центр освітньої діяльності, точка входу в цифровий інформаційний світ, за допомогою якого можливо знайти потрібну інформацію. Бібліотека підтримує зусилля міжнародної наукової спільноти із забезпечення вільного доступу до дослідницької літератури через Інтернет. Зокрема, активно ведеться робота з наповнення та редагування Інституційного Репозитарію Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (ENPUiR- <http://enpuir.npu.edu.ua>), зареєстрованого у 2011 році (ISSN 2310-8290); фонд репозитарію складає понад 10 тис. праць науковців.

Наукова бібліотека постійно використовує можливості донесення інформації до студентів та викладачів як учасника проєктів ElibUkr та EVERUM, а також самостійно укладаючи угоди про доступ до ресурсів авторитетних наукових баз даних. Це дає змогу студентам скористатись джерелами багатьох світових відомих баз даних (всього було відкрито 30 тестових доступів): Alexander Street Press, BioOne, GaleCengageLearning, ISSU, Springer, Wiley Online Library, EBSCO, German News Service_ De Gruyter тощо.

Наукова бібліотека перейшла на електронне обслуговування читачів: електронний облік видачі літератури, електронне замовлення. Авторизація на сайті бібліотеки дозволяє читачам замовляти літературу у відділеному режимі, дистанційного доступу до ресурсів, що прискорило та оптимізувало роботу бібліотеки; створено власні акаунти в соціальних мережах (FB, Twitter), що

дозволяє оперативно поширювати інформацію серед студентів [4]. Найбільш популярними серед здобувачів вищої освіти є сучасні інформаційні джерела, що пояснюється їх можливостями прискорення інформаційних процесів (збирання, передавання інформації), доступу до віддалених інформаційних ресурсів та використання їх у будь-який зручний для користувача час [2]. Інтернет-ресурси можна вважати базовим елементом інформаційного забезпечення освітнього процесу; варто зауважити, що потрібно підвищувати рівень інформаційної культури студентів як користувачів і розробників інформаційних ресурсів.

Висновки. Визначення, обґрунтування та застосування основних складників інформаційного забезпечення управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві у фаховій підготовці майбутніх педагогів професійного навчання сприятиме задоволенню їх інформаційних потреб, підвищенню якості їх роботи з інформацією, ефективності використання традиційних і сучасних інформаційних джерел, набуттю навичок визначення надійних інформаційних ресурсів і створення власних, підвищенню рівня інформаційної культури.

Література

1. Білоусова Т. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2004. 120 с.
2. Гораш К. В. Складові інформаційного забезпечення науково-дослідницької діяльності студентів вищих навчальних закладів URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_2/4.pdf (дата звернення: 19.04.2022)
3. Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології : монографія. Київ : Інформавтор, 2008. 472 с.
4. Савенкова Л. В. Інформаційна підтримка науковою бібліотекою освітнього процесу в університеті URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13851/Dopovid%20%281%29.pd?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 19.04.2022)
5. Скварок М. Ю. Особливості професійної підготовки майбутніх інженерів педагогів з проектування одягу. URL : <http://surl.li/cbnpr> (дата звернення: 30.03.2022 р.)
6. Умрик М. А. Актуальність дистанційного навчання в процесі навчання студентів мережевого покоління. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 2 : Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. Київ, 2014. Вип. 14 (21). С. 77-82.

References

1. Bilousova, T. (2004). *Osnovy naukovykh doslidzhen : navch. posib.* [Fundamentals of scientific research: textbook way]. Kamianets-Podilskyi : Kamianets-Podilskyi derzh. un-t. [in Ukrainian].
2. Horash, K. V. (2014). *Skladovi informatsiinoho zabezpechennia naukovodoslidnytskoi diialnosti studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Components of information support of research activities of students of higher educational institutions]. URL : http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_2/4.pdf (data zvernennia: 19.04.2022). [in Ukrainian].
3. Kalinina, L. M. (2008). *Informatsiyne upravlinnya zahal'noosvitnim navchal'nym zakladom: systemy, protsesy, tekhnolohiyi : monohrfiya* [Information

management of a general educational institution: systems, processes, technologies: monograph]. Kyiv : Informavtodor. [in Ukrainian].

4. Savenkova, L. V. (2012). *Informatsiyna pidtrymka naukovoju bibliotekoyu osvith'oho protsesu v universyteti* [Information support of the scientific library of the educational process at the university]. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13851/Dopovid%20%281%29.pd?sequence=1&isAllowed=y> (access date: 19.04.2022) [in Ukrainian].

5. Skvarok, M. Yu. (2015). *Osoblyvosti profesijnoyi pidhotovky maybutnikh inzheneriv pedahohiv z proektuvannya odyahu*. [Peculiarities of professional training of future engineers of teachers in clothing design]. URL : <http://surf.li/cbnpr> (access date: 30.03.2022) [in Ukrainian].

6. Umyrk, M. A. (2014). *Aktual'nist' dystantsiynoho navchannya v protsesi navchannya studentiv merezhevoho pokolinnya* [The relevance of distance learning in the learning process of students of the network generation]. *Naukovy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 2 : Komp'yuterno-oriyentovani systemy navchannya*. Kyiv, Vyp. 14 (21), 77-82. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано і розглянуто інформаційне забезпечення освітнього процесу під час вивчення дисципліни «Управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві» майбутніми педагогами професійного навчання. Доведено, що недостатнє інформаційне забезпечення призводить до поступового відставання від загальних тенденцій підготовки висококваліфікованих педагогів професійного навчання.

Визначено та обґрунтовано основні складники формування в студентів системи знань щодо організаційних, нормативно-правових питань управління якістю продукції галузі, принципів функціонування систем управління якістю, уміння та навиків організації і контролю якості продукції громадського харчування, створення систем управління якістю за допомогою засобів інформаційного забезпечення.

Вивчення освітнього компонента «Управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві» потребує постійного вдосконалення та оновлення, що неможливе без використання інформаційного забезпечення. Це покращує рівень знань, умінь та навичок як викладачів, так і студентів; дозволяє реалізувати потреби наукової грамотності; стимулює інтелектуальний розвиток; створює умови насиченого та активного інформаційного середовища, неперервної самоосвіти, а також самоконтролю. Виникає потреба в пошуку ефективних шляхів, методів та інструментів опрацювання інформаційних потоків, їх оцінки і відбору. Важливо, щоб нова інформація доповнювала навчальний матеріал, сприяла розширенню та поглибленню знань студентів, підтримувала професійний рівень педагогів, сприяла ефективним управлінським рішенням.

Упровадження та застосування інноваційної техніки набуває бурхливого розвитку в освітній галузі. Інформаційні ресурси стали невід'ємною частиною сучасної дійсності, створюють унікальні умови для дослідження, аналізу та розвитку харчової галузі, дозволяють збагатити освітній процес новими ідеями, що є основою для професійного зростання майбутніх педагогів професійного навчання.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, інформаційне середовище, управління якістю, готельно-ресторанне господарство, фахова підготовка, педагог професійного навчання.

УДК 001.89.378.018.43

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-157-165

SCIENTIFIC RESEARCHES AND STUDYING AT HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS AS A NECESSITY DURING THE DISTANCE LEARNING
IN THE DIFFICULT COUNTRY CIRCUMSTANCES

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ
В ДИСТАНЦІЙНОМУ ФОРМАТІ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ
В СКЛАДНИХ ДЛЯ КРАЇНИ УМОВАХ

Lyudmila KOROVCHUK,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

luda.iv13a@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8760-2992>

Lutsk National Technical
University,

✉ 75, street Lvivska,
Lutsk, Volyn region, 43018

Людмила КОРОБЧУК,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Луцький національний технічний
університет,

✉ вул. Львівська, 75
м. Луцьк, Волинська обл., 43018

Original manuscript received: May 23, 2022

Revised manuscript accepted: June 11, 2022

ABSTRACT

The article evaluates the use of research activities and higher education in distance learning format and proves their need during difficult circumstances in the country.

The main methods and methods of research are indicated. The views and points of view of modern scientists on distance learning and education and their practical application are analyzed. In order to ensure its practicality, the scientific article describes the experimental work which we have conducted in the form of an online survey among specialists of the first and fourth years studying for the specialties «Agronomy» and «Ecology». According to the results of the experiment, the main forms of research activity of applicants of higher education institutions are emphasized.

At higher educational institutions distance learning is based on rationally selected methods of studying, information technologies, principles of studying, etc. In practical use, they act as forms and methods of organizing educational and scientific activities. The main methods are described: the method of individualized learning, the method of problem presentation of educational material, the research method, the method of projects. Proposals were made in the educational process to attract innovative and individual games, business games, problem-oriented games, situation modeling.

The article highlights the main tasks that are being solved due to the introduction of distance learning and education at higher institution, as well as the list of opportunities that can be obtained in the end. It is emphasized the need for motivation, which should stimulate the applicant of education to positive action in the scientific and educational process and further development of it as a specialist. The importance of the form of feedback from applicants and the role of a teacher in the management work of scientific activities of educational applicants is stated. It is concluded that the remote format of research and training at higher education institutions is primarily different from traditional

ones, in parallel with that it has a future in the education system, but should not replace traditional education.

Key words: *distance format, scientific research, education, students of education, research work.*

Вступ. Заклади вищої освіти беруть участь у формуванні системи, котра надає можливості молодій людині розвиватися в сучасній реальності та розширювати всебічний розвиток особистості.

Відповідні якості, навички та вміння формуються не лише в межах навчальної діяльності, а й у процесі науково-дослідної роботи здобувачів. А це, у свою чергу, спрямовує їх самореалізацію у фаховій діяльності.

Навчання в дистанційному форматі нині стає все більш затребуваним у нашій освіті. Багато країн світу давно практикують дистанційну форму навчання та освіти. Вважається, що в подальшому їх роль буде більш вагомою за рахунок різнобічності, гнучкості й доступності. Власне це й визначає актуальність нашого дослідження.

Мета статті – вивчення необхідності застосування дистанційної форми для наукових досліджень та навчання у вищій школі в непростих для країни умовах.

Методи та методики дослідження. З метою рішення поставлених завдань та перевірки теоретичних положень у статті застосовувалась сукупність емпіричних та теоретичних методів наукових досліджень, а саме: теоретичний аналіз наукової літератури заданої тематики, онлайн тести-опитувальники, обробка отриманих експериментальних даних.

Аналіз сучасної наукової літератури засвідчує, що питаннями дистанційної освіти займалися вітчизняні науковці: Так, А. Коваленко [2] провела характеристику організаційно-методологічної моделі дистанційного навчання, визначивши його основні переваги й недоліки, методи, котрі слугують швидкому засвоєнню й росту компетенцій, а також охарактеризувала найякісніші форми організаційних занять; схвалила переваги онлайн-занять; прояснила перспективи розвитку подальшого дистанційного навчання. А. Олешко, О. Ровнягін, В. Годз [5] у своїх роботах виділили провідну думку суті дистанційного навчання, відзначивши виняткові риси онлайн-курсів, телекомунікаційних технологій, навчальних платформ у розвитку студентськоцентричної моделі в закладах вищої освіти (ЗВО). О. Салун, О. Павлова, К. Вовк, О. Гайдукова, Є. Ніколенко [7] провели оцінювання основних питань, які трапляються викладачам при дистанційному навчанні й наукових дослідженнях. Вони вважають, що завдяки такій формі навчання формується майбутнє в галузі вітчизняних знань та освіти. Н. Теренда, М. Горішний, Н. Панчишин [8] розробили й провели онлайн-анкетування серед здобувачів. Як результат, схиляються до думки, що інтерактивні платформи значно поліпшують виклад і засвоєння навчального матеріалу та служать зростом мотиваційного фактору.

З метою визначення практичності та ефективності впровадження дистанційної форми для організації навчальної та науково-дослідної

діяльності здобувачів ми провели експериментальну роботу у вигляді онлайн-опитування серед студентів першого та четвертого курсів, котрі навчаються за спеціальністю «Агрономія» та «Екологія». Загалом респондентів було 50 (20 – першого курсу за спеціальністю «Агрономія» та 30 четвертого курсу – «Екологія»).

В онлайн-тести містили запитання, при ознайомленні з якими відбувається міркування, досліджувані здобувачем. Запитання стосувалися труднощів дистанційного навчання, науково-дослідної діяльності та ефективності здобутих знань та навичок.

Фактично всі здобувачі вищої освіти першого року навчання відповіли однаково – була складність, адже вони ще не зовсім знайомі із платформами навчання, комунікацією, гнучкістю та мобільністю. Здобувачі четвертого курсу поставилися з розумінням у необхідності здобування освіти дистанційно, а вміння й навички в них вже сформовані протягом карантинного періоду.

Хоча у двох опитувальних групах було відмічено позитивні та негативні аспекти дистанційного формату навчання, разом з тим акцентувалась увага на необхідності застосування дистанційного навчання для розвитку науково-дослідної діяльності здобувачів вищої освіти в складних для країни умовах.

Результати та дискусії. Основними властивостями дистанційного навчання можемо назвати можливість здобуття освіти за межами ЗВО, коли спілкування з викладачем та засвоєння навчального матеріалу відбувається за допомогою інтернет мережі.

У закладах вищої освіти дистанційне навчання включає в себе використання сучасних, правильно підібраних методів навчання, інформаційних технологій та комп'ютерних телекомунікацій.

Дистанційна форма навчання надає змогу вирішувати низку педагогічних завдань, серед яких слід відзначити: розширення світогляду здобувачів та зростання їх соціальної активності й статусу; підвищення ефективності освіти за рахунок використання педагогічного ресурсу закладів вищої освіти; формування якісного освітнього простору; розвиток уміння обговорювати різні точки зору та критичного мислення; створення однакових можливостей здобуття освіти, а педагогам – навчати в будь-яких регіонах країни та за її кордонами; засвоєння значного обсягу інформації за короткий період часу; участь у різних онлайн заходах та підвищення кваліфікації не лише здобувачів, а й викладачів; формування пізнавальної активності; одночасне засвоєння кількох курсів; можливість використання гнучкого графіку для проведення занять, курсів, семінарів; формування мотивації в здобувачів до самостійної/індивідуальної роботи; індивідуальний підхід до поглибленого розв'язання поставлених завдань через індивідуальний підхід, котрий раніше знаходився в тіні колективного тощо [6].

Необхідно брати до уваги те, що науково-дослідна діяльність (НДД) здобувачів вищої освіти нині є складником сучасної системи навчання в ЗВО й охоплює не лише науково-дослідну роботу, укорінену

в процес навчання, а й таку, котра рівнобіжно розвивається в освітньому процесі.

За результатами проведеного дослідження варто відмітити, що найвагомішими формами НДД у здобувачів вважаються:

- 1) підготовка та написання наукових праць (есе, тез, статей);
- 2) участь у наукових, методичних, науково-практичних конференціях чи олімпіадах (очно чи дистанційно);
- 3) активна участь у роботі наукових, профільних гуртках чи секціях;
- 4) розробка та підготовка індивідуальних проєктів тощо.

При цьому роль викладача не зводиться до примітивної передачі інформації. Самостійна освітня діяльність здобувачів та їх відповідальність за її результати є базою якості дистанційної освіти, особливо в непростих для нашої країни умовах.

Аналізуючи позитивні риси сьогодишнього дистанційного навчання, ми відчуваємо, що вона надає певні можливості: для перевірки навичок та знань засвоєних здобувачем; користуватись архівами навчальних матеріалів (відсутність проблеми нестачі навчальних матеріалів); аналізувати оцінки результатів та, власне, процес навчання, котрим є можливість керувати (відмічати, як регулярно здобувач заходив на платформу електронного навчання, скільки відводилось часу для засвоєння матеріалу та виконання завдань); які саме теми навчальних курсів були найскладнішими для засвоєння тощо) [9].

Окрім того, позитивні бачення дистанційного навчання та наукових досліджень цілком очевидні: до уваги взято індивідуально-особистісні властивості здобувачів та їх стан здоров'я (психологічний, фізичний), грамотний розподіл ресурсів, можливість економії часу, а також зручність й комфортність. У цьому процесі значна роль відводиться мотивації здобувача, точніше, комплексу мотивів, котрі стимулюють до позитивної дії.

1. Індивідуальні джерела мотивації. Серед інших джерел вони посідають особливе місце: осередки, котрі спричиняють прагнення до самореалізації, самовдосконалення та самоствердження в навчальній та науковій діяльності; стереотипи, установки, інтереси, еталони, потреби тощо.

2. Зовнішня мотивація окреслюється можливостями (необхідні для підготовки й проведення науково-дослідної роботи), очікуваннями та вимогами:

- очікування, котрі проявляються в нейтральному чи позитивному плані соціуму до науково-дослідної роботи;
- вимоги, котрі безпосередньо залежать від необхідності діяльності та спілкування, дотримання суспільних норм поведінки.

3. Внутрішня мотивація формує прагнення до соціально схвалюваних дій та досягнень (пізнавальні та соціальні потреби) [1].

У дистанційній формі навчання та освіти існує реальний доказ поєднання індустріальної галузі з педагогікою:

1. Освітня єдність має функціонувати, попри всілякі небезпеки й ризики, котрі забезпечують життя й діяльність суб'єкта, а також подаються інформатизацією процесів та автоматизацією.

2. Освітня єдність функціонує в послідовності переваг коштів, котрі забезпечуються інформаційними процесами та автоматизацією, що є невід'ємним фактором у сучасному житті й діяльності особистості.

Можна отримати різноманітні навчально-освітні послуги, не виходячи з дому (укриття). Усі досягнення спрямовані на забезпечення людині поліпшених умов та звільнення ресурсів для наукової чи творчої діяльності. Остання за допомогою теоретичних та інформаційних ресурсів понукає до життя інші форми навичок у професійній діяльності.

3. Освітня єдність функціонує за рахунок засобів, що подаються інформатизацією процесів та автоматизацією, котрі задовольняють життя й діяльність індивіда [3].

Вищезгадані засоби можуть замінити собою низку вже існуючих складників науково-освітнього процесу й урахувати всі актуальні досягнення в методології науки й освіти. Існує реальна можливість виключення неактуальних призначень інформаційних систем з метою зменшення експлуатації ресурсів психіки людини.

При дистанційній формі навчання й освіти важливе місце посідають власне форми зворотного зв'язку від здобувачів. Не просто оцінювання з метою покращення швидких дисциплінарних рішень – здобувачі не повинні оцінювати курс та педагога за принципом: «підходить чи не підходить» «імпонує чи не імпонує». Вони мають аналізувати та оцінювати прогрес своїх здобутих знань, форми та методи навчання, складність, цікавість та необхідність курсу у своїй професійній діяльності в подальшому. Необхідно розробити та впровадити можливі види зворотного зв'язку, часто анонімні, для проведення тривалого моніторингу даних та поліпшення освітнього процесу у вищій школі.

У системі дистанційного формату здобувачі та викладачі мають можливість ділитися своїми думками та консультуватися з педагогом чи між собою. У той же час здобувачі освіти мають можливість аналізувати, коментувати навчальні матеріали і повідомляти, які саме розділи курсу здалися їм складними, або найбільше зацікавили. Зацікавлення здобувача в навчальній чи науково-дослідній роботі на всіх етапах її виконання – одне з основних завдань успіху діяльності [1].

Окрім того, важливість значення викладача проявляється в керівництві науковою діяльністю здобувачів (планування, процес та етапи роботи, захист), де педагог відіграє основну роль. Перед ним завдання формувати й надалі розвивати здібність до самоорганізації здобувачів, їх наукове мислення, організовувати дослідницькі групи та керувати діяльністю, контролювати й аналізувати самостійне виконання, оцінювати підготовленість здобувачів до науково-дослідної діяльності [4].

Кожен науковий керівник у своєму потенціалі має методи для керування науковим світоглядом здобувачів. Для нашого дослідження важливі як психологічна, так і педагогічна компетентність викладача. Від

нього залежить правильно підібраний та сформований позитивний морально-психологічний клімат співпраці із здобувачами.

Будь-яка форма науково-дослідної роботи та навчання здобувача побудовані на методиках і принципах, котрі виражають залежність між цілями підготовки та відповідності нормі, які скеровують практики навчання й освіти, де підґрунтя викладання – принципи навчання, тісно взаємопов'язані: принцип доступності та міцності знань, взаємозв'язку теорії з практикою, об'єднання індивідуального та колективного, свідомості навчання, науковості, системності тощо. На практиці вони виступають у вигляді форм та методів організації навчальної й наукової діяльності.

Серед низки таких методів пропонуються найбільш дієві:

1. Метод індивідуалізованого навчання. Суть цього методу полягає в безперервній взаємодії здобувача з викладачем.

2. Метод проблемного викладу навчального матеріалу. Основне цього методу – викладач повинен навчити здобувачів угрупувати завдання поетапно та підбирати необхідний спосіб для їх виконання. Проблема, котру опрацьовує педагог, слід вирішити аргументовано. Здобувачі сприймають варіанти рішення завдання, запам'ятовують, із яких саме етапів складається рішення того чи іншого завдання.

В умовах проблемного викладу педагог вказує, у якій послідовності належить виконувати завдання, роз'яснює закономірність цього руху, а також розходження думок. Тобто, педагог формулює проблему, яку ж і вирішує, а здобувачі сприймають аргументованість та розсудливість процесу пізнання, опановують етапи виконання завдання.

3. Дослідницький метод. Як результат методу здобувачі самостійно готуються до творчої діяльності. Це частково-пошуковий метод, який потребує викладацького контролю. При такому методі винесені під час заняття завдання виконуються цілком самостійно. Для його виконання здобувачі самі підбирають теоретичний матеріал, опрацьовують його, по закінченню виконаної роботи самостійно підбивають підсумки. Дослідницький метод наближає здобувачів до освоєння методів наукових досліджень.

4. Метод проектів – педагогічна технологія, котра конкретно спрямована на їх застосування в процесі надбання нових знань. Здобувач, котрий бере участь у проекті, має можливість ознайомлюватись в освітньому довкіллі з незнайомими для нього способами людської діяльності [4].

Виняткова риса такого методу – орієнтація на самостійну командну чи індивідуальну діяльність здобувача, а також вирішення конкретної проблеми на основі навичок, умінь та знань із різних галузей. Робота здобувача в рамках цього методу допускає процес дослідження, який потребує обдуманого розподілу ролей.

Виходячи з практики, рекомендуємо в освітньому процесі здобувачів застосовувати ділові ігри, моделювання ситуації, інноваційні та індивідуальні ігри, проблемно-орієнтовані ігри. Вони значно мотивують, розвивають та організовують особистість здобувача як майбутнього фахівця. Адже у

випадку неправильного підбору педагогом ЗВО способів, методів чи прийомів здійснення освітнього процесу в дистанційному форматі значно зростає технологічний ризик. Викладач не має належних умов пристосувати зміст дисципліни до можливостей здобувачів (відсутність психологічної підтримки, комунікації тощо, адаптація в групі). Педагог повинен зробити подану здобувачам інформацію особистісно значущою, легко доступною та емоційно привабливою, а саме: на навчальну платформу викласти курс лекцій; дати завдання для практичних, лабораторних чи семінарських занять; подати презентації; надати контрольні тести для перевірки та оцінювання засвоєних знань тощо. При очному навчанні викладачу відкриваються простіші можливості в роботі зі здобувачами: провести моніторинг знань здобувачів, за його результатами, при необхідності, скоригувати структуру лекційного матеріалу, спростити чи ускладнити завдання. В умовах вітчизняної традиційної освіти викладач, читаючи лекцію, має змогу відповідати на поставлені здобувачем питання, реагувати на міміку аудиторії, зробити паузу для оцінювання розуміння слухачів, повторити незрозумілі терміни, то на онлайн-заняттях чи відеолекціях такі дії фактично відсутні [9]. Але, беручи до уваги сьогодишню ситуацію, у якій перебуває наша країна, ми повинні підтримувати та вдосконалювати дистанційне навчання.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що дистанційний формат наукових досліджень та навчання в закладах вищої освіти має відмінність від традиційного, перш за все, своїми цільовими пристосуваннями. Він спрямований на розв'язок освітніх завдань додаткової конфігурації. Оцінюючи нинішню ситуацію в країні, можна побачити, що всі українські ЗВО включилися в розвиток дистанційного навчання. Таким чином, можна впевнено говорити, що дистанційний формат навчання має майбутнє в системі освіти, але не повинен замінювати традиційну освіту. Досить велика частина освітньої діяльності після дистанційної форми навчання може мати і ряд негативних наслідків [10 : 169], про що й будемо говорити в наших наступних дослідженнях.

Література

1. Блощинський І. Г. Сутність та зміст поняття «дистанційне навчання» в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі. *Вісник Національної академії Державної служби України. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 3. С. 5–25.
2. Коваленко А. Дистанційне навчання іноземної мови за умов пандемії: специфіка форм і методів роботи. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. Вип. 35, том 3, 2021. С. 250–255.
3. Козлова Д. А. Дистанционное обучение как инновационный подход в реализации непрерывного образования. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/distantcionnoe-obuchenie-kak-innovatsionnyy-podhod-v-realizatsii-neprepryvnogo-obrazovaniya/viewer> (дата звернення: 21.05.2022).
4. Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс: навчальний посібник. Харків: НТУ, 2002. 320 с.
5. Олешко А. А., Ровнягін О. В., Годз В. Р. Удосконалення дистанційного навчання у вищій освіті в умовах пандемічних обмежень. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1936> (дата звернення: 21.05.2022).

6. Постоленко І. Ефективне навчання англійської мови дистанційно. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2015. № 1 (23). С. 104–108.
7. Салун О. О., Павлова О. Л., Вовк К. В., Гайдуків О. О., Ніколенко Є. Я. Проблеми дистанційного навчання в період пандемії COVID-19. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/17657/16195> (дата звернення: 21.05.2022).
8. Теренда Н. О., Горішний М. І., Панчишин Н. Я. Особливості дистанційного навчання студентів в умовах пандемії COVID-19 (за результатами анкетування). *Медицина освіти*, 2020, №4. С. 57–60.
9. Чигинцева А. А. Актуальные проблемы дистанционного обучения. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemydistantionnogoobucheniya/viewer> (дата звернення: 21.05.2022).
10. Shi Yi, Yaroschuk Lilia. *Post Corona Society: How to Teach People be Social Again*. Postmodern Openings, 2020. Volume 11. Issue 1. Supl. 2. 169–176. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2918> (дата звернення: 21.05.2022).

References

1. Bloshchynskiy, I. H. (2015). *Sutnist ta zmist poniattia «dystantsiine navchannia» v zarubizhnii ta vitchyzniani naukovii literaturi* [The essence and content of the concept of "distance learning" in foreign and domestic scientific literature]. Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi sluzhby Ukrainy. Pedagogichni nauky – Bulletin of the National Academy of Civil Service of Ukraine. Pedagogical sciences, Vyp. 3, S. 5–25 [in Ukrainian].
2. Kovalenko, A. (2021). *Dystantsiine navchannia inozemnoi movy za umov pandemii: spetsyfika form i metodiv roboty* [Distance learning of a foreign language in a pandemic: the specifics of forms and methods of work]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Pedahohika – Current issues of the humanities. Pedagogy, Vyp. 35, tom 3, 250–255 [in Ukrainian].
3. Kozlova, D. A. (2013) *Dystantsionnoe obuchenye kak innovatsionnyi podkhod v realizatsii nepreryvnogo obrazovaniia* [Distance learning as an innovative approach to the implementation of lifelong education]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/distantcionnoe-obuchenie-kak-innovatsionnyy-podhod-v-realizatsii-nepreryvnogo-obrazovaniya/viewer> [in Russian].
4. Kukhareno, V. M., Rybalko O. V., Syrotenko N. H. (2020). *Dystantsiine navchannia: umovy zastosuvannia. Dystantsiinyi kurs: navchalnyi posibnyk* [Distance learning: conditions of use. Distance course: a textbook]. Kharkiv: NTU. [in Ukrainian].
5. Oleshko, A. A., Rovniachin O. V., Hodz V. R. (2021). *Udoskonalennia dystantsiinoho navchannia u vyschii osviti v umovakh pandemichnykh obmezhen* [Improving distance learning in higher education in the context of pandemic constraints]. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1936>. [in Ukrainian].
6. Postolenko, I. (2015). *Efektivne navchannia anhliskoi movy dystantsiino* [Effective distance learning of English]. Porivnialno-pedahohichni studii – Comparative and pedagogical studies, № 1 (23), 104–108. [in Ukrainian].
7. Salun, O. O., Pavlova, O. L., Vovk, K. V., Haidukova, O. O., Nikolienko, Ye. Ya. (n.d.). *Problemy dystantsiinoho navchannia v period pandemii COVID-19* [Problems of distance learning during the COVID-19 pandemic]. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/17657/16195>. [in Ukrainian].
8. Terenda, N. O., Horishnyi, M. I., Panchyshyn, N. Ia. (2020). *Osoblyvosti dystantsiinoho navchannia studentiv v umovakh pandemii COVID-19 (za rezultatamy anketuvannia)* [Peculiarities of distance learning of students in the conditions of the COVID-19 pandemic (according to the results of the questionnaire)]. Medychna osvita – Medical education, №4. S. 57–60. [in Ukrainian]

9. Chyhyntseva, A. A. (n.d.). *Aktualnye problemy dystantsyonnoho obucheniya* [Actual problems of distance learning]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemydistantcionnogobucheniya/viewer> [in Russian].

10. Shi, Y., Yaroschchuk, L. (2020). *Post Corona Society: How to Teach People be Social Again*. *Postmodern Openings*. Volume 11. Issue 1. Supl. 2. 169–176. Retrieved from <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2918>. [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті проведено оцінку застосування науково-дослідної діяльності та навчання у вищій школі в дистанційному форматі й доведено їх необхідність у складних для країни умовах. Зазначено основні методи та методики дослідження. Проаналізовано погляди й точки зору сучасних науковців щодо дистанційного навчання та освіти, їх практичного застосування. Для переконання практичності в науковій статті описано проведену експериментальну роботу у вигляді онлайн опитування серед фахівців першого та четвертого курсів, котрі навчаються за спеціальністю «Агрономія» та «Екологія». За результатами експерименту зроблено акцент на основні форми науково-дослідної діяльності здобувачів закладів вищої освіти.

У вищій школі дистанційна форма навчання побудована на раціонально підібраних методах, інформаційних технологіях, принципах навчання тощо. У практичному застосуванні вони виступають як форми та методи організації навчальної й наукової діяльності. Схарактеризовано основні методи: метод індивідуалізованого навчання, метод проблемного викладу навчального матеріалу, дослідницький метод, метод проєктів. Внесено пропозиції щодо використання в освітньому процесі інноваційних та індивідуальних ігор, ділових ігор, проблемно-орієнтованих ігор, моделювання ситуацій.

У статті відмічаються основні завдання, котрі вирішуються завдяки запровадженню дистанційної форми навчання й освіти у вищій школі, а також перелік можливостей, які можна отримати в кінцевому результаті. Наголошено на необхідності мотивації, що стимулює здобувача освіти до позитивної дії в науково-освітньому процесі та в подальшому розвитку його як фахівця. Відмічено важливість форми зворотного зв'язку від здобувачів та роль викладача в керівництві науковою діяльністю.

Зроблений висновок, що дистанційний формат наукових досліджень та навчання в закладах вищої освіти цільовими пристосуваннями відрізняється від традиційного, паралельно з тим він має майбутнє в системі освіти, але не повинен замінювати традиційну освіту.

Ключові слова: дистанційний формат, наукові дослідження, навчання, здобувачі освіти, науково-дослідна робота.

УДК 37.372.363

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-166-176

**ORGANIZATION OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION OF CHILDREN
IN MIXED AGE-OLD SPEECH THERAPY GROUP**

**ОРГАНІЗАЦІЯ АДАПТИВНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
РІЗНОВІКОВОЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ГРУПИ**

Nadija KOT,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

spf5@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6610-7132>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Надія КОТ,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 27, 2022

Revised manuscript accepted: June 06, 2022

ABSTRACT

The article reveals the peculiarities of the organization of adaptive physical education for children of different ages in the speech therapy group.

As a result of the elaboration of protocols of diagnostic study of preschoolers of different ages with speech disorders and their comparison with the average rates of normative children, features of physical development, physical fitness, motor memory, and emotional state of the subjects of this nosological group were identified.

Considering the identified features, the content of the physical education program for children of different ages with speech disorders is specified. In a particular proportion, the program contains traditional health and development activities, as well as speech therapy and psychological forms of work: finger, breathing, articulation, kinesiological gymnastics, logarithmic tasks, psychological motor studies, and dance therapy.

The effectiveness of the program is ensured by unique tactics of corrective and developmental actions, which are aimed at: creating a favorable background for understanding and perception of the motor task, which, with a positive assessment and appropriate encouragement, contributes to the formation of the child's foundations of sustainable motivation for motor activity; organization of the process of learning motor actions at three stages of formation of motor skills, which differ in both tasks and features of teaching methods; focusing children's attention on the approximate basis of motor actions by selecting supporting elements and using control poses (along with speech stimulation), which improves the quality of motor tasks; ensuring motor and speech interaction of senior and junior preschoolers in the process of performing movements.

Tactics of corrective and developmental actions are based on the general laws of formation of motor skills and features of motor representations. They are adequate to the age and psychological characteristics of children 3-6 years with speech disorders.

Key words: *adaptive physical education, age group, speech disorders, physical development, physical fitness, correctional and developmental actions.*

Вступ. Дошкільне дитинство є періодом, коли закладається фундамент здоров'я, фізичного розвитку, культури рухів. За даними Міністерства охорони здоров'я України, за останнє десятиріччя чисельність здорових дошкільників, які вступають до школи, зменшилася у 5 разів і складає 10% від всіх дітей шестирічного віку. Найбільшу групу (біля 60%) складають дошкільники з порушеннями мовлення. Такі діти відвідують масові заклади дошкільної освіти та заклади з інклюзивним навчанням і включені в освітній процес з фізичної культури на рівні з тими, чиї показники щодо розвитку мовлення відповідають віковій нормі. Зазвичай педагоги та батьки не відносять дітей-логопатів до категорії дітей з порушенням здоров'я. Вважається, що вони потребують лише корекції мовленнєвої функції. Проте, як відмічають багато авторів [1; 4; 5; 9; 12], для таких дітей характерна загальна соматична ослабленість, відставання в розвитку рухової сфери, низька фізична працездатність, що в цілому знижує їх рухову активність. У той же час учені підкреслюють наявність тісного зв'язку між руховою активністю дитини й розвитком її мовлення. А це вимагає з боку фахівців посиленої уваги до стану здоров'я та фізичного розвитку дошкільників цієї нозологічної групи.

Проте, аналіз практики показує, що особливості психофізичного розвитку дітей-логопатів під час фізкультурно-оздоровчої роботи не враховуються ні інструкторами з фізичного виховання, ні вихователями. Особливо це стосується дітей різновікової логопедичної групи, де необхідно брати до уваги ще й вікові можливості дошкільників. Це породжує протиріччя: з одного боку педагоги розуміють важливість рухової діяльності в розвитку та корекції мовлення, ознайомлені з особливостями організації навчальної роботи типової різновікової групи, а з іншого боку – використовують програму фізичного виховання та методи роботи для дітей з нормою розвитку, утруднюються у доборі методів і прийомів взаємодії дітей різного віку під час рухової діяльності, не враховують особливості мовленнєвого порушення під час добору вправ для різних форм роботи з фізичного виховання.

Система корекційної допомоги дітям з мовленнєвими порушеннями, що традиційно склалася в Україні, акцентує увагу переважно на застосуванні логопедичних методів та прийомів. І в той же час у дослідженнях, проведених у галузі спеціальної психології та педагогіки, відображається взаємозв'язок загальної та мовленнєвої моторики, залежність розвитку мовлення від рухової активності дитини, насамперед у формуванні координації рухів і особливо дрібної моторики [1; 2; 3; 8; 11]. Тому виникає нагальна потреба розширювати засоби, методи та прийоми корекційного впливу, які б одночасно сприяли як розвитку мовлення, так і руховому розвитку та оздоровленню дитини.

Науковий пошук шляхів оптимізації навчання дітей із мовленнєвими порушеннями дозволив провідним ученим і фахівцям довести, що корекція мовленнєвої функції може бути ефективною за умови паралельної корекції відхилень у розвитку рухової сфери, обумовлених порушенням мовлення [4; 5; 7; 9; 10].

Так, в своїх працях Г. Волкова зазначає, що органічні та функціональні порушення мовлення часто супроводжуються патологією рухової сфери, «...тому здійснення роботи з корекції рухової сфери дітей з урахуванням виду та форми мовленнєвої патології і рівня управління рухами є необхідним» [4 : 112].

Ступінь і зміст рухового порушення безпосередньо обумовлені видом мовленнєвої вади. Можна виділити рухові недоліки, які є характерними для дітей з різними мовленнєвими вадами [4; 6; 7; 8; 11]: недостатня координація рухів, при чому, чим складніше рух, тим помітніша координаційна недостатність (дизартрія, моторна алалія, ринолалія); несвоєчасне формування всіх фізичних якостей (дислалія, дизартрія); порушення статичних функцій (дизартрія, заїкування); порушення технічної картини основних локомоцій внаслідок недостатньої довільної регуляції (дизартрія, ринолалія, дислалія); порушення тонкої довільної моторики (у всіх мовленнєвих порушень); порушення фізіологічного дихання, артикуляційної моторики та голосу (дислалія, тахілалія, брадилалія, заїкування, алалія); порушення тону м'язів, синкінезії, гіперкінези, тремор, парези, маскувальні рухи (тахілалія, брадилалія, дизартрія, заїкування); астенична тілобудова, скутість, невпевненість рухів (ринолалія, афонія).

Найскладніше порушення рухової сфери проявляється у випадках, коли мовленнєва вада ускладнюється затримкою психічного розвитку, розумовою відсталістю, розладами аутичного спектру, гіперактивністю. Фізична підготовленість таких дітей нижча за норму, вони мало або надмірно активні, мають погану координацію рухів, не можуть довго утримувати певну позу, спостерігаються безконтрольні хаотичні рухи усім тілом. При виконанні складних завдань виникають синергії в різних відділах тіла і кінцівок, поверхнєве і неритмічне дихання. Порушується техніка основних локомоцій, відсутня схема власного тіла, орієнтування в просторі. Недорозвиток рухової пам'яті не дозволяє запам'ятати послідовність виконання рухів, діти не можуть здійснювати задані рухи за словесною інструкцією [1; 5; 8; 11].

Корекція рухової сфери при таких мовленнєвих порушеннях є важливим складником у комплексній роботі логопеда, психолога, вихователя, дефектолога, інструктора з лікувальної фізкультури, масажиста. Вони повинні застосовувати методи і прийоми адаптивного фізичного виховання, яке спирається на психофізичні характеристики дітей з особливими освітніми потребами, спрямоване на задоволення їх руховою активністю та соціалізацією.

Засоби і методи адаптивної фізичної культури забезпечують не тільки гармонійний розвиток особистості дітей-логопатів, а й дозволяють вирішити широкий комплекс спеціальних завдань, а саме: оздоровчо-профілактичних, лікувально-відновлювальних, коректувальних, які повинні розв'язуватися й у різновіковій логопедичній групі. Отже, перед інклюзивною освітою постає питання пошуку шляхів розв'язання окреслених завдань.

Працюючи над цією проблемою, ми висунули гіпотезу: адаптивне фізичне виховання дітей різновікової логопедичної групи має будуватися з

урахуванням закономірних особливостей їх психомоторики та вимагає особливої тактики корекційно-розвиткових дій, спрямованих на: створення сприятливого фону для розуміння і сприйняття рухового завдання, що при позитивній оцінці і відповідному заохоченні сприяє формуванню в дитини основ стійкої мотивації до рухової діяльності; організацію процесу навчання руховим діям за трьома етапами формування рухової навички, які різняться як завданнями, так і особливостями методики навчання; зосередження уваги дітей на орієнтовній основі рухової дії за допомогою виділення опорних елементів і застосування контрольних поз (одночасно з мовленнєвою стимуляцією), що підвищує якість виконання рухового завдання; забезпечення рухової та мовленнєвої взаємодії старших і молодших дошкільників в процесі виконання рухів; уточнення змісту програми фізичного виховання, що передбачає певне співвідношення традиційних оздоровчо-розвивальних, логопедичних й психологічних засобів.

Отже, *метою дослідження* стала розробка і теоретичне обґрунтування тактики корекційно-розвиткових дій, спрямованих на запровадження комплексної програми фізичного виховання дітей різновікової логопедичної групи.

У процесі експериментальної роботи вирішувалися такі завдання: визначити особливості психофізичного розвитку дітей різновікової логопедичної та типової групи та на основі їх порівняння внести корективи у програму фізичного виховання дітей-логопатів; розробити тактику застосування корекційно-розвиткових дій з врахуванням закономірних особливостей психомоторики дітей-логопатів.

Методи та методики дослідження. *Теоретичні:* метод аналізу та систематизації інформації щодо вітчизняного та зарубіжного досвіду з проблем адаптивного фізичного виховання дітей з особливими освітніми потребами – для визначення теоретичних засад дослідження; *емпіричні:* педагогічний експеримент для виявлення особливостей психофізичного розвитку дітей-логопатів (антропометричне обстеження фізичного розвитку, тестування рухової підготовленості, рухової пам'яті та емоційного стану дошкільників різновікової групи); *статистичні:* математичні методи обробки отриманих даних – для опрацювання кількісних результатів експериментальної роботи.

Результати та дискусії. У своїй роботі ми спиралися на дані щодо психофізичного розвитку, надані студентами заочної форми навчання спеціальності «Спеціальна освіта» та «Дошкільна освіта», які працюють у інклюзивних, логопедичних та різновікових групах Запорізької, Дніпропетровської та Донецької областей. Нас цікавили: антропометричні дані, за допомогою яких оцінюється загальний фізичний розвиток дитини; якісна характеристика рухової функції, що дозволяє говорити про розвиток основних локомоцій, рухових та координаційних здібностей.

Також було проведено вивчення психічних складників, які безпосередньо впливають на розвиток моторики, а саме: розвиток

рухової пам'яті, від якої залежить ефективність процесу формування навичок та тривожності, оскільки мовленнєві вади створюють певний бар'єр у спілкуванні з однолітками, що породжує невпевненість, скутість рухів, позначається на мотивації.

Аналіз протоколів обстеження дітей 3-6 років дав можливість встановити, що середні антропометричні показники дошкільників як типових, так і логопедичних груп не мають яскраво виражених відмінностей, проте показники дітей-логопатів більш схильні до коливань (від мінімальних до максимальних).

Щодо результатів тестових рухових випробувань, то встановлено, що середні показники за кожним з видів рухів (біг, метання вдалину, стрибок в довжину з місця) у дітей типових груп вищі, ніж у дітей-логопатів. Зокрема найбільшу різницю між середніми показниками виявили в метанні малого м'яча та в стрибку в довжину з місця.

Оцінка якості виконання дітьми рухових дій засвідчила, що в дітей з мовленнєвими порушеннями практично освоєні приблизно на 25,3%: рівномірний біг, стрибки в довжину з місця, метання малого м'яча вдалину. Також виявлено, що найбільші труднощі викликають рухи, пов'язані з проявом реакції на об'єкт, зокрема, м'яч. У типових групах середній показник засвоєння рухів на половину більше (56,5%).

Таким чином, отримані дані свідчать про низький рівень розвитку швидко-силових і координаційних здібностей у дітей з порушенням мовлення. Такі показники, на нашу думку безпосередньо пов'язані з розвитком рухової пам'яті. Так, у руховому завданні «Повтори рух» повторити запропонований експериментатором рух змогли відповідно за віковими підгрупами 1,3%, 3,0%, 5,2% дітей-логопатів, а в нормотипових групах з першої спроби виконали завдання 14,3%, 17,0%, 20,9% дітей.

Також було встановлено, що діти-логопати мають підвищений рівень тривожності по відношенню до фізкультурної діяльності, що не може сприяти якісному навчанню їх різними видами рухових дій (за тестом Р. Тэммл, М. Дорки і В. Амена).

Підсумовуючи отримані результати, зазначимо, що діти 3-6 років з порушеннями мовлення (в порівнянні з типовими групами) мають високу тривожність, недостатню фізичну підготовленість, низьку результативність дій, погано запам'ятовують рухове завдання. Тому їх фізичне виховання повинно відбуватися з урахуванням цілому ряду чинників, що в тій чи іншій мірі відбивають особливості вікової психічної і фізичної сфер.

Для здійснення адаптивного фізичного виховання дітей різновікової логопедичної групи потрібна особлива програма та певна тактика корекційно-розвиткових дій, що сприятиме її впровадженню та забезпечить ефективні зрушення у фізичному та мовленнєвому розвитку.

Визначаючи зміст програми, ми дійшли висновку, що вона повинна складатися з двох частин: типової і спеціальної. Типова частина містить вправи, рекомендовані для використання в роботі з дітьми різновікової групи ЗДО масового типу. Заняття такими вправами сприятливі для дошкільників, зокрема їх нормальному фізичному розвитку. Тому їх не

можна ігнорувати в роботі з дітьми-логопатами. Проте, як показує практика, деякі з цих вправ дітьми з мовленнєвою недостатністю не засвоюються або засвоюються не виправдано довго, а сформовані уміння і навички виявляються на низькому якісному рівні.

Тому ми вважали, що певні види вправ без шкоди можуть бути переведені в розділ «необов'язкових» і використовуватися в індивідуально доцільних випадках, особливо в старшій підгрупі різновікової групи (біг зі зміною темпу; стрибки через скакалку; ведення м'яча однією рукою, зі зміною рук; відбиття волана або м'ячика ракеткою; обведення м'ячем стійок; ігри-естафети з даними рухами). А вправи, які залишаються в цій програмі, повинні застосовуватися з урахуванням особливостей дітей, що мають мовленнєві порушення.

Спеціальна частина програми має складатися з вправ, які дозволяють коригувати як загальний психічний розвиток, так і мовлення зокрема. Це пальчикова гімнастика, елементи логоритміки, психогімнастики; дихальна, звукова та кінезіологічна гімнастика; елементи танцювальної терапії та мозочкової стимуляції.

В окремих випадках цим матеріалом доцільно повністю замінювати першу – типову частину програми і використати тільки спеціальні вправи. Завдяки цьому вдається знизити тривожність дітей і за відведений час опанувати велику кількість рухових дій, тобто сформувати психологічну і рухову бази для подальшого вдосконалення. Отже, завдяки відмові від певних програмних вправ відбувається засвоєння спеціальних дій, що робить процес навчання більш ефективним.

Експериментальна програма передбачає застосування певної тактики педагогічних дій, які стосуються організації фізкультурного заняття, добору засобів, методів та прийомів адаптивного фізичного виховання, що повинно забезпечити корекційно-розвитковий вплив.

Програмою необхідно передбачити дві форми проведення фізкультурних занять: у вікових підгрупах (на початку навчального року) та всією групою. Перехід до роботи всією групою повинен відбуватися поступово: спочатку можна натягувати волейбольну сітку, яка обмежує площу дій старших дітей, але поступово слід добирати рухи, де би діти могли взаємодіяти.

Такий підхід дозволяє включити в освітній процес елементи взаємонавчання, де роль педагога в певній мірі виконують найбільш підготовлені старші дошкільники. При цьому їх досвід, накопичений в процесі опанування фізичних вправ, стає значущим для навчання дітей. Старший дошкільник дістає унікальну можливість порівнювати результати реальної рухової дії малюка із своїми вже освоєними рухами, виділяти помилки, допомагати виправляти їх. Усе це в цілому сприяє розвитку завдатків активної довольної уваги, пов'язаної зі свідомо поставленою метою, розвитку умінь контролю і оцінки дій. У старших дошкільників з'являється впевненість, що чинить стимулюючу дію на розвиток особистості. Що до молодшого дошкільника, то він починає розуміти поставлене перед ним завдання, осмислює основні вимоги до

виконання рухів. У зв'язку з цим його рухи стають більш чіткими, узгодженими з рухами інших дітей.

Так, під час повзання малюки можуть триматися за стопи старших, тим самим рухатися в певному темпі; під час катання м'яча молодші дошкільники виштовхують його руками, а старші зупиняють ногами; зістрибування можна робити в парах, що вимагає від старших дітей більше координації, а від малюків більшої впевненості.

Увесь процес навчання руховим діям включає *три етапи*, які різняться як завданнями, так і методикою навчання. Але найголовнішим є те, що кожен етап характеризується передусім своєрідністю пізнавальної діяльності, здатністю дитини керувати своїми рухами.

Ознайомлення з рухом доцільно проводити двома способами: коли дія не може дробитися на частини і коли її необхідно розділити на складники. У першому випадку за рахунок розповіді й показу в дитини формуються загальні уявлення про дію, її образ. Але діти-логопати не завжди сприймають повністю образи навіть відносно простих дій, багато їх рис «проходять повз свідомість» [1; 4; 5; 8]. Тому в процесі навчання, в першу чергу, слід працювати над формуванням правильного і повного образу руху. Для цього може використовуватися уповільнена демонстрація, зупинки й акцентування уваги на найбільш суттєвих моментах. Мотивувати до передачі точного образу можуть різноманітні імітації: повзання по гімнастичній лаві – «крокодил, який повзе берегом»; стрибки з просуванням вперед – «великий заєць» (старша підгрупа), «маленьке зайченятко» (молодша підгрупа).

Ефективним є прийом мовленнєвої мотивації, причому для малюків кращою виявляється віршова форма. Вона створює позитивне емоційне забарвлення процесу навчання та сприяє формуванню фонового ритму руху на основі ритму вірша.

На другому етапі поглибленого розучування рухів необхідно уточнити правильність виконання деталей техніки розучуваної дії, поступово виправити наявні помилки і добитися правильного виконання рухової дії в цілому.

Ефекту можна досягти, застосувавши проведення дитини по необхідному виконавчому шляху з фіксацією її тіла або його частин в найбільш важливих моментах руху з метою уточнення різних значущих частин дії. Наприклад, під час навчання молодших дошкільників підлізанню під дугу боком, слід фіксували позу нахилу тулуба й голови, потім перенесення ваги з однієї ноги на іншу, випрямлення тулуба з підняттям рук. Під час лазіння старших дошкільників змінним способом по гімнастичній стінці фіксується положення правої та лівої частин тіла. Цей прийом дає можливість відтворити тактильний образ руху, адже дорослий «ліпить» з частин тіла дитини певну позу, положення кінцівок, голови та ін.

Доцільним є виділення в структурі рухової дії так званих опорних елементів. Так, під час стрибка в довжину з місця опорними елементами можуть бути слова: «вгору-назад-поштовх» (дитина піднімає руки *вгору*, різко відводить *назад* і з винесенням їх вперед здійснює *поштовх*); під час кидання м'яча в

баскетбольний кошик – «м'яч-кошик-м'яч» (дитини подивиться *на м'яч*, переводить погляд *на кошик* і знов *на м'яч* та кидає).

Важливим є і контроль за якістю виконання дій. Для старшої підгрупи він може носити форму уточнюючих запитань: «Ми будемо переступати через кубик або наступати на нього?», «Ми поставимо ногу на носочок чи на п'яту?», «Ми нахиляємося вперед або тримаємося прямо?» і т. п.). А для молодшої – форму підказки: «На тебе чекає ведмежатко, ось вхід до його барлоги (дуга, під якою треба проповзти). Скоріше заповзай у барлогу!»

Оскільки в малюків погано розвинена рухова пам'ять, їм слід нагадувати послідовність дій: «Ти правильно проповз під шнурочком. Подивись, за ним стоїть кошик з м'ячами. Що треба зробити тепер?»

На третьому етапі навчання здійснюється закріплення і вдосконалення техніки рухової дії, створюються можливості застосування її в іграх. На цьому етапі важливим є налагодження взаємодії дітей різного віку, що досягається завдяки діям у парах, спрощенню або ускладненню правил гри, призначення на роль одночасно 2 дошкільників (старшого та молодшого). На цьому етапі зростає роль дітей старшої підгрупи, підвищується міра їх відповідальності, адже перед ними ставиться завдання: «Умієш сам – навчи малюка!».

Оскільки для дітей-логопатів характерний високий рівень тривожності, який обумовлюється труднощами із сприйняттям і засвоєнням вербальної інформації про рух (довге осмислення інформації, допускаються помилки в сприйнятті ряду її ознак і тим більше при їх відтворенні), на заняттях повинна вестися постійна робота з регулювання емоційного стану дитини, зокрема, застосовувати «відволікаючі засоби»: передача імітаційного образу, створення ігрових ситуацій, сюжетне проведення заняття. Дитина захоплюється сюжетом, вживається в образ і це дає змогу діяти невимушено, з упевненістю.

Значну роль у зниженні тривожності відіграє психогімнастика, логоритміка та танцювальна терапія. Саме вони надають програмі корекційної спрямованості щодо виправлення мовленнєвих та психологічних дефектів. До їх змісту входять комунікативні ігри, якими доцільно завершувати фізкультурне заняття. Велика частина їх заснована на пантомімічних рухах, які виражають дружельність, відкрите ставлення один до одного, викликають позитивні емоції («Башточка дружби», «Передай посмішку», «Долонька до долоньки», «Де були ми, вам не скажемо, а робили що – покажемо» та ін.).

Включення до змісту занять таких корекційних технологій як кінезіологічна гімнастика, технології мозочкової стимуляції забезпечує активізацію різних відділів кори великих півкуль головного мозку, стимулює збільшення кількості зв'язків між ними, тренує різні сенсорноторні навички, що позначається як на координативних, так і на вищих когнітивних здібностях, зокрема мовленні дітей.

Отже, корекційно-розвиткові дії дозволяють впливати на фізичний та мовленнєвий розвиток дітей різновікової логопедичної групи.

Висновки. З огляду на вищезначене, констатуємо, що робота з фізичного виховання дітей-логопатів різновікової групи має певні особливості.

По-перше, показники психофізичного розвитку дітей 3-6-річного віку з вадами мовлення та нормотипових дітей відрізняються. Діти з мовленнєвими порушеннями мають більш високий рівень тривожності (до 31,3% осіб), низький рівень фізичної підготовленості (до 32% обстежених) і гіршу (у 1,5 рази) навченість руховим діям, що не відповідає стандартам Базового компоненту дошкільної освіти. Ситуація, що фіксується практиками в різновікових логопедичних групах, вимагає уточнення змісту типової програми з фізичного виховання та доповнення її такими формами роботи, які дозволяють коригувати моторний розвиток дитини та її мовлення.

По-друге, програма адаптивного фізичного виховання повинна містити в певному співвідношенні традиційні оздоровчо-розвиткові та логопедичні й психологічні засоби: пальчикову, дихальну, артикуляційну, кінезіологічну гімнастики, логоритмічні завдання, психологічні рухові етюди, танцювальну терапію.

По-третє, ефективність програми повинна забезпечуватися особливою *тактикою* корекційно-розвивальних дій, яка повинна будуватися з урахуванням загальних закономірностей формування рухової навички, особливостей рухових уявлень та бути адекватною особливостям психофізичної сфери дітей з мовленнєвими недоліками, а також диференціюватися відносно віку дітей. А це вимагає, в першу чергу, зниження тривожного стану дитини, що створює сприятливий фон для розуміння і сприйняття рухового завдання. Позитивна оцінка і відповідно до віку заохочення сприяють формуванню в дитини основ стійкої мотивації, покращують роботу рухової пам'яті. Зосередження на побудові орієнтовної основи рухової дій за допомогою виділення опорних елементів одночасно з мовленнєвою стимуляцією підвищують доступність виконання рухового завдання.

В-четвертих, важливим моментом корекційно-розвивальної роботи в різновіковій групі є забезпечення рухової взаємодії дітей різних вікових підгруп, що дозволяє включити в освітній процес елементи взаємонавчання. Старший дошкільник дістає унікальну можливість порівнювати результати реальної рухової дії малюка із своїми вже освоєними рухами, виділяти помилки, допомагати виправляти їх. А молодший дошкільник краще усвідомлює поставлене перед ним завдання, намагається дотримуватися основних вимог до якості виконання рухів.

Запропонована програма адаптивного фізичного виховання дітей з порушенням мовлення різновікової логопедичної групи та тактика корекційно-розвивальних дій обґрунтована лише теоретично. Подальший зміст дослідження бачимо в експериментальній перевірці доцільності змісту програми, а також у визначенні ефективності тактики корекційно-розвивальних дій, спрямованих на реалізацію її змісту.

Література

1. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6 т. Т. 5: Основы дефектологии / под ред. Д. Б. Эльконина. Москва : Педагогика, 1983. 367 с.
2. Кольцова М. М. Двигательная активность и развитие функций мозга ребенка (роль двигательного анализатора в формировании ВНД ребенка). Москва : Педагогика, 1973. 144 с.
3. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл, 2005. 288 с.
4. Логопедия: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Дефектология» / Л. С. Волкова и др. ; под ред. Л. С. Волковой. Москва : Просвещение, 1989. 528 с.
5. Пасічник В. М., Пасічник В. Р. Проблеми реалізації інклюзивного фізичного виховання дітей дошкільного віку. *Фізична культура, спорт та здоров'я*. XVII Міжнародна науково-практична конференція, 7-8 грудня 2017. Львів : ЛДУФК ім. І. Боберського, 2017. С. 218-230.
6. Подгорна В. В. Використання засобів фізичного виховання в навчально-корекційному процесі у школярів із порушеннями мовлення. *Наука і освіта*. 2016. № 4. С. 183–186.
7. Притиковська С. Д. Формування координації рухів як засіб корекції мовленнєвих порушень у дошкільників : автореф. дис... к. пед. н.: 13.00.03. Одеса, 2006. 21 с.
8. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Частина 2. Навчання і виховання дітей. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.
9. Чепурний А. В. Програма з лікувальної фізичної культури для спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення / за ред. В. М. Ільяної. МОН України, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/korekciini-prograemy/2-logo-lfk.pdf>
10. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник. Київ : Слово, 2014. 672 с.
11. Шеремет М. К., Мартиненко І. В. Хрестоматія з логопедії. Навчальний посібник. Київ : КНТ, 2006. 360 с.

References

1. Vygotzsky, L. S. (1983). *T. 5. Osnovy defektologii* [Fundamentals of defectology]. *Sobranie sochineniy v 6 t. – Collection of works in 6 volumes / D. B. Elkonyn (Eds.)*. Moskva : Pedahohyka [in Russian].
2. Koltsova, M. M. (1973). *Dvyhatelnaia aktyvnost i razvytye funktsyi mozgha rebenka (rol' dvyhatelnogo analizatora v formirovanii VND rebenka)* [Motor activity and development of the child's brain functions (the role of the motor analyzer in the formation of the child's GNI)]. Moskva : Pedahohyka [in Russian].
3. Leontev, A. A. (2005). *Osnovy psikholinhvystiki* [Fundamentals of psycholinguistics]. Moskva : Smysl [in Russian].
4. Volkova, L. S., Lalaeva, R. Y., Mastiukova, E. M. & Volkova L. S. (Eds.). (1989). *Lohopedyia: ucheb. posobie dlia studentov ped. in-tov po spets. «Defektologii»* [Speech therapy: textbook. manual for students ped. in-tov on special. «Defectology»]. Moskva : Prosveshchenie [in Russian].
5. Pasichnyk, V. M., Pasichnyk, V. R. (2017). *Problemy realizatsii inkluzivnoho fizychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku* [Problems of implementation of inclusive physical education of preschool children]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia – Physical culture, sports and health*. XVII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, 7-8 hrudnia 2017. Lviv : LDUFK im. I. Boberskoho, 218–230. [in Ukrainian].
6. Podhorna, V. V. (2016). *Vykorystannia zasobiv fizychnoho vykhovannia v navchalno-korektsiinomu protsesi u shkolariv iz porushenniamy movlennia* [The use of means of physical education in the educational and correctional process for students

with speech disorders]. *Nauka i osvita – Science and education*, 4, 183–186 [in Ukrainian].

7. Prytkovska, S. D. (2007). *Formuvannia koordynatsii rukhiv yak zasib korektsii movlennievyykh porushen u doshkilnykiv* [Formation of coordination of movements as a means of correction of speech disorders in preschoolers] : avtoref. dys... k. ped. n. : 13.00.03. Odesa [in Ukrainian].

8. Synov, V. M. (2009). *Korektsiina psykhopedahohika. Navchannia i vykhovannia ditei. (Chastyna 2)*. [Corrective psychopedagogy. Part 2. Education and upbringing of children]. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

9. Chepurnyi, A. V. & Il'iana, V. M. (Eds.). (2016). *Prohrama z likuvainoi fizychnoi kultury dlia spetsialnykh zahalnoosvitnikh shkil-internativ dlia ditei z tiazhkymy porushenniamy movlennia* [Therapeutic physical education program for special boarding schools for children with severe speech disorders]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/korektsiini_programy/2-logo-lfk.pdf [in Ukrainian].

10. Sheremet, M. K. (2014). *Logopediya. Pidruchnyk* [Speech therapy. Textbook]. Kyiv : Slovo [in Ukrainian].

11. Sheremet, M. K., Martynenko, I. V. (2006). *Khrestomatiia z lohopedii* [Textbook of speech therapy. Tutorial]. Navchalnyi posibnyk. Kyiv : KNT [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито особливості організації адаптивного фізичного виховання дітей різновікової логопедичної групи.

У результаті опрацювання протоколів діагностичного вивчення дошкільників різного віку з порушенням мовлення і порівняння їх із середніми показниками нормотипових дітей виділені особливості фізичного розвитку, фізичної підготовленості, рухової пам'яті та емоціонального стану обстежених цієї нозологічної групи.

З урахуванням виявлених особливостей уточнено зміст програми фізичного виховання дітей різновікової групи з порушенням мовлення. Програма містить у певному співвідношенні традиційні оздоровчо-розвивальні заходи, а також логопедичні й психологічні форми роботи: пальчикову, дихальну, артикуляційну, кінезіологічну гімнастику, логоритмічні завдання, психологічні рухові етюди, танцювальну терапію.

Ефективність програми забезпечується особливою тактикою корекційно-розвивальних дій, які спрямовані на: створення сприятливого фону для розуміння і сприйняття рухового завдання, що при позитивній оцінці і відповідному заохоченні сприяє формуванню в дитини основ стійкої мотивації до рухової діяльності; організацію процесу навчання руховим діям за трьома етапами формування рухової навички, які різняться як завданнями, так і особливостями методики навчання; зосередження уваги дітей на орієнтовній основі рухових дій за допомогою виділення опорних елементів і застосування контрольних поз (одночасно з мовленнєвою стимуляцією), що підвищує якість виконання рухового завдання; забезпечення рухової та мовленнєвої взаємодії старших і молодших дошкільників в процесі виконання рухів.

Тактика корекційно-розвивальних дій будується з урахуванням загальних закономірностей формування рухової навички, особливостей рухових уявлень та є адекватною віковим психологічним особливостям дітей 3-6 років з порушенням мовлення.

Ключові слова: адаптивне фізичне виховання, різновікова група, порушення мовлення, фізичний розвиток, фізична підготовленість, корекційно-розвивальні дії.

УДК 37.09/06:004

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-177-188

**ORGANIZATION OF EDUCATIONAL WORK OF THE EDUCATIONAL
INSTITUTION DURING QUARANTINE BY MEANS OF INFORMATION
AND COMPUTER TECHNOLOGIES**

**ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ
ПІД ЧАС КАРАНТИНУ ЗАСОБАМИ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Nataliia KRAVCHENKO, Candidate of Physico-mathematical sciences, Associate Professor natalykravchenko@gmail.com http://orcid.org/0000-0002-9642-5403	Наталія КРАВЧЕНКО, кандидат фізико-математичних наук, доцент natalykravchenko@gmail.com http://orcid.org/0000-0002-9642-5403

Ganna ALIEKSIEIEVA, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor alekseeva.kts@gmail.com http://orcid.org/0000-0003-3204-3139	Ганна АЛЕКСЄЄВА, кандидат педагогічних наук, доцент alekseeva.kts@gmail.com http://orcid.org/0000-0003-3204-3139

Larysa HORBATIUK, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor loravas@ukr.net http://orcid.org/0000-0002-0584-7708	Лариса ГОРБАТЮК, кандидат педагогічних наук, доцент loravas@ukr.net http://orcid.org/0000-0002-0584-7708

Svitlana KHOMENKO, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor s_v_homenko@ukr.net http://orcid.org/0000-0002-9958-7272	Світлана ХОМЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент s_v_homenko@ukr.net http://orcid.org/0000-0002-9958-7272

<i>Berdiansk State Pedagogical University, ✉ 4, Schmidt st., Berdiansk, Zaporizhzhia region, 71100</i>	<i>Бердянський державний педагогічний університет, ✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька обл., 71100</i>

Original manuscript received: May 21, 2022

Revised manuscript accepted: May 30, 2022

ABSTRACT

The article analyzes the features of the educational process during quarantine and provides its theoretical justification. The methodological basis of the study are the general provisions of the theory of knowledge, the main provisions of the systems approach, the concept of informatization of education.

It is proved that the need to organize distance learning at different levels of the educational process in modern realities has led to a more thorough approach in all world spheres. The tense epidemiological situation in our country and around the world has led to the fact that its subjects are divided in space. It is revealed that distance learning

should: meet all the requirements for innovative education, be based on the use of information and communication technologies, modern multimedia interactive equipment; to ensure the effectiveness of basic educational programs; combine all the best qualities of virtual and traditional education.

The theoretical bases of students' learning in the conditions of distance learning are highlighted. An experiment was conducted to analyze the state of awareness of Berdyansk students with online information resources about Covid_19, which was attended by 375 students of secondary school №7 in Berdyansk. The results of an experiment that showed the imperfection of the organization of preventive work in the city's schools are described. Therefore, the task of creating additional tools for informing students about Covid_19 is urgent. Describes the results of the analysis of popular site creation systems, which allowed to choose the GoogleSites system, due to its ease of use, flexibility, supported extensions for site development to inform students about Covid_19. This study is not final, so we plan to continue publications that will reveal in more detail the practical aspects of the development of this site.

Key words: distance technologies, distance learning, distance education.

Постановка проблеми. Упровадження дистанційних технологій у систему освіти України в період пандемії COVID-19 дозволило визначити переваги і слабкі сторони цієї форми навчання [6; 7; 12].

Переваги дистанційного навчання обумовлені його новими функціями, розширенням можливостей і сервісу надання освітніх послуг з використанням системи гнучкої безперервної освіти. Дистанційна форма проведення занять дає можливість кожному студенту проходити навчання, дотримуючись правил ізоляції в період карантину. У період карантинних заходів в зв'язку з пандемією дистанційне навчання є одним з найбільш прийнятних форм навчання, яка може забезпечити безперервність освітнього процесу. Організаційні заходи викликають у викладачів безліч питань. Використання дистанційних технологій в освітньому процесі потребує ретельної підготовки матеріалів [12; 15; 19]. Освітня установа повинна мати відповідне програмне забезпечення, посібники, інструкції та вимоги до технічної оснащеності, розроблені дистанційні навчальні та виховні курси.

Особливого значення під час пандемії набуває роз'яснювальна робота зі здобувачами щодо дотримання карантинних вимог. Необхідний інформаційний супровід здобувачів [17].

Отже, актуальність теми нашої статті зумовлена протиріччями між: необхідністю вдосконалення методики виховання засобами дистанційних технологій та недостатньою сформованістю теоретичних підходів до розробки засобів виховання, побудованих на технології інформаційної адаптації; потребою в сучасних засобах виховання поведінки учнів під час пандемії та недосконалістю існуючих засобів.

Результати та дискусії. Розглянемо роль дистанційних технологій у системі освіти в період карантинних заходів. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти України проводяться масштабні роботи щодо модернізації, розвитку науки, впровадження сучасних форм і технологій навчання [16].

Однією з форм інноваційних технологій є дистанційні технології. До теперішнього часу дистанційні технології інтенсивне розвивалися в усьому

світі [1; 2]. Така форма отримала особливе значення в системі освіти в період пандемії COVID-19 і є пріоритетним напрямком у державній політиці.

Вірус COVID-19 наніс удар системі освіти, до відбиття якого вона виявилася не готова, як і медицина, економіка, все суспільство та й весь світ. Розпочатий перехід на дистанційні форми освіти – недостатня міра, чутлива до найменшого розриву комунікаційних зв'язків, тим більше до їх відсутності. Кожен четвертий ЗВО не забезпечує штатного дистанційного режиму роботи, у кожного сьомого відсутня необхідна інфраструктура.

Сьогодні дуже важливо стратегічно осмислити ситуацію і, якщо потрібно, перейти на нові принципи освіти, адекватні епосі неминучих пандемій. Перспективу для освіти в цілому надає зростання світового тренду самоосвіти [5]. Аутскулінг, як його називають на Заході, найбільш поширений у США і Канаді, де охоплює близько 4% школярів. Самоосвіта означає передачу відповідальності за здобуття знань від педагога до учня. Це кращий спосіб самовизначення молодої людини, включаючи його професійну орієнтацію. Вона передбачає не домашнє обмеження, а розширення комунікацій, що дозволяє збирати корисні знання з безлічі джерел. Після пандемії освіта вже не буде колишньою.

Якщо шукати прообраз майбутнього педагога, то найближче до нього сучасна місія наукового керівника аспіранта [4]. Рух до парадигми самоосвіти вже йде, просто воно ще не усвідомлено. Наприклад, ЗНО, по суті, знищило державний стандарт загальної освіти, відібрало в держави право визначати обсяг знань; це робить учень самостійно, готуючись тільки до тих іспитів, які відповідають обраному ним професійного профілю. Виклик пандемії найбільш небезпечний за своїми наслідками для професійної освіти. На віддаленому доступі тут можна реалізувати тільки частину освітнього процесу. Необхідна розробка віртуальних засобів навчання і тренажерів, програм комп'ютерного моделювання. Неминуче і збереження живих практик спілкування, колективної співпраці студентів коледжів і ЗВО.

Ще на початку минулого століття український професор педагогіки Олександр Музиченко переконано передбачав: «Школа ХХ століття буде преслідувати в головному розвиток самостійного мислення». Він помилився не прогнозом, а століттям, що відкинув заклики до індивідуалізації навчання і його наслідку – самоосвіти [8; 12]. Пандемія змусить до них повертатися. Перестати заперечувати і почати вчити онлайн.

Перехід на дистанційне навчання відбувся! Чи не відбулося тільки саме дистанційне навчання - з багатьох причин. Це і технічні проблеми, низький рівень цифрової грамотності викладачів, деякі інші аспекти. Закони, принципи, методики і методи, які давно й успішно працюють у традиційній освіті, далеко не завжди ефективні в дистанційному форматі. І вже не має значення, які інструменти використовувати. Зіпсувати можна все і за допомогою Zoom, Moodle, Google. Що, власне, і сталося. Вийшло не «за допомогою дистанційного навчання», а дистанційна калька. Приблизно, як з перекладачем Google. Начебто всі слова перекладені вірно, але сенс або погано зрозумілий, або втрачається зовсім. Можна навчити викладача

користуватися будь-якими інструментами і технологіями, але його робота буде нудною і малоефективною, якщо не навчити його ідеології дистанційного навчання [10].

Психолого-педагогічні особливості організації виховної роботи в сучасних умовах.

В умовах сучасного суспільства виникає важлива педагогічна проблема: навколишнє соціальне і культурне життя не дає нам стимулів до прояву морального-ціннісного досвіду, а, навпаки, породжує жорстокість, байдужість, нетерпимість. Нові пріоритети розвитку системи освіти потребують підвищення якості процесу духовно-морального виховання студентів. В останнє десятиліття намітилося деяка єдність поглядів учених на сутність виховання, яке має безліч трактувань [8; 9].

Сучасні вчені пов'язують духовно-моральне виховання з такими процесами, як формування ціннісно-сислової сфери особистості, прийняття особистістю певної системи цінностей. Таким чином, виховання духовно-моральних цінностей у здобувачів ми розглядаємо як важливе завдання духовно-морального виховання. Рішення поставленого завдання істотно залежить від належної організації процесу виховання учнів у позааудиторній виховній роботі [11]. У наукових дослідженнях Л. Божович, Д. Ельконіна, І. Кона, С. Рубінштейна, І. Шаповаленко доведено, що сенситивним для виховання духовно-моральних цінностей є юнацький вік, коли відбувається становлення особистості, яке проявляється в самозаглибленні і роздум над власними переживаннями, негативізм і невизначеність.

У цей період активно розвивається самосвідомість, яка виходить на новий, більш високий рівень. Специфічною особливістю виховання в школярів духовно-моральних цінностей є те, що це не можливо виділити в якийсь спеціальний виховний процес. Виховання духовно-моральних цінностей відбувається протягом усієї багатогранної діяльності в тих різноманітних відносинах, у які вони вступають у різних ситуаціях зі своїми однокласниками і вчителями. Утім, виховання духовно-моральних цінностей є цілеспрямованим процесом, який передбачає певну систему змісту, форм, методів і прийомів педагогічних дій як в аудиторний, так і позааудиторний час [13].

З огляду на погляди педагогів-науковців, ми розглядаємо поняття «позааудиторна виховна робота» як процес освітньо-виховної діяльності, в основу якого покладена система різноманітних форм, методів і засобів виховання, що реалізуються під керівництвом педагогів у тісній взаємодії з громадськими організаціями [14].

Позааудиторна виховна робота орієнтована на створення умов для неформального спілкування, носить виражену виховну і моральну спрямованість (дискусійні клуби, вечори зустрічей з цікавими людьми, екскурсії, відвідування театрів та музеїв з подальшим обговоренням, соціально значуща діяльність, трудові акції).

На переконання М. Щуркової, в процесі позааудиторної виховної роботи відбувається набуття учнями етичного досвіду; освоюються

відповідні етичні вміння; формуються стійкі реактивні риси, які входять до характеру людини; відбувається становлення структури особистісних цінностей; усвідомлення самоцінності власної особистості [3, с. 19].

Аналіз цієї теми дозволив нам виділити кілька основних напрямків педагогічних можливостей позааудиторної роботи.

По-перше, різні види позааудиторної виховної роботи сприяють різнобічному розкриттю індивідуальних здібностей студентів, які не завжди виявляються під час навчальних занять. Це пояснюється багатьма факторами, а саме: позааудиторна виховна робота не регламентована часом, вона характеризується відсутністю оцінки студентів, свободою вибору змісту, форм і методів роботи зі здобувачами.

По-друге, беручи участь в різних видах позааудиторної виховної роботи, здобувачі поповнюють особистий досвід, знання про різні види людської діяльності, а також набувають необхідні вміння та навички її здійснення.

По-третє, різноманітна позааудиторна виховна робота сприяє розвитку загального інтересу студентів до будь-якої діяльності, а також підвищує їх пізнавальну активність і інтелект.

По-четверте, позааудиторна виховна робота, допомагає педагогу подолати стереотипи в сприйнятті особистості студента, сприяє розвитку потенційних і спонукальної-мотиваційних сутнісних сил особистості.

Позааудиторна виховна робота ґрунтується на таких принципах:

1. Наявність керівника, який може дати компетентну і грамотну відповідь під час тематичних зустрічей.

2. Свобода доступу до зборів клубу.

3. Доброзичливо-конструктивна атмосфера.

4. Обговорювана тема повинна бути цікава більшості молоді.

5. Бажана участь в бесіді всіх присутніх.

6. Увага до людей, які прийшли в клуб уперше [6].

Одним з таких може бути клуб сімейного виховання «Мудра любов».

Психологи і педагоги вважають, що духовно-моральний розвиток і виховання особистості починається в родині. Її цінності, засвоювані дитиною з перших років життя, мають вирішальне значення в будь-якому віці. Вважаємо, що виховання і підготовку майбутніх батьків необхідно починати ще в середній школі і продовжувати у закладі вищої освіти [16].

Кінематограф впливає на суб'єктивний світ особистості, породжує глибокі й складні переживання. Мистецтво активізує психічну діяльність студентів, допомагає їм краще розуміти навколишній світ, інших людей і, як наслідок, змінює до них своє ставлення. Незважаючи на те, що в сучасному кінематографі існує дефіцит сильних, позитивних, добрих, моральних героїв, які могли б стати зразками для наслідування, є ряд художніх і документальних фільмів, у яких існує моральна колізія, зразки благочестя, мужності, віри, вірності і відданості. Всі заняття проходять у формі діалогу, коли кожна думка цінна для керівника клубу, коли можна спокійно вступати в моральну полеміку з іншими учасниками і не боятися бути висміяним або незрозумілим.

Розвиток діалогу відбувається поетапно, що призводить до єдиного результату, створеного шляхом інтеграції всіх думок і позицій через їх зіставлення, досягнення розуміння, оскільки учасники разом розглядають проблему. На наше переконання, мистецтво є засобом залучення студентів до почуттів інших людей. За своєю природою сутність мистецтва глибоко гуманістична, адже в центрі його інтересів завжди стоїть людина.

Мистецтво залучає людей саме завдяки тому, що відображає ідеальний образ людини, форми поведінки або почуттів. Основне завдання педагога – пояснити студентам, що в мистецтві метою є не саме зображення, через зображення художник завжди висловлює своє ставлення до того, що відображає, розкриває свій внутрішній світ, передає свої думки, настрої, світоглядні позиції. Так, мистецтво вчить студентів читати прихований текст, закодований у символах, образах. Завдяки мистецтву здобувачі долучаються до морального досвіду інших людей, отримують можливість прожити інше життя, тобто «приміряти» його на себе.

Таким чином, різноманітність форм позааудиторної діяльності з виховання ставить педагога перед проблемою вибору тієї чи іншої форми і розробки її змісту. Проведений нами аналіз процесу позакласної виховної роботи дозволяє зробити висновок про те, що тільки за умови розумного чергування різних видів позааудиторної виховної роботи можна досягти певного виховного успіху. Застосування застарілих форм виховної роботи призводить до зниження інтересу, гальмує виховний процес.

Необхідно пам'ятати важливий закон особистісного розвитку: цінності засвоюються не на слух, а в індивідуальній культурній практиці. Необхідно створити в учнівській групі особливу атмосферу, сприятливу для глибокого спілкування, адекватну природі внутрішнього зростання кожного здобувача. Тому доцільно звернути увагу на створення особливих психолого-педагогічних умов для виховної роботи в позааудиторній роботі. Тільки психологічно розкута людина здатна проявити своє ставлення, волю, почуття і вільно будувати свідому поведінку з орієнтацією на оточення.

Дослідницьку роботу присвячено аналізу впливу штучного інтелекту на діагностичну медицину в умовах боротьби із *Coronavirus* [3; 18]. Штучний інтелект знижує ризик помилок при діагностиці та призначенні лікування. Уже сьогодні напрямок медицини і охорони здоров'я вважається одним зі стратегічних і перспективних з точки зору його ефективного впровадження. Використання штучного інтелекту може масово підвищити точність діагностики, полегшити життя пацієнтам із різними захворюваннями, забезпечити швидкість розробки і випуску нових ліків, запобігти контактному поширенню хвороби.

Під час дослідження було проаналізовано наукову літературу щодо використання методів штучного інтелекту в сучасній медицині; розглянуто способи застосування штучного інтелекту в медицині; проведено дослідження рівня впровадження його методів у медицині

Бердянська; здійснено аналіз програмних засобів аналізу даних; проведено анкетування учнів ЗОШ №7 м. Бердянська щодо обізнаності про Covid-19 та методи діагностування [3].

Відповідно до поставленої мети було визначено такі основні завдання експерименту:

- розробити анкету для проведення опитування;
- провести опитування;
- визначити поінформованість учнів про Covid-19;
- проаналізувати отриману статистичну інформацію, зробити висновки.

В опитуванні взяли участь 375 учнів ЗОШ №7 м. Бердянська. Діаграми результатів опитування представлено на рисунках.

Оберіть клас в якому Ви навчаєтесь
375 відповідей

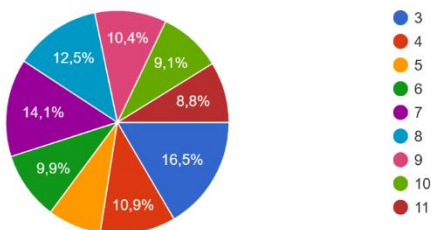

Рис. 1. Розподіл опитуваних за класами

Чи відомі Вам методи симптоматичного визначення захворювання на Covid-19
375 відповідей

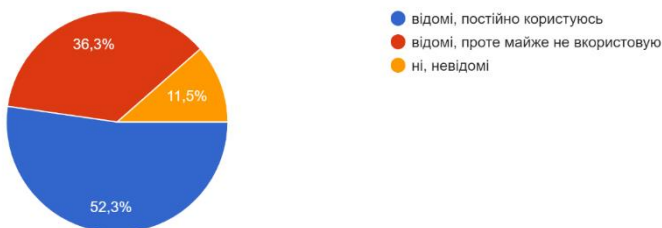

Рис. 2. Обізнаність учнів зі симптомами вірусу

Чи користуєтесь Ви онлайн сервісами для визначеності захворювання на Covid-19
375 відповідей

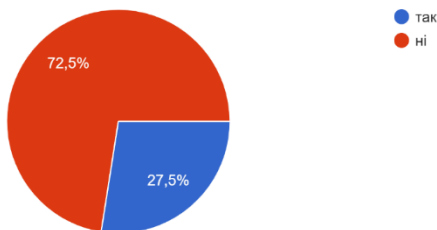

Рис. 3. Обізнаність учнів щодо онлайн сервісів з Covid-19

Чи користуєтесь ви онлайн сервісами для ознайомлення з інформацією про Covid-19
375 відповідей

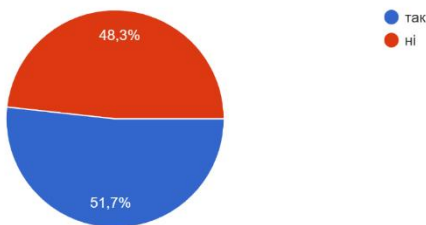

Рис. 4. Обізнаність учнів щодо онлайн сервісів з Covid-19

Де Ви шукаєте актуальну інформацію про Covid-19
375 відповідей

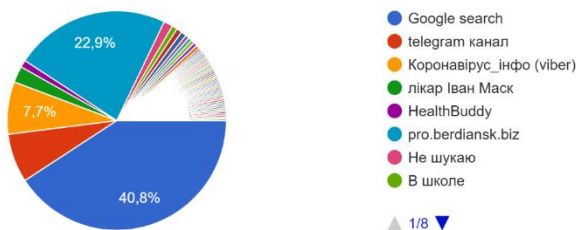

Рис. 5. Джерела інформації про Covid-19

Таким чином, серед опитаних учнів 52% відомі симптоми Covid-19; близько 49% не знайомі з онлайн сервісами. Переважно учні шукають інформації в Інтернеті 40%. Разом з тим здобувачі відзначають, що їм було б цікаво дізнатися про такі ресурси.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Таким чином, доведена необхідність організації дистанційного навчання на різних рівнях освітнього процесу в сучасних реаліях. Висвітлені теоретичні засади виховання здобувачів освіти в умовах дистанційного навчання розкрили, що дистанційна форма навчання повинна не тільки відповідати всім вимогам, що ставляться до інноваційної освіти та гуртуватися на використанні ІКТ, сучасного мультимедійного інтерактивного устаткування, але й ще забезпечувати ефективність реалізації основних освітніх програм [3].

Результати експерименту продемонстрували недосконалість організації профілактичної роботи в школах міста. Тому актуальною є завдання створення додаткових засобів інформування учнів про Covid-19.

Це дослідження не є кінцевим, тому ми плануємо продовження публікацій, де більш детально розкриємо практичні аспекти розробки цього сайту.

Література

- 1.Алексеева Г. М. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності: монографія / Г.М.Алексеева // Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 269 с.
- 2.Глазунова О.Г. Принципи формування Академічної хмари сучасного університету на основі відкритих програмних платформ. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. № 43, вип. 5. С. 174-188.
- 3.Зохов Д.С. Методи аналізу ефективності роботи сайту. Харків: ХНЕУ, 2013. 303с.
- 4.Ілляшенко С.М., Шипуліна Ю.С. Комунікаційна ефективність WEB-технологій у маркетингу науково-освітніх послуг. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 1. С. 69-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2012_1_9
- 5.Інформаційні матеріали МОН України. URL: <http://www.osvita.org.ua/abitur/entrance/ratings/19.html>.
- 6.Кравченко Л. М., Кравченко Н. В. Стратегії інженерно-педагогічної освіти в контексті інтеграції в європейський простір. *Зб. наук. праць БДПУ (Педагогічні науки)*. 2010. № 2, С. 113-118.
- 7.Кривильова О. А. Проектування психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних закладів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Хмельницький: Вид. від. ХГПА, 2018. 37 с.
- 8.Несторенко Т.П., Бордоусов О.В. Ценность высшего образования для индивида. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 3(3). С. 171-174. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3\(3\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3(3)_35)
- 9.Овсянников О. С., Алексеева, Г. М. Комп'ютерне середовище науково-дослідної роботи студентів інженерно-педагогічних спеціальностей комп'ютерного профілю як об'єкт проектування. *Молодь і ринок: Науково-педагогічний журнал*. Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. 2019. №9 (176) вересень 2019, С.107-112.

10. Осадчий В. В. Передумови та технології створення освітніх Інтернет-ресурсів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. 2009. 22-23, С. 162-170.

11. Президія Національної академії педагогічних наук України. (2017, Квіт. 21) «Концепція впровадження медіа освіти в Україні (нова редакція)». URL: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/.

12. Степанюк К.І. Технологічно-проектувальні уміння магістрів початкової освіти: оновлення змісту професійної підготовки. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип.1. Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 426-435.

13. Хоменко В. Г. Сучасний стан та тенденції професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : збірник наукових праць. Харків: УІПА, 2013. Вип. 40–41. С. 245–252.

14. Алексеева Г. М. Сутність і структура готовності майбутніх соціальних педагогів до застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип. 1. Бердянськ : БДПУ, 2012, №2, С. 9-14. URL: http://bdpu.org/sites/bdpu.org/files/foipt/stat_Alekseeva_8.pdf.

15. Kravchenko N.V., Alyksyeyeva H.M., Gorbatyuk L.V. Curriculum Optimization by the Criteria of Maximizing Professional Value and the Connection Coefficient of Educational Elements, Using Software Tools: (ICTERI 2018: 14th International conference on ict in education, research, and industrial applications) (Kyiv, Ukraine, May 14-17, 2018). *CEUR Workshop Proceedings*. 2018. Vol-1. Pp. 365-378. <http://ceur-ws.org/Vol-2105/10000365.pdf>.

16. Khomenko, V., Pavlenko, L., Pavlenko, M. and Khomenko, S. Cloud technologies in informational and methodological support of university students' independent study. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. 77(3), 223-239. <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.2941/>.

17. Lavrik V., Cortez L., Alekseeva A., García G. T., Juarez P. G., Poblano J. Development of the CAD system for designing non-standard constructions from elastomers. *International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology*. Vol 3, Issue 3, March. 2014. Pp. 10717-10726.

18. Ostenda A., Nestorenko T., Ostenda J. Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. 2018. Вип.1. БДПУ, С.186-190. DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1

19. PageSpeed Insights. URL: <https://developers.google.com/speed/pagespeed/insights/?hl=ru&url=http%3A%2F%2Fbdpu.org%2F>.

References

1. Alyksyeyeva, H. M. (2014). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do zastosuvannia kompiuternykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti* [Formation of readiness of future social educators to use computer technologies in professional activity] : Monohrafiya. Berdyans'k: BDPU [in Ukrainian].

2. Hlazunova, O.H. (2014). *Pryntsypy formuvannia Akademichnoi khmary suchasnoho universytetu na osnovi vidkrytykh prohramnykh platform* [Principles of formation of the Academic cloud of a modern university on the basis of open software platforms]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and teaching aids*, 43 (5), 174-188. [in Ukrainian].

3. Zokhov, D.S. (2013). *Metody analizu efektyvnosti roboty saituv* [Methods

of analyzing the effectiveness of the site] Kharkiv: KhNEU [in Ukrainian].

4. Illiashenko, S.M., & Shypulina, Yu. S. (2012). *Komunikatsiina efektyvnist WEB-tehnologii u marketynhu naukovo-osvitnikh posluh* [Communication efficiency of WEB-technologies in marketing of scientific and educational services]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and innovation management*, 1, 69-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2012_1_9 [in Ukrainian].

5. Informatsiini materialy MON Ukrainy. URL : <http://www.osvita.org.ua/abitur/entrance/ratings/19.html> [in Ukrainian].

6. Kravchenko, L. M. & Kravchenko N. V. (2010). *Strategii inzhenerno-pedahohichnoi osvity v konteksti intehtatsii v yevropeyskyi prostir* [Strategies of engineering and pedagogical education in the context of integration into the European space]. *Zb. nauk. prats' BDPU (Pedahohichni nauky) – Collection of scientific works of BSPU (Pedagogical sciences)*, 2, 113-118. [in Ukrainian].

7. Kryvylova, O. A. (2018). *Proektuvannia psykhologo-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh vykladachiv profesiino-tehnichnykh navchalnykh zakladiv* [Designing psychological and pedagogical training of future teachers of vocational schools]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: spets. 13.00.04 / Berdyansk State Pedagogical University. Khmelnytsky: KhPPA Publishing House [in Ukrainian].

8. Nestorenko, T. P., & Bordousov, O. V. (2015). *Tsennost vyssheho obrazovanyia dlia yndyvyyda* [The value of higher education for the individual]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, (3), 171-174. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3\(3\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3(3)_35) [in Russian].

9. Ovsianikov, O. & Alyeksyeieva, H. M. (2019). *Kompiuterne seredovyshche naukovo-doslidnoi roboty studentiv inzhenerno-pedahohichnykh spetsialnostei kompiuternoho profiliiu yak ob'ekt proektuvannia* [Computer environment of research work of students of engineering and pedagogical specialties of computer profile as an object of design], *Molod i rynek – Youth and market: Naukovo-pedahohichni zhurnal. Drobnykh: RVV DDPU im. I. Franka*, 9 (176), 107-112. [in Ukrainian].

10. Osadchyi, V. V. (2009). *Peredumovy ta tekhnologii stvorennia osvitnikh Internet-resursiv* [Prerequisites and technologies for creating educational Internet resources] *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education: zb. nauk. pr. Kharkiv: UIPA*, 22-23, 162-170. [in Ukrainian].

11. Prezydiia Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. (2017, Kvit. 21) *Kontseptsiiia vprovadzhennia media osvity v Ukraini (nova redaktsiia)* [Concept of introduction of media education in Ukraine (new edition)]. URL : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiiia_vprovadzhennia_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiia/. [in Ukrainian].

12. Stepaniuk, K.I. (2020). *Tekhnolohichno-proiektuvalni uminnia mahistriv pochatkovoi osvity: onovlennia zmistu profesiinoi pidhotovky* [Technological and design skills of masters of primary education: updating the content of professional training]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seria: Pedahohichni nauky – Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences: zb. nauk. pr. Vyp.1. Berdiansk : BDPU*, 426-435. [in Ukrainian].

13. Khomenko, V. H. (2013). *Suchasnyi stan ta tendentsii profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv kompiuternoho profiliiu* [Current status and trends in the training of future computer engineers] *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education: zbirnyk naukovykh prats. Kharkiv: UIPA*, 40–41, 245–252. [in Ukrainian].

14. Aliexsieieva, H.M. (2012). *Sutnist i struktura hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do zastosuвання kompiuternykh tekhnologii u profesiinii diianosti* [The essence and structure of future social educators' readiness to use computer technology in their professional

activities]. Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky. – Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences, 2, 9–14. [in Ukrainian].

15. Kravchenko, N.V., Alyeksyeyeva, H.M., & Gorbatyuk, L.V. (2018). *Curriculum Optimization by the Criteria of Maximizing Professional Value and the Connection Coefficient of Educational Elements, Using Software Tools*: (ICTERI 2018: 14th International conference on ict in education, research, and industrial applications) (Kyiv, Ukraine, May 14-17, 2018). CEUR Workshop Proceedings. 1, 365-378. [in English].

16. Khomenko, V., Pavlenko, L., Pavlenko, M. and Khomenko, S. (2020). *Cloud technologies in informational and methodological support of university students' independent study*. 77(3), 223-239. <https://doi.org/10.33407/itit.v77i3.2941/>. [in English].

17. Lavrik, V., Cortez, L., Alekseeva, A., Garcia, G. T., Juarez, P. G., & Poblano, J. (2014). *Development of the CAD system for designing non-standard constructions from elastomers*. International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology. Vol 3, Issue 3, March, 10717-10726. [in English].

18. Ostenda, A., Nestorenko, T., & Ostenda J. (2018). *Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology*. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seria : Pedahohichni nauky – Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences: zb. nauk. prats. BДPU, 1, 186-190. DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1/ [in English].

19. PageSpeed Insights [Elektronnyi resurs]. URL: <https://developers.google.com/speed/pagespeed/insights/?hl=ru&url=http%3A%2F%2Fbдpu.org%2F>. [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються особливості освітнього процесу під час карантину та надано його теоретичне обґрунтування. Методологічна основа дослідження ґрунтується на загальних положеннях теорії пізнання, основних положеннях системного підходу, концепції інформатизації освіти.

Доведено, що необхідність організації дистанційного навчання на різних рівнях освітнього процесу в сучасних реаліях призвела до більш ґрунтовного підходу у всіх світових сферах. Напружена епідеміологічна обстановка, що склалася в нашій країні і в усьому світі, призвела до того, що його суб'єкти розділені в просторі. Розкрито, що дистанційна форма навчання повинна: відповідати всім вимогам, які висуваються до інноваційної освіти; ґрунтуватися на використанні інформаційно-комунікативних технологій, сучасного мультимедійного інтерактивного устаткування; забезпечувати ефективність реалізації основних освітніх програм; поєднувати в собі всі кращі якості віртуального і традиційного освіти. Висвітлено теоретичні засади виховання здобувачів освіти в умовах дистанційного навчання.

Проведено експеримент для аналізу стану обізнаності учнів м. Бердянська із інформаційними онлайн ресурсами про Covid-19, в якому взяли участь 375 учнів ЗОШ №7 м. Бердянська. Описано результати експерименту, які продемонстрували недосконалість організації профілактичної роботи в школах міста. Тому актуальним є завдання створити додаткові засоби інформування учнів про Covid-19. Описано результати аналізу популярних систем створення сайтів, який дозволив обрати систему Google Sites, через її простоту використання, зручність, підтримувані розширення для розробки сайту для інформування учнів про Covid-19. Це дослідження не є кінцевим, тому ми плануємо продовження публікацій, де більш детально розкриємо практичні аспекти розробки цього сайту.

Ключові слова: дистанційні технології, дистанційне навчання, дистанційне виховання.

УДК 378.141:373.3

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-189-195

**FORMATION OF RESEARCH SKILLS IN PRIMARY EDUCATION
STUDENTS IN INTEGRATED LESSONS «I EXPLORE THE WORLD»**

**ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ У ЗДОБУВАЧІВ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА ІНТЕГРОВАНИХ УРОКАХ
«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»**

Alla KRAMARENKO,

Doctor of Pedagogics, Professor

allakramarenko11@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3922-4979>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Алла КРАМАРЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор

allakramarenko11@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3922-4979>

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: February 02, 2022

Revised manuscript accepted: May 14, 2022

ABSTRACT

The article notes that the New Ukrainian School in the conditions of reform needs a competent teacher, ready for the comprehensive implementation of integrated, competency, activity and personal-oriented approaches to teaching primary education. Successful self-realization and self-expression of the future citizen's personality in the information society of the XXI century largely depends on such a teacher. The renewal of professional training of future teachers becomes especially relevant and timely, given the formation of integration competence in them as a necessary component of the professional activity of modern NUS teachers, as the traditional organization of professional training of primary school teachers in the formation of the studied phenomenon occurs spontaneously.

The paper notes that the peculiarities of acquaintance of primary school students with the world around them are due to their age. Their source of knowledge about nature and society is the environment. The formation of ideas and concepts about the objects of the surrounding reality takes place in the lessons «I explore the world» and continues during excursions, walks in the close relationship of children's educational activities with play. The cognitive interests of primary school students are especially evident in situations where they observe a change in an object or phenomenon, when you can demonstrate your life experience, share interesting information with others. It is at this time that the task of establishing cause-and-effect relationships in nature and in public life can be introduced into the educational process.

It is stated that the teacher should control the assimilation by students of the connections given in the textbook, and direct and support the desire of students to establish connections between objects and phenomena in new, previously unfamiliar situations. When planning a lesson, the teacher identifies the cause-and-effect relationships of natural phenomena, determines the purpose of the lesson, selects educational material, which will highlight the main links and determine the methods of their study. The outlined positions are quite fully presented in the author's textbooks «Methods of teaching natural, civic and historical educational fields in primary school» and «Modern technologies of teaching natural, civic and historical educational fields in primary school».

Key words: *bio(eco)ethical activity of the primary school teacher, bio(eco)ethics, future specialists of the primary school, younger pupils, practical psychologist, behavior of a younger student.*

Вступ. Нова українська школа в умовах реформування потребує вчителя, готового до комплексної реалізації інтегрованого, компетентнісного, діяльнісного та особисто орієнтованого підходів до навчання здобувачів початкової освіти. Саме від такого вчителя значною мірою залежить успішна самореалізація та самовираження особистості майбутнього громадянина в інформаційному суспільстві XXI століття. Особливої актуальності та своєчасності набуває оновлення фахової підготовки майбутніх учителів з огляду на формування в них інтеграційної компетентності як необхідного складника професійної діяльності сучасного вчителя НУШ, оскільки традиційна організація фахової підготовки вчителів початкової школи із формування зазначеного феномена відбувається стихійно і не забезпечує достатній рівень його розвитку.

Концептуальні засади дослідження актуальної проблеми теорії і методики професійної освіти ґрунтуються на ідеях та положеннях нормативних освітянських документів: закони України «Про освіту» (2002, 2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про повну загальну середню освіту» (2020); «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» (2013); Концепція «Нова українська школа» (2016); стандарти «Стандарт вищої освіти України бакалаврського рівня вищої освіти зі спеціальності 013 Початкова освіта» (2021), «Державний стандарт початкової освіти» (2018), «Державний стандарт базової середньої освіти» (2020), «Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» та ін. Серед визначених компетентностей учителя початкової школи визначено вміння формувати причиново-наслідкові компетентності в здобувачів початкової освіти [5 : 188].

Мета статті – проаналізувати оновлений зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в контексті формування причиново-наслідкових зв'язків у здобувачів початкової освіти.

Методика та методи дослідження: аналіз навчально-методичного матеріалу з окресленої проблематики; порівняння та узагальнення – для систематизації результатів дослідження, формулювання висновків і визначення напрямів подальших наукових розвідок.

Результати дискусії. Інтегрований курс «Я досліджую світ» є прямим запозиченням іноземного досвіду організації шкільної освіти. Перспективність для української освіти досвіду іноземних країн окреслили в своїх працях такі вітчизняні науковці: В. Бутова, О. Глушко, І. Голуб, С. Кравченко, А. Сбруєва, О. Шапран та ін. Варто зазначити, що природнича освітня галузь є однією із складників курсу «Я досліджую світ», зміст та основні орієнтири якої розкрито в дослідженнях О. Біди, І. Грущинської, Т. Гільберг та ін.

І. Вікторенко в монографії «Теорія та практика формування інтеграційної компетентності майбутнього вчителя Нової української школи» вказує, що здатність встановлювати та вивчати причиново-наслідкові зв'язки – невід'ємна якість людини, яка пізнає навколишній світ, її дослідницька компетентність. Процес формування дослідницьких

умінь у здобувачів початкової освіти стимулює розумову діяльність, активізує освітній процес. Крім того, виявлення зв'язків між об'єктами, явищами, подіями необхідне для формування і розвитку більшості понять в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» [1 : 123].

Особливості озайомлення здобувачів початкової освіти із навколишнім світом зумовлені їхнім віком. Їх джерелом знань про природу, суспільство є довкілля. Формування уявлень і понять про об'єкти навколишньої дійсності відбувається на уроках «Я досліджую світ» та продовжується під час екскурсій, прогулянок у тісному взаємозв'язку освітньої діяльності дітей з ігровою.

Пізнавальні інтереси здобувачів початкової освіти особливо яскраво виявляються в ситуаціях, коли вони спостерігають за зміною об'єкта або явища, коли можна продемонструвати свій життєвий досвід, поділитися з іншими цікавою інформацією [4]. Якраз у цей час слід вводити в освітній процес завдання на встановлення причиново-наслідкових зв'язків у природі, у суспільному житті.

Наприклад: *Чому слова ввічливості називають «чарівними»? Чи сприятиме дружня допомога навчанню? Чим схожі і чим відрізняються люди? Що впливає на наш настрій? Для чого потрібно загартуватися? Яка їжа корисна, а яка – шкідлива? Звідки беруться продукти харчування? Які бажання людини спонукали до винаходів?*

Найважливішу частину складають запитання на встановлення причиново-наслідкових зв'язків у навколишньому світі, зокрема: *Чому буває день і ніч? Чому цвітуть рослини? Чому магніт притягує металеві предмети? Чому повітря рухається? Звідки нам відомо про солоне, кисле, гірке та солодке? Що чують тварини? тощо.*

Новий Державний стандарт початкової освіти висуває вимоги, які мають безпосереднє відношення до оволодіння школярами навичками виявляти причиново-наслідкові зв'язки як спосіб формування дослідницьких умінь: «формування компетентностей у галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічної та інших ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь і способів діяльності, розвитку здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення, становлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку» [2].

Усвідомлення такої цілісності досягається різними прийомами і, звичайно, передбачає формування в школярів ідеї взаємодії тіл і явищ природи, природи та господарської діяльності людини. (Наприклад: *Які вимірювальні прилади використовує мама на кухні, коли готує за рецептом пиріг? Для яких потреб люди використовують воду? Яке значення має вода для рослин, тварин і людини?*).

Розкриття причиново-наслідкових зв'язків призводить до розуміння головного і суттєвого в природних явищах. Пізнавальна діяльність учнів активізується під час вивчення зв'язків між тілами і явищами природи, здійснюється на основі аналізу різних джерел знань – розповіді вчителя, при

роботі з картою, діаграмами, таблицями, схемами, текстом підручника, різними наочними посібниками, а також під час спостережень за природою в ході екскурсій або уроків у природі. (Наприклад: *З'ясуйте, як вода потрапляє в багатопверхові будинки; Як вода потрапляє у приватні будинки? Розкажіть, як бережуть воду у ваших родинях.*)

Учитель має контролювати засвоєння учнями зв'язків, які наведені в тексті підручника, і спрямовувати та підтримувати прагнення самостійно встановлювати зв'язки між об'єктами і явищами в нових, незнайомих раніше ситуаціях. Під час планування уроку педагог виділяє причиново-наслідкові зв'язки природних явищ, визначає мету уроку, добирає навчальний матеріал, за допомогою якого будуть виділені основні зв'язки і визначено методи їх вивчення. Окреслені позиції досить повно представлено в авторських навчально-методичних посібниках «Методика навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей у початковій школі» (для ОС бакалавр) та «Сучасні технології навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей в початковій школі» (для ОС магістр) [6; 7], за якими навчаються майбутні вчителі початкової школи БДПУ.

Найчастіше на уроках «Я досліджую світ» формуються емпіричні зв'язки, коли зв'язок встановлено, але причина невідома. Першокласнику вже відомо, що на півночі холодно, а на півдні тепло. Чому саме так, багато школярів ще не знає, оскільки в них сформований емпіричний зв'язок. У причиново-наслідковий цей зв'язок трансформується тільки після того, коли учні встановлюють та усвідомлюють інші зв'язки, наприклад, залежність інтенсивності росту рослин від сонячного світла і тепла.

Проведи дослід «Де ростуть рослини».

Тобі знадобляться: дві однакові за розміром цибулини, один горщик з піском, другий – з ґрунтом; лійка з водою.

Виконуй послідовно:

1. Посади одну цибулину в горщик з піском, а іншу – у ґрунт.
2. Поливай обидві рослини щодня за необхідності.
3. Спостерігай за ростом рослин.
4. Замалюй (домалюй) рослини через тиждень.
5. Зроби висновок, чим вони різняться. Чому?

Встановлення школярами зв'язків лише на емпіричному рівні призводить до того, що вони часто плутають причину і наслідок явищ, що вивчаються, та роблять неправильні висновки.

Незважаючи на велике значення причиново-наслідкових зв'язків, часто-густо вчителі вимагають від учнів лише відтворення знань про них, мало уваги приділяють формуванню вмінь самостійно встановлювати причинові зв'язки, що негативно позначається на якості знань учнів.

Емпіричні і причиново-наслідкові зв'язки, що вивчаються в курсі «Я досліджую світ», за своїм характером поділяють: за просторово-часовими характеристиками: просторові (об'єкт поруч – краще розпізнати, об'єкт на відстані – можна спостерігати лише за допомогою пристроїв); часові (зима – весна – літо – осінь; день – ніч); за структурою: двокомпонентні (сонячне тепло – поведінка комах); ланцюги (Сонце – температура поверхні Землі – температура повітря –

життя рослин, тварин); мережі (переплетення харчових ланцюгів в екосистемах); за направленістю: односторонні (вплив сонячного світла на розвиток рослин); двосторонні, взаємні (взаємовплив: рослин і ґрунту; рослин і тварин).

Вивчаючи зв'язки, доцільно звернути увагу на перехід від емпіричного до причиново-наслідкового рівня розуміння (причини і наслідку у виявленому зв'язку).

Робота щодо виявлення зв'язків може відбуватися без акцентування уваги учнів на те, що вони займаються вивченням зв'язків, без використання самого терміна «зв'язки».

Універсальним прийомом виявлення зв'язків є порівняння. Саме шляхом порівняння школярі розуміють, що навколишній світ складається з елементів, які між собою взаємопов'язані. Наочно показати зв'язки в природі допомагають різноманітні таблиці, в одній із граф яких вказані причини, а в іншій – викликані ними наслідки. Корисно використовувати для цієї мети навчальні фільми, слайди, стінні картини, різноманітні схеми.

Під час навчально-дослідницької діяльності для виявлення зв'язків між об'єктами, що вивчаються, можна використовувати побудову графіків. При цьому слід пам'ятати, що більшість природних та й суспільствознавчих подій зв'язані між собою не лінійно, а кореляційно, тобто не завжди зміна одного показника точно (лінійно) призводить до зміни іншого показника, оскільки на явище, що досліджується, впливають і інші чинники, які в цьому випадку не враховані.

Особливе місце в розвитку причиново-наслідкового стилю мислення учнів займають завдання. Для організації диференційованої, різнорівневої, індивідуальної (особистісно-орієнтованої) роботи учнів (для розвитку елементів причиново-наслідкового стилю мислення) доцільно використовувати рішення і самостійне конструювання умов якісних і розрахункових задач причинового характеру, застосування для цього власного досвіду, статистичних та природних кількісних характеристик, фактів з навколишнього життя, виробничої діяльності, проблемного характеру тощо [3].

Учні повинні також розуміти, що правильне ставлення людини до природи, розумне використання та охорона природних багатств можливі тільки внаслідок пізнання її законів, які знаходять відображення у найбільш загальних причиново-наслідкових зв'язках. Правильне їх розуміння має неоціненне значення і для наукового світогляду.

Не знаючи зв'язків у природі, не можна мати правильний науковий світогляд. Якщо учень не вміє розкрити весь комплекс причин і наслідків, то його знання і переконання однобічні, поверхові та неглибокі.

Висновки. Отже, знання учнів про причину виникнення та особливості протікання якої-небудь події (процесу, явища) змінюються від класу до класу, збагачуються новими відомостями, одержаними в курсах основ наук, при накопиченні буденного суб'єктивного та емпіричного досвіду, відповідних віку первинних теоретичних знань і підвищенні на цій основі загального інтелектуального рівня розвитку. Відповідно до цього змінюється і глибина проникнення у внутрішню сутність процесу (події), приховану від безпосереднього чуттєвого сприйняття.

Література

1. Вікторенко І. Теорія та практика формування інтеграційної компетентності майбутнього вчителя Нової української школи: монографія. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Моторіна, 2020. 397с.
2. Нова українська школа: poradnyk dlia vchytelia / za zah. red. H. M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf>
3. Prokopenko A., Vozniuk A., Leshchenko H., Manchulenko L., Kramarenko A., Mondich O. Activation of Cognitive Activity of Students in Higher Education Institutions. *Systematic Reviews in Pharmacy*. Vol. 11, Issue 10, Oct-Nov 2020. pp. 144-146. doi:10.31838srp.2020.10.24.
4. Komar O. A., Chuchalina Y. M., Kramarenko A. N., Torchynska T. A., Shevchuk I. V. Agile approach in training future primary school teachers for resolving complex pedagogical situation. *International Electronic Journal of Elementary Education*. March 2021, Volume 13, Issue 4, pp.469-477. doi:10.26822/iejee.2021.205.
5. Kramarenko A., Horbenko O., Syladii I. Pedagogy Students' Professional Competence Formation. *Hayka i osvita* (Science and Education). 2017. № 10. pp. 188-193.
6. Крамаренко А. Сучасні технології навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей в початковій школі: навч. посіб. для здобувачів вищої освіти другого освітнього ступеню ОПП Початкова освіта. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2021. 316 с.
7. Крамаренко А. Методика навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей у початковій школі: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закладів ОПП «Початкова освіта». Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. 424 с.

References

1. Viktorenko I. (2020). Teoriia ta praktyka formuvannia intehratsiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia Novoi ukrainskoi shkoly [Theory and practice of formation of integration competence of the future teacher of the New Ukrainian school]: monohrafiia. Sloviansk: Vyd-vo B.I. Motorina. 397 s. [in Ukrainian].
2. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia (2018) / za zah. red. N. M. Bibik [New Ukrainian school: a guide for teachers]. Kyiv: Litera LTD. 160 s. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf> [in Ukrainian].
3. Prokopenko A., Vozniuk A., Leshchenko H., Manchulenko L., Kramarenko A., Mondich O. (2020). Activation of Cognitive Activity of Students in Higher Education Institutions. *Systematic Reviews in Pharmacy*. Vol. 11, Issue 10, Oct-Nov pp. 144-146. doi: 10.31838srp.2020.10.24 [in English].
4. Komar O. A., Chuchalina Y. M., Kramarenko A. N., Torchynska T. A., Shevchuk I. V. (2021). Agile approach in training future primary school teachers for resolving complex pedagogical situation. *International Electronic Journal of Elementary Education*. March, Volume 13, Issue 4, pp. 469-477. doi:10.26822/iejee.2021.205 [in English].
5. Kramarenko A., Horbenko O., Syladii I. (2017). Pedagogy Students' Professional Competence Formation. *Hayka i osvita* (Science and Education). №10. pp. 188-193. [in English].
6. Kramarenko A. (2021). Suchasni tekhnolohii navchannia pryrodnychoi, hromadianskoi ta istorychnoi osvitytnikh haluzei v pochatkovii shkoli: navch. posib. dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity drugoho osvitytnoho stupeniu OPP Pochatkova osvita.

[Modern technologies of teaching natural, civic and historical educational branches in primary school: textbook. way. for applicants for higher education of the second educational degree OPP Primary education]. Melitopol: Vydavnychiy budynok Melitopolskoi miskoi drukarni, 316 s. [in Ukrainian].

7. Kramarenko A. (2020). *Metodyka navchannia pryrodnychoi, hromadianskoi ta istorychnoi osvity haluzei u pochatkovii shkoli: navch. posib. dla stud. vyshch. ped. navch. zakladiv OPP «Pochatkova osvita»* [Methods of teaching natural, civic and historical educational fields in primary school: textbook. way. for students. higher ped. textbook Institutions OPP «Primary Education»]. Melitopol: Vydavnychiy budynok Melitopolskoi miskoi drukarni. 424 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті зазначається, що Нова українська школа в умовах реформування потребує вчителя, готового до комплексної реалізації інтегрованого, компетентнісного, діяльнісного та особисто орієнтованого підходу до навчання здобувачів початкової освіти. Саме від такого педагога значною мірою залежить успішна самореалізація та самовираження особистості майбутнього громадянина в інформаційному суспільстві XXI століття. Особливої актуальності та своєчасності набуває оновлення фахової підготовки майбутніх учителів з огляду на формування в них інтеграційної компетентності як необхідного складника професійної діяльності сучасного вчителя НУШ, оскільки традиційна організація фахової підготовки учителів початкової школи не забезпечує належний рівень сформованості цього феномена.

У роботі зазначається, що особливості ознайомлення здобувачів початкової освіти із навколишнім світом зумовлені їхнім віком. Їх джерелом знань про природу, суспільство є довкілля. Формування уявлень і понять про об'єкти навколишньої дійсності відбувається на уроках «Я досліджую світ» та продовжується під час екскурсій, прогулянок у тісному взаємозв'язку освітньої діяльності дітей з ігровою. Пізнавальні інтереси здобувачів початкової освіти особливо яскраво виявляються в ситуаціях, коли вони спостерігають за зміною об'єкту або явища, коли можна продемонструвати свій життєвий досвід, поділитися з іншими цікавою інформацією. Якраз у цей час можна вводити в освітній процес завдання на встановлення причиново-наслідкових зв'язків у природі, у суспільному житті.

Вказується, що вчитель має контролювати засвоєння учнями зв'язків, які наведені в тексті підручника, і спрямовувати та підтримувати прагнення молодших школярів самостійно встановлювати зв'язки між об'єктами і явищами в нових, незнайомих раніше ситуаціях. Під час планування уроку вчитель виділяє причиново-наслідкові зв'язки природних явищ, визначає мету уроку, добирає навчальний матеріал, за допомогою якого будуть виділені основні зв'язки і визначено методи їх вивчення. Окреслені позиції досить повно представлені в авторських навчально-методичних посібниках «Методика навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей у початковій школі» та «Сучасні технології навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей в початковій школі».

Ключеві слова: future primary education professionals, primary education seekers, I Explore the World course, cause-and-effect relationships, research skills.

УДК 377.091.2-057.21:5

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-196-208

**PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SKILLED WORKERS
BASED ON A STEM-ORIENTED APPROACH**

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ
РОБІТНИКІВ НА ОСНОВІ STEM-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ**

Olena KRYVYLOVA,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

krivileva.lena@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-2542-0506>

Victoria ZHIGIR,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

profpedagog@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-2542-0506>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Олена КРИВИЛЬОВА,

доктор педагогічних наук, доцент

Вікторія ЖИГІРЬ,

доктор педагогічних наук,
професор

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: June 06, 2022

Revised manuscript accepted: June 14, 2022

ABSTRACT

In recent years, there is a growing role of natural and mathematical training of future skilled workers, which meets the requirements of high-tech modern production. The end result of technical and vocational education should be motivated active applicants for qualifications who strive for continuous professional development, self-realization and career growth. Applicants for technical and vocational education need quality general education, which becomes an important foundation for mastering professional activities. The general education component of the basic structure of curricula for the training of skilled workers is divided into social-humanitarian and natural-mathematical parts. Natural and mathematical training occupies one of the leading positions in terms of the volume of the subject load in physics and mathematics, which are the basis for mastering the subjects of the vocational cycle, which requires the latest approaches to learning. One of the directions of innovative development of natural and mathematical education is the STEM teaching system.

The article theoretically substantiates the possibilities of using the STEM-oriented approach in the training of future skilled workers. Based on the analysis of legal documents, modern theory and practice, the essence of STEM-oriented approach is revealed, the leading idea of which is the design of subjects, disciplines, courses on an interdisciplinary basis. Various aspects of the implementation of STEM education in Ukraine are presented on the example of the experience of native scientists and representatives of the pedagogical community. Peculiarities of natural and mathematical training of future skilled workers as an important foundation for mastering professional activity are determined. The importance of taking into account the interdisciplinary links of fundamental, general technical and professional-theoretical disciplines is emphasized.

Forms of educational process, methods and means of natural-mathematical training on the basis of STEM-oriented approach are singled out, in particular projects, integrated lessons, quests, excursions, hackathons and others.

Key words: *skilled worker, interdisciplinarity, natural and mathematical education, vocational and technical education.*

Вступ. Створення в Україні сучасної високоефективної системи освіти є однією з найважливіших умов конкурентоздатності держави на світовому ринку. У цьому питанні велика роль відведена саме професійній (професійно-технічній) освіті як основі економічного добробуту держави, складника сталого розвитку суспільства, запоруки професійної самореалізації та неперервного професійного розвитку особистості впродовж життя відповідно до її інтересів та потреб економіки України [18].

Професійна (професійно-технічна) освіта має бути безпосередньо пов'язана з потребами економіки держави, а її якість – відповідати сучасним вимогам. Світова тенденція освіти впродовж життя зумовлює необхідність цілісного розв'язання проблем розвитку трудового потенціалу, його професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації. Кінцевим результатом професійної (професійно-технічної) освіти мають стати вмотивовані активні здобувачі кваліфікацій, які прагнуть неперервного професійного розвитку, самореалізації та кар'єрного зростання [18].

В останні роки відбувається вдосконалення змісту і якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на фоні змін у структурі, умовах і характері обраних спеціальностей; підвищення вимог до рівня загальноосвітньої підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, спричинених потребою підвищення якості професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки; посилення уваги до поєднання загальноосвітньої та професійної підготовки в закладах професійно-технічної освіти з урахуванням подальшої фундаменталізації професійного навчання в умовах суспільства знань та впровадження найсучасніших виробничих технологій; зростання ролі природничо-математичної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, що відповідає вимогам високотехнологічного сучасного виробництва; формування особистості майбутніх кваліфікованих робітників з новим світоглядом, конкурентоздатністю та затребуваністю на ринку праці, здатності реалізувати самостійну діяльність на засадах самоуправління та відповідальності за її результати [12].

Здобувачам професійно-технічної освіти (з числа осіб, які мають базову середню освіту) потрібна якісна загальноосвітня підготовка, яка стає важливим фундаментом до оволодіння професійною діяльністю. Загальноосвітній складник базисної структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників поділяється на суспільно-гуманітарну та природничо-математичну. Природничо-математична підготовка займає одну з провідних позицій відносно обсягу предметного навантаження з фізики та математики, які є основою для оволодіння предметами професійно-технічного циклу, що потребує використання новітніх підходів навчання. Одним із напрямків інноваційного розвитку природничо-математичної освіти є система навчання STEM.

Різні аспекти реалізації STEM-освіти в Україні розглядаються багатьма вітчизняними науковцями та представниками педагогічної спільноти, як-то: дослідження сучасного стану природничо-математичної підготовки у порівнянні з Європейською практикою (Бутурліна О., Валько Н.) [3 : 35-46; 4 : 52-58]; організація інтегрованого навчання з предметів природничо-математичного циклу (Багашова В. та Ісак Т.) [2 : 183-196]; інноваційні проекти для Нової української школи (Василяшко І.) [5 : 17-21.]; моделі інтеграції формальної та неформальної освіти, використання наукового методу й інженерного дизайну в конструюванні навчальних STEM-заходів, особливості освітнього STEM-середовища, методичні підходи до організації STEM-проектів (Онопченко Г., Онопченко О., Поліхун Н., Постова К., Сліпухіна І.) [24]; теоретичні й практичні дослідження з формування природничо-наукової компетентності старшокласників у процесі навчання фізики (Непорожня Л.) [15]; ефективність розв'язування евристичних задач з використанням динамічної системи GeoGebra в процесі навчання учнів шкільному курсу математики (Гриб'юк О., Юнчик В.) [8 : 206–218]; запровадження курсу робототехніки в освітній процес школи (Кіт І.) [10 : 3–4.]; основні принципи агробіологічної STEM-освіти та пріоритетні напрями роботи з учнями в контексті формування компетентного фахівця-аграрія (Вербицький В.) [6 : 123-131]; STEM-технології у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників енергетичного напрямку (Гермак О.) [7 : 86-91], технології візуалізації в професійній підготовці спеціалістів (Алексєєва Г., Горбатюк Л., Кравченко Н., Чуприна Г., Овсянніков О.) [1 : 35-42] та інші.

Отже, сьогодні STEM-орієнтований підхід до навчання реалізується в багатьох закладах освіти. Особливо активно він розвивається в шкільному та позашкільному секторі. Разом з тим, актуальним залишається питання впровадження ідей STEM-освіти в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування можливості використання STEM-орієнтованого підходу в професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників.

Відповідно до мети визначено такі завдання: на основі аналізу нормативно-правових документів, сучасної теорії та практики розкрити сутність STEM-орієнтованого підходу; визначити особливості природничо-математичної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників як важливого фундаменту до оволодіння професійною діяльністю; виокремити форми організації освітнього процесу, методи та засоби природничо-математичної підготовки на основі STEM-орієнтованого підходу.

Методи та методики дослідження. Методика проведення дослідження містить аналіз нормативно-правових документів, психолого-педагогічної літератури та наукових досліджень для визначення сутності STEM-орієнтованого підходу та особливостей його реалізації в професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників.

Результати та дискусії. Професійна (професійно-технічна) освіта сприяє формуванню і розвитку професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і

перспектив кар'єрного зростання впродовж життя. Вона здобувається на основі базової або повної загальної середньої освіти. Здобуття професійної (професійно-технічної) освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям профільної середньої освіти та отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту [17].

Специфіка освітнього процесу в закладах професійної (професійно-технічної) освіти полягає в тому, що важливу роль при підготовці кваліфікованих робітників відіграють міжпредметні зв'язки фундаментальних, загальнотехнічних та професійно-теоретичних (спеціальних) дисциплін. Урахування взаємозв'язку загальної та професійної освіти сприяє цілеспрямованому, систематичному, поглибленому вивченню взаємопов'язаних понять природничо-математичних предметів і дисциплін професійно-теоретичного циклу. Встановлення міжпредметних зв'язків здійснюється різними шляхами, як-то: конкретизація теорій, явищ і процесів під час вивчення природничо-математичних предметів та закріплення знань на основі навчального матеріалу спеціальних дисциплін; демонстрація практичного використання в професійній діяльності знань, здобутих під час вивчення природничо-математичних предметів; складання задач з професійно спрямованим змістом, використанням розрахунків, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю та інше.

На основі реалізації професійної спрямованості та здійснення різнорівневих міжпредметних зв'язків забезпечується усвідомлення мотивів та потреб майбутньої професійної діяльності; оволодіння практичними вміннями та навичками; гармонійне поєднання теоретичної та практичної складових змісту освіти; формування професійного мислення, професійної самосвідомості та професійної культури [13].

Сьогодні під професіоналізмом фахівця розуміється не лише система професійних знань і вмінь, а й такі необхідні якості, як інтелектуальні та ділові здібності, організаційні знання, уміння й навички. Окрім того, швидкість поновлення інженерних і технічних знань і компетенцій неухильно зростає. У більшості галузей спостерігається прискорення зменшення часу інноваційного циклу – часу між науковою розробкою і впровадженням технології на виробництві. Технічні навички також прискорено еволюціонують. Багато майбутніх кваліфікованих робітників, які навчаються сьогодні в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, в результаті будуть працювати за професіями, яких ще не існують, а навички, якими вони повинні будуть володіти, ще не визначені. Для багатьох випускників перекваліфікація стане звичайною справою. Поступово виникає попит на STEM-фахівця – особи, яка здійснює інноваційну трудову діяльність з високим ступенем міждисциплінарності та технологічності. Це потребує формування у майбутніх кваліфікованих робітників комплексних знань із таких освітніх галузей, як природничі науки, математика, інженерія, програмування та технології та задоволення попиту на наукоємну освіту, формування актуальних на ринку праці компетентностей, а саме: когнітивних навичок; навичок оброблення інформації, інтерпретації та аналізу даних; інженерного мислення; науково-дослідницьких навичок; алгоритмічного мислення та цифрової грамотності;

креативних якостей та інноваційності; технологічних навичок; навичок комунікації [19].

Отже, природничо-математична освіта (STEM-освіта) стає основою формування новітніх компетентностей громадян, підготовки фахівців нової генерації, здатних до засвоєння знань і розроблення та використання новітніх технологій.

Зважаючи на те, що підхід – це сукупність єдино спрямованих за змістом принципів і методів, які не виходять за рамки підходу, впровадження природничо-математичної освіти (STEM-освіти) здійснюється з урахуванням таких принципів: врахування вікових, індивідуальних особливостей здобувачів освіти, їх інтересів та здібностей, особливих освітніх потреб; постійне оновлення змісту освіти з урахуванням досягнень науки, розвитку технологій та вимог ринку праці; продуктивна мотивація здобувачів освіти до провадження науково-дослідницької та проектної діяльності, винахідництва; істотна роль математики в інтегративному підході реалізації природничо-математичної освіти (STEM-освіти), послідовне, ґрунтовне, якісне її викладання; спонукання до формування та розвиток «гнучких навичок» у здобувачів освіти (навичок презентації, роботи в групі, комунікації); використання технологій розвивального та проблемного навчання [19].

Інтеграція є провідним принципом STEM-освіти, оскільки сприяє формуванню нерозривно зв'язаної та єдиної системи знань. Ізольованість викладання навчальних предметів та їх роз'єднаність не зможе забезпечити належний розвиток у напрямі комплексної природничо-математичної освіти. Наголошуємо на необхідності у міждисциплінарному підході та практико-орієнтованому навчанні науково-освітньої системи STEM для усунення розриву між теоретичними знаннями та їх практичним втіленням.

Згідно Концепції розвитку природничо-математичної освіти, використання трансдисциплінарного підходу до навчання базується на практичному застосуванні наукових, математичних, технічних та інженерних знань для розв'язання практичних проблем для подальшого використання цих знань і вмінь у професійній діяльності [19].

Отже, провідною ідеєю STEM-орієнтованого підходу до навчання є конструювання навчальних предметів, дисциплін, курсів за міждисциплінарним принципом, завдяки чому відбувається поєднання наукового методу, технології, проектування та математики за принципом міжпредметності.

Для забезпечення належної навчально-методичної підтримки впровадження STEM-орієнтованого підходу до навчання особливе значення має розробка відповідних інтегрованих навчальних програм, курсів за вибором, орієнтованих на формування компетентностей, необхідних для подальшого професійного визначення.

Дієвими організаційними формами застосування STEM-орієнтованого підходу до навчання є проєкти, інтегровані уроки, квести, екскурсії, тематичні дні, конкурси, наукові виставки, фестивалі, хакатони тощо. Очевидно, що до розроблення креативного контенту навчально-

методичного забезпечення мають долучатися не лише освітяни і фахівці з певної галузі знань, а і представники промисловості та бізнесу.

Варто наголосити, що у центрі уваги такого підходу до навчання знаходиться практичне завдання, або реальна проблема, яка потребує вирішення у процесі організації інтегрованого, компетентнісно орієнтованого, міждисциплінарного навчання. Тому, заняття, на яких застосовують STEM-орієнтований підхід до навчання, повинні обов'язково мати ознаки проблемного навчання, в основу яких покладено постановку завдань з реальним практичним змістом, розв'язання яких передбачає міждисциплінарну взаємодію, переважне використання індуктивних методів дослідження, діяльність в команді тощо. Продуктивність останньої значно зростає за умови систематичної взаємодії і злагодженості не лише тих, хто навчаються, а і педагогів, які спільно реалізують STEM-орієнтований підхід до навчання.

STEM-орієнтований підхід до навчання потребує впровадження як нових методичних підходів, так і наявність спеціального обладнання. Реалізації означених задач на різних етапах навчання сприяє використання навчальних роботів-конструкторів (наприклад: LEGO, LEGO Mindstorms EV3, Cubelets, LittleBits, Makeblock та ін.), які дозволяють в ігровій формі знайомитись з основами робототехніки, електроніки, механіки, програмування, висувати власні ідеї, реалізовувати їх на практиці, створюючи складні конструкції з різноманітними датчиками для навігації і взаємодії з довкіллям тощо.

STEM-орієнтований підхід передбачає зовсім іншу сутність сучасного освітнього середовища, зокрема його просторово-предметну складову. Сучасне освітнє середовище – це матеріально-технологічне, соціальне й фізично-просторове оточення (доступне, інноваційне, бізнес-орієнтоване, відкрите, інклюзивне, ціннісно спрямоване, розвивальне, мотивуюче), програми, технології й засоби навчання, розумний дизайн, що сприяють набуттю особою компетентностей професійної освіти впродовж життя.

Забезпечується перехід до системного запровадження ІКТ у всі види освітньої діяльності, створення онлайн-платформ із навчальними й методичними матеріалами для здобувачів освіти і педагогів, використання електронних підручників, контент-бібліотек, смарт-комплексів, нових ІТ-технологій, мультимедійних засобів навчання, соціальних професійних мереж. Створюються високотехнологічні навчально-практичні центри й лабораторії, започатковуються в освітньому процесі стартапи, симуляційні центри, освітньо-виробничі кластери [18].

STEM-орієнтований підхід до навчання реалізовується в процесі комплексної наукової і навчально-методичної міждисциплінарної діяльності через мережу STEM-центрів і STEM-лабораторій. Варто зауважити, що в Україні вже успішно функціонують STEM-центри. Перші з них почали працювати в Києві, Дніпрі, Черкасах, Запоріжжі, Херсоні та Кропивницькому. Проведене Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» опитування на початку 2020 року показало, що в Україні працює понад 150 STEM-центрів і лабораторій.

Згідно з концепцією розвитку природничо-математичної освіти [19]

STEM-лабораторіями можуть оснащуватися заклади загальної середньої освіти, а також заклади професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти. STEM-лабораторії оснащуються сучасними засобами навчання та обладнанням для залучення здобувачів освіти до навчально-дослідницької, дослідницько-експериментальної, конструкторської, винахідницької та пошукової діяльності відповідно до стандартів освіти, освітніх та навчальних програм з використанням проектних технологій в освітньому процесі.

Оснащення STEM-лабораторій здійснюється відповідно до Типового переліку комп'ютерного обладнання для закладів дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти та Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій, затверджених МОН [20].

Таким чином, реалізація STEM-орієнтованого підходу в закладах професійно-технічної освіти вимагає використання спеціального технологічного, лабораторного та навчального обладнання і матеріалів (сьогодні, це 3D-принтери і сканери, засоби 3D-візуалізації, доповненої реальності та інше). Це можливість для закладів професійно-технічної освіти забезпечити майбутніх кваліфікованих робітників необхідним обладнанням і зробити освітній процес якіснішим. Адже роблячи акцент на практичних здібностях, здобувачі професійно-технічної освіти можуть розвивати силу волі, творчий потенціал, гнучкість та освоювати навички командної співпраці. Вже сьогодні оснащення обладнанням для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій здійснюється у державних та комунальних закладах загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти. Зокрема, це заклади професійної (професійно-технічної) освіти з кількістю учнів, що здобувають повну загальну середню освіту, 400 і більше, які здійснюють підготовку кваліфікованих кадрів за пріоритетними галузями економіки.

Прикладом успішної підготовки здобувачів професійно-технічної освіти на основі STEM-орієнтованого підходу є досвід педагогічних працівників Полтавської, Одеської, Волинської та інших областей України. Зокрема, оновлення змісту професійної (професійно-технічної) освіти і навчання шляхом розробки та впровадження стандартів професійної (професійно-технічної) освіти, заснованих на компетентнісному підході; упровадження в освітній процес новітніх педагогічних та виробничих технологій, у тому числі елементів STEM-навчання; здійснення заходів щодо вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду; організація підвищення кваліфікації та стажування педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти; проведення науково-практичних конференцій, семінарів, методичних секцій, виставок, конкурсів тощо. Результатом такої діяльності є підготовка висококваліфікованих робітників (спеціалістів із машинобудування, електроенергетики, будівельної галузі, зварювального виробництва), які завдяки наявності необхідної матеріально-технічної бази креативно реалізують власні ідеї, використовують інформаційно-комунікаційні технології, працюють із робототехнікою (Полтавська обл.) [14];

використання STEM-технологій для формування ключових та предметних компетенцій на уроках математики закладів професійної (професійно-технічної) освіти, а саме складання і розв'язання учнями прикладних задач за змістовними лініями (Одеська обл.) [9]; інтеграція ІКТ та STEM-технологій завдяки використанню 3D-принтера, 3D-сканера, лазерного станка з ЧПУ, інтерактивної панелі (Волинська обл.) [21]; реалізація грантового проекту, спрямованого на покращення навчальних умов в закладах професійно-технічної освіти (Івано-Франківська обл.) [22]. Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти Івано-Франківській області та відділ STEM-освіти ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» стали співорганізаторами III Регіонального фестивалю STEM-освіти зорієнтованого на ознайомлення й популяризацію інноваційних освітніх технологій та STEM-проектів, пошук і підтримку перспективного досвіду STEM-освіти, творчих і наукових проєктів школярів та педагогічних працівників; створення умов для формування й розвитку інтелектуального потенціалу обдарованої учнівської молоді. У фестивалі взяли участь не тільки здобувачі освіти, які навчаються у закладах загальної середньої, а й професійно-технічної та позашкільної освіти [23].

Колегія МОН України розглянула стан і перспективи розвитку STEM-освіти. Розвиток STEM-освіти є пріоритетним і здійснюється через усі форми здобуття освіти в Україні. Перспективи розвитку STEM-освіти в Україні передбачають, зокрема: популяризацію науково-технічних, високотехнологічних, інженерних професій; поширення методів, форм роботи зарубіжних і вітчизняних педагогів-новаторів; представлення досягнень і результатів проєктної, наукової, дослідницької та винахідницької творчості здобувачів освіти; втілення новітніх технологій, програм і методологій у загальноукраїнський освітній процес [11].

Оприлюднено план заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року. Документ визначає комплекс заходів, пов'язаних з формуванням і розвитком навичок науково-дослідницької та інженерної діяльності, винахідництва, підприємництва, ранньої професійної самовизначеності та готовності до усвідомленого вибору майбутньої професії, популяризацією науково-технічних та інженерних професій, поширенням інновацій у сфері освіти.

Протягом 2021-2025 років планується здійснити дослідження та підготовку рекомендацій з використанням методик STEM-освіти в закладах освіти, що передбачає: проведення для працівників місцевих органів управління у сфері освіти, центрів професійного розвитку, навчально-методичних (науково-методичних) центрів (кабінетів) профтехосвіти, керівників закладів освіти семінарів щодо впровадження STEM-освіти, розроблення відповідних програм підвищення кваліфікації; проведення профорієнтаційних заходів для здобувачів освіти у форматі проєктів «Професії майбутнього», тижнів з популяризації STEM-освіти тощо; створення нових STEM-центрів та STEM-лабораторій, розширення напрямів їхньої діяльності, оснащення обладнанням природничо-математичних кабінетів у закладах освіти; розроблення та впровадження

сучасних методик дистанційного навчання природничо-математичних предметів та інше [16].

Усі вищезазначені заходи безумовно мають покращити професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників на основі STEM-орієнтованого підходу

Висновки. Українська освіта знаходиться на шляху інноваційного розвитку: розробляються концепції та методичні рекомендації, проводяться дослідження та відкриваються центри, які стосуються STEM-освіти. Однак, питання реалізації ідей інтегрованого природничо-математичного навчання у контексті STEM-освіти, попри активне обговорення в академічній спільноті, є досить складним та потребує більш досконалого вивчення. Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників на основі STEM-орієнтованого підходу сприятиме формуванню здатності здійснювати інноваційну трудову діяльність з високим ступенем міждисциплінарності та технологічності.

Література

1. Алексєєва Г. М., Горбатюк Л. В., Кравченко Н. В., Чуприна Г. П., Овсянніков О. С. Технології візуалізації в професійній підготовці спеціалістів. *Молодь і ринок* : Науково-педагогічний журнал. Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. 2019. №6 (173). С. 35-42. URL: http://mr.dspu.edu.ua/publications/2019/6_173_2019.pdf.
2. Багашова В., Ісак Т. STEM-освіта – від уроку до інновації. *Наукові записки Малої академії наук України*. Київ, 2017. Вип. 10. С. 183-196.
3. Бутурліна О. Філософсько-освітня рефлексія STEM-інновацій. *Наукові записки Малої академії наук України*. Київ, 2017. Вип. 10. С. 35-46.
4. Валько Н. Стан реалізації STEM-освіти майбутніх вчителів природничо-математичних дисциплін у Європейському союзі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв, 2018. № 3(2). С. 52-58.
5. Василяшко І. STEM-освіта: інноваційні проекти для НУШ [STEM education: innovative projects for NUS]. *Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 12 жовт. 2019 р. Кропивницький, 2019. С. 17-21.
6. Вербицький В. Впровадження агробіологічної STEM-освіти. *Наукові записки Малої академії наук України*. Київ, 2017. Вип. 10. С. 123-131.
7. Гермак О. STEM-технології в професійній підготовці майбутніх електромонтерів. *Наукові записки Малої академії наук України*. Київ, 2017. Вип. 8. С. 86-91.
8. Гриб'юк О., Юнчик В. Розв'язування евристичних задач в контексті STEM-освіти з використанням системи динамічної математики GeoGebra. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Кіровоград, 2015. Вип. 43. С. 206-218.
9. Застосування елементів STEM – освіти на уроках математики : за матеріалами Навчально-методичного центра професійно-технічної освіти в Одеській області від 24.04.2019 р. URL: <http://www.nmc.od.ua/?p=14730>
10. Кіт І., Кіт О. Розвиток STEM-освіти в школі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2014. № 4. С. 3-4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2014_4_2
11. Колерія МОН розглянула стан і перспективи розвитку stem-освіти: за матеріалами МОН від 08.12.21 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/kolegiya-mon-rozglyanula-stan-i-perspektivi-rozvitku-stem-osviti>

12. Кривильова О. А. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних закладів: теоретичний та методичний аспекти : монографія. Бердянськ : БДПУ, 2017. 305 с.
13. Кривильова О. А. Педагогічна діяльність викладачів професійно-технічних навчальних закладів : навчальний посібник. Бердянськ : БДПУ, 2016. 228 с.
14. На Полтавщині успішно впроваджують stem-освіту в професійно-технічних закладах : за матеріалами Департаменту освіти і науки Полтавської ОДА від 14.01.2020. URL: <https://poltava.to/news/53990/>
15. Непорожня Л. В. Формування природничо-наукової компетентності старшокласників у процесі навчання фізики : методичний посібник. Київ : ТОВ КОНВІ ПРИНТ, 2018. 204 с.
16. Оприлюднено план заходів щодо реалізації концепції розвитку stem-освіти до 2027 року: офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/opriyudneno-plan-zahodiv-shodo-realizaciyi-koncepciyi-rozvitku-stem-osviti-do-2027-roku>
17. Про освіту: закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
18. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.06.2019 р. № 419-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>
19. Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти): розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 960-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text>
20. Про затвердження Типового переліку комп'ютерного обладнання для закладів дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти: закон МОН № 0644-21 від 18.05.2021
21. Розглядаємо інтеграцію ІКТ та STEM-технологій у ЗП(ПТ)О Волині : за матеріалами Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Волинській області від 12.05.2021 р. URL: http://nmc-pto.volyn.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1744:rozhliaidaiemo-intehratsiiu-ikt-ta-stem-tekhnohohii-u-zp-pt-o&catid=78&Itemid=475
22. Стартував проєкт «Stem освіта у професійних училищах та спецшколах»: новини голови міської ради м. Івано-Франківськ від 10.01.2022 р. URL: <https://www.martsinkiv.if.ua/startuvav-proekt-stem-osvita-u-profesijnykh-uchylyshchakh-ta-spetsshkolakh/>
23. Третій Регіональний фестиваль STEM-освіти: за матеріалами ДНУ Інституту модернізації змісту освіти від 18.10.21 р. URL: <https://imzo.gov.ua/2021/10/18/iii-rehional-nyy-festyval-stem-osvity/>
24. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів : методичні рекомендації / Н. І. Поліхун та ін.. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.

References

1. Aliksieieva, G.M., Ghorbatjuk, L.V., Kravchenko, N.V., Chupryna, Gh.P. et al. (2019). Tekhnologhiji vizualizaciyi v profesijnij pidgotovci specialistiv. [Visualization technologies in professional training of specialists]. *Molodj i rynok – Youth and the market*, 6 (173), 35-42. Retrieved from: http://mr.dspu.edu.ua/publications/2019/6_173_2019.pdf. [in Ukrainian].
2. Baghashova, V., Isak, T. (2017). STEM-osvita – vid uroku do innovaciyi [STEM education – from lesson to innovation]. *Naukovi zapysky Maloji akademiji nauk*

Ukrainy – Scientific notes of the Small Academy of Sciences of Ukraine, issue 10, 183-196 [in Ukrainian].

3. Buturlina, O. (2017). Filosofs'ko-osvitnja refleksija STEM-innovacij [Philosophical and educational reflection of STEM-innovations]. *Naukovi zapysky Maloji akademiji nauk Ukrain – Scientific notes of the Small Academy of Sciences of Ukraine*, issue 10, 35-46 [in Ukrainian].

4. Valjko, N. (2018). Stan realizaciji STEM-osvity majbutnikh vchyteliv pryrodnycho-matematychnykh dyscyplin u Jevropejskomu sojuzi [Status of STEM education of future teachers of natural sciences and mathematics in the European Union]. *Naukovyj visnyk Mykolajivskogo nacional'nogho universytetu imeni V. O. Sukhomlinskogo. Pedagoghichni nauky – Scientific Bulletin of the Nikolaev National University named after V. O. Sukhomlinsky. Pedagogical sciences*, 3(2), 52-58 [in Ukrainian].

5. Vasyliashko, I. (2019). STEM-osvita: innovacijni proekty dlja NUSh [STEM education: innovative projects for NUS]. *Aktualni aspekty rozvytku STEM-osvity u navchanni pryrodnycho-naukovykh dyscyplin: materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Current aspects of the development of STEM education in the teaching of natural sciences: materials of the II International scientific-practical conference*. Kropyvnyckyj, 17-21 [in Ukrainian].

6. Verbyckyj, V. (2017). Vprovadzhennja aghrobiologhichnoji STEM-osvity [Introduction of agrobiological STEM education]. *Naukovi zapysky Maloji akademiji nauk Ukrain – Scientific notes of the Small Academy of Sciences of Ukraine*, issue 10, 123-131 [in Ukrainian].

7. Ghermak, O. (2017). STEM-tekhnologhiji v profesijnij pidghotovci majbutnikh elektromonteriv [STEM-technologies in the professional training of future electricians]. *Naukovi zapysky Maloji akademiji nauk Ukrain – Scientific notes of the Small Academy of Sciences of Ukraine*, issue 8, 86-91 [in Ukrainian].

8. Ghryb'juk, O., Junchyk, V. (2015). Rozv'jazuvannja evrystychnykh zadach v konteksti STEM-osvity z vykorystannjam systemy dynamichnoji matematyky GeoGebra [Solving heuristic problems in the context of STEM education using the GeoGebra dynamic mathematics system]. *Suchasni informacijni tekhnologhiji ta innovacijni metodyky navchannja u pidghotovci fakhivciv: metodologhija, teorija, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems*, issue 43, 206-218 [in Ukrainian].

9. Zastosuvannja elementiv STEM – osvity na urokakh matematyky [Application of STEM elements - education in mathematics lessons]. Za materialamy Navchaljno-metodychnogho centra profesijnjo-tekhnichnoji osvity v Odeskij oblasti vid 24.04.2019 – Based on the materials of the Training and Methodological Center for Vocational Education in Odessa region from 04.24.2019. Retrieved from: <http://www.nmc.od.ua/?p=14730> [in Ukrainian].

10. Kit, I., Kit, O. (2014). Rozvytok STEM-osvity v shkoli [Development of STEM education at school]. *Komp'juter u shkoli ta sim'ji – Computer at school and family*, 4, 3-4 [in Ukrainian].

11. Koleghija MON rozghljanula stan i perspektvy rozvytku stem-osvity [The Board of the Ministry of Education and Science considered the state and prospects of stem education development]. Za materialamy MON vid 08.12.21 – according to the materials of the Ministry of Education and Science dated 08.12.21. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/news/kolegiya-mon-rozglyanula-stan-i-perspektivi-rozvitku-stem-osviti> [in Ukrainian].

12. Kryvylova, O. A. (2017). Psykhologho-pedagoghichna pidghotovka majbutnikh vykladachiv profesijnjo-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv: teoretychnyj ta metodychnyj aspekty [Psychological and pedagogical training of future teachers of vocational schools: theoretical and methodological aspects]. *Berdjans'k : BDPU* [in Ukrainian].

13. Kryvylova, O. A. (2016). *Pedagoghichna dijalnistj vykladachiv profesijno-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv* [Pedagogical activity of teachers of vocational schools]. Berdjansk : BDPU [in Ukrainian].

14. *Na Poltavshhyni uspishno vprovadzhujuť stem-osvitu v profesijno-tekhnichnykh zakladakh* [In Poltava region successfully implement stem education in vocational schools]. Za materialamy Departamentu osvity i nauky Poltavskoj ODA vid 14.01.2020 – according to the Department of Education and Science of Poltava Regional State Administration from 14.01.2020. Retrieved from: <https://poltava.to/news/53990/> [in Ukrainian].

15. Neporozhnja, L. V. (2018). *Formuvannja pryrodnycho-naukovoji kompetentnosti starshoklasnykiv u procesi navchannja fizyky* [Formation of natural science competence of high school students in the process of teaching physics]. Kyjiv : TOV KONVI PRINT [in Ukrainian].

16. *Opryljudneno plan zakhodiv shhodo realizaciji koncepciji rozvytku stem-osvity do 2027 roku* [An action plan for the implementation of the concept of stem education development until 2027 has been published]. Oficijnyj saj Ministerstva osvity i nauky Ukrainy – Official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/opryljudneno-plan-zahodiv-shhodo-realizaciji-koncepciji-rozvytku-stem-osviti-do-2027-roku> [in Ukrainian].

17. *Pro osvitu: zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII* [About education: law of Ukraine from 05.09.2017 p. № 2145-VIII] (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

18. *Pro skhvalennja Koncepciji realizaciji derzhavnoji polityky u sferi profesijnoji (profesijno-tekhnichnoji) osvity «Suchasna profesijna (profesijno-tekhnichna) osvita» na period do 2027 roku: rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.06.2019 r. № 419-r.* [On approval of the Concept of implementation of state policy in the field of vocational (vocational) education "Modern vocational (vocational) education" for the period up to 2027: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 12.06.2019 № 419-r.] (2019). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

19. *Pro skhvalennja Koncepciji rozvytku pryrodnycho-matematychnoji osvity (STEM-osvity): rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 r. № 960-r.* [On approval of the Concept of development of natural and mathematical education (STEM-education): order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 05.08.2020 № 960-r.] (2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

20. *Pro zatverdzhennja Typovogho pereliku komp'juternogho obladnannja dlja zakladiv doshkilnoj, zaghalnoj sereďnoji ta profesijnoj (profesijno-tekhnichnoji) osvity: zakon MON № 0644-21 vid 18.05.2021* [On approval of the Standard list of computer equipment for preschool, general secondary and vocational (vocational) education institutions: Law of the Ministry of Education and Science № 0644-21 dated 18.05.2021] (2021). [in Ukrainian].

21. *Rozghljadajemo integraciju IKT ta STEM-tehnologij u ZP(PT)O Volyni* [We consider the integration of ICT and STEM-technologies in FE (PA) About Volyn]. Za materialamy Navchaljno-metodychnogho centru profesijno-tekhnichnoji osvity u Volynskij oblasti vid 12.05.2021 r. – according to the Training and Methodological Center for Vocational Education in Volyn region from 12.05.2021. Retrieved from: http://nmc-pto.volyn.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1744:rozhljadiemo-intehratsiju-ikt-ta-stem-tehnologii-u-zp-pt-o&catid=78&Itemid=475 [in Ukrainian].

22. *Startuvav proekt «Stem osvita u profesijnykh uchylisshakh ta specshkolakh»: novyny gholovy misjkoi rady m. Ivano-Frankivsk vid 10.01.2022 r.* [The project "Stem education in vocational schools and special schools" has started: news

of the chairman of the city council of Ivano-Frankivsk from 10.01.2022]. Retrieved from: <https://www.martsinkiv.if.ua/startuvav-proekt-stem-osvita-u-profesijnnykh-uchyllyshchakh-ta-spetsshkolakh/> [in Ukrainian].

23. *Tretij Regionalnyj festyval STEM-osvity* [Third Regional Festival of STEM-education]. Za materialamy DNU Instytutu modernizaciji zmistu osvity vid 18.10.21 r. – according to the materials of the Institute of Modernization of the content of education from 18.10.21. Retrieved from: <https://imzo.gov.ua/2021/10/18/iii-rehionalnyy-festyval-stem-osvity/> [in Ukrainian].

24. *Uprovadzhennja STEM-osvity v umovakh integraciji formalnoji i neformalnoji osvity obdarovanykh uchniv* [Introduction of STEM-education in the conditions of integration of formal and non-formal education of gifted students] metodychni rekomendaciji / N. I. Polikhun ta in. (2019). Kyjiv : Instytut obdarovanoji dytyny NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

В останні роки відбувається зростання ролі природничо-математичної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, що відповідає вимогам високотехнологічного сучасного виробництва. Кінцевим результатом професійно-технічної освіти мають стати вмотивовані активні здобувачі кваліфікацій, які прагнуть неперервного професійного розвитку, самореалізації та кар'єрного зростання.

Здобувачам професійно-технічної освіти (з числа осіб, які мають базову середню освіту) потрібна якісна загальноосвітня підготовка, яка стає важливим фундаментом до оволодіння професійною діяльністю. Загальноосвітній складник базисної структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників поділяється на суспільно-гуманітарну та природничо-математичну. Природничо-математична підготовка займає одну з провідних позицій відносно обсягу предметного навантаження з фізики та математики, які є основою для оволодіння предметами професійно-технічного циклу, що потребує використання новітніх підходів навчання. Одним із напрямків інноваційного розвитку природничо-математичної освіти є система навчання STEM.

У статті теоретично обґрунтовано можливості використання STEM-орієнтованого підходу в професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників. На основі аналізу нормативно-правових документів, сучасної теорії та практики розкрито сутність STEM-орієнтованого підходу, провідною ідеєю якого є конструювання навчальних предметів, дисциплін, курсів за міждисциплінарним принципом. Наведено різні аспекти реалізації STEM-освіти в Україні на прикладі досвіду вітчизняних науковців та представників педагогічної спільноти. Визначено особливості природничо-математичної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників як важливого фундаменту до оволодіння професійною діяльністю. Наголошено на важливості урахування міждисциплінарних зв'язків фундаментальних, загальнотехнічних та професійно-теоретичних дисциплін. Виокремлено форми освітнього процесу, методи та засоби природничо-математичної підготовки на основі STEM-орієнтованого підходу, зокрема проєкти, інтегровані уроки, квести, екскурсії, хакатони та інше.

Ключові слова: кваліфікований робітник, міждисциплінарність, природничо-математична освіта, професійно-технічна освіта.

УДК 373.5.016:6]:37.015.3:159.952.13
DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-209-217

**WAYS OF ACTIVATING EDUCATIONAL AND COGNITIVE
ACTIVITIES OF SCHOOLCHILDREN IN LESSONS OF LABOR
LEARNING IN THE PROCESS OF STUDYING TECHNOLOGY
OF DESIGNING OWN STYLE**

**ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОЄКТУВАННЯ ВЛАСНОГО СТИЛЮ**

Oksana KUDRIA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

pnpu21@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-4602-9883>

Оксана КУДРЯ,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Oksana RYS,
Postgraduate student

risoksana447@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9768-0011>

Оксана РИСЬ,
аспірант

*Poltava V.G. Korolenko
National Pedagogical University,
✉ 2, Ostrogradski Street,
Poltava, 36000*

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ Вул. Остроградського, 2
м. Полтава, 36000*

Original manuscript received: May 27, 2022

Revised manuscript accepted: June 14, 2022

ABSTRACT

The article proves the urgency of the problem of teaching students the peculiarities of choosing clothes and forming their own style. It is noted that clothing is part of the culture of human appearance, helps to create the image of a particular person and the family as a whole. From the ability to dress depends on the appearance of the individual, the peculiarities of its perception in society. Clothing is of great social, psychological and aesthetic importance.

In the lessons of labor training in mastering the section «Technology of household activities and self-service» provides students with the study of technology design of their own style. The content of educational material for 9th grade students is analyzed and the structural elements of the information component of the technology of designing one's own style are highlighted. It is noted that in today's conditions with the help of traditional means and methods of teaching it is impossible to effectively prepare young students for independent living.

The ways of activation of educational and cognitive activity of schoolchildren in the process of studying the technology of constructing one's own style are determined. The conclusion on the effectiveness of the use of information and communication technologies is made. A special role belongs to the use of multimedia presentations in the educational process. They are an effective way of compressing educational information, give the opportunity to form educational motives, the main of which is the interest in the subject.

It is concluded that the implementation of educational projects and the availability of situations of free choice that require students to show personal initiative, also effectively contribute to the intensification of educational and cognitive activities of students. Peculiarities of the organization of students' educational activity as a project-technological one in the performance of creative tasks in the process of mastering the technology of designing one's own style are considered.

Project development is a method of developmental learning and refers to modern pedagogical technologies, namely – personality-oriented pedagogical technology, which provides the development of mental abilities of the individual in the process of mastering the proposed knowledge, promotes cognitive activity of students.

Key words: *labor training, educational process, activation of educational and cognitive activity of schoolchildren, technology of designing own style, design and technological activity.*

Вступ. Навчання учнівської молоді особливостям вибору одягу та формуванню власного стилю є важливим в умовах сьогодення, адже одяг є складником культури зовнішності людини, він допомагає у створенні іміджу як конкретної людини, так і родини в цілому.

У відношенні до одягу і у виборі вбрання кожною особистістю відображається її самооцінка, бажання і прагнення, соціальні очікування і надії. Одяг у вузькому розумінні визначається як сукупність предметів, які захищають людину від впливу зовнішнього середовища – холоду, спеки, негоди, в той же час він має велике соціальне, психологічне та естетичне значення. Від уміння одягатися залежить зовнішній вигляд особистості, особливості сприйняття її в соціумі.

Учениці в майбутньому як господині будуть формувати свій, чоловічий та дитячий гардероб; здійснювати естетико-гігієнічний догляд за одягом. Ураховуючи той факт, що одяг – це складник іміджу сучасної людини, тож охайно, зі смаком одягнена родина створює позитивний імідж.

Згідно з навчальною програмою трудового навчання для закладів загальної середньої освіти 5-9 класів саме у 8 класі передбачено вивчення технології добору одягу та взуття і догляду за ними, а у 9 класі – технології проектування власного стилю в розділі «Технологія побутової діяльності та самообслуговування».

В умовах сьогодення, коли впроваджена дистанційна форма навчання, важливого значення набуває проблематика ефективності трудової підготовки учнівської молоді, пошуку шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів. Питання навчання учнів технології проектування власного стилю є важливим, оскільки вміння правильного підбору одягу для різних життєвих ситуацій є важливим аспектом життя кожної особистості.

Дослідження ряду науковців, зокрема І. Кондратюка, В. Краснопольського, І. Литвиненко та ін., присвячено розгляду можливостей ефективного підвищення активності школярів у навчальній діяльності за рахунок використання інтерактивних технологій. Упродовж останнього десятиліття в полі зору педагогів перебуває проблема застосування комп'ютерних програм у сфері навчання, що відображають у своїх статтях Р. Гуревич, О. Ващук, І. Ціділо. Науково-педагогічні

проблеми інформатизації освітнього процесу досліджували М. Близнюк, М. Вебер, Н. Вінер, А. Гуржій, Ю. Дорошенко, О. Малишевський, В. Монахов, Л. Найдюнова та ін.

Нинішній етап розвитку суспільства характеризується швидкими темпами розповсюдження інформації. Різко зріс обсяг потрібних знань, і за допомогою традиційних засобів і методик викладання неможливо ефективно підготувати учнівську молодь до самостійного дорослого життя та майбутньої трудової діяльності. Таким чином, наявною є суперечність між новими вимогами до навчання шкільної молоді та підготовки її до самостійного життя, які постійно змінюються в ході суспільно-економічного розвитку, і відображенням специфіки такої підготовки у системі середньої освіти.

Метою статті є аналіз особливостей навчання учнів 9 класу технології проектування власного стилю та визначення шляхів активізації їх навчально-пізнавальної діяльності.

Методи та методики дослідження. У процесі написання статті були використані теоретичні методи, такі, як аналіз науково-педагогічних джерел, систематизація і узагальнення даних.

Результати та дискусії. Аналіз змістового наповнення навчального матеріалу для учнів 9 класу дозволив виділити структурні елементи інформаційного компоненту технології проектування власного стилю є такі: стилі одягу, вибір власного стилю; види одягу та його вибір (одяг робочий, спортивний, святковий, для урочистих подій тощо), врахування особливостей фігури при виборі одягу; види краваток, вибір та способи їх зав'язування краваток [6, с. 28].

Навчання учнів технології проектування власного стилю передбачає формування в них знань про стилі одягу, типи фігур та правила корекції фігури за допомогою одягу та взуття, аксесуарів, умінь підбирати одяг та взуття зі смаком та відповідно до життєвих подій.

Навчальна діяльність з проектування власного стилю сприяє розвитку просторової уяви та творчого мислення. В освітньому процесі створюються умови для розвитку процесів зорового сприймання, окоміру, координації рухів у процесі виконання різних видів робіт, пізнавальної діяльності, самостійності і творчої активності учнів.

Щодо пізнавальної діяльності учнів, то важливою педагогічною умовою її активізації є використання в освітньому процесі методичної комп'ютерно-орієнтованої системи навчання. Використання інтерактивних методів навчання, зокрема комп'ютерних технологій, впливає на ефективність навчання та сприяє підвищенню в учнів інтересу до предмета.

У процесі вивчення особливостей проектування власного стилю передбачається отримання учнями інформації щодо стилів, правильного вибору одягу та взуття з урахуванням конкретного типу фігури, підбору розміру одягу, формування в них умінь під час практичної діяльності правильно підбирати одяг та аксесуари для себе особисто, враховуючи особливості своєї фігури.

Для досягнення поставленої навчальної мети учні мають отримати інформацію від учителя про різні типи фігури та опрацювати самостійно інформацію з різних джерел, дізнатись про одяг, який підходить для різних типів фігур, та виконати практичні завдання.

Для ефективного здійснення освітнього процесу за тематикою проектування власного стилю практикується ілюстрація й візуалізація навчальної інформації. Особливо ефективними є використання в освітньому процесі розроблених мультимедійних презентацій з проблематики стилів одягу та особливостей формування власного стилю відповідно до типу фігури.

Потрібно відмітити, що завдяки використанню комп'ютерної техніки значно підвищується продуктивність пізнавальної діяльності шкільної молоді, з'являється можливість впливати на розвиток таких рис, як уважність, спостережливість, зосередженість, які є важливими для творчої особистості [5; 7].

Звернення до педагогічних досліджень показало, що використання методичної комп'ютерно-орієнтованої системи навчання є важливою педагогічною умовою успішної активізації пізнавальної діяльності учнів у навчально-виховному процесі. Проблема управління активною навчально-пізнавальною діяльністю висвітлена в роботах П. Атаманчука, Б. Коротяєва, В. Лозової, В. Онищука, Т. Шамової та інших.

Розглядаючи питання активізації пізнавальної діяльності, потрібно відмітити, що це створення відповідних умов організації діяльності школярів та використання засобів, які будуть забезпечувати формування їх активності.

Поняття «активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів» трактується М. Ігнатенком так: «Активізація навчально-пізнавальної діяльності – це мобілізація вчителем (за допомогою спеціальних засобів) інтелектуальних, морально-вольових та фізичних сил учнів на досягнення конкретної мети навчання, виховання і всебічного розвитку школярів, на посилену спільну навчально-пізнавальну діяльність вчителя та учнів, спонукання до енергійного цілеспрямованого здійснення, подолання інерції, пасивності, стереотипних форм викладання та навчання» [3, с.21].

Слід відмітити, що особливу роль в активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів відіграють: цікаві інформаційні повідомлення пізнавального характеру; звернення до життєвого досвіду учнів та врахування їх особистої думки; використання мультимедійних презентацій, які є ефективним способом «стиснення» навчальної інформації і забезпечують можливість формування мотивів навчання, головним з яких є інтерес до предмета; виконання навчальних проєктів та наявність ситуацій вільного вибору, які вимагають від учнів прояву особистої ініціативи. Отже, вчитель не лише пояснює навчальний матеріал, а й організовує пізнавальну діяльність школярів, викликає інтерес до теми, показує необхідність вивчення та логіку кожного питання.

Упродовж останніх років у зв'язку із пандемією коронавірусної інфекції (COVID-19), а також у реаліях сьогодення організація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти пов'язана із дистанційною формою навчання. Наразі використовуються різні засоби та інструментарій для реалізації дистанційного навчання – нові форми онлайн-комунікацій з учнями, робота на різних інтернет-платформах. Дистанційне навчання надає в процесі проведення уроків можливості для візуалізації навчального матеріалу.

Під час уроків доцільно використовувати різні методи формування нових знань учнів [2]. Кожен урок при вивченні технології проєктування власного стилю починається з повідомлення нової теми, навчальної мети та окремих завдань. Формування в школярів знань про вибір одягу включає мотивацію навчальної діяльності та актуалізацію опорних знань. Мета мотивації навчальної діяльності – заохочення учнів до сприйняття нового матеріалу. Мотивація проводиться вчителем у формі пояснення, бесіди. На цьому етапі важливо зацікавити школярів у вивченні нової теми, навести такі пізнавальні факти, що викликали б інтерес та активізували пізнавальну діяльність учнів. Наприклад, доцільним буде наведення учням такого маловідомого, але дуже важливого факту: перше загальне враження від людини при знайомстві – це той фундамент, який частіше буває потім складно змінити. Люди вирішують практично відразу, подобається їм та чи інша людина буквально впродовж перших 7–10 секунд знайомства. Головне на першому етапі знайомства – це зовнішність, костюм і те, як людина тримається. Отже, вбрання є важливим складником культури зовнішнього вигляду людини.

Мета актуалізації опорних знань: аналіз стану знань, умінь і навичок, набутих раніше і необхідних для засвоєння нового матеріалу. Актуалізація проводиться у вигляді опитування та бесіди. При організації навчальної діяльності з підлітками в процесі навчання технології проєктування власного стилю важливо звертатися до їх життєвого досвіду, вислуховувати особисту думку, наводити приклади щодо вдало сформованого іміджу значимих для них особистостей.

На етапі пояснення нового матеріалу вчитель використовує методи навчання: розповідь, бесіду, пояснення; обов'язково наводяться приклади, що ілюструють або просто підтверджують сказане. Для цього можуть бути використані такі дидактичні засоби: плакати («Стилі одягу», «Види одягу», «Сучасні аксесуари»), картки з типами фігур, підручник «Трудове навчання» тощо. В умовах дистанційного навчання використовують для унаочнення мультимедійні презентації, короткі тематичні відеоролики. Традиційним ефективним методом засвоєння учнями нового матеріалу є конспектування. Воно дозволяє повторити інформацію іще раз, підтримує увагу учнів і сприяє кращій фіксації в пам'яті навчального матеріалу.

Формування в учнів навичок вибору одягу, перш за все, ґрунтується на теоретичних знаннях. Школярі повинні мати уявлення про стилі одягу, сучасні модні тенденції, види оздоблення; знати про

особливості використання одягу за призначенням (робочий, діловий, вечірній, спортивний), і вже на цій основі формуються уміння добирати одяг згідно з модними тенденціями, певним стилем, віком.

Потрібно відмітити, що діяльність учнів при вивченні технології проектування власного стилю організується як проектно-технологічна. Згідно з програмою навчання передбачене виконання завдань з елементами проектування, які пов'язані із життєдіяльністю та самообслуговуванням учня: «Мій власний стиль» [6, с.28]. Виконання цих завдань спрямоване на поглиблене вивчення навчального матеріалу і передбачає використання методу проектів.

Аналіз науково-педагогічних праць (В. Бербець [1], Н. Боринець, О. Коберник [4], Л. Хоменко, В. Харитонова, С. Яшук [8] та ін.) з особливостей організації проектно-технологічної діяльності учнів на заняттях з трудового навчання та можливостей активізації їх пізнавальної діяльності в процесі навчального проектування показав на актуальність цього питання.

Зупинимось детальніше на особливостях організації навчальної діяльності учнів як проектно-технологічної при виконанні творчих завдань у процесі опанування технології проектування власного стилю. Вивчення особливостей створення власного стилю дозволяє забезпечити індивідуальний підхід до учнів у процесі організації навчальної діяльності, враховувати їх естетичні смаки та уподобання, сприяти розвитку їх творчих здібностей.

При виконанні навчального проекту наявними є ситуації вільного вибору, які вимагають від учнів особистої ініціативи, що позитивно впливає на формування їх пізнавальної активності. Так, кожним учнем індивідуально обирається вид заходу, який передбачається відвідати (день народження, новорічне свято, театральна вистава, тематичний шкільний захід тощо) та варіант підбору відповідного стилю одягу (діловий, спортивний, класичний та ін.). Це в подальшому визначатиме особливості вибору відповідного одягу, взуття та аксесуарів.

На організаційно-підготовчому етапі учні відповідно до теми творчого завдання визначаються з об'єктом проектування та проводять аналіз інформаційних джерел з метою дослідження особливостей роботи над створенням власного стилю при відвідуванні заходу певної тематичної спрямованості.

Наступний етап проектно-технологічної діяльності – конструкторський, на якому учні самостійно розробляють дизайнерський ескіз із зображенням майбутнього образу, визначаються з аксесуарами.

На технологічному етапі учні займаються безпосередньо створенням власного стилю. Вони продумують композицію костюму в цілому, самостійно виконують такі види робіт: добір відповідного одягу та взуття, виконання процесу примірки, доповнення образу аксесуарами, здійснюють самоконтроль за результатами своєї діяльності.

На заключному етапі проходить захист проекту. Пояснювальна записка включає обґрунтування вибору теми, розкриття актуальності цього

проекту, хід вирішення проблеми, дизайнерський ескіз образу, опис добору одягу, взуття та аксесуарів відповідно до тематичної спрямованості заходу. Пояснювальна записка також повинна включати обґрунтування можливостей використання результатів проектування.

Потрібно відмітити, що в умовах дистанційного навчання процес проектування власного стилю кожен учень може здійснити на власний розсуд. Наприклад, класичним способом створення ескізу з допомогою олівців, фарби, маркерів або використати програму Photosop, засобами якої можна здійснити добір кольорів та фасонів для певної фігури. Не менш цікавим, ніж використання ІКТ, є створення колажу з журнальних вирізок.

У процесі вивчення технології проектування власного стилю в учнів накопичується досвід, реалізується можливість відкривати нові дизайнерські рішення і створювати стильні образи, формується здатність до самостійної творчої діяльності. При навчальному проектуванні забезпечуються відповідні умови для виховання в учнів спостережливості, уважності, самостійності, відповідальності, старанності, допитливості, впевненості у своїх можливостях, прагнення до самоконтролю та самовдосконалення.

У процесі проектування учні набувають нових знань, образів дій, досвіду практичної діяльності. Розробка проекту є методом розвивального навчання і відноситься до сучасних педагогічних технологій, а саме до особистісно-орієнтованої педагогічної технології, яка забезпечує розвиток розумових здібностей особистості у процесі оволодіння запропонованими знаннями, сприяє активізації пізнавальної діяльності школярів.

Висновки. Проблема навчання учнівської молоді особливостям вибору одягу та формуванню власного стилю є актуальною. Одяг є складником культури зовнішності людини, допомагає у створенні іміджу як конкретної особи, так і родини в цілому. Від уміння одягатися залежить зовнішній вигляд, особливості сприйняття в соціумі.

На уроках трудового навчання при опануванні розділу «Технологія побутової діяльності та самообслуговування» передбачено вивчення учнями технології проектування власного стилю. Визначено шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів, зроблено висновок стосовно ефективності використання інформаційно-комунікаційних технологій. Особлива роль належить використанню в освітньому процесі мультимедійних презентацій, які є ефективним способом «стиснення» навчальної інформації і забезпечують можливість формування мотивів навчання, головним з яких є інтерес до предмета.

Виконання навчальних проектів та наявність ситуацій вільного вибору вимагають від учнів прояву особистої ініціативи, також ефективно сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Розробка проекту є методом розвивального навчання і відноситься до особистісно-орієнтованої педагогічної технології, яка забезпечує розвиток розумових здібностей у процесі оволодіння запропонованими знаннями, сприяє активізації пізнавальної діяльності школярів.

Подальших наукових розвідок вимагає питання навчання учнів особливостям естетико-гігієнічного догляду за одягом та взуттям, формування відповідних навичок самообслуговування. Передбачається розробка низки алгоритмів дій щодо підбору засобів побутової хімії для догляду за одягом з певних матеріалів, виведення різного роду плями, процесу прасування, складання та зберігання речей.

Література

Боринець Н. Метод проектів у викладанні трудового навчання. *Трудове навчання*. 2011. № 9 (45). С. 8-15.

Дятленко С. М., Лещук Р. М., Медвідь О. Ю. Трудове навчання. 5-9 класи : практичний посібник для вчителів / упоряд. С. М. Дятленко ; за заг. ред. А. І. Терещука. Харків : Вид-во «Ранок», 2017. 128 с.

Ігнатенко М. Я. Методологічні та методичні основи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів старших класів при вивченні математики : дис... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1997. 335 с.

Коберник О. Проектно-технологічний підхід як основа реалізації нового змісту трудового навчання. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки»*. Випуск 2 (41). Полтава, 2005. С. 114-121.

Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посібник. Київ : АПН, 2002. 136 с.

Програма трудового навчання для загальноосвітніх навчальних закладів, 5-9 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

Сиротенко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків : Основа, 2003. 80 с.

Ящук С. Виконання основних етапів проектування на уроках трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. № 4. С. 13-16.

References

Borynets, N. (2011). *Metod proektiv u vykladanni trudovoho navchannia* [The method of projects in the teaching of labor training]. *Trudove navchannia – Work training*, № 9 (45), 8-15 [in Ukrainian].

Diatlenko, S. M., Leshchuk, R. M., Medvid, O. Iu. (2017). *Trudove navchannia. 5-9 klasy: praktychnyi posibnyk dlia vchyteliv* [Work training. Grades 5-9: A Practical Guide for Teachers] / uporiad. S. M. Diatlenko ; za zah. red. A. I. Tereshchuka. Kharkiv : Vyd-vo «Ranok» [in Ukrainian].

Ihnatenko, M. (1997). *Metodolohichni ta metodychni osnovy aktyvizatsii navchalno-piznavalnoi diialnosti uchniv starshykh klasiv pry vyvchenni matematyky* [Methodological and methodical bases of activation of educational and cognitive activity of high school students in the study of mathematics] : dys... dokt. ped. Nauk : 13.00.02. Kyiv. [in Ukrainian].

Kobernyk, O. (2005). *Proektno-tekhnolohichni pidkhid yak osnova realizatsii novoho zmistu trudovoho navchannia* [Project-technological approach as a basis for the implementation of new content of labor training]. *Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V.H.Korolenka. Seriiia «Pedahohichni nauky»* – Collection of scientific works of Poltava State Pedagogical University named after VG Korolenko. Series "Pedagogical Sciences", vypusk 2 (41), 114-121. Poltava. [in Ukrainian].

Pometun, O., Pyrozhenko, L. (2002). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid* [Interactive learning technologies: theory, practice, experience]: metod. posibnyk. Kyiv : APN [in Ukrainian].

Prohrama Trudovoho navchannia dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv, 5-9 klasy [Labor training program for secondary schools, grades 5-9]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> [in Ukrainian].

Syrotenko, H. (2003). *Suchasnyi urok: interaktyvni tekhnolohii navchannia* [Modern lesson: interactive learning technologies]. Kharkiv : Osnova [in Ukrainian].

Yashchuk, S. (2003). *Vykonannia osnovnykh etapiv proektuvannia na urokakh trudovoho navchannia* [Implementation of the main stages of design in the lessons of labor training]. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity – Labor training in educational institutions*, № 4, 13-16. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті доводиться актуальність проблеми навчання учнівської молоді особливостям вибору одягу та формуванню власного стилю. Зауважується, що одяг є складником культури зовнішності, допомагає у створенні іміджу як конкретної людини, так і родини в цілому. Від умінь одягатися залежить зовнішній вигляд особистості, особливості сприйняття її у соціумі. Одяг має велике соціальне, психологічне та естетичне значення.

Акцентовано увагу на тому, що на уроках трудового навчання при опануванні розділу «Технологія побутової діяльності та самообслуговування» передбачено вивчення учнями технології проєктування власного стилю. Проаналізовано змістове наповнення навчального матеріалу для учнів 9 класу та виділено структурні елементи інформаційного компоненту технології проєктування власного стилю. Зауважується, що в умовах сьогодення за допомогою традиційних засобів і методик викладання неможливо ефективно підготувати учнівську молодь до самостійного життя.

Визначено шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів у процесі вивчення технології проєктування власного стилю. Зроблено висновок стосовно ефективності використання інформаційно-комунікаційних технологій. Особлива роль належить використанню в освітньому процесі мультимедійних презентацій, які є ефективним способом «стиснення» навчальної інформації і забезпечують можливість формування мотивів навчання, головним з яких є інтерес до предмета.

Зроблено висновок про те, що виконання навчальних проєктів та наявність ситуацій вільного вибору, які вимагають від учнів прояву особистої ініціативи, також ефективно сприяють їх активізації навчально-пізнавальної діяльності. Розглянуто особливості організації проєктно-технологічної діяльності учнів при виконанні творчих завдань у процесі опанування технології проєктування власного стилю. Розробка проєкту є методом розвивального навчання і відноситься до особистісно-орієнтованої педагогічної технології, яка забезпечує розвиток розумових здібностей особистості в процесі оволодіння запропонованими знаннями, сприяє активізації пізнавальної діяльності школярів.

Ключові слова: трудове навчання, навчальний процес, активізація навчально-пізнавальної діяльності школярів, технологія проєктування власного стилю, проєктно-технологічна діяльність.

УДК 378.091.011.3-051-057.21:641/642]:331.102.312
DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-218-229

**PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE FOOD INDUSTRY
TEACHERS-ENGINEERS ON THE BASIS OF THE USE
OF CREATIVE ACTIVITY ELEMENTS**

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ
ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ
ЕЛЕМЕНТІВ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Olga KURILO,
postgraduate student

Ольга КУРИЛО,
аспірантка

olgakurilo_1990@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8344-869X>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 26, 2022

Revised manuscript accepted: June 14, 2022

ABSTRACT

The article is devoted to the theoretical substantiation of aspects of the use of creative activity elements in the forms of organization of the educational process, methods and means of teaching future food industry teachers-engineers.

The use of creative activity elements in the forms of organization of the educational process, methods and means of teaching future food industry teachers-engineers allows to achieve the goal and solve specific didactic tasks for the preparation of future food industry teachers-engineers for creative professional activity, in particular positive motivation, orientation to the main professional functions that correspond to certain types of professional activity and are characterized by creative content; interest in finding non-standard ways of solving specialized tasks and practical problems in the field of professional activity; a steady desire to achieve the expected results on the basis of value orientations, ethical standards, beliefs and professional attitudes.

In the context of our research, active methods of teaching were chosen: non-simulative methods (discussions, brainstorming) aimed at motivating cognitive activity, notifying educational information, forming and improving professional skills, mastering the best practices and controlling the learning results; simulative non-game methods (simulation exercises, analysis of specific situations and group trainings) aimed at simulating professional activity.

The proposed forms of educational process organization, methods and means of teaching future food industry teachers-engineers with elements of creative activity contribute to the gradual increase of the acquired educational achievements and ensure the transition of quantitative accumulation of knowledge, skills into new quality — readiness for creative professional activity.

Key words: teacher-engineer, food industry, active methods, creative professional activity.

Вступ. Глобалізація, демократизація суспільства, зміна пріоритетів економіки, які пов'язані із переорієнтацією на ринкові відносини, виходом на світовий ринок і прискореним розвитком певних галузей в Україні, породжують ряд проблем і суперечностей в системі вищої освіти. Саме перехід до ринкової економіки вимагає підготовки конкурентоспроможних фахівців, що володіють професійною мобільністю, високою професійною культурою, динамічною кваліфікацією, здатних самостійно та креативно мислити, які вміють ефективно й творчо розв'язувати професійні завдання. Усе це потребує нових підходів до формування змісту вищої освіти, її модернізації в умовах динамічних суспільно-економічних змін. Наукові дослідження з проблем теорії та методики вищої освіти повинні спрямовуватися на прогнозування розвитку цієї освіти і мати випереджальний характер, зміст якої повинен постійно оновлюватися з урахуванням динамічних змін у науці, економіці, техніці виробництва та орієнтуванні на новітні технології. У суспільстві формується розуміння того, що без підготовки висококваліфікованого виробника, реальної турботи про систему вищої освіти неможливо відродити економіку країни [4]. Отже, головним завданням вищої освіти є створення оптимальних умов для формування фахівця-професіонала із розкриттям і розвитком його професійних здатностей і талантів в оволодінні майбутньою спеціальністю.

Представники сучасної дидактики (В. Андреев, Н. Ерганова, В. Масич та інші) рекомендують збагачувати традиційні форми, методи і засоби навчання такими прийомами та способами, які сприяли б більш ефективній підготовці майбутніх фахівців до професійної діяльності. Такий підхід зумовлюється суттю досліджуваної якості й специфікою майбутньої творчої професійної діяльності, зокрема інженерів-педагогів харчової галузі, з урахуванням таких чинників: відповідність змісту цілям освіти, особливостям навчального курсу, меті заняття, можливостям здобувачів, наявним засобам навчання і часу.

Окрім традиційного навчання, в освітньому процесі закладу вищої освіти використовуються активні форми, оскільки майбутні фахівці повинні не тільки отримувати певні знання та формувати професійно важливі якості, а й уміти застосовувати їх у конкретних виробничо-професійних ситуаціях, тобто успішність виконання функцій професійної діяльності залежить від володіння майбутніми інженерами-педагогами харчової галузі інтегрованими знаннями й уміннями розв'язувати професійні завдання як педагогічної, так і інженерної діяльності.

Активне навчання відрізняється від традиційного низкою особливостей. На думку науково-педагогічних дослідників, до них переважно відносяться: активізація розумової діяльності здобувачів вищої освіти шляхом формування спеціальних умов незалежно від бажання (М. Дяченко-Богун) [6]; організація та провадження освітнього процесу, спрямованого на всебічну активізацію навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців за допомогою широкого, бажано комплексного, використання як педагогічних (дидактичних), так і

організаційно-управлінських засобів (І. Дичківська) [5]; перехід від переважно регламентуючих, алгоритмізованих, програмованих форм і методів організації дидактичного процесу до розвивальних, проблемних, дослідницьких, пошукових, що забезпечує народження пізнавальних мотивів та інтересів, умов для творчості в навчанні (В. Євтушевський) [8]; способи та прийоми педагогічного впливу, які спонукають учнів до розумової активності, прояву творчого, дослідницького підходу та пошуку нових ідей для вирішення різних задач навчальної та навчально-дослідницької діяльності (Т. Мухіна) [3]; система методів, що забезпечує активність і різноманітність розумової та практичної діяльності учнів у процесі опанування навчального матеріалу; активні методи навчання будуються на практичній спрямованості, ігровому дійстві й творчому характері навчання, інтерактивності, різноманітних комунікаціях, діалозі й полілозі, використанні знань і досвіду учнів, груповій формі організації їхньої взаємодії, діяльнісному підході до навчання (М. Коченгіна) [10].

Саме застосування активних методів в освітньому процесі закладу вищої освіти сприятиме: формуванню і закріпленню професійних знань, умінь та навичок; розвитку вмінь самостійного мислення та орієнтування в новій ситуації; встановлення ділової взаємодії; виробленню нових підходів до професійної ситуації, розвитку творчого мислення здобувачів вищої освіти; посиленню мотивації навчальної діяльності, інтересу до оволодіння новими знаннями, вміннями та їх практичного використання; розвитку усного мовлення в умінні формулювати, обґрунтовувати й висловлювати власну точку зору [14].

Отже, використання в підготовці майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі активних методів сприятиме активізації освітньої діяльності, виробленню умінь самостійного, оперативного та творчого вирішення професійних завдань як педагогічної, так і інженерної діяльності у процесі набування компетентностей, спрямованих на виконання основних функцій у майбутній професійній діяльності.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні аспектів використання елементів творчої діяльності у формах організації освітнього процесу, методах та засобах навчання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі.

Відповідно до мети визначено такі завдання: дослідити сутність застосування активних методів в освітньому процесі закладу вищої освіти; встановити зв'язок між використанням елементів творчої діяльності у формах організації освітнього процесу, методах та засобах навчання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі та їх майбутньою професійною діяльністю; виявити очікувані результати підготовки майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі, спрямовані на творчу професійну діяльність.

Методи та методики дослідження. Для досягнення мети, розв'язання завдань використано сукупність взаємопов'язаних теоретичних методів дослідження: узагальнення і систематизація науково-теоретичних положень – для уточнення сутності основних

понять, істотних для розробки проблеми використання елементів творчої діяльності у формах організації освітнього процесу, методах та засобах навчання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі.

Результати та дискусії. Використання елементів творчої діяльності у формах організації освітнього процесу, методах та засобах навчання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі дає змогу досягти мети та вирішити конкретні дидактичні завдання щодо підготовки майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності, зокрема позитивної мотивації, спрямованості на виконання основних професійних функцій, що відповідають певним видам професійної діяльності та вирізняються креативним наповненням; інтересу до пошуку нестандартних способів розв'язання спеціалізованих задач та практичних проблем у сфері професійної діяльності; стійкого прагнення досягати очікуваних результатів на основі ціннісних орієнтирів, етичних норм, переконань та професійних установок.

Існують різноманітні форми організації освітнього процесу, методи та засоби навчання, які забезпечують активну взаємодію викладачів та здобувачів вищої освіти.

У процесі реалізації завдань поетапної підготовки майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності форми організації освітнього процесу (лекції, практичні (семінарські) заняття та самостійна робота) зорієнтовано на досягнення очікуваних результатів у формуванні готовності до означеної діяльності.

У контексті нашого дослідження до активних методів навчання було обрано: *неімітаційні методи (дискусії, мозкові штурми)*, що спрямовані на мотивацію пізнавальної діяльності, повідомлення навчальної інформації, формування та вдосконалення професійних умінь та навичок, освоєння передового досвіду та контроль результатів навчання; *імітаційні неігрові методи (імітаційні вправи, аналіз конкретних ситуацій та групові тренінги)*, спрямовані на імітацію професійної діяльності.

Під дискусією розуміємо публічне обговорення професійно зорієнтованих проблем та спірних питань як форми інтелектуального спілкування здобувачів вищої освіти, метою якої є виявлення відмінностей у розумінні педагогічних явищ. Взаємодія учасників освітнього процесу здійснюється на основі переконання, правильних емоцій, компромісних рішень, селективного відбору інформації, вибудовуванні розумних відносин між прихильниками різних позицій, де саме викладач забезпечує правильність висновків у результаті дискусії, направляє процес (наприклад, задаючи запитання) та слідкує за ним.

При організації дискусії враховували фактори ризику, які пов'язували, по-перше, з можливим нехтуванням учасниками принципів тактовності і спілкування на межі взаємних образ та переходу на полеміку. Така риса є найнебезпечнішою. Отже, щоб уникнути подібних ситуацій, підготовку майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі спрямовано на осягнення теоретичних основ ведення переговорів та надання спілкуванню максимально конструктивного і спокійного характеру. По-друге, з

незадоволеністю учасників результатами дискусії, ідеї яких було відкинуто. Тому дискусія використовується лише у випадках, коли вона дійсно виправдана. По-третє, з «нульовим ефектом», коли погляди більшості учасників не змінюються, що може бути наслідком пасивного ставлення до дискусії та невідповідності до неї; з «ефектом бумерангу», коли в деяких учасників формуються погляди, протилежні тим, які хотілося б фіксувати під час організації дискусії, що виявляється у обговоренні різних думок, коли кожна із сторін відстоює тільки свою позицію. Успішність уникнення таких ризиків залежала від майстерності викладача до впровадження означеного методу в освітній процес.

Так, метод дискусії дає можливість майбутнім інженерам-педагогам харчової галузі висловлювати власну точку зору; стимулює до вирішення проблемного завдання, що потребує активного обговорення, аргументації власної позиції; виявляти суперечливі питання; розвивати вміння аргументовано та логічно відстоювати свій погляд, у процесі обговорення обґрунтовувати істинність своїх думок, уважно і зважено вислуховувати думку опонентів; формувати культуру обговорення спірних питань; поглиблювати знання з теми, яка розглядається, що значно покращує засвоєння та розуміння навчального матеріалу. Загалом, метод дискусії впливає на формування готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності, який переважно пов'язуємо з мотиваційно-ціннісним компонентом [12].

Під мозковим штурмом розуміємо метод розв'язання невідкладних завдань, завдяки якому досягається дійсно високий рівень вирішення проблем та покращенню якості підготовки здобувачів вищої освіти до визначення унікальних варіантів виходу із ситуацій; розвивається творчий напрям мислення, пошук альтернативних новітніх варіантів виходу із ситуацій, розвивається спостережливість, винахідливість, формуються навички комунікації (Н. Фрич) [15].

Головним аспектом мозкового штурму є максимальна кількість ідей, повна заборона їхньої критики на початкових етапах та осмислення кожної і відбір найкращих у подальшому просуванні до розв'язання конкретної проблеми.

При організації мозкового штурму враховували фактори ризику, які пов'язували, по-перше, з тим, що певна частина учасників не намагається висловлювати свої неординарні та оригінальні думки (виявляє страх ділитися несподіваними думками з іншими учасниками) в процесі обговорення через побоювання бути сприйнятими скептично. По-друге, з неефективністю занадто загального формулювання проблеми. Тому при використанні методу мозкового штурму спостерігали за дотриманням толерантних відносин у колективі з утриманням від взаємної критики, коли автор поданої ідеї повинен був сам висловити думку про її недоліки, та намагалися більш конкретно формулювати проблему.

Так, використання методу мозкового штурму в освітньому процесі майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності дозволяє вирішити такі завдання: стимулювання творчої

активності; зв'язок теоретичних знань з практикою; активізація навчально-пізнавальної діяльності; формування у майбутніх фахівців думки і ставлення; здатності концентрувати увагу і розумові зусилля на вирішенні актуального завдання; життєвих і професійних навичок; встановлення впливу між учасниками освітнього процесу, навчання роботі в команді, прояву терпимості до будь-якої точки зору. Загалом, метод мозкового штурму впливає на формування готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності, який переважно пов'язуємо з мотиваційно-ціннісним та когнітивно-діяльнісним компонентами [1].

Під аналізом конкретних ситуацій розуміємо ефективний метод активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, оволодіння ними навичками аналізу та знаходження оптимального рішення ситуації; опис реальної ситуації або «моментальний знімок реальності», «фотографія дійсності» [9].

Добре підготовлений метод аналізу конкретних ситуацій може спровокувати дискусію, прив'язуючи здобувачів вищої освіти до реальних фактів, дозволяє промодельовувати реальну (або близьку до реальної) ситуацію економічного, управлінського або виробничого характеру з подальшим її аналізом, оцінкою та прийняттям обґрунтованих рішень. Зокрема, аналіз конкретних ситуацій виступає необхідним доповненням до лекцій, практичних занять, оскільки виступає інструментом інтенсифікації засвоєння матеріалу, демонстрації того, як теорія застосовується в реальній практичній діяльності.

При організації аналізу конкретних ситуацій враховували фактори ризику, які пов'язували, по-перше, з тим, що цей метод вимагає більших затрат часу, якщо у здобувачів вищої освіти недостатньо теоретичних знань та практичних вмінь. Тому, для запобігання втрати часу використовувався попередній контроль рівня оволодіння навчальним матеріалом. По-друге, цей метод може бути самодостатнім за змістом, коли здобувачі вищої освіти одержують повний набір інформації, що виключає її самостійний пошук або навпаки дуже обмежений й не надає повної свободи прийняття рішень. Тому при використанні аналізу конкретних ситуацій ретельно підбирався змістовий матеріал з урахуванням попереднього досвіду здобувачів вищої освіти.

Використання методу аналізу конкретних ситуацій в освітньому процесі майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності розвиває комунікативні та лідерські якості; формує аналітичні та дослідницькі навички; вміння аналізувати ситуацію, планувати стратегію та ухвалювати рішення в умовах стресу та недостатньої інформації; вміння моделювати власні дії в проблемній ситуації та оцінювати власні переконання, теоретичні знання та упередження; вміння ясного і чіткого викладу власної точки зору в усній або письмовій формі, переконливо обґрунтовувати та захищати навички конструктивного критичного оцінювання точки зору інших; сприяє оволодінню практичним досвідом виносити користь із своїх помилок, а

також із помилок інших. Отже, метод аналізу конкретних ситуацій впливає на формування готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності, який переважно пов'язуємо з когнітивно-діяльнісним та особистісно-рефлексивним компонентами [11].

Тож під імітаційними вправами розуміємо вирішення завдань на знання правил, інструкцій тощо; повторне виконання дії з метою її засвоєння та багаторазове виконання учасниками певних дій для вироблення й удосконалення умінь та навичок в освітній діяльності. Імітаційні вправи характеризуються наявністю складної проблеми, розробкою малими групами варіантів її вирішення з дотриманням доступного ритму, методично правильного чергування дій, що вимагають від учасників посиленого розумового та фізичного напруження; імітацією засідання представників виробництва (комісії), на якому захищаються варіанти рішень; заздалегідь відомого викладачу (але не здобувачам вищої освіти) правильного або найкращого (оптимального) рішення проблеми. Частіше за все при їх використанні не потрібно яких-небудь тривалих і глибоких досліджень у період підготовки і проведення занять, оскільки вони є порівняно короткими і легко укладаються у звичайний розклад [2].

При організації імітаційних вправ урахували фактори ризику, які пов'язували, по-перше, з тим, що учасники повинні усвідомлювати корисність, необхідність імітаційної вправи, уявлення можливого кінцевого результату. Тому здійснювався вплив на мотивацію учасників щодо уявлень про отримання позитивного результату завдяки більш конкретному ознайомленню з його змістом. По-друге, існує необхідність у точності виробленої дії, швидкості, систематичності і послідовності в організації вправи, посиленості, поступовості та взаємозв'язку з іншими методами. Тому успішність уникнення цих моментів залежить від майстерності викладача в організації освітнього процесу на основі означеного методу та дотримання методичних рекомендацій. По-третє, успіх учасників, отриманий у результаті використання цього методу, повинен бути помічений та емоційно підкріплений. Тому здійснювалася організація контролю при виконанні вправи та надання професійної допомоги.

Так, імітаційні вправи – це метод, який відображає реальну професійну діяльність, завдяки чому майбутні інженери-педагоги харчової галузі вирішують різні професійні проблеми засобами творчого підходу, досягаючи цілей. Імітаційні вправи створюють умови, які обмежуються системою правил, а майбутні фахівці виконують активну роль без отримання реальних життєвих негативних наслідків. Отже, метод імітаційних вправ впливає на формування готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності, який переважно пов'язуємо з мотиваційно-ціннісним, когнітивно-діяльнісним та особистісно-рефлексивним компонентами.

Під тренінгом розуміють метод, спрямований на розвиток знань, умінь та навичок і соціальних установок; заздалегідь запланований процес, мета якого змінити відношення, знання або поведінку учасників

за допомогою повчального досвіду; абсолютно особливу форму навчання, що спирається не на декларативне, а на реальне знання і можливість пережити на власному досвіді те, про що лекція говорить взагалі; спрямований на розвиток навичок виконання певної діяльності або декількох видів діяльності [3]. На думку О. Євтихова, «тренінг є методом навмисних змін людини, спрямованих на особистісний та професійний розвиток через набуття, аналіз і переоцінку особистісного життєвого досвіду в процесі групової взаємодії» [7].

Тому тренінг може розглядатися з точки зору різних парадигм як своєрідна форма тренування, у якому за допомогою позитивного підкріплення формуються потрібні патерни поведінки, а негативного – «стираються» небажані; тренування, у результаті якого відбувається формування та відпрацювання вмінь та навичок; форма активного навчання, метою якої – передача знань, розвиток деяких умінь та навичок; метод створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку способів вирішення власних психологічних проблем.

Дослідник К. Рудестам називає тренінг ядром повчального досвіду, а в деяких випадках – єдиним успішним методом навчання і зміни людини. Він відмічає, що, спостерігаючи взаємодії, які відбуваються під час тренінгу, кожен учасник може ідентифікувати себе з іншими і використовувати установлений емоційний зв'язок при оцінці власних почуттів і поведінки. Усі переживання і потік досвіду, які виникають у групі, дозволяють кожному учасникові здійснити аналіз і переоцінку багатьох установок та переконань, які обмежують його. Також у процесі тренінгу учасники можуть змодельовувати та апробувати різні вміння й навички, які надалі зможуть перенести в професійну діяльність. Можливість роботи безпосередньо з досвідом дозволяє розглядати використання тренінгу як важливого елементу професійної підготовки. Такий тренінг допомагає подолати обмеження, що накладаються на професійну діяльність традиційними методами навчання, і може виступати сполучною ланкою між безумовно необхідними, але, тим не менш, «перцептивними пустими» теоретичними знаннями, з одного боку, і практикою, з іншого боку. У традиційних формах професійної підготовки передбачається, що спочатку фахівець отримує інформацію і тільки через незначений час можливість її використання. Тільки тоді відбувається реальна оцінка суб'єктом застосовності отриманого знання і закріплення того, що ще від них залишилося. У тренінгу створюється можливість негайного співвідношення отриманої інформації і діяльності, емоційного проживання нових моделей поведінки і пов'язаних з ними результатів, що забезпечується дією каналів зворотного зв'язку [3].

При організації тренінгу враховували фактори ризику, які пов'язували, по-перше, з виникненням у тренінговій групі дрібних підгруп (це особливо ймовірно в групах, що перевищують 15 осіб; утім, іноді своєрідна змагальність, що з'являється між підгрупами, прискорює групову динаміку і сприяє оптимізації тренінгу). По-друге, зі знайомством (дружбою, симпатією) між окремими членами групи до початку тренінгу –

це веде до приховування від інших учасників групи якоїсь приватної інформації, до прагнення захистити один одного і не вступати в полеміку, до відчуження такої діади від групи. По-третє, з відсутністю єдиної мети, яка б захоплювала й об'єднувала учасників; спільної діяльності, організованої ведучим; млявої групової динаміки. Тому, головним аспектом подолання усіх цих перешкод вважаємо згуртованість, яка і буде визначати успіх тренінгу, оскільки робить групу більш стійкою до ситуацій, що супроводжуються негативними емоційними переживаннями, допомагає долати кризи в розвитку.

Отже, тренінг – це організаційна форма освітньої діяльності, яка, спираючись на досвід і знання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі, забезпечує ефективне використання різних активних методів навчання за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери в групі та спрямовується на отримання сформованих професійно важливих якостей та компетентностей. Загалом, тренінг впливає на формування готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності, який пов'язуємо з мотиваційно-ціннісним, когнітивно-діяльнісним та особистісно-рефлексивним компонентами.

Висновки. Отже, активні методи допомагають майбутнім інженерам-педагогам харчової галузі навчатися активним способам здобуття нових знань, дозволяють опанувати вищий рівень оволодіння професійними функціями (які ми умовно розподілили за основними видами діяльності в закладах професійної (професійно-технічної) освіти – педагогічною, організаційно-методичною та самоосвітньою діяльностями), стимулюють творчі здібності та наближають навчання до практичних реалій професійної діяльності.

Так, запропоновані форми організації освітнього процесу, методи та засоби навчання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі з елементами творчої діяльності сприяють поступовому приращенню здобутих навчальних досягнень і забезпечують перехід кількісного накопичення знань, навичок, умінь у нову якість – готовність до творчої професійної діяльності. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з упровадженням запропонованих форм організації освітнього процесу, методів та засобів навчання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі з елементами творчої діяльності в освітній процес вищої школи.

Література

1. Курило О. Ю. Зміст когнітивно-діяльнісного компоненту готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності. *Modern engineering and innovative technologies: International Scientific Periodical Journal*. Karlsruhe, Germany: Sergeieva&Co, 2021. Issue № 16. Part 6. С. 51-56.
2. Імітаційні методи активного навчання. *Електронний ресурс*. URL : <https://studfile.net/preview/5705621/page:3/> (дата звернення: 01.05.2022).
3. Соціально-психологічний тренінг як засіб активного навчання. *Електронний ресурс*. URL : <https://studfile.net/preview/6062965/> (дата звернення: 01.05.2022).
4. Гуменюк Т. Б., Зубар Н. М. Системи професійної підготовки в розвинених країнах світу. *Наука і освіта: Науково-практичний журнал*

Південноукраїнського національного університету імені К.Д. Ушинського / гол. ред. О. Чебикин. Одеса, 2015. №8. С. 40-45.

5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 218 с.

6. Дяченко-Богун М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. Випуск 14. С. 74-79.

7. Евтихов О. В. Практика психологического тренинга. Санкт-Петербург : Издательство «Речь», 2005. 256 с.

8. Євтушевський В. Управління інноваційним розвитком у вищих навчальних закладах України. *Проблеми освіти*. 2008. Вип. 54. С. 14.

9. Ільченко О. В. Активні форми навчання як умова професійного становлення майбутніх дефектологів-логопедів. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2015. Випуск №5. С. 132-141.

10. Коченгіна М. В. Використання активних методів навчання в процесі формування готовності вихователів дошкільного навчального закладу до створення безпечного інформаційного середовища для дітей дошкільного віку. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2016. Випуск 39. С. 113.

11. Курило О. Ю. Зміст особистісно-рефлексивного компонента готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності. *Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях*: матеріали VIII Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції (16-17 вересня 2021 р., м. Бердянськ). Бердянськ: БДПУ, 2021. С. 112-113.

12. Курило О. Ю. Мотиваційно-ціннісні орієнтири формування готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності. *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації*: матер. II Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (Мелітополь, 25-27 травня 2021 р.) / ред. кол.: В. М. Кюрчев, Н. Л. Сосницька, М. І. Шут та ін. Мелітополь : ТДАТУ, 2021. С. 129-133.

13. Наволокова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Харків : Основа, 2009. 154 с.

14. Тимченко С. Активні методи навчання у вивченні професійно орієнтованих дисциплін майбутніми диспетчерами управління повітряним рухом. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки*. 2012. Вип. 103. С. 304-311.

15. Фрич Н. І. Впровадження інтерактивного методу «мозкового штурму» при вивченні тем змістового модулю «Методи вивчення спадковості людини. Спадкові хвороби». *Вісник проблем біології і медицини*. 2015. Вип. 2 (1). С. 94-97.

References

Kurylo, O. Iu. (2021). *Зміст когнітивно-діяльнісного компонента готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності* [Contents of the cognitive-activity component of the readiness of future engineers-teachers of the food industry for creative professional activities]. *Modern engineering and innovative technologies: International Scientific Periodical Journal*, 16 (6), 51-56. [in Ukrainian].

Imitatsiini metody aktyvnoho navchannia [Simulation methods of active learning]. Elektronnyi resurs – Electronic resource. Retrieved from <https://studfile.net/preview/5705621/page:3/> [in Ukrainian].

Sotsialno-psykholohichniy treninh yak zasib aktyvnoho navchannia [Socio-psychological training as a means of active learning]. Elektronnyi resurs – Electronic resource. Retrieved from <https://studfile.net/preview/6062965/> [in Ukrainian].

Humeniuk, T. B., Zubar, N. M. (2015). *Systemy profesiinoi pidhotovky v rozvyvnenykh krainakh svitu* [Vocational training systems in developed countries]. *Nauka i osvita: Naukovo-praktychnyi zhurnal Pivdennoukrajinskoho natsionalnogo universytetu imeni K.D. Ushynskoho* – Science and education: Scientific and practical journal of the South Ukrainian National University named after K. D. Ushynsky, 8, 40-45. [in Ukrainian].

Dychkivska, I. M. (2004). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: navch. posib.* [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].

Diachenko-Bohun, M. (2014). *Aktyvni metody navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi* [Active teaching methods in higher education]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti* – The origins of pedagogical skills, 14, 74-79. [in Ukrainian].

Evytkhov, O. V. (2005). *Praktyka psykholohycheskoho trenynha* [Practice of psychological training]. Sankt-Peterburg : Yzdatelstvo «Rech». [in Russian].

Yevtushevskiy, V. (2008). *Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom u vyshchychkh navchalnykh zakladakh Ukrainy* [Management of innovative development in higher educational institutions of Ukraine]. *Problemy osvity* – Problems of education, 54, 14. [in Ukrainian].

Ilchenko, O. V. (2015). *Aktyvni formy navchannia yak umova profesiinoho stanovlennia maibutnikh defektolohiv-lohopediv* [Active forms of training as a condition of becoming a professional future pathologists, speech therapists]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity* – Actual problems of the correctional education, 5, 132-141. [in Ukrainian].

Kochenhina, M. V. (2016). *Vykorystannia aktyvnykh metodiv navchannia v protsesi formuvannia hotovnosti vykhovateliv doshkilnogo navchalnogo zakladu do stvorennia bezpechnoho informatsiinoho seredovyscha dla ditei doshkilnogo viku* [The use of active teaching methods in the process of forming the readiness of preschool teachers to create a safe information environment for preschool children]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky* – Scientific notes of the department of pedagogy, 39, 113. [in Ukrainian].

Kurylo, O. Iu. (2021). *Zmist osobystisno-refleksyvnogo komponenta hotovnosti maibutnikh inzheneriv-pedahohiv kharchovoi haluzi do tvorchoi profesiinoi diialnosti* [The content of the personal-reflective component of the readiness of future engineers-teachers of the food industry for creative professional activity]. Abstracts of Papers '2021: Naukovo-doslidna robota v systemi pidhotovky fakhivtsiv-pedahohiv u pryrodnychii, tekhnolohichnii i kompiuternii haluziakh – Research work in the system of training teachers in the natural, technological and computer fields. (pp. 112-113). Berdiansk: BDPU. [in Ukrainian].

Kurylo, O. Iu. (2021). *Motyvatsiino-tsinnisni oriientyry formuvannia hotovnosti maibutnikh inzheneriv-pedahohiv kharchovoi haluzi do tvorchoi profesiinoi diialnosti* [Motivational and value guidelines for the formation of the readiness of future engineers-teachers of the food industry for creative professional activity]. Abstracts of Papers '2021: Rozvytok suchasnoi nauky ta osvity: realii, problemy yakosti, innovatsii – Development of modern science and education: realities, quality problems, innovations. (pp. 129-133). Melitopol : TDATU. [in Ukrainian].

Navolokova, N. P. (2009). *Entsyklopediia pedahohichnykh tekhnolohii ta innovatsii* [Encyclopedia of pedagogical technologies and innovations]. Kharkiv: Osnova. [in Ukrainian].

Tymchenko, S. (2012). *Aktyvni metody navchannia u vyvchenni profesiino oriientovanykh dystsyplyn maibutnimy dyspetcheramy upravlinnia povitrianykh rukhom* [Active teaching methods in the study of professionally oriented disciplines by future air traffic controllers]. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Ser.: Pedahohichni nauky* – Scientific

notes of Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko. Ser.: Pedagogical sciences, 103, 304-311. [in Ukrainian].

Frych, N. I. (2015). *Vprovadzhennia interaktyvnoho metodu «mozkovoho shturnu» pry vyvchenni tem zmistovoho modulu «Metody vyvchennia spadkovosti liudyny. Spadkovi khvoroby»* [Introduction of an interactive method of "brainstorming" in the study of topics of the content module "Methods of studying human heredity. Hereditary diseases"]. *Visnyk problem biolohii i medytyny – Bulletin of problems of biology and medicine*, 2 (1), 94-97. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню аспектів використання елементів творчої діяльності у формах організації освітнього процесу, методах та засобах навчання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі.

Використання елементів творчої діяльності у формах організації освітнього процесу, методах та засобах навчання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі дає змогу досягти мети та вирішити конкретні дидактичні завдання щодо підготовки майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності, зокрема позитивної мотивації, спрямованості на виконання основних професійних функцій, що відповідають певним видам професійної діяльності та вирізняються креативним наповненням; інтересу до пошуку нестандартних способів розв'язання спеціалізованих задач та практичних проблем у сфері професійної діяльності; стійкого прагнення досягати очікуваних результатів на основі ціннісних орієнтирів, етичних норм, переконань та професійних установок.

У контексті нашого дослідження до активних методів навчання було обрано: неімітаційні методи (дискусії, мозкові штурми), що спрямовані на мотивацію пізнавальної діяльності, повідомлення навчальної інформації, формування та вдосконалення професійних умінь та навичок, освоєння передового досвіду та контроль результатів навчання; імітаційні неігрові методи (імітаційні вправи, аналіз конкретних ситуацій та групові тренінги), що спрямовані на імітацію професійної діяльності.

Запропоновані форми організації освітнього процесу, методи та засоби навчання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі з елементами творчої діяльності сприяють поступовому прирощенню здобутих навчальних досягнень і забезпечують перехід кількісного накопичення знань, навиків, умінь у нову якість – готовність до творчої професійної діяльності.

Ключові слова: *інженер-педагог, харчова галузь, активні методи, творча професійна діяльність.*

УДК 37.043.2-055

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-230-239

**THE USE OF GENDER-NEUTRAL PRONOUNS
IN ENGLISH DURING TEACHING OF INTERNATIONAL STUDENTS**

**ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ГЕНДЕРНО-НЕЙТРАЛЬНИХ
ЗАЙМЕННИКІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ
ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ**

Lyudmyla MAKYEYEVA,

Assistant Professor

lyudmylamakyeveva@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3188-2638>

Людмила МАКЄЄВА,

асистент

Tetyana GROMOKOVSKA,

Candidate of Medical Sciences,

Assistant Professor

t.s.gromok@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0729-8818>

Тетяна ГРОМОКОВСЬКА,

кандидат медичних наук,

асистент

Olena POPAZOVA,

Assistant Professor

popazova.ea@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7740-460X>

Олена ПОПАЗОВА,

асистент

Olena MURZINA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

murzina@zsmu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-6968-5525>

Олена МУРЗИНА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Olena ALIYEVA,

Candidate of Biological Sciences,
Associate Professor

aliyeva1eg@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1287-674X>

Олена АЛІЄВА,

кандидат біологічних наук,
доцент

Olena POTOTSKA,

Candidate of Biological Sciences,
Associate Professor

eipototskaya73@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7635-5129>

Олена ПОТОЦЬКА,

кандидат біологічних наук,
доцент

Zaporizhzhia State Medical
University,

✉ 26, Maiakovskiy avenue,
Zaporizhzhia, 69035

Запорізький державний медичний
університет,

✉ проспект Маяковського, 26
Запоріжжя, 69035

*Original manuscript received: May 27, 2022
Revised manuscript accepted: June 16, 2022*

ABSTRACT

The use of language is important in pedagogy, especially teachers' appeals to students, because they work with a large number of people and it depends on them how they will treat each other in the future, they set an example and create a favorable atmosphere in the group. Later, students also reproduce this in everyday life and in interpersonal relationships. So in the 21st century, they began to pay more attention to this and be tolerant, polite to each other, appreciate personal space and choice of sexual orientation and gender. The study was conducted by an anonymous survey of 300 foreign students (mostly from India, Nigeria, Morocco and Zambia) 1st and 2nd year students of Zaporizhia State Medical University studying in English and 15 teachers of the same university (from different departments) teaching in English. The study found that teachers have a low level of awareness of gender-neutral denominators in English. The reason may be that English is not a native language and is not their main subject and object of increased interest. Also, teachers have mature male or female roles, being psychologically and socially mature. Most students, on the other hand, are not only aware of gender-neutral pronouns, but are also ready to use them in class and in everyday life. Also, most students agree that teachers play an important role in cultivating gender-neutral language. In conclusion, it is proposed to organize courses for teachers and develop methodical recommendations, review materials for classes to use gender-non-deterministic language. In addition, teachers should be encouraged not only to use gender-neutral language but also to inspire students to do so, for example by starting an introductory class on a course by introducing themselves and pronoun that reflects their gender status and asking students about their names and pronouns they wanted to be addressed by.

Key words: *gender-neutral pronouns, English language, teachers, equality, international students.*

Introduction. Language is a powerful tool in today's reality. In fact, words can solve a wide range of problems if people are able to speak correctly, express their thoughts, point of view and position. But this is a two-way process: while one expresses his/her/zir/zirs thoughts, the other must listen, pay attention, hear what the interlocutor says. Many problems in the world could be avoided if all these conditions were met in practice. When a child is born, it is brought up, told and explained, it becomes a person. But first there is the effect of copying: it concerns habits, pronunciation, words, style. All parents become educators and teachers for their children. Improper behavior can be harmful in the future: improper treatment, oppression or vice versa, such as dislike, focus on things, human characteristics. Everyday language can be both a product and a driver of societal changes. Personal pronouns and honorifics are the words that most directly allow us to define who we are and how we wish to be regarded in the world [4].

Teachers are leaders of personal characteristics, knowledge, skills, abilities, etc. They skillfully juggle the process; they are addressed in a difficult moment. Most often, students leave their homes, parents and families when they come to the university, so if they need help, they turn to their mentors, whom they see every day. This person comes to the institution not yet formed and the elders help in this. It is generally accepted that the senior – and therefore wiser, but in practice not always, but still more experienced, have

already experienced many similar moments and may already have mistaken to learn from.

It is especially important for teachers to use it correctly in regard to students, because they work with a large number of people and it depends on them what attitude they will have in the future, they set an example and create a favorable atmosphere in the group. Later, students reproduce this in everyday life and in interpersonal relationships [2]. So, in the 21st century, they began to pay more attention to this and be tolerant, mutually compliant with each other, appreciate personal space and choice. Students from all over the world come to Zaporizhzhia State Medical University. However, most students come from India, Nigeria, Morocco, and Zambia where English is not their mother tongue, which sometimes worsens comprehension. International students spend most of their time at the university, because their family is far away and everything is unfamiliar, they came to study, so they attend classes or go to the library to prepare for couples or there are various interest groups that have been introduced, and all this time. Students copy and reproduce the language of the locals. In practical classes, most of the classes is taught by the teacher, who explains the material and is the conductor of student interaction, discussions, etc. Teachers help to adapt to the culture, climate and peculiarities of the new country. This is observed in the first years of education.

At the age of 17-18 the first relationships, love, personality formation take place. At this time, the first relationship appears, and the question arises - is the choice of a partner of sympathy. At first, he may be frightened that he likes the same sex, then there is acceptance of himself, and then an attempt to convey it to others. First, parents will be responsible for this, then the school and friends. The key role in this issue is given to the teacher, he can help in relations with parents, in conversation and explanation, the formation of a person in group relations. But society is already beginning to treat people better who choose the same sex that they are, but this has not always been the case, decades ago it was treated negatively. This was shown through the attitude of the people, the prohibition of relations and total oppression, rejection of the situation as a whole. In fact, the fact that a person likes the same sex or different ages, other features, there is nothing wrong with that, as long as a person knows how to express emotions, be human, not to be abusive to others, not to express toxicity. Share the good and the whole world will answer you as well.

In addition, it is impossible not to take into account the peculiarities of their culture, it is generally believed that one sex is superior to another, and among themselves, they may degrade the other sex. They have different religious and mental habits, where often the opinion of some is not taken into account at all, women can be educated only to be a more desirable wife, but not to become a better professional and the like, there are cases where after graduation a student never will work in the specialty. This has been the case for a long time until today, but now people have become more experienced to change something and do a better «tomorrow» for our future. Our country is freer in its visions and habits, clothing and other expressions of themselves

as individuals. Therefore, it is very helpful to address in a gender-equal language, there is no special attitude or infringement of the rights of the teacher [3]. But later, other participants began to behave differently with others. It helps everyone to feel comfortable and create a favorable atmosphere in the audience. Therefore students began to prepare even better for these classes. In the classroom, they reproduced the habits and manners of the teacher's language and were tolerant of each other, listening and complementing. And later they did all this without a teacher.

Another equally important reason is which pronoun a person considers himself and how he/she/ze feels [5]. Pronouns are defined as a word that, when used by itself, refer either to a participant within a conversation, or to someone mentioned elsewhere in a conversation. A person's pronouns may, or may not, align with their gender presentation [8]. In many countries, it is forbidden to even think about something that starts to break personality, he can not understand which pronoun and with the help of all legal prohibitions loses his identity. Recently, in Western countries, children have been treated in an average way, until she identifies herself as an individual.

In the Ukrainian language there is a polite address in the plural, which can help, because it is neutral and does not identify gender, but distinguishes different relationships in society, such as how close the relationship, in English one address «you», which does not distinguish the degree of communication. between people. It is considered impolite to talk to a stranger or in a business relationship somehow not on «you» (Ви). «You» as «ти» is used only for family and friends. When translating or initially in the language, students do not know this feature. But then, it can help build a student-teacher-student relationship. However, other words are more focused on gender. This causes inconvenience in still undeveloped individuals, the age of students is usually 17-18 years, when the end of adolescence, the formation of sexual characteristics, which will be unusual at first, there are changes in appearance, human development in society and eventually human development, I am like a person. Therefore, it is very important to pay attention, help in the formation of a person, not to separate gender and to treat all people with respect. Every wrong word used at a young age can impress and change further perceptions, harm or help in the future, but in any case, all our actions are reflected in the future. It is better to reflect good deeds.

Pronouns in English (unlike in many European languages, as well as Ukrainian) differentiate gender only in the third-person singular, «he» and «she» and their attendant cases: him, his, her, and hers. However English language, as one of the most dynamically developing languages, undergoes significant changes, which are influenced by cultural and social changes. Therefore, in many western societies, the phenomena of gender fair language have been drawing more and more attention. The question of singular they is widely used as an epicene pronoun in present-day English to refer to a gender-neutral third-person generic entity, such as everyone, someone, a child, a student, or every teacher. Consequently, they have been officially accepted as an epicene pronoun in the manual of the American Psychological Association (APA), the Modern Language Association (MLA) handbook, and the Chicago Manual of Style. This is due to the fact that it can

accommodate all people and writers can use it without worrying about the gender of the referent entity. As far as gender-neutral language is concerned in English, a problem arises with respect to the pronoun that refers to a non-gendered third-person entity that is singular in form but generic in meaning. A number of novel forms of gender neutral personal pronouns have been proposed. Each has problems, which have deterred widespread use. They seem hard to learn, hard to pronounce consistently, feel awkward, violate grammar rules (e.g., use of they as a singular pronoun), and do not resemble standard pronouns sufficiently; none have been accepted by any influential group or have been used consistently [6]. The following table presents the list of neopronouns widely used.

Table1.

Widespread English gender-neutral pronouns

English gender neutral pronouns				
HE/SHE	HIM/HER	HIS/HER	HIS/HERS	HIMSELF/HERSELF
zie	zim	zir	zis	zieself
sie	sie	hir	hirs	hirsself
ey	em	eir	eirs	eirself
ve	ver	vis	vers	verself
tey	ter	tem	ters	terself
e	em	eir	eirs	emself

There English gender-neutral pronouns are third person singular pronouns to refer to either males or females, or to both males and females, and more recently, to refer to transgender or gender nonconforming persons as well.

People say, «treat others as you would like to be treated». This applies to all human actions and relationships. So, let's set an example for each other, not judge others' choices, and be polite. The boomerang effect is sure to return. So, let's share the right words, listening to each other, so that all good things come back to you.

Materials and methods. The research was performed by offering an anonymous questionnaire to 300 students of 1st and 2nd course of Zaporizhzhia State Medical University who study in English (students come mainly from India, Nigeria, Morocco, Zambia). 58% of respondents were males, and 42% – females. Another questionnaire was offered to 15 teachers who teach in English at the same university (from department of Histology, Cytology, Embryology, department of Medical Biology, Parasitology and Genetics, and department of Medical Physics, Biophysics and Further Mathematics). A survey questionnaire was used where the respondents were asked to rate pointed statements from strongly disagree to strongly agree. The first question was designed to evaluate acknowledgment of pronouns which were introduced by the LGBT community and are already used in English language. Further statements of the questionnaire sought to gain insights of the respondents' attitudes towards the use of new pronouns. Data was analyzed using mean % of responses from the questionnaires. It should be noted that questionnaire was first offered to teachers and they attended a mini lecture on gender equality after responding. Only after that, all teachers introduced themselves with pronouns and offered a questionnaire to students.

Results and discussion. The results from table 2 showed that most of students are aware of gender-neutral pronouns (73%) and feel comfortable using them when appealing to other people (59%). They can be explained by rapid development of LGBT culture and increasing promotion of it via social media. However, 5.3% of respondents don't feel comfortable referring to others as gender neutral. These students may belong to those, who never heard about implementation of gender responsiveness of the language used. It should be considered that for most students English is a second language. So, teachers have to fill in this gap of knowledge during introductory class. In order to create a comfortable study space which a guarantee of high activity of students in classroom and extracurricular activities for those 2.6% student who can apply gender-neutral pronoun to themselves and who would prefer to be called by various gender-neutral pronouns teachers should implement gender fair language in classes. Most respondents (61.7%) noted that teachers play a major role on promoting development of gender identity. It is due to the fact that most written material used is gendered. Gender identity of each person is formed in the process of education based on the awareness of gender-role identity, it is required to pay attention to the areas of life that influence the establishment of stereotypes about femininity and masculinity, such as communication at the university. Therefore, gender-bias materials should be revised to consciously factor in gender responsive language and linguistic inclusiveness, i.e. inclusion in the language and culture of all gender groups and identities in materials they use [8]. Another fact that affects gender identity in a classroom is obviously the way teacher and students refer to each other.

Table 2.

Results of student's responses

Item	Strongly agree, %	Agree, %	Neutral, %	Disagree, %	Strongly disagree, %
I am aware of gender-neutral pronouns	64.7	8.3	2.4	17.4	7.2
I can apply gender-neutral pronoun to myself	1	1.6	3.2	12.3	81.9
I feel comfortable to use gender-neutral pronouns to other people	42.8	16.2	35.7	1.7	3.6
I feel respected when people ask what pronouns I use	2	0.6	94.6	2.5	0.3
I prefer to attend classes where teachers support usage of gender-neutral pronouns	0.6	1	92.7	5.7	0
Teachers play major role in cultivating gender-neutral language	52.3	9.4	20.7	3.5	14.1

Results from table 3 indicate that most teachers are unprepared to enhance gendered language, moreover they lack knowledge, skills and abilities to perform gender-neutral education sessions. English, as one of the

most dynamically developing languages, undergoes significant changes nowadays, which were determined by changes in the public sphere. But there is no tool that our staff can track these changes by. Ukrainian teachers are almost not affected by international mass media like TV, magazines and social media. Although information about LGBT is spreading drastically throughout the world, there have been no known attempts to create gender-neutral pronouns in Ukrainian language. Traditionally Ukrainian language is gender-bias, whereas English does not have a grammatical category of gender. Linguistic sexism (or gender asymmetry in language) often depicts male dominance in various spheres of human life, which is due to the belief that man is the primary and female – the secondary. According to the established stereotypes, a man is usually given a role leader, and the role of women as progenitors and guardians of the household [7]. Although it should be noted that in past few years most of professions gained femininize endings as well. As such pronouns are not peculiar to the Ukrainian language, even translators use concretization (translation with a word that has a narrower meaning) by replacing the general-neutral pronoun with the Ukrainian masculine equivalent [3]. It is not surprising that barely few teachers were aware of them as most of the current work on gender inequality in general and gender inequality in language, as well as the basics of gender linguistics originated in the United States.

Table 3

Results of teacher's responses

Item	Strongly agree, %	Agree, %	Neutral, %	Disagree, %	Strongly disagree, %
I am aware of gender-neutral pronouns	20	0	0	20	60
I can apply gender-neutral pronoun to myself	0	0	0	33.3	66.6
I feel comfortable to use gender-neutral pronouns to other people	20	0	80	0	0
I feel respected when people ask what pronouns I use	0	0	93.3	6.6	0
Teachers play major role in cultivating gender-neutral language	13.3	6.6	80.1	0	0

None of respondents from university staff could apply gender-neutral pronoun to themselves. It can be explained by the fact that as psychologically and socially mature they have adopted masculine or feminine roles and their language includes the stratification characteristics of our society and reflects the mentality that has become entrenched in society through historically established customs and attitudes. That is also a reason why almost all teachers don't care about pronouns they are referred to. Staff of Zaporizhzhia

State Medical University also agreed that teachers play major role in cultivating gender-neutral language and is willing to use such pronouns during conversations with other people and students.

So, to enforce gendered language during both formal and informal interactions with students we offer teachers to participate in trainings on use of gender-neutral language. We also suggest rewriting methodical recommendations and guidelines which can be used by all Ukrainian educators who teach in English. This is not a new idea. Increasing interest in this issue in the academic environment required changes in the educational process and administration of universities, where specially formed committees and working groups developed rules for corporate «equal opportunities policy». At their initiative, a gender examination of the language and titles of courses, textbooks, manuals and university documents was conducted. In the mid-1970s, after a mass debate on the issue of language sexism in the press and academia, the question arose of the need to introduce gender-correct language in the statutes and codes of professional associations, federations and unions [5]. However, current changes in pronouns should be also taken into account by worldwide academic environment.

Another point we would like to mention is that teachers should to inspire students to respect each other's sexual orientation and point of view on gender. In our research we as teachers have made one tiny step to that – started introductory classes on courses by introducing ourselves and pronoun that reflects our gender status and asking students about their names and pronouns they wanted to be addressed by. In the «broad» sense, we are talking about the neutralization of sexism in the language: initially it was said that a gender-neutral language would work for inclusion for women, giving them equal opportunities with men for linguistic (self-) expression [1]. But as long as the idea of an inclusive language has extended to non-binary identities, providing equal linguistic means for transgender and intersex people, special vocabulary for non-binary groups began to be created, for example, special transgender pronouns in English -xe, ze, using they in the singular, etc., we offer to use this tool as well.

Gender neutral language is another way of promoting inclusivity. Gender-neutral way of addressing an audience is «Hello everyone» or «Hello students». Through a small change in phrasing, anyone who doesn't identify with male or female genders feels respected.

Another point pro using gender inclusive language arose based on the fact that the main goal in teaching students of higher educational institutions is the training of highly qualified specialists. It can be argued that an important component of their training is the ability to integrate into the multicultural environment that exists in modern realities. Thus, for the effective implementation of intercultural communication, both graduates and teachers of universities need to be properly aware of the ways of using gender-neutral language.

However, question about providing gender-equal education to Ukrainian students who perform education using local language remains

unsolved until gender-neutral pronouns are developed for this language which may become the issue for our further study.

We consider this document an important step in moving our education towards worldwide standards.

Conclusions. Language is consistently evolving, and academic society should account for this to provide genuinely inclusive systems of education. Based on our observations, teachers, who teach in English lack knowledge, skills and abilities to perform gender-neutral education sessions. They need to participate in an educational course or training on use of gender-neutral language. Teaching staff also have to check all study material which they use in classes in order to use gender fair language. Also, teachers should be encouraged not only to use gender neutral language but also to inspire students to do so to create a favorable atmosphere for education.

Література

1. Finn G. M. et al. It's not alphabet soup—supporting the inclusion of inclusive queer curricula in medical education. *The British Student Doctor Journal*. 2021. Т. 5. №. 2. P. 27-37.
2. Gustafsson Sendén M., Bäck E. A., Lindqvist A. Introducing a gender-neutral pronoun in a natural gender language: the influence of time on attitudes and behavior. *Frontiers in psychology*. 2015. Т. 6. P. 893.
3. Moser C., Devereux M. Gender neutral pronouns: A modest proposal. *The international Journal of Transgenderism*. 2019. Т. 20. № 2-3. P. 331.
4. Nyika R., Muchena T. C. Primary school teachers' views of the use of gender-neutral language to enhance gender equality in schools. *The Dyke*. 2021. Т. 15. № 2. P. 122-134.
5. Saitua Iribar A., Carreto F. J., Ugarteburu I. Use of gender-neutral language, barriers and determinants. *International Journal of Management and Social Studies*. 2018. Т. 2. № 1. P. 33–48.
6. Совпенко М. О., Федоренко С. В. Особливості перекладу сучасної англійської політкоректної лексики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2018. № 2. С. 116-122.
7. Stotko E. M., Troyer M. A new gender-neutral pronoun in Baltimore, Maryland: A preliminary study. *American Speech*. 2007. Т. 82. № 3. P. 262-279.
8. Zhang X., Hong K. H., Hwang K. H. Chinese university EFL learners' perceptions of the gender-neutral singular «they» in English. *English Language Teaching*. 2020. Т. 32. № 4. P. 127–146.

References

1. Finn, G. M., Ballard, W., Politis, M., & Brown, M. E. (2021). *It's not alphabet soup—supporting the inclusion of inclusive queer curricula in medical education*. The British Student Doctor Journal, 5(2), 27-37.
2. Gustafsson Sendén, M., Bäck, E. A., Lindqvist, A. (2015). *Introducing a gender-neutral pronoun in a natural gender language: the influence of time on attitudes and behavior*, Frontiers in psychology, 6, 893.
3. Moser, C., Devereux, M. (2016). *Gender neutral pronouns: A modest proposal*. The international journal of transgenderism, 20(2-3), 331–332.
4. Nyika, R., Muchena, T. (2021). *Primary school teachers' views of the use of gender-neutral language to enhance gender equality in schools*, The Dyke, 15(2), 122-134.

5. Saitua Iribar, A., Carreto, F. J. Ugartebaru, I. (2018). *Use of gender-neutral language: barriers and determinants*, International Journal of Management and Social Studies, 2(1), 33–48.

6. Sovpenko, M., Fedorenko, S. (2018). *Osoblyvosti perekladu suchasnoyi anhliys'koyi politkorektnoyi leksyky*. [Features of translation of modern English politically correct vocabulary]. Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Perekladoznavstvo ta mizhkul'turna komunikatsiya - Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Translation Studies and Intercultural Communication, (2), 116-122 [in Ukrainian].

7. Stotko, E. M., Troyer, M. (2007). *A new gender-neutral pronoun in Baltimore, Maryland: A preliminary study*, American Speech, 82(3), 262-279.

8. Zhang, X., Hong, K. H., Hwang, K. H. (2020). *Chinese university EFL learners' perceptions of the gender-neutral singular "they" in English*. English Language Teaching, 32(4), 127-146.

АНОТАЦІЯ

Важливе значення в педагогіці має використання мови, а особливо звертань учителів до студентів, адже вони працюють з великою кількістю людей та від них залежить, яке відношення один до одного буде в подальшому, вони подають приклад та створюють сприятливу атмосферу в групі. У подальшому студенти відтворюють це також у повсякденному житті та в міжособистісних стосунках. Тож у 21 сторіччі почали більше звертати на це увагу та бути толерантними, взаємно ввічливими, цінувати особистий простір та вибір сексуальної орієнтації й статі. Дослідження проводилося шляхом анонімного анкетування 300 іноземних студентів (в основному з Індії, Нігерії, Марокко та Замбії) 1 та 2 курсу Запорізького державного медичного університету, які навчаються англійською мовою, та 15 викладачів того ж університету (з різних кафедр), які викладають англійською мовою. За результатами дослідження виявилось, що викладачі мають низький рівень обізнаності про гендерно-нейтральні знаменники в англійській мові. Причиною може бути те, що англійська мова для них не рідна і не є їх основним предметом та об'єктом підвищеного інтересу. Також викладачі мають сталі чоловічі чи жіночі ролі, будучи психологічно та соціально зрілими. Більшість студентів навпаки не тільки обізнані про гендерно-нейтральні займенники, а й вже готові їх використовувати на заняттях та в повсякденному житті. Також більшість студентів згодні з твердженням, що викладачі відіграють важливу роль у розповсюдженні гендерно-нейтральної мови. Як висновки, запропоновано організовувати курси для викладачів та розробити методичні рекомендації, переглянути матеріали до занять задля використання гендерно-недетермінованої мови. Крім того, слід заохочувати вчителів не лише використовувати гендерно-нейтральну мову, а й надихати на це учнів, наприклад, починати вступне заняття на курсі зі знайомства з вказанням займенника, який відображає їх гендерний статус та запитувати студентів про їх імена та займенники, за якими вони б хотіли щоб до них звертались.

Ключові слова: гендерно-нейтральні займенники, англійська мова, викладачі, рівність, іноземні студенти.

УДК 378.013

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-240-250

**INTERDISCIPLINARY APPROACH: THE ESSENCE AND FEATURES
OF IMPLEMENTATION IN THE METHODOLOGICAL TRAINING
OF FUTURE TEACHERS OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGY**

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ
РЕАЛІЗАЦІЇ У МЕТОДИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ**

Andrii MALYKHIN,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

master_ped@meta.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2218-9417>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Андрій МАЛИХІН,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 26, 2022

Revised manuscript accepted: May 30, 2022

ABSTRACT

The article examines the different approaches of scientists to determine the essence of the interdisciplinary approach to the professional training of future teachers. Features of its realization in methodical preparation of the future teacher of labor training and technologies are revealed. It is determined that the application of the interdisciplinary approach in the methodological training of future teachers of labor education and technology can increase students' motivation to study disciplines of methodological direction, to thoroughly understand the laws, patterns and principles of teaching, application of knowledge in practice; provide an opportunity to present already known educational material in another way; to increase the level of creativity and independence of future teachers of labor education and technology to increase their level of education; to ensure the integration of acquired knowledge, skills and abilities into one whole and the perception of the acquired, throughout the training, material in inseparable unity; to provide cooperation between teachers of disciplines of pedagogical and methodical cycles during preparation of new subjects, helps to consider their various aspects avoiding duplication of educational material; teachers of disciplines of pedagogical and methodical cycles to update their content; to ensure the selection of educational material for the formation of students' methodological competence; qualitatively prepare classes aimed at developing creative potential and stimulating professional growth of teachers. It is pointed out that the advantage of interdisciplinary approach in methodological training is more effective implementation of certain principles of organization of educational process in higher education, which include both general didactic principles and principles that reflect the specifics of methodological training of teachers of labor training and technology. It is noted that the specifics of the interdisciplinary approach is reflected in the methods and forms of organizing methodological training of future teachers of education «Technology». It is emphasized that the methodological training of future teachers of labor education and technology in the context of an interdisciplinary approach, deepens the understanding of higher education students the specifics of their future professional activities.

Key words: *teacher of labor education and technologies, interdisciplinary approach, applicant for higher education, methodological competence, methodological training, principles of teaching.*

Вступ. Вирішення проблеми підвищення рівня методичної компетентності як складника професійної компетентності фахівців освітньої галузі «Технології» обумовлює важливість удосконалення методологічної основи технологічної освіти. Останнім часом спостерігається тенденція до посилення професійної орієнтованості дисциплін педагогічного циклу, що, у свою чергу, створює сприятливі умови для вивчення особливостей застосування міждисциплінарного підходу під час вивчення педагогічних дисциплін і дисциплін методичної спрямованості. Такий підхід дозволяє підвищити мотивацію здобувачів вищої освіти до опанування ними методичними знаннями.

Наукові засади та способи реалізації міждисциплінарного підходу до фахової підготовки майбутніх педагогів висвітлено в працях В. Андрущенко, С. Гончаренка, Л. Каменської, В. Кременя, В. Огнев'юка, Ю. Олизько, С. Сисоевої, В. Стюпіна, Л. Яковенко та інших, які вважають, що зміни парадигм освіти, впровадження інновацій, зокрема сучасних методів, засобів і форм навчання в педагогічну підготовку, ґрунтуються на взаємодії різних наук, тобто міждисциплінарності. У зв'язку із цим проблема методичної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання та технологій, завдяки своїй інтегративності, включає різноманітні аспекти і потребує ґрунтовного дослідження в міждисциплінарному аспекті.

Метою статті є розкриття сутності міждисциплінарного підходу і особливостей його реалізації в методичній підготовці майбутнього вчителя трудового навчання та технологій.

Методи та методики дослідження. Методологічними та теоретичними основами дослідження є праці науковців, які досліджують проблеми підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних закладах освіти. Обґрунтованість отриманих результатів забезпечується використанням загальнонаукових і специфічних методів: теоретичного узагальнення, абстракції, діалектичного аналізу, систематизації і порівняння, системного підходу.

Результати та дискусії. Сучасний стан методичної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання та технологій передбачає обґрунтування наукових підходів, методів і засобів дослідницької діяльності фахової підготовки майбутніх педагогів. Особливого значення набувають дослідження, спрямовані на осмислення проблеми міждисциплінарного підходу в процесі методичної підготовки майбутнього фахівця в освітній галузі «Технології» з метою вдосконалення її організації.

Перша спроба комплексного міждисциплінарного дослідження належить американському психологу С. Холлу, який висунув ідею про те, що дитина є центром дослідницьких інтересів багатьох учених – психологів, педагогів, біологів, педіатрів, антропологів, соціологів та інших фахівців. Але принцип інтеграції знань, наведений у роботах С. Холла, не був покладений в основу цілісного дослідження.

Наступне системне звернення до спроби провести міждисциплінарний комплексний аналіз належало психологу Б. Ананьєву [1], який побудував систему зв'язків психології з іншими науками. Важливого значення набувають його твердження про те, що сучасні науки, і не тільки соціальні, мають «повертатися» до проблем людини, але саме психологія має посідати серед них провідне значення. На думку науковця, дуже важливо, щоб психологія мала особливу предметність, якою може бути зв'язок між предметами та об'єктами наук – міждисциплінарне дослідження, спрямоване на вивчення людини.

У наукових працях В. Андрущенко [2], В. Вернадського [3], В. Докучаєвої [6], О. Князевої і С. Курдюмова [7], А. Колот [9] розкриваються методологічні засади реалізації міждисциплінарного підходу в професійній підготовці майбутнього вчителя. Науковці висловлюють думку про те, що міждисциплінарність ґрунтується на інтеграції наукових ідей з різних галузей. Підґрунтями для розуміння проблем міждисциплінарності є філософські погляди В. Вернадського. Учений обґрунтовував низку наукових ідей, які істотно вплинули на розвиток антропоосмічної культурної парадигми сучасності, обумовили появу нових міждисциплінарних відкриттів, що виникли на перетині різних сучасних наукових педагогічних галузей.

Міждисциплінарність відкриває можливості для розв'язання комплексних проблем методичної підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій. На думку В. Докучаєвої, основою для продукування нових знань в освіті є «відомості з різних галузей, утворені шляхом міждисциплінарного синтезу, результатом якого є інтегрально-педагогічна сукупність знань» [6 : 356].

Аналіз поглядів науковців на міждисциплінарність передбачає певну характеристику цього явища. Зокрема, В. Вернадський визначає міждисциплінарність як взаємопроникнення, взаємозбагачення підходів і методів різних наук [3].

Відомий український науковець В. Андрущенко зазначає, що міждисциплінарність – це можливість виявити, розпізнати, сприйняти те, що було прихованим у надрах окремо взятої науки за умови використання методів та інструментарію інших наук [2].

На думку В. Докучаєвої, міждисциплінарність – це науково-педагогічна новація, що породжує здатність побачити, сприйняти, розпізнати те, що є неприйнятним у межах окремо взятої науки з її специфічним, вузькоорієнтованим об'єктом, предметом і методами дослідження [6].

А. Колот вважає, що міждисциплінарність – у широкому, функціональному її розумінні – це синергія різних наук, що передбачає розвиток інтеграційних процесів, зростання взаємодії методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання. Науковець вважає, що на практиці міждисциплінарний підхід може реалізовуватися за двома основними підходами. За першим підходом, який є найбільш поширеним, міждисциплінарність, неформально поєднує різні науки, не порушуючи їх унікальності та своєрідності. За другим підходом, міждисциплінарність постає

як реальний інструмент об'єднання наук, появи інтегрованих продуктів, проєктів, міждисциплінарних об'єктів дослідження» [9 : 19].

На переконання С. Сисоевої, «...міждисциплінарний підхід не обмежує знання, а створює умови для реалізації зв'язків між різними науками, здатними забезпечити при вивченні об'єкта дослідження необхідні та достатні знання, зосереджуючись при цьому на власному предметі в цілісному явищі (об'єкті дослідження). Міждисциплінарний підхід вирішує існуючі у предметній системі навчання протиріччя між розрізненим засвоєнням знань і необхідністю їх синтезу, цілісного та комплексного застосування на практиці, у діяльності та житті людини» [12 : 6]. Вона вважає, що міждисциплінарні дослідження передбачають взаємодію різних галузей наукового знання у вивченні одного й того ж об'єкта складної реалізації. Вони забезпечують інтеграцію інформації, фактів, методів, наукових концепцій, а також теорій з метою отримання нового, цілого, когерентного знання про реальне явище [12 : 6].

На думку А. Колота, «головне раціональне зерно міждисциплінарного підходу за умов зростання спеціалізації у сфері наукових досліджень – збагачення суміжних наук на основі запозичення методологічного інструментарію, об'єднання зусиль для пояснення природи нових явищ і процесів. Міждисциплінарний підхід сприяє задіянню методологічного інструментарію споріднених галузей науки і прирощення на цій основі наукового знання» [9 :19].

В освітньому процесі міждисциплінарними є зв'язки між навчальними дисциплінами різних галузей знань. Удосконалення процесу фахової підготовки майбутнього вчителя трудового навчання та технологій на ґрунті взаємопроникнення наук забезпечує формування методичної компетентності як сукупності інтегративних фахових знань, утворених і засвоєних на міждисциплінарній основі. Одним із важливих аспектів, який забезпечує взаємозв'язок загальнопедагогічної і фахової підготовки у ЗВО, є процес взаємоперехресчування різних форм існування педагогічних знань – у формі наукової теорії (педагогічні знання) та усвідомлення майбутніми вчителями трудового навчання та технологій своєї професійної діяльності (знання, значущі для особистості). Міждисциплінарність сприяє формуванню і розвитку цілісного освітнього середовища і стає одним із провідних принципів конструювання змісту фахової підготовки вчителя освітньої галузі «Технології». Положення міждисциплінарності забезпечують структуризацію змісту навчальних дисциплін з позиції більш загальних систем – науки і технологій, тим самим забезпечуючи цілісність освіти. Основними зв'язками у вивченні спеціальних навчальних дисциплін є міждисциплінарні інтегративні зв'язки, що дають підстави розглядати фахову підготовку майбутніх вчителів трудового навчання та технологій як складник освітнього процесу ЗВО.

Зміст загальнопедагогічної і методичної підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій реалізується через нормативні та вибіркові дисципліни, які найчастіше є міждисциплінарними і побудовані на основі компетентнісного й технологічного підходів до реалізації навчальних програм. Вони інтегрують знання різних дисциплін (педагогіки, психології,

технічних дисциплін, інформаційних технологій та ін.) про професійну діяльність майбутніх фахівців у системі «викладач – студент – система навчання – освітнє середовище». Основними завданнями таких дисциплін є підвищення наукового світогляду майбутнього вчителя освітньої галузі «Технології», формування певного рівня загальних і фахових (предметних) компетентностей, а також бачення ним своєї майбутньої педагогічної діяльності на інтегративній основі.

Спираючись на наукові погляди Г. Бережної, Л. Соляр [14], Ю. Олізко [13], ми вважаємо, що застосування положень міждисциплінарного підходу в методичній підготовці майбутнього вчителя трудового навчання та технологій дозволяє:

1. Підвищити рівень мотивації студентів до вивчення дисциплін методичного спрямування, ґрунтовного осмислення законів, закономірностей і принципів навчання, застосування отриманих знань на практиці.

2. Забезпечити можливість представити вже відомий навчальний матеріал по-іншому.

3. Значно підвищити рівень творчості та самостійності майбутніх учителів трудового навчання та технологій, покращити рівень їх освіченості.

4. Забезпечити інтеграцію набутих знань, умінь та навичок в одне ціле та сприйняття засвоєного протягом усього навчання матеріалу в нерозривній єдності.

5. Забезпечити співпрацю між викладачами дисциплін педагогічного й методичного циклів під час підготовки нових тем, розглянути різні їх аспекти, уникаючи дублювання навчального матеріалу.

6. Викладачам дисциплін педагогічного й методичного спрямування оновити їх зміст; забезпечити добір навчального матеріалу для формування в студентів методичної компетентності.

7. Викладачам якісно підготувати заняття, спрямовані на розвиток їх творчого потенціалу та стимулювання фахового зростання.

Фундаменталізація освіти є закономірним результатом високого рівня реалізації міждисциплінарних зв'язків. С. Гончаренко зазначає, що «освіта стає фундаментальною, якщо вона зорієнтована на виявлення глибинних сутнісних основ і зв'язків між різноманітними процесами навколишнього світу. Фундаментальні знання про ці основи і зв'язки містяться в загальних природничо-наукових, технічних і гуманітарних дисциплінах, які узагальнено відображають логіку і структуру відповідних наук з позицій сьогодення» [5 : 181]. Міждисциплінарність стимулює розвиток науки загалом. Зокрема, на межі різних дисциплін виникли і розвиваються такі міждисциплінарні науки, як матеріалознавство, екологія, дизайн тощо.

Однією із переваг міждисциплінарного підходу в методичній підготовці є більш ефективна реалізація певних принципів організації освітнього процесу ЗВО, до яких належать як загальнодидактичні принципи, так і ті, що відображають саме специфіку методичної підготовки вчителя трудового навчання та технологій. У цілому

міждисциплінарний підхід дозволяє вибудувати цілісне бачення основних принципів практичної підготовки, сформульованих у контексті філософського, педагогічного і психологічного знання.

Розглянемо особливості реалізації цих принципів.

Принцип науковості реалізується в урахуванні даних сучасних наук, пов'язаних зі спеціальністю студентів, зокрема, із теорією навчання, а також особливостях спілкування тощо. Основою фундаментальної методичної підготовки є наукові знання, тому необхідний тісний зв'язок такої підготовки з методичною наукою, освоєння її теоретичної й методологічної складової. Наприклад, для навчання студентів на факультетах ЗВО, де здійснюється підготовка майбутніх вчителів трудового навчання та технологій, – це психологія, педагогіка, історія педагогіки, методика виховної роботи, основи педагогічної творчості вчителя трудового навчання та технологій, теорія і методика трудового навчання та технологій тощо.

Принцип системності й цілісності передбачає «системно-інтегративний підхід, який може бути основою розробки змісту фахової підготовки, забезпечуючи цілісність освітнього середовища за допомогою внутріпредметних і міжпредметних зв'язків. На думку О. Красовської, структурування і класифікація змісту при такому підході може здійснюватися на основі блочномодульного методу, основою якого є принцип укрупнення дидактичних одиниць» [10 : 107]. Ґрунтовна професійна освіти характеризується цілісністю, взаємозв'язком і взаємодією його компонентів, наявністю системоутворюючих стрижнів. Зміст методичної підготовки в умовах вищої педагогічної освіти повинен бути спрямований на виділення системоутворюючих методичних знань і вмінь, які будуть основами або стрижнями для інших знань і вмінь.

Принцип концентричності та наскрізності методичної підготовки забезпечує взаємодію викладання дисциплін педагогічного і методичного спрямування, узгодження їхніх тем та навчальних програм. У результаті цього простежується також реалізація принципу систематичності та послідовності введення навчального матеріалу та формування загальнопедагогічних і методичних навичок і вмінь.

Використання навчального матеріалу фахового спрямування забезпечує принцип професійно спрямованої (контекстної) навчальної діяльності. Ґрунтовну методичну підготовку необхідно організовувати в контексті майбутньої професійно-педагогічної діяльності, що наповнює навчально-пізнавальну діяльність студентів особистісним змістом, визначає рівень їхньої активності, рівень залученості до процесів пізнання й перетворення дійсності. Здобувач вищої освіти повинен бути залучений до професійно-спрямованої діяльності з вирішення різних науково-методичних завдань. Досвід застосування знань у контекстній діяльності дає студентіві впевненість у власних силах і сприяє формуванню готовності до подальшого пізнання, які забезпечують здатність майбутнього педагога застосовувати сформовані компетентності в професійно-педагогічній діяльності. Завдяки цьому принципу на заняттях з дисциплін педагогічного і методичного спрямування розглядаються теми

дисциплін професійної та практичної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій, відбувається обговорення та вирішення науково-педагогічних, соціальних, техніко-технологічних, екологічних проблем, моделювання ситуацій професійної діяльності. Все це сприяє урахуванню професійних інтересів студентів, оволодінню ними особливостями спілкування в професійно-педагогічній діяльності і, як наслідок, успішному оволодінню педагогічною професією.

Принцип безперервності й наступності. Освіта повинна бути безперервною, оскільки будь-яке «кінцеве» недостатнє для людини. Зміст методичної підготовки має ґрунтуватися на сформованих раніше знаннях і вміннях при вивченні різних навчальних дисциплін. Усі вони повинні бути задіяні в процесі безперервного засвоєння студентом елементів педагогічної діяльності. В умовах професійно-педагогічної освіти цей принцип передбачає пріоритетність освітніх цінностей, забезпечення умов для безперервного інтелектуального й культурного розвитку, методичної самоосвіти [11].

Принцип посиленості реалізується шляхом урахування раніше набутих компетентностей, акцентуванні уваги спочатку на міждисциплінарній проблемі, потім на її соціальному аспекті. Це допомагає уникнути надмірних труднощів для здобувачів вищої освіти під час опанування навчального матеріалу.

Принцип наочності в межах міждисциплінарного підходу передбачатиме використання на заняттях з педагогіки, історії педагогіки, теорії та методики трудового навчання та технологій схем, фотографій, моделей, використання мультимедіа, які демонструють зв'язки різних дисциплін.

Реалізація принципу активності здійснюється шляхом надання можливості студентам проявити себе як унікальну активну особистість з власним підходом до вирішення проблем міждисциплінарного характеру. Основними засобами реалізації цього принципу є підготовка тематичних проєктів, їх презентація та інші завдання, спрямовані на забезпечення інтелектуальної та емоційної активності здобувачів освіти на заняттях. Давньокитайський філософ Конфуцій зазначав: «Розкажи мені про щось – і я забуду, покаже мені щось – і я запам'ятаю. Дай мені зробити це – і я зрозумію».

Принцип свідомості реалізується шляхом надання студентам завдання самостійно дібрати теми міждисциплінарного характеру, пояснити зв'язки з іншими дисциплінами, розкрити їх сутність і прояви на прикладах тощо.

Реалізація принципу міцності передбачає використання на заняттях з педагогічних дисциплін і дисциплін методичного спрямування цікавого для студентів матеріалу, творчих завдань, застосування отриманих знань в нових ситуаціях тощо.

Принцип інтеграції й диференціації психолого-педагогічних, предметних і методичних знань. Методичні науки, їхня теорія й методологія акумулюють у собі психолого-педагогічні, гносеологічні й предметні знання. Методична підготовка майбутнього вчителя освітньої галузі «Технологія» повинна бути спрямована на формування вмінь самостійно інтегрувати ці

знання з різних галузей науки, обирати найбільш доцільні методи і засоби навчання. Треба зазначити, що інтеграція психолого-педагогічних, предметних і методичних знань дає можливість значно повніше описати умови перебігу певного педагогічного явища. Реалізація цього принципу в освітньому процесі сучасного педагогічного ЗВО потребує врахування психологічного, змістовного та процесуального аспекту методичної підготовки. Психологічний аспект характеризується певними психологічними і педагогічними закономірностями, які стосуються особливостей формування особистості та її розвитку. Змістовний аспект характеризується інтеграцією знань, умінь і навичок із різних дисциплін, а інтеграція методів, форм і засобів навчання характеризує процесуальний аспект методичної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання та технологій [11].

Специфіка реалізації міждисциплінарного підходу знаходить своє відображення в методах і формах організації методичної підготовки майбутнього вчителя освітньої галузі «Технології». Зокрема, під час проведення лекційних і практичних занять для кращого засвоєння навчального матеріалу необхідно розвивати логічне мислення здобувачів вищої освіти. При цьому доцільно користуватися прийомами організації логічного мислення.

Викладач може реалізувати міждисциплінарний підхід на різних етапах заняття, використовуючи такі методи і прийоми, як проблемна бесіда з використанням міждисциплінарних зв'язків; робота пошукового характеру; виконання випереджувальних завдань; розв'язування наскрізних задач, навчальних ситуацій педагогічного і методичного спрямування.

Реалізація міждисциплінарного підходу на заняттях сприяє кращому розумінню і засвоєнню студентами навчального матеріалу теми завдяки своєчасному відновленню в їх пам'яті знань з суміжних дисциплін, сприяє розвитку активної розумової діяльності із відновлення попередніх знань і більш якісному засвоєнню нового матеріалу, здійснює значний вплив на результативність самостійної роботи, сприяє всебічному і ґрунтовному вивченню навчальної дисципліни, які забезпечують високий рівень методичної підготовки в цілому, і формування методичної компетентності зокрема.

Цікавою формою реалізації міждисциплінарного підходу є проведення інтегрованих занять, головною метою яких є реалізація міждисциплінарних зв'язків, активізація пізнавальної діяльності студентів, поєднання теоретичної і практичної складових підготовки при вивченні різних дисциплін, систематизація знань і вмінь набутих в процесі навчання. Важливою умовою ефективності інтегрованого заняття є налагодження продуктивної взаємодії викладачів одним з одним, а також зі студентами, і від того як вони будуть співпрацювати буде залежати їх успіх.

У контексті реалізації міждисциплінарного підходу великого значення набуває перевірка підготовленості студентів до вирішення професійних завдань і виконання функцій, передбачених кваліфікаційними вимогами. З цією метою доцільно проводити комплексні лабораторно-практичні заняття, на яких одночасно

розв'язуються завдання з декількох дисциплін, визначається базова професійна компетентність випускників спеціальності; виконувати інтегровані контрольні роботи; проводити інтегровані засідання гуртків та комплексні державні кваліфікаційні іспити. Під час розробки завдань комплексного державного кваліфікаційного іспиту слід керуватися вимогою, у відповідності із якою слід встановлювати зв'язок між поняттями, уміннями та навичками як усередині окремих навчальних дисциплін, так і міждисциплінарні з окремих циклів.

Висновки. Методична підготовка майбутнього вчителя трудового навчання та технологій у контексті міждисциплінарного підходу, на наш погляд, поглиблює розуміння здобувачів вищої освіти специфіки своєї майбутньої професійної діяльності. Крім цього, міждисциплінарний підхід сприяє ефективній реалізації дидактичних принципів навчання, стимулює викладача до оновлення змісту освітніх компонентів, збагачення їх актуальними та цікавими темами міждисциплінарного характеру. Це дозволяє вибудувати цілісне бачення основних принципів фахової підготовки, сформульованих дослідниками в контексті, психологічного, педагогічного та методичного знання. Перспективами подальших досліджень є опис практичної реалізації міждисциплінарного підходу на заняттях з предметів педагогічного і методичного спрямувань з метою ефективного формування методичної компетентності майбутнього вчителя трудового навчання та технологій.

Література

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Москва : Наука, 2000. 288 с.
2. Андрущенко В. П. Українська освіта: пошук нових стратегій мислення. *Міжнародні синергетичні читання: програма Міжнародних синергетичних читань, 12-13 груд. 2003 р, присвяч. пам'яті Іллі Пригожина* / укл. В. Андрущенко [та ін.]. Київ : Т-во «Знання України», 2003. С. 21–22.
3. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. Москва : Наука, 1991. 271 с.
4. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Докучаєва В. В. Теоретико-методологічні основи проектування інноваційних педагогічних систем : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2007. 481 с.
7. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем. Москва : Наука, 1994. 236 с.
8. Ковальчук В. А. Педагогічні умови модернізації фахової підготовки сучасного вчителя. *Початкова школа*. 2014. № 10. С. 30–31.
9. Колот А. М. Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. № 5 (158). С. 18–22.
10. Красовська О. О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2017. 567 с.
11. Малихін А. О. Сутність та принципи методичної підготовки майбутнього вчителя освітньої галузі «Технологія». *Збірник наукових праць НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. С. 120–132.

12. Методологія міждисциплінарних досліджень у сфері освіти: роб. навч. прогн. для спеціальності 8.18010020 «Управління навчальним закладом» (освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр») / розробник Сисоева С. О. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. 56 с.

13. Олізко Ю. Міждисциплінарний підхід як засіб реалізації основних дидактичних принципів навчання. *Педагогічний дискурс*. 2015. Вип. 18. С. 161–165.

14. Соляр Л. В. Бережна Г. М. Реалізація міждисциплінарних зв'язків при вивченні спеціальних дисциплін спеціальності «Виробництво харчової продукції». *Междисциплинарные исследования в науке и образовании*. 2012. № 1. URL : <http://mino.esrae.ru/159-1223>

References

1. Anan'ev, B.G. (2000). *Chelovek kak predmet poznaniya* [Man as an object of knowledge]. Moscow : Nauka. [in Russian].

2. Andruschenko, V.P. (2003). *Ukrayinska osvita: poshuk novih strateily mislennya* [Ukrainian education: search for new strategies of thinking]. Mizhnarodni sinergetichni chitannya: programa Mizhnarodnih sinergetichnih chitan, 12-13 grud. 2003 r, pryasvyach. pam'yati Illi Prigozhina – International Synergetic Readings: International Synergetic Readings Program, December 12-13. 2003, dedicated to the memory of Ilya Prigogine]. Kyiv : T-vo «Znannya Ukraini», 21-22. [in Ukrainian].

3. Vernadskiy, V.I. (1991). *Nauchnaya mysl kak planetnoe yavlenie* [Scientific thought as a planetary phenomenon]. Moscow : Nauka. [in Russian].

4. Vernadskiy, V.I. (2004). *Biosfera i noosfera* [Biosphere and noosphere]. Moscow : Ayris-press. [in Russian].

5. Goncharenko, S.U. (1997). *Ukrayinskiy pedagogichnyi slovník*. [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : Libid. [in Ukrainian].

6. Dokuchaeva, V.V. (2007). *Teoretiko-metodologichni osnovi proektuvannya innovatsiy nih pedagogichnih sistem* [Theoretical and methodological bases of designing innovative pedagogical systems] : dis. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01. Lugansk. [in Ukrainian].

7. Knyazeva, E.N., Kurdyumov, S.P. (1994). *Zakonyi evolyutsii i samoorganizatsii slozhnyih sistem* [Laws of evolution and self-organization of complex systems]. Moscow : Nauka. [in Russian].

8. Kovalchuk, V.A. (2014). *Pedagogichni umovi modernizatsiyi fahovoyi pidgotovky suchasnogo vchytelya* [Pedagogical conditions of modernization of professional training of a modern teacher]. Pochatkova shkola – Elementary School, № 10, 30–31. [in Ukrainian].

9. Kolot, A.M. (2014). *Mizhdistsiplinarniy pidhid yak peredumova rozvitku ekonomichnoyi nauki ta osviti* [Interdisciplinary approach as a prerequisite for the development of economics and education]. Visnyk Kiyivskogo natsionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka – Journalist of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, № 5(158), 18–22. [in Ukrainian].

10. Krasovska, O.O. (2017). *Teoretichni ta metodichni zasady profesiy noyi pidgotovky maybutnih uchiteliv pochatkovoyi shkoly u galuzi mistetskoyi osviti zasobami innovatsiy nih tehnologiy* [Theoretical and methodological principles of professional training primary school teachers in the field of art education by means of innovative technologies] : dis. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Zhitomir. [in Ukrainian].

11. Malykhin, A.O. (2010). *Sutnist ta printsipi metodichnoyi pidgotovki maybutnogo vchytelya osvithnoyi galuzi «Tehnologiya»* [The essence and principles of methodical training of the future teacher of the educational branch «Technology»]. Zbirnik naukovih prats NPU im. M. P. Dragomanova – Collection of scientific works of NPU named after MP Drahomanov. Kyiv : NPU im. M. P. Dragomanova, 120–132. [in Ukrainian].

12. Metodologiya mizhdistsiplinarnih doslidzhen u sferi osviti (2014). [Methodology of interdisciplinary research in the field of education]: rob. navch. progr. dlya spetsialnosti 8.18010020 «Upravlinnya navchalnim zakladom» (osvitno-kvalifikatsiyniy riven «magistr») / rozrobnik Sisoeva S. O. Kyiv : Kiyiv. un-t im. B. Grinchenka. [in Ukrainian].

13. Olizko, Yu. (2015). Mizhdistsiplinarniy pidhid yak zasib realizatsiyi osnovnih didaktichnih printsipiv navchannya [Interdisciplinary approach as a means of implementing the basic didactic principles of teaching]. Pedagogichnyi diskurs – Pedagogical discourse, № 18, 161–165. [in Ukrainian].

14. Solyar, L.V., Berezhna, G.M. (2012). Realizatsiya mizhdistsiplinarnih zv'yazkiv pri vivchenni spetsialnih distsiplin spetsialnosti «Virobnitstvo harchovoyi produktsiyi» [Implementation of interdisciplinary links in the study of special disciplines in the specialty «Food Production»]. Mezhdistsiplinarnye issledovaniya v nauke i obrazovanii – Interdisciplinary research in science and education, no. 1. – Retrieved from: <http://mino.esrae.ru/159-1223> [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються різні підходи науковців до визначення сутності міждисциплінарного підходу до фахової підготовки майбутнього вчителя. Розкриваються особливості його реалізації в методичній підготовці майбутнього вчителя трудового навчання та технологій. Визначається, що застосування положень міждисциплінарного підходу в методичній підготовці майбутнього вчителя трудового навчання та технологій дозволяє підвищити рівень мотивації студентів до вивчення дисциплін методичного спрямування, ґрунтовного осмислення законів, закономірностей і принципів навчання, застосування отриманих знань на практиці; забезпечити можливість представити вже відомий навчальний матеріал по-іншому; підвищити рівень творчості та самостійності майбутніх учителів трудового навчання та технологій; забезпечити інтеграцію набутих знань, умінь та навичок в одне ціле та прийняття засвоєного протягом усього навчання матеріалу в нерозривній єдності; забезпечити співпрацю між викладачами дисциплін педагогічного й методичного циклів під час підготовки нових тем; допомагає розглянути різні їх аспекти, уникаючи дублювання навчального матеріалу; викладачам дисциплін педагогічного й методичного циклів оновити їх зміст; забезпечити добір навчального матеріалу для формування в студентів методичної компетентності; якісно підготувати заняття, спрямовані на розвиток творчого потенціалу та стимулювання фахового зростання викладачів. Вказується, що однією із переваг міждисциплінарного підходу в методичній підготовці є більш ефективна реалізація певних принципів організації освітнього процесу в закладі вищої освіти, до яких належать як загальнодидактичні принципи, так і принципи, які відображають специфіку методичної підготовки вчителя трудового навчання та технологій. Зазначається, що специфіка реалізації міждисциплінарного підходу знаходить своє відображення у методах і формах організації методичної підготовки майбутнього вчителя освітньої галузі «Технології». Підкреслюється, що методична підготовка майбутнього вчителя трудового навчання та технологій у контексті міждисциплінарного підходу поглиблює розуміння здобувачами вищої освіти специфіки своєї майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: вчитель трудового навчання та технологій, міждисциплінарний підхід, здобувач вищої освіти, методична компетентність, методична підготовка, принципи навчання.

УДК 378-024:004

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-251-263

**THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION OF PROFESSIONAL
COMPETENCE OF FUTURE ENGINEERS-TEACHERS OF COMPUTER
PROFILE IN THE FIELD OF INFORMATION SYSTEMS SECURITY**

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ
КОМП'ЮТЕРНОГО ПРОФІЛЮ У ГАЛУЗІ
БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ**

Volodymyr MALYKHIN,
Teacher of computer science
disciplines

Володимир МАЛИХІН,
викладач інформатичних
дисциплін

iberda@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1615-6582>

*Pedagogical Professional
College of the Municipal Institution
of Higher Education «Khortytsia
National Training and
Rehabilitation Academy» of the
Zaporizhia Regional Council,
✉ 6, Zaporozhye Cossacks
Street, Zaporizhia, 69097*

*Педагогічний фаховий коледж
комунального закладу вищої
освіти «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна
академія» Запорізької обласної
ради,*

*✉ вулиця Запорізького
Козацтва, 6, Запоріжжя, 69097*

Original manuscript received: June 01, 2022

Revised manuscript accepted: June 07, 2022

ABSTRACT

The article examines the different approaches of scientists to determine the essence of professional competence of future engineers-teachers of computer science in the field of information systems security, reveals the main approaches to the process of its formation.

It is noted that the professional competence of future computer engineers in the field of information systems security should be understood as an integrated characteristic that determines their real ability to identify potential threats to the information educational environment of vocational education institutions and students, prevent unauthorized access to information, information flows, identify risk factors and potential threats, choose effective means of information protection in vocational and industrial institutions, independently solve typical and atypical professional problems and situations related to identifying potential threats to educational and industrial information environment and students. Much attention is paid to the formation of professional competence of future computer engineers in the field of information systems security, which is considered a component of their training, a complex process aimed at mastering sustainable practical skills based on motives, values, professionally important qualities personality, professional knowledge in the field of information systems security, which is manifested in effective professional activities and due to specific circumstances and situations.

It is emphasized that professional competence in the field of information systems security should be related to the ability of future computer engineers to identify potential threats to the information educational environment of vocational education institutions and students,

prevent unauthorized access to information, navigate information flows, identify risk factors and potential threats, choose effective means of information protection (moral and ethical, administrative and organizational, physical, technical, etc.), etc.

Key words: *information systems security, pedagogical engineer, professional training, professional competence, professional competence of computer engineers in the field of information systems security, formation of professional competence of computer engineers in the field of information systems security.*

Вступ. Сучасне інформаційне суспільство формує нову систему цінностей, у якій володіння знаннями, вміннями та навичками є необхідним, але далеко не достатнім результатом освіти. На сьогоднішній день однією з найбільш актуальних проблем освіти, в тому числі й професійної, є формування професійної компетентності майбутніх фахівців, яким властиве універсальне мислення, динамізм, мобільність, конкурентоспроможність на ринку праці, здатність самостійно й ефективно діяти в різних типових і нестандартних ситуаціях, приймати результативні рішення. Науковцями активно здійснюється пошук шляхів ефективного формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Вона є об'єктом постійних дискусій серед філософів, психологів, педагогів-теоретиків та педагогів-практиків. Теоретичні та методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців розкрито в працях В. Байденко, С. Батишева, Н. Бібік, В. Бондаря, А. Вербицького, О. Деркач, О. Дубасенюк, Е. Зеєра, І. Зимньої, А. Маркової, Л. Петухової, О. Пометун, Г. Селевко, О. Савченко, Л. Тархан, А. Хуторського та ін. На жаль, проблема формування професійної компетентності інженера-педагога комп'ютерного профілю є недостатньо дослідженою.

Метою статті є теоретичний аналіз сучасних підходів науковців до проблеми професійної компетентності педагога та визначення сутності професійної компетентності майбутнього інженера-педагога комп'ютерного профілю в галузі безпеки інформаційних систем та її формування.

Методи та методики дослідження. Методологічними та теоретичними основами дослідження є праці науковців, які вивчають проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців у вищих педагогічних закладах освіти. Обґрунтованість отриманих результатів забезпечується використанням загальнонаукових і специфічних методів: теоретичного узагальнення, абстракції, діалектичного аналізу, систематизації і порівняння, системного підходу, анкетування.

Результати та дискусії. Аналіз фахових літературних джерел надав нам можливість констатувати, що поняття «професійна компетентність» трактується науковцями неоднаково, хоча більшість визначень багато в чому схожі. Так, окремі дослідники одностайні, що це *гармонійне поєднання знань, умінь і навичок, необхідних для досконалого виконання своєї справи* [1; 2; 11; 15; 24; 25] та ін.

Так, С. Гончаренко пропонує таке визначення категорії «професійна компетентність» – «оволодіння особистістю необхідною

сукупністю знань, умінь і навичок, які визначаються сформованістю педагогічної діяльності, спілкування особистості як носія означених цінностей, ідеалів і свідомості» [11: 383]; «сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» (Н. Ничкало) [25 : 23]; готовність мобілізувати власні ресурси (знання, уміння, здібності, особистісні якості) для ефективного вирішення професійних завдань у типових та нестандартних ситуаціях (В. Петрук) [22]; сформовані структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, які дають змогу фахівцю визначати та вирішувати проблеми, що є характерними для певного напрямку професійної діяльності (О. Пометун) [24].

Відомий український психолог Г. Балл стверджує, що професійна компетентність – це «невід’ємний складник культури професійної діяльності: володіння системою знань, умінь і навичок, достатніх для успішного розв’язання тих трудових завдань, які відповідають повсякденним й очікуваним на найближче майбутнє функціональним обов’язкам фахівця» [2 : 55].

М. Кадемія пояснює професійну компетентність як таку, що «передбачає розв’язання різного роду проблем, завдань на основі наявного досвіду, знань і цінностей, а професійні компетенції передбачають здатність людини успішно діяти в процесі своєї професійної діяльності, що робить можливим бути професійно успішним будь-якого випускника навчального закладу» [15 : 39].

Відомий науковець у галузі професійної освіти В. Адольфа професійну компетентність розглядає як «складне утворення, що вміщує комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови навчально-виховного процесу» [1 : 118].

Змушує вдатися до міркувань і визначення категорії «професійна компетентність майбутніх фахівців» як *сукупність професійних якостей і властивостей особистості*, поданого низкою науковців [12; 17; 18; 26].

Зокрема, Дж. Равен трактує професійну компетентність як сформованість певних якостей особистості (цінності, інтереси, особиста зацікавленість у діяльності тощо), які необхідні людині для ефективного виконання конкретної діяльності в певній предметній галузі [26]; енциклопедія освіти (за ред. В. Кременя) – як «інтегративну характеристику ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця» [12 : 722]; Н. Креденець – як особистісні якості працівника, які характеризують його вміння приймати оптимальні рішення та здатність ефективно їх реалізовувати в конкретній сфері практичної діяльності для отримання суспільно визнаного результату [17].

У цьому аспекті М. Кухарева зазначає, що професійна компетентність охоплює сукупність якостей і властивостей особистості,

що зумовлюються високим рівнем психолого-педагогічної підготовленості до діяльності [18].

Деякі науковці професійну компетентність *розглядають як інтегровану якість (властивість) особистості* [10; 19; 21; 23; 32]. Вони пропонують такі визначення професійної компетентності майбутніх фахівців: «...складне інтегральне, інтелектуальне, професійне й особистісне утворення, яке формується у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця, проявляється, розвивається і вдосконалюється у професійній діяльності, а ефективність її здійснення суттєво залежить від видів теоретичної, практичної та психологічної підготовленості до неї, особистісних, професійних і індивідуально-психічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту та особливостей цієї діяльності» (В. Ягупов і В. Свістун) [32 : 6]; кооперативна інтегральна сукупність знань, досвіду, культури, відносин та ін., що забезпечує здатність знаходити і приймати в професійній діяльності оптимальні рішення (В. Овечкін) [21]; В. інтегральний показник, що включає в себе систему професійних компонентів, які є свого роду сполученими ланками, що об'єднують професійно важливі якості, якими є рівень знань, умінь і практичних навичок робітника, здатність до професійної діяльності в умовах виробництва та забезпечення якісного виконання виробничих завдань (Плохий, А. Казановський) [23]; інтегративна властивість, що поєднує в собі дві компоненти: професійну й особистісну, де професійна компонента відображує сформованість знань, реальний рівень оволодіння навичками й уміннями, здатність діяти творчо в нестандартних ситуаціях; особистісна компонента відображує характер професійної направленості; готовність вирішувати проблеми й задачі, які виникають у професійній діяльності; сформованість професійної позиції, що визначає характер професійних дій і є показником особистісної зрілості спеціаліста (О. Набока) [19]; інтегративне утворення особистості, що поєднує в собі сукупність знань, умінь, досвіду, здібностей та готовності і здатності особистості діяти у складній ситуації та вирішувати професійні завдання з високим ступенем невизначеності; здатність до досягнення більш якісного результату праці, ставлення до професії як до цінності (М. Головань) [10].

Таким чином, проведений аналіз психолого-педагогічної літератури доводить, що дискусії науковців довкола поняття «професійна компетентність майбутніх фахівців» є актуальними та доцільними. Сутність поняття «професійна компетентність» дослідники розкривають як загальнонаукове. Більшість з них стверджують, що професійна компетентність є інтегрованою якістю особистості, яка виявляється в професійній діяльності.

Поміж тим, поняття «професійна компетентність майбутніх фахівців» у контексті нашого нашого дослідження буде розглядатися як інтегрована характеристика, що визначає їх реальну здатність результативно виконувати професійні функції, розв'язувати типові й нетипові професійні проблеми, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності з використанням професійного та життєвого

досвіду (практичні уміння й навички, сформовані на основі знань, мотивів і цінностей) та професійно-важливих якостей особистості.

Завдання нашого дослідження зумовлюють деталізацію ще одного терміну – «формування професійної компетентності майбутніх фахівців», яке на основі аналізу наукових джерел [7; 8; 20] ми розуміємо як неодмінну складову їх професійної підготовки, що є процесом цілеспрямованого й організованого оволодіння майбутніми фахівцями цілісними та стійкими рисами й якостями, необхідними для успішного виконання професійної діяльності. Цей процес обов'язково включає сукупність цілей, змісту, форм, методів і засобів навчання, які визначаються з урахуванням організаційно-педагогічних умов та завдяки яким студент стає професійно-компетентним фахівцем.

Доцільно звернутися до визначень поняття «професійна компетентність майбутніх інженерів-педагогів», що подаються в науковій літературі.

Так, на думку Е. Зеєра, професійна компетентність – це «рівень обізнаності, авторитетності інженера-педагога, що дозволяє йому продуктивно вирішувати навчально-виховні завдання, які виникають у процесі підготовки кваліфікованого фахівця, формування особистості іншої людини» [14 : 41]; І. Каньковського – «інтегративна (системна) властивість особистості інженера-педагога, що характеризує його глибоку обізнаність у педагогічному та виробничому процесах, професійні знання, уміння і навички, особистий досвід і освіченість, які спрямовані на перспективність у роботі, впевненість у собі та здатність досягати значимих результатів і якості у професійній діяльності» [16 : 257]; Н. Брюханової – властивість професіонала, яка вказує на його спроможність доцільно та ефективно діяти за реальних обставин, тобто реалізовувати компетенції – конкретні групи досвідних надбань стосовно тих чи інших напрямків чи етапів здійснення професійної діяльності [5]; Л. Тархан – «якісна характеристика рівня оволодіння інженером-педагогом професійною діяльністю, що зумовлене глибоким знанням властивостей перетворюваних предметів праці, вільним оволодінням засобами виробництва і навчання, здатністю здійснювати складні види дій» [29 : 15].

Слушну думку стосовно професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів висловлює Л. Богославець, зазначаючи, що вона «дає можливість їх активного включення в навчальний і соціальний простір, професійну і соціальну адаптацію» [4 : 21].

У цьому аспекті О. Скібіна наголошує на тому, що «як соціально-педагогічне явище професійна компетентність є складною, багатогранною й багатоаспектною характеристикою діяльності інженера-педагога, яка відповідає соціальному замовленню суспільства й спрямована на підготовку інженера-педагога-професіонала для XXI століття» [27 : 4].

Поряд із трактуванням сутності професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів дослідники переймаються й визначенням

її елементного складу. Так, Н.Креденець наголошує на тому, що професійна компетентність – особистісні якості працівника, які характеризують його вміння приймати оптимальні рішення та здатність ефективно їх реалізовувати в конкретній сфері практичної діяльності для отримання суспільно визнаного результату [17].

О.Скібіна складниками професійної компетентності вважає сукупність фундаментальних інтегрованих знань, узагальнених умінь і здатностей, особистісних і професійно значущих якостей [27].

До складників професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів Л.Тархан відносить знання, вміння і навички, здатності в досягненні цілей або позитивного результату в процесі навчально-виробничої діяльності [28].

Спираючись на підходи, що існують у науці, ми *під професійною компетентністю майбутніх інженерів-педагогів* будемо розуміти інтегровану характеристику, яка визначає їх реальну здатність результативно виконувати професійні функції в галузі професійно-педагогічної та професійно-інженерної діяльності, розв'язувати типові й нетипові професійні проблеми, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності з використанням професійного та життєвого досвіду (практичні уміння й навички, сформовані на основі знань, мотивів і цінностей) та професійно-важливих якостей особистості.

Переважає більшість дослідників виокремлюють базові та спеціальні (фахові) компоненти професійної компетентності майбутніх фахівців [3; 13; 29] та інші. При цьому базовою є компетентність, яка допомагає здійснювати професійну діяльність у тій чи іншій галузі. Як влучно зазначає Л. Тархан, базові (загальнопрофесійні) компетентності відображають об'єктну та предметну специфіку певної професійної галузі діяльності (педагогічної, медичної, інженерної тощо) та дозволяють вирішувати в ній різноманітні проблеми [29]. Спеціальні (фахові) компетентності відображають специфіку конкретної предметної або надпредметної сфери професійної діяльності.

До того ж, у «Комплексі нормативних документів для розробки складових системи галузевих стандартів вищої освіти» (лист МОН України від 31.07.2008 № 1/9–484) наведено перелік компетентностей, якими повинен володіти випускник закладу вищої освіти. Це соціально-особистісні, загальнонаукові, інструментальні й професійні. До професійних віднесено загальнопрофесійні (є спільними для фахівців окремої галузі знань) та спеціалізовано-професійні (для інженерно-педагогічних спеціальностей – педагогічні, що стосуються теорії та методики професійної освіти та предметні, що стосуються змісту інженерної підготовки, а саме дисциплін, необхідних для забезпечення майбутньої педагогічної діяльності).

Отже, для діяльності інженерів-педагогів комп'ютерного профілю базовими є компетентності, необхідні для «побудови» професійної діяльності в контексті вимог до системи професійної освіти. Вони інваріантні до освітньої галузі «01 Освіта» та забезпечують підготовленість випускників

до вирішення загальнопедагогічних завдань, тобто тієї сукупності професійних завдань, які повинен уміти вирішувати педагог з вищою освітою за будь-якою спеціальністю. «Змістове наповнення кожної базової компетентності своє для кожного з рівнів професійно-педагогічної діяльності у відповідній предметній галузі» [29 : 124].

Спеціальна ж компетентність, як зазначає Л. Волошко, «віддзеркалює сутність спеціальності, яку опановує студент, тому може бути схарактеризована як концептуальна основа підготовки фахівця. Вона відображає рівень сформованості професійних знань, умінь і навичок майбутнього фахівця, його професійну ерудицію, що дозволяють успішно вирішувати три класи задач професійної діяльності: стереотипні, діагностичні та евристичні, що передбачені нормативно-правовими документами вищої школи» [9 : 24].

На переконання Б. Шевель, фахова компетентність майбутніх інженерів-педагогів – важлива характеристика практичної та теоретичної підготовленості фахівця до здійснення фахової діяльності та ефективного виконання функціональних обов'язків [31].

Оскільки майбутні інженери-педагоги комп'ютерного профілю виконують свої обов'язки в системі професійної освіти або на виробництві, то для кожного виду їх діяльності, потрібно сформулювати необхідні компетентності.

Переймаючись проблемами інформаційної безпеки в науці та освіті, Н. Бушмельова та О. Разова дослідили проблему формування компетенцій у галузі інформаційної безпеки в майбутніх учителів [6], М. Чусавитин, Г. Чусавитина, Л. Курзаева – у майбутніх учителів інформатики та ІКТ [30].

Отже, професійну компетентність майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю в галузі безпеки інформаційних систем будемо розуміти як інтегровану характеристику, яка визначає їх реальну здатність виявляти потенційні загрози інформаційного освітнього середовища закладу професійної освіти та учнів, запобігати випадкам несанкціонованого доступу до інформації, орієнтуватися в інформаційних потоках, ідентифікувати фактори ризику та потенційні загрози, обирати ефективні засоби захисту інформації в професійних закладах освіти та на виробництві, самостійно розв'язувати типові й нетипові професійні проблеми і ситуації, пов'язані із виявленням потенційних загроз освітнього та виробничого інформаційного середовища та учня. Відповідно до цього **формування професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю в галузі безпеки інформаційних систем** ми розглядаємо як складник їх професійної підготовки; процес, спрямований на оволодіння стійкими практичними уміньми й навичками, сформованими на основі мотивів, цінностей, професійно-важливих якостей особистості, фахових знань у галузі безпеки інформаційних систем, що виявляється в результативній професійній діяльності й зумовлена конкретними обставинами та ситуаціями.

Висновки. Таким чином, характеризуючи професійну компетентність у галузі безпеки інформаційних систем потрібно звернути увагу на те, що вона має бути пов'язана із здатністю майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю виявляти потенційні загрози інформаційного освітнього середовища закладу професійної освіти та учнів, запобігати випадкам несанкціонованого доступу до інформації, орієнтуватися в інформаційних потоках, ідентифікувати фактори ризику та потенційні загрози, обирати ефективні засоби захисту інформації (морально-етичні, адміністративно-організаційні, фізичні, технічні та ін.) та ін.

Подальше дослідження проблеми формування професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю в галузі безпеки інформаційних систем буде спрямоване на виконання таких завдань: 1) розробку моделі формування професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю в галузі безпеки інформаційних систем; 2) створення компетентнісно-орієнтованого навчального курсу та методичного забезпечення до нього, де до кожного модуля подано перелік компетентностей, які формуються в процесі його опанування; 3) добір методів навчання, що моделюють зміст професійної діяльності в галузі безпеки інформаційних систем; 5) виявлення організаційно-педагогічних умов ефективного формування професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю в галузі.

Література

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография. Красноярск : КрГУ, 1998. 286 с.
2. Балл Г.О. Про психологічні засади формування готовності до професійної праці. *Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти* / ред. І. А. Зязюна. Київ, 1994. С. 48–56.
3. Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
4. Богославець Л. П. Професійна компетентність та її роль у формуванні майбутнього інженера-педагога. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки*. 2013. Вип. 11 С. 18–23.
5. Брюханова Н. О. Підготовка компетентного інженера-педагога – вимога часу. *Розвиток гуманітарних наук: матеріали міжнародної конференції* (Познань, Польща, 27.02.–29.02.2012). URL : <http://конференция.com.ua/pages/view/282>.
6. Бушмелева Н. А., Разова Е. В. Формирование компетенций в области информационной безопасности в системе высшего педагогического образования. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2017. Т. 2. С. 537–544.
7. Варданян Ю. В. Становление и развитие профессиональной компетентности педагога и психолога. Москва, 2002. 180 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад., ред. В. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
9. Волошко Л. Професійна компетентність студентів як предмет психолого-педагогічного аналізу. *Наука і сучасність: зб. наук. пр. Національного*

педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. Том 48. С. 22–32.

10. Головань М. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців фінансового профілю в умовах європейської кредитно-трансферної системи. *Нова педагогічна думка*. 2012. № 1. С. 139–141.

11. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

12. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; відповід. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

13. Жигір В. І. Професійно-педагогічна компетентність менеджера освіти: теоретичні та методичні аспекти : монографія. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2014. 624 с.

14. Зеер Э. Ф. Профессиональное становление личности инженера-педагога. Свердловск : Изд-во Уральс. ун-та, 1988. 120 с.

15. Кадемія М. Ю. Формування професійної компетенції майбутнього фахівця. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. пр. ред. Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський. Харків : НТУ «ХПІ», 2012. Вип. 32–33 (36–37). С. 32–39.

16. Каньковський І. Професійна компетентність інженера-педагога. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / ред.: Мартинюк М. Т. Умань : ПП Жовтий О. О., 2010. Ч. 2. С. 253–260.

17. Креденець Н. Концептуальні засади формування професійної компетентності фахівців легкої промисловості. *Педагог професійної школи: зб. наук. праць*. Київ : Наук. світ. 2002. Випуск VII. С. 170–178.

18. Кухарев Н. В. На пути к профессиональному мастерству. Москва : Просвещение, 1990. 228 с.

19. Набока О. Г. Професійно-орієнтовані технології навчання у фаховій підготовці майбутніх економістів: теорія та методика застосування: монографія. Слов'янськ : Підприємець Маторін Б.І., 2012. 303 с.

20. Новиков А. М. Педагогика: словарь системы основных понятий. Москва : Издательский центр ИЭТ, 2013. 268 с.

21. Овечкин В. П. Компетентность и мобильность специалиста. *Профессиональное образование*. 2005. № 8. С. 19.

22. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін: монографія. Вінниця: Універсум-Вінниця, 2006. 292 с.

23. Плохий В. С., Казановський А. В. Модульна система професійного навчання: концепція, методологія, особливості впровадження: навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий центр КТ «Київська нотна фабрика», 2000. 284 с.

24. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / за ред. О. В. Овчарук. Київ : КІС, 2004. С. 16–25.

25. Професійна освіта: Словник: навчальний посібник / уклад. С. У. Гончаренко [та ін.] ; ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.

26. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. Москва : «Когито центр», 2002. 396 с.

27. Скібіна О. В. Особливості професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів. *Науковий вісник Донбасу: електронне наукове фахове видання*. 2014. № 3 (27). URL : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN27/index.html>

28. Тархан Л. З. Проблема фундаментальности в подготовке инженера-педагога. *Педагогика профессиональной школы*: [зб. наук. праць]. Київ : Науковий світ, 2002. Вип. VII. С. 274–280.

29. Тархан Л. З. Дидактическая компетентность инженера-педагога: теоретические и методические аспекты : монография. Симферополь : Крымучпедгиз, 2008. 424 с.

30. Чусавитин М. О., Чусавитина Г. Н., Курзаева Л. В. Разработка модели компетентности будущих учителей информатики и ИКТ в области обеспечения информационной безопасности. *Фундаментальные исследования*. 2013. № 10–13. С. 2991–2995.

31. Шевель Б. О. Формування фахових компетенцій майбутніх інженерів-педагогів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2011. 20 с.

32. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2007. Том 71. С. 3–8.

References

1. Adolf, V.A. (1998). *Professional'naja kompetentnost' sovremennogo uchitelja: monografija* [Professional competence of a modern teacher: a monograph]. Krasnoïarsk : KrHU. 286 [in Russian].

2. Ball, H.O. (1994). *Pro psykhologichni zasady formuvannia hotovnosti do profesiinoi pratsi* [About psychological bases of formation of readiness for professional work]. Psykhologo-pedahohichni problemy profesiinoi osvity – Psychological and pedagogical problems of vocational education. Kyiv, 48–56 [in Ukrainian].

3. Bibik, N.M., Vashchenko, L.S., Lokshyna, O.I. (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti : svitovyi dosvid ta ukraiynski perspektyvy: biblioteka z osvithoi polityky* [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: library of educational policy]. Kyiv : «K.I.S.». [in Ukrainian].

4. Bohoslavets, L.P. (2013). *Profesiina kompetentnist ta yii rol u formuvanni maibutnoho inzhenera-pedahoha* [Professional competence and its role in the formation of the future engineer-teacher]. Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova. Seriya: Pedahohichni ta istorychni nauky – Scientific Notes of the National Pedagogical University by M. P. Drahomanova. Series: Pedagogical and historical sciences, Vyp. 11, 18–23. [in Ukrainian].

5. Briukhanova, N.O. (2012). *Pidhotovka kompetentnoho inzhenera-pedahoha – vymoha chasu* [Preparation of a competent engineer-teacher - the requirement of time]. Rozvytok humanitarnykh nauk: materyaly mizhnarodnoi konferentsii. – Development of the Humanities: Proceedings of the International Conference. Poznan. URL: <http://konferentsyia.com.ua/pages/view/282>. [in Ukrainian].

6. Bushmeleva, N.A. (2017). *Formirovanie kompetencij v oblasti informacionnoj bezopasnosti v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya* [Formation of competencies in the field of information security in the system of higher pedagogical education]. Nauchno-metodicheskij jelektronnyj zhurnal «Koncept». – Scientific and methodical electronic journal «Koncept», 537–544. [in Russian].

7. Vardanjan, Ju.V. (2002). *Stanovlenie i razvitiie professional'noj kompetentnosti pedagoga i psihologa* [Formation and development of professional competence of a teacher and psychologist]. Moscow. [in Russian].

8. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukraiynskoi movy* (2004) [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] Kyiv, Irpin: VTF «Perun». [in Ukrainian].

9. Voloshko, L. (2005). *Profesiina kompetentnist studentiv yak predmet psykholoho-pedahohichnoho analizu* [Professional competence of students as a subject of psychological and pedagogical analysis]. Nauka i suchasnist: zb. nauk. pr. Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova – Science and modernity: collection. Science. pr. National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova. Kyiv: NPU im. M.P. Drahomanova, Tom 48, 22–32 [in Ukrainian].
10. Holovan, M. (2012). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv finansovoho profilu v umovakh yevropeiskoi kredytno-transfernoi systemy* [Formation of professional competence of future financial professionals in the European credit transfer system]. Nova pedahohichna dumka – New pedagogical thought, № 1, 139–141 [in Ukrainian].
11. Honcharenko, S.U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. Rivne: Volynski oberehy. [in Ukrainian].
12. *Entsyklopediia osvity* (2008). [Encyclopedia of Education] / Akad. ped. nauk Ukrainy; vidpovid. red. V.H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
13. Zhyhir, V.I. (2014). *Profesiino-pedahohichna kompetentnist menedzhera osvity: teoretychni ta metodychni aspekty: monohrafiia* [Professional and pedagogical competence of the education manager: theoretical and methodological aspects: monograph]. Berdiansk : Vydavets Tkachuk O.V. [in Ukrainian].
14. Zeer, E.F. (1988). *Professional'noe stanovlenie lichnosti inzhenera-pedagoga* [Professional formation of the personality of the engineer-teacher]. Sverdlovsk : Yzd-vo Urals. un-ta. [in Russian].
15. Kademiia, M.Yu. (2012). *Formuvannia profesiinoi kompetentsii maibutnoho fakhivtsia*. [Formation of professional competence of the future specialist]. Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity – Problems and prospects of formation of the national humanitarian and technical elite : zb. nauk. pr. ; red. L. L. Tovazhnianskyi, O. H. Romanovskiy. Kharkiv : NTU "KhPI", Vyp. 32–33 (36–37), 32–39 [in Ukrainian].
16. Kankovskiy, I. (2010) *Profesiina kompetentnist inzhenera-pedahoha*. [Professional competence of the engineer-teacher]. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny – Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna / red. Martyniuk M.T. Uman, Ch. 2, 253–260. [in Ukrainian].
17. Kredenets, N. (2002). *Kontseptualni zasady formuvannia profesiinoi kompetentnosti fakhivtsiv lehkoï promyslovosti*. [Conceptual principles of formation of professional competence of specialists in light industry]. Pedahoh profesiinoi shkoly: zb. nauk. prats. – Teacher of professional school: collection. science. work. Kyiv : Nauk. cvit, Vypusk VII, 170–178. [in Ukrainian].
18. Kukharev, N.V. (1990) *Na puti k professional'nomu majsterstvu* [On the way to professional mastery]. Moscow: Prosveshchenye. [in Russian].
19. Naboka, O.H. (2012) *Profesiino-orientovani tekhnologii navchannia u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh ekonomistiv: teoriia ta metodyka zastosuvannia: monohrafiia* [Professionally-oriented learning technologies in the professional training of future economists: theory and methods of application: monograph]. Sloviansk. [in Ukrainian].
20. Novykov, A.M. (2013) *Pedagogika: slovar' sistemy osnovnykh ponjatiï* [Pedagogy: dictionary of the system of basic concepts]. Moscow: Yzdatelskyi tsentr Y&T. [in Ukrainian].
21. Ovechkyn, V.P. (2005) *Kompetentnost' i mobil'nost' specialista* [Competence and mobility of the specialist]. Professional'noe obrazovanie – Professional education, № 8, 19. [in Russian].

22. Petruk, V.A. *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia profesiinoi kompetentnosti fakhivtsiv tekhnichnykh spetsialnostei u protsesi vyvchennia fundamentalnykh dystsyplyn: monohrafiia* [Theoretical and methodical bases of formation of professional competence of specialists of technical specialties in the process of studying fundamental disciplines: monograph]. Vinnytsia: Universum-Vinnytsia. [in Ukrainian].
23. Plokhii, V.S. *Modulna systema profesiinoho navchannia: kontseptsii, metodolohiia, osoblyvosti vprovadzhennia: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Modular system of professional training: concept, methodology, features of implementation: educational and methodical manual]. Kyiv : Vydavnychiy tsentr KT «Kyivska notna fabryka». [in Ukrainian].
24. Pometun O.I. *Teoriia ta praktyka poslidovnoi realizatsii kompetentnisnogo pidkhotu v dosvidi zarubizhnykh krain* [Theory and practice of consistent implementation of the competence approach in the experience of foreign countries]. *Kompetentnisnyi pidkhit u suchasni osviti: svitovy dosvid ta ukrainski perspektyvy – Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives* / red. O. V. Ovcharuk. Kyiv : KIS, 16–25. [in Ukrainian].
25. *Profesiina osvita: Slovnyk: navchalnyi posibnyk* (2000) [Vocational education: Dictionary: textbook] / Uklad. S. U. Honcharenko [ta in.]; red. N. H. Nychkalo. Kyiv : Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
26. Raven, Dzh. (2002) *Kompetentnost v sovremennom obshchestve. Vyjavleniie, razvitie i realizaciia* [Competence in modern society. Identification, development and implementation]. Moscow: Kohyto tsentr. [in Russian].
27. Skibina, O.V. (2014) *Osoblyvosti profesiinoi kompetentnosti maibutnykh inzheneriv-pedahohiv* [Features of professional competence of future engineers-teachers]. *Naukovyi visnyk donbasu: elektronne naukove fakhove vydannia – Scientific Bulletin of Donbass: electronic scientific professional publication*, № 3 (27). URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN27/index.html> [in Ukrainian].
28. Tarkhan, L.Z. (2002) *Problema fundamental'nosti v podgotovke inzhenera-pedagoga* [The problem of fundamentality in the training of an engineer-teacher]. *Pedahohika profesiinoi shkoly: [zb. nauk. prats] – Pedagogy of professional school: [collection. science work]*. Kyiv : Nauk. cvit, Vyp. VII, 274–280. [in Russian].
29. Tarkhan, L.Z. (2008) *Didakticheskaja kompetentnost' inzhenera-pedagoga: teoreticheskie i metodicheskie aspekty : monografija* [Didactic competence of the engineer-teacher: theoretical and methodical aspects: monograph]. Symferopol: Krymuchpedhiz. [in Russian].
30. Chusavytyn, M.O. (2013) *Razrabotka modeli kompetentnosti budushhih uchitelej informatiki i IKT v oblasti obespechenija informacionnoj bezopasnosti*. [Development of a model of competence of future teachers of informatics and ICT in the field of information security] *Fundamental'nye issledovaniia – Basic research*, № 10–13, 2991–2995. [in Russian].
31. Shevel, B.O. (2011) *Formuvannia fakhovykh kompetentsii maibutnykh inzheneriv-pedahohiv zasobamy informatsiino-komunikatsiynykh tekhnolohii: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04*. [Formation of professional competencies of future engineers-teachers by means of information and communication technologies: author's ref. dis. ... cand. ped. science : 13.00.04]. Kyiv. [in Ukrainian].
32. Yahupov, V.V. (2007) *Kompetentnisnyi pidkhit do pidhotovky fakhivtsiv u systemi vyshchoi osvity* [Competence approach to the training of specialists in the system of higher education]. *Naukovi zapysky. Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota – Scientific notes. Pedagogical, psychological sciences and social work*, Tom 71, 3–8. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються різні підходи науковців до визначення сутності професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю в галузі безпеки інформаційних систем, розкриваються основні підходи до процесу її формування.

Зазначається, що професійну компетентність майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю в галузі безпеки інформаційних систем слід розуміти як інтегровану характеристику, яка визначає їх реальну здатність виявляти потенційні загрози інформаційного освітнього середовища закладу професійної освіти та учнів, запобігати випадкам несанкціонованого доступу до інформації, орієнтуватися в інформаційних потоках, ідентифікувати фактори ризику та потенційні загрози, обирати ефективні засоби захисту інформації в професійних закладах освіти та на виробництві, самостійно розв'язувати типові й нетипові професійні проблеми і ситуації, пов'язані із виявленням потенційних загроз освітнього та виробничого інформаційного середовища та учня. Значна увага приділяється формуванню професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю в галузі безпеки інформаційних систем, яке розглядається як складник їх професійної підготовки; процес, спрямований на оволодіння стійкими практичними вміннями й навичками, сформованими на основі мотивів, цінностей, професійно-важливих якостей особистості, фахових знань у галузі безпеки інформаційних систем, що виявляється в результативній професійній діяльності й зумовлена конкретними обставинами та ситуаціями.

Підкреслюється, що професійна компетентність у галузі безпеки інформаційних систем має бути пов'язана із здатністю майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю виявляти потенційні загрози інформаційного освітнього середовища закладу професійної освіти та учнів, запобігати випадкам несанкціонованого доступу до інформації, орієнтуватися в інформаційних потоках, ідентифікувати фактори ризику та потенційні загрози, обирати ефективні засоби захисту інформації (морально-етичні, адміністративно-організаційні, фізичні, технічні та ін.) та ін.

Ключові слова: безпека інформаційних систем, інженер-педагог, професійна підготовка, професійна компетентність, професійна компетентність інженерів-педагогів комп'ютерного профілю в галузі безпеки інформаційних систем, формування професійної компетентності інженерів-педагогів комп'ютерного профілю в галузі безпеки інформаційних систем.

УДК 37.013:159.923

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-264-273

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS
OF THE PSYCHOLOGICAL AGE OF STUDENTS IN THE
CONTEXT OF LIFE COMPETENCIES OF THE INDIVIDUAL**

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ СТУДЕНТІВ В КОНТЕКСТІ
ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ОСОБИСТОСТІ**

Tetyana MALYKHINA,
Candidate of Psychological
Sciences, Associate Professor

t.p.malihina@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-0337-6607>

Olga MALYKHINA,
Candidate of Psychological
Sciences, Senior lecturer

moart1902@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9310-6952>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100*

Тетяна МАЛИХІНА,
кандидат психологічних наук,
доцент

Ольга МАЛИХІНА,
кандидат психологічних наук,
старший викладач

*Бердянський державний
педагогічний університет,
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100*

Original manuscript received: May 26, 2022

Revised manuscript accepted: May 31, 2022

ABSTRACT

The paper presents a theoretical analysis of approaches to defining the concept of «age» as one of the main criteria of mental life and features of its nature and variety of age as a psychological category: chronological, social, biological and psychological. The main criteria for understanding and interpreting psychological age are analyzed. It is noted that psychological age is an important temporal characteristic of a person's life, as it reflects the moment of human perception of the system of relations between the events of his life, and is formed based on his experience of realizing his life at the level of holistic existence. The components of psychological age and its correlation with the chronological age of the individual are established at the conceptual level. It is noted that the psychological age of a person depends on the existing life competencies that are formed throughout life. The essence of life competence and its structure are considered. It is emphasized that it is at the student age that there is an awareness of the uniqueness and irreversibility of time, understanding the finality of its existence, which encourages reflection on the meaning of life and death, time and life prospects, setting new, achievable goals, making plans for the future.

The main attention in the article is paid to the experimental research, which allowed to establish the psychological and pedagogical characteristics of the psychological age of speech therapists in the context of life competencies of the individual. It is determined that in general the difference between chronological and psychological age of speech therapists is insignificant and is within the norm (first-year students have a psychological age less than chronological, in the fourth year these figures are almost the same), this is due to acquisition of life skills. The

difference between the life expectancy of the first and fourth year students was also traced, which confirmed the optimistic view of students on life prospects.

Key words: *age, biological age, chronological age, psychological age, way of life, life competence.*

Вступ. Останнє десятиріччя характеризується політичною та економічною нестабільністю, переоцінкою цінностей, появою нових орієнтирів. Відбуваються суттєві зміни в структурі й психології всього суспільства, а відтак і в самосвідомості особистості, що призводить до змін сприйняття часу, як одного з елементів самосвідомості. Вік людини – один з основних критеріїв її психічного життя й особливостей характеру. Залежно від віку людина по-різному сприймає життєві ситуації. Вік як психологічна категорія служить для позначення часових характеристик індивідуального розвитку. Психологічний вік – важлива часова характеристика життя особистості, оскільки відбиває момент сприйняття людиною системи відношень між подіями її життєвого шляху: послідовність, швидкість їх перебігу та усвідомлення віку: дитинство, юність, старість. Відчуття віку багатомірне і має біологічну, соціальну та психологічну сторони. Сприйняття власного віку багато в чому залежить від душевного стану людини в конкретний момент і наявності чи відсутності психотравмуючої ситуації. Незважаючи на те, що людина як природний організм підпорядковується законам біологічного часу, вирішальна роль у формуванні сприйняття власного віку належить соціальному фактору.

Проблема психологічного віку в масштабі людського життя набула теоретичного обґрунтування в роботах Б. Ананьєва, Є. Белінської, Ш. Бюлер, Л. Виготського, Є. Головахи, П. Жане, Є. Ісаєвої, І. Кона, О. Кроніка, К. Левіна, Є. Некрасової, С. Рубінштейна, В. Слободчикова, Д. Фельдштейна.

На думку відомих українських учених Є. Головахи та О. Кронік [3], поняття «вік» є багатоплановим та включає принаймні чотири підвиди: хронологічний, біологічний, соціальний та психологічний. Автори наголошують, що в кожній з цих вікових категорій відображається певне розуміння часу життя людини «як фізичного об'єкта, як біологічного організму, як члена суспільства, як неповторної психологічної індивідуальності». При цьому дослідники вказують на найменшу теоретичну та методичну розробленість саме таких категорій, як «психологічний вік» та «психологічний час», підкреслюючи те, що «особистість живе не лише в «психологічному полі», а й у «психологічному часі» і поза індивідуальним тимчасовим контекстом не може бути вичерпною та адекватно зрозуміло» [3 : 165].

Вік людини можна описати з погляду різних його характеристик. Абсолютний (календарний, або хронологічний), що виражається кількістю часових одиниць (хвилин, днів, років, тисячоліть) від моменту виникнення об'єкта до моменту його зникнення – кількісне абстрактне поняття, яке позначає тривалість існування об'єкта, його локалізацію у часі. Умовний вік (або вік розвитку) визначається шляхом встановлення місця розташування об'єкта в певному еволюційно-генетичному ряду, процесі розвитку на підставі якихось якісно-кількісних ознак. Встановлення умовного віку є

елементом періодизації, що передбачає вибір не тільки хронологічних одиниць виміру, а й систему відліку й принципів її поділу (дошкільний вік, молодший шкільний вік, підлітковий вік, юнацький вік та інше).

Крізь систему індивідуального розвитку вік розглядається як опис процесів росту, розвитку і старіння, у результаті яких формуються індивідуальні вікові особливості та відмінності. Усе це призводить до виділення вікових етапів, періодів, стадій розвитку.

Змістовна характеристика вікових процесів, властивостей і стадій індивідуального життя може бути дана або в системі онтогенезу, суб'єктом якого є організм, або в системі життєвого циклу, суб'єктом якої є середній індивід у єдності його біосоціальних характеристик, або в системі життєвого шляху, суб'єктом якого є особистість. Однак ці системи не є близькими за змістом, бо життєвий шлях особистості включає життєвий цикл індивіда, а це, у свою чергу, – онтогенез. Процеси росту, дозрівання і старіння організму є незалежними від засвоєння, набуття та виконання особистістю певних наборів соціальних ролей, головні психічні процеси і властивості носять інтегративний характер та не піддаються поділу на біологічні й соціальні.

У сучасному науковому дискурсі виокремлюють наступні підвиди: біологічний (функціональний), соціальний (громадянський), психологічний (психічний) [6; 8; 10].

У кожній з цих вікових категорій відображається відповідне їй розуміння часу життя людини як фізичного об'єкта, біологічного організму, члена суспільства, неповторної психологічної індивідуальності.

Першу спробу визначити психологічний вік як наукову категорію здійснив Л. Виготський, розглядаючи його як новий тип будови особистості та діяльності і характеризувавши з позицій тих психічних і соціальних змін, які вперше виникають на цьому віковому ступені та які в найголовнішому визначають свідомість дитини, її ставлення до середовища, її зовнішнє і внутрішнє життя, весь хід розвитку в певний період [2].

Розглядаючи психологічний вік крізь призму самосвідомості людини, Є. Головаха, О. Кронік пов'язують його з уявленнями про час, характеризуючи як поняття, похідне від «час», що може бути визначене без розуміння того, про який час іде мова і що виступає одиницею його виміру; міра психологічної реалізації часу життя особистості [3 : 174]. Психологічний вік відмінний від хронологічного, і його реалізованість розуміється людиною у формі особливого переживання свого «внутрішнього стану», «міра психологічного минулого особистості» [3 : 174–175] подібно до того, як хронологічний вік є мірою хронологічного минулого, «інтегральний показник відношень людини до часу свого життя», характеристика людини як індивідуальності.

На думку Є. Головахи та О. Кроніка, феномен психологічного віку формується на основі переживання людиною реалізованості свого життя на рівні цілісного життєвого шляху, тому ставлення особистості до власного життя є важливою умовою пізнання психологічного часу і психологічного віку [3 : 151–152].

Усвідомлення неповторності та незворотності часу, розуміння

кінцевості свого існування з'являється в юнацькому віці, що спонукає до роздумів над сенсом життя і смерті, часовими та життєвими перспективами й цілями [11].

Упродовж юнацького віку (на який здебільшого припадає студентство) відбувається адаптація та уточнення «фантастичного сценарію життя», створеного в підлітковому віці. Зустрічі з реальністю адаптують підліткові фантазії під реалії буття. Ці процеси позбавляють казковості та всемогутності наміряного в попередній віковий період. Однак, стратегічне бачення власного життєвого шляху від цього тільки виграє, захищаючи від розчарувань при неможливості втілення в життя запланованого. Якщо розглядати завдання, які розв'язують юнаки та дівчата в студентські роки в часовій перспективі, то вочевидь, що всі вони лежать у площині теперішнього та майбутнього.

Потреба в активному конструюванні майбутнього через дії в теперішньому притаманна більшості сфер життя студента, носить глобальний характер. Це, на думку О. Белінської [1], О. Зазимко [5], Т. Титаренко [10], І. Стецьків [9] та інших, надає можливість стверджувати, що створення та перша апробація стратегічного реалістичного плану життя є одним із головних завдань студентства. Успішне виконання завдання передбачає часову орієнтацію на актуальний та майбутній час. Дії «тут і тепер» спрямовані на досягнення певного бажаного результату в майбутньому, теперішнє набуває смислу і закладає базу для побудови реальних життєвих ситуацій, спрямованих на перспективу [5].

Конструювання власного життєвого шляху студентством у часовій перспективі суттєво визначається життєвою компетентністю як здатністю розв'язувати життєві проблеми. На думку Т. Єрмакова, життєва компетентність є специфічною здатністю, «яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних ситуаціях життя» [4 : 106].

В. Циба зазначив, що зміст життєвої компетентності особистості визначається осмисленістю свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, сенсу життя і організацією життєвого шляху [4].

Структура життєвої компетентності ґрунтується на структурі здатності особистості, запропонованої Ю. Швалбом, що включає дві підсистеми: психологічна готовність (психологічний стан індивіда) і психологічна оснащеність (наявність необхідних психологічних ресурсів, до яких належить часова перспектива) [12].

Будь-який аналіз життєвого шляху з позиції життєвої компетентності має враховувати принципову багатовимірність вікових властивостей та критеріїв їх оцінки: біологічний вік співвідноситься з властивостями організму і його окремих підсистем; соціальний вік – зі становищем індивіда в системі суспільних відносин; психічний вік – з характером сенсомоторної, розумової діяльності; психологічний вік – з реалізацією часу життя особистості.

Психологічні характеристики віку конкретно визначаються історичними умовами, в яких здійснюється розвиток індивіда, характером виховання, особливостями його діяльності й спілкування та впливають

на формування життєвих компетентностей особистості.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці психолого-педагогічних характеристик психологічного віку студентів-логопедів у контексті життєвих компетенцій особистості.

Методи та методики дослідження. Для вирішення поставленої мети було проведено емпіричне дослідження серед студентів спеціальності «Спеціальна освіта» Бердянського державного педагогічного університету в кількості 25 респондентів, яке передбачало визначення співвідношення паспортного, суб'єктивно-психологічного, об'єктивно-психологічного віку та мірою реалізованості в часовій перспективі.

Формальний, тобто паспортний, вік фіксувався за документами. Суб'єктивно-психологічний вік визначався за методикою В. Мухіної [7], об'єктивно-психологічний вік визначали за методикою Є. Головахи О. Кроніка [3].

Для встановлення суб'єктивно-психологічного віку учасникам експерименту пропонувалося уявити, що вони не знають свого справжнього календарного віку, причому невідомо, молодші вони насправді чи старші. Далі пропонувалося, орієнтуючись тільки на внутрішнє відчуття, установити свій вік і відповісти на питання: «Скільки Вам років?» [7].

Для визначення об'єктивно-психологічного віку використовувалася методика «Оцінювання насиченості п'ятирічних інтервалів» [3]. У таблиці з віковими п'ятирічними інтервалами життя людини пропонувалося за десятибальною шкалою оцінити ступінь насиченості кожного п'ятиріччя, починаючи від народження й до передбачуваного закінчення життя. Виходячи з отриманих даних, за спеціальною формулою визначався об'єктивно-психологічний вік. Використовуючи показники цих же таблиць, додатково складався так званий графік життя, тобто відображення його насиченості на різних вікових відрізках минулого, сьогодення й майбутнього.

Психологічний вік буде тим більший, чим менше людина очікує прожити і чим більшою мірою реалізувався її психологічний час. Отриманий психологічний вік людини зіставляється з його календарним віком, що дозволяє зробити такі висновки:

1. Якщо психологічний і календарний віки збігаються, це свідчить про зрілість особистості, адекватність досвіду людини та її життєздатності.

2. Якщо психологічний вік менший від реального, це показник надмірного оптимізму, впевненості людини в тому, що все ще можна встигнути. Плани та очікування розраховані на тривалий період хронологічного часу.

3. Якщо психологічний вік більший за реальний, можна говорити про невиправданий песимізм і рекомендувати людині більше приділяти уваги постановці цілей, формуванню планів на майбутнє.

Очікування тривалості життя визначалося за допомогою опитування. Студентам пропонувалося наступне: «Уявіть подумки все своє життя – минуле, сьогодення, майбутнє. Як ви думаєте, до якого віку ви плануєте дожити? (Дайте більш-менш реалістичну оцінку)».

Після обробки результатів маємо середній показник фактичного віку (ФВ) у студентів-першокурсників склав 17,5 року, суб'єктивно-психологічний вік (СПВ) – 16,3 року, об'єктивно-психологічний вік (ОПВ) – 18,5 року. У студентів четвертого курсу ці показники відповідно склали ФВ 20,4, СПВ 19,8 і ОПВ 19,8 року. Співвідношення наведених показників можна представити наступними нерівностями: 1 курс ФВ > СПВ < ОПВ; 4 курс ФВ > СПВ = ОПВ.

Таблиця 1

Динаміка змін віку у студентів-логопедів (у роках)

n=25

Курс	Вік (роки)		
	Фізичний	Суб'єктивний	Об'єктивний
Перший	17,5	16,3	18,5
Четвертий	20,4	19,8	19,8

Використовуючи одержані результати складався так званий графік життя, тобто відображення насиченості життя на різних вікових відрізках минулого, сьогодення й майбутнього.

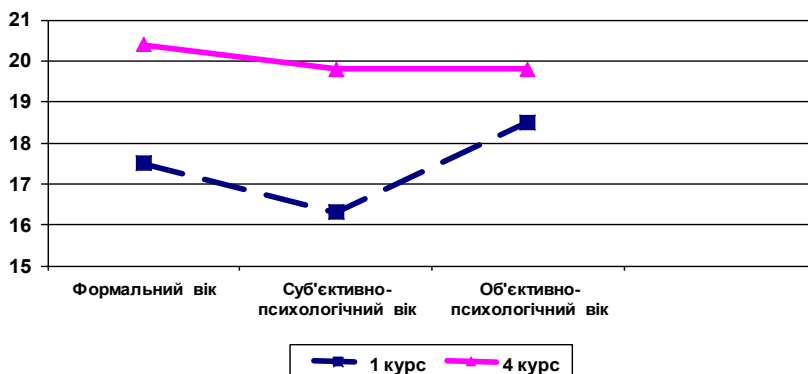

Рис. 1. Динаміка змін віку у студентів-логопедів

Як видно з результатів дослідження, студенти, молодші за своїм хронологічним віком, мають об'єктивно-психологічний вік старший, і на противагу суб'єктивно-психологічний вік набагато менший, що не є нормальним. Такі результати пояснюються одночасно інфантилізмом та песимістичним майбутнім, яким його бачать студенти, а також очікуванням невеликої тривалості життя. На старших курсах результати дослідження знаходяться в межах норми. У цих студентів змінилися погляди на майбутні життєві перспективи та переосмислення ролі минулих подій та їх вплив на теперішнє та майбутнє; також змінилися очікування щодо тривалості життя. Рівність суб'єктивно-психологічного й об'єктивно-психологічного віку, на наш погляд, вказує на певну психологічну акселерацію, що відбулася завдяки

отриманим психологічним знанням під час навчання.

З особами, що виявили неузгодженість між суб'єктивно-психологічним, об'єктивно-психологічним і формальним віком (норма +/- 4 роки), а таких було четверо на першому курсі та двоє на четвертому, слід провести поглиблене дослідження щодо з'ясування причин такого розходження.

Студенти з різко завищеним суб'єктивно-психологічним віком (+9 р.) нерідко описують свій стан як пригнічений, кажуть, що вони «втомилися від життя», «відчують тягар минулих років», «їм не цікаві розваги, властиві одноліткам».

Така вікова самооцінка, опис самопочуття та об'єктивна оцінка можуть свідчити про депресивний розлад. Можливо, існує зв'язок між відомим фактом росту депресій серед студентів і різким підвищенням вікової самооцінки в студентів. Загальна картина свідчить про те, що в більшості майбутніх логопедів немає великих розходжень між фізіологічним та психологічним віком (суб'єктивним та об'єктивним).

Психологічний вік залежить від того, наскільки тривалим своє життя очікує людина. У таблиці 2 можна прослідити яку тривалість життя передбачають студенти-логопеди.

Таблиця 2

Характеристика очікуваної тривалості життя (у %)

n=25

Курс	Тривалість життя							
	61-65	66-70	71-75	76-80	81-85	86-90	91-95	96-100
Перший (n=13)	7,70	0,00	0,00	30,80	15,40	7,70	15,40	23,00
Четвертий (n=12)	8,33	0,00	0,00	16,66	33,32	8,33	16,66	16,66

Як видно з результатів, більшість студентів як першого, так і четвертого курсів передбачають тривалість життя більш ніж 75 років. Більшість першокурсників визначають тривалість життя приблизно 80 роками, а четвертокурсники – 85 роками. Такий оптимізм пояснюється відповідністю психологічного віку фізичному.

Психологічний вік не є сталим і може бути змінений людиною завдяки переосмисленню ролі минулих подій і їх впливу на теперішнє і майбутнє, перегляду майбутньої життєвої перспективи: зменшений чи збільшений завдяки зміщенню особистісного часового центру в минуле чи майбутнє на основі набутих життєвих компетентностей. Збіг психологічного і хронологічного віку чи трохи зменшений психологічний вік вказують на наявність у людини життєвої перспективи, прагнення до самореалізації, сформованість життєвих компетентностей; значно нижчий показник психологічного віку порівняно з хронологічним – на переживання людиною кризи нереалізованості, а набагато вищий показник психологічного віку – це показник песимістичної і збідненої життєвої перспективи або відсутності будь-яких перспектив у житті людини. Ознакою «психологічного старіння», що веде до втрати інтересу

до самореалізації особистості в майбутньому, є вузька й одностороння перспектива як наслідок несформованості життєвих компетентностей.

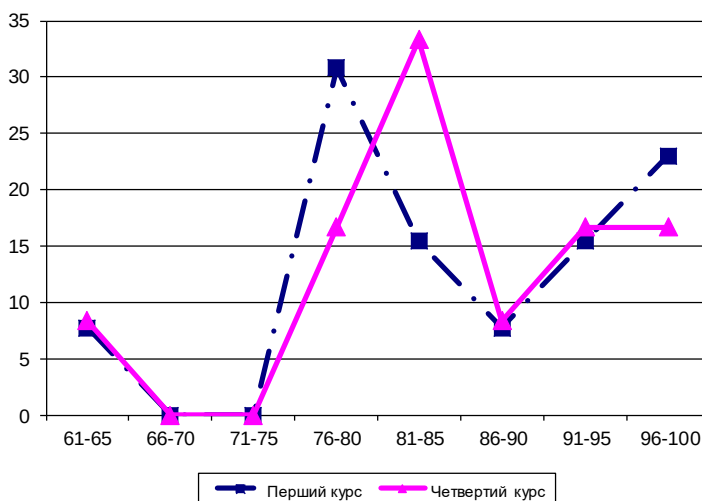

Рис. 2. Очікувана тривалість життя студентів-логопедів

Психологічний вік принципово обернений, а життєві компетентності формуються протягом життя, доцільно повторювати процедуру визначення психологічного віку на різних вікових етапах, що послужить фактором збереження психічного здоров'я людини.

Проведене нами емпіричне дослідження дозволило встановити психолого-педагогічні характеристики психологічного віку студентів-логопедів у контексті життєвих компетенцій особистості. Визначено, що загалом різниця між хронологічним та психологічним віком незначна і знаходиться в межах норми (студенти першого курсу мають психологічний вік менший за хронологічний, на четвертому ж курсі ці цифри майже однакові). Це обумовлено набуттям життєвих компетенцій у процесі професійної підготовки. Простежено різницю і між очікуваною тривалістю життя першого та четвертого курсів, що підтвердило оптимістичний погляд студентів на життєву перспективу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці та апробації психолого-педагогічних заходів щодо формування життєвих компетентностей у часовій перспективі.

Література

1. Белинская Е. Временные аспекты Я – концепции и идентичности. *Мир психологии*. Москва, 1999. №3. С. 138–147.
2. Выготский Л. Проблема возраста. *Собр. соч. в 6 т. Т.4*. Москва : Педагогика, 1984. С. 244–268.

3. Головаха Е., Кроник А. Психологическое время личности. 2-е изд. Москва : Смысл, 2008. 259 с.
4. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. Київ : Богдана, 2003. 520 с.
5. Зазимко О. До проблеми особистісного зростання в юнацькому віці. *Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / редакційна рада: М. М. Слюсаревський, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко*. Київ : Міленіум, 2011. Вип. 16 (19). С. 22–30.
6. Коваль О. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки: навчальний посібник. Вид. 2-ге, доповнене та перероблене. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 138 с.
7. Мухина В. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. Москва: Академия, 2002. 456 с.
8. Паламарчук Л. Психологічний час особистості: спроба теоретичного аналізу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка*. 2008. Вип. 11. С. 165–174.
9. Стецьків І. Проблема часу в теорії життєвого шляху. *Проблема загальної та педагогічної психології*. Київ, 2001. Т. 3. Ч. 7. С. 207–213.
10. Титаренко Т. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.
11. Туркот Т. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ : Кондор, 2011. 628 с.
12. Швалб Ю. М. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті. *Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару*. Київ : Педагогічна думка, 2009. С. 105–113.

References

1. Belinskaya, E. (1999). *Vremennye aspekty Ya – koncepcii i identichnosti* [Temporal Aspects of Self-Concepts and Identities], Mir psihologii – The world of psychology, №3, 138–147 [in Russian].
2. Vygotskij, L. (1984). *Problema vozrasta* [Age problem], *Sobr. soch.* v 6 t. – Collection of works in 6 t. T. 4. Moskva : Pedagogika, 244-268 [in Russian].
3. Golovaha, E. (2008). *Psihologicheskoe vremya lichnosti* [Psychological time of personality]. 2 ed. Moskva : Smysl [in Russian].
4. Zhittyeva kompetentnist osobistosti: *naukovo-metodichnij posibnik* (2003) [Life of special competence] / za red. L. V. Sohan, I. G. Yermakova, G. M. Nesen, Kiyiv : Bogdana [in Ukrainian].
5. Zazimko, O. (2011). *Do problemy osobistisnogo zrostannya v yunackomu vici* [To the problem of special growth in the youthful country] *Naukovi studiyi iz socialnoyi ta politichnoyi psihologiyi : zb. statej* – Scientific studies in social and political psychology: coll. articles / redakciyna rada: M. M. Slyusarevskij, V. G. Kremen, S. D. Maksimenko, vip. 16 (19) (pp. 22–30). Kiyiv : Milenium [in Ukrainian].
6. Koval, O. (2013). *Tematichnij slovník-dovidnik z psihologiyi ta pedagogiki: navchalnij posibnik* [Thematic dictionary-advice of psychology and pedagogy: heading guide]. Vyd. 2-ge, dopovnene ta pereroblene. Ternopil : TNEU [in Ukrainian].
7. Muhina, V. (2002). *Vozrastnaya psihologiya: fenomenologiya razvitiya, detstvo, otrochestvo* [Developmental psychology: developmental phenomenology, childhood, adolescence]. Moskva: Akademiya [in Russian].
8. Palamarchuk, L. (2008). *Psihologichnij chas osobistosti: sprobа teoretichnogo analizu* [Psychological hour of specialty: a test of theoretical analysis]. *Naukovi zapysky Natcionalnogo universitetu «Ostrozka akademiya»*. Seriya: Psihologiya i pedagogika – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Psychology and pedagogy, 11, 165–174 [in Ukrainian].

9. Steckiv, I. (2001). *Problema chasu v teorii zhitt'yevogo shlyahu* [The problem of the hour in the theory of life way]. *Problema zagalnoyi ta pedagogichnoyi psihologii* – The problem of general and pedagogical psychology. Kiyiv, T. 3 (7), 207–213 [in Ukrainian].

10. Titarenko, T. (2003). *Zhitt'yevij svit osobistosti: u mezhah i za mezhami budennosti* [Life of speciality: at the boundaries and beyond the boundaries of everyday life]. Kiyiv : Libid [in Ukrainian].

11. Turkot, T. (2011). *Pedagogika vishoyi shkoli: navch. posib.* [Pedagogy of the higher school: navch. posib]. Kiyiv : Kondor [in Ukrainian].

12. Shvalb, Yu. M. (2009). *Psihologichni aspekti kompetentnitsnogo pidhodu v osviti* [Psychological aspects of the competent approach in education]. *Realizaciya yevropejskogo dosvidu kompetentnitsnogo pidhodu u vishij shkoli* Ukrayini: materiali metodologichnogo seminaru – Implementation of the European experience of the competence approach in the higher school of Ukraine: materials of the methodological seminar. Kiyiv : Pedagogichna dumka, 105–113 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено теоретичний аналіз підходів до визначення поняття «вік» як одного з основних критеріїв психічного життя людини й особливостей її характеру та встановлено різновиди віку як психологічної категорії: хронологічний, соціальний, біологічний та психологічний. Проаналізовано основні критерії розуміння та інтерпретації психологічного віку. Зазначено, що психологічний вік є важливою часовою характеристикою життя особистості, оскільки відбиває момент сприйняття людиною системи відношень між подіями її життєвого шляху та формується на основі переживання нею реалізованості власного життя на рівні цілісного буття. Встановлено на концептуальному рівні складники психологічного віку та співвідношення його із хронологічним віком особистості. Зазначено, що психологічний вік людини залежить від наявних у неї життєвих компетентностей, які формуються протягом усього життя. Розглянуто сутність життєвої компетентності та її структура. Наголошено, що саме в студентському віці відбувається усвідомлення неповторності та незворотності часу, розуміння кінцевості свого існування, що спонукає до роздумів над сенсом життя і смерті, часовими та життєвими перспективами, постановками нових, реально досяжних цілей, формування планів на майбутнє.

Головна увага в статті приділена експериментальному дослідженню, яке дозволило встановити психолого-педагогічні характеристики психологічного віку студентів-логопедів у контексті життєвих компетенцій особистості. Визначено, що загалом різниця між хронологічним та психологічним віком у майбутніх логопедів незначна і знаходиться в межах норми (студенти першого курсу мають психологічний вік менший за хронологічний, на четвертому ж курсі ці цифри майже однакові). Це обумовлено набуттям життєвих компетенцій у процесі професійної підготовки. Простежено різницю і між очікуваною тривалістю життя першого та четвертого курсів, що підтвердило оптимістичний погляд студентів на життєву перспективу.

Ключові слова: вік, біологічний вік, хронологічний вік, психологічний вік, життєвий шлях, життєва компетентність.

УДК 378.14:376.112.4

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-274-284

**THE ROLE OF STUDENT SELF-GOVERNMENT IN FORMING
OF DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS
OF SPECIAL EDUCATION**

**РОЛЬ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ
У ФОРМУВАННІ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Hanna MYTSYK,
Candidate of Sciences in
Pedagogy,
Senior Lecturer

Ганна МИЦИК,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

kolibri07s@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-4989-416X>

Myroslava BOHDANOVA,
applicant of the second (master's)
level of higher education

Мирослава БОГДАНОВА,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої
освіти

miss.smith11156@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-5209-9802>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 23, 2022

Revised manuscript accepted: May 31, 2022

ABSTRACT

The article is devoted to the research of the role of student self-government in the process of formation of future teachers' digital competence of special education. Based on the existing realities of today, attention is focused on the importance of information and communication technologies in all spheres of human life, including education. The data confirming the interest of young people in learning digital skills are given. The opinion was expressed on the need to form digital competence of future teachers of special education which is providing correctional and developing services to children with educational difficulties. With reference to the current legislation of Ukraine, it was noted that student self-government can play an important role in the formation of digital competence of future teachers of special education. In the course of the research the existing views of domestic and foreign scientists on the interpretation of digital competence are analyzed; its definitions are given. It is noted that the digital competence of future teachers of special education involves not only the effective development of information technology, but also the ability to transfer and teach the skills of other participants in the educational process. Taking into consideration the specifics of the professional activities of teachers of special education an attempt presentstion its components is made. The need to search for higher education new approaches to the optimization of the educational process in accordance with modern requirements was pointed out. It is recognized that in order to ensure the successful development of digital competence of future teachers of

special education, it is necessary to create certain conditions in higher education institutions, which, in their totality, will contribute to obtaining the necessary results. It was noted that it is no less important in this context to involve under the guidance of experienced teachers of the specialized department of student self-government in these processes. The forms of participation of student self-government in the formation of digital competence of future teachers of special education received their detailed description.

Key words: *special education, information and communication technologies, digital competence, teacher of special education, student self-government, educational process.*

Вступ. Стрімкий розвиток та активне застосування інформаційних технологій у різних сферах людської діяльності призводить до змін пріоритетів щодо формування компетентностей, якими на сьогоднішній день повинен оволодіти сучасний фахівець. Для того, щоб бути конкурентоспроможним на ринку праці, нині йому необхідно критично, відповідально та творчо застосовувати технології для вирішення професійних завдань упродовж життя в сучасному цифровому суспільстві. Це переконливо доводять результати звіту Всесвітнього економічного форуму «Майбутнє робочих місць-2020», де висвітлені топ-10 навичок, які будуть потрібні майбутньому фахівцеві на ринку праці до 2025 року. І серед абсолютно нових у ньому стали навички, пов'язані з використанням технологій, моніторингом і контролем; технологічного дизайну й програмування [9]. Тому виникає необхідність говорити про формування в майбутніх фахівців цифрової компетентності. Це наочно підтверджують і результати проведеного у 2021 році загальнонаціонального опитування «Цифрова грамотність населення України». З'ясовано: серед опитаних респондентів віком від 16 до 17 років зацікавленість у навчанні цифровим навичкам висловили 71,6% осіб [8 : 108], від 18 до 29 років – 59,9% [8 : 105]. У розрізі незакінченої вищої/вищої освіти навчання цифровим навичкам актуальним виявилось для 55,5% опитаних [8 : 105].

Серед тих, хто в майбутньому планує пов'язати своє життя з освітньою діяльністю, особливо актуальним питання формування цифрової компетентності є для майбутніх вчителів спеціальної освіти, які надають корекційно-розвиткові послуги дітям з освітніми труднощами. Реалії сьогодення лише підтверджують це. В обставинах, що склалися, себе виправдовує дистанційна форма навчання, реалізація якої можлива за допомогою саме інформаційно-комунікаційних технологій. Відсутність досвіду роботи з ними змусило багатьох педагогів пристосовуватися до реалій та набувати необхідні навички вже по ходу її запровадження. Вдаватися до необхідності формування цифрової компетентності вчителів змушують і самі діти. Нове покоління виросло в період стрімкого розвитку цифрових технологій. Здебільшого вони не цікавляться художньою літературою, не зорієнтовані на роботу з навчальними посібниками, натомість – не уявляють свого життя без мережі Інтернет. Переважну більшість свого часу вони взаємодіють із гаджетами [4 : 71]. Це призвело до чергових викликів, що постали перед вчителями закладів освіти, – пошуку нових підходів до оптимізації їх навчання з одного боку, з іншого – змушує їх не поступатися рівню цифрової освіченості дітей і постійно самовдосконалюватися. Окреслення зазначеної проблеми обґрунтовує доцільність формування цифрової компетентності майбутніх учителів

спеціальної освіти, запровадження необхідних для цього навчальних курсів.

Неабиякий вплив на зазначені процеси може мати студентське самоврядування. Органи студентського самоврядування не тільки беруть участь в управлінні закладом вищої освіти в порядку, встановленому Законом «Про вищу освіту» та статутом закладу вищої освіти, а й в обговоренні та вирішенні питань щодо вдосконалення освітнього процесу. Таким чином, вони не тільки здатні впливати на визначення основних компетентностей, необхідних студенту в подальшій його професійній діяльності, але й брати участь у заходах (процесах) щодо забезпечення якості викладання навчальних дисциплін, спрямованих на їх формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом спостерігається активізація уваги науковців до проблеми формування цифрової компетентності педагогічних працівників, що пов'язано, на сам перед, з активним їх використанням в освітньому процесі та стрімким збільшенням доступних цифрових освітніх сервісів і платформ. Серед тих, хто здійснює наукові розвідки в цьому напрямі: В. Биков, О. Буйницька, В. Вембер, М. Гладун, М. Жалдак, А. Кочарян, О. Кузьмінська, Н. Морзе, М. Носкова, О. Овчарук, Є. Смірнова-Трибульська, О. Спірін, Ю. Триус та інші. Описом цифрової компетентності педагогічного працівника займаються Н. Морзе, О. Базелюк, І. Воронікова, Н. Дементієвська та інші [7]. Серед зарубіжних учених проблему формування цифрової компетентності актуалізують L. Bonini, A. Cattaneo, A. Ferrari, J. Janssen, K. Pannekeet, Y. Punie, M. Ranieri, M. Rauseo, P. Sloep, S. Stoyanov. Окремі аспекти використання цифрових технологій під час викладання фахових дисциплін у майбутніх учителів спеціальної освіти вивчають А. Шевцов, О. Ласточкина, Н. Никоненко та ін. Між тим, незважаючи на таке активне розв'язання проблеми, визначення структури та рівнів цифрової компетентності, необхідних для успішного здійснення професійної діяльності в умовах розвитку цифрового суспільства, пошуку шляхів її формування малодослідженим залишається питання ролі студентського самоврядування в процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів спеціальної освіти.

Виходячи із загального становища студентського самоврядування як суб'єктів, що бере участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, **мету статті** вбачаємо в необхідності дослідження його ролі в процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів спеціальної освіти.

Методи та методики дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано наступні методи дослідження: аналіз різних поглядів науковців на проблему для вивчення стану її розробленості; структурно-функціональний – для виділення та характеристики з переліку ключових для професійної освіти компетентностей майбутнього вчителя цифрової компетентності; моделювання – для створення та опису особливостей функціонування онлайн проєкту «ЦифроХаб» як одного з можливих для розвитку цифрової компетентності в майбутніх учителів спеціальної освіти;

обґрунтування необхідності змін у професійній підготовці майбутніх учителів спеціальної освіти, формування в них цифрової компетентності.

Результати та дискусії. Згідно з Європейськими рекомендаціями та оновленою Європейською довідковою рамкою ключових компетентностей для навчання впродовж життя (22 травня 2018 р.) цифрова компетентність є однією з головних, яка «потрібна всім індивідуумам для особистісної реалізації та розвитку, працевлаштування, соціальної інтеграції, сталого способу життя, успішного життя в мирних суспільствах, управління здоровим способом життя та активного громадянства» [11]. Вона передбачає «впевнене, критичне, відповідальне використання та взаємодію з цифровими технологіями для навчання, роботи, участі в суспільному житті» [11]. Цифрова компетентність «охоплює інформаційну грамотність, здатність спілкування та співпрацю, медіаграмотність, створення цифрового контенту (включаючи програмування), безпеку (включаючи цифрове благополуччя та компетенції, пов'язані з кібербезпекою), інтелектуальну власність, що стосується вирішення проблем та критичного мислення» [11].

У сучасних наукових вітчизняних та зарубіжних дослідженнях з цього напрямку цифрову компетентність трактують по-різному. Так, О. Овчарук розглядала цифрову компетентність як «здатність працювати індивідуально або колективно, використовуючи інструменти, ресурси, процеси і системи, які відповідають за доступ до інформації (відомостей і даних) та її оцінювання, застосовувати таку інформацію для вирішення проблем, спілкування, створення інформаційно-спрямованих рішень, продуктів і систем, а також для отримання нових знань» [6 : 6]. О. Жерновникова під цифровою компетентністю здобувача освіти розуміє «універсальні способи передачі, отримання, пошуку, обробки, надання, узагальнення, систематизації, перетворення інформації в знання» [1 : 223]. Науковець О. Наливайко вказує на те, що вона є наскрізною такою, що сприяє досягненню інших компетентностей, які стосуються сфери мов, математики, вміння навчатись, культурної обізнаності [5 : 46].

Група науковців J. Janssen, S. Stoyanov, A. Ferrari, Y. Punie, K. Pannekeet, P. Sloer акцентує увагу на тому, що «цифрова компетентність однозначно включає значно більше, ніж просто знання того, як користуватися пристроями та додатками, вона тісно пов'язана з навичками спілкуватися за допомогою інформаційних технологій, а також управління інформацією» [13 : 480]. Більш того, правильне використання інформаційних технологій у роботі передбачає й обізнаність учителів щодо безпечного поводження в цифровому просторі, дотримання конфіденційності та приватності. І нарешті, продиктована швидким розвитком інформаційних технологій необхідність постійно слідкувати за збільшенням їх варіативності та у зв'язку з цим сформованим умінням доцільно (до завдань професійної діяльності) та впевнено обирати їх для побудови якісного освітнього процесу і взаємодії [13 : 480]. Варто навести і досить ґрунтовне визначення цифрової компетентності, що було сформульоване A. Ferrari, під яким він розуміє «наявність знань щодо використання інформаційних технологій та медіа, їх функціональних можливостей, уміння застосовувати їх з метою пошуку

інформації та критичної її оцінки» [12 : 3].

У Європейській рамці цифрової компетентності для освітян (DigCompEdu) вказується на те, що цифрова компетентність педагогів виражається в їх здатності використовувати цифрові технології не тільки для покращення викладання, а й для професійної взаємодії з колегами, учнями/вихованцями, батьками та іншими зацікавленими сторонами, для їх індивідуального професійного розвитку, а також для впровадження інновацій у професійну діяльність [14 : 9]. І у широкому значенні визначається як «впевнене, критичне та творче використання інформаційних технологій для досягнення цілей, пов'язаних із роботою, працевлаштуванням, навчанням, відпочинком, включенням та/або участю в суспільстві [14 : 90]. У документі також описано 22 компетентності [14], згруповані за 6 сферами цифрової компетентності вчителів, де йдеться не тільки про необхідність формування вміння застосовувати засоби цифрових технологій для реалізації поставлених професійних завдань та навчання, але й про формування у вчителя уміння та набуття ним досвіду формування цифрової компетентності саме у вихованців (учнів).

У 2021 р. українськими експертами розроблена концептуально-реферативна Рамка цифрової компетентності педагогічних та науково-педагогічних працівників [2]. У ній цифрову компетентність розглядають як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей у сфері цифрових технологій і визначають як здатність особи успішно соціалізуватись, провадити професійну та/або навчальну діяльність із використанням таких технологій [2 : 6].

Слід урахувати і наукові розвідки вітчизняних дослідників (Н. Морзе, О. Базелюк та ін.), які відповідно до Концепції розвитку педагогічної освіти, Європейських рамкових документів про цифрову компетентність розробили опис цифрової компетентності, який можна застосовувати на всіх етапах підготовки як майбутніх вчителів, так і підвищення кваліфікації педагогів [7 : 4]. Вони визначили цифрову компетентність педагогічного працівника як «складне динамічне цілісне інтегративне утворення особистості, яке є його багаторівневою професійно-особистісною характеристикою у сфері цифрових технологій і досвіду їхнього використання, що обумовлене, з одного боку, потребами та вимогами цифрового суспільства, а з іншого – появою цифрового освітнього простору, який змінює освітню (навчально-виховну) взаємодію всіх її учасників, характеризується широким залученням мережі Інтернет, цифрових систем зберігання та первинної систематизації даних, а також автоматизованих цифрових аналітичних систем (на основі нейромереж та штучного інтелекту), що дозволяє ефективніше здійснювати професійну діяльність та водночас вимагає (можливо, стимулює або потребує) постійного професійного саморозвитку» [7 : 50]. Науковці описали її за 5 напрямками: «Вчитель в цифровому світі», «Професійний розвиток», «Використання цифрових ресурсів», «Навчання та оцінювання учнів», «Формування цифрових компетентностей» [7].

Узагальнюючи результати наукових розвідок, спробуємо надати авторське визначення поняттю «цифрова компетентність майбутнього

вчителя спеціальної освіти». Акцентуємо увагу на тому, що специфіка видів професійної діяльності фахівців цієї сфери зумовлюватиме його зміст. До таких видів, спираючись на ґрунтовне дослідження О. Мартинчук [3 : 132], віднесли: діяльність щодо оцінки особливих освітніх потреб та розвитку дитини, корекційно-розвивальну, дидактичну, виховну, консультативну, трансформаційну, координаційно-організаторську та комунікативну діяльності. Відтак, під цифровою компетентністю майбутнього вчителя спеціальної освіти розуміємо інтегративну здатність особистості, до складу якої входять знання з галузі інформаційних технологій; уміння користуватись комп'ютерами та мобільними пристроями, базовим програмним забезпеченням, мережею Інтернет та онлайн додатками; творчо використовувати їх для діагностики освітніх потреб, корекції психофізичних порушень та розвитку особистості дитини, адаптувати під індивідуальні та вікові можливості; систематизувати, аналізувати та критично оцінювати цифрову інформацію; здійснювати ефективну комунікацію в цифровому середовищі, співпрацювати за допомогою цифрових інструментів, синхронно та асинхронно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу (батьками, педагогами, адміністрацією закладу освіти); досвід самореалізації та особистісного розвитку в цифровому просторі, безпечного поводження в ньому; позитивне ставлення щодо постійного особистісного вдосконалення та впровадження цифрових технологій у майбутню професійну діяльність. Зазначимо, що цифрова компетентність майбутніх учителів спеціальної освіти передбачає не лише ефективне освоєння інформаційних технологій, але і вміння передавати та навчати цим навичкам інших учасників освітнього процесу, на чому акцентовано увагу і в Європейській рамці цифрової компетентності для освітян [14]. У такому разі, як зазначають Cattaneo A., Bonini L., Rauseo M., вчитель виступає у ролі цифрового фасилітатора – експерта, який сприяє впровадженню цифрових інновацій в освітній процес закладів освіти [10].

З огляду на вищезазначене, акцентуємо увагу на тому, що важливим є для забезпечення успішного формування цифрової компетентності майбутніх учителів спеціальної освіти створення в закладах вищої освіти певних умов, реалізація яких у їх сукупності призведе до вагомих змін. До таких віднесли, перш за все, наявність міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів, що визначають вимоги до рівнів і критеріїв сформованості цифрової компетентності майбутніх учителів [2; 15], стандартів вищої освіти України першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта, освітньо-професійних програм підготовки фахівців за цією спеціальністю та навчальних планів, що забезпечує реалізацію наскрізного характеру процесу формування цифрової компетентності в майбутніх учителів спеціальної освіти. По-друге, розвиненої ІТ-інфраструктури закладу вищої освіти (наявність вільної Wi-Fi зони, висока швидкість Інтернет з'єднання, сучасна техніка тощо). По-третє, кросплатформовий характер упровадження інформаційних технологій. Йдеться про необхідність їх використання не тільки при опануванні навичок з дисциплін, пов'язаних саме з інформаційними технологіями, але й

при вивченні інших фахових предметів, окремих модулів та тем; у процесі синхронної та асинхронної взаємодії студентів з викладачами та між собою, зокрема, при здійсненні наукових досліджень, розробці проєктів, позанавчальній діяльності тощо. Вагоме місце посідає і достатній рівень цифрової компетентності самих викладачів як фасилітаторів її формування в студентів. Крім того, в контексті досліджуваної нами проблеми вдалим є залучення студентського самоврядування до популяризації знань за рахунок проведення ними системи заходів (семінари, тренінги, івенти тощо) в позанавчальний час серед інших студентів спеціальності. Щодо останнього, вбачаємо це перспективним та можливим. Оскільки згідно із Законом України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII органи студентського самоврядування мають право брати участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу та забезпечення якості вищої освіти; проводити організаційні, просвітницькі, наукові та інші заходи; захищати права та інтереси студентів (курсантів), які навчаються у закладі вищої освіти. Відтак, якщо за результатами опитування в студентів є запит на покращення рівня їх цифрової компетентності, то студентське самоврядування може сприяти цьому безпосередньо, проводячи свої заходи, чи опосередковано, висуваючи «пропозиції щодо внесення змін до навчальних планів або програм» (Закон України «Про вищу освіту»).

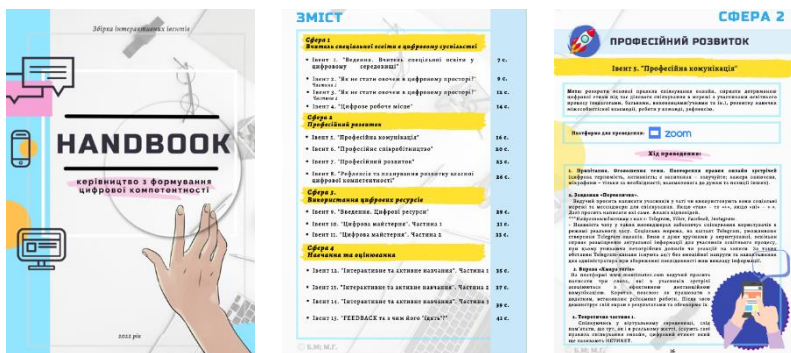

Рис. 1 Handbook: керівництво з формування цифрової компетентності

Зваживши на власні спільні напрацювання в цьому напрямі, вважаємо за необхідне поширити практичний досвід роботи, який полягав у створенні онлайн проєкту – *ЦифроХаб* – простору для неформальної освіти. У рамках зазначеного проєкту представникам студентського самоврядування на рівні спеціальності 016 Спеціальна освіта у співпраці з науково-педагогічними працівниками профільної кафедри бачиться можливим організувати для студентів у позааудиторний час безкоштовні онлайн заходи з використанням цифрових інструментів та засобів. Головна мета таких зустрічей полягатиме в сприянні формуванню цифрової компетентності майбутніх учителів спеціальної освіти. Передбачається, що взаємодія відбуватиметься з

постійним супроводом та підтримкою студентів цифровим ментором – студентом старших курсів. Для зручності теми зустрічей, їх кількість та зміст мають бути визначені в авторській методичній збірці. Для прикладу, «Handbook: керівництво з формування цифрової компетентності» (рис. 1).

Запропоновані види діяльності (розв'язування проблем, випадки з практики, інтелектуальні розминки, цифрові вправи, шерінг тощо) сприятимуть запам'ятовуванню матеріалу, його аналізу, оцінці та застосуванню при вирішенні різних навчальних та в майбутньому професійних завдань; зверненню до досвіду студентів, обміну ним між учасниками, упровадженню засвоєних знань у повсякденне життя. Оптимальним для проведення івентів в рамках онлайн проєкту є час до 45 хв, де 30 з них відводиться для засвоєння теоретичного матеріалу і залишок – на його обговорення та відпрацювання. Обов'язковою частиною таких заходів має стати рефлексія по завершенню зустрічей та на їх початку (для аналізу помилок/труднощів).

Не виключаємо можливості і внесення певних змін у зміст івентів в Handbook, оскільки він є орієнтовним та за необхідності може бути адаптований під будь-яку аудиторію з урахуванням її вікової різноманітності та рівня базових цифрових навичок.

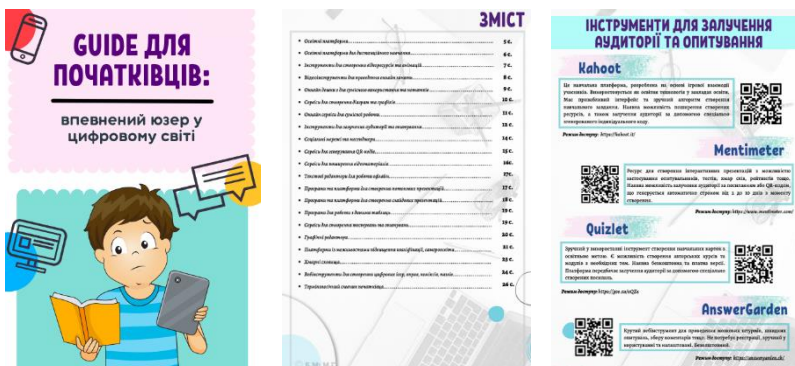

Рис. 2 Guide для початківців: упевнений юзер у цифровому світі

Додатково можна створити путівник для освітян та студентів – «Guide для початківців: упевнений юзер у цифровому світі» (рис. 2). Під словом Guide (гайд) розуміємо невеликий довідник, що містить структуровану інформацію в зручному форматі для користування. У путівнику можуть бути представлені цифрові ресурси за блоками сфер їх застосування, що спроще такий їх добір майбутніми вчителями спеціальної освіти, а також фахівцями-практиками відповідно до реалізації поставлених професійних завдань. Доречно також надати опис, посилання на офіційні сайти додатків та QR-код до кожного. Така їх систематизації та групування є результатом спільних плідних наукових досліджень, пов'язаних з використанням інформаційних технологій в освіті; досвіду, що був накопичений протягом років. Однак зазначимо, що запропоновану систему класифікації не слід абсолютизувати, оскільки перелік цифрових

інструментів постійно зростає та доповнюється, знаходяться й нові аналоги до тих, що представлені в Guide.

Висновки. Цифрові технології стали не просто технічним засобом навчання, а й середовищем існування, яке відкриває нові можливості для здобуття та розширення кола знань, формування навичок і вмінь без часових та територіальних обмежень. Вони сприяють підтримці якості та систематичності надання освітніх послуг учасникам освітнього процесу й одночасно спонукають до пошуку більш сучасних форм та методів викладання навчального матеріалу. Зваживши на рівень цифрової обізнаності вчителів закладів освіти, зокрема і тих, хто надає корекційно-розвиткові послуги особам з освітніми труднощами, визнано за необхідне внесення змін у зміст професійної підготовки майбутніх учителів спеціальної освіти, розгляду можливих шляхів формування в них цифрової компетентності, створення умов, що цьому сприяють. У контексті цього, ґрунтуючись на дослідженнях закордонних та вітчизняних науковців, власних напрацюваннях та спостереженнях, вважаємо за необхідне в закладах вищої освіти активніше залучати студентське самоврядування до вирішення питань, пов'язаних з удосконаленням освітнього процесу загалом, формуванням цифрової компетентності майбутніх вчителів спеціальної освіти зокрема.

Подальше дослідження вбачаємо в експериментальній перевірці впливу системи запропонованих івентів у рамках онлайн проєкту ЦифроХаб на рівень цифрової компетентності студентів спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Література

1. Жерновникова О. А. Психологічний аспект реалізації дистанційних освітніх технологій у навчальний процес майбутніх учителів математики. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ, 2017. Вип. 2. С. 219–225.
2. Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників. Проєкт. URL: <https://cutt.ly/WIEWWY0> (дата звернення: 20.01.2022)
3. Мартинчук О. В. Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. URL: <https://cutt.ly/2HPEf9x> (дата звернення: 17.06.2021).
4. Мицик Г. М. Використання цифрових ігор у профілактиці порушення процесу читання у дітей старшого дошкільного віку. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 87(1), С. 68–80. 2022. <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4638>
5. Наливайко О. А. Цифрова компетентність: сутність поняття та динаміка його розвитку. *Компетентністний підхід у вищій школі: теорія та практика*. 2021. С. 40–65.
6. Овчарук О. В. Інформаційно-комунікаційна компетентність як предмет обговорення: міжнародні підходи. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2013. № 7. С. 3–6.
7. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника (проєкт). URL: <https://cutt.ly/sHUKaFс> (дата звернення: 20.01.2022)
8. Цифрова грамотність населення України. Звіт за результатами загальнонаціонального опитування. URL: <https://cutt.ly/qIEEI0r> (дата звернення: 05.10.2021)
9. Як реформа НУШ готує наших дітей до нових умов на ринку праці. URL: <https://cutt.ly/PIEEW5g> (дата звернення: 05.10.2021)

10. Cattaneo A., Bonini L., Rauseo M. The «Digital Facilitator»: An Extended Profile to Manage the Digital Transformation of Swiss Vocational Schools. P. 169–187. 2021. doi:10.1007/978-3-030-55878-9_10.
11. Council recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance). URL: <https://cutt.ly/MHdTR2E> (дата звернення: 20.01.2022)
12. Ferrari A. Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Luxembourg: IPTS-JRC. 2012. URL: <https://cutt.ly/JHUHi2j> (дата звернення: 05.10.2021)
13. Janssen J., Stoyanov S., Ferrari A., Punie Y., Pannekeet K., Sloep P. Experts' views on digital competence: Commonalities and differences. *Computers & Education*, 68. P. 473–481. 2013. doi: 10.1016/j.compedu.2013.06.008.
14. Punie Y., Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. *Publications Office of the European Union*, Luxembourg, 2017. doi: 10.2760/178382
15. UNESCO ICT Competency Framework for Teacher. 2018. 68 p. URL : <https://cutt.ly/WHUHKNo> (дата звернення: 09.11.2021)

References

1. Zhernovnykova, O. A. (2017). *Psychologichnyy aspekt realizatsiyi dystantsiynykh osvithnikh tekhnolohiy u navchal'nyy protses maybutnikh uchyteliv matematyky* [Psychological aspect of realization of distance educational technologies in educational process of future teachers of mathematics], *Naukovi zapysky Berdyans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Seriya: Pedahohichni nauky. Berdyans'k, 2, 219–225. [In Ukrainian].
2. *Kontseptual'no-referentna Ramka tsyfrovoi kompetentnosti pedahohichnykh y naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv*. Proyeht (2021) [Framework of digital competence of pedagogical and scientific-pedagogical workers. Project]. URL: <https://cutt.ly/WIEWWYo> [In Ukrainian].
3. Martynchuk, O. V. (2019). *Teoriya ta praktyka pidhotovky fakhivtsiv zi spetsial'noi osvity do profesiynoi diyal'nosti v inklyuzyvnomu osvith'omu seredovyskhi* [Theory and practice of training specialists in special education for professional activities in an inclusive educational environment]. URL: <https://cutt.ly/2HPEf9x> [In Ukrainian].
4. Mytsyk, H. M. (2022). *Vykorystannya tsyfrovykh ihor u profilaktytsi porushennya protsesu chytannya u ditey starshoho doshkil'noho viku. Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya* [The use of digital games in the prevention of reading disorders of children in pre-school-age], *Information Technologies and Learning Tools*, 87(1), 68–80. [In Ukrainian].
5. Nalyvayko, O. A. (2021). *Tsyfrova kompetentnist': sutnist' ponyattya ta dynamika yoho rozvytku* [Digital competence: the essence of the concept and the dynamics of its development]. *Kompetentnistnyy pidkhid u vyshchii shkoli: teoriya ta praktyka*, 40–65. [In Ukrainian].
6. Ovcharuk, O. V. (2013). *Informatsiyno-komunikatsiyna kompetentnist' yak predmet obhovorennia: mizhnarodni pidkhody* [Information and communication competence as a subject of discussion: international approaches]. *Komp'yuter u shkoli ta sim'yi*. № 7. 3–6. [In Ukrainian].
7. *Opys tsyfrovoi kompetentnosti pedahohichnoho pratsivnyka* (2021) [Description of digital competence of a pedagogical worker]. URL: <https://cutt.ly/sHUKafC> [In Ukrainian].
8. *Tsyfrova hramotnist' naseleння Ukrainy. Zvit za rezul'tatamy zahal'nonatsional'noho opytuvannya* (2021). [Digital literacy of the population of Ukraine. Report on the results of the national survey]. URL: <https://cutt.ly/qIEiOr> [In Ukrainian].

9. *Yak reforma NUSH hotuye nashykh ditey do novykh umov na rynku pratsi* (2020). [How NUS reform prepares our children for new conditions in the labor market]. URL: <https://cutt.ly/PIEEW5g> [In Ukrainian].

10. Cattaneo, A., Bonini, L., Rauseo, M. (2021). The «Digital Facilitator»: An Extended Profile to Manage the Digital Transformation of Swiss Vocational Schools. P. 169–187. doi:10.1007/978-3-030-55878-9_10.

11. Council recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (2021). URL: <https://cutt.ly/MHdTR2E>

12. Ferrari, A. (2012). Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Luxembourg: IPTS-JRC. URL: <https://cutt.ly/JHUHi2j>

13. Janssen, J., Stoyanov, S., Ferrari, A., Punie, Y., Pannekeet, K., Sloep, P. (2013). Experts' views on digital competence: Commonalities and differences. *Computers & Education*, 68. P. 473–481. doi: 10.1016/j.compedu.2013.06.008.

14. Punie, Y., Redecker, C. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. *Publications Office of the European Union, Luxembourg*, doi: 10.2760/178382

15. UNESCO ICT Competency Framework for Teacher (2018). 68 p. URL : <https://cutt.ly/WHUHKNo>

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню ролі студентського самоврядування в процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів спеціальної освіти. Виходячи з реалій сьогодення, акцентовано увагу на значенні інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності людини, зокрема і в освіті. Наведено дані, які підтверджують зацікавленість осіб молодого віку у формуванні цифрових навичок. Висловлена думка про необхідність формування цифрової компетентності майбутніх учителів спеціальної освіти, які надають корекційно-розвиткові послуги дітям з освітніми труднощами. З посиланням на чинне законодавство України, відзначено, що неабияке значення у формуванні цифрової компетентності майбутніх учителів спеціальної освіти може відігравати студентське самоврядування. У процесі дослідження проаналізовані погляди вітчизняних та зарубіжних науковців на трактування цифрової компетентності; наведені її визначення. Зазначено, що цифрова компетентність майбутніх учителів спеціальної освіти передбачає не лише ефективне освоєння інформаційних технологій, але і вміння передавати та навчати цим навичкам інших учасників освітнього процесу. Ураховуючи специфіку професійної діяльності вчителів спеціальної освіти, зроблено спробу представити її компоненти. Вказано на необхідність пошуку закладами вищої освіти нових підходів до оптимізації освітнього процесу відповідно до сучасних вимог. Визнано, що важливим для забезпечення успішного формування цифрової компетентності майбутніх учителів спеціальної освіти є створення в закладах вищої освіти певних умов, які у своїй сукупності сприятимуть отриманню необхідного результату. Констатовано, що не менш важливим у цьому контексті бачиться залучення до цих процесів студентського самоврядування під керівництвом досвідчених науково-педагогічних працівників профільної кафедри. Свого детального опису отримали форми участі студентського самоврядування у формуванні цифрової компетентності майбутніх учителів спеціальної освіти.

Ключові слова: спеціальна освіта, інформаційно-комунікаційні технології, цифрова компетентність, вчитель спеціальної освіти, студентське самоврядування, освітній процес.

УДК 373.2.036(075):378:372:[78:7.09]
DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-285-293

FORMATION OF MUSIC SKILLS OF A PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION TEACHER

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МУЗИКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Lesia MOROZ-REKOTOVA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

lesamorozrekotova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5161-721X>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Леся МОРОЗ-РЕКОТОВА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 26, 2022

Revised manuscript accepted: June 11, 2022

ABSTRACT

The article raises the issue of the importance of teaching future educators of preschool education to music, as a form of music lessons at a non-professional level. The results of a pilot study on the knowledge of elementary music theory of higher education students at the beginning of the discipline are presented. The necessity of mastering the elementary theory of music by future specialists of preschool education is substantiated. A brief analysis of the content of educational programs of the obligatory component of the educational program of the specialty 012 Preschool education «Theory and methods of music education» is given. The role of an educator in the musical education of preschool children is revealed, in particular in the organization and management of independent musical activity of children, the formation of competencies provided by the Standard of preschool education of Ukraine. The necessity of having a musical diploma in the music-educational work of an educator with preschool children is illustrated. The purpose, functions and specific features of music making in professional training of the future specialist of preschool education are given. Types of music making by genre (instrumental and choral), by type of organization (individual, group and collective), by level (professional, amateur), by form of activity (county, intermediate, active) are revealed. The necessity of music making of future educators of preschool institutions with reliance on the system of elementary music making by Karl Orff is substantiated. An approximate structure of seminars with the use of music by future educators of preschool institutions is given. The peculiarities of the content and technical support of these classes in the conditions of the audience are described. The list of mobile applications and online services for distance learning is given. The list of music skills of future educators of preschool institutions is indicated. The interconnected directions of elementary music making are concretized. The sequence of the process of learning elementary music making is determined.

Key words: making music, music education, elementary music theory, types of children's music activities, future educator of preschool education.

Вступ. В умовах реалізації принципу дитиноцентризму, декларованого Державним стандартом дошкільної освіти України, актуальності набуває проблема музикування дітей як потужного інструменту гармонійного розвитку особистості. Музикування завжди сприяло розкриттю індивідуальних задатків та прояву активної творчої позиції особистості. Одне лише існування музики дозволяло не тільки насолоджуватися нею, але й надихало на самовираження, пошук гармонії зі світом у музикуванні. Його потрактовують як займання музикою, гру на музичних інструментах. Це поняття можна конкретизувати таким чином: музикування є виконанням музики в домашніх умовах, поза концертною залогою. Спираючись на таке уточнення, можна сказати, що музикування постає формою занять музикою на непрофесійному рівні, або заняттям музикою «для себе». Музикування – це практична діяльність, у якій важливості набуває активна позиція того, хто займається музикуванням. Людина, яка музикує, співає, грає, танцює, тобто спілкується з іншими з допомогою музики.

В Україні однаково поважали як вокальне (одно- та багатоголосий спів), так і інструментальне (сопілка, бандура, скрипка, цимбали, трембіта тощо) музикування. Співи, танці або інструментальне награвання супроводжували життя українців, розкриваючи їх емоційний світ та почуття. Найкращі зразки народного мистецтва і сьогодні слугують засобом розвитку та виховання дітей. Музикування в народній педагогіці розглядають як форму музичного виховання та навчання дітей, яка постає одним зі складників системи музичного виховання дітей дошкільного віку. Основними видами дитячої музичної діяльності вважають слухання музики, співи, музично-ритмічні вправи і танці, гру на дитячих музичних інструментах. Відтак постає питання про готовність майбутніх вихователів до організації та керівництва ними. Робота з напрямку музичного виховання потребує від майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти не лише педагогічної (знання методики музичного виховання), але й спеціальної підготовки (знання елементарної теорії музики, вміння читати мелодію з партитури, вміння відтворити мелодію на дитячих музичних інструментах).

Освітніми програмами педагогічних закладів вищої освіти, складених на основі Стандарту вищої освіти України за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [7], до обов'язкових компонент віднесено навчальну дисципліну «Теорія та методика музичного виховання» («Методика музичного виховання дітей раннього та дошкільного віку», «Методика музичного виховання» тощо). Серед програмних компетентностей виокремлюємо зокрема такі, що формуються в результаті опанування вказаною дисципліною: загальні – здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях; спеціальні: здатність до формування в дітей раннього і дошкільного віку елементарних уявлень про різні види мистецтва і засоби художньої виразності (слово, звуки, фарби тощо) та досвіду самостійної творчої діяльності; здатність до організації і керівництва ігровою (провідною), художньо-мовленнєвою і художньо-продуктивною (образотворча, музична, театральна) діяльністю дітей раннього і дошкільного віку.

Як свідчить аналіз навчальних та робочих програм різних педагогічних закладів вищої освіти [2; 4; 6; 8], зміст цієї компоненти передбачає розкриття переважно таких проблем: загальних питань музичного виховання дітей дошкільного віку (загальні основи теорії музичного виховання дітей дошкільного віку, комплекс музикальності, формування музичної культури тощо); теорії музичного виховання та розвитку дітей (методи та прийоми музичного виховання, навчання та розвитку дітей); види дитячої музичної діяльності (слухання музики, спів, музично-ритмічні рухи і танці, гра на дитячих музичних інструментах); методики музичного виховання (форми організації дитячої музичної діяльності (заняття, музично-дидактичні ігри, самостійна музична діяльність, свята та розваги), методика їх організації та проведення). Вивчення питань елементарної теорії музики не передбачено. Переконані, що останнє унеможливило б формування спеціальної компетентності – здатність до організації і (особливо) керівництва музичною діяльністю дітей.

Мета статті – розкрити значення формування навичок музикування майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі підготовки до здійснення музичного виховання дітей дошкільного віку.

Результати та дискусії. Музичне виховання дітей дошкільного віку постає обов'язковим і подекуди незамінним засобом усебічного розвитку особистості дитини. Саме музика, як зауважувала С. Русова, здатна виховувати глибокі і благородні почуття, переживання й емоції, вона може передавати найтонші відтінки настроїв людей, давати їм «багато насолоди і приємності» [5 : 70]. Педагогиня помітила, що любов до музики і музикальна пам'ять у дітей прокидається дуже рано. І в цьому плані важливого значення набуває оточення. Значно швидше музичні здібності виявляються в тих, де в родинному колі лунає спів або інструментальна музика. Тому в закладі дошкільної освіти необхідно створити атмосферу, яка б сприяла музичному розвитку дитини. Це входить в обов'язки, зокрема, й вихователя.

У Стандарті вищої освіти України галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка», спеціальності 012 «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2019) [7] визначено перелік компетентностей вихователя ЗДО, з-поміж яких зокрема і такі: здатність до організації і керівництва музичною діяльністю дітей; вміння розвивати в дитини музичні здібності; володіння методиками організації, педагогічного супроводу та підтримки музичного розвитку дітей, зокрема 4–7 років, здатність виявляти й оцінювати їх ефективність. З огляду на це виникає потреба у фахівцях, здатних до цієї діяльності.

Методикою музичного виховання дітей дошкільного віку передбачено низку вимог до знань та умінь вихователя, серед яких і володіння практичними навичками (спів, танцювальні рухи, гра на дитячих музичних інструментах). Як свідчить практика, з-поміж здобувачів спеціальності 012 Дошкільна освіта, музичну (тобто спеціальну) освіту має лише 1-2 особи на потік. Це орієнтовно лише 3%. Як свідчить опитування, що проводиться зі здобувачами 3 курсу денної форми навчання факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного педагогічного університету на початку

вивчення навчальної дисципліни «Теорія та методика музичного виховання» впродовж останніх чотирьох років (2019-2022), знання елементарної теорії музики обмежується називанням сходинок звукоряду (60% здобувачів), їх послідовності у висхідному та низхідному порядку (45%), кількості лінійок у нотоносці (88%). Значно менший відсоток здобувачів (35%) впізнає і називає скрипичний ключ, однак зображує його неправильно. Зовсім не знає назви, зображення та значення басового ключа, знаків альтерації, тривалості нот, правил їх запису на нотному стані, позначень динамічних відтінків та інших знаків нотного письма майже 97% опитаних. Як наслідок, це унеможливлює читання партитур творів для дітей. Такі результати засвідчують нульовий рівень спеціальної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, що значною мірою загальмує музичний розвиток дітей дошкільного віку загалом і розвиток самостійної музичної діяльності зокрема. Пояснимо.

Базовим компонентом дошкільної освіти України передбачено формування в дітей домірних навичок співу, слухання музики, музично-ритмічних рухів, гри на дитячих музичних інструментах; уміння передавати настрій, емоції, почуття в музично-руховій і пісенній творчості, музикуванні та музичній грі [1].

Як свідчить власний педагогічний та викладацький досвід, серед педагогічних працівників закладів дошкільної освіти побутує думка, що музичне виховання – це завдання музичного керівника. Такий погляд помилковий на самому початку. Музичний керівник працює з дітьми кожної групи на традиційних фронтальних заняттях 2 рази на тиждень, рідше проводить індивідуальні заняття з дітьми, які довго були відсутні, з обдарованими дітьми та з підготовки до свят, організовує і проводить музичні розваги 2 рази на місяць та свята згідно з планом (у середньому 1 раз на квартал). Ця робота здійснюється за межами групової кімнати, що певним чином стримує дитину, бо вона «не на своїй території».

Роль вихователя в музичному вихованні дитини дошкільного віку – беззаперечна і подекуди – першочергова, оскільки він має можливість щоденного художньо-виховного впливу на дітей. Проявом цього є таке: створення і наповнення музичного осередку в групі, залучення дітей до взаємодії з ним, вивчення тексту пісень, організація та керівництво самостійною музичною діяльністю дітей, закріплення навичок гри на дитячих музичних інструментах (трикутник, тарілки, коробочки, сопілка, блок-флейта, триоль, бубен, барабани, металофон, маракаси, шейкери, цифрове фортепіано, тощо). Наприклад, щоб вивчити мелодію пісні з дітьми, вихователю необхідні не стільки голосові дані («мати слух і голос»), скільки навички чистого інтонування (чисте відтворення звуків (нот) голосом; вміння почути ноту й точно її проспівати – це і є правильна інтонація). Більшість вихователів мають музичний слух (про себе чують правильні інтервали) і добре співають. Однак багато і таких, які через відсутність знання основ сольфеджіо та координації слуху з голосом співають «фальшиво», тобто неправильно інтонують. На етапі оволодіння професією таких більшість.

Зазначимо, що здобувачі вищої освіти дуже сором'язливі в питаннях спроб музикування. Наприклад, завдання з визначення співочого діапазону власного голосу на початку завжди супроводжується відмовою саме через страх бути висміяним, адже співом, як професійним вмінням, володіють, як вже зазначалося, одиниці. Тому здобувачі часто відмовляються співати октави на аудиторію. Однак завдяки індивідуально-диференційованому підходу спроби все ж роблять і лише в поодиноких випадках не досягають успіху. Зауважимо, що для багатьох можливості власного голосу стають відкриттям, що значною мірою слугує потужним мотиваційним засобом в опануванні дисципліни.

Ще одна компетентність вихователя щодо музичного виховання дітей – це здатність керувати процесом закріплення навичок гри на дитячих музичних інструментах. Вона потребує знань елементарної теорії музики, зокрема закономірностей формування інструментальних звукосполучень та навичок їх застосування: вміти розрізняти на слух лад (мажор/мінор); мати уявлення про властивості звуку (якість, висота, тривалість, гучність) та вміти пояснити дитині; знати нотну грамоту, читати партитури дитячих музичних творів; володіти елементарною грою на дитячих музичних інструментах, відтворення динамічних відтінків мелодії.

З огляду на зазначене вивчення обов'язкової компоненти «Теорія і методика музичного виховання» в Бердянському державному педагогічному університеті здобувачами спеціальності 012 Дошкільна освіта передбачає опанування елементарної теорії музики. Цьому напряму присвячено один кредит ЄКТС із чотирьох. Для кращого усвідомлення та закріплення теоретичних основ на всіх семінарських заняттях передбачено практичний блок із виконання вправ на застосування набутих знань (передати звучанням музичного інструменту співу пташки, реву ведмеда, стрибків зайчика, тощо; проспівати куплет незнайомі дитячої пісеньки з партитури, зіграти її мелодію на металофоні або цифровому фортепіано; повторити мелодію пісні в іншій тональності; придумати мелодію для колискової та зіграти її на музичному інструменті; виконати пісню під акомпанемент однієї групи тощо).

Структуру практичного (семінарського) заняття можна представити таким чином: 1) обговорення теоретичних питань (30% часу); 2) виконання практичних вправ з елементарної теорії музики (20%); 3) моделювання процесу організації та керівництва різними видами дитячої музичної діяльності (50%). Така послідовність виключення здобувачів в освітній процес сприяє актуалізації знань та набутих під час підготовки до заняття практичних умінь, що обов'язково супроводжується поясненнями, вказівками та настановами викладача.

З упровадженням дистанційного навчання засоби, форми, методи та прийоми навчання було дещо змінено. Акцент зміщено на самостійну роботу і, зокрема самостійне музикування. Його метою постає формування емоційно-ціннісного ставлення особистості майбутнього вихователя до музики, розвиток його задатків, виховання музикальності та загальнолюдських духовних якостей. Музикування в такому контексті виконує низку функцій: гедоністичну (насолюди), комунікативну (музикування в парі сприяє порозумінню), гармонізаційну (вдосконалення), пізнавальну, особистісно-перетворювальну,

естетичну. До специфічних особливостей елементарного музикування відносимо відсутність необхідності довготривалої спеціальної музичної підготовки; любительський характер; колективні та індивідуальні форми реалізації, тощо.

Самостійне музикування відбувається, по-перше, за жанрами (інструментальне та музичне (співочеке)); по-друге, за видом, тобто організацією (індивідуальне, групове, колективне); по-третє, за рівнем (професійне та аматорське (самодіяльне)) і, по-четверте, за формою діяльності (комітатне (паралельне), проміжкове, активне).

Музичні інструменти було замінено мобільними застосунками (для Android: фортепіано – Perfekt Piano, металофон – Professional Xylophone, метроном – Metronome, тощо) або віртуальними інструментами. Для виконання практичних завдань з нотами використовували онлайн дошку Whiteboard.fi з паралельною роботою на платформі Zoome. Кейсом музичних творів для демонстрації та аналізу слугував Google Classroom, де здобувачі активно ділилися враженнями від почутого у коментарях асинхронно, проте кожен міг дізнатися думку іншого, що позитивно впливало на мотивацію до навчання. Зауважимо, що здобувачі осягають елементарну теорію музики й пробують застосовувати здобуті знання у музикуванні, не маючи музичної освіти. Тому останнє – розглядається як форма навчання.

Вважаємо, що вміння музикувати є засобом акцентності активного діяльнісного музичного досвіду майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на противагу словесно-інформативному, який є традиційним у більшості закладів вищої освіти.

У процесі формування вмінь музикування в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти саме музикування постає засобом розвитку та вдосконалення особистісних якостей. До них відносять здатність до імпровізації, спонтанність, експресивність, гнучку та тонку емоційність, навички невербального спілкування, вміння співпрацювати та взаємодіяти, вирішувати завдання та проблеми творчо, потребу, а потім і вміння знаходити в музиці засіб гармонізації свого внутрішнього світу.

На наш погляд, до вміння музикувати майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти необхідно віднести такі: вміння грати на елементарних музичних інструментах; рухові вміння зображення та вираження музики; вміння об'єднувати в музикуване слово, музику та рух. Іншими словами, майбутні вихователі мають спробувати себе в тих видах музичної діяльності, які є характерними для дітей дошкільного віку, а саме: музично-ігрова діяльність (музика – переживання дитини – створення нею музично-ігрового образу у вигляді дитячих музичних ігор: ігри-драматизації, ігри-казки, ігри-хороводи, ігри-опери, ігри з правилами, музично-дидактичні ігри). Поєднання репродуктивних, стандартних, традиційних елементів з новими, креативними, допомагають дитині приймати творчі рішення, сприяють формуванню образного мислення, здатності до інтерпретації; гра на музичних інструментах (імпровізація під час гри на інструменті); пісенна творчість (складання найпростіших мелодій із мотивів, невеликих інтонаційних оборотів).

Переконані, що ефективність самостійного музикування майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти забезпечить опертя на концепцію елементарного музикування австрійського композитора К. Орфа, яка постає альтернативою професійній музичній освіті, незалежно від рівня здібностей особистості. Займаючись музикуванням, майбутній вихователь готовий осягнути органічний зв'язок музики, рухів та слова, яка складає фундаментальний принцип педагогічної концепції К. Орфа.

Активне та систематичне музикування майбутнім вихователем закладу дошкільної освіти за всіма видами (співоче, гра на дитячих музичних інструментах, рухове) забезпечує основу для реалізації в професійній діяльності ідей елементарного музикування К. Орфа. Так, навчання техніки гри на елементарних музичних інструментах повинна передувати гра жестами або рухами, а саме: удари, клацання, плескання, притупування. Такі заняття розвивають музичний ритм, збагачують сенсорний та тактильний досвід не лише дітей, а й майбутніх вихователів на етапі опанування професії. Інструментальна гра в залежності від програмного матеріалу може супроводжуватися співом, рухами або вправами, що вигадують в межах теми «музиканти». Оволодіваючи прийомами гри на інструментах, учасники «створюють свою музику», свій неповторний акомпанемент. Такі імпровізації, як зазначає О. Мкртчян, не слід розглядати як твори, призначені для концертного виконання. Це моделі, які надають поштовх фантазії, творчого мислення. Причому в цих ситуаціях творять всі учасники музикування – і керівник, вибираючи тактику, способи мотивації дошкільнят до спільної діяльності, до освоєння предмету, і діти [3].

Отже, елементарне музикування містить три взаємопов'язаних напрями: 1. Навчальне музикування – навчання найпростішим елементам музичної мови і вмінню їх практичного застосування, формування стійких слухових уявлень щодо основних виразних засобів музики і накопичення активного словника музичних елементів для їх подальшого самостійного використання. 2. Творче музикування – спонтанне, імпровізоване використання знайомого матеріалу, вміння його використовувати по-своєму, комбінувати в різних варіантах. 3. Концертне музикування – виконання ансамблем створеної ним музики, а також класичної та дитячої, спеціально підбраної і аранжованої для цієї мети.

Взаємодія зі здобувачами будується за допомогою використання прийомів спонування, пропозиції, спільного пошуку, спостереження, допомоги.

Навчання елементарного музикування здійснюється в такій послідовності: 1. Плескання, рухи під музику (притупування, шльопанці). 2. Ознайомлення з саморобними та орфівськими інструментами. 3. Творче дослідження темброво-динамічних можливостей орфівських і саморобних інструментів за допомогою таких прийомів: показ педагога («диригент»); імпровізаційна гра; запитання, які зумовлюють винахідливість («Як ще можна пограти на інструменті?»); вільний обмін інструментами за бажанням. 4. Розучування музичних творів з опертям на музично-слухові уявлення про засоби виразності (система вправ, спрямованих на освоєння засобів музичної

мови інструменту). 5. Формування уявлення про мажорний і мінорний лади, їх виражальні можливості.

Висновки. В умовах змін підходів до професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти музикування можна розглядати як форму навчання та розвитку особистості, як засіб формування фахових компетентностей, який може базуватися на Орф-підході «елементарного музикування». В основу музикування як засобу професійної підготовки має бути покладено вивчення майбутніми вихователями елементарної теорії музики. Це забезпечить ефективність їх музичної підготовки та стане підґрунтям здатності до організації й керівництва музичною діяльністю дітей дошкільного віку в подальшій педагогічній діяльності. Вміння музикувати в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі професійної підготовки можуть стати основою формування професійно зорієнтованої особистісно-творчої позиції стосовно музично-педагогічної роботи з дітьми.

Проблема педагогічного керівництва музичним розвитком дітей дошкільного віку у процесі самостійного музикування майбутніми вихователями закладів дошкільної освіти не була предметом дослідження. Перспективою подальших розвідок може бути розробка системи практичних занять з дисципліни «Теорія та методика музичного виховання» для спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти України. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovo_ho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 12.01.2021).
2. Лісовська Т. А. Музичне виховання дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. Миколаїв : Вид-цъ Прокопчук Т. Ю., 2017. 366 с.
3. Мкртічян О. А. Система підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до розвитку музичних здібностей дітей 4–7 років : дис. ... д. пед. н. : 13.00.04. Харків, 2021. 505 с.
4. Програма навчальної дисципліни «Методика музичного виховання» для спеціальності 012 Дошкільна освіта / уклад. О. А. Белікова. Кривий Ріг, 2019. 17 с.
5. Русова С. Вибрані педагогічні твори / під ред. О. В. Проскури. Київ : Освіта, 1996. 304 с.
6. Силабус навчальної дисципліни «Теорія і методика музичного виховання» для спеціальності 012 Дошкільна освіта / уклад. С. Б. Барило. Івано-Франківськ, 2020. 18 с.
7. Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / під. кер. А. М. Богуш. Київ, 2019. 20 с.
8. Теорія та методика музичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. / С. І. Матвієнко. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2017. 297 с.

References

1. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity Ukrainy* (2021). 38 s. [Basic component of preschool education in Ukraine]. 38 p. [in Ukrainian].
2. Lisovska, T.A. (2017). *Muzychne vykhovannia ditei doshkilnoho viku* [Musical education of preschool children]. Mykolaiv : Vydavets Prokopchuk V.Iu. 366 p. [in Ukrainian].

3. Mkrtichian, O. A. (2021). *Systema pidhotovky vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity do rozvytku muzychnykh zdibnostei ditei 4–7 rokiv* [The system of training educators of preschool education institutions for the development of musical abilities of children aged 4–7] : dys. ... d. ped. n. : 13.00.04. Kharkiv, 2021. 505 s. [in Ukrainian].

4. *Prohrama navchalnoi dystsypliny «Metodyka muzychnoho vykhovannia» dlia spetsialnosti 012 Doshkilna osvita* (2019). [The program of the discipline «Methods of music education» for the specialty 012 Preschool education] / ukladach O. A. Bielikova. Kryvyi Rih. 17 p. [in Ukrainian].

5. Rusova S. (1996). *Vybrani pedahohichni tvory* [Rusova S. Selected pedagogical works] / pid red. O. V. Proskury. Kyiv : Osvita. 304 p. [in Ukrainian].

6. *Sylabus navchalnoi dystsypliny «Teoriia i metodyka muzychnoho vykhovannia» dlia spetsialnosti 012 Doshkilna osvita* (2020) [Syllabus of the discipline «Theory and methods of music education» for specialty 012 Preschool education] / uklad. S. B. Barylo. Ivano-Frankivsk. 18 p. [in Ukrainian].

7. *Standart vyshchoi osvity Ukrainy za spetsialnistiu 012 «Doshkilna osvita» haluzu znan 01 «Osvita/Pedahohika» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity* (2019). [Standard of higher education of Ukraine in specialty 012 «Preschool education» in the field of knowledge 01 «Education / Pedagogy» for the first (bachelor's) level of higher education] / pid. ker. A. M. Bohush. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].

8. *Teoriia ta metodyka muzychnoho vykhovannia ditei doshkilnogo viku* (2017). [Theory and methods of musical education of preschool children] / S. I. Matvienko. Nizhyn : NDU imeni M. Hoholia. 297 p. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті порушено питання важливості навчання майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти музикуванню як форми занять музикою на непрофесійному рівні. Представлено результати пілотного дослідження щодо знання елементарної теорії музики здобувачів вищої освіти на початку вивчення дисципліни. Обґрунтовано необхідність опанування елементарної теорії музики майбутніми фахівцями дошкільної освіти. Подано стислий аналіз змісту навчальних програм обов'язкової компоненти освітньої програми спеціальності 012 Дошкільна освіта «Теорія і методика музичного виховання». Розкрито роль вихователя в музичному вихованні дітей дошкільного віку, зокрема в організації та керівництві самостійної музичної діяльності дітей, формуванні компетентностей, передбачених Стандартом дошкільної освіти України. Проілюстровано необхідність володіння музичною грамотою в музично-освітній роботі вихователя з дітьми дошкільного віку. Подано мету, схарактеризовано функції та специфічні особливості музикування в професійній підготовці майбутнього фахівця дошкільної освіти. Розкрито види музикування за жанром (інструментальне та хорове), за видом організації (індивідуальне, групове та колективне), за рівнем (професійне, аматорське), за формою діяльності (комітатне, проміжкове, активне). Обґрунтовано необхідність музикування майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з оперттям на систему елементарного музикування Карла Орфа. Подано орієнтовну структуру проведення семінарських занять з використанням музикування майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Описано особливості змістового наповнення та технічного забезпечення цих занять в умовах проведення в аудиторії. Подано перелік мобільних застосунків та онлайн-сервісів, для використання в умовах дистанційної форми навчання. Зазначено перелік умінь музикування майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Конкретизовано взаємопов'язані напрями елементарного музикування. Визначено послідовність процесу навчання елементарного музикування.

Ключові слова: музикування, музичне виховання, елементарна теорія музики, види дитячої музичної діяльності, майбутній вихователь закладу дошкільної освіти.

УДК 378.011.3-051:6]:37.091.313

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-294-304

**METHODICAL ASPECTS OF THE ORGANIZATION
OF DESIGN AND MODELING IN THE PROCESS
OF FORMATION OF PROJECT-TECHNOLOGICAL COMPETENCE
FUTURE TEACHERS OF LABOR TRAINING AND TECHNOLOGY**

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЄКТУВАННЯ
І МОДЕЛЮВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНО-
ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ**

Nataliia NAGORNA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Master of Industrial
Training

Наталія НАГОРНА,

кандидат педагогічних наук,
майстер виробничого навчання

tala.nagorna@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0017-9496>

*Poltava National Pedagogical
University by V.G. Korolenko,*

*Полтавський національний
педагогічний університет
ім. В. Г. Короленка,*

✉ *2, Ostrohradskiyi street,
Poltava, 36000*

✉ *вул. Остроградського, 2,
м. Полтава, 36000*

Original manuscript received: May 26, 2022

Revised manuscript accepted: June 03, 2022

ABSTRACT

In the article, in order to motivate the activity of higher education students to design and technological activities, three groups of ways of motivating this type are substantiated. The first group includes design methods that affect active cognitive activity, promote self-realization of higher education. This includes creative design methods (theory of solving inventive problems, the clause of creative content). In order to motivate future teachers of labor training and technology to form project-technological competence, effective heuristic design methods based on methods of analogy, association, focal objects, bionic method, inversion method, «brainstorming», morphological-combinatorial matrices are identified. inversion and installation design method. The second group of ways to motivate the activity of higher education in the process of design and technological activities includes three methods of modeling: the method of geometric modeling, aimed at creating an idea of the appearance of the prototype; physical-like modeling, which reproduces the dynamics of processes, their values and parameters, types of dependencies and regular relationships that occur in the simulated prototypes; functional-like modeling used in the development of robotic devices that, not having the same physical nature as the prototype, mimic the behavior of living beings and «able» to respond to external stimuli. The third group of ways to motivate the project-technological activity of higher education seekers includes the means of project-technological activity for the study of professionally-oriented disciplines: applications for the Android operating system; computer-aided design (CAD) systems; application of 3D technologies.

It is determined that for better mastering of educational material on design and modeling, it is possible to increase the involvement of higher education students in learning by

making a group project. As a result, applicants for higher education will learn not only modeling, but also the creation of structures and preparation of the layout for printing.

Key words: *design, modeling, design-technological competence, teacher of labor education and technologies, design methods, modeling methods.*

Вступ. Формування проєктно-технологічної компетентності майбутнього вчителя трудового навчання та технологій нами розглядається у зв'язку з компонентами цієї компетентності, серед яких *мотиваційний* складник виступає як основа навчання проєктуванню і моделюванню, є рушієм його професійно-педагогічної підготовки. У дослідженнях педагогічної діяльності В. Лугового [7], В. Ковальчук [2], О. Пехоти [6], І. Підласого [8], А. Цини [11] мотиваційний компонент професійної готовності визнається визначальним в орієнтації майбутнього вчителя за обраним видом професійної діяльності, таким, що створює успішність функціонування комплексу індивідуально-психологічних якостей, системи знань, умінь і навичок, поглядів, установок на професійно-педагогічну діяльність, почуттів, задоволеності працею вчителя.

Методи та методики дослідження. У процесі аналізу зазначеної проблематики використовувалися такі методи дослідження: порівняння, аналіз, синтез психолого-педагогічної, філософської літератури з теми дослідження та проєктно-технологічного підходу в навчанні, всебічне вивчення педагогічного досвіду формування проєктно-технологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій на заняттях із дисциплін циклу професійної підготовки.

Результати та дискусії. Діяльність із проєктування і моделювання майбутнього вчителя трудового навчання та технологій дієво стимулюється його особистісно-професійними потребами.

Уміння розв'язувати посильні завдання з проєктування і моделювання виступають джерелом розвитку проєктно-технологічної компетентності, складові компоненти, якої впливають на розвиток і трансформацію особистісно-професійних потреб, підсилюючи мотивацію навчання з проєктування і моделювання майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

За концепцією функціональної автономії Г. Олпорта [12: 280], під час формування проєктно-технологічної компетентності початкові мотиви діяльності з проєктування і моделювання можуть змінюватися. Зміст проєктно-технологічної діяльності, що є для багатьох здобувачів вищої освіти молодших курсів навчання засобом досягнення зовнішніх вимог викладачів щодо мети отримання бажано оцінки, може трансформуватися за правильною особистісно орієнтованої її організації [11] в саму по собі мету діяльності з проєктування і моделювання, перетворивши зовнішню мотивацію проєктно-технологічної діяльності у внутрішню. Спрямованість на оволодіння проєктно-технологічною компетентністю може зберігатися та підсилюватися із зміною початкових мотивів, які спричинили вибір діяльності з проєктування і моделювання в минулому.

З метою мотивації активності здобувачів вищої освіти до проєктно-технологічної діяльності педагогами-практиками і науковцями успішно застосовуються методи проєктування і моделювання.

Включаючи здобувачів вищої освіти в активне вирішення проблем зі створення ідеальних образів проєктованих виробів і процесів та їхнє об'єктування в реальних виробих і соціально-значущих справах, методи проєктування сприяють активізації проєктної діяльності здобувачів вищої освіти під час вивчення професійно-орієнтованих дисциплін.

Як засіб проєктної компетентності Г. Купалова [3] розглядає дві основні групи методів проєктування: методи упорядкованого пошуку за алгоритмами та група методів ненаправлених малоупорядкованих розумових пошукових дій.

Застосування *творчих методів проєктування* в процесі вивчення основ проєктування впливає на активну пізнавальну діяльність, сприяє вияву самореалізації, що пов'язано з творчим самовизначенням. Розвиток творчої уяви, знаходження нетривіальних шляхів вирішення творчих проєктних завдань, подолання психологічної інерції – ось можливості творчих методів проєктування.

Технологія творчого направлено (упорядкованого за алгоритмами розмови дій) проєктування, заснована Г. Альтшуллером [1] у вигляді теорії рішення винахідницьких задач і базується на ідеях автора про те, що «творчість пов'язана зі зміною техніки, що розвивається за певними законами» і що «створення нових засобів праці має незалежне від суб'єктивного до цього відношення підкорятися об'єктивним закономірностям». Методи творчого проєктування Г. Альтшуллер поділяє на такі групи: методи, які використовуються при осмисленні поставленого завдання (навідне завдання-аналог, зміна формулювання завдання, навідні питання, перелік недоліків, вільний вираз функції тощо); методи власне проєктування (аналогії, асоціації, неології, евристичне комбінування, антропотехніка, використання передових технологій тощо); методи, що дають нові парадоксальні рішення (інверсія, емпатія, «мозкова атака», «мозкова облога», «нарада піратів», дельфійський, карикатури тощо); методи математичного аналізу (семикратний пошук, побудова матриць і мереж взаємодії, генерування ідей на основі побудови діаграм тощо); методи, у яких використовуються професійні ігри (написання сценаріїв, ігри (ігровий метод імітації) тощо). Із перерахованих методів можна вибрати будь-який, що найбільше відповідає вирішенню конкретної задачі, або групу методів і використовувати їх при проєктуванні.

Дієвим творчим методом проєктування виступає клаузура творчого змісту, що застосовує інноваційні способи розроблення авторської ідеї. Методичними цілями є ознайомлення з професійними прийомами стимуляції творчої діяльності та опанування алгоритмом пошуку рішень як умов подальшого формування власного методу роботи та оволодіння формальними технічними способами швидкої візуалізації ідеї.

У клаузурі вирішується комплекс важливих творчих завдань композиційного та креативного характеру. Обов'язковою вимогою є різноманітність композиційних засобів у досягненні виразності представлених рішень у відповідності до змістового наповнення й образної інтерпретації об'єкта. У межах висунутих програмових вимог здобувачам вищої освіти надається свобода самовираження з метою генерування оригінальних рішень.

Навчання проектуванню має бути орієнтованим на розвиток евристичного мислення й евристичних здібностей здобувачів вищої освіти задля успішного здійснення особистістю своєї творчої самореалізації. Історичні джерела стверджують, що поняття «евристика» вперше використали у своїх працях грецький математик Папп Олександрійський (друга половина III століття н.е.) та Аристотель. Також вагомий внесок у евристику зробив Раймонд Луллія, який ще в XIV ст. намагався створити машину для вирішення різних завдань на основі загальної класифікації понять. Але все ж таки, вперше поняття вчення про евристичні методи розроблено і введено в практику Сократом [4: 44–47].

Евристичні методи проектування забезпечують ненаправлене (маловпорядковане) виявлення, обробку і впорядкування системи закономірностей, механізмів і методологічних засобів конструювання нового завдання та цілеспрямованих способів діяльності на основі узагальнення колишнього досвіду та випереджаючого відображення моделей майбутнього з метою вирішення поставленої задачі найбільш ефективно [10].

Найчастіше застосовуються найпростіші евристичні методи, що базуються на методах аналогії, асоціації, комбінування, інверсії і ін. Розглянемо деякі з них.

Як бачимо, найрізноманітніші евристичні та творчі методи проектування здатні пробудити ініціативу, розкрити індивідуальні творчі здібності, розвинути логіку мислення в професійному напрямку, регулювати й інтенсифікувати процес творчого пошуку майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

Отже, специфічність формування проєктно-технологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій засобами евристичних методів проектування полягає в можливості розвитку здатності самостійно створювати і здобувати знання з інформації, тобто займатися дослідницькою та творчою діяльністю, використовувати не лише готові знання, а й «напівфабрикати», якою по суті є будь-яка інформація, призначена для подальшого використання. Евристичні методи проектування як засіб формування проєктно-технологічної компетентності на сьогодні недостатньо систематизовані і класифіковані, тому ці аспекти потребують подальшого, більш розширеного, дослідження.

Використання *методу морфологічно-комбінаторних матриць* під час проектування об'єктів забезпечує шляхом направленою алгоритмізованого пошуку необмежену кількість варіантів їхнього дизайну та стилістичного оформлення. Педагогічна мотивація проєктно-технологічної активності полягає у відкритті ними нових можливостей творчого потенціалу здобувачів вищої освіти, робить пошукову роботу захопливою і цікавою та стимулює їх на отримання продуктивних, іноді несподіваних творчих результатів. Метод морфологічного аналізу має кілька різновидів і призначений для генерації нових неупереджених ідей щодо можливості і шляхів вирішення проблеми. Під час застосування цього методу завдання описують і аналізують як комплекс можливих морфологічних (структурних) зв'язків та відношень між елементами. Цей метод передбачає попереднє складання морфологічних таблиць, графіків.

Метод матриць відкриттів має такі основні етапи [5]:

1. Складання переліку елементів, властивостей і т.п.
2. Вироблення поля аналізу. Спочатку визначають проблему в найбільш загальній, абстрактній формі та уточнюють її. Потім будують структуру цього поля, тобто розташування характеристик обраних елементів, властивостей по рядках.
3. Визначення перетину рядів і виявлення можливих комбінацій. З'ясовують поле можливих рішень, що є метою дослідження. Кожна клітинка матриці представляє зв'язок двох характеристик.
4. Розгляд усіх можливих рішень з метою виявлення нових допустимих комбінацій.
5. Вивчення обраних комбінацій і вибір раціональних рішень.

Комбінаториці притаманні різноманітні підходи, обумовлені відмінностями при вирішенні завдань для конкретного проєктованого об'єкта. Комбінаторний метод не ставить питання про отримання єдиного рішення, а прагне до визначення безлічі варіантів. Мотивація проєктно-технологічної діяльності здобувачів вищої освіти відбувається тоді, коли початкову ідею можна навіть довести до найнереальнішого рішення, знайшовши в цьому раціональні елементи, побачивши потенційно-можливі наслідки запропонованих перетворень, наприклад, моделей одягу в стилі авангард.

Симбіозом цих двох методів є морфологічна комбінаторика як морфологічний метод, заснований на комбінаториці. Суть його полягає в тому, що виріб або об'єкт поділяють на групи основних конструктивних або інших ознак і заносять їх у морфологічну матрицю. Для кожної ознаки вносяться альтернативні, тобто можливі варіанти. Цей метод реалізує функцію педагогічної мотивації через усвідомлення можливості їхньої комбінації альтернатив між собою для отримання безлічі різних рішень.

Далі здійснимо загальну характеристику *методу проєктування інсталяцій* як засобу мотивації майбутніх вчителів трудового навчання та технологій до формування проєктно-технологічної компетентності. Інсталяція (англ. *Installation* – установка, розміщення, монтаж) – це форма сучасного мистецтва, що є просторовою композицією, створеною з різних готових матеріалів і форм (природних об'єктів, промислових і побутових предметів, фрагментів текстової та візуальної інформації), художнім цілим [4].

Головною метою інсталяції є створення в певному обсязі особливого художньо-смыслового простору, побудованого на неординарному поєднанні тривіальних речей, що виявляє в них нові смислові значення та чуттєві якості, приховані від буденного сприйняття.

Відмінною рисою тематичних інсталяцій є застосування будь-яких матеріалів. В інсталяції можуть бути використані як звичайні матеріали (дерево, метал, папір, камінь), так і абсолютно незвичайні: створення за допомогою високих технологій, використання перероблених матеріалів, частин цілого, обладнання і т. ін.

Тематичну інсталяцію можна охарактеризувати як символічну декорацію, створювану до події, у певний час та відповідно до тематики й символізму. Важливим є те, що тематична інсталяція – це не музейний

закритий експонат, і глядач не споглядає її з боку, а опиняється всередині неї, може взаємодіяти з нею.

Розкриття презентаційної сторони проектної діяльності у вигляді тематичних інсталяцій є важливим засобом активізації проектно-технологічної діяльності та дієвим стимулом у розвитку творчої ініціативи та пізнавальних інтересів майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

До другої групи методів мотивації активності здобувачів вищої освіти в процесі проектно-технологічної діяльності ми відносимо методи моделювання. За умов діяльності з моделювання здобувачі вищої освіти можуть брати активну участь у створенні прототипів ретроспективних, сучасних об'єктів і процесів, а також створювати прогностичні зразки об'єктів майбутнього.

Методи моделювання почали використовуватися людством, коли ще невідомою були теорія подібності та й узагалі будь-які фізичні теорії. На моделях вивіряли свої плани будівельники храмів, фортець Стародавнього Єгипту, водогонів Римської імперії.

Сутність методів моделювання полягає в штучному створенні об'єктів, які за певними ознаками подібні до тих, що є предметом вивчення або практичного інтересу. Моделюванням називають також створення зразків або пробних екземплярів із серії виробів як еталон, за яким можуть порівнюватися інші моделі певного виду.

У всіх цих випадках із поняттям моделювання пов'язаний загальний сенс, який виступає в поняттях схожості, подібності, відтворення. На наш погляд, саме ця обставина є підставою для назви в науці та різних галузях знань терміном моделювання поняття, яке відбиває певний метод пізнання дійсності.

Як метод дослідження та експериментування моделювання знаходить широке застосування у всіх галузях науки, техніки та суспільного життя. Методи моделювання, які застосовуються для мотивації проектно-технологічної діяльності майбутніх учителів трудового навчання та технологій, ми поділяємо на три типи.

Перший тип – *метод геометричного моделювання*, спрямований на створення уявлення про зовнішність прототипу, який здебільшого призначений для демонстраційних цілей, відбиваючи форму, принцип дії, взаєморозміщення частин, компоновку об'єкта (макети машин, будівель як форми об'ємного проектування, наочні посібники). Геометричне моделювання широко застосовується в професійній підготовці під час ознайомлення майбутніх учителів трудового навчання та технологій із різновидами виробництва, побачити які безпосередньо не завжди є можливим.

Одним із популярних видів пізнавально-перетворювальної діяльності здобувачів вищої освіти, який полягає в моделюванні уявних об'єктів, є модельно-макетний метод. Наприклад, під час вивчення дизайну інтер'єру здобувачі вищої освіти на просторово-подібних макетах завчасно відпрацьовують конструкції житлових та громадських приміщень, їхнє планування, розміщення меблів, побутового обладнання [9].

Другий тип методів моделювання – це *фізично-подібне моделювання*, яке має для сучасної науки і техніки значно більше значення, ніж просторово-

подібне моделювання. Його метою є відтворення динаміки процесів, їхніх величин та параметрів, різновидів залежностей і закономірних зв'язків, які відбуваються в модельованих прототипах. Основою фізичного моделювання виступає фізична подібність моделі і прототипу, яка припускає однаковість або схожість їхньої фізичної природи та тотожність природничих законів, змінюючи тільки просторові та часові параметри їхнього протікання.

Моделювання цього типу часто називають «методом аналогій», який не пускає абсолютної тотожності фізичної природи процесів, які відбуваються в прототипі і моделі.

Третій тип методів моделювання – це *функціонально-подібне моделювання*, яке ще має назву математичного або кібернетичного моделювання. У технічній творчості цей тип моделювання використовується під час розробки роботизованих пристроїв, які, не маючи однакою з прототипом фізичну природу, імітують поведінку живих істот та «здатні» реагувати на зовнішні подразнення, моделюючи, наприклад, органи слуху, зору, запам'ятовування.

Методи функціонально-подібного моделювання, спрямовані на імітацію на механічній, електричній або електронній основі функції поведінки живих істот, називають ще біонічним або кібернетичним моделюванням, а термін «функціональне моделювання» більш узагальнено відбиває сутність цих методів моделювання.

Зміст розробки та застосування засобів проектно-технологічної діяльності під час вивчення професійно-орієнтованих дисциплін ми відносимо до третьої групи способів мотивації проектно-технологічної активності здобувачів вищої освіти.

Сучасні новітні технології розвивають засоби навчання, і вчителі трудового навчання та технології є однією з ланок цього розвитку, адже зацікавленість, яку можна виховати у здобувачів вищої освіти, поведе їх учнів на вершину успіху в сфері проектування і моделювання. Так, проектно-технологічна діяльність засобами загальнодоступних застосунків операційної системи Android є ефективною для розвитку творчих проєктів при вивченні професійно-орієнтованих дисциплін. Наприклад, використання застосунків при виконанні завдань з проектування одягу допомагає формуванню вмінь у здобувачів вищої освіти щодо створення власного індивідуального стилю в одязі.

Розглянемо алгоритми використання застосунків для операційної системи Android як засобу мотивації виконання здобувачами вищої освіти завдань із елементами проектування за темою навчання «Мій власний стиль» під час вивчення конструювання одягу.

Так, у процесі вивчення теми, для закріплення набутих знань і вмінь, здобувачам вищої освіти необхідно перейти до етапу зображення стилів, моделей одягу та їх ескізів. На цьому етапі пропонується скористатися застосунками, які дозволяють підібрати стиль одягу, приміряти віртуально або знайти своє ідеальне поєднання кольорів.

Застосунок «Outfit Mind» дає можливість по-новому поглянути й оцінити власний гардероб. Користувачеві необхідно лише завантажити на андроїд

застосунок, фотографії всіх своїх речей і оригінальними способами зміксувати їх між собою. Програма автоматично розміщує фотографії за потрібними категоріями. При додаванні кожного предмета одягу слід вибирати найбільш точну категорію, щоб уникнути поєднань видів одягу різного функціонального призначення. Перед вибором опції «Одягни мене» необхідно зазначити категорії, в яких слід шукати стильні для себе образи.

Функціонал програми «Smart Closet – Fashion Style» дозволяє створювати щоденні «розумні» варіанти вбрання. Надається можливість вибрати предмети одягу з численних торгових марок, просто додавши їх до власної віртуальної «шафи». Найбільш вдалі луки можна зберегти і поділитися ними з іншими в різних соціальних мережах.

Розглянуті застосунки встановлюються через «Play Маркет» на смартфоні чи планшеті. Для добору власного стилю здобувачу вищої освіти, перш за все, необхідно заповнити «картку даних особистості» за такою формою: стать; вік; зріст; тип фігури; колір очей; колір волосся.

Після підбору в застосунках найбільш вдалих луків (у відповідності до картки даних особистості) здобувачі вищої освіти виконують скріншоти зображень.

Для складання «матриці стилю» (табл. 1) скріншоти потрібно передати на персональний комп'ютер чи ноутбук. Для цього існує декілька способів: відправити через поштову скриньку, передати через USB кабель або через соціальні мережі.

Таблиця 1

Матриця стилю

Складова стилю	Обґрунтування	Зображення
Колірна гама		
Одяг		
Взуття		
Головний убір		
... і т.д. (на власний розсуд)		

Мотивації проектно-технологічної активності майбутніх учителів трудового навчання та технологій у процесі навчання проектуванню і моделюванню сприяє використання прогресивних засобів самостійної роботи з системами автоматизованого проектування (САПР). Високотехнологічні САПР забезпечують не тільки виконання креслярської документації, а й дають можливість автоматизувати проектно-конструкторські і технологічні роботи, використовувати бібліотеки типових елементів, матеріалів, технологічного оснащення тощо. Сучасні вчителі трудового навчання та технологій повинні володіти прийомом роботи з інформаційно-комп'ютерними технологіями проектування виробів із конструкційних матеріалів, ставити завдання з проектування і моделювання, знаходити шляхи вирішення цих завдань, застосовувати прогресивні методи для проектування і технології обробки виробів.

Практика використання САПР у навчанні проектування і моделювання виробів мотивує здобувачів вищої освіти тим, що витрати часу на освоєння ними інструментальних можливостей, необхідних для виконання

індивідуальних проектних завдань, незначні і повністю компенсуються тим, що доопрацювання і виправлення помилок в електронних конструкціях виробу вимагає істотно меншого часу, ніж у паперових.

Використання САПР має ряд значних переваг перед процесом ручної праці. У першу чергу, це помітне збільшення продуктивності праці. Залежно від виду програмного забезпечення та поставленого завдання створені за допомогою конструкторських програм графічні зображення (креслення, викрійки) можна роздрукувати на звичайному принтері або професійному плотері. Цифровий макет зберігається в пам'яті комп'ютера, що дозволяє формувати власну віртуальну бібліотеку моделей.

Виходячи з досвіду ХХІ століття, кожні кілька десятиліть з'являються нові навички і знання, необхідні для повсякденного використання. Зараз такою навичкою стає один із найцікавіших напрямків розвитку сучасних технологій – 3D-друк. 3D друк – це автоматичне створення об'ємного фізичного предмета з використанням тривимірної комп'ютерної моделі.

Сфера сучасної проектно-технологічної освіти, наслідуючи тенденції інноваційних технологій, переживає період відходу від старої школи. Цей перехід спрямований, у першу чергу, на розвиток творчих і винахідницьких здібностей. 3D-принтер дає здобувачам вищої освіти можливість на заняттях з основ проектування і моделювання розробляти дизайн предметів, які неможливо зробити навіть за допомогою 4-осьових фрезерних верстатів.

Для кращого засвоєння навчального матеріалу з проектування і моделювання можна підвищити мотивацію здобувачів вищої освіти, зробивши груповий проект. У результаті студенти навчаються не тільки моделюванню, створенню конструкцій і підготовці макета до друку. У проекті також мотивується робота однією командою. Кожен учасник усвідомлює важливість виконання своєї частини завдання, від якої залежить доля всього проекту.

Висновки. Поліпшення процесу навчання проектуванню методичними матеріалами, розробленими на основі творчих методів проектування, для вдосконалення творчої самостійності здобувачів вищої освіти, є перспективним напрямком розвитку сучасного проектно-технологічного навчання та складником оновлення робочих програм професійно-орієнтованих дисциплін. Такі програми мають містити спеціальні завдання, мета яких – сприяти активізації творчих здібностей, опис творчого процесу, обґрунтування засобів технологій навчання для різних видів діяльності. Крім того, чим більше в курсі дисципліни представлено матеріалу для розвитку практичної творчості, тим імовірніше позитивне самовизначення в процесі формування проектно-технологічної компетентності й отримання креативного продукту.

На сьогодні назріває необхідність у створенні спеціальних навчальних кабінетів, навіть, можна сказати, лабораторій основ проектування і моделювання, де здобувачі вищої освіти можуть освоювати сучасне обладнання, вчитися його використовувати в своїй професійно-педагогічній діяльності, розуміти, де потрібно застосовувати автоматизацію, а де простіше зробити традиційним ручним способом.

Література

1. Альтшуллер Г. С. Творчество как точная наука. Педрозаводск : Скандинавия, 2004. 208 с.
2. Ковальчук В. Ю. Вибір методів педагогічного стимулювання учіння студентів в умовах модульної організації навчання (на матеріалі викладання природничих дисциплін в педагогічних вузах) : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1994. 21 с.
3. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 639 с.
4. Лементар С. Ю., Бобко Є. М., Вересоцький Ю. І. Технічний дизайн : конспект лекцій для студ. напряму підготовки 6.050503 «Машинобудування» ден. форми навчання. Київ : НУХТ, 2014. 71 с.
5. Морфологічна комбінаторика. *Енциклопедія по машинобудуванню XXL*. URL: <http://mash-xxl.info/info/704296/> (дата звернення: 18.05.2022)
6. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ : АСК, 2002. 255 с.
7. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : колективна монографія / В. Андрущенко та ін.; за заг. ред. В. Андрущенко, В. Лугового. Київ : Педагогічна думка, 2008. 256 с.
8. Підласий П. І. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. Харків : Основа, 2010. 360 с.
9. Савенко І. В. Зміст і методика профільного навчання старшокласників основам графічного дизайну : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Полтава : Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка, 2009. 257 с.
10. Терещук А. І., Коберник О. М. Методика проектного навчання на уроках технічної творчості в 5 класі. Умань : УДПУ, 2006. 102 с.
11. Цина А. Ю. Особистісна орієнтована професійна підготовка майбутніх учителів технологій: теоретико-методичний аспект : монографія. Полтава : ПНПУ, 2011. 326 с.
12. Allport G. W. Pattern and growth in personality. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1961. 123 p.

References

1. Altshuller, H. S. (2004). *Tvorchestvo kak tochnaia nauka* [Creativity as an exact science]. Pedrozavodsk : Skandynavyya. [in Ukraine]
2. Kovalchuk, V. Yu. (1994). *Vybir metodiv pedahohichnoho stymuliuvannia uchinnia studentiv v umovakh modulnoi orhanizatsii navchannia (na materialy vykladannia pryrodnychyykh dystsyplin v pedahohichnykh vuzakh)* [The choice of methods of pedagogical stimulation of students' learning in the conditions of modular organization of education (on the material of teaching natural sciences in pedagogical universities)] : avtoref. dys. ... kand. ped. Nauk : 13.00.01. Kyiv. [in Ukraine]
3. Kupalova, H. I. (2008). *Teoriia ekonomichnoho analizu* [Theory of economic analysis] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Znannia. [in Ukraine]
4. Lementar, S. Yu., Bobko, Ye.M., Veresotskyi, Yu. I. (2014). *Tekhnichnyi dyzain* [Technical design]: konspekt lektsii dlia stud. napriamu pidhotovky 6.050503 «Mashynobuduvannia» den. formy navchannia. Kyiv : NUKhT, 44–47. [in Ukraine]
5. *Morfolohichna kombinatoryka* [Technical design]. Entsyklopediia po mashynobuduvanniu XXL – Encyclopedia of Mechanical Engineering XXL. URL: <http://mash-xxl.info/info/704296/> (data zvernennia: 18.05.2022) [in Ukraine]
6. *Osvitni tekhnolohii* (2002) [Educational technologies] : navch.-metod. posib. / O. M. Piekhota ta in. ; za zah. red. O. M. Piekhoty. Kyiv : ASK. [in Ukraine]
7. *Osobstisno oriientovani tekhnolohii navchannia i vykhovannia u vyshchykh*

navchalnykh zakladakh (2008) [Personally oriented technologies of teaching and education in higher educational institutions] : kolektyvna monohrafiia / V. Andrushchenko ta in. ; za zah red. V. Andrushchenka, V. Luhovoho. Kyiv : Pedahohichna dumka. [in Ukraine]

8. Pidlasyi, P. I. (2010). *Produktyvnyi pedahoh. Nastilna knyha vchytelia* [Productive teacher. Teacher's desk book]. Kharkiv : Osnova. [in Ukraine]

9. Savenko, I. V. (2009). *Zmist i metodyka profilnoho navchannia starshoklasnykiv osnovam hrafichnoho dyzainu* [Content and methods of specialized training of high school students in the basics of graphic design] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02. Poltava : Poltav. derzh. ped. un-t im. V. H. Korolenka. [in Ukraine]

10. Tereshchuk, A. I., Kobernyk, O. M. (2006). *Metodyka proektnoho navchannia na urokakh tekhnichnoi tvorchosti v 5 klasi* [Methods of project teaching in the lessons of technical creativity in the 5th grade]. Uman : UDPU. [in Ukraine]

11. Tsyna, A. Yu. (2011). *Osobystisna orientovana profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv tekhnologii: teoretyko-metodychnyi aspekt* [Personality-oriented professional training of future technology teachers]: monohrafiia. Poltava : PNP. [in Ukraine]

12. Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York : Holt, Rinehart end Winston. [in English]

АНОТАЦІЯ

У статті з метою мотивації активності здобувачів вищої освіти до проектно-технологічної діяльності обґрунтовані три групи способів мотивації такого виду. До першої групи віднесені методи проектування, які впливають на активну пізнавальну діяльність, сприяють вияву самореалізації здобувачів вищої освіти. Сюди віднесені творчі методи проектування (теорія рішення винахідницьких задач, клаузура творчого змісту). З метою мотивації майбутніх вчителів трудового навчання та технологій до формування проектно-технологічної компетентності визначені ефективні евристичні методи проектування, що базуються на методах аналогії, асоціації, фокальних об'єктів, біонічний метод, метод інверсії, «мозкової атаки», морфологічно-комбінаторних матрицях, інверсії та методи проектування інсталяцій. До другої групи способів мотивації активності здобувачів вищої освіти в процесі проектно-технологічної діяльності віднесено три методи моделювання: метод геометричного моделювання, спрямований на створення уявлення про зовнішність з прототипом фізичної природи, імітують поведінку живих істот та «здатні» реагувати на зовнішні подразнення, за яким відтворюється динаміка процесів, їхні величини та параметри, різновиди залежностей і закономірні зв'язки, які відбуваються в модельованих прототипах; функціонально-подібне моделювання, яке використовується під час розробки роботизованих пристроїв, які, не маючи однакової з прототипом фізичної природи, імітують поведінку живих істот та «здатні» реагувати на зовнішні подразнення. До третьої групи способів мотивації проектно-технологічної активності здобувачів вищої освіти віднесені засоби проектно-технологічної діяльності для вивчення професійно-орієнтованих дисциплін: застосунок для операційної системи Android; системи автоматизованого проектування (САПР); застосування засобів 3D-технологій.

Визначено, що для кращого засвоєння навчального матеріалу з проектування і моделювання, зокрема мотивації здобувачів вищої освіти, можна зробити груповий проект, у результаті чого вони навчатися не тільки моделюванню, а й створенню конструкцій і підготовки макета до друку.

Ключові слова: проектування, моделювання, проектно-технологічна компетентність, учитель трудового навчання та технологій, методи проектування, методи моделювання.

УДК 376.056.364:37.016:[003-028.31]
DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-305-311

CORRECTION OF LEXICAL SKILLS IN JUNIOR SCHOOLCHILDREN WITH SPEECH DISORDERS IN READING LESSONS IN INCLUSION

КОРЕКЦІЯ ЛЕКСИЧНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Oľha OLEFIR,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

olga.olefir@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-9299-7212>

Poltava National Pedagogical
University by V.G. Korolenko,

✉ 2, Ostrohradskyi street,
Poltava, 36000

Ольга ОЛЕФІР,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Полтавський національний
педагогічний університет
ім. В. Г. Короленка,

✉ вул. Остроградського, 2,
м. Полтава, 36000

Original manuscript received: May 24, 2022
Revised manuscript accepted: June 14, 2022

ABSTRACT

The methodological bases of correction of lexical component of speech of junior schoolchildren with severe speech disorders at reading lessons are considered in the article, the maintenance of the developed experimental technique is substantiated. The principles, directions, tasks of correction of lexical skills and abilities of junior schoolchildren are determined. The author analyzes the operations and stages of formation of reading skills in junior high school students. It is determined that lexical work is carried out at different stages of work with the text. The directions of correctional-preventive and developmental process aimed at improving lexical-semantic skills in junior schoolchildren in the conditions of inclusion are revealed, namely: formation of understanding and use of different meanings of words, formation of lexical system and organization of semantic fields, formation of understanding of lexical and lexico-stylistic means and methods of expressing the content of works of art.

The author identifies and characterizes the tasks of lexical and semantic work that are implemented in reading lessons in primary school. It is established that the implementation of the outlined tasks is impossible without taking into account psychophysiological (taking into account the structure of the defect, use as a support for learning compensatory capabilities and structures of speech activity) and psychological and pedagogical (clarity, accessibility, consistency, systematicity, individual approach, corrective orientation of teaching and education) principles. Theoretical provisions that were the basis of the method of correction of the lexical side of speech in children of primary school age with severe speech disorders are revealed. The requirements for the selection of speech material for the correction of lexical and semantic skills in primary school children with severe speech disorders in the conditions of inclusion, namely its compliance with the program requirements of the section «Reading» in younger students with severe speech disorders, the presence of tokens in the area of actual or immediate development of the child, taking into account the availability, interests, main activities. It is noted that improving the effectiveness of remedial education of students of a certain category is impossible without taking into account age,

level of intellectual development, students' ability to acquire knowledge, the ability to combine observation with their own experience.

Key words: *lexical abilities, lexical constituent, are junior schoolboys, heavy violations of broadcasting, correction.*

Вступ. Успішне формування комунікативно-мовленнєвої діяльності в молодших школярів із ТПМ та засвоєння ними шкільної програми з української мови передбачає достатній рівень розвитку лексичної складової мовленнєвої діяльності, зокрема сформованість лексико-семантичних умінь та навичок..

Методи та методики дослідження. Аналіз результатів діагностичного етапу експериментального навчання дозволив нам констатувати, що в учнів молодшого шкільного віку із ТПМ спостерігається недостатня сформованість лексичних умінь та навичок, що проявляється в неповному розумінні та використанні різних значень слів, які позначають предмети, дії, ознаки, вжиті в прямому узагальнюючому, абстрактному та переносному значеннях; недостатній сформованості лексичної системності та структурності семантичних полів, що проявляється в обмеженому оперуванні явищами синонімії, антонімії, полісемії; неповному розумінні лексичних та лексико-стилістичних засобів та прийомів увиразнення змісту художніх творів, що обумовлює труднощі визначення та пояснення епітетів, метафор та порівнянь.

Аналіз навчальних програм з української мови для дітей із ТПМ засвідчив, що уроки читання відіграють важливу роль у формуванні лексикологічних умінь. Читання як навчальний предмет є невід'ємним складником освітньої галузі «Мова і література» і має на меті підготовку учнів молодших класів до самостійного опанування знань з різних шкільних предметів шляхом отримання інформації з літературних джерел під час навчання у середніх і старших класах.

Результати та дискусії. Як відзначено в Державному стандарті спеціальної освіти, спеціальних програмах, метою читання як навчального предмета в початкових класах є формування в учнів навичок читання як першооснови читацької культури, емоційно-оцінного ставлення до змісту прочитаного, формування особистості дитини, корекції особливостей її розвитку засобами художнього слова. Водночас читання є унікальним засобом опанування інших навчальних предметів і пізнання навколишньої дійсності [2].

Г. Коваль, Л. Іванова, Т. Суржук визнають читання як один із головних компонентів формування мовленнєвої діяльності школярів (слухання, говоріння, читання і письмо), що забезпечує розвиток у дітей комунікативних умінь та навичок [4].

Мовленнєва діяльність не може бути повноцінною без оволодіння навичкою читання. Саме формування навички правильного, виразного, свідомого та швидкого читання є основним завданням уроків читання. У період опанування психофізіологічних механізмів читання у внутрішньому плані дитини відбувається складна діяльність мовно-рухового, мовно-слухового, зорового і рухового аналізаторів, поступово формуються тимчасові зв'язки, на яких ґрунтуються відповідні динамічні стереотипи, а саме відбувається формування навички читання [1]. Повноцінна навичка включає два складники: якісну

(опанування технічною стороною читання) і змістовну (розуміння прочитаного). Ці дві сторони навички взаємодіють і є взаємопов'язаним процесом. Цим пояснюється встановлена закономірність про те, що чим швидше сформується повноцінна навичка читання, тим успішніше учні оволодіватимуть навчальною лексикою та в цілому програмовим матеріалом.

Сучасні уявлення про читання як один з видів писемного мовлення спираються на фундаментальні дослідження П. Анохіна, Л. Виготського, О. Лурії, Л. Цветкової, О. Корнева, Т. Єгорова та ін., які розглядають його як складний, інтегрований, динамічний процес з багаторівневою структурою. Встановлено, що навичка читання формується завдяки сформованості трьох операцій.

Першою операцією читання є впізнавання, розрізнення літер та їх співвіднесення з відповідними звуками. Оволодіння звуко-буквеними позначеннями відбувається впродовж добукварного та букварного періодів навчання грамоти.

Друга операція читання – злиття звуків у склади та слова, тобто звуковий синтез, завдяки якому відбувається прочитування слова.

Третя операція читання – співвіднесення звукового образу слова з його лексичним значенням, тобто розуміння прочитаного. Тому основним завданням уроків читання є формування навички усвідомленого читання, розуміння значення і змісту прочитаного (О. Корнев) [1]. Важливість формування навички усвідомленого читання К. Ушинський доводив словами: «Читати – це ще нічого не значить. Що читати і як розуміти прочитане – ось найголовніше» [4].

Виділяють такі етапи формування навички читання: 1) оволодіння звуко-буквеними позначеннями; 2) поскладове читання; 3) становлення синтетичних прийомів читання; 4) синтетичне читання.

Кожен із етапів характеризується своєрідністю, якісними особливостями, певною психологічною структурою, своїми труднощами та завданнями, а також прийомами оволодіння (Т. Єгоров) [1].

На перших двох етапах основна увага дитини спрямовується на технічну сторону читання, тобто на процес прочитування слів, речень, тексту. Процес розуміння тексту ще значно відстає в часі від процесу зорового сприймання матеріалу, йде за ним. Основні труднощі полягають у синтезі складів у слова, особливо під час читання складних за будовою слів, а також у встановленні граматичних зв'язків між словами в реченні.

На третьому та четвертому етапах на перший план виступає розуміння прочитаного. Основними є способи читання цілими словами та словосполученнями. Технічна сторона читання вже не утруднює читача. Однак, незважаючи на це, існують певні труднощі, пов'язані з використанням під час читання смислової здогадки. Діти замінюють слова, закінчення у словах, що призводить до частих регресій, повернення до раніше прочитаного з метою виправлення помилок, уточнення змісту прочитаного або контролю. Темп читання на цих етапах зростає. На останніх етапах формування навички читання ще є труднощі синтезу слів у речення, а речень – у текст. Зміст тексту стає зрозумілим лише тоді, коли діти знають семантику кожного слова в

реченні, причинно-наслідкові зв'язки між словами у реченні та ті, що існують між реченнями в тексті. Отже, розуміння прочитаного залежить від рівня розвитку лексико-граматичної сторони мовлення та інтелектуального розвитку дитини.

Проблемі формування в учнів навички свідомого читання, а саме формування в них прийомів розуміння прочитаного та вміння використовувати зрозуміле в комунікативній діяльності належне місце відводиться в наукових працях Г. Чистякової, О. Копиленко, І. Скрипник, Л. Долбаєва, Ю. Корнілова. Вивчення підходів психологів та дидактів до проблеми розуміння змісту прочитаного та визначення умов, завдяки яким забезпечується підвищення його ефективності, дало нам змогу усвідомити, що поняття «розуміння прочитаного» може існувати в широкому та вузькому значенні. Розуміння в широкому значенні – це встановлення суттєвих зв'язків та відношень між предметами об'єктивної дійсності за допомогою знань. З цієї точки зору розуміння полягає у точному сприйнятті та усвідомленні змісту цілого тексту та подій, що зображені в ньому. Розуміння у вузькому значенні – це опосередковане відображення суттєвих властивостей та зв'язків між предметами та явищами. З цієї точки зору, розуміння полягає в сприйнятті та розумінні семантики окремих слів, словосполучень та речень. Саме тому формування в учнів молодших класів читацьких умінь нерозривно пов'язане зі словниковою роботою. Головною ж умовою вирішення цих завдань є достатній рівень розвитку активного та пасивного лексичного запасу учнів.

Аналіз уроків читання надав нам змоги встановити, що лексична робота проводиться на різних етапах роботи з текстом: на етапі підготовки до читання нового тексту; під час первинного читання; під час аналізу фактичного змісту тексту та обговорення змісту прочитаного (головних героїв, подій, зображених у тексті); на етапі закріплення матеріалу.

Метою першого підготовчого (пропедевтичного) етапу є запобігання труднощів розуміння прочитаного шляхом пояснення значень незнайомих слів.

На другому етапі під час читання тексту уточнюється розуміння значення слів шляхом введення його в речення з тексту.

На третьому етапі відпрацьовується вміння вживати незнайомі слова у зв'язному мовленні. Разом із цим визначається мораль та головна думка тексту.

На етапі закріплення матеріалу повторюються найбільш важкі слова, що вводяться у склад речення.

Використання текстів різних жанрів на уроках читання значно розширює можливості збагачення та розвитку словникового запасу, а також формування повноцінної свідомої навички читання в учнів початкових класів.

Читання виступає одним із основних інструментів удосконалення мовленнєвої діяльності, яка пропонує великі можливості для всебічного розвитку учнів, має велике загально-виховне значення.

Для дітей із ТПМ проблема оволодіння процесом читання набуває особливої актуальності. Зважаючи на те, що корекційне навчання учнів із ТПМ нині проводиться без достатнього врахування сучасних вимог щодо формування лексичного складника мовленнєвої діяльності, виникає

необхідність у розробленні нового змісту та методики корекційно-попереджувального навчання, спрямованого на формування і розвиток лексичних умінь та навичок в учнів молодших класів на практичному рівні.

У розробці методики корекції лексичної сторони мовлення ми спиралися на науково-методичне трактування цих проблем, представлене в працях Л. Виготського, О. Запорожець, Р. Лалаєвої, Р. Левіної, О. Леонтьєва, О. Лурії, О.Ревуцької, Є. Соботович, В.Тарасун, Т. Ушакової, М. Шеремет та ін. [3].

Мета формувального етапу дослідження полягала в обґрунтуванні й розробці змісту експериментального навчання та апробації його на уроках читання. Під час розробки змісту експериментальної методики ми спиралися на те, що збагачення словника молодших школярів – це не стільки кількісне збільшення або розширення мовленнєвого запасу учнів, скільки якісне удосконалення його змістовної сторони, системи лексичних значень.

В основу розробленої методики було покладено наступні **принципи**: 1. Психофізіологічні: врахування структури дефекту, використання в якості опори для навчання компенсаторних можливостей та структур мовленнєвої діяльності. 2. Психолого-педагогічні: наочності, доступності, послідовності, систематичності, індивідуального підходу, корекційної спрямованості навчання та виховання.

Запропонована нами корекційна методика розрахована на учнів молодшого шкільного віку із ТПМ. У ході проведення корекційної роботи передбачалося вирішити такі **завдання**: проаналізувати основні науково-теоретичні підходи до визначеної проблеми; розробити зміст і методику корекційного навчання, спрямованого на формування лексичної сторони мовлення з урахуванням особливостей мовленнєвих перспектив учнів із ТПМ та можливостей використання методичної структури уроків читання; провести корекційно-розвивальне навчання в рамках уроків читання й визначити його ефективність.

У основу розробленої методики корекції лексичної сторони мовлення у дітей молодшого шкільного віку із ТПМ покладено наступні **теоретичні положення**: про мову як багатофункціональну і багаторівневу знакову систему; про тісний взаємозв'язок ліній розвитку лексичної сторони мовлення та когнітивних процесів; про структуру мовленнєвого дефекту в учнів із ТПМ та його вплив на формування лексичної системи; про онтогенез лексичного становлення в період дошкільного та молодшого шкільного віку та різних чинників (біологічних, психологічних, соціальних), що визначають його хід; про семантичну структуру слова; про сучасні методи корекційного, попереджувального та розвивального впливу на формування лексичної сторони мовлення.

Звичайно, всі ці положення тісно пов'язані між собою, і важливу роль відіграє цілісність і системність корекційно-розвивальної роботи.

На основі зазначених положень корекційно-попереджувальне та розвивальне навчання, спрямоване на формування лексико-семантичних знань, умінь та навичок молодших школярів із ТПМ, здійснювалося за наступними **напрямами**:

I. Формування розуміння та використання різних значень слів, що позначають предмети, дії, ознаки, вжиті в узагальнюючому, абстрактному, прямому та переносному значеннях.

II. Формування лексичної системності та організації семантичних полів на основі використання матеріалу творів підручників «Читанка» для учнів 2-3 класів.

III. Формування розуміння лексичних та лексико-стилістичних засобів та прийомів вираження змісту художніх творів.

Під час розробки методики нами було використано психолінгвістичну модель мовленнєвої діяльності; психолінгвістичну періодизацію мовленнєвого розвитку дошкільників та молодших школярів; модель засвоєння лексичної системи мови; адаптовані методики корекційно-розвивального та попереджувального навчання з розвитку різних сторін мовлення дітей із системними мовленнєвими вадами. При цьому цілий ряд змістовних ліній корекційного навчання з розвитку лексичної сторони мовлення та їхня методична реалізація розроблені та апробовані нами вперше.

Слід зазначити, що у процесі підбору мовленнєвого матеріалу враховувалися: його відповідність до програмових вимог з розділу «Читання» у молодших школярів із ТПМ; наявність лексем у зоні актуального або найближчого розвитку дитини з урахуванням доступності, інтересів, головних видів діяльності тощо. Це дозволяло максимально брати до уваги як можливості кожної дитини, так і її комунікативні вимоги.

Підвищення ефективності корекційного навчання учнів визначеної категорії неможливе без урахування віку, рівня інтелектуального розвитку та здатності учнів до засвоєння знань, умінь і навичок. Важливо під час корекційного навчання поєднувати матеріали спостереження і власного досвіду школярів із дидактичними вправами, які допомагають учневі зрозуміти семантичний зміст слів зі всіма відтінками його значень та підготуватися до правильного їх використання у побудові власного висловлювання.

Література

1. Логопедія. Підручник / [за ред. М. К. Шеремет]. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.
2. Програми загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення 2-4 класи. Українська мова. Київ : Богдана, 2006. 154 с.
3. Собонович Є. Формування семантичної структури слова у дітей з вадами мовленнєвого розвитку. *Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць*: Вип. 2. Київ : Актуальна освіта, 2005. С. 3-7.
4. Суржук Т. Б., Коваль Г. П., Іванова Л. І. Методика читання : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2008. 280 с.
5. Шевченко М. В. Формування знань та умінь з рідної мови у молодших школярів із загальним недорозвитком мовлення : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 1996. 24 с.

References

1. Sheremet, M. K. (ed.) (2010). *Lohopediya. Pidruchnyk*. [Speech therapy. Textbook.]. Kyiv : Vydavnychyy Dim «Slovo». [in Ukrainian].

2. Prohramy zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv dlya ditey z tyazhkymy porushennyamy movlennya 2-4 klasy. Ukrayins'ka mova (2006). [Prohramy zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv dlya ditey z tyazhkymy porushennyamy movlennya 2-4 klasy. Ukrainian language]. Kyiv : Bohdana. [in Ukrainian].

3. Sobotovych, Ye. (2005). *Formuvannya semantichnoyi struktury slova u ditey z vadamy movlennyevoho rozvytku* [Formation of the semantic structure of the word in children with speech defects]. Teoriya i praktyka suchasnoyi lohopediyi : zbirnyk naukovykh prats' – Theory and practice of modern speech therapy : collection of scientific works, vyp. 2, 3–7. [in Ukrainian].

4. Surzhuk, T. B., Koval', H. P., Ivanova, L. I. (2008). *Metodyka chytannya: Navchal'nyy posibnyk* [Reading methods: a textbook]. Ternopil': Navchal'na knyha «Bohdan». [in Ukrainian].

5. Shevchenko, M. V. (1996). *Formuvannya znan' ta umin' z ridnoyi movy u molodshykh shkoliariv iz zahal'nym nedorozvytkom movlennya* [Formation of knowledge and skills in the native language in junior high school students with general speech underdevelopment]: avtoref. dys. kand. ped. nauk: 13.00.03. Kyiv. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються методологічні основи корекції лексичної складової мовлення молодших школярів із тяжкими мовленнєвими порушеннями на уроках читання, обґрунтовано зміст розробленої експериментальної методики. Визначено принципи, напрямки, завдання корекції лексичних умінь та навичок молодших школярів. Автором здійснено аналіз операцій та етапи формування навичок читання у молодших школярів. Визначено, що лексична робота проводиться на різних етапах роботи з текстом. Розкрито напрямки корекційно-попереджувального та розвивального процесу, спрямованого на вдосконалення лексико-семантичних умінь у молодших школярів в умовах інклюзії, а саме: формування розуміння та використання різних значень слів, формування лексичної системності та організації семантичних полів, формування розуміння лексичних та лексико-стилістичних засобів та прийомів вираження змісту художніх творів. Автором визначено та схарактеризовано завдання здійснення лексико-семантичної роботи, що реалізуються на уроках читання в початкових класах. Встановлено, що реалізація окреслених завдань неможлива без урахування психофізіологічних (врахування структури дефекту, використання в якості опори для навчання компенсаторних можливостей та структур мовленнєвої діяльності) та психолого-педагогічних (наочності, доступності, послідовності, систематичності, індивідуального підходу, корекційної спрямованості навчання та виховання) принципів. Розкрито теоретичні положення, що були покладені в основу методики корекції лексичної сторони мовлення у дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення. Схарактеризовано вимоги до підбору мовленнєвого матеріалу щодо корекції лексико-семантичних умінь у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзії, а саме його відповідність до програмових вимог з розділу «Читання» у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення, наявність лексем у зоні актуального або найближчого розвитку дитини з урахуванням доступності, інтересів, головних видів діяльності. Зазначено, що підвищення ефективності корекційного навчання учнів визначеної категорії неможливе без урахування віку, рівня інтелектуального розвитку, здатності учнів до засвоєння знань, умінь поєднувати спостереження з власним досвідом.

Ключові слова: лексичні умінь, лексична складова мовлення, молодші школярі, тяжкі порушення мовлення, корекція.

УДК 37.035.6

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-312-320

**THEORETICAL APPROACHES TO «PLACE-BASED EDUCATION»
IN FOREIGN PEDAGOGY**

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО «PLACE-BASED EDUCATION»
У ЗАРУБІЖНІЙ ПЕДАГОГІЦІ**

Viktoriia PEREVOZNIUK,
PhD in Pedagogy, Associated
Professor

viktoriaperevozniuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9225-3459>

Kremenchuk Mykhailo
Ostrohradskyi National University

Вікторія ПЕРЕВОЗНІЮК,
кандидат педагогічних наук,
доцент

*Кременчуцький національний
університет імені Михайла
Остроградського*

✉ 20, Pershotravneva Street,
Kremenchuk, 39600

✉ вул. Першотравнева, 20,
Кременчук, 39600

Original manuscript received: Janyuary 04, 2022

Revised manuscript accepted: May 14, 2022

ABSTRACT

The paper considers the Place-based education as an actual format of modern foreign education. Place-based education is based on strong and diverse (cultural, social, artistic, economic, environmental, etc.) connections with local community and area where students live. The relevance of the study is due to the importance of systematic understanding of Place-based education foreign practices. Abroad, such pedagogy is actively developing on a theoretical and practical level: there are scientific pedagogical schools in this area, as well as educational institutions, where education is organized on this basis. Analysis of scientific literature on the research topic shows the importance of Place-based education in foreign educational practices. At the same time, Ukrainian pedagogical science has not yet fully implemented this positive didactic experience. This determines the purpose of the study, which is to critically review the theoretical approaches of foreign scholars to the Place-based education. The research methodology contains general theoretical and special methods. Place-based education has significant potential in terms of giving students greater autonomy and greater opportunities, so that they could identify complex local and global problems and take responsibility for solving them. Foreign experience in implementing education on the basis of Place-based one is useful for the Ukrainian educational system in terms of European integration processes. The child-centred approach that underlies school education reform involves the personalization of learning, the transition to a competency model, the active use of project-based learning, and the strengthening of patriotic education. As Place-based education combines personalized, competency-based and project-based learning, as well as promotes national consciousness and patriotism, this educational format can be considered to be effective for modern Ukrainian education. We see the prospects for further research in the study of the possibilities of implementing the principles of Place-based education in the process of teaching Ukrainian literature.

Key words: *Place-based education, child-centred approach, personalized learning, project-based learning, competence learning, development of national consciousness.*

Вступ. Актуальним і популярним напрямом зарубіжної педагогіки є «Place-Based Education» (педагогіка місця), тобто освіта, яка базується на міцних і різноманітних (культурних, соціальних, мистецьких, економічних, екологічних тощо) зв'язках з місцевою спільнотою (громадою) і місцевістю (територією), де живуть учні.

Ефективність такого формату освіти доведена численними науковими дослідженнями, зокрема, емпіричними даними. Актуальність цього дослідження зумовлюється важливістю системного осмислення зарубіжних практик педагогіки місця.

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять праці засновників педагогіки місця Д. Грюневальда [3; 4; 5], Дж. Сміта [12; 13], Д. Собеля [14], С. Вейті [15]. Дослідники розкривають потенціал педагогіки місця для вивчення різних шкільних предметів: літератури [1; 2], природознавства [6], суспільствознавства [17], осмислюють його роль у формуванні національної ідентичності і збереженні традицій [7; 9], відзначають значення для сталого розвитку регіону і країни [10] і налагодження частково втрачених зв'язків між поколіннями [8; 16].

Аналіз наукової літератури з теми дослідження показує значущість педагогіки місця у зарубіжних освітніх практиках. Водночас українська педагогічна наука поки ще не імплементувала повною мірою цей позитивний дидактичний досвід. Це зумовлює мету нашого дослідження, яка полягає у критичному огляді теоретичних підходів зарубіжних вчених до педагогіки місця. Мета дослідження реалізована в наступних завданнях: дослідити праці зарубіжних фундаторів педагогіки місця; визначити сутність цього різновиду освіти; розробити модель педагогіки місця; окреслити перспективи імплементації засад педагогіки місця в українську шкільну освіту.

Методи та методики дослідження. Реалізація мети дослідження та вирішення поставлених завдань зумовили використання загальнонаукових методів (аналізу і синтезу, індукції і дедукції, порівняння, аналогії, зіставлення, узагальнення) та описового методу для з'ясування стану вивченості проблеми, узагальнення та систематизації наукових положень зарубіжних теоретиків педагогіки місця.

Результати та дискусії. Активний розвиток педагогіки місця сьогодні є однією з провідних тенденцій реформування світової освіти. Така педагогіка є дієвою відповіддю на загрозливі виклики глобалізації, знищення традиційних культур, екологічної і духовної кризи. Стратегія локалізації освіти рекомендується для широкого кола закладів освіти і, передусім, загальної середньої школи.

Згідно з визначенням Д. Собеля, педагогіка місця – це процес використання місцевої громади та навколишнього середовища як відправної точки для викладання мовного мистецтва і літератури, математики, суспільствознавства, природознавства та інших предметів у межах

навчальної програми [14 : 7]. Вчений наполягає на тому, що аналіз практичного досвіду такого підходу до освіти свідчить про важливі результати, а саме: педагогіка місця сприяє підвищенню академічних досягнень, допомагає учням розвивати міцні зв'язки зі своєю громадою, посилює їх екологічну свідомість і значно підвищує відданість служінню як активному внеску громадян. Життєздатність громади та якість навколишнього середовища покращується завдяки активній участі місцевих мешканців, громадських організацій у житті школи [14 : 7].

Траєкторія освіти, орієнтованої на місцевість, розглядається науковцями у контексті відкритої, критичної, екологічної та науково-дослідницької освіти для відображення ключових перетинів і впливів.

Книга Д. Собеля «Освіта, орієнтована на місцевість: поєднання класних кімнат і спільнот» [14] ґрунтовно розкриває сутність, зміст, типологічні ознаки, місію і функції педагогіки місця. Вчений розглядає її як реконцептуалізацію екологічного руху з метою сприяння інклюзивному розумінню як природного, так і штучного середовища. Д. Собель спирається на дослідження вчених-екологів, щоб підкреслити, яким чином актуалізація екологічних та соціальних відносин сприяє академічним досягненням у школах. Роблячи це, вчений визначає педагогіку місця як засіб об'єднання інноваційних освітніх практик шляхом локалізації освіти: «об'єднати всі ці напрямки разом у загальну структуру для переосмислення навчального плану та редизайну школи, спрямованих на поглиблення зв'язку учнів з їхніми спільнотами таким чином, щоб ці громади створювали кращі місця для життя» [14 : 21].

Педагогіка місця розглядається у зарубіжній дидактиці як інноваційний напрям для розв'язання проблем, з якими стикаються фахівці з педагогічної освіти. Те, як навколишнє середовище, досвід і мова концептуалізуються у літературі педагогіки місця, підкреслює роль людини у культурних, соціальних і екологічних проблемах, контекстуалізує роль людського досвіду в освіті та акцентує винятковий вплив мови на спільне розуміння місця [1].

Включення як природного, так і антропогенного середовища у педагогіку місця є стратегією зосередження на постійній потребі вирішувати культурні та соціальні проблеми, переплетені з екологічними проблемами. Підвищена увага до практик неформальної освіти, критичної педагогіки та освіти на основі досвіду дає підстави виділити педагогіку місця як локалізований підхід до прогресивних форм освіти [9 : 476].

В екологічній освіті об'єктивне наукове розуміння знання та реальності контрастує із соціальним конструктивістським, заснованим на дослідженнях, інтегрованих з педагогікою місця. Тому, на думку вчених, педагогіка місця має виходити за межі дослідження біофізичного середовища, щоб охопити психологічні, соціокультурні, політичні та економічні чинники, щоб інтегрувати відчуття і розуміння конкретного місця з реальними проблемами [3 : 97].

Вплив критичної педагогіки Д. Грюневальда [4] допоміг проілюструвати, що мета та структура шкільного навчання іноді

підтримує антиекологічні норми; соціально-критичним і політичним цілям екологічної освіти протиставляється некритична роль шкільного навчання у підтримці нинішнього соціального порядку. Конфлікт між формальним навчанням у школі та критичними підходами до соціальних та екологічних проблем, представлених у літературі педагогіки місця, хоча й не є дихотомічним, вимагає оновленої дискусії, щоб узгодити прогресивні інтереси в школах. Для цього, як стверджують Г. Сміт і Д. Собель [12 : 58], освітяни повинні скоригувати цілі екологічної освіти у напрямку вирішення проблем у місцевому контексті.

У студії, присвяченій історії виникнення педагогіки місця, Г. Сміт зазначає, що цей підхід, зосереджений на імплементації до навчальної програми місцевих знань, навичок та питань, передбачає зусилля, спрямовані на відновлення досвіду навчання, який колись був основою акультурації та соціалізації дітей до винаходу формальних шкіл [13].

До утвердження формальної освіти переважна більшість дітей навчалася в контексті своїх сімей, районів і спільнот, коли вони дивилися, слухали та наслідували дорослих, досліджували природний і створений людьми світ і взаємодіяли один з одним. Хоча цей підхід значно зменшився із зростанням індустріалізації та стандартизації у XX столітті, він знову стає перспективним підходом, «щоб допомогти учням знайти ціль і розвинути знання, навички та схильності, щоб процвітати як дорослі» [13]. Вчений наполягає на тому, що специфічні місцеві умови, які впродовж століть визначали особливості виховання і навчання дітей і молоді, мають враховуватися і активно використовуватися у сучасній освіті, адже таке навчання сприяє усвідомленню людиною власної національної і культурної ідентичності.

У «Путівнику з імплементації педагогіки місця» [11] зазначається, що існує стільки ж способів впровадження освіти, що базується на місцевості, скільки місць, де такий підхід можна реалізувати. Автори путівника сподіваються, що освітяни будуть мотивовані широким спектром методик і педагогічних технологій, за допомогою яких вони зможуть застосувати навчання на місцевому рівні. Упровадження педагогіки місця передбачає локально-глобальну модель і континуум впровадження такої освіти. Педагогіка місця використовує практичні можливості навчання, використовуючи місцеву спільноту та навколишнє середовище як лабораторію для відкриття та розвитку нових навичок та ідей.

На думку авторів, реалізація освіти на засадах місцевості нагадує систему концентричних кіл. Розуміння «місця» починається із захоплення учнів до роздумів та кращого розуміння себе та власних місії і ролі у суспільстві. Далі визначення місця, як концентричні кола, поширюються на класні кімнати, школи, громади, регіони, нації та весь світ. Дотримуючись цієї моделі концентричних кіл, учні продовжують відчувати актуальність, оскільки шкала рухається все далі й далі. Місцеві реалії можна інтерпретувати через економічні, соціально-політичні та екологічні лінзи, коли учні переходять від локального до глобального, що дозволяє глибше розуміти зміст навчання і застосовувати набуті знання та навички [11].

Освіта, побудована на засадах педагогіки місця, має значний потенціал в аспекті надання учням ширшої автономії та більших можливостей, щоб вони могли визначати складні локальні і глобальні проблеми та взяти на себе відповідальність за їх вирішення. Хоча повне дотримання моделі, орієнтованої на учня, не є обов'язковим компонентом педагогіки місця, воно є бажаним результатом. У процесі глибшого впровадження такого навчання освітня система рухається від такої, що орієнтована здебільшого на викладача, до системи, яка передусім орієнтована на учнів.

Навчання, що реалізується на принципах педагогіки місця, на місцевому рівні може виглядати абсолютно по-різному від школи до школи, від міста до міста, від країни до країни. Немає єдиного правильного способу зробити це, і в цьому полягає перевага педагогіки місця. Вона може бути провідним підходом у процесі організації формальної, неформальної чи інформальної освіти, позашкільної освіти, неперервної освіти, освіти дорослих тощо.

Освітні програми на основі педагогіки місця здатні позитивно вплинути на всіх учасників освітнього процесу – учнів, учителів, батьків, громаду та суспільство в цілому.

Загалом, основними цілями навчання на місцевому рівні є формування свідомого ставлення до навчання, покращення академічних результатів, вплив на місцеві спільноти та сприяння розумінню навколишнього світу. Крім цих цілей, до переваг належить те, що:

- навчання ґрунтується на місцевих контекстах;
- навчальний досвід орієнтований на учня та персоналізований;
- навчання є актуальним;
- соціально-емоційне навчання може бути пріоритетом;
- навчання може бути міждисциплінарним;
- уроки побудовано на основі запитів учнів або місцевої громади;
- учні навчаються бачити світ у екологічному, політичному, економічному, соціальному, культурному та інших ракурсах;
- учні мають більше свободи і самостійності, що підвищує мотивацію та наполегливість;
- учні можуть досягти більш глибоких та комплексних результатів навчання, сформувати необхідні компетентності;
- учні краще розуміють світ навколо себе та себе як членів громади і представників певної спільноти;
- в учнів формується відповідальне ставлення до місця, у якому вони живуть, до рідної культури і мови.

Типологічною ознакою педагогіки місця є те, що вона реалізується методом проєктів. Педагогіка місця покликана зв'язати те, чому навчають у школі, з реальними проблемами та викликами. Навчальний досвід відповідає складнощам реального життя і набувається за допомогою інтегрованого, міждисциплінарного та часто проєктного підходу. Учні працюють над створенням високоякісних продуктів та виступів, змодельованих за реальними форматами, керуючись професійними моделями, створеними для аудиторії за межами класної кімнати. Учні під

керівництвом вчителя обирають актуальну для місцевої громади проблему (екологічну, соціальну тощо) і організують спільну проектну діяльність, спрямовану на її розв'язання. Цей вибір є свідомим і вільним, що підвищує мотивацію до діяльності і формує в учнів відповідальність, тобто виховує громадську свідомість. Виконання проекту ґрунтується на спостереженні, формулюванні відповідних запитань, прогнозуванні та зборі даних для розуміння місцевих економічних, екологічних, культурних та соціально-політичних особливостей.

Робота над проектом сприяє формуванню загальних і предметних компетентностей, що дозволяє пов'язати педагогіку місця з компетентнісним навчанням.

У процесі проектної діяльності кожен з учасників кейсу обирає власну індивідуальну траєкторію – ті види діяльності, що якнайбільше відповідають його здібностям, нахилам, уподобанням і життєвим планам, свій графік роботи і темп виконання завдань. У такий спосіб долається уніфікованість навчання, яка призводить до його стандартизації та нівелювання унікальності особистості дитини. Тому педагогіка місця має перетини з персоналізованим (індивідуалізованим) навчанням.

Педагогіка місця, яка передбачає наближення навчання до самотності певної місцевості, її культурної, етнографічної, мовної, історичної своєрідності сприяє розвитку самосвідомості та національної ідентичності дитини. Ознайомлення з традиціями рідного краю, біографією і спадщиною відомих постатей, заглиблення знань з рідної мови формують в учнів національно-забарвлену картину світу, виховують патріотизм, свідоме ставлення до рідної культури.

На основі осмислення теорії та практики педагогіки місця можна побудувати її модель, яку подано на рис. 1.

Рисунок 1. Модель педагогіки місця

Важливим напрямом наукового осмислення педагогіки місця є дослідження її ролі в аспекті деколонізації та повторного заселення і визнання значущості та цінності систем знань корінних народів [16]. Варто зазначити, що потенціал навчання, яке базується на місцевості, для подолання постколоніального травматичного досвіду є актуальним для української освіти.

Загалом зарубіжний досвід впровадження навчання на засадах педагогіки місця є корисним для української освітньої системи в аспекті євроінтеграційних процесів. Дитиноцентрований підхід, який лежить в основі реформи шкільної освіти, передбачає саме персоналізацію навчання, перехід до компетентнісної моделі, активне використання проєктного навчання і посилення патріотичного виховання.

Висновки. Педагогіка місця – це формат навчання, за якого наголос робиться на дослідженні важливих для місцевого суспільства тем. За умови впровадження педагогіки місця класною кімнатою стає рідний край (село чи місто, у якому живуть учні). Основою педагогіки місця є громада, оскільки учні дізнаються про місцеві проблеми від місцевих експертів. Цей досвід дозволяє учням пропонувати рішення, які можуть застосовуватися як на локальному, так і на глобальному рівні. Педагогіка місця є моделлю для розуміння глобальних проблем, можливостей і зв'язків. Навчання, орієнтоване на місцевість, часто відбувається у процесі дослідження навколишнього середовища, яке розуміється досить широко, адже природне середовище у сучасному світі невід'ємне від суспільного. Учніма надається можливість комплексно досліджувати актуальні проблеми громади, використовуючи метод проєктів.

За рубежем педагогіка місця активно розвивається на теоретичному і практичному рівні: існують наукові педагогічні школи з цього напрямку, а також освітні заклади, навчання у яких організовано на засадах педагогіки місця.

Оскільки педагогіка місця дозволяє поєднати персоналізоване, компетентнісне і проєктне навчання, а також сприяє розвитку національної свідомості та патріотизму, цей освітній формат може бути визнаним ефективним для сучасної української освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі можливостей впровадження принципів педагогіки місця у процес навчання української літератури. Вважаємо, що поглиблене вивчення сучасної літератури рідного краю, звернення до власних витоків, увага до історії, культури та літератури рідного краю належить до сучасних трендів світової та української освіти. Ознайомлення з творами письменників-земляків є важливим інструментом національно-патріотичного виховання, формування національної ідентичності та свідомості. Місцевий колорит і контекст є дієвими засобами підвищення зацікавленості учнів літературними творами, що робить літературу рідного краю актуальною в аспекті подолання кризи читання, популяризації читацької культури.

References

1. Bennett, S. M. (2016). «Where I'm From»: Utilizing Place-Based Pedagogy and Multimodal Literacy in a Graduate Children's Literature Class, *Middle Grades Review*, 2(1), Article 6. <http://scholarworks.uvm.edu/mgreview/vol2/iss1/6>
2. Cahalan, J. M. (2008). Teaching Hometown Literature: A Pedagogy of Place, *College English*, 70(3), 249–274.
3. Gruenewald, D. A. (2013). A critical theory of place-conscious education, (pp.93–100). In R. B. Stevenson, M. Brody, J. Dillon & A. E. J. Wals (Eds). *The International Handbook of Research on Environmental Education*. New York: Routledge.
4. Gruenewald, D. A. (2003). Foundations of place: A multidisciplinary framework for placeconscious education, *American Educational Research Journal*, 40, 619–654.
5. Gruenewald, D. A., Smith G. A. (2008). Place-based education in the global age. New York : L. Erlbaum.
6. Harrison, S. (2010). «Why are we here?» Taking «place» into account in UK outdoor environmental education, *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 10 (1), 3–18. <https://doi.org/10.1080/14729671003669321>
7. Johnson, J. (2012). Place-based learning and knowing: Critical pedagogies grounded in Indigeneity, *GeoJournal*, 77(1), 829–836. <https://doi.org/10.1007/s10708-010-9379-1>
8. Mannon, G., Adey, C. (2011). Place-Based Education is an Intergenerational Practice, *Children, Youth and Environments*, 21(1), 35–58. https://www.researchgate.net/publication/259751092_Place-Based_Education_Is_an_Intergenerational_Practice.
9. Nespor, J. (2008). Education and Place: A Review Essay. *Educational Theory*. 58(4), 475–489.
10. Ontong, K., Le Grange, L. (2014). The Role of Place-based Education in Developing Sustainability as a Frame of Mind, *Southern African Journal of Environmental Education*, 27(1), 27–38.
11. Quick Start Guide to Implementing Place-Based Education. (2019). <https://www.tetonscience.org/wp-content/uploads/2019/06/Quick-Start-Guide-to-Implementing-Place-Based-Education.pdf>.
12. Smith, G. A., Sobel, D. (2010). Place-and community based education in schools: Sociocultural, Political, and Historical Studies in Education. New York: Routledge.
13. Smith, G. A. (2016). The Past, Present and Future of Place-Based Learning. <https://www.gettingsmart.com/2016/11/03/past-present-and-future-of-place-based-learning/>
14. Sobel, D. (2004). Place-based education: connecting classrooms and communities. Barrington, MA: The Orion Society.
15. Waite, S. (2013). «Knowing your place in the world»: How place and culture support and obstruct educational aims, *Cambridge Journal of Education*, 43(4), 413–433. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2013.792787>
16. Webber, G., McVittie, J., Miller, D., Hellsten, L. (2021). The Terrain of Place-Based Education: A Primer for Teacher Education in Canada, *Brock Education Journal*, 30(1), 10–29. <https://journals.library.brocku.ca/brocked>
17. Williams, R. C. (2010). Place-Based Education: What is Its Place in the Social Studies Classroom? *The Social Studies*, 101, 185–188.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається педагогіка місця як актуальний формат сучасної зарубіжної освіти. Педагогіка місця («Place-based education») – це освіта, яка

базується на міцних і різноманітних (культурних, соціальних, мистецьких, економічних, екологічних тощо) зв'язках з місцевою спільнотою і місцевістю, де живуть учні. Актуальність дослідження зумовлюється важливістю системного осмислення зарубіжних практик педагогіки місця. За рубежем педагогіка місця активно розвивається на теоретичному і практичному рівні: існують наукові педагогічні школи з цього напрямку, а також освітні заклади, навчання у яких організовано на засадах педагогіки місця. Аналіз наукової літератури з теми дослідження показує значущість педагогіки місця у зарубіжних освітніх практиках. Водночас українська педагогічна наука поки ще не імплементувала повною мірою цей позитивний дидактичний досвід. Це зумовлює мету дослідження, яка полягає у критичному огляді теоретичних підходів зарубіжних вчених до педагогіки місця. Методологія дослідження містить загальнотеоретичні та спеціальні методи. Освіта, побудована на засадах педагогіки місця, має значний потенціал в аспекті надання учням ширшої автономії та більших можливостей, щоб вони могли визначати складні локальні і глобальні проблеми та взяти на себе відповідальність за їх вирішення. Зарубіжний досвід впровадження навчання на засадах педагогіки місця є корисним для української освітньої системи в аспекті євроінтеграційних процесів. Дитиноцентрований підхід, який лежить в основі реформи шкільної освіти, передбачає саме персоналізацію навчання, перехід до компетентнісної моделі, активне використання проєктного навчання і посилення патріотичного виховання. Оскільки педагогіка місця дозволяє поєднати персоналізоване, компетентнісне і проєктне навчання, а також сприяє розвитку національної свідомості та патріотизму, цей освітній формат може бути визнаним ефективним для сучасної української освіти. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні можливостей упровадження принципів педагогіки місця у процес навчання української літератури.

Ключові слова: педагогіка місця, дитиноцентрований підхід, персоналізоване навчання, проєктне навчання, компетентнісне навчання, розвиток національної свідомості.

УДК 364.4:[616.98:578.82ВІЛ]
DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-321-336

**RESEARCH ON THE STATE OF CARE AND SUPPORT SERVICES FOR
HIV-POSITIVE PEOPLE IN THE PUBLIC SECTOR**

**ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ НАДАННЯ ПОСЛУГ ДОГЛЯДУ ТА ПІДТРИМКИ
ВІЛ-ПОЗИТИВНИХ ЛЮДЕЙ У ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОМУ СЕКТОРІ**

Kateryna PETROVSKA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor
petrovska.zp.network@gmail.com

Катерина ПЕТРОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

<https://orcid.org/0000-0003-4857-0793>

Anastasiia TURGENIEVA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor
turgeneva.an@gmail.com

Анастасія ТУРГЕНЄВА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

<https://orcid.org/0000-0002-7609-3085>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: June 10, 2022

Revised manuscript accepted: June 14, 2022

ABSTRACT

The article proposes ways to solve the problem of organizing comprehensive care and support for HIV-positive people from the experience of the public sector, which is reflected in the analysis of quantitative and qualitative research on the provision of care and support for HIV-positive people in the public sector and helped to identify gaps in this system. The research base was the office of trust of the polyclinic of the Berdyansk Territorial Medical Association, whose tasks include mass screening of the population for HIV and providing medical and socio-psychological assistance to people with HIV-positive status. It was found that medical workers and a social worker of the office (representative of the NGO «100% Life Network. Zaporizhzhya») accompanies 347 patients with HIV-positive status (323 of them are receiving ART therapy); the dispensary register includes: injecting drug users – 57 people; homosexuals – 2 people; pregnant women – 33 people. The study was conducted using quantitative and qualitative methods. The quantitative component was the collection of information on the prevalence of various manifestations of HIV on the basis of HIV status using the method of structured face-to-face interviews (a total of 316 interviews were conducted). The obtained quantitative data were supplemented by qualitative information. To this end, 24 in-depth life story interviews were conducted. In the process of analysis of the obtained data was characterized a sample of subjects who are on the dispensary account of the office of trust of Berdyansk Territorial Medical Association (middle age, life expectancy with HIV, close relationship and HIV status of partner, level of education, employment, affiliation to key groups of the population, experience of stigmatization and discrimination due to HIV status by the social environment, reasons for postponing HIV treatment, etc.).

Key words: *HIV-positive people, care and support, public sector, stigma and discrimination.*

Вступ. Люди, які живуть з ВІЛ/СНІД, майже щодня стикаються зі стигмою (упередженим ставленням) та дискримінацією (конкретними діями людей, що обмежують права і свободи ЛЖВ). Більшість із ЛЖВ або не знають про свої права та як їх захистити, або не вірять у можливості їх відстоювання. Актуальною ця проблема є не лише для України. Там, де люди не обізнані щодо основних шляхів передачі ВІЛ-інфекції, де традиційними є різноманітні міфи, існує джерело для стигми і дискримінації (далі Сід) ЛЖВ.

Згідно з «Політичною Декларацією з ВІЛ/ СНІДу: прискорення темпів до активізації боротьби з ВІЛ і припинення епідемії СНІДу до 2030 року», прийнятої на LXX Генеральній Асамблеї ООН, незважаючи на зменшення масштабів Сід за ознакою ВІЛ-статусу, означена проблема все ще залишається актуальною. Відповідно подолання стигматизації, дискримінації та запобігання порушенню прав ЛЖВ залишається одним із пріоритетних завдань боротьби з пандемією ВІЛ/СНІДу (Політична декларація ООН, 2016).

Протидією цим явищам і захистом прав ЛЖВ займаються неурядові правозахисні організації, зокрема об'єднання людей, які живуть з ВІЛ. Подібні організації мають ряд свідчень щодо стигми і дискримінації своїх клієнтів, а також приклади успішного захисту їхніх прав.

Теоретико-методологічні засади державного управління у сфері соціального захисту, взаємодії з неурядовими організаціями, напрямки вирішення актуальних питань реалізації державної соціальної політики розглянуто в працях В. Авер'янова, М. Білінської, Н. Діденко, О. Корольчука, О. Лебединської, В. Наместніка, А. Мерзляка, О. Петрое, В. Скуратівського, В. Трощинського, М. Попова та ін.

Проблему формування та розвитку сучасної системи протидії ВІЛ/СНІДу в Україні розкрито в роботах таких учених: Т. Дешко, Т. Семігіної, Є. Романенко, В. Рудого, О. Сафіного, Т. Бордуніс, П. Скали, О. Тараханіч, А. Толопило, І. Хожило, А. Якобчука та ін.

Учені М. Іжа, Н. Кабаченко, І. Коліушко, В. Марущак, І. Парубчак, О. Поляк, С. Серьогін, Л. Сідельнік, Л. Скоропад, В. Сороко, І. Студеняк, В. Тимошук, О. Черниш, Г. Чміленко, О. Шапран, Н. Ярош та ін. досліджували питання стандартизації державних послуг та співвідношення соціальних послуг із публічними та адміністративними.

Незважаючи на активізацію дослідницьких зусиль у згаданих напрямках, проблема організації комплексного догляду та підтримки для ВІЛ-позитивних людей ще не була спеціальним предметом наукового аналізу. З огляду на це виникає об'єктивна потреба в дослідженні стану надання послуг догляду та підтримки ВІЛ-позитивних людей у державно-громадському секторі.

Метою нашої статті є аналіз досвіду діяльності неурядових організацій щодо визначення показників розповсюдженості Сід за ознакою ВІЛ-статусу на рівні ЛЖВ-спільноти та вивчення стану надання послуг догляду та підтримки ВІЛ-позитивних людей в державно-громадському секторі в м. Бердянську.

Методи та методики дослідження. Для досягнення мети використано комплекс таких методів: *теоретичні*: аналіз соціологічної, психологічної,

соціально-педагогічної літератури, синтез, систематизація, абстрагування з метою обґрунтування та уточнення базових понять дослідження; аналогії та порівняння (оцінено можливості впровадження елементів зарубіжного досвіду надання медико-соціальних послуг у вітчизняну практику); *емпіричні*: контент-аналіз документів – для вивчення змісту та форм надання послуг догляду та підтримки ВІЛ-позитивних людей у державно-громадському секторі; спостереження, опитування клієнтів кабінету довіри – для визначення їхнього ставлення до якості надання послуг догляду та підтримки ВІЛ-позитивних людей в державно-громадському секторі; *статистичні*: методи математичної статистики для опрацювання результатів експериментальної роботи.

Результати та дискусії. Для того, щоб кардинально змінити ситуацію на краще на національному і міжнародному рівнях, важливо мати не лише приклади, а й чіткі показники розповсюдженості цих негативних явищ на рівні ЛЖВ-спільноти. З цією метою в 2010, 2013 та 2016 рр. БО «100% життя» (на той момент – ВБО «Всеукраїнська Мережа ЛЖВ») реалізувала дослідження «Показник Стигми ЛЖВ – Індекс Стигми».

Дослідження проводилося із використанням міжнародної методики, розробленої у 2005 р., за ініціативи кількох впливових міжнародних організацій (Глобальна мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІД (GNP+), Міжнародного співтовариства жінок, які живуть з ВІЛ/СНІД (ICW), Міжнародної федерації планування сім'ї (IPPF), Об'єднаної програми ООН з ВІЛ/ СНІД (UNAIDS). На сьогодні до дослідження долучились понад сто країн світу.

Під час Міжнародної конференції з питань ВІЛ/СНІДу, яка проходила в 2018 році у Амстердамі, було ініційовано перегляд та доопрацювання методики Індексу стигми задля того, щоб урахувати у ній сучасний контекст на глобальному рівні. Усе це відбувалося під егідою Ради Народонаселення ООН та Надзвичайної ініціативи Президента США з надання допомоги в боротьбі з ВІЛ/СНІД (PEPFAR). Наслідком плідної роботи Конференції стало створення інструменту «Індекс Стигми ЛЖВ 2.0».

Метою дослідження є збір інформації щодо проявів стигми і дискримінації, реалізації прав людини згідно з досвідом ЛЖВ в Україні. Для реалізації поставленої мети вирішувалися такі завдання: вивчити поширеність різних форм Сід ЛЖВ за ознакою ВІЛ-статусу; дослідити прояви Сід ЛЖВ на основі їхньої належності до КГН; удосконалити доказову базу для впливу на політику щодо ЛЖВ, упровадження програм, які спрямовані на захист їхніх прав та протидію Сід.

Результати дослідження свідчать про поступове поліпшення ситуації щодо дотримання прав ЛЖВ в Україні, але проблема Сід за ознакою ВІЛ-статусу все ще залишається на часі. Також актуальною є проблема самостигматизації ЛЖВ, а також подвійної стигматизації КГН.

Однак, попри все, прояви стигматизації і дискримінації ЛЖВ з боку соціального оточення поступово зменшується в порівнянні із опитуваннями минулих років. Кожен десятий респондент (11%) має досвід стигматизації і дискримінації протягом минулого року. Зокрема відсоток опитаних, які стикалися із плітками, зменшилася із 30% за

результатами 2010 року до 8% за результатами 2020 року, а частка ЛЖВ, які стали жертвами усного осуду/погроз із 18% до 5%.

Також поступово покращується ситуація зі СіД у сфері охорони здоров'я, особливо у царині діагностики та лікування ВІЛ. Зокрема показник обмеження ЛЖВ у доступі до медичних послуг знижується: з 22% у 2010 році до 4% у 2020 році. Водночас, на будь-які прояви СіД з боку медичних працівників наражалися 17% ЛЖВ (уникання фізичного контакту, лихослів'я і плітки, розкриття ВІЛ-статусу без згоди респондента).

Слід також зазначити, що покращується ситуація із дотриманням прав ЛЖВ на анонімність, конфіденційність та лікарську таємницю (із 30% у 2010р. до 6% у 2020р.).

Результати дослідження демонструють також шлях до збільшення відсотку ЛЖВ, які пройшли тестування на ВІЛ добровільно та свідомо (від 69% у 2010 р. до 77% у 2020р.). Позитивним є той факт, що продовжує зменшуватися частка ЛЖВ, які були протестовані з примусу (від 10% у 2010р. до 2% у 2020р.).

Водночас результати дослідження свідчать і про існування певних проблем у сфері СіД ЛЖВ:

- 58% опитаних зазначили, що протягом останнього року вони відчували негативний вплив ВІЛ-статусу на різні аспекти свого життя (здатність вибудовувати відносини із соціальним оточенням, бажання мати дітей, психологічне самопочуття, впевненість у собі, стресостійкість, самоповага, особистісний і професійний розвиток тощо).

- 63% опитаних зазначили про наявність негативного почуття щодо себе (сором, почуття провини, відчуття непотрібності з огляду на свій ВІЛ-статус).

- 30% приймали хоча б одне самодискримінаційне рішення (не займатися сексом, відзолюватися від сім'ї або друзів, уникати звернення за медичною або соціальною допомогою, не влаштовуватися на роботу тощо).

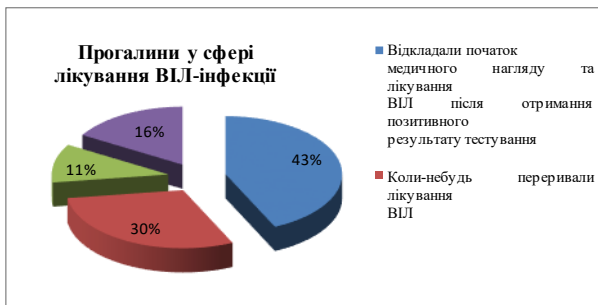

Рис. 1 Прогалини у сфері лікування ВІЛ-інфекції в Україні.

Також дослідження показало наявність певних недоліків у сфері лікування ВІЛ-інфекції (див. рис. 1).

На етапі констатації ми також поставили собі за мету дослідити стан надання послуг догляду та підтримки ВІЛ-позитивних людей у державно-громадському секторі в м. Бердянська та на основі отриманих результатів сформувати рекомендації щодо створення соціально-психологічних умов, що забезпечують комплексність догляду та підтримки ВІЛ-позитивних людей.

Дослідницькою базою виступив кабінет довіри поліклініки Бердянського територіального медичного об'єднання, який працює з 2013 року на підставі наказу МОЗУ (Наказ М-ва охорони здоров'я України, 2008). До його завдань входить масове обстеження населення на ВІЛ та надання медичної та соціально-психологічної допомоги людям з ВІЛ-позитивним статусом. Медичні працівники та соціальний працівник кабінету (представник БО «Мережа 100% життя. Запоріжжя») супроводжує 347 пацієнтів з ВІЛ-позитивним статусом (з них 323 приймають АРТ терапію). На диспансерному обліку знаходяться такі ключові групи населення: споживачі ін'єкційних наркотиків – 57 осіб; гомосексуали – 2 особи; вагітні – 33 особи.

Наше дослідження проводилося за допомогою кількісно-якісних методів. Кількісний компонент полягав у зборі інформації щодо поширеності проявів СіД за ознакою ВІЛ-статусу із використанням методу структурованих інтерв'ю face-to-face.

У ході дослідження було проведено 316 інтерв'ю з ЛЖВ, які знають про свій статус не менше 1 року, віком від 18 років, проживають на території Бердянського району, активно лікують ВІЛ-інфекцію, та ЛЖВ, які з різних причин уникають лікування, а також представниками ключових груп (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика вибірки досліджуваних

ЛЖВ, які відвідують ЗОЗ	Стоять на ДО в СНІД-центрі та протягом останнього року отримували медичні послуги з лікування ВІЛ: консультування лікаря, аналізи на вірусне навантаження або CD4, отримання АРТ тощо.	93%
ЛЖВ, які не відвідують ЗОЗ	Знають про свій статус, але не стоять на ДО в СНІД центрі, або стоять на диспансерному обліку, але протягом останнього року не отримували медичні послуги з лікування ВІЛ.	7%
	ЛЖВ з низькою прихильністю до лікування (тобто ті, хто протягом останнього року переривали лікування більше ніж на місяць).	
	ЛЖВ, які давно знають про свій ВІЛ-статус, проте почали отримувати АРВ-терапію лише протягом останніх півроку.	

Для того, щоб охопити максимально різні категорії респондентів у дослідженні, нами використовувалися такі три канали:

1. Через НУО, які працюють у досліджуваній сфері (БО «Мережа 100% Життя. Запоріжжя»). Респонденти обиралися серед клієнтів проєктів догляду та підтримки ЛЖВ, зменшення шкоди тощо.

2. Через медичні заклади, які надають послуги для ЛЖВ – СНІД-центри, Кабінети довіри, сайти АРТ тощо. Медичні працівники (лікарі-інфекціоністи та медсестри) закладів запрошували пацієнтів до участі в опитуванні.

3. Використання методу «снігової кулі». Тим респондентам, які взяли участь в опитуванні пропонувалося запросити до участі своїх знайомих.

Вибір локації для проведення інтерв'ю відбувався у відповідності з такими критеріями: умови для забезпечення конфіденційності; психологічний та фізичний комфорт для респондента та інтерв'юера. Так, для проведення інтерв'ю ми обрали наступні локації: окреме приміщення на базі НУО, опитування за місцем проживання ЛЖВ, інші локації, зручні для опитуваних (парк або сквер неподалік від місця проживання чи роботи респондента, медичного закладу тощо).

Отримані кількісні дані доповнювалися якісною інформацією. З цією метою було проведено глибинні інтерв'ю за методом «життєві історії». Всього було проведено 24 глибинних інтерв'ю (гайду) з ЛЖВ, які мали досвід СіД за ознакою ВІЛ-статусу в різних сферах життя («негативні історії») або зіткнулися з ситуаціями, коли розкриття ВІЛ-статусу призвело до позитивних наслідків («позитивні історії»). Так, якщо в ході проведення опитування ми з'ясовували, що респонденту довелося зіткнутися із проявами СіД, пропонували зустрітися ще раз та розповісти про це більш детально. Питання гайду стосувалися таких тем:

- опис випадку, коли людина стала жертвою СіД через свій ВІЛ-статус (або коли розкриття його ВІЛ-статусу призвело до позитивних наслідків);
- відчуття респондента, що виникали стосовно ситуації;
- дії, вчинені ЛЖВ щодо захисту порушених прав;
- продовження ситуації, що склалася, наслідки для ЛЖВ, його родини (негативні або позитивні).

Використання відібраних діагностичних методів дало змогу створити атмосферу довіри між інтерв'юером і респондентом, що забезпечувало достовірність інформації; надати соціальну допомогу та підтримку респондентам, якщо вони її потребували.

Збір, зберігання та аналіз емпіричних даних дослідження базувалися на дотриманні етичних стандартів і захисті права людини на добровільність, анонімність та конфіденційність. Анкета не містила жодних персональних даних, які б дозволяли ідентифікувати особу опитаного.

Результати дослідження систематизовано в малюнках (див. рис. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10).

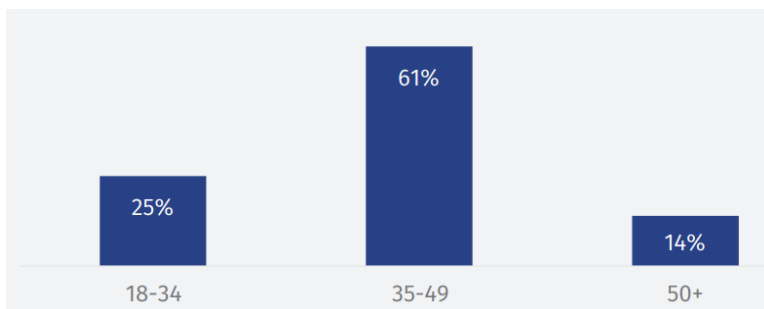

Рис. 1 Середній вік респондентів, %

Рис. 2 Стаж життя з ВІЛ-інфекцією, %

Рис. 3 Наявність у ЛЖВ близьких стосунків та ВІЛ-статус партнера, %

Рис. 4 Рівень освіти ЛЖВ, %

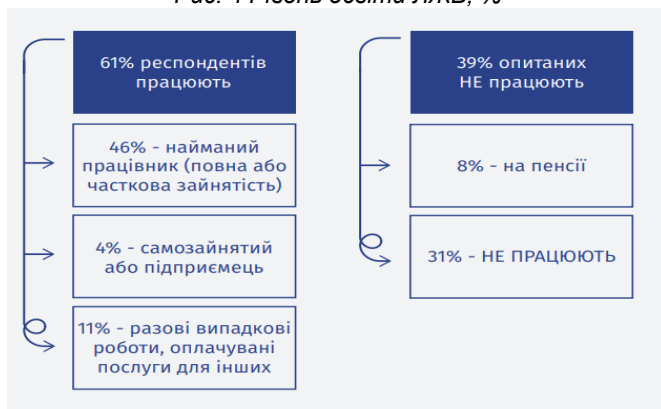

Рис. 5 Зайнятість ЛЖВ, %

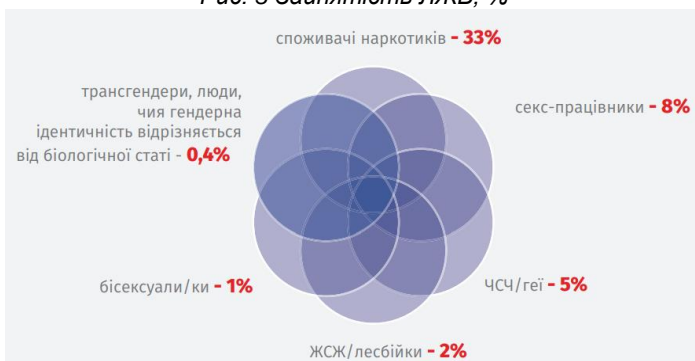

Рис. 6 Належність ЛЖВ до ключових груп, %

Рис. 7 Належність ЛЖВ до інших уразливих груп, %

Рис. 8 Розподіл респондентів, про ВІЛ-статус яких не знає ніхто із представників їхнього соціального оточення, за стажем життя з ВІЛ, %

Рис. 9 Частка ЛЖВ, чий ВІЛ-статус був відкритий оточуючим, в т.ч. без їхньої згоди, %

Прояви СіД ЛЖВ	Так, протягом останніх 12 місяців	Так, раніше, ніж 12 місяців тому	Ні	Н/С
Не допускали до участі в громадських заходах або активностях (наприклад, весілля, похорон, відвідування вечірок, клубів)	1	2	91	6
Не допускали до участі в релігійних заходах або відвідування молитовних місць	1	1	74	24
Не допускали до участі в домашніх справах (наприклад, приготування їжі, спільна трапеза, сон в одній кімнаті тощо)	1	5	89	5
Члени сім'ї висловлювалися негативно або пліткували про ЛЖВ	4	11	79	6
Інші люди (не члени сім'ї) висловлювалися негативно або пліткували	6	15	70	9
Усний осуд, усне насильство з боку іншої людини (наприклад, крики, лайка)	5	11	80	4
Шантаж	2	4	90	4
Фізичне насильство з боку іншої людини (наприклад, стусани, поштовхи, удари)	1	2	93	4
Відмови в працевлаштуванні, втрата роботи або заробітку	1	5	83	11
Зміни у посадових обов'язках, виді діяльності або відмова в службовому просуванні	1	2	82	15
Дискримінація подружжя/партнера або дитини/дітей	2	3	77	18

Рис. 10 Досвід стигматизації та дискримінації через ВІЛ-статус з боку соціального оточення, %

Аналізуючи життєві історії, знаходимо емоційні описи того, як важко сприймається людиною відторгнення родиною, рідними, друзями, неможливість знайти розуміння, поділитися своїми почуттями: *«І коли я дізналася (про ВІЛ-статус) у лікарні, якось різко всі відсторонилися. Мама не приходила до мене, ніхто не приходив. Брат сказав, щоб я забиралася з дому. Почав збирати мої речі та викидати. Я зрозуміла, що з цими людьми не зможу в одному будинку жити».*

Допомога і близьких, і далеких родичів або навіть знайомих здатна врятувати людину (знаходження в іншій країні, відсутність грошей, житла, одягу, хвороба та ін.). Цю допомогу на тлі СіД більшості оточуючих ЛЖВ сприймають як щось особливе, виключне: *«Своячениця знала про статус і що туберкульоз. Але вона пішла на цей ризик, молодець, їй треба віддати належне. Вона мене зустріла на вокзалі після звільнення з колонії, надала нічліг, привезла речі переодягнутися, телефон, все, що мені було необхідно».*

У проаналізованих історіях є і випадки, коли більш-менш спокійне реагування членів родини на ВІЛ-статус родича з часом кардинально змінюється. Причинами цього можуть бути: погіршення здоров'я, неможливість забезпечувати родину. Це може проявлятися в маніпулюванні, обмані, наклепах, інших утисках та в результаті призводити до розпаду сім'ї, витіснення із спільного помешкання тощо: *«Спочатку це якось особливо не проявлялося та нормально жили. А потім у дружини почало «рвати дах». Насамперед, вона вирішила отримати розлучення, щоб позбавити мене*

сім'ї. Вона його досягла. А потім поступово почалося цькування з боку колишньої дружини та дітей».

ЛЖВ також можуть стикатися із ситуаціями відторгнення в публічних місцях. За даними опитування, заборону, небажаність участі в публічних заходах (весілля, вечірка тощо) переживали 3% опитаних, у релігійних заходах – 2%. Підтвердження таких ситуацій знаходимо і в життєвих історіях: *«Є такі, що прямим текстом кажуть: «Не обіймай мене, не хочу з тобою спілкуватися». Будь-що кажуть. Особливо ті, хто знав мене раніше. «Сама винна, що так жила». З подругою, з якою ми колись товаришували, ми перестали спілкуватися».*

Про досвід Сід у сфері трудової зайнятості повідомили 6% опитаних (відмова в працевлаштуванні, втрата роботи, заробітку). Із випадками відмови в службовому просуванні, зміни посадових обов'язків стикалися 3% респондентів. Випадки, наведені у життєвих історіях, показують, що адміністрація підприємств знає, що вчиняє неправомірно, звільняючи робітника / не приймаючи його на роботу, але йдуть на це, очевидно, розраховуючи, що останні не намагатимуться захищати свої права: *«Я влаштувавася працювати. Коли відділ кадрів узяв у мене вже всі папери та побачив інформацію про ВІЛ-статус, вони почали скрізь дзвонити і одразу мені сказали: Ви нам не підходите».*

Навчені минулим негативним досвідом ЛЖВ наступного разу під час працевлаштування найчастіше не будуть повідомляти про свій ВІЛ-позитивний статус. Але така ситуація породжує психологічну напругу, страх, що цю таємницю розкриють. Однак є і частка ЛЖВ, які, обравши варіант розкриття свого статусу роботодавцям, отримали психологічні і соціальні переваги свого рішення. Інколи правдивість та відкритість сприймається роботодавцями позитивно: *«Я думаю, що розкриття мого статусу було однією з причин, через яку моя кандидатура була схвалена на вакансію підприємства. Вони навіть надалі підкреслили, що своєю відкритістю я їх підкупив».*

Реакції, що стигматизують, можна зустріти і в державних організаціях та соціальних установах (фізичне та/або вербальне насильство, неприязнь, страх, дистанціювання, відсторонення). *«Прикордонники, коли читали випуску, навіть не торкалися. Я перевертав, а вони фотографували. А потім по фотографіях дивилися на відстані».*

Однак, слід зазначити, що розкриття ВІЛ-статусу інколи може надавати певні привілеї ЛЖВ. У життєвих історіях респондентів є описи тих випадків, коли ВІЛ-статус надав певні переваги для ЛЖВ під час відбування строку позбавлення волі в установі виконання покарання: *«Коли мене відправили сидіти до Одеси, звільнили від усіх господарських робіт, поклали одразу на нижнє ліжко, дали додаткове харчування, дієту дали. Усе, що соціальні працівники приносили (харчування, допомогу), віддавалося мені».*

Всі фактори Сід у сукупності чи окремо можуть сприяти формуванню у ЛЖВ і внутрішньої стигми. Найбільше впливає фактор впливу зовнішнього оточення: негативно забарвлені соціальні, медійні

засоби масової комунікації щодо ВІЛ/СНІДу; міжособистісні конфлікти, упереджене ставлення в державних органах та інституціях, соціальних організаціях; відсутність або мінімізація інформації; погане психо-фізіологічне самопочуття та ін. Це може означати відторгнення свого минулого звичного особистісного образу (тілесності, сексуальності, ідентичності тощо) і вироблення на негативних відчуттів та позначень ідентичності (*не такий, як усі, хворий, нещасний, сам винен у своїй всьому, небезпечний для інших тощо*). Така само стигматизація в більшості випадків призводить до обмеження або розірвання контактів із родичами та знайомими, кардинальною зміною місця проживання, звільненням за власним бажанням з роботи тощо (див. рис. 11.).

Прояви самостигматизації	
Мені важко розповісти малознайомій людині про свою ВІЛ-інфекцію	
Я приховую свій ВІЛ-статус від інших людей	
Я відчуваю себе винним/-ою у своїй ВІЛ-інфекції	
Мені соромно за те, що я ВІЛ-позитивний/-а	
Іноді я відчуваю себе непотрібною/-им/ нічого не вартою / -им через те, що я ВІЛ-позитивний/-а	
Я відчуваю себе брудним/брудною через свою ВІЛ-інфекцію	

Рис. 11 Прояви самостигматизації ЛЖВ, %

Також респонденти, що брали участь у опитуванні, повідомляли про випадки СіД безпосередньо в установах охорони здоров'я: відмови в медичній допомозі (зокрема в стоматологічному обслуговуванні); у послугах у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я (зокрема послуги з планування сім'ї). Згідно з отриманими даними з такого роду дискримінацією стикались 17% ЛЖВ.

З порушеннями права на добровільність проходження тестування на ВІЛ представники ключових груп населення стикаються частіше, ніж ті ЛЖВ, які до них не відносяться (див. рис. 12).

Рис. 12 Причина проходження тестування на ВІЛ, %

Ці ж фактори впливають і на готовність ЛЖВ до своєчасного початку лікування (приймання АРТ) або переривання такого лікування (див. рис. 13, 14).

Рис. 13 Причини відкладання лікування ВІЛ, %

Рис. 14 Причини переривання АРТ, %

Випадки Сід з боку медиків призводять до того, що деякі ЛЖВ жалкують про своє рішення повідомляти про ВІЛ-позитивний статус; приймають рішення звертатися лише до лікарів, які дружньо ставляться до ЛЖВ (наприклад, тих, хто співпрацює з ВІЛ-сервісними НУО): «Якщо є потреба звернутися до лікаря, то я намагаюся, по можливості, звертатися через організацію, які підтримують ВІЛ-позитивних людей». Але бувають випадки, коли така стратегія не завжди доречна (екстрені ситуації або тоді, коли потрібна високоспеціалізована допомога).

Рис. 15 Прояви стигми та дискримінації з боку медичних працівників, %

Ті з опитаних респондентів, які знають про існування клінік, що спеціально створені спільнотами ЛЖВ, демонструють достатньо високий рівень знань про послуги, які вони можуть отримати в них – тільки 4% опитаних не змогли назвати жодної з послуг (див. рис. 16).

Рис. 16 Послуги, які можна отримати в клініках, створених спільнотами, %

Висновки. Отже, і результати реалізації кількісно-якісного дослідження стану надання послуг догляду та підтримки ВІЛ-позитивних людей у державно-громадському секторі нам вдалося з'ясувати ті прогалини, які існують у цій системі. Так, у процесі аналізу отриманих даних ми охарактеризували вибірку досліджуваних, які стоять на диспансерному обліку кабінету довіри Бердянського територіального медичного об'єднання (середній вік, стаж життя з ВІЛ-інфекцією, наявність близьких стосунків та ВІЛ-статус партнера, рівень освіти, їхня

зайнятість, належність до ключових груп населення, досвід стигматизації та дискримінації через ВІЛ-статус з боку соціального оточення, причини відкладання лікування ВІЛ та ін.).

Результати дослідження в перспективі буде покладено в розробку соціально-психологічних умов, що забезпечують комплексність догляду та підтримки ВІЛ-позитивних та хворих на СНІД людей і спрямовані на покращення наявної епідеміологічної ситуації з розповсюдження ВІЛ/СНІДу у м. Бердянську.

Література

1. Дослідження «Показник Стигми ЛЖВ – Індекс Стигми». Режим доступу : <https://www.stigmaindex.org/about-the-stigma-index/what-is-the-people-living-with-hiv-stigma-index/> [дата звернення: 22.04.2022].
2. Карташова Г., Петровська К. Організація комплексного догляду та підтримки ВІЛ-позитивних людей (досвід громадського сектору). *Соціально-освітні доміанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції : збірник наукових статей; укладач Петровська К. В. Бердянськ, 2021. С. 219–221.
3. Концепція загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2019-2023 роки. Режим доступу : https://moz.gov.ua/uploads/1/5670-pro_20180621_1.pdf [дата звернення: 10.05.2022].
4. Лучинська О. В. Суб'єкти державно-громадської співпраці у сфері протидії поширенню ВІЛ/СНІДу в Україні. *East European Scientific Journal : наук.-практ. журн.* Warsaw (Poland), 2016. № 6(10). С. 53–57.
5. Лучинська О. В. Шляхи удосконалення державно-громадської взаємодії у сфері протидії ВІЛ/СНІДу в Україні. *Інвестиції : практика та досвід : наук.-практ. журн.* Київ, 2017. № 17. С. 124–131.
6. Петровська К. В., Тургенєва А. О. Досвід роботи у сфері профілактики ВІЛ/СНІДу серед студентської молоді. *Педагогіка здоров'я : збірник наукових праць VI Всеукр. наук.-практ. конф. / за загальною редакцією акад. І. Ф. Прокопенка.* Харків : ХНТУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. С. 339–341.
7. Політична декларація ООН з активізації зусиль для викорінення проблеми ВІЛ/СНІДу. Режим доступу : https://www.unaids.org.ua/projects/hlm-2016/Declaration_2016_A4_4new_PR_FIN.pdf [дата звернення: 12.05.2022].
8. Про функціонування кабінетів «Довіра» : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25.02.2008 р. № 102. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/qo/z0220-08> [дата звернення: 28.04.2022].

References

1. *Doslidzhennya «Pokaznyk Stygmy LZhV – Indeks Stygmy»* [Research «PLHIV Stigma Index – Stigma Index»]. URL: <https://www.stigmaindex.org/about-the-stigma-index/what-is-the-people-living-with-hiv-stigma-index/> [in Ukrainian].
2. Kartashova, G., Petrovska, K. (2021). *Organizaciya kompleksnogo doglyadu ta pidtrymky VIL-pozytyvnykh lyudej (dosvid gromadskogo sektoru)* [Organization of comprehensive care and support for HIV-positive people (public sector experience)], *Socialno-osvitni dominanty profesijnoyi pidgotovky faxivciv socialnoyi sfery ta inklyuzyvnoyi osvity* – [Socio-educational dominants of professional training of specialists in the social sphere and inclusive education]: *materialy III Vseukrayniskoyi naukovy-praktychnoyi Internet-konferenciyi* : *zbirnyk naukovykh statej*, 219–221 [in Ukrainian].
3. *Konceptiya zagalnoderzhavnoyi cilovoyi socialnoyi programy protydyi VIL-infekciyi/SNIDu na 2019-2023 roky* [The concept of the national targeted social program

to combat HIV / AIDS for 2019-2023]. URL: https://moz.gov.ua/uploads/1/5670-pro_20180621_1.pdf [in Ukrainian].

4. Luchynska, O. (2016). *Subyekty derzhavno-gromadskoyi spivpracy u sferi protydyi poshyrennyu VIL/SNIDu v Ukraini* [Entities of state and public cooperation in the field of combating the spread of HIV / AIDS in Ukraine], *Skhidnoyevropeyskyy naukovyy zhurnal* – [East European Scientific Journal], 6(10), 53–57 [in Ukrainian].

5. Luchynska, O. (2017). *Shlyaxy udoskonalennya derzhavno-gromadskoyi vzayemodi y u sferi protydyi VIL/SNIDu v Ukraini* [Ways to improve state-public cooperation in the field of combating HIV / AIDS in Ukraine], *Investytsiyi : praktyka ta dosvid* – [Investments : practice and experience], 17, 124-131 [in Ukrainian].

6. Petrovska, K., Turgenyeva, A. (2016). *Dosvid roboty u sferi profilaktyky VIL/SNIDu sered studentskoyi molodi* [Experience in the field of HIV / AIDS prevention among student youth], *Pedagogika zdorovya* – [Health education] : zbirnyk naukovykh pracz VI Vseukr. nauk.-prakt. konf., 339–341 [in Ukrainian].

7. Politychna deklaraciya OON z aktyvizaciyi zusy l dlya vykorinennya problemy VIL/SNIDu 2016. [UN Political Declaration on Intensifying Efforts to Eradicate HIV / AIDS]. URL: https://www.unaids.org.Ua/projects/hlm-2016/Declaration_2016_A4_4new_PR_FIN.pdf [in English].

8. Nakaz Ministerstva okhorony zdorovya Ukrainy Pro funkcionuvannya kabinetiv «Dovira» 2008. [Order of the Ministry of Health of Ukraine on the functioning of offices «Trust»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0220-08> [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті запропоновано шляхи розв'язання проблеми організації комплексного догляду та підтримки ВІЛ-позитивних людей із досвіду громадського сектору, що знайшло своє відображення в аналізі результатів реалізації кількісно-якісного дослідження стану надання послуг догляду та підтримки ВІЛ-позитивних людей у державно-громадському секторі та допомогло з'ясувати провалини в цій системі. Дослідницькою базою виступив кабінет довіри поліклініки Бердянського територіального медичного об'єднання, до завдань якого належить масове обстеження населення на ВІЛ та надання медичної й соціально-психологічної допомоги людям з ВІЛ-позитивним статусом. З'ясовано, що медичні працівники та соціальний працівник кабінету (представник БО «Мережа 100% життя. М. Запоріжжя») супроводжує 347 пацієнтів з ВІЛ-позитивним статусом (з них 323 приймають АРТ терапію); на диспансерному обліку знаходяться: споживачі ін'єкційних наркотиків – 57 осіб; гомосексуали – 2 особи; вагітні – 33 особи. Дослідження проводилося за допомогою кількісно-якісних методів. Кількісний компонент полягав у зборі інформації щодо поширеності різних проявів СІД за ознакою ВІЛ-статусу із використанням методу структурованих інтерв'ю face-to-face (всього було проведено 316 інтерв'ю). Отримані кількісні дані доповнювалися якісною інформацією. З цією метою було проведено 24 глибинні інтерв'ю за методом «життєві історії». У процесі аналізу отриманих даних було охарактеризовано вибірку досліджуваних, які стоять на диспансерному обліку кабінету довіри Бердянського територіального медичного об'єднання (середній вік, стаж життя з ВІЛ-інфекцією, наявність близьких стосунків та ВІЛ-статус партнера, рівень освіти, їхня зайнятість, належність до ключових груп населення, досвід стигматизації та дискримінації через ВІЛ-статус з боку соціального оточення, причини відкладання лікування ВІЛ та ін.).

Ключові слова: ВІЛ-позитивні люди, догляд та підтримка, громадський сектор, стигматизація та дискримінація.

УДК 378.091:364-43]:364-3(71)
DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-337-347

GENERAL APPROACHES AND FEATURES
OF EDUCATIONAL POLICY AND ACCREDITATION STANDARDS
IN THE FIELD OF SOCIAL WORKERS' PROFESSIONAL TRAINING

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ
ТА АКРЕДИТАЦІЙНИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КАНАДІ

Anastasiia POPOVA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Senior Lecture

kovaleva.anastasia.45@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5176-0059>

Berdiansk state pedagogical
university
✉ 4, Schmidta st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Анастасія ПОПОВА,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Бердянський державний
педагогічний університет
✉ вул. Шмідта, 4. м. Бердянськ,
Запорізька обл.

Original manuscript received: June 01, 2022
Revised manuscript accepted: June 14, 2022

ABSTRACT

The article discusses the general approaches and features of educational policy and accreditation standards in the field of social workers' professional training in Canada. The author carried out a categorical analysis of the concept of "social work" based on study the provisions of the provincial and territorial laws. It is determined that this concept is interpreted almost uniformly in all documents and is defined as a professional activity aimed at providing quality social services based on in-depth social workers' professional training at the bachelor's, master's and research levels at Canadian universities and highly professional social workers. It was found that the basis of quality education in the field of social work is a clear and legislatively regulated educational policy of social workers' professional training; high accreditation standards and requirements for educational programs regulated by the Education Policy and Accreditation Standards of the Canadian Association for Social Work Education and based on the Global Standards of Social Workers' Standards of the International Federation of Social Workers and the International Association of Schools of Social Work. The author characterizes the general content of the document "Educational Policy and Accreditation Standards" and identifies general approaches to the accreditation of educational programs in the field of social work. The organizational and content features of the educational policy and accreditation standards of social workers' professional training in Canada are revealed. The commonalities and differences in the accreditation procedure of Ukrainian and Canadian educational programs are briefly described. Possibilities of application the constructive ideas of the Canadian experience in the Ukrainian educational practice are revealed.

Key words: social work, social worker, social workers' professional training, educational policy, accreditation standards, Canada.

Вступ. Трансформація українського суспільства, яка відбулась через повномасштабне вторгнення Росії в Україну потребує оновлення усіх сфер

суспільного життя – нових підходів, ідей, та способів їх організації, які дозволять відбудувати успішну та процвітаючу країну. Соціальна робота є однією з галузей професійної діяльності, спрямована на досягнення суспільного добробуту, а отже потребує особливої уваги в контексті її модернізації та оновлення відповідно до вимог світової спільноти. А це означає, що актуальним сьогодні як ніколи є вивчення кращих практик у сфері професійної діяльності, освіти, досліджень, впровадження професійних та освітніх стандартів, створення реально діючих професійних організацій у сфері соціальної роботи. У цьому аспекті важливим є аналіз досвіду Канади, як країни що має успішні практики організації та реалізації соціальної роботи та професійної підготовки соціальних працівників з урахуванням децентралізованого та мультикультурного підходів. Особливої уваги заслуговує вивчення акредитаційної політики та освітніх стандартів, що є основою якісної освіти у сфері соціальної роботи і гарантією професійної підготовки висококваліфікованих випускників, здатних реалізовувати сучасні підходи до практики і досліджень задля досягнення суспільного добробуту. У контексті зазначеного, вивчення, аналіз та систематизація досвіду Канади у сфері освітньої політики та акредитаційних стандартів дозволить відкрити нові можливості для професійної освіти і розвитку якісної, клієнтоорієнтованої практики в контексті її модернізації та оновлення відповідно до вимог Міжнародної федерації соціальних працівників та Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, що набуває надзвичайно важливого значення у прагненні України слідувати стандартам розвинених країн світу, якісному оновленні усіх систем задля розбудови сильної, незалежної, ефективною і процвітаючої держави.

Як показало наше вивчення, система соціальної роботи та професійної підготовки соціальних працівників досліджується у працях Дж. Фолі (J. Foley), Дж. Шмід (J. E. Schmid), Б. Кірвін (B. Kirwin), Г. Дровер (G. Drover), А. Вестхуес (A. Westhues), Дж. Лафранс (J. Lafrance), Г. Шмідт (G. Schmidt). Міжнародні стандарти професійної підготовки соціальних працівників та їх роль у цьому процесі схарактеризовано у наукових розвідках В. С'юпола (V. Sewpaul), В. Іоакімідіса (V. Ioakimidis), Р. Гарбера (R. Garber), А. Барретти-Герман (A. Barretta-Herman). Освітня політика та стандарти акредитації професійної підготовки соціальних працівників у Канаді є предметом досліджень Н. Дж. Муле (N. J. Mulé), М. Хана (M. Khan), Ч. Маккензі (C. McKenzie).

Водночас, незважаючи на результати цих та інших міждисциплінарних наукових пошуків, дослідження освітньої політики та акредитаційних стандартів не було предметом системного вивчення. Водночас вивчення досвіду цієї країни становить значний науковий інтерес і є важливим джерелом осмислення й творчого використання його конструктивних ідей у вітчизняній освітній теорії і практиці.

Спираючись на доцільність вивчення та систематизації зарубіжного досвіду у контексті професійної підготовки соціальних працівників нами визначена мета статті – визначити особливості освітньої політики та акредитаційних стандартів у сфері соціальної освіти

та виявити можливості творчого використання конструктивних ідей досвіду Канади в українській освітній практиці.

Методи та методики дослідження. Для досягнення мети використано комплекс таких методів: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення – використовувалися для вивчення праць зарубіжних і вітчизняних науковців, інформації з офіційного сайту Канадської асоціації освіти з питань соціальної роботи); *конкретно-наукові*: (структурно-функціональний аналіз – для з'ясування структурних, змістових і процесуальних особливостей освітньої політики та акредитаційних стандартів у сфері професійної підготовки соціальних працівників).

Результати та дискусії. Соціальна робота як галузь професійної діяльності у Канаді відноситься до сфери регульованих професій за допомогою державних і громадських інститутів (національні та провінційні регулюючі органи (коледжи), професійні організації) та засобів юридичного впливу (законодавчі та нормативно-правові документи), метою яких є встановлення, підтримка та дотримання стандартів, практики й етики. Кожна з провінцій та територій Канади має свій унікальний досвід організації соціальної роботи, який ґрунтується на цінностях, які закладені у Конституції Канади (Constitution Act of Canada), Кодексі етики [2] та Стандартах етичної практики [4] Канадської асоціації соціальних працівників (Canadian Association of Social Workers (CASE), провінційних та територіальних законах й нормативно-правових документах, автентичній історії та практиках роботи з різними соціальними групами.

Категоріальний аналіз змісту понять «соціальна робота» у Законі про соціальних працівників Британської Колумбії [7], Законі про соціальну роботу та соціальне обслуговування в Онтаріо [6], Законі про повагу до практики соціальної роботи у Ньюфаундленді і Лабрадорі [1], Законі про медичні професії в Альберті [8] дав можливість з'ясувати, що це поняття трактується як професійна діяльність, спрямована на оцінку, усунення та запобігання соціальних проблем, покращення соціального, психосоціального функціонування та добробуту окремих осіб, сімей, груп і громад шляхом надання прямих консультаційних та терапевтичних послуг; розробку та організацію програм обслуговування людей, включаючи ті, що реалізуються спільно з іншими професіями; сприяння розвитку та вдосконаленню соціальної політики; проведення досліджень у сфері соціальної роботи. Це визначення охоплює різноманітний спектр заходів із соціальної роботи, включаючи безпосередню роботу з окремими особами, сім'ями, розвиток громади, адвокацію, зміцнення здоров'я, розробку політики, адміністративну практику та дослідження з урахуванням історичного, культурного та мультикультурного контекстів, що у свою чергу зумовлює успішність практики у сфері соціальної роботи у розрізі системної всеохопленості суспільних проблем на всіх рівнях практичної діяльності – від практики до аналізу політик та досліджень у цій галузі. Однак з іншої сторони, передбачає необхідність впровадження високих стандартів практичної діяльності, умовою наявності яких є якісна професійна підготовка соціальних працівників, яка здійснюється в університетах Канади та високопрофесійні соціальні працівники.

Університети пропонують навчання за трьома освітніми ступенями: бакалавр соціальної роботи/соціальних послуг (BSW або BSS), магістр соціальної роботи/соціальних послуг (MSW або MSS) та доктор філософії. В даний час у Канаді функціонує більш ніж 100 університетських програм, які готують бакалаврів BSW (43), магістрів MSW (42) та докторів філософії у галузі соціальної роботи (20), також є більше 20 споріднених із цією спеціальністю освітніх програм у сфері дитячої та підліткової психотерапії, геронтології, ментального здоров'я та соціальної політики. Однак, навчання в університеті не є гарантією працевлаштування, оскільки, професійна кваліфікація соціальних працівників у більшості провінцій та територій Канади має бути підтверджена професійною ліцензією від регулюючих організацій та професійних асоціацій у галузі соціальної роботи, яка включає диплом акредитованої освітньої програми, іспити та процедуру реєстрації, однак вимоги залежать від провінцій та територій [11]. Такий підхід свідчить про високий ступінь поваги до користувачів послуг, які надають соціальні працівники та високі стандарти професії, задекларовані у Кодексі етики [2] та Стандартах етичної практики [4] Канадської асоціації соціальних працівників (Canadian Association of Social Workers (CASE)). Зокрема, у цих документах наголошується на праві кожного клієнта на компетентні соціальні послуги, на високий професіоналізм кваліфікації фахівця із соціальної роботи. Реалізація цих прав, на нашу думку, можлива шляхом системної та якісної професійної підготовки фахівців в університетах.

Системний аналіз законодавчих та нормативно-правових документів провінцій та територій Канади, наукових статей в контексті цієї проблематики, показав, що основою якісної професійної підготовки соціальних працівників у Канаді є чітка та законодавча врегульована освітня політика на загально канадському рівні щодо професійної підготовки соціальних працівників; високі акредитаційні стандарти та вимоги до освітніх програм, що ґрунтуються на положеннях Глобальних стандартів професійної підготовки соціальних працівників [5].

Освітня політика та акредитаційні стандарти професійної підготовки соціальних працівників є сферою відповідальності Канадської асоціації освіти з питань соціальної роботи (*Canadian Association for Social Work Education* (CASWE)), утвореної шляхом реорганізації Національного комітету шкіл соціальної роботи Канади (National Committee of Schools of Social Work in Canada), створеного в 1945 році. До 1973 року Національний комітет підпорядковувався Американській раді з питань освіти соціальної роботи (American Council of Social Work Education (CSWE)), яка була уповноважена акредитувати освітні програми із соціальної роботи в Канаді. Однак, визнаючи унікальний канадський контекст, з 1973 року Національний комітет взяв на себе відповідальність за акредитацію канадських освітніх програм [10].

Сучасна Канадська асоціація освіти з соціальної роботи (*Canadian Association for Social Work Education* (CASWE)) – це добровільна національна асоціація, що об'єднує університетські факультети, школи, відділи, кафедри, які пропонують професійні освітні програми підготовки соціальних

працівників у Канаді, а також представників професорсько-викладацького складу, студентства, фахівців-практиків, випускників програм. Основним завданням Асоціації є підтримка та просування передового досвіду в освіті та практиці соціальної роботи, реалізація якого здійснюється шляхом акредитації бакалаврських та магістерських освітніх програм із соціальної роботи, проведення передових досліджень, видання професійного журналу та організації щорічної конференції для обміну кращими практиками у цій галузі [9].

Якість освітніх програм із соціальної роботи визначається шляхом відповідності їх змісту до вимог Освітньої політики та акредитаційних стандартів професійної підготовки соціальних працівників [3] Канадської асоціації освіти з питань соціальної роботи (Canadian Association for Social Work Education (CASWE) на основі акредитаційної процедури (акредитації).

Відповідно до положень «Освітньої політики та акредитаційних стандартів професійної підготовки соціальних працівників» [3], акредитація – це процес експертної оцінки, який здійснюється уповноваженими членами Комісії з акредитації (Commission on Accreditation, COA) у складі 15 осіб, які призначаються Радою директорів Канадської асоціації освіти з питань соціальної роботи з числа викладачів соціальної роботи, студентів та практиків або інших осіб, які в силу своїх інтересів та досвіду можуть допомогти у підтримці якості освіти у сфері соціальної роботи. Комісія з акредитації (Commission on Accreditation, COA) має повноваження надавати попередню акредитацію, умовний статус акредитації, відмовляти в акредитації або анулювати акредитацію програм бакалавра (BSW) і магістра (MSW) із соціальної роботи на основі невідповідності положенням та процедурам «Освітньої політики та акредитаційних стандартів».

Акредитація виконує три основні функції: оцінювальна спрямована на сприяння постійному вдосконаленню освітніх програм; адвокаційна передбачає підтримку академічних підрозділів у наданні якісної освіти у сфері соціальної роботи; стандартизаційна гарантує високу якість професійної підготовки, що ґрунтується на етиці та стандартах практичної діяльності фаху й обумовлює здатність випускників надавати якісні соціальні послуги.

У документі «Освітня політика та акредитаційні стандарти професійної підготовки соціальних працівників» [3] зазначено, що з метою постійного вдосконалення та покращення якості професійної підготовки соціальних працівників, освітні програми мають бути оцінені за чотирма критеріями: мета та структура, ресурси, навчальна програма: структура та зміст, оцінка програми, й відповідати основним процедурним положенням, прописаним відповідно до кожного критерію.

Так, зокрема критерій «*Мета та структура*» передбачає, що якісна освітня програма побудована на засадах унікальності, яка має відображуватись у місії та цілях. Структура навчання повинна передбачати чіткі, прозорі та інклюзивні політики та процедури щодо вступу, навчання, освітньої практики, перезарахування кредитів на національному та міжнародному рівнях, які відповідають законодавству у галузі прав людини,

Декларації ООН про права корінних народів, та іншим загальнонаціональним та провінційним законодавчим документам, що регулюють цю галузь. Важливим аспектом оцінки є ступінь включення різних аспектів культурних та мовних характеристик громад провінцій чи територій у юрисдикції яких реалізується освітня програма, а також політики та процедури набору, прийому та збереження контингенту студентів з числа з корінних народів та студентів із вразливих соціальних груп.

У критерії «Ресурси» зазначено, що освіта у сфері соціальної роботи постійно розвивається, тому єдина освітня модель відсутня. Однак, університети, факультети, школи, відділи, кафедри, які пропонують професійні освітні програми з підготовки соціальних працівників повинні мати достатнє матеріально-технічне забезпечення, особливо приділяється увага можливостям організації та фінансування польових досліджень та виробничої практики студентів для досягнення освітньої мети програми, у контексті придатності до надання якісних соціальних послуг майбутніми соціальними працівниками. Важливим аспектом оцінки в рамках процедури акредитації є достатня кількість кваліфікованих штатних працівників, постійних викладачів, асистентів викладачів та керівників, інструкторів та супервізорів для виробничої практики, їх професійна кваліфікація, а також особливості розподілу повноважень між ними, щоб планувати, адмініструвати та виконувати програми на якісному рівні.

Критерій «Навчальна програма: структура та зміст» передбачає опис загального змісту та структури професійної підготовки соціальних працівників на бакалаврському та магістерському рівнях, який обов'язково має відповідати місії та цілям академічного підрозділу, який претендує на акредитацію програми та положенням документу «Освітня політика та акредитаційні стандарти» Канадської асоціації освіти з питань соціальної роботи (Canadian Association for Social Work Education (CASWE)). Зміст навчальної програми чітко розрізняє навчання на рівнях бакалавра та магістра.

Відповідно до вимог, освітня програма на рівні бакалавра (BSW) повинна передбачати підготовку студентів до узагальненої професійної практики у сфері соціальної роботи, її зміст повинен забезпечувати баланс загальної (не менше 40%) та професійної освіти (не менше 50%), включаючи не менше 700 годин виробничої практики. Особливістю є те, що частина загальної освіти (40%) може бути перезарахована на основі навчання у іншому закладі освіти, оскільки вона є однаковою та стандартизованою для усіх освітніх програм. Цікавим досвідом є також практика перезарахування практичного досвіду у сфері соціальної роботи за виробничу практику у розмірі половини необхідних годин, що є стимулом продовжувати освіту та підвищувати свій професійний рівень. Важливим компонентом бакалаврських програм є інтегративні семінари обсягом 10% від виробничої практики. Їх метою є надати студентам можливість інтегрувати навчання з практичним досвідом роботи в межах аудиторних курсів. Спосіб проведення інтегративних семінарів визначається кожним навчальним підрозділом, який здійснює професійну підготовку соціальних працівників, зокрема такі

семінари можуть бути запропоновані як додаткові години практики, або як окремий кредитний курс. Який би спосіб викладання не використовувався, інтегративні семінари не можуть становити більше 10% годин від запланованої виробничої практики.

Освітня програма на рівні магістра (MSW) має бути спрямована на підготовку студентів до передової професійної діяльності у сфері соціальної роботи. Відповідно до вимог, магістерські освітні програми повинні включати 6 односеместрових спеціалізованих та поглиблених дисциплін, виробничу практику тривалістю щонайменше 450 годин або магістерський науковий проєкт з метою забезпечення можливості для інтеграції та демонстрації навичок у сфері практики соціальної роботи, аналізі політики та проведенні досліджень. Магістерські освітні програми мають бути розроблені з урахуванням можливості для поглибленого вивчення окремих спеціалізацій дотичних до сфери практики соціальної роботи у конкретній провінції/території Канади. Такий підхід реалізується шляхом проведення практичних занять на базі установ, що надають соціальні послуги і спрямований на розвиток, удосконалення знань та навичок в межах основних цілей навчання.

Відповідно до «Освітньої політики та акредитаційних стандартів» кожна освітня програма на бакалаврському та магістерському рівнях повинна сприяти розвитку цінностей, знань, якостей та навичок, необхідних для досягнення тринадцяти основних цілей навчання, зокрема: професійна ідентичність; взаємодія з окремими особами, сім'ями, групами та громадами через професійну практику; розвиток професійної практики; колоніалізм і соціальна робота; корінні народи та громади; франкомовні народи та громади; соціальна справедливість; антирасизм; екологічна практика; цінності та етика у професійній практиці; дослідження; аналіз та розробка політики; зміна організаційної та суспільної систем. Кожна з цілей навчання передбачає перелік показників, для її досягнення, які мають бути інтегровані до змісту кожної освітньої програми [3].

Усі ці змістові та структурні компоненти освітніх програм на бакалаврському та магістерському рівнях є предметом четвертого *критерію «Оцінка»*. У межах якого кожен навчальний підрозділ, який здійснює професійну підготовку соціальних працівників повинен розробити методику регулярного підсумкового та проміжного моніторингу та контролю, щоб переконатися, що освітні програми є якісними, актуальними та відповідають мінливим потребам та новим знанням. Оцінка має передбачати: систематичний перегляд *мети та структури* освітньої програми у контексті її релевантності реальному процесу навчання; аналіз *ресурсів*, за допомогою яких здійснюється організація освітнього процесу; перегляд *навчальної програми* на предмет її ефективності та практико-орієнтованості шляхом зворотнього зв'язку із установами-партнерами та аналізу впливу їх рекомендацій на удосконалення програми.

Отже, акредитація освітніх програм у сфері соціальної роботи є одночасно «процесом» і «показником». «Процес» передбачає інтегровану систему безперервної оцінки й вдосконалення для відповідності

встановленим стандартам акредитації, метою яких є сприяння у підготовці висококваліфікованих соціальних працівників задля досягнення добробуту у суспільстві, соціальної рівності та справедливості. «Показник» відображений в оцінці акредитації й гарантує, що освітня програма прийняла та виконує свої зобов'язання щодо якості освіти і гарантує підготовку фахівців, здатних організовувати безпосередню практичну діяльність з окремими особами, сім'ями, сприяти розвитку громади, зміцнювати здоров'я, розробляти політики, вибудовувати адміністративну практику та проводити дослідження.

Результати проведеного дослідження дали можливість визначити особливості освітньої політики та акредитаційних стандартів професійної підготовки соціальних працівників у Канаді, які виокремили у дві групи – організаційні, змістові. До організаційних відносимо: чітку та законодавчо врегульовану освітню політику щодо професійної підготовки соціальних працівників; наявність профілюючого органу, який відповідає за акредитацію виключно освітніх програм за спеціальністю соціальна робота; розроблені освітні стандарти та акредитаційну політику зі спеціальності; секторальну єдність соціальної роботи: практика, освіта. Серед змістових виокремлюємо: наявність чітко визначених 13 цілей навчання в рамках професійної підготовки соціальних працівників в університетах; інтегративність теоретичного і практичного компонентів; включення різних аспектів культурних та мовних характеристик громад провінцій чи територій у зміст освітніх програм.

Дискусійним є питання стосовно того, що на перший погляд Україна, має схожу процедуру акредитації, і так само як і Канада, метою акредитації вбачає забезпечення якості програм вищої освіти, сприяння їхній модернізації, вдосконаленню, а також загальному підвищенню довіри до вищої освіти в Україні [12]. Суголосним з досвідом Канади є і те, що програми мають бути унікальним, з чіткими, прозорими та інклюзивними процедурами, а акредитацію здійснюють виключно особи дотичні до соціальної роботи. Однак, в Україні немає системної освітньої політики в контексті професійної підготовки соціальних працівників, що є результатом відсутності профільних регулюючих організацій у цій сфері, відсутності зв'язку між практиками, академічною спільнотою. Суттєвою і принциповою відмінністю є і те, що у Канаді за акредитацію освітніх програм відповідає професійна освітня організація у сфері соціальної роботи, й освітня політика та акредитаційні стандарти прописані саме під цю спеціальність з урахуванням її специфіки, 13 сформульованих цілей навчання та необхідних вимог, що диктує сфера практики. В Україні ж, за акредитацію всіх освітніх програм відповідає Національне агентство із забезпечення якості освіти (НАЗЯВО), а процедура акредитації є стандартизованою під усі спеціальності, що нівелює унікальність та особливість кожної й унеможливорює об'єктивну оцінку. Також, проблемою для української практики й відповідно професійної підготовки є відсутність стандартів практичної діяльності у сфері соціальної роботи, що тільки посилює розрив між теоретичною підготовкою в університетах та практичною діяльністю у закладах соціального обслуговування.

Аналіз канадського досвіду спонукає до обговорення ідей щодо розробки та запровадження стандартів практики у сфері професійної діяльності; освітньої політики та акредитаційних стандартів саме для спеціальності «соціальна робота»; створення в Україні професійних організацій з питань соціальної роботи – фахових та освітніх.

Висновки. Отже, у Канаді існують три сектори соціальної роботи: практична діяльність, освіта у сфері соціальної роботи, та регулювання соціальної роботи національними та провінційними регулюючими органами (коледжами), професійними організаціями. Особливість у тому, що регулювання практики соціальної роботи перебуває у юрисдикції провінцій та територій Канади враховуючи унікальний контекст цієї країни ґрунтуючись на міжнародних та національних цінностях та стандартах практики, які декларують Міжнародна федерація соціальних працівників, Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи, Канадська рада регуляторів соціальної роботи (Canadian Council of Social Work Regulators, CCSWR), Канадська асоціація соціальних працівників. Однак, професійна підготовка соціальних працівників регулюється централізовано Канадською асоціацією освіти з питань соціальної роботи (Canadian Association for Social Work Education (CASWE), яка визнає та поважає той факт, що професійна підготовка соціальних працівників здійснюється як у сучасних провінціях, так і на території корінних народів, що породжує її різноманітність і заохочується у змісті освітніх програм, але правила, стандарти та процедура акредитації є для всіх однаковими. Оскільки стандартизація основних вимог до професійної підготовки соціальних працівників є запорукою її якості та визнання високої кваліфікації студентів та випускників на міжнародному та національному рівнях, що сприяє їх мобільності. Канадська освітня практика має свої організаційні та змістові особливості, творча інтерпретація та впровадження яких зможе конструктивно зміцнити сферу практики та освіти у галузі соціальної роботи в Україні. Дане дослідження не висчерпує усіх аспектів цієї проблеми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у детальному аналізі освітніх програм на бакалаврському й магістерському рівнях задля виокремлення змістових особливостей професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Література

1. An Act Respecting the Practice of the Social Work [Electronic resource] : official document of Newfoundland and Labrador College of Social Workers. 2010. Regime of access: <http://www.assembly.nl.ca/Legislation/sr/statutes/s17-2.htm> (date of access: 28.05.2022). Title from the screen.
2. Code of Ethics [Electronic resource] : official document of Canadian Association of Social Worker. 2021. Regime of access: https://www.bcasw.org/wp-content/uploads/2011/09/CASW_Code-of-Ethics_e.pdf. (date of access: 15.05.2022). Title from the screen.
3. Educational Policies and Accreditation Standards for Canadian Social Work Education. [Electronic resource] : official document of Canadian Association for Social Work Education. 2021. 23 p. Regime of access: <https://caswe-acfts.ca/wp-content/uploads/2021/08/EPAS-2021.pdf> (date of access: 01.09.2021). Title from the screen

4. Guidelines for Ethical Practice [Electronic resource]: official document of Canadian Association of Social Workers (CASW). 2005. Режим доступу: https://www.casw-acts.ca/files/attachements/casw_guidelines_for_ethical_practice_e.pdf (date of access: 30.05.2022). Title from the screen.
5. Loakimidis V., Sookraj D. Global standards for social work education and training. *International Social Work*. 2021. 64 (2). Regime of access: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020872821989799> (date of access: 28.05.2022). Title from the screen.
6. Social Work and Social Service Work Act [Electronic resource] : official document of Government of Ontario. 1998. 31 p. Regime of access: <https://www.ontario.ca/laws/statute/98s31> (date of access: 29.09.1). Title from the screen
7. Social Workers Act [Electronic resource] : official document of Government of British Columbia. 2010. Regime of access: https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/08031_01 . (date of access: 25.05. 2022). Title from the screen.
8. The Health Professions Act (HPA) [Electronic resource] : official document of Government of Alberta. 2003. Regime of access: <https://www.qp.alberta.ca/documents/Acts/H07.pdf>. (date of access: 23.05.2022). Title from the screen.
9. Vision, mission, principles and activities [Electronic resource] : official website / Canadian Association for Social Work Education. 2021. Regime of access: <https://caswe-acfts.ca/about-us/mission/> (дата звернення: 01.09.2021). Title from the screen
10. Westhues A. Social work education in Canada: Inching toward the progressive. *Portularia*. 2005. 1. P. 131–147.
11. Westhues A., Lafrance J., Schmidt G. A SWOT analysis of social work education in Canada. *Social work education*. 2005. 20 (1). P. 35–56.
12. Положення про акредитацію [Електронний ресурс]: затверджене Міністерством освіти і науки України від 11.07.2017 № 977. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text>. (date of access: 26.05.2022). Назва з екрану.

References

1. Newfoundland and Labrador College of Social Workers. (2010). An Act Respecting the Practice of the Social Work. URL: <http://www.assembly.nl.ca/Legislation/sr/statutes/s17-2.htm> [in English]
2. Canadian Association of Social Worker. (2021). *Code of Ethics*. URL: https://www.bcasw.org/wp-content/uploads/2011/09/CASW_Code-of-Ethics_e.pdf [in English]
3. Canadian Association for Social Work Education. (2021). *Educational Policies and Accreditation Standards for Canadian Social Work Education*. URL: <https://caswe-acfts.ca/wp-content/uploads/2021/08/EPAS-2021.pdf> [in English]
4. Canadian Association of Social Workers (CASW). (2005). *Guidelines for Ethical Practice* URL: https://www.casw-acts.ca/files/attachements/casw_guidelines_for_ethical_practice_e.pdf [in English]
5. Loakimidis, V., & Sookraj, D. (2021). *Global standards for social work education and training*. *International Social Work*, 64 (2). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020872821989799> [in English]
6. Government of Ontario. (1998). *Social Work and Social Service Work Act*. URL: <https://www.ontario.ca/laws/statute/98s31> [in English]

7. Government of British Columbia. (2010). *Social Workers Act*. URL: https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/08031_01 [in English]
8. Government of Alberta. (2003). *The Health Professions Act (HPA)*. URL: <https://www.op.alberta.ca/documents/Acts/H07.pdf> [in English]
9. Canadian Association for Social Work Education. (2021). *Vision, mission, principles and activities*. <https://caswe-acfts.ca/about-us/mission/> [in English]
10. Westhues, A. (2001). Social work education in Canada: Inching toward the progressive. *Portularia*, (1), 131–147 [in English]
11. Westhues, A., Lafrance, J., & Schmidt, G. (2005). A SWOT analysis of social work education in Canada. *Social work education*, 20(1), 35 – 56. [in English]
12. National Agency for Quality Assurance in Higher Education of Ukraine. (2017). *Accreditation Regulations*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text> [in Ukrainian]

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто загальні підходи та особливості до освітньої політики та акредитаційних стандартів у сфері професійної підготовки соціальних працівників у Канаді. Автором здійснено категоріальний аналіз поняття «соціальна робота» на основі аналізу положень законів окремих провінцій та територій. Визначено, що цей термін трактується у всіх документах майже однаково і визначається як професійна діяльність, метою якої є надання якісних соціальних послуг, основою яких є ґрунтовна професійна підготовка соціальних працівників, яка здійснюється в університетах Канади на бакалаврському, магістерському та дослідницькому рівнях та високопрофесійні соціальні працівники. Виявлено, що основою якісної та ґрунтовної освіти у сфері соціальної роботи є чітка та законодавча врегульована освітня політика на загальноканадському рівні щодо професійної підготовки соціальних працівників; високі акредитаційні стандарти та вимоги до освітніх програм, що регулюються відповідно до документу «Освітня політика та акредитаційні стандарти» Канадської асоціації освіти з питань соціальної роботи і ґрунтуються на положеннях Глобальних стандартів професійної підготовки соціальних працівників Міжнародної федерації соціальних працівників та Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи. Автором схарактеризовано загальний зміст документу «Освітня політика та акредитаційні стандарти» та визначено загальні підходи до проведення акредитацій освітніх програм у сфері соціальної роботи. Виявлено організаційні та змістові особливості освітньої політики та акредитаційних стандартів професійної підготовки соціальних працівників у Канаді. Коротко схарактеризовано спільності та відмінності у процедурі акредитації освітніх програм України та Канади. Виявлено можливості застосування конструктивних ідей канадського досвіду в українській освітній практиці.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, професійна підготовка соціальних працівників, освітня політика, акредитаційні стандарти, Канада.

УДК 378.096

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-348-354

**FORMATION OF TOLERANCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL
TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING**

**ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Olga POPOVA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

poi2009bam@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4338-592X>

Angelika LESYK,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

as_lesyk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1886-4088>

*Berdiansk state pedagogical
university*

✉ 4, Schmidta st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Ольга ПОПОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Анжеліка ЛЕСИК,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Шмідта, 4. м. Бердянськ,
Запорізька обл.

Original manuscript received: May 25, 2022

Revised manuscript accepted: May 29, 2022

ABSTRACT

The article attempts to analyze the philosophical, psychological and pedagogical literature from the point of view of the researched problem - the formation of tolerance of future primary school teachers. It has been proven that an integral part of the tolerance of primary school teachers is the ability to engage in dialogical relationships with students, namely the ability to perceive the situation from the standpoint of others; the property of an emotionally stable personality, which determines the possibility of establishing relationships between people based on values, content and organization of psychological security. The objectives of the pedagogy of tolerance are: recognizing the child as he is: forming a child on a non-violent basis; showing humanity, kindness, sensitivity, tolerance, trust, respect for the pupil; development of skills to find ways to resolve and prevent conflicts; dialogic communication; identification of pedagogical optimism. Formation of tolerance of future primary school teachers occurs by ensuring awareness of the personal significance of tolerance as a necessary feature on axiological and humanistic principles; formation of practical skills for its education in schoolchildren in the educational process; use of forms and methods in classes that involve dialogical and polylogical interaction.

The objectives of the pedagogy of tolerance are: recognizing the child as he is: forming a child on a non-violent basis; showing humanity, kindness, sensitivity, tolerance, trust, respect for the pupil; development of skills to find ways to resolve and prevent conflicts; dialogic communication; identification of pedagogical optimism.

Tasks were effective, which involved discussing professional problems in groups, brainstorming; situational modeling – role-playing situations; elaboration of

discussion issues – «take a position», a continuous scale of opinions, discussion; the use of media resources in general and work on animated films that have a positive impact on the development of motivation and abilities of students to self-improvement, activation of personal and professional experience.

What is decisive is that tolerance is manifested among the moral values of humanism, becomes, on the one hand, the basis of modern education, which translates the norms of human relations and is the basis of humanization of knowledge, on the other – the instrumental value of the individual. interaction with others.

Key words: *tolerance, formation of tolerance of future teacher, future primary school teachers, professional training.*

Сучасні умови розвитку України, передовсім повномасштабне вторгнення на її територію російських військ, запровадження воєнного стану, окупація, вплинули на організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти. З-поміж інших проблем, які з'явилися в нинішній ситуації (безпека викладачів і здобувачів вищої освіти, неможливість установалення постійного зв'язку тощо), ще більше актуалізувалася потреба утверджувати морально-етичні цінності: працелюбність, турботу, гідність, рівність, милосердя, справедливність, чесність, довіру, терпимість до іншого, доброзичливість, готовність допомогти, добросовісність, ввічливість, делікатність, тактовність, толерантність. Саме ці якості особистості майбутнього вчителя загалом і початкової школи зокрема, які формуються в процесі професійної підготовки, визначають її гуманістичну спрямованість і вимагають виявлення терпимого, доброзичливого ставлення під час спілкування з дітьми, батьками, колегами.

Мета статті – здійснити міждисциплінарний аналіз сутності поняття «толерантність» і довести дієвість діалогічних форм спілкування для формування толерантності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.

У ході наукового пошуку було використано такі **методи дослідження:** *теоретичні* – аналіз і систематизація наукової літератури з проблеми дослідження; синтез, порівняння, узагальнення для визначення шляхів формування толерантності здобувачів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта; *емпіричні* – опосередковане спостереження.

Синонімічним до слова «толерантність» визначено лексему «терпіння», яка у Великому тлумачному словнику сучасної української мови пояснюється так: «1. Здатність стійко, без нарікань витримувати фізичні або моральні страждання, життєві злигодні тощо. // Уміння довго та спокійно витримувати щось нудне, неприємне, небажане тощо. 2. Здатність довго й наполегливо робити що-небудь, займатися чимось. 3. Розмовне. Те саме, що страждання» [2, с. 1243].

Ще за часів античності проблема виявлення людиною терпимості та моральності була досить актуальною.

Проблема толерантності розглядається в працях філософів, психологів, педагогів. Так, філософи Р. Валітова, П. Кніг, В. Лекторський, М. Мчедлова, К. Ясперс та ін. позначають цим терміном доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних або групових

відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних); складник життєвої компетентності, уміння функціонувати в соціально гетерогенних групах, що уможливить успішно взаємодіяти, співпрацювати та розв'язувати конфлікти тощо.

Формування толерантності в психології пов'язується з такими поняттями, як установка, звичка, потреби, мотивація, сенс життя, відмінності, заборона, приналежність, ієрархія, авторитет, суперечність, почуття власної гідності, провокація, фанатизм, архетипи, еталони, знакові системи. Крім того, науковці І. Бех, С. Бондирева, С. Братченко, К. фон Берген, В. фон Берген, С. Стубблефілд, Д. Бандоу, С. Колесов, О. Клепцова, Ю. Кузнецова, А. Маслоу та ін. вважають толерантністю властивість емоційно стійкої особистості, що визначає можливість встановлення зв'язків між людьми на основі цінностей, змісту та організації психологічної безпеки. Детальний аналіз психологічної літератури з проблеми вивчення сутності толерантності уможливив виявити основні підходи щодо визначення цього феномена: терпимість, прийняття іншої людини, виявлення поваги та визнання рівності, відмова від домінування і насилля, стійкість до конфліктів (О. Асмолов, О. Клепцова); емоційна стійкість та ціннісно-емоційний вибір особистості (Ю. Кузнецова); ціннісне ставлення до людини взагалі та ціннісне ставлення до інших соціокультурних груп (Г. Дмитрієв, О. Джуринський, А. Сєдих, Н. Лебедева); формування установок толерантної свідомості (С. Бондирева, Д. Колесов, Г. Солдатова); партнерство у спілкуванні, відкритість і готовність до діалогу (І. Бех, С. Братченко, Л. Петровська та ін.); виявлення стійкості до суб'єкта до впливу стресу, підвищення адаптивного потенціалу особистості (В. Тишков, Г. Солдатова).

У педагогічному дискурсі окремі аспекти проблеми формування толерантності майбутніх педагогів знайшли відображення в дослідженнях О. Біди, Т. Білоус, Н. Бирко, Л. Завірюхи, Ю. Ірхіної, Л. Кнішевської, Ю. Котеленець, А. Лесик, О. Орловської, О. Падалки, О. Петренко, О. Полової, Т. Потапчук, О. Савченко, Р. Соичук, О. Столяренко, І. Таргоній та ін.

Детальне вивчення досліджень зазначених вище науковців дає змогу сформулювати в загальному вигляді мету педагогіки толерантності – розроблення принципів, форм і методів роботи вчителя щодо формування особистості дитини на ненасильницькій основі, прийняття дитини, виявлення терпимості, довіри, поваги до неї.

Завданнями педагогіки толерантності є: визнання дитини такою, якою вона є: формування дитини на ненасильницькій основі; виявлення гуманності, доброзичливості, чуйності, терпимості, довіри, поваги до вихованця; розвиток умінь знаходження способів розв'язання та попередження конфліктів; діалогічне спілкування; виявлення педагогічного оптимізму.

Погоджуємося з думкою І. Таргоній, що освіта є одним із соціальних інститутів, що сприяє формуванню толерантності за умови використання діалогу, співробітництва, взаємоповаги [8].

Досліджуючи поняття «толерантність майбутнього вчителя початкової школи», вважатимемо його як професійно важливу якість учителя, що виявляє свою сутність сприймати без агресії відмінні від його власних судження, образ життя, характер поведінки, зовнішність і будь-які інші особливості людей, які його оточують у сфері освітнього простору і соціокультурного середовища, шляхом становлення з ними відносин довіри, співпраці, компромісу, радості, товариськості та психологічного комфорту [3]. Важливо, щоб толерантність майбутніх учителів початкової школи формувалася в процесі професійної підготовки, тобто була спеціально організованим процесом, в основі якого – сприйняття іншої людини як цінності; прагнення до співробітництва як позитивного способу взаємодії з людьми, спрямований на розширення інформаційного поля з проблеми толерантності, формування толерантної свідомості та досвіду толерантної поведінки, розвитку здатності до самовдосконалення та професійної реалізації майбутніх педагогів.

Під час професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в Бердянському державному педагогічному університеті значну роль відведено формуванню толерантності, де ключовим є організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії, діалогічне спілкування, перехід від егоцентричної установки до установки співрозмовника. Як свідчить власний педагогічний досвід, діалогічне спілкування сприяє психологічному налаштуванню на стан співрозмовника та власний стан: спілкування відбувається за принципом: «тут і зараз»; забезпечує сприйняття партнера по спілкуванню, не оцінюючи його особистості, визнаючи його право на власну думку й рішення. Таке спілкування завжди невимуслене, спрямоване на розв'язання проблем і дискусійних питань. Толерантне спілкування передбачає виявлення відкритості учасників діалогу в освітньому процесі; створення комфортної атмосфери, емпатії в спільній діяльності [5].

Отже, міждисциплінарний аналіз понятійного апарату з проблеми дослідження дозволяє вважати толерантність майбутнього вчителя початкової школи як важливу його професійну якість, що виявляється в активній моральній позиції та готовності до конструктивної взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу; характеризується виявленням гуманності, терпимості, доброзичливості, спрямованістю на вирішення конфліктних ситуацій в професійній сфері на ненасильницькій основі.

На нашу думку, найважливішими завданнями формування толерантності майбутніх учителів початкової школи в процесі їх професійної підготовки є: систематизувати знання студентів про якості толерантної особистості педагога; розвивати критичне мислення; вміння вести діалог; взаємодіяти, співпрацювати; знаходити способи попередження та конструктивного розв'язання конфліктів; сприяти створенню комфортного освітнього середовища, розвитку емпатії, виявленню терпимого ставлення до інших людей, гуманності, доброзичливості, чуйності; здатності до самовдосконалення, професійної самореалізації.

Становлення толерантності майбутніх педагогів початкової школи відбувається шляхом забезпечення усвідомлення особистісної значущості толерантності як необхідної риси на аксіологічних і гуманістичних засадах; формування практичних умінь щодо виховання її в школярів в освітньому процесі; використання на заняттях форм і методів, які передбачають діалогічну та полілогічну взаємодію.

Сучасною науковою педагогічною спільнотою розроблені спеціальні технології, творче використання яких в освітньому процесі сприяє розвитку толерантних взаємин в освітньому середовищі університету. Нами активно застосовувалися тренінги, в основі яких лежить організація квазіпрофесійної діяльності здобувачів вищої освіти; інтерактивні методи і прийоми навчання, активна взаємодія й комунікація всіх учасників освітнього процесу. Досить дієвими були завдання, які передбачали обговорення професійних проблем у групах, мозковий штурм; ситуативне моделювання – розігрування ситуацій за ролями; опрацювання дискусійних питань – «займи позицію», неперервна шкала думок, дискусія; застосування медіаресурсів загалом і роботу над анімаційними фільмами, що позитивно впливали на розвиток мотивації й здібностей студентів до самовдосконалення, активізації особистісного й професійного досвіду.

Висновки. На основі міжпредметного (філософського, психологічного, педагогічного) аналізу з'ясовано, що толерантність була предметом дослідження тривалий час. Визначальним є те, що вона виявляється серед моральних цінностей гуманізму, стає, з одного боку, основою сучасної освіти, яка транслює норми людських відносин і є основою гуманізації знань, з іншого – інструментальною цінністю особистості, яка зумовлює ставлення людини до світу і її поведінку у взаємодії з іншими. Усе це перетворює толерантність на найважливіший орієнтир сучасної освітньої політики.

Література

1. Бирко Н. М. Педагогічна майстерня формування толерантності сучасного громадянина : методичний посібник. Хмельницький : ХГПА, 2013. 184 с.
2. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Кانیшевська Л. В. Аналіз феномена «толерантність» в гуманітарних науках. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 28 (1). С. 255–265.
4. Котелянець Ю. С. Формування толерантності майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2015. 247 с.
5. Попова О., Лесик А. Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування толерантності в учнів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 3. С. 381–388
6. Потапчук Т. В. Толерантність та педагогіка толерантності: проблеми наукових досліджень. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020, Вип. 22. С. 26–31.

7. Савченко О. Толерантність як цінність шкільної освіти: методичний аспект. *Початкова школа*. 2014. № 9. С. 4–7.

8. Таргоній І. В. Феномен «толерантності» у психологічних та педагогічних дослідженнях : теоретичні аспекти визначення сутності. *Освітній простір України. Науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський Національний університет ім. Василя Стефаника»*; зб. наук. праць. 2019. Вип. 15. С. 208–214.

References

1. Byrko N. M. (2013). *Pedahohichna maysternia formuvannia tolerantnosti suchasnogo hromadianyna : metodychnyj posibnyk* [Pedagogical workshop on the formation of tolerance of a modern citizen]. Khmelnytskyi : KhGPA [in Ukrainian].

2. Busel V. T. (ed.) (2005). *Velykyj tлумachnyj slovnyk ukrains'koyi movy (z dod. i dopovn.)* [A large explanatory dictionary of the Ukrainian language (with supplements)]. Kyiv – Irpin : VTF «Perun». [in Ukrainian].

3. Kanishevska L.V. (2020). *Analiz fenomena «tolerantnist» v humanitarnykh naukah* [Analysis of the phenomenon «tolerance» in humanities]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyj zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedagogichnogo universytetu imeni Ivana Franka – Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, vyp. 28 (1), 255-265. [in Ukrainian].

4. Kotelianets Yu. S. (2015). *Formuvannya tolerantnosti maybutnih uchyteliv pochatkovykh klasiv u processi profesynnoi pidgotovky* [Formation of tolerance of future primary school teachers in the process of professional training] : dys. ... kand. ped. Nauk. Kyiv. [in Ukrainian].

5. Popova O., Lesyk A. (2020). *Teoretychni zasady pidgotovky maybutnih uchyteliv pochatkovoji shkoly do formuvannia tolerantnosti v uchniv* [Theoretical principles of training future primary school teachers for the formation of tolerance in students]. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedagogichnogo universytetu. Seriya : Pedagogichni nauky – Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences, 3, 381–388. [in Ukrainian].

6. Potapchuk T. V. (2020). *Tolerantnist ta pedagogika tolerantnosti : problemy naukovykh doslidzhen* [Tolerance and pedagogy of tolerance: problems of scientific research]. Hirska shkola Ukrainskykh Karpat – Mountain School of the Ukrainian Carpathians, vyp. 22, 26–31. [in Ukrainian].

7. Savchenko O. (2014). *Tolerantnist yak tsinnist shkilnoi osvity : metodychnyj aspekt* [Tolerance as a value of school education: methodical aspect]. *Pochatkova shkola – Primary school*, 9, 4–7. [in Ukrainian].

8. Targonij I. V. (2019). *Fenomen «tolerantnist» u psykholoichnykh ta pedagogichnykh doslidzhenniah : teoretychni aspekty vyznachennya sutnosti* [The phenomenon of «tolerance» in psychological and pedagogical research: theoretical aspects of defining the essence]. *Osvitnij prostir Ukrainy. Naukovyi zhurnal DVNZ «Prykarpatskyj natsionalnyj universytet imeni Vasylia Stefanyka»* : zb. nauk. prats – Educational space of Ukraine. Scientific journal of the State Higher Secondary School «Prycarpathian National University named after Vasyl Stefanyk», vyp. 15, 209–214. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті зроблено спробу проаналізувати філософську, психологічну та педагогічну літературу під кутом зору досліджуваної проблеми – формування толерантності майбутніх учителів початкової школи. Доведено, що невід'ємним складником толерантності вчителя початкової школи є

здатність до діалогічних взаємин з учнями, а саме можливість сприймати ситуацію з позиції інших людей; властивість емоційно стійкої особистості, що визначає можливість встановлення зв'язків між людьми на основі цінностей, змісту та організації психологічної безпеки. Завданнями педагогіки толерантності є: визнання дитини такою, якою вона є: формування дитини на ненасильницькій основі; виявлення гуманності, доброзичливості, чуйності, терпимості, довіри, поваги до вихованця; розвиток умінь знаходження способів розв'язання та попередження конфліктів; діалогічне спілкування; виявлення педагогічного оптимізму. Становлення толерантності майбутніх педагогів початкової школи відбувається шляхом забезпечення усвідомлення особистісної значущості толерантності як необхідної риси на аксіологічних і гуманістичних засадах; формування практичних умінь щодо виховання її в школярів в освітньому процесі; використання на заняттях форм і методів, які передбачають діалогічну та полілогічну взаємодію.

Завданнями педагогіки толерантності є: визнання дитини такою, якою вона є: формування дитини на ненасильницькій основі; виявлення гуманності, доброзичливості, чуйності, терпимості, довіри, поваги до вихованця; розвиток умінь знаходження способів розв'язання та попередження конфліктів; діалогічне спілкування; виявлення педагогічного оптимізму.

Дієвими були завдання, які передбачали обговорення професійних проблем у групах, мозковий штурм; ситуативне моделювання – розігрування ситуацій за ролями; опрацювання дискусійних питань – «займи позицію», неперервна шкала думок, дискусія; застосування медіаресурсів загалом і роботу над анімаційними фільмами, що позитивно впливали на розвиток мотивації й здібностей студентів до самовдосконалення, активізації особистісного й професійного досвіду.

Визначальним є те, що толерантність виявляється серед моральних цінностей гуманізму, стає, з одного боку, основою сучасної освіти, яка транслює норми людських відносин і є основою гуманізації знань, з іншого – інструментальною цінністю особистості, яка зумовлює ставлення людини до світу і її поведінку у взаємодії з іншими.

Ключові слова: толерантність, формування толерантності майбутнього вчителя, майбутні вчителі початкової школи, професійна підготовка.

УДК 37.013.2

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-355-363

FORMATION, DEVELOPMENT AND MODERN PROSPECTS
OF DISTANCE LEARNING TECHNOLOGIES IN UKRAINIAN EDUCATION

СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК ТА СУЧАСНІ ПЕРСПЕКТИВИ
ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ

Olha SEMENOVA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

semenovaolha911@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2262-233X>

Kyryvi Rih State Pedagogical
University,

✉ 54, Haharin prosp., Kyryvi Rih,
Dnipropetrovsk region, 50086

Ольга СЕМЕНОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Криворізький державний
педагогічний університет,

✉ пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг,
Дніпропетровська обл., 50086

Original manuscript received: May 26, 2022

Revised manuscript accepted: June 04, 2022

ABSTRACT

The article considers distance learning, its beginning, opportunities, achievements, which are currently part of the education system in developed countries. Today, distance learning is one of the most relevant areas of education that is developing rapidly. In today's conditions, when the educational process is forced to completely move to the online plane, there is a need to identify the main obstacles and their further elimination. Also an important aspect discussed in the article is to determine the most effective aspects of distance learning and their further development and correct distribution among other activities. In this review study, issues on distance studies in modern education discussed with theoretical backgrounds. Also in this article, reader could find what kind of flaws can occur in distance educational process and what is causes to these flaws. In this study, the most significant errors scholars have made in writing and discussing distance education research in technology comparisons studies are determined. This article aims to help distance program makers, distance education researchers and instructors by making them aware of these issues in comparison studies. So, they could make a more accurate decision when implementing distance learning solutions in their institutions. In addition, this article investigates the internal problems: limited resources, unevenly distributed marketing advantages, inappropriate administrative structure and the lack of innovative physical facilities. The article allows to sort out the indicated problems through the stepwise introduction of a distance education model that fits any university, regardless of its specialization.

Key words: distance learning, distance education, innovation, technologies, traditional schooling, electronic educational tools.

Вступ. У системі вищої освіти дистанційне навчання через електронні курси стало найбільш актуальним і затребуваним, починаючи з минулого десятиліття. У цій статті оцінюються впровадження принципів

дистанційного навчання в процес викладання та навчання в університеті з точки зору якості.

Дистанційне навчання потрапило в центр уваги як єдиний спосіб уникнути незворотного зриву освітнього процесу. У цьому дослідженні висвітлюються проблеми, з якими стикаються українські університети після введення карантину через надзвичайну ситуацію з COVID-19. Дослідження показує, що екстрений перехід українських ЗВО на дистанційне навчання не пройшов гладко, а науково-педагогічні працівники і студенти були поставлені в несправедливо невідгідне становище. Маємо на меті проаналізувати специфіку дистанційного навчання в системі вищої освіти України в умовах переходу країни у воєнний стан та діяльності українських ЗВО щодо проблем переходу на дистанційне навчання, а також використання освітніх онлайн-платформ. Було проведено інтернет-опитування серед викладачів та студентів КДПУ з метою вивчення змін у процесі викладання та навчання в умовах карантину COVID-19 та вимушеного продовження дистанційного формату навчання у зв'язку з введенням воєнного стану на території України.

Методи та методики дослідження. Аналіз поточного стану дистанційної освіти в Україні в цілому та опитування окремих груп студентів Криворізького державного педагогічного університету допомогли визначити основні перешкоди для ефективного впровадження сучасних дистанційних технологій навчання в університетському освітньому процесі: неготовність викладачів та батьків, відсутність необхідних навичок застосування комп'ютерних систем для онлайн-навчання, невміння взаємодіяти з професорсько-викладацьким складом. Крім того, констатовано наявність внутрішніх проблем: обмежені ресурси, нерівномірне розподілені маркетингові переваги, недоречна адміністративна структура та відсутність інноваційної фізичної бази. Вирішення зазначених проблем можливе шляхом поетапного введення дистанційної моделі навчання, яка підходить для будь-якого університету, незалежно від його спеціалізації.

Освіта завжди має відповідати вимогам часу. Дистанційне навчання допомагає кожному сьогодні не тільки вибрати освітній заклад, але також працювати чи навчатися на іншому континенті. Сьогоднішні вимоги – це нове освітнє середовище з використанням інноваційних технологій навчання, інноваційних технічних засобів, завдяки яким ви можете отримувати знання, навчатися в будь-якій точці світу, в будь-якому місці навчального закладу, скласти іспит та отримати визнання у всьому світі сертифікат.

Результати та дискусії. Кожна інновація має свою історію. Пропонуємо розглянути, коли і звідки дистанційне навчання прийшло до нас. Дистанційний метод здобуття освіти з'явився в XVIII ст. Його початківцем є Ісаак Пітман, який у 1840 р. за допомогою пошти почав навчати стенографії студентів у Сполученому Королівстві. Географічна ізоляція від шкіл і розрізнених релігійних конгрегацій стимулювала розвиток заочної релігійної освіти в Сполучених Штатах у 19 столітті.

Наприклад, Асамблея недільної школи на озері Чатокуа в західному штаті Нью-Йорк розпочалася в 1874 році як програма підготовки вчителів недільних шкіл і церковних працівників. Починаючи з релігійного походження, програма поступово розширювалася і включала в себе неконфесійний курс домашнього читання та заочного навчання. Його успіх призвів до заснування багатьох подібних шкіл у Сполучених Штатах у русі Чатокуа.

В Америці в 70-х роках XIX століття Анна Еліот Тікнор в 1873 р. розробила систему поштової освіти для жінок, або так зване «кореспондентське навчання», назвавши її Товариством Тікнор. Вільям Рейні Харпер вважався в Америці «батьком навчання поштою». У 1892 р. він заснував першу кафедру дистанційного навчання Чиказького університету. У 1906 р. викладання поштою було запроваджено в Університеті штату Вісконсін. Згодом дистанційне навчання дісталось Австралії. У 1911 році в Університеті Квінсленд у Брісбені було відкрито курси університетського рівня. У 1914 році дітям, які проживали далеко, було надано поштову освіту для звичайних шкіл за програмою початкової школи. Подібні системи для школярів почали використовувати в Канаді та Новій Зеландії. У 1939 році Франція також заснувала Державний центр дистанційного навчання для дітей, які не можуть відвідувати школу. Наразі цей центр став найбільшим дистанційним навчальним закладом в Європі.

На сьогоднішній день поширення набула технологія дистанційної освіти. Багато категорій населення, у тому числі осіб з інвалідністю та мешканців зі слабзорозвинених регіонів, мають можливість навчатися дистанційно.

Економічна ефективність: середня оцінка світових освітніх систем показує, що дистанційна освіта коштує на 50% менше, ніж традиційні форми навчання.

Досвід роботи вітчизняних недержавних центрів дистанційної освіти свідчить, що їх витрати на підготовку спеціаліста становлять близько 60% від витрат на підготовку спеціалістів на денній основі.

Спеціалізований контроль якості освіти: формами контролю у дистанційній освіті є іспити, співбесіди, практичні, курсові та контрольні роботи, зовнішні, комп'ютерні інтелектуальні системи тестування.

Слід підкреслити, що вирішення проблеми контролю якості дистанційної освіти та дотримання освітніх стандартів має принципове значення для успіху всієї системи дистанційної освіти, що залежить від академічного визнання курсів дистанційної освіти, можливості їх зарахування до традиційних навчальних закладів. Тому, щоб здійснювати контроль в уніфікованій системі дистанційної освіти, має бути створено систему державного тестування.

Метою створення та розвитку системи дистанційної освіти є забезпечення школярів і студентів, цивільних та військових спеціалістів, безробітних та найширших верств населення у будь-якій частині країни та за кордоном рівними освітніми можливостями та покращення якості

освіти за рахунок більшого використання науково-освітнього потенціалу провідних університетів, академій, інститутів, центрів підготовки та перепідготовки кадрів, інститутів підвищення кваліфікації та інших закладів освіти.

Для того, щоб якісно навчати, потрібно мати відповідні навчальні матеріали, які можна оцінити за такими параметрами:

- державним освітнім стандартам;
- відповідність віку та можливостям учнів з урахуванням потенціалу інформаційних

- технологій, використовуючи різні способи надання інформації тощо.

Якість методів і педагогічних технологій можна оцінити за такими параметрами:

- облік предметного змісту з урахуванням вікових особливостей учнів;
- спрямованість на розвиток особистості та ін. [1].

Дистанційне навчання може значно зменшити навантаження на школярів шляхом диференціації та індивідуалізації, якщо певну частину часу в початковій і особливо старшій ланці вони займатимуться вдома, виконуючи творчі проекти чи індивідуальні завдання за комп'ютером або в шкільному комп'ютерному центрі у зручний час, широко використовуючи різні джерела інформації, інформаційно-освітні ресурси мережі Інтернет.

Дистанційне навчання, яке часто називають дистанційною освітою, – це процес, у якому студенти використовують Інтернет, щоб відвідувати заняття та проходити курси без фізичної необхідності відвідувати заклад вищої освіти. Дистанційне навчання стає все популярнішим у час розвитку технологій, і для студентів з'являється більше можливостей брати участь у якісній дистанційній освіті. Давайте на мить зосередимося на комунікативних інструментах, які тепер доступні онлайн. Студенти можуть зв'язуватися з викладачами та одногрупниками за допомогою електронної пошти, текстових повідомлень та обговорень. Або вони все частіше отримують можливість спілкуватися в режимі реального часу за допомогою чату, обміну миттєвими повідомленнями, веб-конференцій, аудіо та відео відповідей, більшість з яких доступні в рамках курсу; або можуть бути інтегровані в курс. Таким чином, по суті, спілкування «віч-на-віч» є легко доступним для сучасних онлайн-учнів. Насправді, способів спілкування з викладачами та одногрупниками в Інтернеті може бути більше, ніж на очних заняттях. Для деяких це може сприйматися як неприємність, але для тих, хто бажає спілкування на онлайн-заняттях, варіанти дуже корисні. Після тривалих періодів закриття навчальних закладів багато студентів, можливо, не набули навичок, необхідних для здобуття освіти. Наслідком буде збільшення кількості студентів, яким викладачі радитимуть повторно опрацювати матеріал заняття. З одного боку, повторення є першочерговим варіантом виходу з такої ситуації. З іншого боку, приймаючи зниження стандартів навчальних досягнень або навіть призупинення, практика повторення навчального матеріалу може призвести до того, що студенти

продовжуватимуть освіту, не оволодівши ключовими здібностями, необхідними на старших курсах.

Це може створити труднощі в наступні роки, і в цьому сенсі бути контрпродуктивним. Тому, на думку автора, найкращим способом обмежити шкоду від пропущених занять буде допомога студентам наздогнати, вивчити необхідний матеріал, а не дозволити їм продовжувати навчання без оволодіння необхідними навичками, як це робиться в деяких країнах. У таких випадках упроваджуються систематичні корекційні курси (наприклад, літні навчальні програми), які повинні бути організовані та фінансово підтримані після періодів закриття навчальних закладів.

Існує багато причин, чому студенти можуть захотіти продовжити дистанційну освіту на противагу традиційному навчанню. Так само у цього виду навчання є багато переваг і недоліків, і оскільки воно набуває популярності, важливо досліджувати та вивчати, чи може такий вид навчання вас задовольнити.

Насправді, переваги дистанційної системи освіти перелічити набагато легше. Наприклад, ще однією перевагою є доступність навчальних матеріалів у електронній формі: ви можете прочитати будь-який підручник або реферат будь-де. Всю інформацію, якщо необхідно, вам буде надано через Інтернет. На цей додатковий матеріал вам не потрібно витратити багато часу та грошей на покупку та пошук підручників, методики та інших навчальних конспектів.

Тестування як форма діагностики знань стає все більш популярним, хоча продовжує залишатися предметом суперечок. У той час як освітні технології розвиваються, тестування стає комп'ютерним. Особливі перспективи для комп'ютерного тестування відкрилися з впровадженням Інтернет-технологій у навчальний процес. Це надало можливість створення та впровадження повністю автоматизованих систем дистанційного керування якістю знань — систем дистанційного тестування.

Ось чому тести повинні бути всебічно перевірені, перш ніж їх можна буде використовувати як матеріал експертизи. Крім того, існує велика кількість Інтернет-ресурсів, які пропонують різноманітні курси англійської мови. Вони включають теоретичний матеріал, поданий у форматі тексту або у форматі відео уроку. Представлена система моніторингу на таких сайтах за допомогою онлайн-тестів або вправ [4].

Загалом, дистанційне навчання в країнах пострадянського простору — це новинка. Студенту не потрібно їхати до університету, досить просто з'явитися в інтернеті, пройти швидку авторизацію — і ви можете читати лекцію або відвідувати заняття. Економія часу для всіх — як дітей, так і дорослих. Але з приводу доцільності використання технологій дистанційної освіти не тільки викладачі, а й студенти розділилися на кілька категорій. Деякі студенти можуть виявити проблеми з дистанційним навчанням або проблеми з онлайн-освітою. Можливо, це не найкраще підходить для всіх. Але інші студенти знайдуть велику цінність онлайн-освіти та величезні переваги онлайн-навчання.

За власним досвідом ми помітили одну особливість: усі негативні речі, що нас чекають, ми можемо використовувати позитивно. Навіть коли здобувачі освіти скаржаться на складні теми, не намагайтеся заохотити їх, розповідаючи про труднощі завдання. Якщо ми замінимо слово «складно» на слово «цікаво», кажучи їм, що вони збираються навчитися цікавого, то потім вони намагатимуться робити все можливе і впоратися із завданням.

Наступний приклад: якщо ми кажемо нашим студентам про їхні завдання «непогано», це означає для них «погано», а не «добре», тому що ми використали тут два негативних слова. Ми іноді мимоволі вживаємо в усному мовленні стилістичний прийом – літоту. Одного разу на моє запитання студент відповів: «Я не впевнений, що я не розумію матеріалу». Насправді він зрозумів.

Першою думкою було те, що він не засвоїв матеріал, але потім, зрозумівши, що він мав на увазі, ми заспокоїлися. Чому ми наводимо ці приклади? Нам здається, що чим більше ми побачимо позитивних сторін дистанційного навчання, тим більше ми зможемо отримувати гарні результати від своєї роботи. Ось чому, на нашу думку, дистанційне навчання справді має свої позитивні сторони: воно включає всі основні форми традиційної організації освітнього процесу, лекції, семінарські та практичні заняття, лабораторний практикум, контрольна, дослідницька, проектна та самостійна діяльність студентів.

Навчальні матеріали дистанційних курсів включають інформаційні матеріали, тести, завдання, анкети, форуми та чати, глосарії. Всі ці форми організації освітнього процесу дають можливість реалізувати на практиці гнучке поєднання самостійної пізнавальної діяльності з різноманітними джерелами інформації.

Дистанційне навчання базується на електронних навчальних засобах – мультимедійних підручниках і посібниках, тест-системах, інтерактивних таблицях, словниках, довідниках та інших матеріалах в цифровому форматі, якщо вони використовуються для вирішення навчальних завдань.

І таких матеріалів сьогодні в розпорядженні викладача багато: з 2019 року великий масив цифрових освітніх ресурсів з усіх дисциплін слугує на користь української освіти. Серед найпоширеніших можна зазначити такі, як:

- Inspiration – програма, що допомагає візуалізувати навчальний процес. Разом з учнями на заняттях можна створювати діаграми, картки та схеми.

- Kahoot! – навчальна програма, що складається з ігор. Тут можна зробити серію запитань з кількома варіантами відповідей. Формат і кількість запитань залежать від автора. Є можливість додавати відео, зображення та діаграми.

- Moodle – платформа для навчання, яка надає викладачам, учням та адміністраторам розвинутий набір інструментів для комп'ютеризованого навчання, зокрема й дистанційного.

– Canva – сервіс зі зручним та багатофункціональним інтерфейсом, який адаптований українською мовою. На платформі міститься велика кількість шаблонів, за допомогою яких можна оформити яскраві презентації, комікси, логотипи тощо.

– Trello – зручний у користуванні сервіс для роботи над спільним навчальним проектом. Широкий функціонал дозволяє всім учасникам брати активну участь та відповідати за окремий етап роботи. В реальному часі можна відстежувати виконання кожної частини проекту.

Кожен із зазначених онлайн-ресурсів покликаний не тільки ефективно, але і цікаво навчати, що неодмінно позначиться на процесі засвоєння нової інформації. На нашу думку, в ситуації, коли ми змушені залишатися вдома і навчатися дистанційно, маємо докласти максимум зусиль, щоб зацікавити наших студентів використанням усіх необхідних нових технологій, інтернет-ресурсів, електронних підручників, інтерактивних таблиць, навчальних текстів, електронних завдань та тестів, словників, довідників, презентацій нового матеріалу або онлайн уроків, семінарів тощо.

Ми твердо переконані, що переваги дистанційного навчання можуть перевищити недоліки, і воно може допомогти студентам уникнути марних занять та бути впевненими в досягненні певної кваліфікації для них.

У технологічному елементі дистанційного навчання багато плюсів. Студенти мають здатність вивчати нові технології та досягати успіху в цьому. З ними можна почуватися впевнено, використовуючи власні технологічні здібності і навіть перерахувати у своєму резюме види програм, які вони використовують як частину їхньої курсової роботи. Ще одна велика перевага технологій полягає в тому, що ви можете продовжувати свою освіту з будь-якого місця, де є доступ до інтернету. Студентам не потрібно йти до навчального корпусу, щоб вчитись, завдяки технологіям вони можуть виконати свої завдання де завгодно.

А однією з головних перешкод у поширенні дистанційного навчання в нашій країні є те, що внутрішня культура освіти визнає переважно традиційне навчання. Важливо зазначити, що система дистанційного навчання не є протидією стосовно існуючих очної та заочної форм навчання й не заперечує наявні освітні тенденції. Вона природним чином інтегрується в ці системи, доповнюючи і розвиваючи їх, а також сприяє створенню мобільного освітнього середовища.

Висновки. Підводячи підсумок, можна сказати, що дистанційне навчання має великий потенціал для встановлення високого стандарту цінного навчального досвіду у віртуальному середовищі. Опитування показує, що студенти прагнуть до онлайн-навчання, але є занепокоєння щодо якості взаємодії з викладачами та нерозвиненості технологічної інфраструктури університету. Таким чином, ми виділили внутрішні та зовнішні фактори, які стримують упровадження сучасних технологій дистанційного навчання, наприклад: обмежений обсяг і діапазон реалізації; проблема контролю ресурсів; неправильна оцінка

маркетингових переваг; обмежені ресурси та неактуальна адміністративна структура тощо. Перспективи подальших досліджень зосереджені на оцінці знань та здібностей студентів протягом наступного року після проведених опитувань.

Література

1. Биков В., Кухаренко В. Дистанційний навчальний процес: навчальний посібник. Київ : Міленіум, 2015. 254 с.
2. Мельник Ю., Богданова Н. Особливості комунікативних зв'язків у сучасній вищій школі. *Розвиток професійних компетентностей державних службовців: комунікативний аспект*: зб. матеріалів щорічної наук.-практ. конф. за міжнар. участю. 3-4 листоп. 2016 р. Київ : НАДУ, 2016. 460 с.
3. Anderson T. & Dron J. Three generations of distance education pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 2011. № 12 (3). P. 80-97. URL: <https://doi.org/10.19173/irrodl.v12i3.890>
4. Burns M. (2019). Distance Education for Teacher Training (Modes, Models and Methods). URL: <http://idd.edc.org/sites/idd.edc.org/files/DE%20Bookfinal.pdf>.
5. CAPDM. An introduction to distance learning: Universities, colleges and distance learning: objectives, strategies and surmounting the barriers. *A paper for tertiary education providers*. URL: <https://www.capdm.com/wp>
6. Education 2030, Incheon Declaration and Framework for Action towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002338/233813M.pdf>
7. Koreneva I. Future teachers of biology in the sphere of education for sustainable development. *Ukrainian Educational Journal*. (2018). P. 109-117. DOI: 10.32405/2411-1317-2018-3-109-117.
8. Yang J. (2015). Recognition, validation and accreditation of non-formal and informal learning in UNESCO Member States. Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002326/232656e.pdf>

References

1. Bykov, V., Kukharensko, V (2015). *Dystantsiynyi navchalnyi protsec* [Distance educational process]: navchalnyi posibnyk. Kyiv : Milenium [in Ukrainian].
2. Melnyk, Y., Bohdanova, N. (2016). *Osoblyvosti komunikatyvnykh zviyazkiv u suchasniy vushchii shkoli* [The peculiarities of communicative connections in modern higher school]. *Rozvytok profesiinykh kompetentnostei derzhavnykh sluzhbovtziv: komunikatyvnyi aspekt* – Development of professional competencies of civil servants: communicative aspect – Zbirnyk materialiv shchorichnoi naukovo-praktychnoi konferentsii za mizhnarodnoiu uchastiu 3-4 Novemver, 2016. Kyiv : NADU. [in Ukrainian].
3. Anderson, T., & Dron, J. (2011). *Three generations of distance education pedagogy*. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80-97. URL: <https://doi.org/10.19173/irrodl.v12i3.890>
4. Burns, M. (2019). *Distance Education for Teacher Training* (Modes, Models and Methods). URL: <http://idd.edc.org/sites/idd.edc.org/files/DE%20Bookfinal.pdf>.
5. CAPDM. *An introduction to distance learning: Universities, colleges and distance learning: objectives, strategies and surmounting the barriers*. A paper for tertiary education providers. URL: <https://www.capdm.com/wp>
6. *Education 2030, Incheon Declaration and Framework for Action towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all*. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002338/233813M.pdf>

7. Koreneva, I. (2018). *Future teachers of biology in the sphere of education for sustainable development*. Ukrainian Educational Journal, 109-117. DOI: 10.32405/2411-1317-2018-3-109-117.

8. Yang, J. (2015). *Recognition, validation and accreditation of non-formal and informal learning in UNESCO Member States*. Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/0023326/232656e.pdf>

АНОТАЦІЯ.

У статті розглядається дистанційне навчання, його початок, можливості, досягнення, які є частиною системи освіти в розвинених країнах. Сьогодні дистанційне навчання є однією з найбільш актуальних областей освіти, які швидко розвиваються. В умовах сьогодення, коли освітній процес вимушений цілком перейти у онлайн площину, виникає необхідність визначення основних перешкод та їх подальшого усунення. Також важливим аспектом, який розглянуто у статті, є визначення найбільш ефективних сторін дистанційного навчання, їх подальший розвиток та коректний розподіл серед інших різновидів діяльності. У цьому оглядовому дослідженні обговорюються питання дистанційного навчання в сучасній освіті, спираючись на теоретичну базу. Також у цій статті читач може дізнатися, які недоліки можуть виникати в дистанційному навчальному процесі та які причини цих недоліків. У цьому дослідженні визначаються найбільш суттєві помилки, які вчені допустили при написанні та обговоренні досліджень дистанційної освіти в дослідженнях порівняння технологій. Ця стаття має на меті допомогти розробникам дистанційних програм, дослідникам та викладачам дистанційної освіти, інформуючи їх про ці проблеми під час порівняльних досліджень. Таким чином, вони могли б прийняти більш точне рішення, впроваджуючи рішення дистанційного навчання у своїх закладах. Крім того, у статті визначені і досліджені внутрішні проблеми: обмежені ресурси, нерівномірно розподілені маркетингові переваги, недоречна адміністративна структура та відсутність інноваційної фізичної бази. Стаття дозволяє розібрати вказані проблеми шляхом поетапного введення дистанційної моделі освіти, яка підходить до будь-якого університету, незалежно від його спеціалізації.

Ключові слова: дистанційне навчання, дистанційна освіта, інновації, технології, традиційна освіта, електронні освітні засоби.

УДК 378.015.31.091.011.3-051:7

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-364-371

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF UNIVERSAL
VALUES IN FUTURE TEACHERS OF ART BY MEANS OF UKRAINIAN
FOLK SONG CREATIVITY**

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ
ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ**

Nataliia SEMYCHOVA,
graduate student

Наталія СЕМИЧОВА,
аспірантка

semychova@dano.dp.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7660-5370>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: February 02, 2022

Revised manuscript accepted: May 14, 2022

ABSTRACT.

The influence of the proclamation of Ukraine's independence on the formation of the national consciousness of the Ukrainian people and the revision of the approach to the content of the educational sector and the requirements for personal characteristics of teachers-practicians, including measures of development and manifestation of universal values, is emphasized. It is noted that an effective tool of national education of the individual is the Ukrainian folk song. The existing contradictions in the problem of formation of universal values in future art teachers by means of Ukrainian folk songs are determined. The purpose of the article is to analyze the pedagogical conditions for the formation of universal values in future Art teachers by means of Ukrainian folk songs. The process of professional training of future Art teachers in higher educational institutions is characterized. Requirements for professional and personal qualities of an Art teacher are stipulated. The importance of value orientations as factors, under the influence of which the future Art teacher is formed, is noted. The interpretation of the process of formation of universal values is indicated. The components of universal values are listed. The definition of the concept of «universal values of future Art teachers» is given. Forms and methods of formation of universal values in future Art teachers are presented. The model of methods of formation of universal values of future Art teachers. The pedagogical conditions of formation of universal values of future Art teachers in the process in the process of professional training are presented. The peculiarities of building and ensuring the functioning of the model of formation of universal values of future Art teachers are described, taking into account current trends in reforming the education system of Ukraine. The principles of model construction are described. The main elements of optimization of the educational process are outlined. The emphasis is placed on the method of «modeling» in the formation of universal values in future Art teachers. A set of pedagogical conditions effective for increasing the level of formation of universal values of future Art teachers is presented.

Key words: value orientation, national heritage, Ukrainian song, patriotism, art, song creativity.

Вступ. Проголошення незалежності сприяло відродженню національної свідомості українського народу, формуванню власної політики, спрямованої на забезпечення вільного розвитку та збереженню вітчизняної культури. Український народ поступово повертається до своїх витоків, але цей шлях досить важкий. Тому надзвичайно важливу роль у цьому процесі мають відігравати вчителі нової формації, які зможуть навчити підростаюче покоління шанувати, любити рідний край, рідне слово, рідну пісню; відродити любов до народних інструментів, розкрити й продемонструвати світові їхні виражальні можливості.

Ефективним і перевіреним засобом національного виховання особистості є фольклор і його невід'ємний складник – народна творчість рідного краю як органічний витвір народного духу, безпосередньо звернений до внутрішнього світу людини, її думок і почуттів, уяви, пам'яті. Історична довговічність впливу українського народного мистецтва, зокрема музичного фольклору, на національну освіту підвищує його роль як історичної основи, духовної сили, що забезпечує самозбереження українського народу і досі залишається незмінною, актуальною сьогодні. Проте лише вчитель мистецтва зі сформованими загальнолюдськими цінностями здатний донести підростаючому поколінню всю важливість та багатогранність української пісенної творчості, що охоплює питання патріотичної позиції, національної свідомості, вдостоєння власної батьківщини перед зовнішнім та внутрішнім ворогом, родинного виховання та ролі сім'ї в житті пересічної людини.

Метою статті є аналіз педагогічних умов формування загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва засобами української народнопісенної творчості.

Для вирішення зазначеної мети були визначені такі **завдання**: визначити проблеми формування загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва засобами української народної пісні; охарактеризувати складники загальнолюдських цінностей; надати визначення поняття «загальнолюдські цінності майбутніх учителів мистецтва»; проаналізувати форми та методи формування загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва; педагогічні умови формування загальнолюдських цінностей майбутніх учителів мистецтва.

При написанні роботи основний акцент був зроблений на наукових напрацюваннях ряду вчених. Так, В. Андрущенко наголошував на важливості плекати духовність підростаючого покоління; В. Луговий акцентував увагу на формуванні ціннісної компетентності науково-педагогічних працівників як важливої умови їх успішної діяльності в сучасній вищій школі; М. Томашівська відзначила проблеми формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музики; О. Хижко описав аксіологічний підхід до фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва; Ю. Чумак обумовив особливості формування ціннісних орієнтацій майбутнього учителя музичного мистецтва та описав модель формування його готовності до громадянського виховання учнів.

У сучасній психологічній і педагогічній літературі, незважаючи на

великий обсяг теоретичних та практичних досліджень, усе ще не вироблено єдиного розуміння процесу формування загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва засобами української народнопісенної творчості та не розкриті окремі аспекти формування цих якостей особистості педагогіці.

Таким чином, незважаючи на багатопланові дослідження, проблема формування загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва засобами української народної пісні ще не повністю вирішена, про що свідчать суперечності між:

- суспільним запитом на вирішення проблеми національного виховання студентської молоді та практичною реалізацією його під час підготовки фахівців у галузі педагогіки і мистецтва;
- визнання необхідності цілеспрямованого національного виховання майбутніх учителів мистецтва засобами народної пісні та недостатній розробці цього питання на теоретико-методичному рівнях, особливо в недооцінці виховного потенціалу музичного фольклору рідного краю;
- наявний традиційно високого виховного потенціалу пісенного фольклору та неефективне методичне забезпечення його впровадження в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти.

Методи та методики дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи: теоретичний: аналіз філософської, педагогічної, психологічної, культурологічної літератури, вітчизняного та зарубіжного досвіду – для обґрунтування провідних методичних підходів до проблеми дослідження; аналіз навчальних програм, посібників та рекомендацій щодо підготовки майбутніх учителів мистецтва; аналіз, синтез та ідеалізація – для з'ясування змісту основних дослідницьких понять; систематизація та узагальнення теоретичних та емпіричних даних – з метою визначення змісту формування загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва засобами української народнопісенної творчості; аналіз педагогічних явищ і процесів – з метою визначення українського музично-етнографічного контексту процесу формування загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва засобами української народнопісенної творчості.

Результати та дискусії. Процес професійної підготовки у закладах вищої освіти передбачає ознайомлення здобувачів зі специфікою обраної професії, вироблення практичних навичок, формування загальної та професійної компетентностей, психолого-моральних якостей особистості. Також цей процес передбачає ґрунтовне здобуття знань з метою подальшого застосування їх на практиці. Учителю мистецтва має бути, перш за все, взірцем для своїх учнів, відігравати важливу роль у формуванні їхніх особистісних якостей та цінностей. Це означає, що ми повинні формувати в майбутнього вчителя мистецтва ті цінності та якості особистості, які хочемо бачити в учнях. Майбутній учитель власним прикладом, життєвою позицією повинен вміти впливати на засвоєння учнями нових знань, формування їх світогляду та

моральних переконань [4].

В. Луговий наголошує, що «цінності є мотивуючими компетентностями», а «ціннісні орієнтації становлять невід'ємну частину професійно значимих компетентностей» [2]. До того ж науковець доводить, що серед стандартів навчання і критеріїв добору учителів мають бути ціннісні компетентності як одна з умов ефективної викладацької діяльності. В. Андрущенко визначає важливість чинників, під дією яких формується майбутній вчитель мистецтва: система цінностей, доторкуючись до яких, він формує свій власний духовний світ, ціннісні орієнтації та світогляд і наголошує на значенні мистецько-культурологічної освіти, яка плекає духовність, особистість, глибину поглядів, чуттєвого ставлення до світу і до людини [1].

Формування загальнолюдських цінностей розглядаємо як створення педагогічних умов і можливостей для саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації майбутніх учителів мистецтва. Можна виділити такі складники загальнолюдських цінностей, які формуються:

- смислово-цільові (професійні особистісні смисли та цілі);
- емоційно-чуттєві (музичний зміст, якість, динаміка емоцій і почуттів майбутніх фахівців у контексті професії та її цінностей);
- когнітивно-операційні (знання професії, професійні знання, вміння ними оперувати);
- рефлексивно-діяльнісні (осмислення результатів художньо-виховної діяльності, відповідальність за власні рішення та вчинки, самоусвідомлення через знання своєї професійної сутності) [5].

Загальнолюдські цінності майбутніх учителів мистецтва – це стійке інтегративне психологічне утворення, що виявляється в емоціях і мотивації дій, поведінкових реакціях, уявленнях про систему власних ціннісних стандартів, які в подальшому реалізуються в певній позиції і стануть характеристикою духовного та культурного життя особистості.

Розбіжність світоглядів здобувачів дещо гальмує процес формування їхніх професійних цінностей, при цьому визначає основні форми та методи:

- наповнення викладання фахових дисциплін українознавчим мистецьким матеріалом;
- створення у закладі вищої освіти музичного лекторію для здобувачів шкільного та дошкільного відділення (лекції з історії української народної музики, творчі портрети українських композиторів та відомих виконавців тощо);
- ознайомлення майбутніх учителів мистецтва з фольклорними традиціями, звичаями, святами та традиційними обрядами рідного краю;
- включення до практичних занять з методики музичного виховання, практики написання сценаріїв та проведення свят на народознавчу тематику;
- організація зустрічей з місцевими композиторами, фольклорними колективами тощо [3].

Модель методики формування загальнолюдських цінностей майбутніх учителів мистецтва в процесі педагогічної підготовки включає цільовий, теоретико-методичний, процесуальний (технологічний) та результативний компоненти.

Побудова та забезпечення функціонування моделі формування загальнолюдських цінностей майбутніх учителів мистецтва передбачає врахування сучасних тенденцій реформування системи освіти України [7]: суттєва зміна вимог до процесу підготовки на основі особистісного, діяльнісного та компетентнісного підходів [6].

Охарактеризуємо принципи побудови цієї моделі:

1. Принцип гуманізації спрямовує освітній процес на першочерговий розвиток загальнокультурних та загальнолюдських якостей майбутнього вчителя, орієнтований на вдосконалення та вільний творчий розвиток особистості в системі суспільних відносин.

2. Дотримання принципу персоналізації створює умови для партнерства для особистого спілкування.

3. Принцип індивідуалізації освітнього процесу передбачає організацію взаємодії вчителя та учнів, виходячи з індивідуальних особливостей, духовного світу, музичних уподобань, нахилів майбутніх учителів мистецтва, сприяє розвитку їх музично-пізнавальних інтересів. У результаті забезпечується максимально продуктивна робота на всіх етапах навчання.

4. Принцип диференціації – це спосіб здійснення індивідуалізації освітнього процесу в учнівському колективі.

5. Принцип діалогу аудиторної, позакласної роботи передбачає обговорення різних поглядів, спільний пошук істини у формі діалогу.

6. Принцип інтенсифікації передбачає впровадження в освітній процес прогресивних педагогічних технологій, нових методів та активних засобів, що забезпечують постійне підвищення якості підготовки майбутніх учителів. Основними елементами інтенсифікації навчання є: чітка загальна мета всього педагогічного процесу, а також кожного з його етапів; підвищити мотивацію; наявність знань; підвищення ефективності педагогічного процесу за одиницю часу; розроблення та впровадження методів, що активізують діяльність здобувачів; впровадження інформаційно-педагогічних технологій; розвиток самоосвіти, ініціативи та самостійності майбутніх учителів; використання ігрових технологій.

7. Дотримання принципу оптимізації дає змогу досягти мети, завдань, що виявляються в створенні освітнього середовища, сприятливого для засвоєння знань, умінь і навичок громадянського виховання учнів.

Комплекс педагогічних умов, ефективних для підвищення рівня сформованості загальнолюдських цінностей майбутніх учителів мистецтва з дотриманням педагогічних засад, включає:

– насичення національно орієнтованим змістом на базі профільних професійних дисциплін, які включають музично-теоретичну та музично-методичну підготовку майбутніх учителів мистецтва, а також виконавські аспекти оволодіння їх професією;

- мотивація майбутніх учителів мистецтва до оволодіння фольклором, що стане основою їхнього національного виховання через занурення в народну творчість;
- оновлення змісту освітнього процесу за рахунок використання широкої палітри кращих зразків мистецтва; жанрово-стильових, інтонаційно-стильових і асоціативних аналогій;
- застосування міжпредметних зв'язків, що дасть змогу комплексно підійти до розв'язання поставленої проблеми, забезпечити єдність навчання і виховання та активізувати творчі функції навчання;
- реалізація принципу наступності і послідовності в процесі поетапного засвоєння теоретичного і практичного навчального матеріалу;
- використання варіативних форм навчальної діяльності.

Реалізація в комплексі всіх педагогічних умов спрямована на створення у закладі вищої освіти національно орієнтованого освітнього середовища засобами народнописенної творчості. Змістовно-методичною основою національного виховання шляхом оптимального використання народної пісні є профільні дисципліни професійної підготовки майбутніх учителів мистецтва, а саме: дисципліни музично-теоретичного, музично-методичного та музично-виконавського циклів.

Для реалізації педагогічних умов доцільно застосовувати методику національного виховання майбутніх учителів мистецтва, яка містить форми та методи, що реалізуються поетапно (відповідно на ціннісно-орієнтованому, інформаційно-накопичувальному, творчодіяльнісному та рефлексивному етапах), спрямованих на реалізацію кожного педагогічного стану та на основі засвоєння змісту професійних дисциплін і пов'язаної з ними позакласної діяльності здобувачів (концертна, конкурсна, фестивальна, науково-дослідницька, фольклорно-експедиційна діяльність, а також педагогічна практика в закладах дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти тощо).

Висновки. Отже, формування загальнолюдських цінностей є важливим питанням, від якого залежить рівень професійної підготовки майбутніх учителів мистецтва, їх самовизначення, самоствердження, самоосвіта. Виховання майбутніх учителів мистецтва на основі ціннісних орієнтацій є пріоритетним шляхом формування особистості майбутнього учителя мистецтва, його духовного світогляду, моралі, культури, поведінки в суспільстві, соціальної активності.

Література

1. Андрущенко В. П. Любити дитину – плекати духовність. *Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. С. 27–35.
2. Луговий В. І. Формування ціннісної компетентності науково-педагогічних працівників – важлива умова їх успішної діяльності в сучасній вищій школі. *Проблеми освіти: наук. зб.* Київ : Ін-т іннов. технологій змісту освіти МОН України, 2010. № 63, Ч. 1. С. 3–9.
3. Томашівська М. М. До проблеми формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музики. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2018. № 326, № 3.

С. 269–271.

4. Хижко О. В. Аксиологічний підхід до фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Науковий огляд*. 2020. Том 1, № 64. С. 181–190.

5. Чумак Ю. В. Формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Час мистецької освіти «Особистість у мистецькому просторі сучасної Європи»*: зб. тез та матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (20–22 квітня 2017) / заг. ред. Т. А. Смирнова. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2017. С. 8–11.

6. Щербак І. В. Основні напрями підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до громадянського виховання учнів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. № 5 (59). С. 252–259.

7. Щербак І. В. Модель формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до громадянського виховання учнів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. № 3 (87). С. 132–142.

References

1. Andrushchenko, V. P. (2012) *Liubyty dytnu – plekaty dukhovnist* [To love a child – to cherish spirituality], Suchasni stratehii universytetskoï osvity: yakysnyi vymir – Modern strategies of university education: qualitative dimension : mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, 27–35 [in Ukrainian].

2. Luhovyi, V. I. (2010) *Formuvannia tsinnisnoi kompetentnosti naukovopedahohichnykh pratsivnykiv – vazhlyva umova yikh uspishnoi diialnosti v suchasni vyshchii shkoli* [Formation of value competence of scientific and pedagogical workers – an important condition of their successful activity in modern higher school]. *Problemy osvity – Problems of education* : nauk. zb. Kyiv : In-t innov. tekhnolohii zmistu osvity MON Ukrainy, 2010, 63, 1, 3–9 [in Ukrainian].

3. Tomashivska, M. M. (2018) *Do problemy formuvannia tsinnisnykh orientatsii maibutnykh uchyteliv muzyky* [On the problem of formation of value orientations of future music teachers]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*. Odesa, № 326, № 3, 269–271 [in Ukrainian].

4. Khyzhko, O. V. (2020) *Aksiolohichni pidkhid do fakhovoi pidhotovky maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva*. [Axiological approach to the professional training of future music teachers]. *Naukovyi ohliad – Scientific review*, T. 1, № 64, 181–190 [in Ukrainian].

5. Chumak, Yu. V. (2017) *Formuvannia tsinnisnykh orientatsii maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva* [Formation of value orientations of the future teacher of musical art]. *Час mystetskoï osvity «Osobystist u mystetskomu prostori suchasnoi Yevropy» – Time of art education «Personality in the artistic space of modern Europe»*: zb. tez ta materialiv V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody, 8–11 [in Ukrainian].

6. Shcherbak, I. V. (2016) *Osnovni napriamy pidhotovky maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva do hromadianskoho vykhovannia uchniv*. [The main directions of preparation of future teachers of music art for civic education of students] *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka, 5 (59), 252–259 [in Ukrainian].

7. Shcherbak, I. V. (2019) *Model formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva do hromadianskoho vykhovannia uchniv* [Model of formation of readiness of the future teacher of musical art to civil education of pupils] *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history,*

innovative technologies. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka, 3 (87), 132–142 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Відзначено вплив проголошення незалежності України на формування національної свідомості українського народу та перегляд підходу до змістовного наповнення освітньої галузі та вимог до особистісної характеристики педагогів-практиків, в тому числі міри розвитку та прояву загальнолюдських цінностей. Зазначено, що ефективним інструментом національного виховання особистості є українська народнопісенна творчість. Визначено існуючі суперечності у проблемі формування загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва засобами української народної пісні. Метою статті є аналіз педагогічних умов формування загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва засобами української народно пісенної творчості. Охарактеризовано процес професійної підготовки майбутніх вчителів мистецтва у вищих закладах освіти. Обумовлено вимоги до професійних та особистісних якостей учителя мистецтва. Зазначено важливість ціннісних орієнтацій як чинників, під дією яких формується майбутній учитель мистецтва. Вказано трактування процесу формування загальнолюдських цінностей. Перераховано складові загальнолюдських цінностей. Надано визначення поняття «загальнолюдські цінності майбутніх учителів мистецтва». Представлено форми та методи формування загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва. Розглянуто модель методики формування загальнолюдських цінностей майбутніх учителів мистецтва. Представлено педагогічні умови формування загальнолюдських цінностей майбутніх учителів мистецтва у процесі професійної підготовки. Охарактеризовано особливості побудови та забезпечення функціонування моделі формування загальнолюдських цінностей майбутніх учителів мистецтва з врахуванням сучасних тенденцій реформування системи освіти України. Охарактеризовано принципи побудови моделі. Окреслено основні елементи оптимізації освітнього процесу. Акцентовано увагу на методі «моделювання» при формуванні загальнолюдських цінностей у майбутніх учителів мистецтва. Представлено комплекс педагогічних умов, ефективних для підвищення рівня сформованості загальнолюдських цінностей майбутніх учителів мистецтва.

Ключові слова: ціннісна орієнтація, національна спадщина, українська пісня, патріотизм, мистецтво, пісенна творчість.

УДК 37.013.42:34 (075.8)

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-372-383

**LEGAL SOCIALIZATION AND LEGAL EDUCATION OF CHILDREN
AND YOUTH OF DIGITAL TECHNOLOGIES**

**ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ І МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Iryna SYZONENKO,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

sizonenco@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0955-4782>

Berdiansk State Pedagogical
University,

✉ 4, Schmidta street, Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Ірина СИЗОНЕНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Бердянський державний
педагогічний університет

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 30, 2021

Revised manuscript accepted: June 15, 2022

ABSTRACT

The article studies the problem of the activity of a social worker, a social teacher in legal socialization and legal education of children and youth by digital technologies. The European Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning is considered, the requirements for a specialist who ensures a high level of legal socialization of the individual in society are analyzed. The Concept for the Development of Digital Competences describes digital competence, which means digital and information literacy, the ability to use digital technologies for learning, professional activities and life in society. Programs and methodological recommendations on legal socialization are characterized: Methodological recommendations on social work with juvenile offenders, the Program for the formation of tolerance, the prevention of conflicts and hate crimes «Building the Future Together». The experience of legal education in schools is being studied, they have a system for organizing legal education, conditions for the development of legal consciousness, culture and experience in the legal behavior of students, but there is no experience in using interactive digital technologies, creating an innovative online educational environment for the legal socialization of children and youth. Examples of digital technologies that are used by specialists to organize legal socialization are given: the formation of motivation for an independent search for legal information, the solution of legal problems, the creation of legal online crossword puzzles, the development of skills for quick orientation in social and legal situations, the independent creation of interactive legal games, the study of the level of legal awareness about rights and obligations, etc. It is determined that the use of digital technologies in socio-pedagogical activities makes it possible to diversify the process of legal education, make it modern, interesting, accessible and direct it to prevent manifestations of negative behavior, the formation of legal education of children and youth.

Key words: legal socialization, children and youth, legal education, gamification, digital technologies, social teacher, social worker.

Вступ. Осучаснення законодавчої бази, оновлення курсу соціальної політики держави є закономірним результатом переосмислення назрілих суспільних проблем, серед яких важливе місце посідає соціально-правовий захист вразливих категорій населення, правова підтримка сімей, правова соціалізація дітей та молоді. Соціальна робота, що безпосередньо пов'язана з реалізацією стратегічних завдань соціальної політики, зорієнтована не лише на надання соціальної допомоги, але й на створення умов для заохочення молодого покоління до самостійного вирішення власних проблем у правовому полі, повноцінного входження у соціально-правовий простір суспільства. Соціальні працівники, фахівці із соціальної роботи, соціальні педагоги, здійснюючи активний вплив на соціальну політику в системі управління соціальними процесами в сучасних умовах, покликані забезпечувати впровадження актуальних, інноваційних тенденцій, цифрових технологій соціально-правового захисту дітей, правової соціалізації молоді.

Проблема вивчення сучасних тенденцій у галузі соціальної роботи з правової соціалізації особистості пов'язана з вивченням нормативно-правових документів. У межах євроінтеграційних поступів, правової імплементації норм міжнародного права, наказами Міністерства соціальної політики України було затверджено низку програм, методичних рекомендацій з питань соціальної роботи та підтримки підростаючого покоління, зокрема «Методичні рекомендації із соціальної роботи з неповнолітніми, які вчинили правопорушення», «Програма формування толерантності та попередження конфліктів та злочинів на ґрунті ненависті «Будуємо майбутнє разом!», «Кваліфікаційна характеристика професії «Фахівець із соціальної роботи!», «Класифікатор соціальних послуг» тощо. Відповідно до цих нормативних документів, чинного законодавства України по роботі з дітьми та молоддю здійснюється соціальна робота щодо їхньої правової соціалізації та правового виховання.

Наукові пошуки дослідників актуалізують проблематику правової соціалізації особистості. Так, науковиця І. Жаровська [4] наголошує на єдності та взаємозалежності таких юридичних явищ, як правова соціалізація та правове виховання; І. Коваленко [9] досліджує правову соціалізацію як процес формування правової культури особистості; А. Оверченко [14] розкриває проблему правової соціалізації як процес становлення правосвідомості особистості. Про підготовку провідників у світ правової соціалізації дітей та молоді йдеться в наукових доробках Я. Кічука (правова компетентність соціальних педагогів) [8], О. Лісовця (соціально-правова компетентність майбутніх соціальних працівників) [12], Н. Розіної (соціально-правова компетентність майбутніх кваліфікованих робітників) [18] та ін. Використання цифрових технологій в освітньому процесі описано в наукових працях Н. Саєнко, Т. Голуб, Ю. Лавриш [3]; особливості цифровізації освітнього середовища розглянуті в статтях С. Карплюк [6]; використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні розкриті науковцем О. Кривонос [11]; про розвиток цифрової компетентності педагогів в умовах цифрового

освітнього середовища закладу освіти йдеться в роботах Г. Генсерук, С. Мартинюк [2] та ін.

Однак аналіз наукових досліджень, законодавчої бази дає підстави стверджувати, що розв'язання проблеми соціально-педагогічної роботи з правової соціалізації, правового виховання дітей та молоді, яке б охоплювало інноваційні тенденції розвитку соціальної та освітньої галузі, сьогоденні умови організації освітнього процесу, зокрема використання сучасних комунікаційних, цифрових технологій, не освітлене в повному обсязі й потребує детального вивчення.

Метою статті є розкриття проблеми діяльності соціального працівника, соціального педагога з правової соціалізації та правового виховання дітей і молоді засобами цифрових технологій.

Методи та методики дослідження. Для досягнення мети використано комплекс методів: порівняльний, логіко-системний аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми з метою виявлення наукових підходів до процесу правової соціалізації особистості; контент-аналіз нормативних документів для окреслення законодавчої бази правової соціалізації; методи систематизації, узагальнення використовувалися для вивчення практичного досвіду правовиховної роботи у закладах загальної середньої освіти та виокремлення найбільш дієвих цифрових технологій правової соціалізації дітей і молоді.

Результати та дискусії. Сучасні реформаційні процеси на державному рівні в правовій та соціальній сфері актуалізували потребу в затвердженні кваліфікаційної характеристики професії «Фахівець із соціальної роботи» [7], де встановлені вимоги до фахівця, який зокрема зобов'язаний сприяти формуванню в громаді сімейних, патріотичних, правових цінностей, тим самим забезпечувати високий рівень правової соціалізації в суспільстві. Задля реалізації цього положення соціальний працівник повинен знати законодавство України з питань соціального захисту, соціальної роботи, охорони дитинства; основи сімейного, трудового, житлового законодавства; основи кримінального та цивільного права; нормативні, методичні та інші розпорядчі документи й матеріали, які регламентують організацію надання соціальних послуг; нормативно-правові акти, що регулюють охорону материнства та дитинства, права дітей та інших вразливих верств населення. Окрім цього, фахівець має володіти низкою професійних компетентностей, що лежать в основі його роботи та гарантують ефективність практичної діяльності.

Так, відповідно до Нової парадигми освіти в глобальному світі Європейський парламент і Рада Європейського Союзу схвалили Рамкову програму оновлених ключових компетентностей [17], що визначаються як комбінація знань, навичок та ставлень. У документі зазначається, що знання складаються з концепцій, ідей та теорій, які вже встановлені та підтримують розуміння певної сфери або предмета; навички визначаються як здатність і спроможність здійснювати процеси та використовувати знання для досягнення результатів; ставлення описують сприйняття нових ідей, ситуацій, спонукають до відповідних реакцій або дій. Серед ключових

компетентностей, визначених Європейським Союзом, виокремлюється цифрова компетентність – це впевнене, критичне і відповідальне використання та взаємодія з цифровими технологіями для навчання, професійної діяльності, участі в житті суспільства, включає цифрову та інформаційну грамотність, комунікацію та співпрацю, створення цифрового контенту. Базові знання, вміння, навички та ставлення, пов'язані саме з цифровою компетентністю, полягають у:

- знаннях можливостей таких технологій у процесі спілкування, творчості та інновацій, загальних принципів, механізмів, функцій різних пристроїв, програмного забезпечення та цифрових мереж, правових, етичних принципів, пов'язаних із використанням цифрових технологій;
- вміннях використовувати цифрові технології для підтримки творчості, активної соціальної інтеграції, співпраці з іншими людьми для досягнення особистих, соціальних цілей, а також навичках використання, фільтрування, оцінки, створення, програмування та обміну цифровим змістом;
- відкритому та перспективному ставленні до розвитку цифрових технологій, критичному ставленні до інформації та її аналізу.

Відповідно до Концепції розвитку цифрових компетентностей [10], затвердженої Кабінетом Міністрів України, цифрова компетентність є «динамічною комбінацією знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій». Також Законом України «Про освіту» визнано інформаційно-комунікаційну компетентність як одну з ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності та соціалізації.

Розширення спектру сучасних професійних знань, умінь та навичок, які повинні бути сформовані у фахівця із соціальної роботи, вимагає від нього обізнаності не лише в сфері законодавчого забезпечення, соціально-правового захисту прав різних категорій клієнтів, здійснення соціалізаційного процесу в правовій галузі, але й вільного використання цифрових технологій, розуміння їхніх базових функцій, можливостей різних онлан застосунків задля організації процесу правової соціалізації дітей та молоді, їхнього правового виховання.

Під час правової соціалізації зміст роботи соціального працівника полягає в правовому розвитку особистості, формуванні правових установок і ціннісно-правових орієнтацій, засвоєнні соціально-правового досвіду, оволодінні правовою культурою суспільства, включенні особистості в систему правовідносин, формуванні особи з відповідним рівнем правової свідомості, взаємодії особистості та суспільства тощо [19]. Діяльність соціального працівника з правової соціалізації дітей та молоді зосереджена на реалізації галузевих програм та методичних рекомендацій. Так, у межах реалізації Методичних рекомендацій із соціальної роботи з неповнолітніми, які вчинили правопорушення, спеціаліст, працюючи з дітьми, допомагає їм

розвивати практичні життєві навички, мотивує до відповідальності за власне життя, особистісного самовизначення та зростання; надає підтримку в самореалізації, пошуку та залученні зовнішніх ресурсів для розв'язання складних питань, розуміння відповідальності за власні дії. Основними принципами надання соціальних послуг неповнолітнім, які вчинили правопорушення, є: захист прав дитини (законність, соціальна справедливість); гуманізм (ставлення до дитини як до найвищої цінності, повага до неї); адресний та індивідуальний підхід до дитини (особливі потреби неповнолітніх, які вчинили правопорушення, виявлення проблем особистісного зростання та допомога в їх розв'язанні); пріоритетність інтересів дитини (підвищення внутрішньої мотивації, застосування в роботі позитивного досвіду, опора на сильні сторони дитини, віра в її здібності та потенційні ресурси щодо виправлення, надання переваги інтересам дитини в конфліктних ситуаціях) [13].

Ще одним кроком у галузі соціальної роботи щодо правової соціалізації дітей та молоді є впровадження Програми формування толерантності та попередження конфліктів та злочинів на ґрунті ненависті «Будуємо майбутнє разом». Метою Програми є формування в підлітковому та молодіжному середовищі толерантності у взаєминах, зменшення рівня соціальної напруги та правопорушень. Чотири тренінгові модулі Програми спрямовані на формування належного рівня усвідомленості молодими людьми власної ціннісної сфери, розуміння та прийняття цінностей іншої людини, почуття відповідальності за власне життя, вчинки, оптимізацію процесу постановки життєвих цілей та пошуку шляхів їх досягнення [16].

Правова соціалізація – це комплексний, складний, довготривалий процес, під час якого відбувається залучення особистості до правових норм, соціально-культурних цінностей, оволодіння правовими знаннями, формування правосвідомості, становлення активної життєвої позиції. Важливе місце в цьому посідає правове виховання дітей та молоді, що завжди на відміну від правової соціалізації є цілеспрямованим, організованим, керованим процесом. Інститут модернізації змісту освіти визначає, що головними завданнями правового виховання є підвищення загального рівня правової свідомості дітей та молоді, обізнаності з проблем порушення прав людини, формування досвіду безпечної поведінки, виховання поваги до прав та основних свобод людини, толерантне ставлення до потерпілих від насильства. На сайті Інституту представлений досвід правовиховної роботи закладів загальної середньої освіти в різних областях України [5], вивчення якого є важливим, оскільки дозволить ознайомитися з методичним забезпеченням і технологіями практичної діяльності соціальних педагогів з правової соціалізації та правового виховання дітей та молоді.

Так, цікавою є практика роботи Чемеровецького районного методичного кабінету Хмельницької області з питань науково-методичного забезпечення правовиховної діяльності педагогічних колективів, формування правової культури учнів. Суть досвіду полягає в здійсненні системно-функціонального підходу щодо модернізації методичного

забезпечення правовиховної та превентивної роботи педагогів; створенні системи сервісних послуг на диференційовані потреби педагогів (дидактичні, факторно-критеріальні комплекси, проекти, електронні зразки правовиховних форм та методів); розробці структурно-функціональної моделі правового виховання та педагогічного менеджменту правоосвітньої та правовиховної роботи; організації роботи педагогічної правової студії, завданнями якої є поетапна організація науково-методичного супроводу діяльності організаторів виховної роботи із врахуванням правових знань навичок, компетентностей і педагогічного досвіду [5].

У Тальнівській загальноосвітній школі I-III ступенів № 2 Тальнівської районної ради Черкаської області у варіативну складову навчальних планів введено такі факультативи: «Вчимося демократії разом», «Основи інформаційних технологій» (для учнів 9-11 класів); «Інфоматори» (для учнів 9 класів); «Права людини» (для учнів 10-11 класів). Учніське самоврядування стало ініціатором круглих столів із представниками правоохоронних органів, депутатами міської ради тощо. Відповідно до Стратегії розвитку цього закладу загальної середньої освіти на 2020-2025 роки модернізація освітнього процесу передбачає вдосконалення змісту модульно-інтегрованої освітньої моделі школи за певними маршрутами, серед яких значне місце посідає реалізація модуля «Я і Закон». Цей модуль охоплює низку заходів правового спрямування: виставки літератури з правової тематики; випуск шкільних газет, плакатів, листівок «Людина й закон»; анкетування батьків з метою виявлення труднощів та проблем у правовому вихованні дитини; тематичні класні години «Які обов'язки у дітей» (1-4 класи), «Права і обов'язки батьків і дітей» (5-7 класи), «Захист прав дитини в Україні» (8-9 класи), «Юридична система в Україні»; Декади правових знань, бібліотечні уроки «Казкові порушники», «Від мене залежить майбутнє країни»; проведення різноманітних заходів з правового виховання в позакласній роботі із залученням працівників правоохоронних органів та юристів тощо.

Превенція відхилень у поведінці учнів, особливо соціально-небезпечних, протиправних дій є одним із завдань діяльності соціального педагога закладу загальної середньої освіти, а також запорукою успішного процесу правової соціалізації дітей та молоді. Прикладом діяльності в цьому напрямку є Запорізька загальноосвітня школа I-III ступенів № 22, на базі якої створена Рада профілактики правопорушень серед неповнолітніх у школі. До її складу входять соціальний педагог, психолог, інші педагогічні працівники школи, представники батьківської громадськості, лідери учнівського самоврядування. Серед основних функцій діяльності Ради є:

✓ діагностична – реалізується через систему заходів, спрямованих на виявлення характеру і рівнів відхилень у поведінці учнів, з'ясування реального стану навчально-виховного процесу;

✓ координувальна – зумовлює ефективність взаємозв'язків між ланками ради, а також суб'єктами зовнішнього впливу на характер поведінки учнів (школа, сім'я, однолітки, заклади культури);

✓ творча – надає комісії право добору доцільних психолого-педагогічних, соціальних, організаційних впливів на школярів із врахуванням конкретних умов і особливостей;

✓ проєктивна – передбачає розробку нових ефективних форм і методів реагування на очікувану і реальну ситуацію із відхиленнями у поведінці чи із порушеннями морально-правових норм;

✓ оцінно-узагальнювальна – полягає у виборі адекватної системи її роботи на підставі аналізу і оцінки наявного стану;

✓ прогнозувальна – прогнозування результатів впливу соціально-педагогічних заходів на учнів, які мають відхилення в поведінці, профілактика порушень морально-правових норм.

До співпраці в межах діяльності Ради профілактики правопорушень закладу загальної середньої освіти залучаються працівники служби у справах дітей, органів опіки та піклування, ювенальної юстиції.

Аналіз досвіду роботи закладів освіти, методичних рекомендацій та програм з проблеми правової соціалізації дітей та молоді свідчить про наявність певної системи організації правової освіти, методичного забезпечення, створення умов для розвитку правової свідомості, культури та досвіду правової поведінки учнів, моделей взаємодії, співпраці, структури менеджменту суб'єктів правовиховної роботи, реалізацію основних напрямків та завдань правового і превентивного виховання. Проте система правової соціалізації та правового виховання дітей і молоді є складною, динамічною, залежною від зовнішніх соціальних, законодавчих, політичних умов, які постійно змінюються. Це, у свою чергу, викликає потребу постійного її наповнення новим змістом, дієвими механізмами впливу на правову свідомість та поведінку, добір ефективних методів і форм правової освіти, застосування інтерактивних цифрових технологій, створення інноваційного освітнього онлайн середовища для правової соціалізації дітей та молоді.

Це, передусім, стає викликом для закладів вищої освіти щодо підготовки фахівців з високим рівнем цифрової компетентності, здатних професійно здійснювати правовиховні функції та постійно реагувати на інноваційні зміни в освітньому і соціальному середовищі. Так, підготовка майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів до здійснення правової соціалізації дітей та молоді, формування в них знань з питань правового виховання, розширення уявлень про сучасні форми та методи правової соціалізації, розвиток умінь використовувати їх у практичній діяльності стало провідною метою навчальної дисципліни «Правова соціалізація дітей та молоді». Вона є вибірковою компонентою освітньо-професійної програми «Соціальна робота та соціальна педагогіка» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету. Очікувані результати вивчення

навчальної дисципліни є: оволодіння сучасними формами, методами гейміфікації правової соціалізації дітей та молоді, сформовані вміння використовувати цифрові технології правової соціалізації у практичній діяльності.

Оскільки сучасні умови освітнього процесу вимагають новизни, переходу в онлайн середовище та використання при цьому сучасних цифрових технологій, здобувачі вищої освіти ознайомлюються з найбільш доцільними діджитал застосунками и роботі з правової соціалізації дітей та молоді. Відомо, що цифрові технології [15] – це електронні транзакції, що реалізуються шляхом використання Інтернету, дозволяють зробити освітній процес мобільним, диференційованим та індивідуальним, при цьому технології не замінюють викладача, а доповнюють його. Таким заняттям властиві адаптивність, керованість, інтерактивність, поєднання індивідуальної та групової роботи, часова необмеженість навчання тощо. Найбільш дієвими в процесі правової соціалізації дітей та молоді є цифрові технології гейміфікації виховної діяльності. Гейміфікація [1] – це використання ігрових практик та механізмів у неігровому контексті для залучення здобувачів освіти до розв'язання правових проблем. Гейміфікація застосовується з метою формування навичок правової поведінки; візуалізації та підкреслення правових або неправомірних дій, які важко продемонструвати за допомогою традиційних методик; створення ситуації змагання між учасниками; самоспостереження за власним правовим розвитком.

З метою організації правовиховного процесу дітей та молоді, зокрема, формування мотивації до самостійного пошуку правової інформації, вирішення цікавих завдань можна використовувати онлайн інструменти для організації, наприклад, правових квестів – prezi.com, QR генератор, створення правових онлайн кросвордів – [crosswordlabs](http://crosswordlabs.com). Задля вироблення навичок швидкої орієнтації в соціально-правових колізіях, які можуть виникнути в повсякденному житті, здобувачам освіти пропонується пограти в правовий онлайн лабіринт, що створюється за допомогою веб додатку Wordwall. Для самостійного створення інтерактивних правових ігор рекомендуються веб-додатки LearningApps, Baamboozle, Quizlet, Kahoot тощо. Вивчення рівня правової обізнаності дітей та молоді може відбуватися на сайті Центру інформації про права людини, на якому можна пройти тест «Як добре ви знаєте свої права» (2022) з метою перевірки рівня знань про права людини в різних сферах життя. Також на сайті Українського кризового медіа-центру пропонується онлайн тест «Права людини – чи знаєте, чи згадаєте, чи впізнаєте?» (2022). Завжди цікавою формою онлайн роботи з правової соціалізації дітей та молоді є перегляд мультфільмів, сучасні та цікаві відео можна подивитися на Офіційній сторінці Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні в Youtube (2022). Також у цьому відеохостінгу представлені змістовні та корисні відео на правову тематику «Права дитини. Урок від патрульних», «Обов'язки дитини. Поради від патрульних», що можна запропонувати для перегляду здобувачам освіти в межах проекту «Шкільний офіцер», метою якого є сприяння діяльності закладів освіти щодо

профілактики правопорушень серед дітей, правового виховання та створення безпечного освітнього середовища.

Широке коло різноманітних онлайн-ресурсів, діджитал застосунків дозволяє урізноманітнити процес правовиховної роботи, зробити його сучасним, цікавим, доступним у будь-яких умовах для всіх учасників освітнього процесу. Використання цифрових технологій у процесі правової соціалізації дітей та молоді спрямовано на попередження проявів негативної поведінки, правопорушень, формування правової освіченості, знань про права й обов'язки, вироблення відповідальної поведінки, засвоєння позитивних зразків взаємодії в онлайн середовищі.

Висновки. Таким чином, правова соціалізація дітей та молоді – складний, динамічний, безперервний процес, що потребує врахування законодавчих, політичних змін та умов сьогодення. Перехід соціальної та освітньої сфери в онлайн середовище вимагає від соціальних працівників, соціальних педагогів упровадження актуальних інноваційних тенденцій, цифрових технологій соціально-правового захисту, правової соціалізації та виховання. Аналіз досвіду діяльності закладів загальної середньої освіти засвідчив про наявність системи методичного забезпечення правовиховної роботи, розробку та впровадження функціональних моделей правового виховання, структур педагогічного менеджменту правоосвітньої діяльності. Однак наявні здобутки не в повному обсязі задовольняють потреби в повноцінній правовій соціалізації дітей та молоді в сьогоденних реаліях, вказують на важливість і необхідність використання цифрових технологій, розширення спектру професійних компетентностей фахівців, зокрема їхньої цифрової грамотності, вмінь створення цифрового контенту, використання різних онлайн застосунків задля здійснення процесу правової соціалізації дітей та молоді, їхнього правового виховання.

Література

1. Гейміфікація як засіб підвищення мотивації учнів до навчання. *Classtime blog*. URL: <https://inlnk.ru/kXGVVYQ> (дата звернення: 08.06.2022).
2. Генсерук Г. Розвиток цифрової компетентності майбутніх учителів в умовах цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : 2019. Вип. 19, т. 2. С. 158–162.
3. Дидактичний потенціал цифрових освітніх технологій для освітнього процесу : монографія. / Саєнко Н. та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 154 с.
4. Жаровська І. Правове виховання – важлива частина соціалізації особи. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2. С. 3–8.
5. Інформація про досвід виховної роботи в областях України. *Офіційний сайт Інституту модернізації змісту освіти*. URL: <https://drive.google.com/file/d/1RMSWgvf4cwuk3NgRnm3h-IDSkSEanDV0/view> (дата звернення: 06.06.2022).
6. Карплюк С. Особливості цифровізації освітнього процесу у вищій школі. *Інформаційно-цифровий освітній простір України : трансформаційні процеси і перспективи розвитку* : матеріали методологічного семінару НАПН України, 04 квітня 2019 р. URL: <https://inlnk.ru/Pm5vkkp> (дата звернення: 08.06.2022).
7. Кваліфікаційна характеристика професії «Фахівець із соціальної роботи» : від 24.03.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 08.06.2022).

8. Кічук Я. Розвиток правової компетентності у майбутніх фахівців: євроінтеграційний контекст та вітчизняні реалії. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. № 1. С. 92–102.
9. Коваленко І. Правова соціалізація як процес формування правової культури. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 6. С. 43–45.
10. Концепція розвитку цифрових компетентностей : від 3 березня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80> (дата звернення: 06.06.2022).
11. Кривонос О. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні. URL: <https://inlnk.ru/dnY1v8> (дата звернення: 08.06.2022).
12. Лісовець О. Методологічні засади організації процесу формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 1. С. 140–146.
13. Методичні рекомендації із соціальної роботи з неповнолітніми, які вчинили правопорушення : від 20 жовтня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 07.06.2022).
14. Оверченко А. Правова соціалізація як процес становлення правосвідомості особистості. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, № 9, 2019. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-9.%p> (дата звернення: 07.06.2022).
15. Осадча Л. Психологічні особливості впровадження та використання цифрових технологій в освітніх процесах у ВУЗі. *International Scientific Journal «Internauka»*. 2018. № 8. С. 50–56. URL: <http://www.inter-nauka.com> (дата звернення: 07.06.2022).
16. Програма формування толерантності та попередження конфліктів та злочинів на ґрунті ненависті «Будуємо майбутнє разом». URL: <https://inlnk.ru/846waM> (дата звернення: 08.06.2022).
17. Рамкова програма ЄС щодо оновлення ключових компетентностей. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53#body-tab> (дата звернення: 03.06.2022).
18. Розіна Н. Модель формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2016. № 11. С. 107–114.
19. Сизоненко І. Соціальна робота з правової соціалізації особистості. *Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри* : збірник тез III Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 квітня 2018 р. Кропивницький : ПБНЗ КІДМУ, 2018. С. 196–199.

References

1. Gejmifikaciya yak zasib pidvy'shennya moty`vaciyi uchniv do navchannya (2021) [Gamification as a way to increase the motivation of students to study]. URL: <https://inlnk.ru/ELRIX0> [in Ukrainian].
2. Genseruk G. (2019) *Rozvy`tok cy`frovoi kompetentnosti majbutnix uchv`teliv v umovax cy`frovoogo osvitr`ogo seredovy`shha zakladu vy`shhoyi osvity`* [The development of the digital competence of future teachers in the minds of the digital lighting medium Innovaciina pedagogika]. Odesa, t. 2, p. 158–162. [in Ukrainian].
3. Dy`dakty`chny`j potencial cy`frovy`x osvitnix texnologij dlya osvitn`ogo procesu (2021) [Didactic potential of digital learning technologies] : monografiya. Sayenko N. ta in. Kyiv : Centr uchbovoyi literatury`. p.154. [in Ukrainian].
4. Zharovs`ka I. (2017) *Pravove vy`xovannya – vazhly`va chasty`na socializaciyi osoby`* [Legal education as an important part of the socialization of the individual], *Istory`ko-pravovy`j chasopy`s*. № 2. p. 3–8. [in Ukrainian].

5. Informaciya pro dosvid vy`xovnoyi roboty` v oblastiakh Ukrayiny` (2022) [Information about the experience of educational work in the regions of Ukraine]. Oficijny`j sajt Insty`tutu modernizaciyi zmistu osvity`. URL: <https://drive.google.com/file/d/1RMSWgvf4cwuk3NgRnm3h-IDskSEanDV0/view> [in Ukrainian].
6. Karplyuk S. (2019). *Osobly`vosti cy`frovizaciyi osvitrn`ogo procesu u vy`shhij shkoli* [Features of digitalization of the educational process at the university]. Informacijno-cy`frovij` osvitrnij prostir Ukrayiny` : transformacijni procesy` i perspekty`vy` rozvy`tku : materialy` metodologichnogo seminaru NAPN Ukrayiny`. URL: <https://inlnk.ru/Pm5vlp> [in Ukrainian].
7. Kvalifikacija karaktery`sty`ka profesiyi «Faxivec` iz social`noyi roboty» (2016) [Qualification characteristics of the profession «Specialist in social work»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Kichuk Ya. (2016) *Rozvy`tok pravovoyi kompetentnosti u majbutnix faxivciv: yevrointegracijny`j kontekst ta vitchy`znyani realiyi* [Development of legal competence of future specialists: european integration context and domestic realities]. Zbirny`k naukovy`x prac` Nacional`noyi akademiyi Derzhavnoyi pry`kordonnoyi sluzhby` Ukrayiny`. Seriya «Pedagogichni nauky`. № 1. p. 92–102. [in Ukrainian].
9. Kovalenko I. (2011) *Pravova socializaciya yak proces formuvannya pravovoyi kul`tury`* [Legal socialization as a process of formation of legal culture]. Visny`k Kny`zhkovoyi palaty`. № 6. p. 43–45. [in Ukrainian].
10. Koncepciya rozvy`tku cy`frovij`x kompetentnostej (2021) [The concept of developing digital competencies]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80> [in Ukrainian].
11. Kry`vonos O. (2014) *Vy`kory`stannya informacijno-komunikacijny`x tehnologij v navchanni* [The use of information and communication technologies in education]. URL: <https://inlnk.ru/dnY1y8> [in Ukrainian].
12. Lisovec` O. (2018) *Metodologichni zasady` organizaciyi procesu formuvannya social`no-pravovoyi kompetentnosti majbutnix social`ny`x pracivny`kiv* [Methodological bases of the organization of process of formation of social and legal competence of future social workers]. Pedagogichny`j chasopy`s Voly`ni. № 1. p. 140–146. [in Ukrainian].
13. Metody`chni rekomendaciyi iz social`noyi roboty` z nepovnolitnymi`, yaki vchy`ny`ly` pravoporushennya (2015) [Methodical recommendations on social work with juvenile offenders]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
14. Overchenko A. (2019) *Pravova socializaciya yak proces stanovlennya pravosvidomosti osoby`stosti* [Legal socialization as a process of formation of legal consciousness of the individual]. Zbirny`k naukovy`x prac` «Problemy` suchasnoyi psy`xologiyi», № 9. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-9-%D0%9F> [in Ukrainian].
15. Osadcha L. (2018) *Psy`xologichni osobly`vosti vprovadzhennya ta vy`kory`stannya cy`frovij`x tehnologij v osvitrnix procesax u VUZI* [Psychological features of the introduction and use of digital technologies in educational processes]. International Scientific Journal «Internauka». URL: <http://www.inter-nauka.com> [in Ukrainian].
16. Programa formuvannya tolerantnosti ta poperedzhennya konfliktiv ta zlochy`niv na g`runti nenavy`sti «Buduyemo majbutnye razom» (2016) [The Program for the formation of tolerance, the prevention of conflicts and hate crimes «Building the Future Together»] URL: <https://inlnk.ru/846waM> [in Ukrainian].
17. Ramkova programa YeS shhodo onovleny`x klyuchovy`x kompetentnostej (2018) [The European recommendation on key competences for lifelong learning is considered]. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53#body-tab> [in Ukrainian].

18. Rozina N. (2016) *Model' formuvannya social'no-pravovoyi kompetentnosti majbutnix kvalifikovany'x robitny* [Model of formation of social and legal competence of future skilled workers]. *Naukovy'j visny'k Instytutu profesijno-tehnichnoyi osvity` NAPN Ukrainy`*. Profesijna pedagogika. № 11. p. 107–114. [in Ukrainian].

19. Sy`zonenko I. (2018) *Social' na robota z pravovoyi socializaciyi osoby`stosti* [social work on the legal socialization of the individual]. *Naukovi poshuky` u III ty'syacholitti: social'ny'j, pravovy'j, ekonomichny'j ta humanitarny'j vy'miry` : zbirny'k tez III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kropy'vny'cz`ky'j` : PVNZ KIDMU*, p. 196–199. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено вивчення проблеми діяльності соціального працівника, соціального педагога з правової соціалізації та правового виховання дітей і молоді засобами цифрових технологій. Проаналізовані вимоги до фахівця, який покликаний забезпечувати високий рівень правової соціалізації особистості в суспільстві. Зокрема, на підставі огляду Європейської рамкової програми оновлених ключових компетентностей, Концепції розвитку цифрових компетентностей виокремлено цифрову компетентність, що полягає в цифровій та інформаційній грамотності, вмінні використовувати та взаємодіяти з цифровими технологіями для навчання, професійної діяльності та участі в житті суспільства. Схарактеризовано зміст програм та методичних рекомендацій з питань правової соціалізації, зокрема, «Методичних рекомендацій із соціальної роботи з неповнолітніми, які вчинили правопорушення»; «Програми формування толерантності та попередження конфліктів та злочинів на ґрунті ненависті «Будуємо майбутнє разом»». Вивчено досвід правовиховної роботи закладів загальної середньої освіти, що засвідчив про наявність певної системи організації правової освіти, умов для розвитку правової свідомості, культури та досвіду правової поведінки здобувачів освіти, проте відсутній досвід використання інтерактивних цифрових технологій, створення інноваційного освітнього онлайн середовища для правової соціалізації дітей та молоді. У статті наведені приклади діджитал застосунків, що можуть використовуватися фахівцями задля організації правовиховного процесу, зокрема в процесі формування мотивації до самостійного пошуку правової інформації; вирішення правових завдань; створення правових онлайн кросвордів; вироблення навичок швидкої орієнтації в соціально-правових ситуаціях; самостійного створення інтерактивних правових ігор; вивчення рівня правової обізнаності щодо прав та обов'язків тощо. Визначено, що використання цифрових технологій у соціально-педагогічній діяльності дозволяє урізноманітнити процес правовиховної роботи, зробити його сучасним, цікавим, доступним та спрямувати на попередження проявів негативної поведінки, формування правової освіченості дітей та молоді.

Ключові слова: *правова соціалізація, діти та молодь, правове виховання, заклади загальної середньої освіти, цифрові технології, гейміфікація, соціальний педагог, соціальний працівник.*

УДК 378.147:821

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-384-390

**ECOCRITICAL READING OF LITERARY WORKS
IN LESSONS OF FOREIGN LITERATURE**

**ЕКОКРИТИЧНЕ ПРОЧИТАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ
НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Hanna TABAKOVA,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor

Ганна ТАБАКОВА,

кандидат філологічних наук,
доцент

septeni@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-9687-6290>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidta street, Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 30, 2021

Revised manuscript accepted: June 15, 2022

ABSTRACT

This paper calls for a rapprochement between ecocriticism and school education, especially foreign literary lessons. The principles of ecocritical interpretation as a new tendency in the Ukrainian literary education are considered. Special attention is paid to the categorization of environmental literature. At first, the author focuses on the phenomenon of ecocriticism which appeared in response to the interest of researchers to the new kind of nature literature and to the ways of literary representation of the ecological themes in school. Foreign literary gives a rich material for teachers to represent ecological problems. Arguing for the necessity of bringing theory into school course of foreign literature the paper suggest that green studies needs to be widely represented at the lessons.

Literature and the arts have been drawn to portrayals of physical environments and human-environment interactions. The modern environmentalist movement as it emerged first in the late nineteenth century and, in its more recent incarnation, in the 1960s, gave rise to a rich array of fictional and nonfictional writings concerned with humans' changing relationship to the natural world. Only since the early 1990s, however, has the long-standing interest of literature studies in these matters generated the initiative most commonly known as «ecocriticism» or «green studies». In such areas as the study of literature, ecocriticism converges with such disciplines in the humanities: environmental anthropology, environmental history, and environmental philosophy.

A new wave of ecological researches have been noticed in education sphere. The school course of foreign literature has new line ecological safety and sustainable development», as a transfer «forming in social activity, viability and environmental awareness for saving and defending environment. That's why teachers can use ecocritical tools for analysis literary works at the lessons. It gives more opportunities for studying and understanding ecological problems by students.

Key words: *ecocriticism, green studies, foreign literature, environmental imagination, literary theory*

На фоні сучасної світової кризи, військових конфліктів, продовольчого колапсу в багатьох регіонах планети екологічна проблематика не втрачає своєї актуальності, а подекуди й виходить у першість. Будь-які дії людини залишають свій слід, і зрозуміло, що війна на теренах України негативно впливає не лише на моральний, економічний і соціальний стан усього людства, але й на екологію планети в цілому. Очевидно, що освіта не може стояти осторонь, і це стосується не тільки дисциплін природничого циклу. Важливо постійно актуалізувати екологічну проблематику в ЗЗСО, а уроки зарубіжної літератури дають для цього чудові можливості. На прикладі художніх творів можна не лише розкрити проблему з різних боків, проілюструвати її й навіть прожити разом із героями, але й обговорити можливі варіанти рішення, з'ясувати авторську концепцію та ін.

Варто зазначити, що увагу екологічним питанням освітяни приділяють давно. У 90-х роках ХХ століття заговорили навіть про напрям екопедагогіки, що зародилася в латиноамериканському освітньому просторі й спиралася на праці П. Фрейре та Р. Кана [7]. Екологія (або орієнтовані на екосистему (екоцентричні) альтернативи промислового розвитку) прагматично підкреслюють стримування росту й з етичного погляду важливість визнання внутрішньої, а не інструментальної цінності навколишнього середовища, як сказав Гайдн Вашингтон [2; 125]

Екологічна освіта як самостійний напрямок у теорії й практиці загальноосвітньої школи почала розвиватися на межі 60–70-х рр. ХХ ст. Вона характеризувалася включенням екологічних і природоохоронних знань у навчальні програми з біології. Однак із часом метою екопедагогіки стає не стільки формування екологічних знань, скільки розвиток екологічної культури. Огляд основних закордонних джерел із питань екологічної педагогіки дозволив виділити загальні для багатьох країн принципи: цілісність навколишнього середовища; междисциплінарність; безперервність; взаємозв'язок краєзнавчого, національного, регіонального й глобального підходів до розкриття проблем навколишнього середовища; спрямованість освіти на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості, гармонізацію відносин із навколишнім середовищем та ін.

Українська освіта робить кроки в бік актуалізації екологічної проблематики в школі. У навчальній програмі із зарубіжної літератури для загальноосвітніх шкіл 5-9 класів кілька років тому з'явилася наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток», яка передбачає «формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості задля збереження й захисту довкілля» [4].

Для учнів старшої школи (10-11 класи) було введено 10 ключових компетентностей, серед яких «екологічна грамотність і здорове життя». Вона передбачає формування умінь дбати про природу, дотримуватися здорового способу життя, знань про екологічні традиції в інших країнах з метою збагачення позитивним досвідом. Метою такого нововведення було сфокусувати більше уваги педагогічного колективу на проблемах охорони природи й екологічної кризи, яка назріває у світі. Отже, вчителі-предметники мають активізувати діяльність із залучення учнів у проблеми довкілля,

розвинути в них почуття відповідальності за навколишній світ, готовність брати участь у покращенні екологічної ситуації у світі. Зокрема, вчитель зарубіжної літератури може вплинути засобами мистецтва слова не тільки на когнітивний бік освітнього процесу, а й на емоційний стан учня. Більшість із ключових компетентностей розкриваються в кожній темі програми, екологічна грамотність і здорове життя – не винятки. Так, вивчаючи тему «Поезія і проза пізнього Романтизму та переходу до Реалізму XIX ст.», учні мають у межах компетентності «з'ясувати роль пейзажів у творах романтизму, визначати ставлення представників романтизму до природи» [5], а в межах теми «Сучасна література в юнацькому читанні» екологічна компетентність виявляється в «осмисленні цінності життя, усвідомленні переваг і ризиків інформаційної доби для особистості» [Там само]

Яким же чином учителю формувати екологічну свідомість учнів і одну з ключових компетенцій – «екологічну грамотність і здорове життя»? [4]. Варіантів може бути багато, все залежить від технічних можливостей і креативності. Але один важливий складник все ж таки є обов'язковим: обізнаність педагога з теоретичними засадами літературознавчих екокритичних досліджень, адже саме вони формують теоретико-методологічний апарат аналізу творів екологічного спрямування, що робить обрану для дослідження тему досить актуальною.

Екокритика або «зелені студії» порівняно нещодавнє здобуття літературознавчої думки, особливо, якщо говорити про українську філологію. «Словник літературних термінів і літературної теорії» Дж. Каддона й Р. Хабіба подає дефініцію екокритики, називаючи її «галуззю критики, що визначається її спробою з'ясувати взаємовідносини між літературою та навколишнім середовищем» (переклад – наш) [11; 224]

Про особливий підхід до вивчення художніх творів спочатку заговорили американські науковці наприкінці 70-х років XX ст. В. Рукерт написав есе «Література і екологія: спроба екокритики» (1978) й таким чином увів екокритику в термінологічне поле літературознавства. Однією з перших своє трактування поняття запропонувала Ч. Глотфелті, яка разом із Г. Фроммом стала видавати «Хрестоматію екокритики: орієнтири літературної екології» [1; 294]. Крім того, науковиця виступила співзасновницею Асоціації з вивчення літератури та довкілля (Association for the Study of Literature and Environment (ASLE)). Організація була створена у 1992 році на спеціальній сесії конференції Західної літературної асоціації в Ріно, штат Невада, з метою «підтримки галузей екологічної літератури, гуманітарних наук і мистецтва в широкому сенсі,... обміну фактами, ідеями й текстами, що стосуються вивчення літератури й навколишнього середовища» [8]. Асоціація є досить активною, постійно проводить різноманітні заходи для привернення уваги до екологічних проблем, поєднує вивчення літератури екологічного спрямування з написанням подібних творів, проводить освітню діяльність, організовуючи курси й тренінги. Вивчаючи досвід попередніх поколінь, зафіксований у художніх творах, члени асоціації слушно зауважують, що «можемо звернутися до минулого, щоб уявити альтернативне майбутнє» [Там само].

Щодо літературної основи екокритики або «зелених студій», то тут часто згадується явище американського романтизму – трансценденталізм. Саме представники цієї течії – Р. Волдо Емерсон, Г. Д. Торо вважаються одними із перших, хто надав природі божественного звучання. Детально про це та інше йдеться у праці Л. Буелла «Екологічна ява. Торо, письменство про природу та формування американської культури» (L. Buell. «The Environmental Imagination. Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture», 1995 [10]).

В Англії екокритичні студії не зазнали такої популярності, як в США, а проте в університетських програмах можна побачити подібні дисципліни все частіше. Серед цікавих праць слід згадати дослідження Г. Гаррада «Екокритика» (G. Garrad «Eccriticism» (Routledge 2004, 2011)).

Коріння зацікавленості проблемами навколишнього середовища в літературі сягає часів романтизму в Англії, згадаймо хоча б популярну трійку лейкістів – британських поетів XVIII ст. (В. Вордсворт, С. Колрідж, Р. Сауті). Саме вони започаткували не лише змалювання й замилювання чудовими пейзажами в поезії, а продемонстрували поетичні можливості досвіду переживання природи, співіснування з нею в житті й творчості.

На думку П. Баррі, існує певна відмінність у підходах до екокритичних досліджень в США та Британії. Так, американські студії більше уваги приділяють саме захопленню природою, її поетизації, натомість британські науковці більш прагматичні, у них частіше звучать викривальні мотиви, аналізується вплив влади й промисловості на забруднення навколишнього середовища [1; 295–296].

Українське літературознавство поки що може похвалитися лише окремими розвідками, присвяченими екокритичному прочитанню художніх творів, хоча аварія на Чорнобильській АЕС та її наслідки неодноразово ставали темами художніх творів (поезія І. Драча, роман «Марія з полином у кінці століття» В. Яворівського та ін.), які продуктивно було б розглядати в руслі екокритики. Існують лише окремі розвідки Л. Статкевич [6], Н. Жлуктенко [3] та ін.

Важливо розуміти, що екокритика передбачає сьогодні не лише новий підхід до літературознавчих досліджень, а й до культури зокрема. Недарма назва екокритика (ecocritic, ecocriticism) не є остаточною і єдиною, адже поряд успішно функціонують поняття «зелені студії» («green studies»), екологічна критика й «зелена література» («green literature», «nature writing» (документальна література про природу за Д. Філіпс) та ін.

Термінологічне поле ускладнюється й міждисциплінарністю екокритичних студій. Більше того, у зв'язку з популярністю підходу й актуальністю екологічної тематики з'являються й нові метажанри і жанри літератури: еколітература, екодистопія, екофікшн, клай-фай література, біопанк та ін.

Зрозуміло, що вчителю важко ознайомити учнів із усіма сучасними тенденціями в цій сфері, але уявлення про подібні дослідження й літературні твори дати необхідно. До цього закликає і сама програма. У 5-9 класах вводиться окрема рубрика «Природа і людина». Серед творів,

представлених там, запропоновано у 5 класі поезії Д. Кітса «Про коника та цвіркуна», Й. В. Гете «Нічна пісня подорожнього», Г. Гейне «Задзвени із глибини», прозу Е. Сетона-Томпсона «Снап», «Лобо», «Доміно» (на вибір учителя). Крім того, під час вивчення деяких інших творів передбачається формування природознавчих компетенцій. Зокрема, вивчаючи міф у 6 класі, вчитель має формувати усвідомлення єдності людини і природи [4]. У творах цього циклу розглядаються проблеми стосунків людини і природи, людини й навколишнього середовища, у тому числі піднімаються екологічні питання. Усе це є й предметом зацікавленості й екокритики.

Інструментарій зелених студій дозволяє виокремити підходи до своєрідної класифікації художніх творів, визначаючи їх можливість екокритичного прочитання. Так, професор С. Брайсон виокремлює звичайну поезію про природу й «екологічну поезію», яка відрізняється особливим ставленням до природи, утворюючи зв'язок усього живого [9; 133–145]. У цьому контексті доречно розглядати й порівнювати тексти, де тема природи звучить найбільш яскраво, як-от «Мауглі» Р. Кіплінга, «Балакучі квіти» Д. Даррелла, «Життя і незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо» Д. Дефо, «Лобо» Е. Сетона-Томпсона, пейзажна лірика Г. Гейне, Дж. Кітса та ін., що допоможе вчителю в доборі й аналізі творів.

Таким чином, ситуація екологічної кризи, в якій сьогодні знаходиться світ, вимагає від школи перегляду традиційного сприймання природи, її ролі та впливу на людину. Екологічна компетентність, виховати яку є задачею вчителя зарубіжної літератури, формується протягом усього курсу дисципліни. Нові підходи до аналізу літературних текстів, запропоновані екокритичними дослідженнями, допоможуть педагогу зорієнтуватися в методах і прийомах аналізу природоцентричних творів, розробити нові форми викладу відповідного матеріалу.

Література

1. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / пер. з англ. О. Погінайко; наук. ред. Р. Семків. Київ : Смолоскип, 2008. 360 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Barry_Peter/Vstup_do_teorii_literaturoznavstvo_i_kulturolohiia.pdf (дата звернення: 17.05.2022)
2. Вашингтон Х. Образование для чудес. *Educ. Sci.* 2019, №8, Р. 125.
3. Жлуктенко Н. Структури екотексту в романі Т. Коратесена Бойла «Завіса з тортильї». *Літературознавчі студії*. Вип. 37. Ч. 1. Київ, 2013. С. 287–295.
4. Навчальні програми. Зарубіжна література (Рівень стандарту). 5-9 клас. Київ : Освіта, 2017. 64 с.
5. Навчальні програми. Зарубіжна література (Рівень стандарту). 10-11 клас. Київ : Освіта, 2017. 63 с.
6. Статкевич Л. П. Теоретико-методологічні форманти сучасної екокритики. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2017. Вип. 76. С. 100-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2017_76_24 (дата звернення 22.05.2022)
7. Турчин І. Освітня діяльність та педагогічні погляди Пауло Фрейре : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2018. 308 с. URL : https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1826/dysertaciya_turchynim.pdf (дата звернення: 28.05.2022)

8. ASLE. URL : https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Policies_Bylaws2016.pdf (дата звернення: 19.05.2022)
9. Bryson J. S. *Seeing the West Side of Any Mountain. Thoreau and Contemporary Ecological Poetry. Thoreau's Sense of Place. Essays in American Environmental Writing.* Iowa City : University of Iowa Press, 2000. P. 133–145.
10. Buell L. *The Environmental Imagination : Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture.* Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1995. 117 p.
11. Cuddon, J. A., Rafey. Habib. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory.* 5th ed. Chichester, West Sussex : Wiley-Blackwell, 2013. URL : <https://usnd.to/L9yG> (дата звернення: 06.05.2022).

References

1. Barry, P. (2008). *Vstup do teorii: literaturoznavstvo i kulturolohiia* [Beginning Theory. An introduction to literary and cultural theory]. Kyiv : Smoloskyp [in Ukrainian].
2. Washington, H. (2019). *Obrazovanye dlia chudes* [The Education for miracles], *Educ. Sci* [in Russian]
3. Zhukhtenko, N. (2013). *Struktury ekotekstu v romani T.Koragesena Boila «Zavisa z tortyli»* [Structures of ecotext in T. Coragesen Boyle's novel «Curtain of Tortilla»], *Literaturoznavchi studii* – Literary studies, 37, 1, 287–295 [in Ukrainian].
4. *Navchalni prohramy. Zarubizhna literatura (Riven standartu). 5-9 klas* (2017). [Educational programms. Foreign literature (Standard level). Grades 5-9]. Kyiv : Osvita [in Ukrainian].
5. *Navchalni prohramy. Zarubizhna literatura (Riven standartu). 10-11 klas* (2017). [Educational programms. Foreign literature (Standard level). Grades 10-11]. Kyiv : Osvita [in Ukrainian].
6. Statkevych, L. (2017). *Teoretyko-metodolohichni formanty suchasnoi ekokrytyky* [Theoretical and methodological forms of modern eco-criticism]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina* – Bulletin of Karazin Kharkiv National University. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2017_76_24 [in Ukrainian].
7. Turchyn, I. (2018). *Osvitnia diialnist ta pedahohichni pohliady Paulo Freire* [Paulo Freire's educational activities and pedagogical views]. (Candidate's thesis). Ivan Franko National University of Lviv. Lviv. Retrieved from: https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1826/dysertaciya_turchynim.pdf [in Ukrainian].
8. ASLE [Official site]. Retrieved from : https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Policies_Bylaws2016.pdf
9. Bryson, J. S. (2000). *Seeing the West Side of Any Mountain. Thoreau and Contemporary Ecological Poetry. Thoreau's Sense of Place. Essays in American Environmental Writing.* Iowa City : University of Iowa Press [in English].
10. Buell, L. (1995). *The Environmental Imagination : Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture.* Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press [in English].
11. Cuddon, J. A., Rafey. Habib (2013). *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory.* 5th ed. Chichester, West Sussex : Wiley-Blackwell. Retrieved from: <https://usnd.to/L9yG> [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті йдеться про зближення екокритики та шкільної освіти, особливо на уроках зарубіжної літератури. Розглянуто принципи екокритичної інтерпретації як нової тенденції в українській літературній освіті. Особлива увага приділяється

категоризації екологічної літератури. Спочатку автор зосереджується на феномені еокритики, що виник у відповідь на інтерес дослідників до нового виду природознавчої літератури та способів літературної репрезентації екологічної тематики в школі. Зарубіжна література дає багатий матеріал вчителю для розгляду екологічних проблем на уроках. Аргументуючи необхідність запровадження теорії зелених студій у шкільний курс зарубіжної літератури, в статті висувається думка про те, що еокритика повинна бути широко представлена на уроках зарубіжної літератури.

Література та мистецтво були залучені до зображення фізичного середовища та взаємодії людини й довкілля. Сучасний екологічний рух, який вперше виник наприкінці дев'ятнадцятого століття й активно поширився в 1960-х роках, породив цілу низку художніх творів і літератури нон-фікшн, присвячених зміні стосунків людей зі світом природи. Однак лише з початку 1990-х років давній інтерес літературознавства до цих питань спричинив появу окремого напрямку досліджень – еокритику або «зелені студії».

У сфері освіти помічається нова хвиля екологічних досліджень. Шкільний курс зарубіжної літератури має наскрізну лінію в програмі – «Екологічна безпека та сталий розвиток», що передбачає формування суспільної активності, життєздатності та екологічної свідомості для збереження та захисту навколишнього середовища. Тому вчителі можуть використовувати інструменти еокритики для аналізу літературних творів на уроках. Це дає більше можливостей для вивчення та розуміння учнями екологічних проблем.

Ключові слова: еокритика, зелені студії, зарубіжна література, екологічна уява, теорія літератури

УДК 378.147.227

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-391-397

FORMATION OF STUDENTS' EDUCATIONAL INDEPENDENCE DURING COGNITIVE ACTIVITIES

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Oksana KHALABUZAR,
candidate of pedagogical sciences,
associate professor

Оксана ХАЛАБУЗАР,
кандидат педагогічних наук,
доцент

oxa-khalabuzar@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2338-0854>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ 4, Schmidta street, Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: December 6, 2021

Revised manuscript accepted: May 27, 2022

ABSTRACT

The article is devoted to the problem of the forming of self-activity in the process of the forming of culture of logical thinking of the future specialists. It is underlined that self-activity is the ability of the person to organize own activity and to realize it with the aim of solution of new problems. It is proved that the self-activity is the one of the indexes of the formed culture of logical thinking. We distinguish three levels of educational independence in cognitive activity aimed at forming a reflective position on the culture of logical thinking. The first level: reproductive (reproductive), in which the individual tries to learn new knowledge, perform the proposed tasks, provided there is a clear and understandable sample and tips of the teacher. The criterion for the formation of this level may be the desire of the individual to understand the object of study, in the performance of tasks. Indicators of this level are the ability to perform tasks on the model and the lack of need to analyze their own activities, its results. Second level: reconstructive, in which the individual seeks to understand the content of the object of study, its essence, to identify causal relationships. In addition, the individual tries to master the means of applying knowledge in a changed environment. The criterion for the formation of this level of independence is the presence of a desire to identify the cause of the phenomena, which is manifested in the question «why did I do it». The individual is able to apply knowledge in changed conditions. An indicator of the formation of the level is the ability to perform typical tasks even in the event of certain difficulties. At this level is the formation and achievement of cognitive independence (formation of fixed assets, techniques, skills – methods of cognitive activity and the ability to reproduce and choose to use) as a result of consolidating the mechanisms of complex transferences, conditions for reflexive position.

The third level is creative, in which the personality is characterized by a lasting interest and desire not only to understand the essence of the object of study, but also to find a new way to solve the problem, to analyze it. This level is characterized by the

desire of the individual to apply knowledge in a new situation, ie to transfer knowledge and means of activity in those conditions that were not yet known. Criteria for assessing the formation of this level is an independent search for a solution to the problem faced by the individual in the process of cognitive and practical activities, attempts to analyze their own activities, causes and consequences of its results.

Indicators of this level of independence are the solution of search and cognitive tasks, persistence in achieving the goal, identifying a clear reflective position of the individual.

Conclusions. Thus, independence during cognitive activity as an indicator of the formed reflective position is a generalized quality of personality, which is manifested in initiative, critical thinking, adequate self-esteem and a sense of responsibility for their own activities and actions. Prospects for further research. Our further research will be devoted to the identification of effective means of forming independence during cognitive activity, development of technologies for forming a clear reflective position of the student, which effectively influences the personality in the process of forming the culture of its logical thinking and is one of its indicators.

Key words:

Formulation of the problem. The rapid development of new information technologies, the transition of society to new forms of media communication (Internet, mobile communications, etc.) requires educational institutions to respond quickly to changes. The requirements of society to the teacher are reflected in demand of a high culture of logical thinking as an absolutely relevant and necessary quality of the teacher's personality.

The relevance of the study is that the independence and culture of thinking are necessary for a modern teacher who must be creative, active, proactive; who must not only analyze and summarize the professional material, but also be able to teach children to operate new, growing information. Therefore, the goal of our study is to determine the basic characteristics of the students' independence as the important feature of the future teacher.

As the object we determine the educational independence of educational and cognitive activities. Analysis of research and publications shows that the formation of the students' educational independence and logical thinking could be natural on the basis of the laws of development of thinking in general (D. Bogoyavlensky, L. Vygotsky, P. Halperin, V. Davidov, N. Menchinskaya, J. Ponomarev, S. Rubinstein etc.).

The formation of the students' independence is considered as a process of development of components of logical nature in thinking, which must be the basis of intellectual development of personality.

Various aspects of the formation of the students' educational independence were researched by national and foreign scientists. A significant contribution to the study of methodological problems of training future teachers was made by logicians and philosophers E. Voishvillo, D. Gorsky, O. Ivin, Y. Ivlev, N. Kondakov, Y. Petrov and others. Some scholars consider the problem of forming of the students' educational independence and their culture of logical thinking (A. Getmanov, V. Bryushinkin, Y. Petrov and others).

One of the consequences of a clear reflective position of the future teacher we consider the high independence of educational and cognitive activities of the future professionals. The problem of forming independence in the process of cognitive activity has been considered by many researchers: O. Leontiev, I. Lerner, N. Menchinskaya, P. Podkasyty, S. Rubinstein, T. Shamova, G. Shchukina and others.

Pedagogical encyclopedia defines independence as one of the qualities of personality, which is characterized by two factors: first, a set of tools – knowledge, skills and abilities that master the personality; secondly, the attitude of the individual to the process of activity, its results and conditions of existence. According to S. Rubinstein, independence is the conscious, the motivation of actions and their validity, invulnerability to external influences and the ability to act in accordance with their own personal beliefs. O. Leontiev defines independence as a personality trait that determines the choice and implementation of a certain way of solving problems. According to G. Shchukina, independence is an indicator of activity, the ability to search independently. N. Menchynska considers independence as a quality of mind, as a necessary condition for mental activity. Based on the studied research, it can be noted that defining the concept of independence, the authors come to a common opinion about its quality as the readiness of the individual to work and the active manifestation of this readiness.

The presence of this readiness is of great importance in the process of forming of the reflective position, through which students will distribute the acquired knowledge, independently determine the purpose of further work, adjust their educational path. During this process there will be an update of basic personal knowledge, comparison of basic information with new, mental search for possible ways to solve problems. Readiness for transformative activity can be formed only in the process of cognition and independent operation of knowledge and skills; therefore, it is necessary to form in the individual readiness for sustainable independent activity.

The term «independence» does not reveal the specifics of this quality in relation to the reflexive position on the formation of a culture of logical thinking. In accordance with this quality, we should expand this concept. We propose the term «educational independence of cognitive activity». This independence of cognitive activity involves the intellectual capacity of the student to discover the essence of new concepts and phenomena. During the educational process we must encourage the students' cognitive independence. This becomes possible due to the conscious logical thinking; ability to navigate new information; understand the task; find its optimal solution. After all, a high level of independence in performing tasks will provide a personal, deeper, conscious understanding of processes and phenomena, ie a reflexive position will be formed.

The importance of forming independence during the implementation of tasks, aimed at forming a culture of logical thinking is emphasized by the modern social demands. The students' independence is their ability of the individual to organize their own cognitive activity and carry it out to solve new

cognitive problems, «individual desire to organize in accordance with the task», which is an integral part of the motivational and reflective components of the culture of logical thinking.

T. Shamova emphasizes the same, emphasizing that the cognitive independence is a quality of personality, which is characterized by its desire and ability without outside help to master the knowledge and methods of activity, solve cognitive problems to further transform and improve the surrounding reality, consciously analyze their own activities and results of activities. Thus, independence during cognitive activity is a mental quality of a person who has an «activity nature and is of great importance in the conscious adult life of man», allowing to make decisions and analyze their own actions.

We adhere to the opinion of V. Tyurina, according to which educational independence in cognitive activities is focused on the possession of logical knowledge and skills is an integrative quality of personality, characterized by willingness (ability and desire) to see and decide on their own (based on willpower) new to her task. These data indicate that mastering logical skills as part of the culture of logical thinking is impossible without identifying independence during the cognitive activity of future professionals, because it is formed during cognitive activity and is its result. The essence of cognitive activity is that we are able to obtain new knowledge, to find the resolution of internal contradictions, which is the driving mechanism of cognition.

In the process of training of the future teacher, it is important to determine the level of independence during the cognitive activity of the individual. Levels of cognitive independence and stages of its formation were considered by: I. Lerner, P. Podkasisty, T. Shamova and others.

P. Podkasisty identifies 4 levels of development of independence during cognitive activity based on the analysis of the nature of cognitive activity and the ability to transfer skills in solving problems: reproductive, transformative, variable, creative – creative, where students formulate and solve problems. According to the author, the formation of cognitive independence is carried out under the conditions of independent cognitive activity by involving the individual in the system of independent types of work, which are different in nature. Thus, by constantly complicating independent work and reducing teacher assistance, we ensure the transition of the level of cognitive activity to a higher level.

Determining the levels of independence during cognitive activity, allows us to identify stages of its formation, which I. Lerner believes: consistent involvement of the individual in reproductive, part-search and creative activities to acquire knowledge, skills and experience of creative activity. The transition from one stage to another, says M. Danilov, is abrupt.

In the context of forming a reflexive position, we connect the implementation and formation of each of the stages and phenomena:

- the attitude (motivation) of the individual to learning, which is manifested in the interest in the content of knowledge acquired and the process of activity;

- the desire to reveal the essence of phenomena and their relationships, which should contribute to the intensification of cognitive activity;
- the degree of formation of knowledge and skills (content-procedural component);
- with the ability to consciously analyze their own mistakes.

In order to identify the level of formation of educational independence during cognitive activity we should be focused on the formation of a culture of logical thinking.

In pedagogical psychology and pedagogy, the sources of stimulating students' mental activity are still insufficiently developed. During the educational process, practical tasks are considered as a means of consolidating previously acquired knowledge, although they should stimulate logical thinking, develop the personality of future professionals. Some teachers throughout the educational process retain forms of organization of learning, which are typical only for the initial period of study, do not complicate the task. Quite often teachers set students tasks that do not sufficiently mobilize students' thinking, do not force them to work independently and analyze the results of their own activities.

We distinguish three levels of educational independence in cognitive activity aimed at forming a reflective position on the culture of logical thinking.

The first level: reproductive (reproductive), in which the individual tries to learn new knowledge, perform the proposed tasks, provided there is a clear and understandable sample and tips of the teacher. The criterion for the formation of this level may be the desire of the individual to understand the object of study, in the performance of tasks. Indicators of this level are the ability to perform tasks on the model and the lack of need to analyze their own activities, its results.

Second level: reconstructive, in which the individual seeks to understand the content of the object of study, its essence, to identify causal relationships. In addition, the individual tries to master the means of applying knowledge in a changed environment. The criterion for the formation of this level of educational independence is the presence of a desire to identify the cause of the phenomena, which is manifested in the question «why did I do it». The individual is able to apply knowledge in changed conditions. An indicator of the formation of the level is the ability to perform typical tasks even in the event of certain difficulties. At this level is the formation and achievement of cognitive independence (formation of fixed assets, techniques, skills – methods of cognitive activity and the ability to reproduce and choose to use) as a result of consolidating the mechanisms of complex transferences, conditions for reflexive position.

The third level is creative, in which the personality is characterized by a lasting interest and desire not only to understand the essence of the object of study, but also to find a new way to solve the problem, to analyze it. This level is characterized by the desire of the individual to apply knowledge in a new situation, ie to transfer knowledge and means of activity in those

conditions that were not yet known. Criteria for assessing the formation of this level is an independent search for a solution to the problem faced by the individual in the process of cognitive and practical activities, attempts to analyze their own activities, causes and consequences of its results.

Indicators of this level of independence are the solution of search and cognitive tasks, persistence in achieving the goal, identifying a clear reflective position of the individual.

Conclusions. Thus, educational independence during cognitive activity as an indicator of the formed reflective position is a generalized quality of personality, which is manifested in initiative, critical thinking, adequate self-esteem and a sense of responsibility for their own activities and actions. Prospects for further research. Our further research will be devoted to the identification of effective means of forming independence during cognitive activity, development of technologies for forming a clear reflective position of the student, which effectively influences the personality in the process of forming the culture of its logical thinking and is one of its indicators.

Література

1. Ділі Дж. Основи семіотики. Львів : Арсенал, 2000.
2. Жижек Славой. Ласкаво просимо до пустелі реального. *Критика*. 2001. № 10 (48). С. 7–9.
3. Шадриков В. Д. Философия образования и образовательные политики. Москва : Исслед. центр пробл. качества подгот. специалистов ; Логос, 1993. 181 с.
4. Dennis E. Everette, Merrill C. John. Media Debates. Issues in Mass Communication. New York & London: Longman. 1991. 228 p. P. 170.
5. Nelson Nancy L. Metaphor and the Media: Communication and Culture. V.4. New Jersey, 1990. P. 17- 24. P. 18

References

1. Dili D. (2000). *Osnovy semiotyky* [Fundamentals of Semiotics]. Lviv : Arsenal [in Ukrainian].
2. Zhyzhhek Slavoy (2001). *Laskavo prosymo do pusteli realnogo* [Welcome to The Real Desert], *Krytyka – Criticism*, 10 (48), 7-9 [in Ukrainian].
3. Shadikov V. D. (1993). *Filosofiya obrazovaniya i obrazovatelnye politiki* [Philosophy of education and educational policies]. Moskva : Issled. tsentr probl. kachestva podgot. Spetsialistov ; Logos [in Russian].
4. Dennis E. Everette, Merrill C. John (1991). *Media Debates. Issues in Mass Communication*. New York & London : Longman [in English].
5. Nelson Nancy L. (1990). *Metaphor and the Media*, Communication and Culture. V. 4. New Jersey, P. 17–24 [in English].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі формування освітньої самостійності навчально-пізнавальної діяльності у процесі підготовки майбутніх спеціалістів. Актуальність дослідження полягає у тому, вказана риса є необхідною для сучасного вчителя, творчому, активному, ініціативному, який має мислити нестандартно, не тільки аналізувати та узагальнювати професійний методичний матеріал, але й уміти навчати дітей орієнтуватись у обсязі нової інформації, що постійно зростає, тобто здійснювати позитивний вплив на

формування культури логічного мислення учнів, стимулювати їх до подальшого самостійного саморозвитку.

Тому метою дослідження є визначення базисних характеристик означеного новоутворення в особистості майбутнього учителя. Під об'єктом розуміємо самостійність навчально-пізнавальної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить про те, що складність процесу формування освітньої самостійності студентів, їхньої культури логічного мислення обумовлена тим, що для мислення є характерним багатоаспектність, різнобічність, розвиток причинно-наслідкових зв'язків. Важливість формування освітньої самостійності під час виконання завдань, орієнтованих на формування культури логічного мислення підкреслюється тим, що вона (самостійність) є спроможністю індивіда власними силами організовувати свою пізнавальну діяльність та здійснювати її з метою розв'язання нових пізнавальних проблем, «прагненням особистості організувати свою діяльність у відповідності з поставленим завданням», що є невід'ємною частиною мотиваційного та рефлексивного компонентів культури логічного мислення.

Підкреслено, що освітня самостійність є спроможністю індивіда організовувати свою діяльність та здійснювати її з метою розв'язання нових пізнавальних проблем. Доведено, що освітня самостійність є одним з показників сформованої культури логічного мислення майбутнього вчителя.

Ключові слова: культура логічного мислення, самостійність, пізнавальна діяльність.

УДК 378.0011.3

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-398-405

**STUDY OF FUNCTIONAL SYSTEM OF MOVEMENTS
ON THE BASIS OF INDIVIDUALIZATION
OF VOCATIONAL PREPARATION OF SPECIALISTS**

**ВИВЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ РУХІВ
НА ЗАСАДАХ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ**

Svitlana KHATUNTSEVA,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

katuncevasm@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9123-6366>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Olena KHOMENKO,
Doctor of Philosophy in Biological
(Ph.D), Associate Professor

khomenkoelen@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9341-6192>

*Oles Honchar Dnipro National
University,*

✉ 72, Gagarin Avenue, Dnipro,
Dnipropetrovsk region, 49010

Світлана ХАТУНЦЕВА,
доктор педагогічних наук,
професор

*Бердянський державний
педагогічний університет,*
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Олена ХОМЕНКО,
кандидат біологічних наук,
доцент

*Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,*

✉ пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро,
Дніпропетровська обл., 49010

Original manuscript received: May 31, 2022

Revised manuscript accepted: June 14, 2022

ABSTRACT

The article reveals the main results of the study of relevant problems of study of the functional system of movements on the basis of individualization of vocational training of specialists at the higher school. It is appreciated that the essence of the concept of "individualization" is based on modern trends in the stepwise development of the lighting process, methods and forms of pedagogical infusion with the improvement of the individual features of the people. It is emphasized that understanding the mechanisms of individualization helps to identify difficulties in professional training and allows to modify and coordinate the links between the elements of this complex dynamic structure, thus creating the conditions for achieving the desired result. Designed to individualize the intensity of the motivation for the health of the higher education, activating its purposefulness, provides forming of a need in a professional self-improvement.

Based on the results, it is concluded that in a broad sense, the individualization of training is: first, the form of interconnection of elements of the educational process, based on a selection of measures to improve training of future professionals, tools and pace of learning and generalization of new information the specified subject, taking into account individual features of applicants of higher education; secondly, a number of educational and methodological

activities that provide an individual approach, overcoming pedagogical barriers. It is noted that in the narrow sense, individualization of training is an effective tool to expand the understanding of higher education about the structure, normal and individual development of the human body and its motor functions, study the morpho-functional organization of the musculoskeletal system, assess the functional state of all organs and systems.

To further direct investigation of the problem, the development of the evolution of scientific evidence about the formation of professional competencies of future physical therapists, as well as rehabilitation specialists in ambushes of individual vocational training.

Keywords: *individualization of vocational training, functional system of movements, functional anatomy, specialists, students, educational process.*

Вступ. Організм людини є складною динамічною системою, тому проблема вивчення функціональної системи рухів людини є вельми на часі. Майбутній спеціаліст має пояснювати значення основних понять та визначень, що характеризують перебіг фізіологічних процесів в організмі людини, прогнозувати функціональні зміни при емоційних та фізичних навантаженнях, описувати біохімічні механізми енергетичного та пластичного забезпечення м'язового скорочення.

Проблемі вивчення морфо-функціональних особливостей організму присвячено праці А. Гловацького, М. Іваницького, Б. Никитюка, В. Черкасова, Я. Федонюка та інших учених. Біомеханічні основи техніки фізичних вправ висвітлили М. Гриньків, В. Кашуба, А. Лапутін, Ф. Музика, М. Носков та інші дослідники. Вивченню функціональної анатомії опору-рухового апарату та динамічної морфології присвятили свої наукові праці С. Голяка, С. Возний, Л. Гацова, Г. Глухова та інші. Проблеми здоров'язбереження в професійній діяльності присвячено праці С. Страшка, Л. Животовської, С. Книш, В. Успенської (запровадження валеологічної освіти, формування здоров'язбережувальної компетентності студентів університетів); Н. Сопневої, Н. Пшеничної (вивчення фізіологічних закономірностей розвитку організму людини на різних етапах онтогенезу, навчально-етична діяльність, анатомо-біомеханічні особливості опорно-рухового апарату). Питання індивідуалізації професійної підготовки висвітлено в наукових доробках Т. Бурлакової, С. Хатунцевої, І. Унт (індивідуалізація як умова випереджального навчання, засіб оптимізації самостійної роботи здобувачів вищої освіти, вплив індивідуалізації на формування потреби в самовдосконаленні студентів закладів вищої освіти) тощо. Учені тлумачать індивідуалізацію як форму організації навчання (В. Шадріков та ін.), дидактичний принцип (С. Гончаренко), засіб формування індивідуального стилю діяльності та підвищення ефективності освіти (Є. Климов), специфічну педагогічну технологію (В. Беспалько, Г. Селевко та інші). Але залишаються поза увагою проблеми вивчення функціональної системи рухів на засадах індивідуалізації професійної підготовки фахівців у вищій школі.

Метою цієї роботи є дослідження актуальних проблем вивчення функціональної системи рухів на засадах індивідуалізації професійної підготовки фахівців у вищій школі.

Методи та методики дослідження. Для вирішення поставлених завдань, досягнення мети використано комплекс сучасних загальнонаукових

методів дослідження, адекватних природі феномену, який вивчається: теоретичних (історико-логічний, проблемно-цільовий, порівняльний) із метою визначення поняттєво-категорійного апарату; емпіричних (бесіди, анкетування).

Результати та дискусії. Окреслюючи реалізацію здоров'язбереження в роботі будь-якого фахівця, вчені вказують на необхідність володіння набором компетентностей та програмних результатів щодо способів збереження, зміцнення, примноження, відновлення власного здоров'я та здоров'я людей, з якими він співпрацює (навички медико-біологічного змісту, знання генетичних механізмів розвитку організму, біомеханічних особливостей опорно-рухового апарату тощо), переконаність у доцільності їх застосування з урахуванням індивідуальних особливостей людини.

Індивідуалізація є категорією, яка покликана підвищити ефективність освітнього процесу. Сутність поняття «індивідуалізація» ґрунтується на модерних тенденціях поступового розвитку освітнього процесу, на окресленні достатніх умов для майбутньої фахової діяльності, потребі у визначенні прийомів, методів та форм педагогічного впливу спираючись на індивідуальні особливості людини. В процесі індивідуалізації професійної підготовки у закладі вищої освіти здійснюється залучення здобувачів вищої освіти до активних пізнавальних вправ, підтримується стійкий інтерес до набуття нових компетентностей, що стимулює студента до пізнавальної діяльності, пошуку нової інформації, сприяє виникненню нових ідей щодо здоров'язбереження [5].

Індивідуалізацію професійної підготовки розглядають у більш широкому та більш вузькому значенні. У більш широкому значенні індивідуалізація професійної підготовки як складник організації процесу набуття професійних компетентностей та програмних результатів у системі закладу вищої освіти здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, таких, як розвиток здатності до самоактуалізації, самореалізації, самоосвіти, самовиховання, самоконтролю, що сприяє: по-перше, формуванню в студентів системи знань про морфо-функціональну організацію опорно-рухового апарату, оцінюючи при цьому стан всіх органів і систем тіла людини; по-друге, формуванню уявлення про будову, нормальний та індивідуальний розвиток людського організму та його рухові функції; по-третє, ознайомленню з сучасними методами анатомічних вимірювань; по-четверте, формуванню уявлення про будову, форму, положення органів тіла людини та їх взаємозв'язок з урахуванням вікових, статевих та індивідуальних особливостей; по-п'яте, розвитку навичок ведення здорового способу життя.

Проблема професійної підготовки майбутнього фахівця є актуальною, оскільки, як вказує О. Ажиппо, «індивідуалізація навчання студентів, насамперед, передбачає інтенсифікацію пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на сучасних методах і технологіях навчання (проблемному, комп'ютерному, цикловому та інших), які дають можливість студентам не тільки за короткий термін одержати необхідні професійні знання, уміння і навички, а й успішно поєднувати навчання у закладі вищої освіти з іншими видами діяльності» [1 : 511].

Розглянемо індивідуалізацію професійної підготовки в більш вузькому значенні. Індивідуалізація професійної підготовки студентів у закладах вищої

освіти передбачає: по-перше, вивчення функціональної системи рухів з позиції більш складного цілого; по-друге, визначення мети індивідуалізації професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти, що впливає на позитивний результат; по-третє, обґрунтування складників індивідуалізації професійної підготовки (складники підпорядковані загальній меті, а кожен з модулів має певну структуру й функції) сприяє успішності професійної підготовки та адаптації молодого фахівця; по-четверте, встановлення взаємозв'язків у структурі індивідуалізації професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Розуміння механізмів індивідуалізації сприяє виявленню утруднень професійної підготовки фахівців та дозволяє модифікувати й координувати зв'язки між елементами цієї складної структури, створюючи цим умови для досягнення бажаного результату – формування професійної компетентності [6]. Отже, індивідуалізація інтенсифікує вмотивованість здобувача вищої освіти, активує його цілеспрямованість, сприяє формуванню потреби в професійному самовдосконаленні.

Внутрішньою векторною силою реалізації індивідуалізації професійної підготовки фахівця є потреба. Зростання особистісної зацікавленості процесом і результатами власного розвитку корелює з рівнем сформованості внутрішньої мотивації здобувача вищої освіти. Індивідуалізація є джерелом нових методів та шляхів підготовки майбутніх висококваліфікованих фахівців, здатних навчатися впродовж життя. Отже, індивідуалізація є тим важелем, що ефективно впливає на зміст освітніх компонент, зокрема за вибором здобувачів вищої освіти.

Ефективною є така організація освітнього процесу, яка забезпечує високу результативність навчальної діяльності студентів, а це можливе за умови індивідуалізації навчання, що ґрунтується на основі самоактуалізації особистості та подоланні педагогічних бар'єрів. Результатом подолання педагогічних бар'єрів є ствердження в особистості фахівця почуття відповідальності за власну самоосвіту, саморозвиток та самовиховання, задоволення специфікою діяльності, прагнення до творчої активності та професійної самостійності в рішенні завдань [4].

Ураховуючи індивідуальний характер педагогічних бар'єрів, дійшли висновку про необхідність здійснення індивідуально-диференційованого підходу при організації роботи зі здобувачами вищої освіти.

На основі цього аналізу ми визначили основні умови вивчення функціональної системи рухів на засадах індивідуалізації професійної підготовки фахівців у вищій школі й відповідно підвищення ефективності процесу професійної підготовки: діагностика бар'єрів під час вивчення нового матеріалу, аналіз їх причин; виявлення змісту утруднень й компенсація недостатніх теоретичних і практичних знань з функціональної анатомії, відповідна корекція діяльності здобувача вищої освіти з подальшим аналізом її ефективності; формування потреби у вдосконаленні професійної діяльності на засадах індивідуалізації професійної підготовки.

Отже, індивідуалізація професійної підготовки (у широкому значенні) – це така форма взаємозв'язку елементів освітнього процесу, що ґрунтується:

на доборі заходів, спрямованих на поліпшення професійної підготовки майбутнього фахівця, засобів та темпу засвоювати та узагальнювати нову інформацію, урахуваючи індивідуальні особливості здобувачів вищої освіти, низка навчальних і методичних заходів, що забезпечують індивідуальний підхід, подолання педагогічних бар'єрів.

На основі аналізу наукової літератури виокремлено зовнішній та внутрішній компонент індивідуалізації. Прояв першого в тому, що внутрішня активність студента під час вивчення функціональної системи рухів відсутня. Зовнішня індивідуалізація здійснюється на основі змісту певного освітнього компонента. При цьому враховуються індивідуальні особливості здобувача вищої освіти, але цього недостатньо для розробки індивідуального освітнього маршруту майбутніх фахівців, створення власної моделі пізнання. До сприятливих умов виникнення внутрішньої індивідуалізації належить: по-перше, вибір студентом джерел інформації щодо змісту освітньої компоненти, зокрема аналізу положень рухів, морфо-функціональної організації опорно-рухового апарату; по-друге, спрямованість пізнавальної діяльності майбутніх фахівців з урахуванням індивідуальних особливостей кожного. Таким чином, можливість здійснювати вибір освітніх компонент, відчувати відповідальність за виконання самостійної, індивідуальної роботи, самоактуалізація здобувача вищої освіти є підґрунтям для виникнення внутрішньої індивідуалізації, що, у свою чергу, закріплює мотивацію до поглиблення професійних знань з функціональної системи рухів.

Розглянемо більш детально змістове наповнення освітньої компоненти «Функціональна анатомія», метою якої є вивчення функціональної системи рухів, анатомо-фізіологічних особливостей рухів і положень тіла людини, на засадах індивідуалізації професійної підготовки.

Увесь матеріал освітньої компоненти «Функціональна анатомія» має бути структуровано і орієнтовано на становлення професійної індивідуальності майбутнього фахівця, оскільки індивідуальність зумовлено синтезом особливостей, зокрема особистісних, та рівнем професійної компетентності. Зазначену освітню компоненту доцільно поділити на декілька модулів. Перший змістовий модуль «Анатомічна основа рухів» має на меті ознайомити здобувачів вищої освіти з функціональною анатомією як наукою, що вивчає анатомічну основу рухів і положень тіла людини. На нашу думку, варто зупинитися на питаннях історії функціональної анатомії, її розділах, а також вивчити площини та типи конституції тіла. Другий змістовий модуль «Опорно-руховий апарат» включає такі питання: морфо-функціональна організація опорно-рухового апарату, внутрішні сили: еластичність м'язів, сухожилків, зв'язок, зовнішні сили: сила тертя, сила опору середовища, сила реакції опори, центр об'єму та питомої ваги тіла людини [2]. Наступний етап вивчення стосується аналізу опорно-рухового апарату людини як динамічної системи. Тут доречно згадати анатомію силових вправ, пасивну та активну частини опорно-рухового апарату, режими роботи та види м'язів, фізичні вправи для розвитку різних груп м'язів, принципи використання тренажерів для оздоровлення та реабілітації. Змістовий модуль 4 присвячений аналізу

положень і рухів: морфологія положень або рухів, механіка положень або рухів (роботі рухового апарату, особливостям механізму зовнішнього дихання, особливостям розташування та функції внутрішніх органів, стану серцево-судинної системи при виконанні фізичних вправ, впливу цієї вправи на організм) [3]. Також важливим складником цього модуля є питання вивчення чинників виникнення травматизму, основ профілактики спортивного травматизму, наданні першої допомоги, профілактики травматизму при виконанні вправ та на виробництві. Логіка викладення матеріалу передбачає вивчення анатомічної характеристики положень тіла людини з нижньою та верхньою опорою (змістовий модуль 5). Тут зацентовано увагу на характеристиці положення стоячи: струнко, вільно; положення стійка на кистях; топографії м'язів, які працюють; режимі роботи м'язів; характеристики дієвих сил тощо. Також слід відмітити змістовий модуль 6 «Анатомічна характеристика положень тіла людини зі змішаною опорою», де основну увагу приділено характеристиці дієвих сил, поняттю стійкості тіла. Викликає цікавість змістовий модуль 7 «Анатомічна характеристика поступальних (циклічних) рухів та ациклічних рухів людини». Тут варто зупинити увагу на характеристиці локомоторних рухів людини, бігу та ходьби. В окремий модуль включено характеристику обертального руху – сальто назад з місця, характеристику обертального руху на перекладні «Анатомічна характеристика обертальних рухів людини». Тут зосереджено увагу на топографії працюючих м'язів під час виконання рухів, характеристиці дієвих сил, вивчається поняття стійкості тіла. Отже, майбутній спеціаліст набуває певних компетенцій: здатність використовувати під час навчання та виконання професійних завдань знань про будову тіла людини та механізми життєдіяльності її організму, фізіологічні та біохімічні основи адаптації до фізичних навантажень різної спрямованості; здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях. Майбутній фахівець, використовуючи індивідуалізований підхід до забезпечення якісного виконання завдань професійної діяльності на основі інструкцій, методичних рекомендацій, встановлених норм, нормативів, технічних умов, здатний вносити рекомендації щодо введення нових інструкцій. Фахівець здатний пояснювати значення основних понять та визначень, що характеризують перебіг фізіологічних процесів в організмі людини; прогнозувати зміни функціональних процесів при емоційних та фізичних навантаженнях; проводити комплексні оздоровчі заходи, спрямовані на швидке відновлення функцій опорно-рухового апарату; описувати біохімічні механізми енергетичного та пластичного забезпечення м'язового скорочення; знати основні принципи збереження, примноження та відновлення здоров'я.

У процесі вивчення функціональної системи рухів індивідуалізація професійної підготовки виконує такі функції: пізнавально-ціннісна (пізнання індивідуальних особливостей особистості, аналізу положень і рухів, формування ціннісних орієнтацій, інтеграція пізнавальних інтересів); соціально-превентивна (аналіз опорно-рухового апарату людини як динамічної системи, здатність долати межу «необхідності» в знаннях сьогодні та працювати на перспективу, вміння брати відповідальність за збереження та розвиток наукових надбань суспільства, на природничо-науковій основі систематизувати знання з особливостей

функціонування організму в різних вікових групах, передбачати та враховувати потенційні небезпеки освітнього середовища, оцінювати ризики, що з певною ймовірністю можуть виникати в професійному середовищі); професійно-орієнтаційна (анатомічна основа рухів, систематична робота по поглибленню професійних знань, свідомий вибір засобів самоосвіти); розвивальна (розвиток індивідуальності, творчого потенціалу майбутнього фахівця).

Висновки. Таким чином, індивідуалізація професійної підготовки (у вузькому значенні) є дієвим інструментом розширення уявлення здобувачів вищої освіти про будову, нормальний та індивідуальний розвиток людського організму та його рухові функції, спектр можливостей людини, її особистісного та професійного потенціалу; вивчення морфо-функціональної організації опорно-рухового апарату, оцінки функціонального стану всіх органів і систем тіла людини. Отже, вивчення функціональної системи рухів на засадах індивідуалізації професійної підготовки сприяє формуванню уявлень у студентів про будову, форму, положення органів тіла людини та їх взаємозв'язок з урахуванням вікових, статевих та індивідуальних особливостей здобувачів вищої освіти; розвивати навички ведення здорового способу життя з урахуванням принципів здоров'я збереження.

До подальших напрямів дослідження цієї проблеми належить вивчення еволюції наукових уявлень про формування професійних компетентностей майбутніх фізичних терапевтів, учителів-реабілітологів на засадах індивідуалізації професійної підготовки.

Література

1. Ажиппо О. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2013. 485 с.
2. Лапутін А., Носков М., Кашуба В. Біомеханічні основи техніки фізичних вправ. Київ : Наук. світ, 2001. 201 с.
3. Музика Ф., Гриньків М., Куцериб Т. Анатомія людини : навч. посіб. Львів : ЛДУФК, 2014. 359 с.
4. Glazkova, I., Khatuntseva, S., Vaseiko, Y., Shymanovych, I., & Yaroshchuk, L. Future teachers' training to application of cognitive barrier s in professional activities during the Covid-19 pandemic. *Amazonia Investiga*, 2022, 1 (50), 66–78. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.7>
5. Khatuntseva, S., Kabus, N., Portyan, M., Zhernovnykova, O., Kara, S., & Knysh, S. The Method of Forming the Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students. *Revista Romane ascapentru Educatie Multidimensional*, 2020, 12 (1), 185–197. (Web of Science) (<https://publons.com/publon/32455010/>)
6. Nalyvaiko O., Prokopenko A., Kabus H., Khatuntseva S., Zhukova O., & Nalyvaiko H. Project-digital activity as a means of forming digital competence of humanities specialties' students. *Information Technologies and Learning, Tools*, 2022, 87 (1), 218–235. <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4748>

References

1. Azhy`ppo O. (2013). *Teorety`ko-metody`chni zasady` pidgotovky` majbutnix uch`y`teliv fizy`chnoyi kul`tury` do profesijnoyi diyal`nosti v zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladax* [Theoretical and methodological principles of training future teachers of

physical culture for professional activities in secondary schools]: dy's. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Kharkiv [in Ukrainian].

2. Laputin A., Noskov M., Kashuba V. (2001). *Biomexanichni osnovy` texnyky` fizy` chny`x vprav* [Biomechanical basics of exercise technique]. Kyiv.: Nauk. svit [in Ukrainian].

3. Muzy`ka F., Gry`n`kiv M., Kucery`b T. (2014). *Anatomiya lyudy`ny`* [Human anatomy] : navch. posib. Lviv : LDUFK. [in Ukrainian].

4. Glazkova, I., Khatuntseva, S., Vaseiko, Y., Shymanovych, I., & Yaroshchuk, L. (2022). *Future teachers' training to application of cognitive barrier s in professional activities during the Covid-19 pandemic*. Amazonia Investiga, 1 (50), 66–78. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.7> [in English].

5. Khatuntseva, S., Kabus, N., Portyan, M., Zhernovnykova, O., Kara, S., & Knysh, S. (2020). *The Method of Formingthe Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students*. Revista Romane ascapentru Educatie Multidimensionala, 12 (1), 185–197. (Web of Science) (<https://publons.com/publon/32455010/>) [in English].

6. Nalyvaiko O., Prokopenko A., Kabus H., Khatuntseva S., Zhukova O., & Nalyvaiko H. (2022). *Project-digital activity as a means of forming digital competence of humanities specialities' students*. Information Technologies and Learning, Tools, 87 (1), 218–235. <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4748> [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито основні результати дослідження актуальних проблем вивчення функціональної системи рухів на засадах індивідуалізації професійної підготовки фахівців у вищій школі.

Зуважено, що сутність поняття «індивідуалізація» ґрунтується на модерних тенденціях поступового розвитку освітнього процесу, методах та формах педагогічного впливу з урахуванням індивідуальних особливостей людини. Наголошено, що розуміння механізмів індивідуалізації сприяє виявленню утруднень професійної підготовки фахівців та дозволяє модифікувати та координувати зв'язки між елементами цієї складної динамічної структури, створюючи цим умови для досягнення бажаного результату. Зазначено, що індивідуалізація інтенсифікує емотивованість здобувача вищої освіти, активує його цілеспрямованість, сприяє формуванню потреби в професійному самовдосконаленні.

На основі одержаних результатів зроблено висновок, що в широкому значенні індивідуалізація професійної підготовки – це: по-перше, форма взаємозв'язку елементів освітнього процесу, що ґрунтується на доборі заходів, спрямованих на поліпшення професійної підготовки майбутнього фахівця, засобів та темпу засвоєння та узагальнення нової інформації зазначеної тематики, враховуючи індивідуальні особливості здобувачів вищої освіти; по-друге, низка навчальних і методичних заходів, що забезпечують індивідуальний підхід, подолання педагогічних бар'єрів. Зазначено, що у вузькому значенні індивідуалізація професійної підготовки є дієвим інструментом розширення уявлення здобувачів вищої освіти про будову, нормальний та індивідуальний розвиток людського організму та його рухові функції, вивчення морфо-функціональної організації опорно-рухового апарату, оцінки функціонального стану всіх органів і систем тіла людини.

До подальших напрямів дослідження цієї проблеми належить вивчення еволюції наукових уявлень про формування професійних компетентностей майбутніх фізичних терапевтів, учителів-реабілітологів на засадах індивідуалізації професійної підготовки.

Ключові слова: індивідуалізація професійної підготовки, функціональна системи рухів, функціональна анатомія, фахівці, студенти, освітній процес.

УДК 373.3.015.3.091.372:81

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-406-415

LEGO AS A TOOL FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS' COMPETENCE TRAINING AT UKRAINIAN LANGUAGE AND READING LESSONS

LEGO ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМПЕТЕНТІСНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЧИТАННЯ

Lada CHEMONINA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

ladachemonina@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2599-4393>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Лада ЧЕМОНИНА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 25, 2022

Revised manuscript accepted: June 05, 2022

ABSTRACT

The article is devoted to a topical issue, namely the formation of primary school students' key competencies at Ukrainian language and reading lessons by means of methods of competence training «Six bricks», which involves the use of LEGO sets. The author emphasizes the leading role of the subject «Ukrainian language and reading» because of its importance in developing the theoretical and practical component of all educational branches of the first stage of modern general secondary education institution.

The analysis of researches of scientists of the past and the present is carried out, their positions concerning the organization of educational process in primary school are noted, the unity of their views on necessity of didactic games dominance at lessons is emphasized. The study of normative documents of Ukraine in the field of education, scientific achievements of scientists, as well as progressive approaches to the organization of the educational process, in particular in primary school, allowed the author to state that nowadays a method of competence training «Six bricks» is one of the innovations that can ensure the effectiveness of learning. The expediency of using the tasks created on the basis of mentioned above methodology is due to their integrative, open nature, easy adaptation to the child's educational needs and educational material, as well as constant involvement of younger students in communicative interaction.

The article is a study of theoretical and at the same time concrete-practical nature. The publication contains the tasks to the subject «Ukrainian language and reading» for students 1-4 grades developed by the author in, which involves the use of the mentioned above methodology, namely the use of LEGO sets, and provides the formation of relevant subject and key competencies through activities.

The article will be useful both for teachers of higher education institutions who teach a series of methodological disciplines, and primary school teachers of general secondary education institutions who actively introduce innovations in the educational process of modern Ukrainian school.

Key words: *primary school, game technologies, methods of competence training «Six bricks», LEGO sets, applicant for primary education, Ukrainian language and reading, competence.*

Вступ. Останні п'ять років для української початкової освіти є періодом активних змін, адже вирізняються упровадженням ряду концепцій і реформ. Так, реформа Міністерства освіти і науки України «Нова українська школа» небезпідставно вважається ключовою, оскільки саме цей документ чітко визначає основний результат початкової шкільної освіти – сформованість ключових і предметних компетентностей, зазначених у Державному стандарті базової початкової освіти, а саме:

- вільне володіння державною мовою, що передбачає вміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко й аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях;

- комунікативна компетентність, що виражається через здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) мовою, що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади;

- читацька компетентність, яка визначається вмінням читати й розуміти прочитане, свідомо здійснювати пошук і відбір джерел інформації для вирішення освітніх завдань, розуміти тексти різних жанрів, критично оцінювати прочитане, сформованістю особистісного кола читання [2];

- інноваційність, що передбачає відкритість до нових ідей, формування знань, умінь, ставлень, які є основою компетентісного підходу та забезпечують подальшу здатність успішно навчатися;

- інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає опанування основою цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатність безпечного й етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності в навчанні та інших життєвих ситуаціях;

- навчання впродовж життя, що передбачає опанування вміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей і способів їх досягнення, навчання працювати самостійно й у групі;

- культурна компетентність, що передбачає залучення до різних видів мистецької творчості шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості тощо[6].

У руслі зазначеного не викликає жодних заперечень факт, що домінантним навчальним предметом є «Українська мова та читання», опанування якого забезпечує успішність усього шкільного навчання.

Результати багаторічних досліджень представників наукової спільноти минулого (П. Блонський, Д. Ельконін, Г. Костюк, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) і сьогодення (Т. Байбара, В. Бондар, М. Вашуленко, Н. Кудикіна, О. Проскура, О. Савченко та ін.) дозволяють нам зробити узагальнення: організація освітнього процесу в початковій школі має здійснюватися через дидактичну гру. Проте досі

залишається малодослідженим питання щодо оновлення ігрового інструментарію, зокрема на уроках української мови та читання. За нашим переконанням, прогресивним підходом щодо організації ігрової діяльності здобувачів початкової освіти на уроках з названих вище предметів вирізняється методика компетентнісного навчання «Шість цеглинок». Отже, фахівець, який організовує освітній процес дітей у Новій українській школі, має бути обізнаним щодо особливостей навчання учнів на засадах зазначеної інновації.

Мета статті – розкрити особливості формування в здобувачів початкової освіти ключових компетентностей на уроках української мови та літературного читання засобами методики компетентнісного навчання «Шість цеглинок».

Завданнями пропонованої публікації є такі: з'ясувати стан розв'язання порушеної проблеми в науковій теорії та практиці; визначити рівень готовності учителів початкової школи до формування в учнів ключових компетентностей на уроках української мови та читання засобами названої вище методики; розробити та презентувати завдання щодо формування в молодших школярів зазначених компетентностей за допомогою методики компетентнісного навчання «Шість цеглинок» (наборів LEGO).

Методи та методики дослідження. З метою з'ясувати рівень готовності сучасних учителів початкової школи до формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови та читання через діяльність за допомогою зазначеної методики та наборів LEGO намагалися шляхом анкетування. Аналіз результатів опитування названих вище фахівців дозволили нам констатувати такі факти:

- учителі початкової школи надають перевагу ігровим технологіям навчання під час формування в учнів компетентностей на названих вище уроках;

- переважна більшість опитаних респондентів вважають за доцільне використовувати LEGO інструменти на уроках української мови та читання.

Проте незначна кількість методичних розробок утруднює впровадження методики компетентнісного навчання «Шість цеглинок» у щоденний освітній процес сучасної початкової школи. Отже, мета пропонованої статті – ознайомити фахівців-практиків з особливостями використання зазначеної методики на уроках української мови та читання в 1–4 класах.

Результати та дискусії. У Концепції «Нова українська школа» основними завданнями вчителя початкової школи названо такі:

- організація компетентнісного навчання;
- забезпечення інтегрованості (внутрішньопредметної та міжпредметної) на основі формування ключових компетентностей [10].

Реалізацію названих вище завдань уможлиблює процес опанування дітьми українською мовою як рідною. Саме за її допомогою молодші школярі входять до соціуму, стають його повноправними членами, пізнають мікро- та макросвіт, що їх оточує, ознайомлюються зі

здобутками культури як світової, так і національної, здійснюють власний особистісний розвиток на засадах загальнолюдської культури. Отже, усе зазначене вище дозволяє нам стверджувати, що одним із завдань, які стоять перед сучасним фахівцем у галузі початкової освіти, є визначення ефективних дидактичних методів для формування як галузевих, так і ключових компетентностей дітей. Ми пристаємо до позиції вчених (Д. Ельконін, В. Кремень, О. Савченко та ін.), чії результати досліджень переконують у тому, що таким методом навчання має виступати дидактична гра, яка на початковому етапі молодшого шкільного віку є домінуючим видом діяльності учнів закладу загальної середньої освіти [8; 12].

В основу нашої статті покладено позицію вчених (М. Вашуленко, С. Гончаренко, В. Кремень, М. Пентиліук, О. Савченко, М. Ярмаченко та ін.), які обґрунтовано вважають гру одним із найдавніших і найефективніших видів діяльності [1; 5; 8; 11; 13].

Українська спільнота учителів початкової школи сьогодні активно впроваджує на практиці сучасну інновацію – методику компетентнісного навчання «Шість цеглинок», – що являє собою ігри-завдання із шістьма цеглинками LEGO DUPLO червоного, помаранчевого, жовтого, зеленого, блакитного та синього кольорів.

За нашим переконанням, достатньо аргументованою є позиція О. Роми, укладачки методичного посібника «Шість цеглинок в освітньому просторі школи», яка зазначає, що завдання, створені за названою вище методикою, мають відкритий, міждисциплінарний та інтеграційний характер, передбачають активну комунікативну взаємодію учнів. Своєрідною інноватикою ігрової методики компетентнісного навчання «Шість цеглинок» є можливість її адаптування до освітніх потреб кожного школяра, повторюваність вправлень із метою набуття необхідних умінь і навичок, а також відкрите закінчення гри, що дозволяє здобувачам початкової освіти запропонувати власний варіант виконання завдання [14].

Ми переконані, що результативність освітнього процесу, побудованого на засадах ігрових технологій (у нашому випадку – методиці компетентнісного навчання «Шість цеглинок»), залежить від цілеспрямованого та системного їх використання. Дидактичні ігри через спеціально адаптовані завдання передбачають формування у здобувачів початкової освіти вмінь аналізувати, виділяти головне, характерні ознаки об'єктів вивчення, порівнювати та зіставляти їх, відшукувати спільне та відмінне, вирізняти реальність і вигадку тощо. Доцільно зауважити, що за таких умов організації навчання молодших школярів ігровий сюжет не існує окремо, він є частиною освітнього процесу, що забезпечує активізацію діяльності учнів на уроці та свідоме опанування елементів навчання.

Є кілька прийомів організації освітнього процесу із використанням LEGO, як-от:

1) конструювання за зразком: учителем пропонується певна інструкція, дитина бачить поетапність дій, її вчать, як з'єднувати деталі, аналізувати об'єкт;

2) учень або учениця вже самостійно можуть визначити, з яких деталей складається об'єкт, їм пропонують конструювання за моделлю; школярам необхідно самостійно зібрати деталі, проаналізувати модель і побудувати її;

3) конструювання за темою; здобувачеві початкової освіти дається лише тема, і він самостійно втілює в життя ті знання, які отримав до цього;

4) конструювання за умовою (її молодші школярі мають обов'язково враховувати під час конструювання);

5) конструювання за власним задумом [9].

Саме останній прийом вважається найважливішим, оскільки передбачає реалізацію дитиною власних ідей і зумовлює проходження кожним учнем таких етапів власної діяльності, як-от: аналіз ідеї, об'єкта, планування послідовності дій, практичне відтворення задуму. Ми згодні з О. Ромою, що конструювання за власним задумом забезпечує навчання здобувачів освіти досягати мети.

Визначимо можливі варіанти організації освітнього процесу з використанням наборів LEGO.

Загальновідомо, що добукарний період має на меті ознайомити першокласників з елементами морфології. Так, учні мають усвідомити на дотеоретичному рівні, що серед потоку слів можна визначити ті, які вказують на предмет, дію, ознаку. Наведемо приклад завдання, мета якого – закріпити уявлення здобувачів початкової освіти про слова – назви предметів і дій. Виконувати його молодші школярі можуть як фронтально, так і в групі.

Завдання № 1. Уважно послушайте мою розповідь. Коли ви почуєте слова – назви предметів, які відповідають на питання ХТО?, підніміть цеглинку зеленого кольору, а коли – слова – назви предметів, які відповідають на питання ЩО?, підніміть цеглинку жовтого кольору. Якщо ви почуєте слова – назви дій (ЩО РОБИТИ? ЩО РОБИТЬ?), підніміть цеглинку червоного кольору.

Щодня першокласниця Наталка прокидається рано. Дівчинка вмивається, чистить зуби, робить ранкову гімнастику, одягається. Її мама готує сніданок. Потім батько, мати і Наталка разом снідають.

Подібні завдання мають аналітико-синтетичний характер. Їх виконання має слугувати для вчителя показником рівня сформованості в першокласників певних компетенцій і компетентностей з метою подальшої їх корекції в разі необхідності.

Букварний період за методичними підходами, що існують сьогодні у вітчизняній лінгводидактиці, передбачає ознайомлення здобувачів початкової освіти із буквами українського алфавіту та звуками, що ними позначаються. На цьому етапі, на нашу думку, доцільним є доповнення

традиційного комплексу вправ завданнями-іграми. Наведемо нижче декілька прикладів.

Завдання № 2 (гра «Чарівник»). Прочитай вірш. Відгадай, про яку букву в ньому йдеться. Знайди в тексті слово з такою буквою. Виклади за допомогою цеглинок LEGO цю друковану букву. Уяви, що ти чарівник/чарівниця. Перетвори цю букву на інші, переставляючи цеглинки LEGO. На які букви можна її перетворити?

*Я із букви ... торік
Змайстрував собі турнік.
Підтягаюсь разів сто я,
Маю силу і здоров'я [4].*

У процесі виконання цього завдання молодші школярі першого року навчання мають відгадати, що у вірші йдеться про букву **П**. Діти за аналогією зображення, поданого в «Букварі», викладають друкований варіант названої літери за допомогою цеглинок LEGO, а потім мають перетворити букву **П** на **И** та **Н**.

Завдання № 3. Прочитай вірш. Відгадай, якій букві він присвячений. Добери заголовок. Виклади за допомогою цеглинок LEGO цю друковану букву. Спробуй написати цю букву в зошиті. З яких елементів вона складається? Уяви, що ти – учитель. Візьми до рук мікрофон і розкажи однокласникам, як правильно писати велику букву **Б**. Запропонуй учню/учениці, що сидить позаду тебе, розповісти про те, як пишеться маленька буква **б**. Випиши із вірша слова з буквою **Б**. Визнач, які з виписаних слів вказують на предмет, а які – на дію. Назви їх. Склади звукові схеми виписаних слів, використовуючи цеглинки LEGO так:

- [б]– синя цеглинка;
 - [б']– блакитна цеглинка.
- Білка бігала багато,
Бо шукала в лісі брата:
Брат на дереві сидів
І смачні горішки їв.
Поки знайде білка брата,
Будемо всі букви знати [7].*

Виконуючи подібні завдання першокласники вправляються в розвитку дрібної моторики кисті руки, формуванні графічних умінь і навичок, компетенції розрізняти тверді та м'які приголосні звуки, а також слова – різні частини мови.

Під час роботи на уроках читання над текстами художніх творів доцільно закріпити в учнів 2 класу знання, одержані на уроках мови. Наприклад, учитель може запропонувати виконати завдання в такий спосіб:

Завдання № 4. З уроків української мови ви знаєте, що текст має зачин, основну частину й кінцівку. Визначте ці частини в тексті української народної казки «Дрізд і Голуб» (підручник «Українська мова та читання» О. Савченко, 2 клас) у такий спосіб:

- зачин – червона цеглинка;

- основна частина – жовта цеглинка;
- кінцівка – зелена цеглинка.

Ознайомлюючись із будовою слова, здобувачі початкової освіти мають змогу навчитися конструювати слова на базі отриманих знань, що сприяє також формуванню і комунікативної компетентності. Так, у підручнику «Українська мова та читання» для третього класу (частина 2; авторка Г. Остапенко), створеного згідно з вимогами чинної програми колективу авторів під керівництвом Р. Шияна, запропоновано завдання, що передбачає LEGO-конструювання. Доповнити вправи з цієї теми завданнями, розробленими на основі використання методики компетентнісного навчання «Шість цеглинок», можна в такий спосіб:

Завдання № 5. Прочитай текст. Знайди в ньому споріднені слова і випиши їх. Доведи правильність своєї думки. Познач будову виписаних слів. Подивись уважно на модель слова, викладену за допомогою цеглинок:

- червона цеглинка – корінь слова;
- зелена – префікс;
- синя або блакитна цеглинка – суфікс;
- помаранчева – закінчення.

Яке з виписаних тобою спільнокореневих слів відповідає за своєю будовою цій моделі? Чому ти так вважаєш?

ВЕСНА В ЛІСІ

Радісна, гомінка і пахуча весна. Дзвінко співають птахи. Теплий вітер пробігає у верхів'їтті. З'явилися паростки молодой трави. Голубими та білими пролісками вкрилися галявинки. Збігали по купинках мурашки. Вилетіли із зимового притулку перші джмелі. Ліс одягається в зелене вбрання. Скоро зацвіте на узліссі черемха. Защебечуть дзвінки солов'ї. Прилетять і закують зозулі. Гарна, радісна, весела весна в лісі! [3].

Діти мають з'ясувати, що в цьому тексті є такі спільнокореневі слова: *проліски, ліс, узліссі*. Поданій схемі відповідає слово *проліски*. Для учнів із достатнім і високим рівнем навчальних досягнень можна ускладнити завдання таким додатковим елементом: «За допомогою цеглинок LEGO сконструюй модель будови слова *верховіття*».

Загальновідомо, що третьокласники розширюють свої уявлення про морфологічний склад української мови. Так, ці здобувачі початкової освіти дізнаються, що іменники можуть вказувати на власні чи загальні назви. На нашу думку, на цьому етапі доцільно доповнити одну із вправ, уміщену в названому вище підручнику, завданням на конструювання за допомогою методики компетентнісного навчання «Шість цеглинок» (за підручником «Українська мова та читання» Г. Остапенко для 3 класу (частина 2); урок 83, завдання 4 і 5):

Завдання № 6. Прочитай продовження оповіді про хробачка та друзів. Якщо під час читання тобі трапиться слово, значення якого ти не знаєш, підними вгору руку із червоною цеглинкою. Запиши персонажів твору. З якої літери писатимеш імена? Розкрий конверт, що лежить перед тобою на парті, та перевір слова, вміщені в ньому, за своїм списком.

Визнач за допомогою цеглинок LEGO, які слова у зробленому тобою списку персонажів є власними назвами, а які – загальними. Слова-власні назви, що були в конверті, поклади біля цеглинки синього кольору, а загальні – біля цеглинки блакитного кольору.

Згідно з чинними програмами четвертокласники поглиблюють знання про морфологічні одиниці української мови, зокрема дієслово. Для забезпечення наступності щодо вивчення матеріалу з цієї теми доцільно актуалізувати знання здобувачів початкової освіти в такий спосіб:

Завдання № 7. Прослухайте уважно слова. Якщо прозвучить слово із префіксом **З-** або **ЗІ-**, підніміть зелену цеглинку. Якщо почуєте слово із префіксом **С-**, підніміть червону цеглинку.

Усний диктант

Схопити, зігнути, сховати, зіштовхнути, співати, заводити, зупинити, з'їсти, стрибати, зривати, спитати, слухати, зрубати, спати, здоровкатися.

Учні 4 класу вдосконалюють свої вміння й навички із синтаксису. З метою розвитку зв'язного мовлення молодших школярів доцільно запропонувати виконати різноманітні завдання творчого характеру, як-от:

Завдання № 8. Давайте виростимо речення із запропонованих цеглинок:

- червона цеглинка – іменник;
- синя – дієслово;
- зелена – прикметник;
- помаранчева – прислівник;
- жовта – сполучник;
- блакитна – прийменник.

Уведіть вирощене речення до невеликого оповідання.

Завдання № 9. За допомогою цеглинок LEGO сконструйуй те, що тобі спало на думку першим. Не називаючи цей предмет, опиши його так, щоб інші люди могли здогадатися, про що йдеться. Що це буде за текст? Де його можна використати?

Також учитель, використовуючи набори LEGO, може запропонувати здобувачам початкової освіти виконати індивідуальні чи групові кольорові завдання з будь-якої теми.

Висновки. Отже, використання методики компетентнісного навчання «Шість цеглинок» уможливорює формування в учнів початкової школи ключових і галузевих компетентностей на уроках української мови та читання і забезпечує навчання через діяльність. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у визначенні ролі названої вище методичної інновації як засобу творчого самовираження молодших школярів.

Література

1. Вашуленко М., Вашуленко О. Про роботу за Букварем нового видання. *Початкова школа*. 2018. № 8. С. 16–21.
2. Вашуленко О. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект. *Початкова школа*. 2011. № 1. С. 48–50.

3. Весна у лісі. Диктант. URL : <https://vseosvita.ua/library/perevirna-robota-diktant-35872.html>. (дата звернення: 25.05.2022).
4. Вірші про букву П. URL : http://kazkar.info/ua/v_rsh_pro_bukvu_p/. (дата звернення: 25.05.2022).
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Державний стандарт початкової освіти. URL : <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyi-derzhstandart-pochatkovoi-osvity-dokument/>. (дата звернення: 25.05.2022).
7. Дитячі вірші для наймолодших дітей – Пепі. URL : <https://pepi.com.ua/biblioteka/virshi/dlia-naimolodshykh>. (дата звернення: 27.05.2022).
8. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень]. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
9. Конструктор LEGO як потужний інструмент для навчання. Технологія «Шість цеглинок». URL : <https://inkluzia.com.ua/konstruktor-lego-yak-potuzhnyi-instrument-dlya-navchannya-tehnologiya-shist-tseglinok/>. (дата звернення: 25.05.2022).
10. Концепція Нової української школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення: 25.05.2022).
11. Педагогічний словник / [за ред. М. Д. Ярмаченка]. Київ : Педагогічна думка, 2006. 516 с.
12. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручн. для студ. пед. ф-тів. Київ : Генеза, 2012. 368 с.
13. Словник-довідник з української лінгводидактики / [кол. авторів за ред. М. Пентиліук]. Київ: Ленвіт, 2003. 149 с.
14. Шість цеглинок в освітньому просторі школи : метод. посіб. / уклад. О. Рома. The LEGO® Foundation, 2018. 32 с.

References

- Vashulenko, O. (2011). *Chytatska kompetentnist molodshoho shkoliara: teoretychnyi aspekt* [Reading competence of junior schoolchildren: theoretical aspect], *Pochatkova shkola – Elementary School*, 2011, № 1, 48–50 [in Ukrainian].
- Vesna u lisi. Dyktant (2018). [Spring in the woods. Dictation]. URL: <https://vseosvita.ua/library/perevirna-robota-diktant-35872.html> [in Ukrainian].
- Virshi pro bukvu P [Poems about the letter P]. URL: http://kazkar.info/ua/v_rsh_pro_bukvu_p/ [in Ukrainian].
- Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
- Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity [State standard of primary education] (2018). URL : <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyi-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> [in Ukrainian].
- Dytiachi virshi dlia naimolodshykh ditei – Pepi [Children's poems for the youngest children – Pepi]. URL : <https://pepi.com.ua/biblioteka/virshi/dlia-naimolodshykh> [in Ukrainian].
- Kremen, V. H. (2008). *Entsyklpediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Konstruktor LEGO yak potuzhnyi instrument dlia navchannia. Tekhnolohiia «Shist tsehllynok» (2020). [LEGO constructor as a powerful learning tool. «Six Bricks» Technology]. URL : <https://inkluzia.com.ua/konstruktor-lego-yak-potuzhnyi-instrument-dlya-navchannya-tehnologiya-shist-tseglinok/> [in Ukrainian].

Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly (2016). [The concept of the New Ukrainian School] URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

Yarmachenko, M. D. (2006). *Pedahohichnyi slovnyk* [Pedagogical dictionary]. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

Savchenko, O. Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoï shkoly* [Primary school didactics]. Kyiv : Geneza [in Ukrainian].

Pentyliuk, M. (2003). *Slovnyk-dovidnyk z ukrainskoi linhvodydaktyky* [Dictionary-reference book on Ukrainian language didactics]. Kyiv : Lenvit [in Ukrainian].

Roma, O. (2018). *Shist tsehlynok v osvithnomu prostori shkoly* [Six bricks in the educational space of the school]. The LEGO® Foundation.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено актуальній проблемі, а саме формуванню ключових компетентностей здобувачів початкової освіти на уроках української мови та читання засобами методики компетентнісного навчання «Шість цеглинок», що передбачає використання наборів LEGO. Авторкою зроблено акцент на провідній ролі предмета «Української мови та читання» через його важливість щодо опрацювання теоретико-практичного складника всіх освітніх галузей першого концентру сучасного закладу загальної середньої освіти.

Здійснено аналіз досліджень науковців минулого та сьогодення, відзначено їхні позиції стосовно організації освітнього процесу в початковій школі, підкреслено єдність поглядів учених щодо необхідності домінування на уроках дидактичних ігор.

Вивчення нормативних документів України в галузі освіти, наукового доробку дослідників, а також прогресивних підходів щодо організації освітнього процесу, зокрема в початковій школі, дозволило авторці статті констатувати, що сьогодні однією з інновацій, яка може забезпечити результативність навчання – сформованість ключових і предметних компетентностей, – є методика компетентнісного навчання «Шість цеглинок». Відзначено доцільність використання завдань, створених на засадах зазначеної вище методики, через їх інтеграційний, відкритий характер, легку адаптацію як до освітніх потреб дитини, так і навчального матеріалу, постійне залучення молодших школярів до комунікативної взаємодії.

Пропонована стаття – дослідження теоретичного і в той же час конкретно-практичного характеру. Публікація містить розроблені авторкою завдання з навчального предмета «Українська мова та читання» для учнів початкової школи, виконання яких передбачає застосування названої вище методики, а саме використання наборів LEGO, та забезпечує формування відповідних предметних і ключових компетентностей через діяльність.

Стаття буде корисною як для викладачів закладів вищої освіти, які викладають цикл дисциплін методичного характеру, так і вчителів початкової школи закладів загальної середньої освіти, що активно впроваджують інновації в освітній процес.

Ключові слова: початкова школа, ігрові технології, методика компетентнісного навчання «Шість цеглинок», набори LEGO, здобувач початкової освіти, українська мова та читання, компетентність.

УДК 159.9

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-416-427

**PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FORMING
THE MODERN TEACHER'S PROFESSIONAL IMAGE**

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ**

Iryna CHEREZOVA,

Candidate of Psychological
Sciences, Associate Professor

gen_berd@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6155-6297>

Viktoriia FEDORYK,

Assistant

fedorikvv@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9446-330X>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidta street, Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Ірина ЧЕРЕЗОВА,

кандидат психологічних наук,
доцент

Вікторія ФЕДОРИК,

асистент

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 23, 2022

Revised manuscript accepted: June 06, 2022

ABSTRACT

The article reveals the psychological aspects of forming the modern teacher's professional image. It has been noted that the new standards of higher education increase the level of attention and requirements for the personality, professionalism and competence of future teacher, that calls out the necessity of forming the new style of social behavior.

The conceptual approaches to forming the modern teacher's professional image are analyzed. It has been noted that this problem was considered by scientists in the context of psychology of individuality, formation of «I-concept» of personality, imageology, forming of pedagogical image and professional image of «I» of the future teacher, pedagogical skills of educators. It has been established that the image is a complex psychological and pedagogical phenomenon, a kind of program of human social behavior and concentrates the most important professional characteristics, which are presented through appearance and professional qualities.

The teacher's professional image is considered as a form of self-expression of the individual holistic image of personality as a realizer of the needs of micro- and macro-society in the educational services, which reveals the most expressive business and personal qualities. The teacher's image is formed gradually and it is a method of influence on personality, a way of self-regulation and self-suggestion, the most important element of preparation for professional activity.

The presented results of the empirical study ascertain that special attention should be focused on higher education, the purpose of which is to train young people competitive in the modern labor market. Therefore, the problem of creating and consolidating a positive image of young specialists who, due to little pedagogical experience, have difficulties with finding the most optimal ways of behavior in professional activities is relevant.

Key words: *image, professional image, structure of professional image, image functions, types of image, teacher's image activity.*

Актуальність проблеми. Одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку вищої освіти є підготовка кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння і впровадження наукових та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці. Нові стандарти й вимоги до системи вищої освіти підвищують рівень уваги й вимог до особистості сучасного педагога, його професіоналізму, рівня соціальної мобільності, процесів розвитку особистісної та інформаційної культури. В означеному контексті виникає необхідність формування нового стилю соціальної поведінки майбутнього вчителя, яка б відповідала завданням розвитку суспільства, що вмотивовує розкриття проблеми, пов'язаної з формуванням професійного іміджу сучасного вчителя, й актуалізує потребу її вивчення.

Окремі аспекти проблеми формування професійно-педагогічного іміджу майбутнього вчителя висвітлено науковцями, які досліджували психологію індивідуальності (Б. Ананьєв, В. Мерлін, Є. Рогов, С. Рубінштейн), особливості становлення «Я-концепції» особистості (Р. Бернс, А. Маслоу, К. Роджерс), специфіку сприйняття людини людиною та соціальної перцепції (Л. Божович, Л. Виготський, Б. Ломов), концептуальні засади та практичний інструментарій іміджології (П. Берд, Л. Браун, Ф. Джефкінс, А. Панасюк, В. Шепель), сутність професійного іміджу фахівця та особливості його ефективного самопрезентації (І. Альохіна, В. Бебік, М. Вудкок, Ф. Кузін, Д. Френсіс), формування педагогічного іміджу та професійного образу «Я» майбутнього педагога (І. Володарська, Н. Гузій, А. Морозов, С. Панчук, О. Чебикін), закономірності становлення педагогічної майстерності освітянських кадрів та формування важливих якостей майбутніх менеджерів освіти (І. Зязюн, Г. Закорченна, Н. Кузьміна, А. Макаренко, В. Сухомлинський).

Мета статті – на основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження виявити психологічний контент та структуру професійного іміджу сучасного вчителя.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжній фаховій літературі термін «імідж» (від *англ. image – образ, зображення, відображення*) ужито в значенні, яке можна було б сформулювати як відображення в психіці людини у вигляді образу сукупності певних матеріальних та ідеальних характеристик об'єкта чи явища [10 : 258-263]. Більшість вітчизняних фахівців інтерпретують імідж як загальний компенсуючий механізм психологічної активності особистості, що містить цілеспрямований образ, покликаний здійснювати певний емоційно-психологічний вплив на людину [1; 3; 4; 6; 10].

Аналіз наявних досліджень показує, що термін «імідж» вживається в таких основних значеннях: зовнішній вигляд, образ, зовнішність людини; наочне уявлення про когось чи щось, що виникає в уяві чи думках;

форма сприйняття та відтворення свідомістю явищ об'єктивної дійсності; відображення в психіці людини у вигляді образу тих чи інших характеристик певного об'єкта та ін. [6; 11].

З усіх тлумачень поняття «імідж» найбільш імпонує визначення А. Калюжного як образ, уявлення, отримане методом асоціацій, що наділяє об'єкт додатковими цінностями, які не мають підстав у реальних властивостях самого об'єкта, але володіють соціальною значущістю для його сприймання. Щодо педагогічного іміджу, то такий образ створюється відповідно до уявлень педагога про ідеальну манеру професійної діяльності, спілкування, зовнішнього вигляду і активно впливає на формування професійно-педагогічної культури. Він вимагає від педагога формування індивідуального власного стилю діяльності та оволодіння сучасними технологіями самопрезентації. При формуванні іміджу вчителя реальні якості переплітаються з тими, які приписує йому оточення. Імідж охоплює зовнішність, манеру одягатися, стиль спілкування, поведінки, мислення тощо. Інакше кажучи, це мистецтво «керувати враженнями» [7 : 15-19].

Імідж вчителя визначає його місце в структурі суспільних, фахових та особистісних стосунків. Виділяють такі *групи функцій іміджу*: ціннісні (особистісного зростання, комфортизації міжособистісних стосунків, психотерапевтична); технологічні (виокремлення кращих особистісних-ділових якостей, міжособистісної адаптації, мінімізації та усунення негативних характеристик, організації уваги, подолання вікових меж); інші (психологічного захисту, соціального тренінгу, соціально-психологічного впізнавання, ілюзорно-компенсаційна) [3 : 14-15].

У психолого-педагогічній науці виокремлюють такі *види іміджу*:

1. Особистісний – імідж педагога, зумовлений його внутрішніми та особливими індивідуальними рисами (самоімідж і необхідний імідж).

2. Професійний – імідж учителя, детермінований його професійними якостями.

3. Сприйманий – імідж педагога очима оточуючих. Учитель може не знати, як реально до нього ставляться, тому цей тип іміджу стосується ідентифікації його особистості з обраним педагогічним фахом.

4. Дзеркальний – імідж педагога, що відповідає його уявленню про себе.

5. Корпоративний – імідж закладу освіти, у якому працює вчитель. Недоліком такого варіанту іміджу є мінімальне врахування сторонньої думки та відсутність самокритики.

6. Потоковий – імідж, зумовлений думкою сторонніх осіб, «поглядом збоку». Проте недостатня поінформованість, незрозуміння й упередження спричиняють плітки та домисли, які також формують імідж.

7. Ідеальний – імідж, що відповідає уявленням оточуючих про ідеал педагога.

8. Бажаний – імідж, до якого прагне вчитель. Він пояснюється намаганням особистості викликати певну психологічну готовність в оточуючих діяти певним чином щодо неї. Цей імідж є особливо важливим

для молодих учителів, які тільки розпочали свою педагогічну діяльність [1; 3; 7].

Структура іміджу вчителя є полікомпонентною, а його сутнісними складниками визначено такі [8 : 65-74]: внутрішнє «Я» (внутрішній образ учителя, що відповідає обраному фаху та виявляється в його професійній культурі й мисленні, емоційності та творчому настрої, привабливості й вишуканості, внутрішній стійкості, гідності, мобілізації тощо); використання вербальних і невербальних засобів спілкування (жести, міміка, пантоміміка, інтонація, «магія слова», темпоритм мовлення – все, що має привертати увагу учнів до вчителя, викликати довіру і налаштовувати їх до активної взаємодії); зовнішній вигляд учителя (засвідчує ціннісні риси, які в гармонійному поєднанні з педагогічним артистизмом створюють позитивний образ учителя, сприяють формуванню гарного враження і репутації, допомагають виявити себе не тільки привабливою людиною, але й чудовим педагогом).

Зазначимо, що імідж не формується спонтанно, а є результатом цілеспрямованої роботи вчителя над собою в контексті вибудови взаємопоєднаних компонентів: когнітивного, габітарного, комунікативного або вербального та кінетичного. Формування іміджу – процес, для якого характерні всі компоненти процесуальності, а саме: цілемотивований, когнітивний, діяльнісний та оцінно-рефлексивний. Результатом ефективності цього процесу є створений образ або імідж.

Особистісно-професійний імідж учителя реалізується в процесі *іміджевої діяльності* як різновиду професійно-педагогічної діяльності, яка здійснюється засобами особистісно-професійного іміджу. Залежно від об'єкта іміджевого впливу ця діяльність поділяється на внутрішню (іміджотворчу) і зовнішню (іміджоперетворювальну).

1. *Іміджотворча діяльність* – це рефлексивно-творча діяльність учителя, особистісно-професійний імідж з метою особистісного самозростання та професійного самовдосконалення. Під впливом іміджотворчої діяльності відбувається інтенсивний розвиток особистісних і професійно значущих іміджевих характеристик учителя, стверджується його іміджева позиція в педагогічному процесі.

2. *Іміджоперетворювальна діяльність* – організаційно-творча діяльність педагога, націлена на учнівську аудиторію (аудиторію іміджу) та шкільне середовище. Використання особистісно-професійного іміджу з такою метою забезпечує вдосконалення іміджевої поведінки вчителя та гуманізацію освітнього середовища. Інструментами (засобами) іміджоперетворювальної діяльності вчителя є іміджевий вплив та іміджева взаємодія, внаслідок яких у школярів формуються позитивні іміджеві якості, підвищується рівень навчальних досягнень і вихованості [2 : 100-108].

Рушієм формування професійного іміджу сучасного вчителя є мотивація, що спонукає до досягнення поставленої мети. Мотив і мета утворюють своєрідний вектор діяльності, визначаючи її напрям та величину зусиль особистості. Цей вектор виступає в ролі системоутворювального

чинника, що організує весь комплекс психічних процесів і станів, які формуються та розкриваються в процесі іміджевої діяльності.

Формування професійного іміджу є системою соціального формування поведінки засобом ментальних стереотипів і символів. На думку Н. Гузій, наступним системоутворювальним чинником та однією із закономірностей формування педагогічного іміджу можна вважати естетичні якості особистості вчителя. Естетичний потенціал педагогічної культури дозволяє вчителю позбавитися унітарності в розв'язанні професійних задач, допомагає вирішувати їх за законами краси та досконалості, гармонізує педагогічний інтелект, емоційну, вольову й мотиваційну сфери професійної самосвідомості вчителя [5 : 85-86].

На тенденції естетизації соціальної реальності акцентує увагу й І. Шишова, зазначаючи її поширення як у простір соціуму, так і у внутрішній світ людини. Актуальність іміджу авторка пояснює зростанням ролі міжособистісного спілкування в житті суспільства, «тому імідж сьогодні – це інструмент спілкування, актуальний запит суспільства та особистості» [12 : 843].

Імідж може формуватися на основі даних зовнішності людини та її психологічних характеристик як за першим уявленням, так і в процесі взаємодії. Його формування є досягненням впливу зовнішніх якостей і виразності внутрішнього образу педагога на особистість. Змальовування, створення та розігрування образу назовні – все це передбачає володіння прийомами матеріалізації іміджу, знаходження нової форми образу, контуру, силуету, конфігурацій, що потребує «прописування зовнішніх фарб», безпосереднього ситуативного «обігравання» внутрішніх якостей через володіння технікою мінісцени [4 : 630-634].

Іміджотформувальну діяльність сучасного вчителя можна розглядати як вияв зони найближчого розвитку, «визначення образу на зростання». Весь процес формування нового іміджу можна розподілити на чотири етапи: імідж-аналіз, імідж-креатив, імідж-дизайн та імідж-промоушн. Спочатку проводиться аналіз зовнішності та якостей людини, її потенціалу, можливостей, а згодом знаходиться ідея перевтілення. Після цього буде створена «нова картинка», яка через певний час буде представлена суспільству [10 : 258-263].

Спроби створити імідж – це спосіб самовиховання, розуміння своїх можливостей. Роботу з формування іміджу можна уявити у вигляді наступної моделі: визначення сильних та слабких сторін особистості, формування образу на основі підсилення позитивних сторін, переведення потрібних характеристик у вербальну, візуальну та процесуальну форму [9 : 257].

Під час презентації свого професійного образу в педагогічному спілкуванні перед учителем постає низка завдань вербальної комунікації, що включають прояв лекторської майстерності (встановлення контакту з аудиторією, логічність, інформативність, доступність викладу інформації), навчання основам мистецтва й культури мовлення (планування виступів, їх змістовність, аргументованість, доречність, рівень словникового запасу), дотримання принципів суб'єкт-суб'єктних

відносин (безоцінне ставлення до співрозмовника і повне прийняття його особистості, використання технік активного слухання, використання «Я-висловлювань», рефлексія).

До основних засобів невербального впливу на суб'єктів спілкування належать: паралінгвістичні (тембр, висота, гучність голосу), естралінгвістичні (зітхання, паузи, сміх, кашель), візуальні (спрямування погляду, його тривалість, міміка), кінетичні (хода, рухи ніг, рук, тулуба).

За В. Олексенко [10], *етапами формування професійного іміджу є:*

1. Сприйняття образу, на основі якого буде будуватися цілісний імідж.
2. Аналіз інформації та уявна корекція сприйнятого образу відповідно до ідеального образу та індивідуальних особистостей того, хто сприймає.
3. Використання (примірювання, програвання) окремих елементів бажаного іміджу: стилю спілкування, техніки володіння жестами, одягу тощо.

4. «Вживання», «входження в образ».

5. Привласнення та індивідуалізація обраного (бажаного) образу.

Особистісно-професійний імідж учителя характеризується як позитивний і негативний. Характер іміджу значною мірою зумовлений внутрішньою сутністю педагога (високою професійною самооцінкою, потребою в самореалізації, гнучкістю в пошуку творчих альтернатив) та залежить від вибору засобів впливу на суб'єктів освітнього процесу. Педагогу з позитивним іміджем притаманні риси власної гідності, самоповаги, відповідальності за себе й інших, активна професійна позиція тощо.

Результати дослідження. У нашому дослідженні брали участь 56 здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету спеціальностей 013 Початкова освіта, 053 Психологія, 035 Філологія, 014 Середня освіта (Хореографія), 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) (1 курс). Для виявлення психологічних аспектів професійного іміджу здобувачів нами був розроблений опитувальник «Мій професійний імідж», який являє собою перелік питань щодо розуміння поняття та структури професійного іміджу, сформованості/несформованості якостей професійного іміджу.

Дослідження розуміння поняття «професійний імідж» показало, що більшість респондентів пов'язує його з певним видом професійної діяльності, зовнішніми характеристиками людини як представника певної професії, враженням, яке викликає людина як представник певної професії («Це уявлення про людину як представника певної професії», «Певний образ, що відповідає професії», «Феномен образу конкретної професії», «Зовнішній вигляд і поведінка людини», «Враження, яке викликає людина у своїх колег та керівництва» та ін.). Результати емпіричного дослідження розуміння поняття «професійний імідж» наочно представлені на рисунках 1, 2.

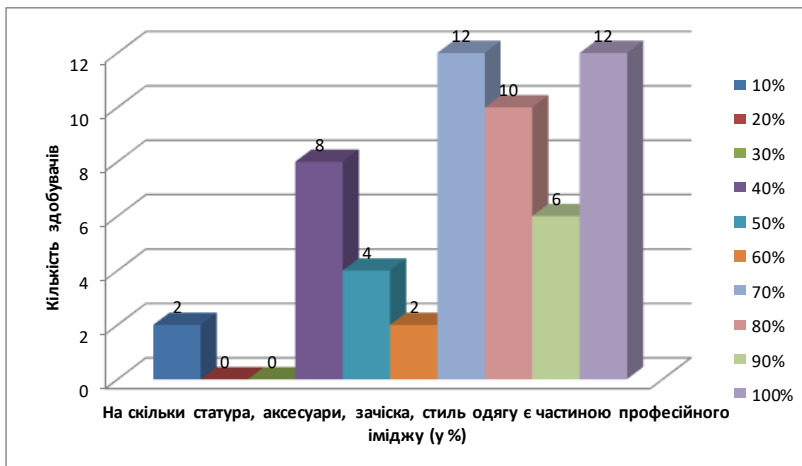

Рис. 1. Статура, аксесуари, зачіска, стиль одягу як частина професійного іміджу (n=56)

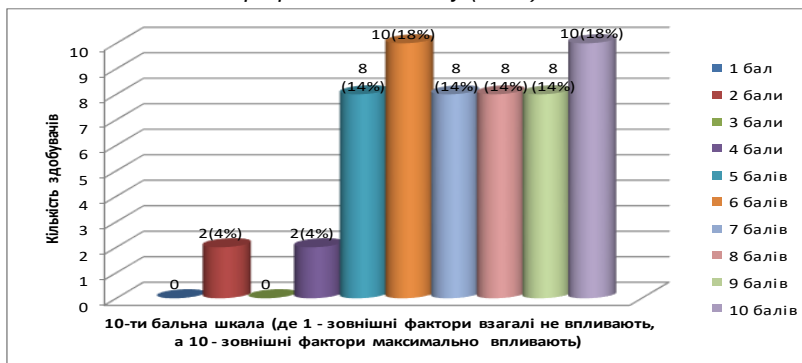

Рис. 2. Вплив зовнішніх факторів на формування професійного іміджу (n=56)

Виявилось, що для більшості здобувачів вищої освіти важливими якостями професійного іміджу, які б вони хотіли сформувати, є артистизм, мобільність, упевненість, комунікативність, витримка, критичне мислення тощо. Серед необхідних умінь були відзначені вміння керувати своїми емоціями, самопрезентації, мовленнєві (вміння говорити перед великою аудиторією), готовність діяти у складних ситуаціях. Також були зазначені фахові знання та професійна компетентність як основа побудови власного професійного іміджу (див. рис. 3).

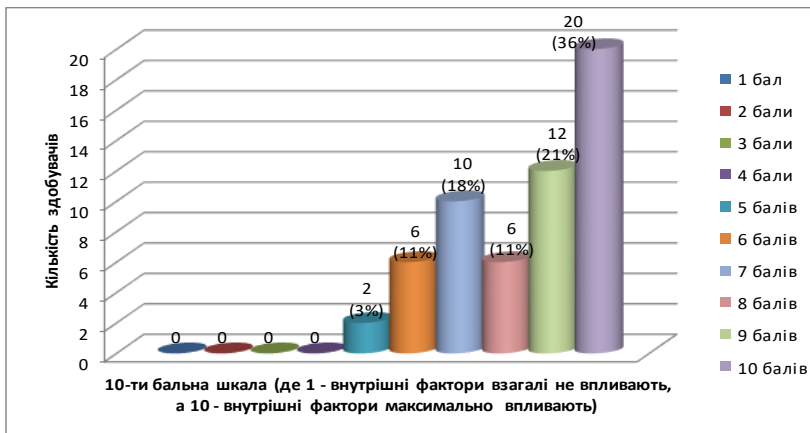

Рис. 3. Вплив внутрішніх факторів на формування професійного іміджу (n=56)

Визначаючи вже сформовані особистісні якості власного професійного іміджу, здобувачі вищої освіти зазначили наступні: стриманість, цілеспрямованість, охайність, стресостійкість, емпатія, ввічливість, довіра до людей, щирість та ін. Проте найбільше респондентів акцентували увагу на організаторських та комунікативних здібностях (див. рис. 4).

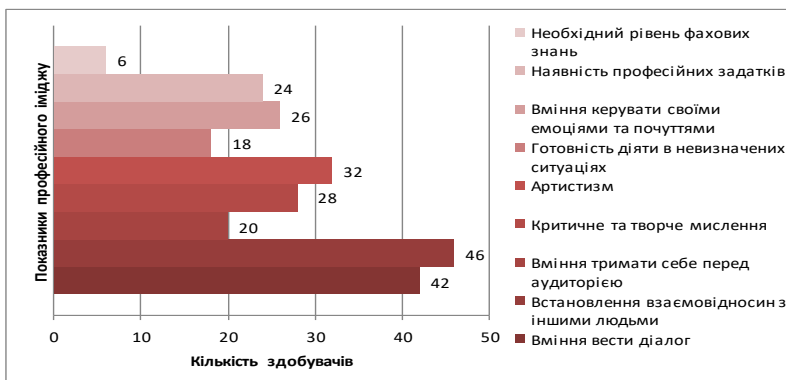

Рис. 4. Показники професійного іміджу, які на думку здобувачів освіти у них вже сформовані (n=56)

Висновки. 1. Імідж є складним багатовимірним феноменом і має соціально-психологічну природу, оскільки є результатом роботи психіки і спирається на індивідуальний та груповий досвід. Імідж педагога розглядається в рамках професійного іміджу і є особистісним

феноменом, що відображає значущі особливості особистості, професійну діяльність і спілкування, поведінку і зовнішній вигляд. Актуальність створення педагогічного іміджу педагога обумовлена необхідністю конкурувати в сучасному освітньому просторі та можливістю успішної самореалізації в професійній діяльності.

2. Процес побудови іміджу сучасного вчителя є досить складним, що пояснюється впливом на нього сукупності факторів: можливостей учителя, освітніх завдань, особливостей інформаційних каналів, ментальних стереотипів, суб'єктів освітньої взаємодії тощо. Імідж педагога формується поступово і є прийомом впливу на особистість, способом саморегулювання та самонавіювання, найважливішим елементом підготовки до професійної діяльності.

3. Формування іміджу відбувається свідомо та цілеспрямовано, тому цей процес потребує постійного управління, що передбачає конструювання позитивного образу педагога, імплементацію бажаних характеристик у його поведінкову форму, мотиваційно-ціннісну спрямованість та комплексну систему оцінювання. Імідж повинен знайти власне існування, стати окремою цінністю і використовуватися не лише при слушній нагоді, а бути основою професійного розвитку вчителя.

4. Індивідуальний імідж формується в процесі соціальних комунікацій, тому важливу роль у його створенні відіграє рівень комунікативної компетентності вчителя. Професійно грамотне педагогічне спілкування можливе за допомогою сформованих перцептивних умінь. Відсутність культури педагогічного спілкування або її низький рівень призводять до конфліктних ситуацій, напруженості у взаємовідносинах.

5. Особлива увага має бути зосереджена на вищій ланці освіти, мета якої полягає в підготовці молодих кадрів, які володіють високим рівнем компетентностей, мають ґрунтовні знання з обраного фаху та суміжних галузей професійної діяльності, готові до безперервного навчання та вдосконалення, що забезпечить їхню конкурентоздатність на сучасному ринку праці. У зв'язку з цим, актуальними постають питання створення та закріплення позитивного іміджу молодих фахівців, які відчують труднощі з пошуком найбільш оптимальних способів поведінки в професійній діяльності.

6. Отримані нами результати експериментального дослідження психологічних аспектів професійного іміджу здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету дозволяють констатувати наступне: по-перше, всі опитувані розуміють значення професійного іміджу вчителя в сучасному освітньому просторі; по-друге, в структурі професійного іміджу респонденти виділяють зовнішній та внутрішній компоненти; по-третє, здобувачі вищої освіти усвідомлюють власні індивідуальні якості та готові до самовдосконалення з метою формування професійного іміджу як особистісного утворення. Також, результати дослідження свідчать про необхідність подальшої

індивідуальної та групової роботи щодо формування професійного іміджу майбутніх учителів.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективи дослідження професійного іміджу вбачаємо у поглибленому вивченні конкретних сфер іміджотвірної діяльності в контексті практики, яка тісно пов'язана з утворенням найбільш соціально запитуваних його типів. Окрім того, імідж вимагає докладних досліджень і як особистісний феномен, і як явище створення колективного образу. Окремим завданням вважаємо розробку програми спеціального навчального курсу з формування іміджу майбутніх учителів та його впровадження у систему фахової підготовки здобувачів вищої освіти.

Література

1. Волинець І. М. Особистісний імідж сучасного педагога загальноосвітнього навчального закладу. *Народна освіта*. 2016. Вип. 1. С. 32-36. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NarOsv_2016_1_6.
2. Довга Т. Елементи іміджотвірності у навчально-професійній діяльності майбутнього вчителя початкової школи. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка». Випуск 3/35 (2016). С.100-108.
3. Довга Т. Я. Імідж сучасного вчителя : навч. посібн. Кіровоград : ПП «Ексклюзив-Систем», 2014. 144 с.
4. Євтушенко Г. В. Імідж сучасного викладача: сутність та особливості формування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 11. С. 630-634.
5. Зінченко В. Імідж учителя, або психологія одягу. *Відкритий урок : Розробки. Технології. Досвід*. 2008. № 4. С.85-86.
6. Калюжний А. А. Особливості побудови професійного іміджу. *Вісник Державного університету управління*. Серія : Соціологія і керування персоналом. № 3 (19), 2010. С. 59-63.
7. Калюжний А. А. Соціально-психологічні механізми побудови іміджу. *Вісник Державного університету управління*. Серія : Соціологія і керування персоналом. № 2 (13), 2015. С. 15-19.
8. Ковальчук Л. Формування іміджу майбутнього вчителя у процесі вивчення педагогічних дисциплін в класичному університеті. *Вісник Львівського університету*. Серія : Педагогічна. 2007. Вип. 22. С. 65-74.
9. Костева Т. Б. Роль іміджу в професії соціального працівника. *Наукові праці. Педагогіка* : науково-методичний журнал ЧДУ імені Петра Могили. 2016. Т. 269. С. 257.
10. Олексенко В. Формування професійного іміджу сучасного вчителя. *Проблеми освіти*. 2015. Вип. 84. С. 258-263. URL : <https://imzo-journal.org.ua>
11. Рюкле Х. Ваша таємна зброя в спілкуванні. Міміка, жест, рух. Київ : Інтерексперт, 2006. 120 с.
12. Шишова І. О. Імідж як компонент психологічної культури майбутнього педагога. *Проблеми сучасної психології*. Зб. наук. праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онufрієвої. Вип. 18. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. С.842-851.

References

1. Volynets' I. M. (2016). *Osobystisnyy imidzh suchasnoho pedahoha zahal'noosvitn'oho navchal'noho zakladu* [Personal image of a modern teacher of a

comprehensive educational institution]. *Narodna osvita – Public education*, vyp. 1, 32–36. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NarOsv_2016_1_6 [in Ukrainian].

2. Dovha T. (2016). *Elementy imidzhotvorchosti u navchal'no-profesiyniy diyal'nosti maybutn'oho vchytelya pochatkovoyi shkoly* [Elements of image-making in the educational and professional activity of the future elementary school teacher]. *Lyudynoznavchi studiyyi : zb. nauk. prats' Drohobys'tskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Pedahohika» – Human studies: coll. sciences works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Pedagogy series*, vyp. 3/35, 100–108. [in Ukrainian].

3. Dovha T. Ya. (2014). *Imidzh suchasnoho vchytelya* [Image of the modern teacher]: navch. posibn. Kirovohrad : PP «Eksklyuzyv-System». [in Ukrainian].

4. Yevtushenko H. V. (2016). *Imidzh suchasnoho vykladacha: sutnist' ta osoblyvosti formuvannya* [Image of the modern teacher: the essence and features of formation]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, № 11, 630–634. [in Ukrainian].

5. Zinchenko V. (2008). *Imidzh uchytelya, abo psykholohiya odyahu* [Teacher's image, or psychology of clothing]. *Vidkrytyy urok : Rozrobky. Tekhnolohiyi. Dosvid – Open Lesson: Developments. Technologies. Experience*, № 4, 85–86. [in Ukrainian].

6. Kalyuzhnyy A. A. (2010). *Osoblyvosti pobudovy profesiynoho imidzhu* [Features of construction of professional image]. *Visnyk Derzhavnoho universytetu upravlinnya. Seriya : Sotsiolohiya i keruvannya personalom – Bulletin of the State University of Management. Series: Sociology and Personnel Management*, № 3 (19), 59–63. [in Ukrainian].

7. Kalyuzhnyy A. A. (2015). *Sotsial'no-psykholohichni mekhanizmy pobudovy imidzhu* [Socio-psychological mechanisms of image construction]. *Visnyk Derzhavnoho universytetu upravlinnya. Seriya : Sotsiolohiya i keruvannya personalom – Bulletin of the State University of Management. Series: Sociology and Personnel Management*, № 2 (13), 15–19. [in Ukrainian].

8. Koval'chuk L. (2007). *Formuvannya imidzhu maybutn'oho vchytelya u protsesi vyvchennya pedahohichnykh dystsyplin v klasychnomu universyteti* [Formation of the image of the future teacher in the process of studying pedagogical disciplines at the classical university]. *Visnyk L'vivskoho universytetu. Seriya : Pedahohichna – Bulletin of Lviv University. Series: pedagogical*, vyp. 22, 65–74. [in Ukrainian].

9. Kostyeva T. B. (2016). *Rol' imidzhu v profesiyi sotsial'noho pratsivnyka* [The role of image in the profession of social worker]. *Naukovi pratsi. Pedahohika : naukovo-metodychnyy zhurnal CHDU imeni Petra Mohyly – Scientific works. Pedagogy: Petro Mohyla Scientific and Methodological Journal*, Is. 269, 257. [in Ukrainian].

10. Oleksenko V. (2015). *Formuvannya profesiynoho imidzhu suchasnoho vchytelya* [Formation of the professional image of the modern teacher]. *Problemy osvity – Education problems*, 84, 258–263. URL : <https://imzo-journal.org.ua> [in Ukrainian].

11. Ryukle X. (2006). *Vasha tayemna zbroya v spilkuванні. Mimika, zhest, rukh* [Your secret weapon in communication. Facial expressions, gesture, movement]. *Kyiv : Interekspert*. [in Ukrainian].

12. Shyshova I. O. (2012). *Imidzh yak komponent psykholohichnoyi kul'tury maybutn'oho pedahoha* [Image as a component of the psychological culture of the future teacher]. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi – Problems of modern psychology : zb. nauk. prats' K-PNU imeni Ivana Ohienka, In-t psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny / za red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufriyevoyi*, vyp. 18, 842–851. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розкриваються психологічні аспекти формування професійного іміджу сучасного вчителя. Відзначено, що нові стандарти вищої освіти підвищують рівень уваги й вимог до особистості, професіоналізму та компетентності сучасного вчителя. Виникає необхідність формування нового стилю соціальної поведінки майбутнього вчителя.

Аналізуються концептуальні підходи до формування професійного іміджу майбутнього вчителя. Зазначено, що ця проблематика висвітлювалася науковцями в контексті психології індивідуальності, становлення «Я-концепції» особистості, іміджології, формування педагогічного іміджу та професійного образу «Я» майбутнього педагога, педагогічної майстерності освітян.

Встановлено, що імідж є складним психолого-педагогічним явищем, своєрідною програмою соціальної поведінки людини і концентрує в собі найважливіші професійні характеристики, що презентуються через зовнішній вигляд та професійні якості.

Професійний імідж вчителя розглядається як форма самовиявлення індивідуального цілісного образу особистості вчителя як реалізатора потреб мікро- та макросоціуму в освітніх послугах, за якої виявляються найбільш виразні ділові та особистісні якості відповідно до статуту вчителя та соціальної ролі в освітньому середовищі. Імідж педагога формується поступово і є прийомом впливу на особистість, способом саморегулювання та самонавіювання, найважливішим елементом підготовки до професійної діяльності.

Представлені результати емпіричного дослідження констатують, що особлива увага має бути зосереджена на вищій ланці освіти, мета якої полягає в підготовці фахівців, конкурентоздатних на сучасному ринку праці. Тому актуальними постають питання створення та закріплення позитивного іміджу молодих учителів, які через невеликий педагогічний досвід відчувають труднощі з пошуком найбільш оптимальних способів поведінки в професійній діяльності.

Ключові слова: імідж, професійний імідж, структура професійного іміджу, функції іміджу, види іміджу, іміджева діяльність учителя.

УДК 656.611.2

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-428-435

**METHODS OF IMPLEMENTATION OF EMPLOYMENT
OF MARITIME INDUSTRY PROFESSIONALS IN UKRAINE**

**МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ
ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ**

Lyubov SHAPAR,

Assistant, First category specialist
of Shipboard Training Department

Любов ШАПАР,

асистент, фахівець I категорії відділу
організації практики, дипломування
та працевлаштування

lyubarik333@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2691-6362>

Kherson State Marine Academy,

Херсонська державна морська
академія,

✉ 20, Ushakova av., Kherson, 73000

✉ пр. Ушакова, 20, Херсон, 73000

Original manuscript received: January 19, 2022

Revised manuscript accepted: May 14, 2022

ABSTRACT

The article deals with the most effective methods of job search and employment of seafarers and prospects for increasing the prestige of Ukrainian maritime institutions of higher education among others. Due to the fact that Ukraine does not have competitive maritime fleet, there is no opportunity in employment of young specialists who study at Ukrainian maritime institutions of higher education.

Foreign shipping and crewing companies provide more job opportunities for Ukrainian seafarers. These companies have a significantly larger merchant fleet, better working conditions and highly competitive salaries. But at the same time, they are more demanding of their candidates. Attempts to self-employ cadets of maritime institutions of higher education on foreign ships for shipboard practice and further employment are not effective, since companies are reluctant to accept candidates, especially without maritime experience. The rate of success in employing of young professionals in this way is very low.

In recent years, maritime higher education institutions have begun to cooperate with some shipping and crewing companies in the employment of cadets on ships of foreign shipowners. Observing the results of such cooperation, when an educational institution selects and recommends candidates for a company, thereby making it easier for them to find seafarers to manning of ships, more and more companies seek to cooperate with educational institutions in this direction. Such cooperation is appreciated both for the success of the crewing companies and for the presentation of the institution, which encourages the employment of its graduates. The orientation of maritime schools in this direction significantly increases the attractiveness for future applicants and fully contributes to the success of the maritime careers of graduates.

Key words: maritime institution of higher education, cadet, maritime specialist, crewing company, employment of seafarers, cadet program.

Постановка проблеми. Як відомо, Україна входить до десятки країн світу з підготовки висококваліфікованих осіб командного та рядового складу морських суден (згідно зі статистикою ЮНСТАД).

Система підготовки та дипломування моряків має свою специфіку. Їх готують відповідно до вимог Міжнародної конвенції 1978 про підготовку й дипломування моряків та несення вахти, що мала низку доповнень та поправок (далі Конвенція STCW), останні принципові зміни – це так звані Манільські поправки 2010. Учасниками Конвенції STCW є близько 160 держав, сумарний тоннаж флоту яких складає понад 99% світового тоннажу. Через кожні 5 років спеціалізована установа ООН – Міжнародна морська організація (ІМО) здійснює аудит держав-учасниць, зокрема й щодо виконання вимог Конвенції STCW. Європейське агентство з морської безпеки (ЕМСА) також проводить перевірку національної систем освіти, підготовки та дипломування моряків. Один із результатів – визнання дипломів моряків усіма державами-членами ІМО. Перелік держав, що пройшли аудит, доводять до відома всіх держав світу резолюцією ІМО. Останнього разу ці два аудити Україна проходила 2018 року [6].

Україна у своєму складі має потужну та розвинену інфраструктуру морського та річного транспорту, до якої входять порти, судноремонтні підприємства, судноплавні компанії, вантажна база, але держава не має конкурентноспроможного морського флоту. Зменшення кількості суден під українським прапором призвело до скорочення обсягів перевезень, кількості робочих місць для українського плавскладу [3]. Усе це спонукає молодих моряків шукати робочі місця для працевлаштування в іноземних судноплавних компаніях під прапором інших держав, де, у свою чергу, є хороші умови та висока оплата праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню глобального ринку праці моряків присвячено багато наукових праць. Зокрема, в роботі В. Жихарева виконано аналіз основних тенденцій глобального ринку праці моряків, виявлено проблеми забезпечення морської галузі трудовими ресурсами та розглянуто підходи до регулювання ринку праці моряків. Автори праць В. Ширяєва, С. Онешко, І. Загороднюк та Н. Лисенко дослідили тенденції розвитку кріюінгової діяльності на прикладі найбільших світових судновласників та виконали оцінку співвідношення між попиту і пропозицією моряків на світовому ринку. У роботах М. Міюсова, Гая Сюльпіса висвітлені проблеми підготовки кадрів для світового морського торговельного флоту та описані основні проблеми розвитку системи підготовки моряків в Україні.

Основною метою статті є розкриття найбільш ефективних методів пошуку й працевлаштування моряків та розкриття основної концепції привабливості кожного молодого фахівця морської галузі для вимогливих іноземних судновласників.

Результати та дискусії. Коли Україна стала державою-членом Міжнародної морської організації (ІМО) і підписала основні міжнародні нормативні акти з безпеки мореплавання, прийняті в рамках ІМО, в тому числі і Міжнародну конвенцію про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року з поправками (Конвенція ПДНВ), вона отримала право здійснювати підготовку та дипломування моряків. Україна має велику кількість морських навчальних закладів, де здійснюється підготовка морських кадрів військового та торговельного флоту.

Для реалізації процесу дипломування українських моряків морськими дипломами міжнародного зразка в Україні була створена Інспекція з питань підготовки та дипломування моряків (ІПДМ), яка здійснює підтвердження кваліфікації моряків у постійно діючих державних кваліфікаційних комісіях відповідно до вимог Конвенції ПДНВ та національних вимог для відповідності певним посадам або виконання обов'язків на морських торговельних судах.

Усі дії Морської адміністрації України спрямовані на якісне поліпшення системи підготовки та підтримання її на рівні не нижче міжнародних стандартів, підвищення авторитету й конкурентоспроможності українських фахівців цієї галузі на міжнародному морському ринку і підвищення іміджу України як морської держави у світі. Так, за даними ЮНСТАД 2015 року, Україна займає 6 місце за кількістю підготовки офіцерського складу та 4 місце за кількістю підготовки рядового складу суден в усьому світі.

Таблиця 1

Статистичні дані ЮНСТАД 2015 року із зазначенням рейтингу країн світу, які мають найбільший рівень показників з підготовки та дипломування офіцерського та рядового складу морських суден (Review of maritime transport 2010-2016)

Країни світу	Загальні показники		
	Офіцерський склад	Рядовий склад	Загалом
Китай	101 600	142 035	243 635
Філіппіни	72 500	143 000	215 500
Індія	69 908	16 176	86 084
Індонезія	51 237	92 465	143 702
Російська Федерація	47 972	49 089	97 061
Україна	39 000	30 000	69 000
Польща	25 586	6 603	32 189
В'єтнам	19 630	12 815	32 445
Японія	19 119	6 339	25 458
Туреччина	18 568	20 417	38 985
Сполучені Штати Америки	18 330	14 888	33 218

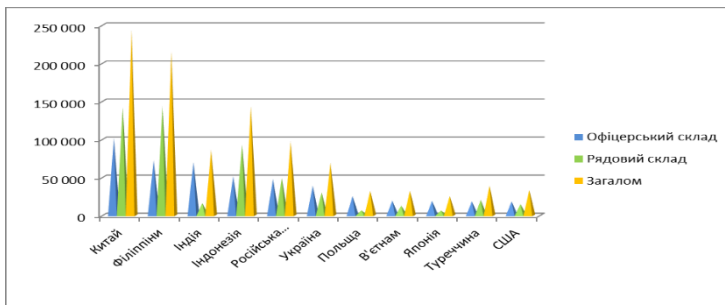

Рис. 1. Статистичні дані ЮНСТАД 2015 року із зазначенням рейтингу країн світу, які мають найбільший рівень показників з підготовки та дипломування офіцерського та рядового складу морських суден

Зростання чисельності українських морських офіцерів на світовому ринку праці почалося з 2000 року і склало за 10 років 153% (в 2,5 рази). Ці цифри переконливо свідчать про конкурентоспроможність українських моряків і нарощуванні обсягів підготовки командного складу морськими навчальними закладами України [5; 6]. Підготовку фахівців за плавальними спеціальностями відповідно до вимог Конвенції та Кодексу ПДНВ в Україні ведуть 11 закладів вищої освіти (і їх структурні підрозділи), в тому числі: 1. Одеська національна морська академія (ОНМА), до складу якої входять Азовський морський інститут (в Маріуполі), Ізмаїльський факультет, Морський коледж технічного флоту і Морське училище імені А. І. Маринеско в Одесі; 2. Херсонська державна морська академія (ХДМА), до складу якої входить Морський коледж; 3. Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (КДАВТ), до складу якої входять Севастопольський факультет морського транспорту та Навчально-консультаційний центр у місті Ізмаїлі; 4. Севастопольський національний технічний університет (СевНТУ), факультет морських технологій і судноплавства; 5. Одеське морехідне училище рибної промисловості (ЗМЗ РП); 6. академія військово-морських сил імені П. С. Нахімова (АВМС), місто Севастополь, факультет судноводіння і енергетики суден; 7. Керченський державний морський технологічний університет (КДМТУ); 8. Національний університет кораблебудування (НУК), місто Миколаїв, машинобудівний інститут (тільки судномеханічна спеціальність); 9. Український морський інститут (УМВ), місто Севастополь; 10. Одеський національний морський університет (ОНМУ), судномеханічний факультет (тільки судномеханічна спеціальність); 11. Херсонське морехідне училище рибної промисловості (ХМУ РП).

Найбільш популярними з вищезазначених закладів у морській галузі для абітурієнтів є Одеська національна морська академія (ОНМА), Одеський національний морський університет (ОНМУ) та Херсонська державна морська академія.

Курсанти українських морських закладів вищої освіти мають унікальну і специфічну програму практичної підготовки. Вона дає можливість курсантам морського ЗВО отримувати необхідний практичний досвід у період навчання. Це забезпечується завдяки проходженню практичної підготовки на судах вітчизняного та іноземного флоту.

Оскільки вітчизняний флот дуже малий, то практична підготовка майбутніх моряків зосереджена на іноземному флоті, який надає місця для українських моряків. Підбором кадрів для судновласника щодо працевлаштування моряка найчастіше займаються кріюінгові компанії-посередники, розташовані по всьому світу. Зв'язок з ними підтримується телефоном та електронною поштою.

Для влаштування на судно під іноземним прапором морякові необхідно мати певний рівень знань з англійської мови, спеціальних дисциплін, тренажерну підготовку та бути придатними за станом здоров'я. Англійську мову в морських закладах освіти вивчають поглиблено, тому що вона визнана міжнародною у флоті. Англійською

складаються всі документи, ведуться радіопереговори, відбувається спілкування в змішаних екіпажах, набраних у різних країнах.

Для виконання всіх цих вимог морські заклади освіти забезпечують контроль та координацію в отриманні молодими фахівцями всіх необхідних морських документів, сприяють пошуку й працевлаштуванню на судна вітчизняних та іноземних компаній.

Серед основних методів пошуку місць для працевлаштування фахівців морської галузі є: 1. Надсилання анкет до кріюнгових компаній. 2. Особисте відвідування судноплавних та кріюнгових компаній. 3. Сприяння родичів, що мають відношення до роботи в морській галузі. 4. Сприяння закладу вищої освіти.

Усім відомо, що при влаштуванні на будь-яку роботу необхідно надати власне резюме, де будуть зазначені особисті дані особи, її освіта, навички, досвід роботи. У Морській індустрії таким документом є аплікаційна форма, куди моряки вносять особисту інформацію, контактні дані, рівень володіння англійською мовою; наявність морських документів, необхідних для роботи на морських судах на певних посадах; освіту, досвід роботи на інших судах від інших компаній. Якщо в аплікаційній формі кандидата зазначено хороші знання з англійської мови та значний безперервний досвід роботи, такі кандидати є більш перспективними на вакантну посаду. Кандидатам без досвіду роботи та знань з англійської мови майже неможливо отримати роботу від іноземних кріюнгових компаній у такий спосіб. Якщо аплікаційна форма була надіслана через електронну пошту компанії, невелика доля вірогідності, що її приймуть до уваги.

Особисте відвідування кріюнгів дає значно більший результат, оскільки менеджери компаній особисто знайомляться з людиною і вже на цьому етапі оцінюють його за психоемоційними показниками, адекватністю поведінки. Окрім цього, кандидати проходять у кріюнгів тестування з англійської мови та знань за спеціальністю, що дозволяє визначити рівень їхньої компетентності, відповідність певній посаді на судні.

Ще однією можливістю працевлаштування фахівців морської галузі є сприяння родичів, що мають відношення до роботи в морській галузі. Але це дуже незначний відсоток, який не варто брати до уваги.

Найбільш перспективним у працевлаштуванні молодих фахівців є сприяння морських закладів освіти.

Морські заклади вищої освіти розуміють, що сприяння у працевлаштуванні їх абітурієнтів у іноземні компанії є важливим і одним з основних завдань для підтримання престижності морської освіти в Україні.

З кожним роком все більша кількість судноплавних та кріюнгових компаній зацікавлена у співробітництві з морськими закладами вищої освіти щодо практичної підготовки молодих фахівців. Вони обирають новий напрям у пошуку і підготовці фахівців морської галузі для укомплектування суден іноземних судовласників порівняно із застарілими, заснованими на очікуванні, коли моряки будуть самостійно звертатися до офісів компанії.

Перспектива такої співпраці ґрунтується на тому, що: на першому етапі заклад вищої освіти відбирає найкращих кандидатів для компаній, орієнтуючись на їх вимоги щодо рівня знань, володіння англійською мовою; на другому етапі курсанти проходять особисті співбесіди та тестування з представниками компанії, за результатами якої відбувається працевлаштування найкращих; на третьому етапі заклад вищої освіти контролює і сприяє в отриманні відібраними курсантами морських документів, які є обов'язковими для роботи на суднах компанії. Окрім цього, ЗВО на вимогу судноплавних та круїзних компаній надає можливість курсантам проходити практику на суднах компанії за індивідуальним графіком відповідно до строків контракту судновласника.

Такий взаємовигідний симбіоз закладу вищої освіти та судноплавних і круїзних компаній дає можливість забезпечити своїх курсантів належною практичною підготовкою, отримати необхідний досвід роботи в морі та стаж плавання, що позитивно впливає на забезпечення першим робочим дипломом і присвоєння звання особам командного складу морських суден. У свою чергу, судноплавна компанія отримує належним чином підготовлені кадри, які будуть у подальшому працювати в компанії.

Багато іноземних компаній, які мають довгострокові програми працевлаштування українських моряків на своїх суднах, інвестують значні кошти в підготовку кадрів шляхом власних «кадетських програм», надання спонсорської допомоги морським закладам освіти, створення власних тренажерних центрів для додаткової підготовки моряків безпосередньо перед рейсом. У рамках кадетських програм компанії разом із закладами освіти проводять відбір курсантів відповідно до власних вимог, організовують планування і контроль виконання програми плавальної практики на суднах. При цьому компанії беруть на себе всі витрати, пов'язані з практикою (перельоти, переїзди, проживання на борту судна і в готелях, агентування, візова підтримка, страховка, медичне обслуговування, харчування, заробітна плата відповідно до умов індивідуальних контрактів, керівництво практикою на борту судна).

Найбільш активно на українському ринку працевлаштування моряків працюють такі компанії: V. Ships (Монако), MSC Mediterranean Shipping Company (Швейцарія), Bernard Schulte Shipmanagement Ltd., Peter Doehle Schiffahrts – KG, Marlow Navigation, Reederei Blue Star (Німеччина), Wagenborg Shipping BV, Anthony Veder Rederijzaken BV, Royal Boskalis Westminster BV (Нідерланди), Mitsui O.S.K. Lines (MOL Ship Management Co., Ltd.) (Японія), BW Gas ASA, OSM Crew Management AS, Wilhelmsen Ship Management (Barber Ship Management), Stolt-Nielsen Transportation Group BV (Норвегія), Maersk Ship Management (A.P.Moller A / S) (Данія), ASP Ship Management Group (Австралія), Anglo-Eastern Ship Management (Сінгапур), Columbia Ship Management (Кіпр) і інші. Більшість із цих компаній співпрацюють з морськими закладами вищої освіти і мають хорошу кадетську програму для підготовки морських кадрів. Слід зазначити, що практично всі компанії є міжнародними, мають свої представництва в багатьох морських країнах світу. Рівень підготовки фахівців в академії

задоволення наших партнерів. Цим пояснюється інтерес до України з боку лідерів міжнародного судноплавства.

Висновки. Морські заклади вищої та передвищої освіти, співпрацюючи з багатьма відомими судноплавними та крїїнговими компаніями у працевлаштуванні курсантів та випускників, завдяки кадетським програмам забезпечують і сприяють поступовому кар'єрному росту молодого фахівця від кадета до особи командного складу морських суден за достатньо короткий період часу, що стає запорукою успішної подальшої морської кар'єри випускників морських ЗВО та зменшення дефіциту командного складу морських суден на світовому ринку праці.

Література

1. Guy Sulpice. Study on eu seafarers employment final report. *European Commission Directorate-General for mobility and transport Directorate C – Maritime transport*. URL : <https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/modes/maritime/studies/doc/2011-05-20-seafarers-employment.pdf>.
2. Жихарева В. В. Глобальный рынок труда моряков: проблемы и решения. *Економічні інновації*. Одеса: Вид-во ОНМУ, 2012. Вип. 47. С. 53-62.
3. Котлубай В. О. Доцільність та умови створення українського міжнародного реєстру суден. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5521/Kotlubai%20apdp67.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
4. Лысенко Н. Особенности современного развития мирового торгового флота. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2012. № 38. С. 36-45.
5. Миюсов М. В. Глобальные морские перевозки и их кадровое обеспечение. Доклад профессора Миюсова М. В. URL : http://www.midships.ru/articles/Miyusov_Rector_ONMA_report_2011.html.
6. Миюсов М. В. Глобальные морские перевозки и их кадровое обеспечение. [Електроний ресурс] URL : <https://maritimeforum.net/data/articles/globalnye-morskie-perevozki-i-ih-kadrovoe-obespechenie.html>.
7. Міусов М. В. Морська освіта. Енциклопедія сучасної України. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=68550.
8. Ширяева Л. В., Онешко С. В., Загороднюк І. О. Сучасні тенденції розвитку крїїнгового ринку. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. Одеса : ОНМУ, 2018. № 4 (65). С. 112-124. DOI 10.31375/2226-1915-2018-4-112-124.

References

1. Guy Sulpice (2011). *Study on eu seafarers employment final report*, European Commission Directorate-General for mobility and transport Directorate C – Maritime transport. URL: <https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/modes/maritime/studies/doc/2011-05-20-seafarers-employment.pdf>. [in English].
2. Zhihareva, V. V. (2021). *Globalnii rinok truda moriakov: problemi i reshenia* [The global seafarer labor market: challenges and solutions], *Ekonomichni inovatsii – Economic Innovations*. Odessa : Vid-vo ONMU, 47, 53-62. [in Russian].
3. Kotlubai, V. O. (2013). *Dotsilnist ta umovi stvorennia ukrainskogo mizhnarodnogo reestru suden* [Expediency and conditions of creation of the Ukrainian international register of vessels]. URL :

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5521/Kotlubai%20apdp67.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [in Ukrainian].

4. Lisenko, N. (2012). *Osobennosti sovremennogo razvitiia mirovogo torgovogo flota* [Features of the modern development of the world merchant fleet]. *Rozvitok metodiv upravlinia ta gospodariuvania na transporti* – [Development of methods of management and administration of transport], 38, 36-45 [in Russian].

5. Miusov, M. V. (2011). *Globalnie morskoe perevozki i ih kadrovoe obespechenie*. Doklad professora Miusova M.V. [Global maritime transport and its staffing]. URL : http://www.midships.ru/articles/Miyusov_Rector_ONMA_report_2011.html. [in Russian].

6. Miusov, M. V. (2011). *Globalnie morskoe perevozki i ih kadrovoe obespechenie* [Global maritime transport and its staffing]. URL : <https://maritimeforum.net/data/articles/globalnye-morskoe-perevozki-i-ih-kadrovoe-obespechenie.html>. [in Russian].

7. Miusov, M. V. (2019). *Morska osvita*. [Maritime education], *Entsiklopedia suchasnoi Ukraini* – Encyclopedia of modern Ukraine. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=68550. [in Ukrainian].

8. Shiriaev, L. V., Oneshko, S. V., Zagorodniuk, I. O. (2018). *Suchasni tendentsii rozvitku kriuingovogo rinku* [Current trends in the crewing market], *Rozvitok metodiv upravlinia ta gospodariuvania na transporti* – [Development of methods of management and administration of transport]. Odesa : ONMU, 4 (65), 112-124. DOI 10.31375/ 2226- 1915-2018-4-112-124. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлюються найбільш ефективні методи пошуку та працевлаштування моряків, перспективи підвищення престижності морських закладів вищої освіти України. У зв'язку з тим, що Україна не має конкурентоспроможного морського флоту, вона не може у повній мірі реалізувати можливість у працевлаштуванні молодих фахівців, які навчаються в морських закладах вищої освіти України.

Більшість робочих місць для українських моряків надають іноземні судноплавні та кріюінгові компанії, які мають значно більший торговельний флот, кращі умови праці та високу заробітну плату. Але разом з тим вони є більш вибагливими до своїх кандидатів.

Спроби курсантів морських закладів вищої освіти самостійного пройти плавальну практику та в подальшому працевлаштуватися в іноземній компанії не є ефективними, так як вони неохоче приймають на розгляд кандидатів, особливо без досвіду роботи в морі. Частка успішного працевлаштування молодих фахівців нині є дуже низькою.

В останні роки морські заклади вищої освіти почали тісно співпрацювати з деякими судноплавними та кріюінговими компаніями щодо працевлаштування курсантів на судна іноземних судновласників, які знаходяться на обслуговуванні компаній. Спостерігаючи за результатами такої співпраці, коли ЗВО підбирає і рекомендує кандидатів для компанії, тим самим полегшуючи їм пошук моряків для комплектування суден екіпажем, робимо висновки, що все більша кількість компаній прагнуть співпрацювати із закладами вищої освіти. Це позитивно впливає як на роботу кріюінгових компаній, так і на презентабельність ЗВО, який сприяє у працевлаштуванні своїх випускників і сприяє їх успішній морській кар'єрі, разом з тим значно підвищує свою привабливість для майбутніх абітурієнтів.

Ключові слова: морський заклад вищої освіти, курсант, фахівець морської галузі, кріюінгова компанія, працевлаштування моряків, кадетська програма.

УДК 377.8

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-436-444

**INTERACTIVE LECTURES AS A WAY TO INCREASE THE
EFFECTIVENESS OF TEACHING AND LEARNING IN HIGHER
EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS**

**ІНТЕРАКТИВНІ ЛЕКЦІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Iryna SHKOLA,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor

ireneshkola@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1455-6371>

Bohdana SALIUK,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor

bohdanasaliuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9952-2399>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidta street, Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Ірина ШКОЛА,

кандидат філологічних наук,
доцент

Богдана САЛЮК,

кандидат філологічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: February 15, 2022

Revised manuscript accepted: May 18, 2022

ABSTRACT

The article is devoted to an interactive lecture as one of the effective methods of teaching in High educational establishments, which helps to increase the effectiveness of learning and the level of motivation of students. The authors reveal the essence of interactive learning and emphasize that it consists in the organization of constant interaction of all participants of the educational process. Also they compare the traditional classical lecture with the interactive one and highlight the features of the latter, emphasizing its benefits.

The fact of the need to revise traditional forms and methods of teaching becomes obvious, as the main task of a modern lecturer is to involve HE students to active conscious learning and to digitalize the educational process. That is why the article focuses on digital tools that can help teachers to organize interaction of the participants of the educational process, create educational video content and provide constant feedback to students during and after the interactive lecture. The authors also present a number of forms of interactive lectures and tips that turn a traditional lecture into an interactive one (using active individual or group work, using of interactive activities, using of various forms of feedback to control students understanding of the material).

It has been proved that digital tools have created important didactic conditions for effective organization and effectiveness of interactive lectures, due to increasing the visualization of educational material through infographics, multimedia, comics, animation and video, facilitated the organization of productive group learning activities, simplified feedback and the use of digital tools increased the motivation, independence and awareness of students about learning outcomes, increased efficiency of control and self-control by

automating current and final assessment, intensified reflection on educational activities based on online surveys, commenting on forums and chats.

Key words: *interactivity in teaching, interactive lecture, digital tools, group work, active learning.*

Вступ. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти передбачають перегляд підходів до освітнього процесу. Згідно з державним стандартом вищої освіти пріоритетом є реалізація компетентнісного підходу, головним завданням якого є підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних інтегрувати теоретичні знання і практичні уміння в цілісну систему, володіти новими технологіями, бути мобільними, комунікабельними, уміти працювати в команді, інтегруватися в динамічне суспільство, критично мислити, генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення й нести за них відповідальність [6].

Відповідно до цих суспільних запитів змінюється і стратегія викладання у ЗВО: від трансляції здобувачам вищої освіти готових знань до створення умов для діалогу і продуктивної взаємодії. Тож постає питання про розвиток саме активного навчання та імплементацію інтерактивних методів, зокрема інтерактивної лекції.

Теоретичні аспекти, пов'язані з визначенням сутності інтерактивних методів, їх класифікації та особливостей використання, вивчали І. Абрамова, Т. Добриніна, Г. Кoberник, О. Комар, В. Лозова, А. Мартинець, Л. Пироженко, О. Пометун, Г. Селевко, М. Скрипник, А. Смолкін та ін. Питання застосування інтерактивних методів задля посилення ефективності процесу навчання в центрі уваги Г. Кoberник, О. Кoberника, О. Комар, Т. Кравченко, М. Крайньої, В. Мельник, О. Пехоти, Л. Півень, Н. Побірченко, Т. Сердюк, Н. Суворова, А. Терещука, Т. Торчинської та ін. Використання інтерактивних технологій навчання у закладах вищої освіти розглянуто в працях К. Баханова, В. Беспалько, В. Євдокимова, Н. Волкової, О. Коротаєва, А. Мартинець, Г. Мітіна, Н. Мирончук, Л. Пироженко, О. Пометун, М. Скрипник, В. Ягоднікової, І. Якиманської та ін. Однак особливості проведення інтерактивних лекцій залишилися на периферії наукових досліджень, що й актуалізувало обрану нами тему. Отже, метою нашої статті є аналіз особливостей інтерактивної лекції як засобу підвищення ефективності навчання.

Методи та методики дослідження. У процесі виконання дослідження використано теоретичний метод (аналіз і синтез українських та світових наукових, педагогічних, методичних джерел) та презентовано власний досвід з проблеми вивчення.

Результати та дискусії. «Інтерактивний» означає «такий, який задіює вищі когнітивні процеси сприйняття та обробки інформації» [4], тобто спонукає здобувачів вищої освіти думати та оцінювати самостійно. Інтерактивність передбачає: діалогічність, розгляд кожної проблеми в різних ракурсах, відмову від шаблону (множинність логіки), зміну традиційної активності викладача активністю здобувачів вищої освіти та спрямування їх на самостійний пошук інформації, обмін знаннями та досвідом і взаємодію у межах групи, мікрогрупи та пари. Таке навчання розглядається методистами як спеціальна форма організації

пізнавальної діяльності. Вона завжди передбачає цілком конкретні та прогнозовані цілі. Одна з них полягає у створенні сприятливих умов навчання, за яких здобувач вищої освіти відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним освітній процес.

Сутність інтерактивного навчання полягає в «організації постійної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, жоден з яких не залишається пасивним, оскільки поставлений у ситуацію дійового пізнання в режимі співпраці» [2 : 13]. Єдиної класифікації інтерактивних методів навчання не існує. Науковці об'єднують їх у різні групи. Так, О. Тіхобаєв [7] групує їх відповідно до учасників взаємодії (людина-людина, людина-машина, людина-машина-людина), О. Пометун [5] ключовим вважає поділ на кооперативне навчання; колективно-групове; ситуаційне моделювання та опрацювання дискусійних питань, а С. Кашлев [3] за провідну взяв функцію інтерактивних методів, яку вони виконують у педагогічній взаємодії (методи створення сприятливої атмосфери та організації комунікації, методи організації обміну діяльностями, методи організації мислєдїяльності, методи організації смислотворчості, методи організації рефлексивної діяльності, у той час як Н. Волкова говорить про інтерактивні технології та виділяє такі: діалогічно-дискусійні, аналізу ситуацій, ігрові, навчання у співробітництві, технології тренінгу, фасилітаційного навчання, інформаційно-комунікаційні та гейміфікацію [2].

Незважаючи на різні підходи до класифікації, дослідники (Н. Волкова[2], Р. Демків [1], В. Ягоднікова [9] та ін.) виділяють низку загальних принципів інтерактивного навчання (принцип активності (кожен здобувач вищої освіти бере активну участь у процесі спілкування й активно взаємодіє з іншими); принцип відкритого зворотного зв'язку (висловлення учасником чи всіма учасниками групи думок, ідей чи заперечень стосовно поставлених завдань); принцип експериментування (активний пошук здобувачами вищої освіти нових ідей і способів вирішення поставлених завдань); принцип довіри у спілкуванні; принцип рівності позицій (кожен здобувач вищої освіти має змогу виконати роль організатора, лідера, викладач не наві'язує свою думку, а лише скеровує процес навчання) та зазначають, що всі різновиди інтерактивних методів активізують пізнавальні процеси, збільшують швидкість отримання та опрацювання інформації; розвивають уміння аналізувати; формують основу для прийняття професійних рішень.

Як бачимо, інтерактивне навчання певним чином ставить нові вимоги до роботи викладача, який повинен володіти такими вміннями: організовувати комунікацію таким чином, щоб вона була обопільно важливою та цікавою, проєктувати для здобувачів вищої освіти навчальні ситуації, які спонукають їх до інтеграції наявного досвіду, створювати позитивну навчальну атмосферу в аудиторії, скеровувати навчання здобувачів і вчити їх працювати самостійно, не боятися експериментувати, висловлювати нестандартні ідеї, вирішувати проблемні навчальні та міжособистісні ситуації. У такому розумінні інтерактивне навчання як форма освітнього процесу дійсно здатне стати тим чинником, який оптимізує сутність і структуру педагогічної взаємодії.

Звичайно, на вибір методів інтерактивного навчання впливають багато чинників: особливості навчальної дисципліни, характер навчального матеріалу, обсяг часу, що відводиться на його вивчення, рівень загальної підготовленості групи, особливості навчально-матеріальної бази ЗВО тощо.

Одним із чинників, що змусив нас звернути увагу на інтерактивні лекції як один із освітніх методів навчання, став аналіз навчальних планів і програм та опитувань, що проводилися під час проведення курсів підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників, який показав: половина аудиторних занять проводиться саме у формі лекцій. І хоча в сучасних умовах деякими педагогами традиційна лекція сприймається як рудимент, на наш погляд, це уявлення хибне, оскільки, трансформуючись у інтерактивну лекцію, ця форма навчання у ЗВО повністю відповідає сучасним вимогам викладання і має неабиякий потенціал.

Інтерактивне навчання, насамперед, передбачає обмін інформацією, вирішення поставлених задач та проблемних питань, що виникли в процесі вивчення тієї чи іншої дисципліни і спонукає як педагогів, так і здобувачів вищої освіти «взаємодіяти, спільно оцінюючи поведінкові моделі (свої та колег), моделюючи наступні етапи навчання» [8]. У цьому ракурсі інтерактивна лекція – це особливий стан занурення в лекційний процес за наявності ефективної взаємодії з аудиторією Мета інтерактивної лекції – створення особливої атмосфери інтелектуального єднання викладача та здобувачів вищої освіти. Порівняно з традиційними лекціями, вона більше орієнтована на студента і має не суто інформаційний характер, а здебільшого проблемний і пошуковий. Викладач дає можливість здобувачам на рівних взаємодіяти в межах теми, що розглядається. Такий студентоцентризований підхід допомагає заохотити працювати разом і спілкуватися між собою, а не лише слухати і механічно записувати матеріал.

Інтерактивні лекції – це дидактичні навчальні заняття, під час яких викладач використовує різноманітні активності (іноді їх називають «тригером залучення» – «an engagement trigger»), щоби сприяти залученню здобувачів вищої освіти до матеріалу курсу.

Як і традиційна, інтерактивна лекція містить постановку навчальної мети, визначення актуальності теми, що вивчається, виклад навчального матеріалу за окремими питаннями, але обов'язковою є інтеграція наявного досвіду з інших предметів, активізація міжпредметних зв'язків, визначення професійної спрямованості, відповіді на запитання здобувачів вищої освіти, рефлексія, підведення підсумків та ін. При цьому змінюється роль викладача: він не тільки викладає матеріал, але створює нову систему подання інформації та засвоєння знань шляхом активізації діяльності здобувачів. Використання різноманітних активних прийомів (дискусія, мозковий штурм, евристична бесіда тощо) сприяє більш динамічному розгортанню викладення матеріалу, а активна участь не дозволяє здобувачам вищої освіти відволікатися, натомість спонукає до постійного перебування «в

контексті» теми. Звичайно, це потребує досить великої підготовки від викладача, але й призводить до ефективнішого засвоєння студентами матеріалу і подальшого розвитку їх когнітивних умінь.

Очевидно, що варто переглянути традиційні принципи побудови лекційного заняття та залучити низку інтерактивних прийомів:

1. Активізація індивідуальної чи групової роботи здобувачів під час лекції. Викладач пропонує всім учасникам обдумати певне питання, обговорити свої думки з сусідом і після цього дозволяє відповісти на запитання. Отже, таким чином усі здобувачі беруть участь в обговоренні. При цьому необхідно точно визначити критерії відповіді: «Наведіть 1-2 приклади для того, щоб довести свою думку» або «Уявіть, що ви переконаєте клієнта – 2-3 пропозиції». Можна дозволити здобувачам вищої освіти синтезувати ідеї до того, як викладач почне робити це за допомогою лекції.

2. Використання інтерактивних видів діяльності. Здобувачам вищої освіти пропонується прокоментувати діаграми або графіки. Можна попросити їх узагальнити та інтерпретувати будь-які закономірності, які вони можуть знайти. Наприклад, на курсі економіки викладач може показати профіль заробітку для жінок, які залишають роботу, щоб мати дітей, а потім повертаються. Студенти пояснюють, що означає форма профілю та які чинники сприяють його формуванню. Вони працюють з реальними даними, спочатку узагальнюють їх математично, а потім – інтерпретують. Можливе створення прогнозів на основі демонстрацій або обговорення та презентація спільного рішення в міні групах (5 хв.).

3. Оцінка ступеня засвоєння розглянутого на лекції матеріалу. Лектор може провести бліц-опитування того матеріалу, який щойно обговорювався, попередньо попередивши, оцінюється опитування чи ні. Інший варіант – заповнити картки, створити ментальні карти (mind map) або пройти онлайн-тест. Комп'ютерний контроль у формі тестових завдань, кросвордів, інтерактивних вправ, опитувань з автоматизованою перевіркою дозволяє викладачеві не лише оцінити динаміку та якість засвоєння навчального матеріалу, а й на основі їх аналізу внести відповідні корективи до організації освітнього процесу. Також можна запропонувати письмово відповісти на кілька питань щодо пройденого матеріалу, а наступну лекцію розпочати з обговорення отриманих відповідей. Важливо також переконатися, що здобувачі вищої освіти можуть поєднувати абстрактні ідеї з конкретними реальними прикладами.

4. Отримання зворотного зв'язку від студентів є також важливим кроком у створенні інтерактивної лекції. При цьому необхідно пам'ятати, що хоча багато інтерактивних методів вимагають від здобувачів продукувати певні проміжні результати, які можуть бути оцінені, не все повинно оцінюватися. Звичайно, отримання балів дає здобувачам вищої освіти сильніші стимули до участі та точної відповіді, але підготовка до такого оцінювання вимагає більше часу та зусиль з боку викладача.

Загалом оцінювання може бути трирівневим: до першого рівня належать концепційні тести та активності з відкритими запитаннями, які

вимагають письмової відповіді або розв'язання проблеми; для другого рівня важливим є не зміст і точність, а створення певного продукту індивідуально або в групі; завдання третього рівня не передбачають оцінювання і створюються з метою отримати загальне уявлення про засвоєння матеріалу (кінцевим результатом може бути створення графіка або гістограми).

Також варто застосовувати вправу «Подумай та поділись» (think-pair-share). Ця активність передбачає запитання, яке здобувачі вищої освіти обдумують, а потім обговорюють із сусідом, перш ніж визначитися з остаточною відповіддю. Це чудовий спосіб мотивування та розвитку аналітичного мислення. Залежно від запитання чи завдання обговорення в парі може тривати три хвилини (швидка відповідь) або довше (розширена відповідь).

Корисними є одностовинні письмові завдання (one minute writing), коли здобувачі вищої освіти дають письмову відповідь лише за одну хвилину. Цю техніку можна використовувати для збору зворотного зв'язку щодо розуміння засвоєння матеріалу, попросивши їх визначити, що, на їхню думку, було найбільш заплутаним, або поставити запитання.

Вправа «Питання дня» – це короткі вправи на початку заняття, які залучають здобувачів до лекційного матеріалу та активізують аналіз змісту лекції. Викладач ставить запитання, які зазвичай не мають варіантів відповідей, а скоріше вимагають коротких пояснень, анотацій, обчислень або малюнків, що розвивають комунікативні та аналітичні навички.

Також для діагностики розуміння вивченого матеріалу можна використовувати онлайн ігри (наприклад, Kahoot!, Quizizz) та онлайн кросворди (crosswordlabs.com), що через змагальний характер і водночас легку ігрову форму дозволяє залучити всіх без винятку студентів, актуалізувати матеріал лекції, виявити рівень розуміння теми.

Існує багато форм інтерактивних лекцій, на яких можуть бути застосовані всі перелічені прийоми: проблемна лекція, лекція-провокація, лекція з паузами, лекція-діалог, лекція-візуалізація, бінарна лекція, інтегрована лекція, лекція прес-конференція, мозковий штурм та ін., але їх поєднує те, що: інтерактивна лекція вимагає від учасників активної участі та постійної обробки інформації; передбачається візуалізована презентація інформації з боку викладача; інтерактивна лекція – це двосторонній процес, що передбачає зворотній зв'язок як від лектора, так і від аудиторії; викладач повністю контролює рівень взаємодії між учасниками процесу; інформація, що надходить через інтерактивну лекцію, активно обробляється і може бути легко актуалізована в пам'яті, навіть через довгий час.

Слід відзначити, що умови дистанційного навчання, викликаного пандемією Covid 19, активізували процес діджиталізації та посприяли розвитку інтерактивних лекцій, спочатку дистанційно, а потім і в аудиторії.

Розуміння інтерактивності в навчанні як «функціонування педагогічного, психологічного, комп'ютерного спілкування в режимі діалогу» [1 : 12] збагатилося за умов дистанційного навчання. З'явилися нові способи та засоби взаємодії здобувачів вищої освіти між собою, з

викладачем, інформаційним середовищем або його окремими елементами (інтерактивне телебачення, інтерактивні навчальні мобільні застосунки, інтерактивні презентації та відео, інтерактивна дошка, використання віртуальних окулярів і технології віртуальної реальності в навчанні та ін.). Так, використання онлайн інструментів зі створення ментальних карт дозволяє візуалізувати процес «вибудовування» змісту лекційного матеріалу поступово, позначивши центральний елемент і додаючи наступні вузли протягом розгортання матеріалу. Вони можуть використовуватися на будь-якому етапі лекційного заняття: актуалізація знань, вивчення нового матеріалу, узагальнення та рефлексія. Особливої ефективності ця технологія набуває, якщо ментальна карта створюється спільно викладачем та здобувачами вищої освіти безпосередньо під час заняття.

Для підвищення інтерактивності лекції, спираючись на отриманий цифровий досвід та враховуючи багатоаспектне переформатування освіти, можна організувати групову чи індивідуальну роботу студентів із застосуванням онлайн сервісів (wonder.me, Gather.town, Toria), якщо лекція відбувається дистанційно, або залучити студентів до створення освітнього гіпермедійного контенту у формі електронного глосарію, покажчика персоналій, мультимедійного есе, коміксів, анімації, ментальних карт, електронних аналітичних таблиць та опорних конспектів, які можна використовувати в подальшому навчанні. Також для організації навчальних дискусій на лекції досить ефективним є використання чатів, форумів, viber/telegram груп, оскільки це дозволяє залучити до активності усіх здобувачів, які слухають виклад матеріалу.

Висновки. Усе вищесказане дозволяє зробити висновок, що цифрові засоби навчання створили важливі дидактичні умови для ефективної організації інтерактивних лекційних занять:

- підвищився рівень візуалізації навчального матеріалу за рахунок інфографіки, мультимедіа, коміксів, анімації та відео;
- полегшилась організація продуктивної групової навчальної діяльності на базі інтернет-ресурсів, які можна використовувати як при дистанційному навчанні, так і офлайн в аудиторії;
- спростився зворотній зв'язок викладача з аудиторією;
- застосування цифрових засобів навчання підсилило мотивацію, самостійність та поінформованість здобувачів про результати навчання;
- збільшилась оперативність контролю та самоконтролю за рахунок автоматизації поточного та підсумкового оцінювання;
- відбулась активізація рефлексії освітньої діяльності на основі проведення online опитувань, коментування на форумах і в чатах тощо.

Крім того, реалізація поданих нами варіантів підвищення інтерактивності лекційних занять позитивно відображається на мотивації відвідування занять, активізації роботи здобувачів вищої освіти, рівні засвоєння матеріалу зокрема та успішності навчання загалом.

Література

1. Використання інтерактивних методів навчання під час проведення занять з цивільного права та процесу : навч.-метод. посібник / Р. Я. Демків, І. М. Євхутич, Т. В. Курило та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 188 с.
2. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
3. Кашлев С. С. Технология интерактивного обучения. Минск : Беларусский верасень, 2005. 196 с.
4. Нагорний В. В. Інтерактивна лекція як сучасна форма викладання дисципліни у вищій школі. URL : http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/4077/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%92%D0%92_2016_187-189.pdf
5. Пометун О. Активні й інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять. *Шлях освіти*. 2004. № 3. С. 10–15.
6. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ : ТОВ «ЦС», 2015. 32 с. URL : https://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/standardsand-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf
7. Тихобаев А. Г. Интерактивные компьютерные технологии обучения. *Вестник Томского государственного педагогического университета*. 2012. № 8. С. 81–84.
8. Широка А. Інтерактивна лекція, або Як перетворити виклад матеріалу на досвід навчання. URL : <http://ceit-blog.ucu.edu.ua/vykladannya/interaktyvna-lektsiya-abo-yak-peretvoryty-vyklad-materialu-na-dosvid-navchannya/>
9. Ягоднікова В. В. Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі: навч.-метод. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 80 с.

References

1. *Vykorystannya interaktyvnykh metodiv navchannya pid chas provedennya zanyat' z civil'nogo prava ta procesu* (2018). [Use of interactive teaching methods during civil law and process classes] R. Y. Demkiv, I.M. Yevkhutych, T.V. Kurilo and others. Lviv [in Ukrainian].
2. Volkova, N. (2018). *Interaktyvni texnologiyi navchannya u vyshhij shkoli* [Interactive technologies in higher education]. Dnipro : Universytet imeni Al'freda Nobelya [in Ukrainian].
3. Kashlev, S. S. (2005). *Tekhnologyya ynteraktyvnogo obuchenyya* [Interactive learning technology]. My`nsk : Belarussky`j verasen` [in Russian].
4. Nagornyj, V.V. (2016). *Interaktyvna lekciya yak suchasna forma vykladannya dyscypliny u vyshhij shkoli* [Interactive lecture as a modern form of teaching the discipline in high school]. URL: http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/4077/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%92%D0%92_2016_187-189.pdf [in Ukrainian].
5. Pometun, O. (2004). *Aktyvni j interaktyvni metody navchannya: do pytannya pro dyferenciaciyu ponyat* [Active and interactive teaching methods: about the differentiation of concepts]. *Shlyax osvity – The Path of Education*, 3, 10–15 [in Ukrainian].
6. *Standarty` i rekomendaciyi shhodo zabezpechennya yakosti v Yevropejskomu prostori vyshhoyi osvity (ESG)* (2015) [Standards and

recommendations for quality assurance in the European Higher Education Area]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Tyxobaev, A. G. (2012). *Interaktivnye kompyuternye tehnologii obucheniya* [Interactive computer learning technologies], Vestny'k Tomskogo gosudarstvennogo pedagogy'cheskogo un'yversy'teta – Bulletin of the Tomsk State Pedagogical University, 8, 81–84 [in Russian].

8. Shyroka, A. (2021). *Interaktyvna lekciya, abo Yak peretvory'ty' vy'klad materialu na dosvid navchannya* [Interactive lecture, or how to turn the presentation of the material into a learning experience]. URL : <http://ceit-blog.ucu.edu.ua/vykladannya/interaktyvna-lektsiya-abo-yak-peretvoryty-vyklad-materialu-na-dosvid-navchannya/> [in Ukrainian].

9. Yagodnikova, V. V. (2009). *Interaktyvni formy i metody navchannya u vyshhyj shkoli* [Interactive forms and methods of teaching in high school]. Kyiv : «Vydavnychii dim «Personal» [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена інтерактивній лекції як одному із ефективних методів навчання у ЗВО, що сприяє підвищенню результативності навчання та рієня мотивації студентів. Автори розкривають сутність інтерактивного навчання, що полягає в організації постійної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, та порівнюють традиційну класичну лекцію з інтерактивною і виокремлюють особливості останньої, наголошуючи на її перевагах.

Очевидним стає факт необхідності перегляду традиційних форм і методів навчання, оскільки головним завданням сучасного лектора є залучення здобувачів вищої освіти до активного усвідомленого навчання та діджиталізація освітнього процесу. Саме тому значна увага у статті зосереджена на цифрових інструментах, за допомогою яких викладач може сприяти організації спільної взаємодії учасників освітнього процесу, створювати освітній відео-контент та забезпечувати постійний зворотній зв'язок зі здобувачами протягом інтерактивної лекції та після неї.

Авторами також наведено низку форм інтерактивних лекцій та методичних прийомів, які перетворюють традиційну лекцію на інтерактивну (активізація індивідуальної чи групової роботи, застосування інтерактивної діяльності, контроль засвоєння матеріалу, використання різних форм зворотного зв'язку).

Доведено, що цифрові засоби навчання створили важливі дидактичні умови для ефективної організації та підвищення результативності інтерактивних лекційних занять, оскільки підвищився рівень візуалізації навчального матеріалу за рахунок інфографіки, мультимедіа, коміксів, анімації та відео, полегшилась організація продуктивної групової навчальної діяльності, спростився зворотній зв'язок викладача з аудиторією, застосування цифрових засобів навчання підсилило мотивацію, самостійність та поінформованість здобувачів про результати навчання, збільшилась оперативність контролю та самоконтролю за рахунок автоматизації поточного та підсумкового оцінювання, відбулась активізація рефлексії освітньої діяльності на основі проведення online опитувань, коментування на форумах і в чатах.

Ключові слова: інтерактивність у викладанні, інтерактивна лекція, цифрові інструменти, групова робота, активне навчання.

УДК 378.14.015.62

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-445-455

**METHODOLOGICAL FEATURES OF STUDYING OF FUNDAMENTALS
OF THEORY OF FLUCTUATIONS IN THE COURSE OF THEORETICAL
PHYSICS IN PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

**МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ТЕОРІЇ ФЛУКТУАЦІЙ У
КУРСІ ТЕОРЕТИЧНОЇ ФІЗИКИ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Oleksandr SHKOLA,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

Олександр ШКОЛА,

доктор педагогічних наук, доцент

aleksandrshkola99@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9946-446X>

Berdiansk State Pedagogical
University,

✉ 4, Schmidta street, Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Бердянський державний
педагогічний університет

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 07, 2022

Revised manuscript accepted: May 14, 2022

ABSTRACT

The article deals with the theoretical aspects and practical implementation of the author's methodological approach in teaching the basics of fluctuation theory of the course of theoretical physics in Pedagogical University, which is important in the fundamental training of pre-service physics teachers. It is noted that despite the availability of various literary sources, methodological value and originality of the author's approaches in covering the main issues of the course, the need to improve the methodology of its teaching in modern conditions of modernization of higher pedagogical education in the context of European requirements and realities is quite obvious and natural. It is noted that the effective mastery of the basic principles of the theory of fluctuations of theoretical physics, taking into account the principles of fundamentality and professional orientation will contribute to the maximum conciseness of the mathematical apparatus, content compactness, unity, clarity and consistency of teaching material. The author proposes to study the fluctuations of the basic thermodynamic quantities of a macrosystem (energy, volume, density, temperature, entropy, pressure) using two Gibbs lemmas. Molecular scattering of light and its consequences are elucidated according to Rayleigh's law, in conditions when the dimensions of the inhomogeneities of the structure due to the thermal motion of particles is small in comparison with the wavelength of light. The derivation of the Einstein-Smolukhovsky formula for Brownian motion is proposed according to primary sources with emphasis on the analysis of its physical essence, connection with the second law of thermodynamics, experimental determination based on it in the early twentieth century Boltzmann's constant as a decisive argument in favour of the molecular kinetic theory of the structure of matter and the whole concept of statistical physics. The organization of the educational process on the basis of the methodological approach that was proposed by the author testifies to its effectiveness, which is confirmed by the level of cognitive activity and the results of the final modular control of applicants in recent years.

Key words: professional competence of pre-service physics teacher, theoretical physics, theory of fluctuations.

Вступ. Реалізація провідних завдань навчальної дисципліни «Теоретична фізика» в педагогічному університеті в сучасних умовах передбачає планування та організацію освітнього процесу на основі особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів, широкого використання ІКТ навчання, системного моніторингу рівня навчальних досягнень здобувачів. Навчання за таких умов має стати не лише накопиченням знань і репродуктивних умінь, але й постійним збагаченням досвіду успішної практичної діяльності, що забезпечуватиме їх фундаментальну, методологічну і світоглядну підготовку, формування навичок самоосвіти і самоконтролю, особистісне і професійне зростання. Педагогічний досвід автора свідчить, що курс теоретичної фізики традиційно важко засвоюється студентами, оскільки відрізняється високим рівнем формалізації основних понять, законів і теорій та відповідним рівнем математичного апарату. При цьому зменшення обсягу аудиторних годин і зміщення акцентів їх навчального навантаження у бік самостійної роботи, зниження рівня базової підготовки та збільшення кількості, які через певні причини одночасно працюють і навчаються за індивідуальними графіками в сучасних умовах дистанційного і змішаного навчання через пандемію COVID-19 створює певні перешкоди у досягненні запланованих освітніх цілей. За цих обставин першочергове значення має рівень навчально-методичного забезпечення дисципліни та якість його ефективного використання. Варто зазначити, що у розпорядженні викладача курсу теоретичної фізики педагогічного університету сьогодні існує значна кількість літературних джерел. Серед них: вітчизняні підручники (Л. Булавина; І. Вакарчука; Є. Венгера, В. Грибаня і О. Мельничука; С. Королюка, С. Мельничука і О. Валя; І. Мороза; А. Федорченка, І. Юхновського та ін.), російськомовні підручники (А. Ансельма; І. Базарова; А. Василевського і В. Мултановського; І. Кваснікова; Л. Ландау і Е. Ліфшица та ін.), переклади іншомовних видань (П. Дірака, Ч. Кіттеля, М. Планка, «Берклевський курс фізики», «Фейманівські лекції з фізики» та ін.). Незважаючи на методичну цінність видань та оригінальність авторських підходів у висвітленні основних питань навчального курсу, необхідність удосконалення методики його викладання за сучасних умов модернізації вітчизняної освіти в контексті європейських вимог з урахуванням зазначених вище обставин є цілком очевидною і закономірною. Актуальним залишається пошук методів і підходів, які б дозволяли відповідно принципам цілісності, логічної послідовності та генералізації подавати навчальний матеріал курсу більш компактно, щільніше, не зменшуючи при цьому рівень науковості та, безумовно, якість професійної підготовки здобувачів. Створення умов, які б сприяли активізації їх пізнавальної діяльності з оволодіння основами фундаментальних фізичних теорій та методології наукового пізнання, спонукали б до самостійного пошуку і самовдосконалення було й залишається чи не головним освітнім завданням навчальному курсу. Останнє, безумовно, повинно знайти адекватне відображення в методиці

викладання його основних питань. У зв'язку з цим *метою статті* є висвітлення методичних особливостей вивчення основ теорії флуктуацій як одного з ключових питань курсу теоретичної фізики педагогічного університету, що має важливе значення у фундаментальній професійній підготовці майбутніх учителів фізики.

Методи та методики дослідження: *аналіз* державних нормативних освітніх документів, наукових і навчально-методичних праць, силабусів і робочих програм курсу теоретичної фізики педагогічних університетів; *спостереження, анкетування, тестування, бесіди зі студентами і викладачами* – з метою з'ясування актуальних питань і шляхів розв'язання досліджуваної проблеми; *порівняння та узагальнення* – для систематизації результатів дослідження, формулювання висновків і визначення напрямів подальших наукових розвідок.

Результати та дискусії. Традиційно навчальна тема «Флуктуації та броунівський рух» курсу теоретичної фізики педагогічного університету включає такі питання: поняття флуктуації, флуктуації основних термодинамічних величин, межа чутливості вимірювальних приладів, молекулярне розсіяння світла, броунівський рух [5 : 47]. Аналіз літературних джерел свідчить, що їх автори використовують різні методичні підходи в розкритті основних питань навчальної теми. Так, зокрема у [3] обчислення флуктуацій основних термодинамічних величин макросистеми в термостаті – інтенсивних (T, P, μ) та екстенсивних (V, S, N) – проведено на основі встановлення загальної формули для густини ймовірностей флуктуацій та її застосування для окремих випадків з урахуванням статистичної незалежності параметрів стану. У навчальному посібнику [2] розрахунок та аналіз флуктуацій термодинамічних величин системи проведено на основі порівняння з функцією розподілу Гаусса. У навчальному посібнику [1] запропоновано виведення та порівняння шуканих флуктуацій, отриманих традиційним шляхом і за допомогою канонічного розподілу Гіббса. Розгляд молекулярного розсіяння світла і броунівського руху в згаданих посібниках традиційно пов'язано з виведенням та аналізом відповідно до: а) виразу для інтенсивності випромінювання малого об'єму середовища на основі відомого з електродинаміки її зв'язку з електродипольним моментом, змінність якого зумовлена флуктуаціями густини; б) формули Ейнштейна-Смолуховського з класичного рівняння руху частинки сферичної форми.

Варто зазначити, що успішне засвоєння здобувачами навчального матеріалу на основі зазначених вище джерел передбачає достатньо високий рівень їх базової фундаментальної і математичної підготовки. На наш погляд, ефективному засвоєнню відповідних питань курсу теоретичної фізики з урахуванням принципів фундаментальності і професійної спрямованості сприятиме максимальна лаконічність математичного апарату, змістовна компактність, чіткість і послідовність викладу навчального матеріалу відповідно логіці його подання у наукових

«першоджерелах». Розглянемо коротко методичні особливості викладання цих питань.

1. Поняття флуктуації. У загальному випадку флуктуаціями прийнято називати випадкові відхилення будь-якої величини від середнього значення. Актуалізуючи опорні знання здобувачів нагадаємо, що згідно другого закону термодинаміки за умов досягнення рівноваги зміни в системі не припиняються в абсолютному розумінні, відбуваються постійні хаотичні її коливання біля положення рівноваги, а відповідно й флуктуації фізичних величин (параметрів стану). При цьому чим більше величина флуктуації, тим вона менш імовірна. Під час флуктуацій тепло переходить від холодного тіла до гарячого, порушується рівномірний розподіл молекул, виникає впорядкований рух тощо. Таким чином, цей термін збиральний і залежно від розгляду конкретного питання говорять про флуктуації енергії, ентропії, об'єму, тиску, густини, концентрації частинок системи тощо. Зазвичай такі відхилення величин незначні, тому в макроскопічному плані вони непомітні. Проте існують фізичні явища, які цілком пояснюють саме флуктуаціями певних параметрів. Серед них: броунівський рух дрібних частинок, завислих у рідині; розсіяння світла в однорідних рідинах і газах, зокрема блакитний колір неба та червоний колір зорі під час сходу/заходу Сонця; помутніння речовини в критичному стані (критична опалесценція); шумовий фон у радіоприймальній апаратурі, обмеженість чутливості вимірювальних приладів тощо.

Звертаємо увагу студентів на тому, що наявність флуктуацій є безпосереднім наслідком атомної будови речовини та хаотичності теплового руху, а ці уявлення, як відомо, лежать в основі статистичної фізики. Тому теоретичні дослідження флуктуацій у працях А. Ейнштейна, М. Смолюховського, Л. Онзагера та інших фізиків з наступною дослідною перевіркою отриманих результатів на початку XX століття були важливим етапом в історії розвитку фізичної науки. Саме тоді було вперше отримано прямі докази існування атомів і справедливості постулатів статистичної теорії, до якої деякі вчені того часу відносилися з недовірою [6 : 214]. Отже, флуктуації розглядають тільки в статистичній теорії, у термодинаміці цього поняття не існує. Для усвідомлення здобувачами сутності базових понять теми нагадаємо основні позначення з теорії ймовірностей:

а) $L(x)$ – миттєве значення випадкової величини;

б) $\bar{L}$ – середнє значення;

в) $\Delta L = (L - \bar{L})$ – відхилення від середнього;

г) $\sigma_L = \overline{\Delta L^2} = \overline{(L - \bar{L})^2} = \bar{L}^2 - \bar{L}^2$ – середньоквадратичне відхилення (дисперсія);

д) $\delta_L = \sqrt{\sigma_L} = \sqrt{\bar{L}^2 - \bar{L}^2}$ – флуктуація;

є) $\eta_L = \delta_L / \bar{L}$ – відносна флуктуація.

Як бачимо з наведених формул, розрахунок флуктуацій потребує визначення $\bar{L}$ та $\bar{L}^2$. Знаходження останніх значно спрощується з використанням двох відомих лем Гіббса, які можна отримати безпосередньо з канонічного розподілу.

Перша лема Гіббса. Розглянемо довільну фізичну величину $L(q, p, \lambda)$ та визначимо її середнє значення за канонічним розподілом:

$$\bar{L} = \int_{\Gamma} L(q, p, \lambda) e^{(\Psi - E)/\theta} d\Gamma, \text{ де}$$

(q, p) – узагальненні координати та імпульси частинок системи, λ – параметр зовнішнього впливу на систему (наприклад, об'єм, тиск тощо), Ψ – вільна енергія системи, $\theta = kT$ – статистична температура, $d\Gamma$ – елементарний об'єм фазового простору системи. Диференціювання $\bar{L}$ за θ , з урахуванням справедливості рівняння $\bar{E} = \Psi - \theta(\partial\Psi/\partial\theta)$, дає такий результат: $(\partial\bar{L}/\partial\theta) = (1/\theta^2)(\overline{LE} - \bar{L} \cdot \bar{E})$ [детальніше див. (Школа, 2009: 213)]. Враховуючи справедливості рівняння

$$(\overline{A - \bar{A}})(\overline{B - \bar{B}}) = \overline{AB} - \bar{A} \cdot \bar{B}, \text{ отримуємо вираз: } \frac{\partial\bar{L}}{\partial\theta} = \frac{1}{\theta^2}(\overline{L - \bar{L}})(\overline{E - \bar{E}}),$$

який називають першою лемою Гіббса.

Друга лема Гіббса. Диференціювання $\bar{L}$ за λ дає такий результат

$$[6 : 214]: \frac{\partial\bar{L}}{\partial\lambda} = \frac{\partial\bar{L}}{\partial\lambda} + \frac{1}{\theta} \left(\frac{\partial\Psi}{\partial\lambda} \bar{L} - \bar{L} \frac{\partial\bar{E}}{\partial\lambda} \right). \text{ Оскільки для системи в}$$

$$\text{термостаті } (\Psi = \bar{E}), \text{ отримуємо вираз: } \frac{\partial\bar{L}}{\partial\lambda} = \frac{\partial\bar{L}}{\partial\lambda} - \frac{1}{\theta} (\overline{L - \bar{L}}) \left(\frac{\partial\bar{E}}{\partial\lambda} - \frac{\partial\bar{E}}{\partial\lambda} \right),$$

який називають другою лемою Гіббса.

За допомогою першої лемі можна отримати рівняння для флуктуації енергії системи з канонічним розподілом станів. Система у такому випадку, як відомо, перебуває в рівновазі з термостатом. Температура, число частинок та зовнішні параметри системи вважаються фіксованими, енергія та деякі інші параметри коливаються біля рівноважних значень. Поклавши у виразі $L = E$, отримуємо:

$$\partial\bar{E}/\partial\theta = (1/\theta^2)(\overline{E - \bar{E}})^2 = \sigma_E / \theta^2, \text{ тобто } \sigma_E = \theta^2(\partial\bar{E}/\partial\theta) = kT^2(\partial\bar{E}/\partial T).$$

Величина $\bar{E}$ являє собою внутрішню енергію системи, тому з урахуванням $C_V = (\partial U / \partial T)_V$, отримаємо: $\sigma_E = kT^2 C_V$. Для одноатомного ідеального газу: $\bar{E} = (3/2)NkT$, тобто $C_V = (3/2)kN$.

Оскільки $\sigma_E = (3/2)k^2T^2N$, отримаємо: $\delta_E = \sqrt{\sigma_E} = kT\sqrt{3N/2}$;
 $\eta_E = \delta_E / \bar{E} = \sqrt{2/3N}$.

Як бачимо, флуктуація енергії δ_E збільшується майже пропорційно розмірам системи, відносна ж флуктуація, навпаки, зменшується зі зростанням останніх. З підвищенням температури флуктуація енергії очевидно збільшується. Для реальних макросистем ($N \sim 10^{23}$) ці флуктуації незначні: $\delta_E \approx 10^{-9}$ Дж та $\eta_E \approx 10^{-12}$. Отже, інтервал, в якому весь час змінюється енергія системи в термостаті, складає одну десятимільярдну частку відсотка від середньої енергії, тобто з величезним ступенем точності її можна вважати сталою. Тому система в термостаті практично не різниється з ізольованою системою.

2. Флуктуації основних термодинамічних величин. Апарат статистичної механіки Гіббса дозволяє встановити загальні співвідношення, що пов'язують флуктуацію певної фізичної величини $L(q, p, \lambda)$ з її середніми значеннями за наявності додаткових сил, які діють на систему. Згідно другої леми Гіббса для будь-якої фізичної величини маємо: $\partial \bar{L} / \partial \lambda = \overline{\partial L / \partial \lambda} - (1/\theta) \overline{(L - \bar{L})(\partial H / \partial \lambda - \partial \bar{H} / \partial \lambda)}$.

Якщо величина L є функцією тільки координат, то її можна представити як деяку нову узагальнену координату $q(X)$. Під величиною λ можна розуміти додаткову зовнішню силу, що діє на систему в напрямку узагальненої координати q . Таке припущення означає, що гамільтонова функція системи H має вигляд: $H(X, \lambda) = H_0(X) + \lambda q(X)$. Дійсно, у цьому випадку, згідно рівнянням Гамільтона: $\dot{p} = -(\partial H / \partial q) = -(\partial H_0 / \partial q) - \lambda = A_0 - \lambda$, тобто на систему, крім A_0 , діє додаткова сила $-\lambda$. З урахуванням виразів $\partial H / \partial \lambda = L$; $\partial \bar{H} / \partial \lambda = \bar{L}$ маємо $\partial \bar{L} / \partial \lambda = -(1/\theta) \overline{(L - \bar{L})^2}$, звідки:

$$\sigma_L = \overline{\Delta L^2} = -\theta \left(\partial \bar{L} / \partial \lambda \right). \quad (1)$$

Формула (1) дозволяє визначити флуктуацію будь-яких фізичних величин, які виступають функціями тільки координат, якщо відома залежність середніх значень цих величин від зовнішніх сталих сил.

Флуктуації об'єму газу за сталого тиску. У термодинаміці об'єм як зовнішній параметр системи вважають фіксованим або таким, що змінюється дуже повільно. За таких умов він не міг зазнавати флуктуацій. Очевидно, флуктуації об'єму можливі, якщо його значення нічим не обмежуються, але система при цьому перебуває за сталого тиску (якщо V і p не фіксувати, стан системи перестає бути заданим). Реалізувати випадок сталого тиску в системі простіше всього, якщо вважати, що вона перебуває в циліндрі під поршнем із заданим навантаженням.

Конкретною системою такого типу є газовий термометр, в якому температуру визначають шляхом вимірювання поширення газу, що перебуває під фіксованим тиском. Згідно (1) для дисперсії об'єму газу маємо: $\sigma_V = -\theta(\partial \bar{V} / \partial p)$. Якщо газ ідеальний ($p\bar{V} = N\theta$), то

$\sigma_V = \bar{V}^2 / N$, звідки: $\delta_V = \bar{V} / \sqrt{N}$; $\eta_V = 1 / \sqrt{N}$. Отже, флуктуації об'єму тим менші, чим більше частинок в системі.

Флуктуації густини в газі та рідині. Через флуктуацію об'єму можна отримати вираз для флуктуації густини частинок газу ($\rho = m/V$).

Оскільки $\sigma_\rho = \overline{\Delta \rho^2} = (m^2 / V^4) \overline{\Delta V^2} = (m^2 / V^4) \cdot (V^2 / N) = \bar{\rho}^2 / N$, для флуктуації густини маємо: $\delta_\rho = \bar{\rho} / \sqrt{N}$; $\eta_\rho = 1 / \sqrt{N} = \eta_V$. Як бачимо,

флуктуації густини, як і флуктуації об'єму, тим менші, чим більше частинок в системі. Наприклад, за нормального тиску відносна флуктуація числа молекул газу в 1 см^3 становить:

$\eta_\rho = \sqrt{(1/2,7 \cdot 10^{19})} \approx 2 \cdot 10^{-10}$. Вона зростає зі зменшенням числа молекул

в об'ємі, і доходить до 1% для $N = 10^4$. Обчислимо об'єм, який відповідає такій флуктуації. За нормальних умов на одну молекулу молу газу припадає об'єм: $(22400 / 6 \cdot 10^{23}) (\text{см}^3)$, а на 10^4 молекул відповідно: $v \approx 4 \cdot 10^{-16} (\text{см}^3)$. Лише за такого об'єму газу відносна флуктуація його густини дорівнює 1%!

Флуктуації температури, тиску та ентропії (одноатомний ідеальний газ):

$$\text{а) } \sigma_T = \overline{\Delta T^2} = \overline{\Delta V^2} = \frac{T^2}{N}; \quad \delta_T = \frac{T}{\sqrt{N}} = \sqrt{\frac{kT^2}{C_V}}; \quad \eta_T = \frac{1}{\sqrt{N}};$$

$$\text{б) } \sigma_p = kT \left(\frac{\partial p}{\partial V} \right)_S; \quad \delta_p = \sqrt{kT \left(\frac{\partial p}{\partial V} \right)_S};$$

$$\text{в) } \sigma_S = kC_p; \quad \delta_S = \sqrt{\sigma_S} = \sqrt{kC_p}.$$

Справедливість наведених співвідношень пропонуємо студентам перевірити самостійно. Зазначаємо, що для всіх адитивних величин відносні відхилення зменшуються пропорційно розмірам системи. У стані термодинамічної рівноваги система весь час перебуває у мікростанах, за яких миттєві значення фізичних величин (параметрів стану) дорівнюють своїм середнім значенням. Оскільки всі мікростани ізольованої системи (у тому числі й системи в термостаті) згідно ергодичної гіпотези рівноймовірні, то переважна їх більшість є рівноважними. Порівняно часто система переходить до мікростанів із незначними флуктуаціями параметрів, проте значні відхилення зустрічаються досить рідко і для макросистем вони малоімовірні.

3. Межа чутливості вимірювальних приладів. Звертаємо увагу здобувачів на тому, що в практиці сучасних вимірювань використовують різноманітні високочутливі прилади: гальванометри, мікротерези, термометри тощо. Як свідчить дослід, у багатьох випадках межа чутливості цих приладів обумовлена флуктуаціями в системі. Так, наприклад, коромисло чутливих терезів не тільки регулярно відхиляється залежно від навантаження, але й, випробовуючи випадкові поштовхи з боку молекул повітря, здійснює хаотичні коливання біля положення рівноваги. Для терезів великих розмірів ці коливання непомітні, але для чутливих стають суттєвою перешкодою під час зважування. Такі ж хаотичні коливання за рахунок теплового руху молекул повітря випробовує легке дзеркальце на нитці вимірювального приладу. Межею чутливості приладу в електричному колі є тепловий рух електронів у металі. У сучасній теоретичній фізиці теорію цих явищ розроблено достатньо повно, що дозволяє оцінювати межу чутливості вимірювальних приладів. Для більш свідомого і чіткого розуміння студентами цього матеріалу пропонуємо розглянути коротко кілька прикладів.

Дзеркальний гальванометр. Зовнішній вплив приводить до повороту легкого дзеркала, підвішеного на тонкій кварцовій нитці, флуктуації якого обмежують чутливість пристрою. Величину випадкових відхилень можна оцінити, вважаючи, що такий прилад має одну обертальну ступінь вільності з середньої енергією теплового руху $\theta/2$. Дзеркальце буде здійснювати малі коливання біля положення рівноваги, за яких середня кінетична енергія (згідно теореми про рівнорозподіл енергії) дорівнює середній потенціальній: $\overline{E_{nom}} = \alpha \overline{\varphi^2} / 2 = kT / 2$, де $\overline{\varphi^2}$ – середній квадрат кута відхилення дзеркала від положення рівноваги, α – коефіцієнт пружності. Звідси виходить: $\overline{\varphi^2} = kT / \alpha$. Таким чином, чим чутливіший прилад (чутливість обернено пропорційна коефіцієнту пружності), тим більшими будуть флуктуації в його показах. Для дзеркала значної маси флуктуації практично не впливатимуть на покази, але й чутливість при цьому виявляється низькою. Отже, точність вимірів приладу обмежується флуктуаціями. Цікаво відмітити, що за відомим $\overline{\varphi^2}$ можна експериментально визначити сталу Больцмана.

Пружні терези. Незалежно від конструкції і навантаження під дією теплового руху молекул пружини та флуктуацій тиску навколишнього повітря стрілка терезів хаотично коливатиметься навколо деякого положення рівноваги із відхиленням $\delta_x = \sqrt{\Delta x^2}$. Для ненавантаженого приладу внаслідок дії квазіпружної сили ($\alpha \cdot \Delta x$) зміна потенціальної енергії системи дорівнює $U(x) = \alpha \cdot \Delta x^2 / 2$, де α – коефіцієнт пружності.

Оскільки середня потенціальна енергія системи з однією поступальною ступеню вільності $\overline{U(x)} = kT/2$, маємо: $\overline{\Delta x^2} = kT/\alpha$.

Під дією вантажу масою m пружина терезів видовжиться на величину x_1 , яка має перевищувати δ_x , тобто: $x_1 > \sqrt{\Delta x^2}$ або $(mg/\alpha) > \sqrt{kT/\alpha}$. Звідси знаходимо мінімальну для вимірювання масу тіла: $m_{\min} = \sqrt{\alpha kT}/g$. Таким чином, відносна похибка у визначенні маси тіла дорівнюватиме: $\Delta m/m = \sqrt{\Delta x^2}/x_1 = \sqrt{\alpha kT}/mg$. Як бачимо, похибка буде меншою за більш слабкої пружини, тобто меншим α (що досягається зменшенням її товщини і збільшенням довжини), але при цьому збільшується відхилення x_1 , що призводить до практичних незручностей конструкції. Таким чином, флуктуації кладуть принципову межу точності терезів.

Газовий термометр. Основну частину приладу складає скляний газовий балон, з'єднаний з ртутним манометром. Флуктуації густини газу обумовлюють коливання його об'єму в балоні та відповідно хаотичні коливання рівня ртуті в манометрі біля положення рівноваги, через що вимірювання температури стають неточними. У випадку ідеального газу флуктуації об'єму призводять до флуктуацій температури: $\delta_T = (p/kN)\delta_V$. З урахуванням $(\delta_V = \bar{V}/\sqrt{N})$ отримуємо: $\delta_T = T/\sqrt{N} = T_{\min}$. Для звичайних газів ($N \sim 10^{23}$) відносна похибка у визначенні температури надзвичайно мала ($\Delta T/T \approx 10^{-11} \div 10^{-12}$), що практично не впливає на чутливість термометру. Таким чином, точність вимірювання температури газовим термометром може бути необмежено підвищена за рахунок збільшення його розмірів (тобто за рахунок дрібнення його шкали). Проте збільшення точності можливе тільки якщо теплоємність тіла значно переважає теплоємність термометру, інакше останній відбиратиме від нього деяку кількість тепла. Ця максимальна точність зростає пропорційно розмірам тіла і на практиці є більш ніж достатньою.

4. Молекулярне розсіяння світла. Явище розсіяння світла на малих неоднорідностях середовища, що виникають через тепловий рух його частинок, пояснюємо на основі відомого закону Релея. Останнє дозволяє безпосередньо на якісному рівні пояснити блакитний колір неба, червоний колір зорі під час сходу/заходу Сонця, залежність насиченості цих кольорів від температури та явище критичної опалесценції.

5. Броунівський рух. Як свідчить власний педагогічний досвід, глибини і міцності знань здобувачів сприяє аналіз у ході семінарських занять не тільки загальної логіки виведення формули Ейнштейна-

Смолуховського, але й її експериментального підтвердження (досліди Ільїна, Перрена, Зігмонді), неможливості створення на основі броунівського руху вічного двигуна II роду та можливості знаходження сталої Больцмана. Звертаємо увагу здобувачів, що отримання таким шляхом на початку XX ст. відомого значення фундаментальної сталої стало вирішальним аргументом на користь всієї концепції статистичної фізики.

Висновки. У відповідності з провідними дидактичними принципами педагогіки вищої школи висвітлено основи авторського методичного підходу у викладанні теорії флуктуацій як одного з ключових питань курсу теоретичної фізики педагогічного університету, що має важливе значення у фундаментальній професійній підготовці майбутніх учителів фізики. Безумовно, засвоєння здобувачами теоретичних матеріалів буде найефективнішим тільки разом із розв'язанням відповідних задач навчального курсу, виконанням індивідуальних творчих завдань, реалізації методів і прийомів, що стимулюватимуть їх активну пізнавальну діяльність. Організація освітнього процесу на основі пропонованого автором методичного підходу свідчить про його ефективність, що підтверджується рівнем пізнавальної активності і результатами підсумкового модульного контролю здобувачів протягом останніх років.

Література

1. Венгер Є. Ф., Грибань В. М., Мельничук О. В. Основи статистичної фізики і термодинаміки. Київ : Вища школа, 2004. 255 с.
2. Казанський В. Б. Статистична фізика та термодинаміка : навч. посібник. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. 142 с.
3. Королюк С. Л., Мельничук С. В., Валь О. Д. Основи статистичної фізики та термодинаміки. Чернівці : Книги XXI, 2004. 347 с.
4. Теоретико-методичні засади фахової підготовки вчителів фізики та математики в умовах освітнього інформаційного середовища : кол. монографія. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. 241 с.
5. Теоретична фізика. Програма навчальної дисципліни підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму 6.040203 Фізика* для студентів вищих педагогічних закладів освіти : навч. видання / [уклад. М. І. Шут, О. В. Школа]. Бердянськ : БДПУ, 2014. 70 с.
6. Школа О. В. Основи термодинаміки і статистичної фізики : навч. посібник. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 374 с.
7. Школа О. В. Теоретико-методичні засади навчання теоретичної фізики майбутніх учителів фізики : монографія. Бердянськ : Видавець О. Ткачук, 2015. 381 с.

References

1. Venher, Ye. F., Hryban, V. M., Melnychuk, O. V. (2004). *Osnovy statystychnoi fizyky i termodynamiky*. Kyiv : Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
2. Kazanskiy, V. B. (2008). *Statystychna fizyka ta termodynamika* : navch. posibnyk. Kharkiv : KhNU im. V. N. Karazina. [in Ukrainian].
3. Koroliuk, S. L., Melnychuk, S. V., Val, O. D. (2004). *Osnovy statystychnoi fizyky ta termodynamiky*. Chernivtsi : Knyhy XXI. [in Ukrainian].

4. Teoretyko-metodychni zasady fakhovoi pidhotovky vchyteliv fizyky ta matematyky v umovakh osvithnoho informatsiinoho seredovysshcha (2012) : kol. monohrafiia. Donetsk : LANDON-XXI. [in Ukrainian].

5. Teoretychna fizyka (2014). Prohrama navchalnoi dystsypliny pidhotovky fakhivtsiv osvithno-kvalifikatsiinoho rivnia «bakalavr» napriamu 6.040203 Fizyka* dla studentiv vyshchychk pedahohichnykh zakladiv osvity : navch. vydannia / [uklad. M. I. Shut, O. V. Shkola]. Berdiansk : BDPU. [in Ukrainian].

6. Shkola, O. V. (2009). *Osnovy termodynamiky i statystychnoi fizyky* : navch. posibnyk. Donetsk : Iuho-Vostok. [in Ukrainian].

7. Shkola, O. V. (2015). *Teoretyko-metodychni zasady navchannia teoretychnoi fizyky maibutnikh uchyteliv fizyky* : monohrafiia. Berdiansk : Vydavets O.Tkachuk. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються теоретичні аспекти та практична реалізація авторського методичного підходу у викладанні основ теорії флуктуацій курсу теоретичної фізики педагогічного університету, що має важливе значення у фундаментальній професійній підготовці майбутніх учителів фізики. Зазначено, що незважаючи на наявність різноманітних літературних джерел, методичну цінність та оригінальність авторських підходів у висвітленні основних питань навчального курсу, необхідність удосконалення методики його викладання за сучасних умов модернізації вищої педагогічної освіти в контексті європейських вимог та наявних реалій є цілком очевидною і закономірною. Зазначено, що ефективному засвоєнню основних положень теорії флуктуацій курсу теоретичної фізики з урахуванням принципів фундаментальності і професійної спрямованості сприятиме максимальна лаконічність математичного апарату, змістовна компактність, єдність, чіткість і послідовність викладу навчального матеріалу відповідно з логікою його подання у наукових «першоджерелах». Розгляд питання про флуктуації основних термодинамічних величин макросистеми (енергії, об'єму, густини, температури, ентропії, тиску) запропоновано на основі використання двох лем Гіббса. Молекулярне розсіяння світла та його наслідки висвітлено згідно закону Релея за умови, коли розміри неоднорідностей середовища внаслідок теплового руху частинок малі порівняно з довжиною світлової хвилі. Виведення формули Ейнштейна-Смолуховського для броунівського руху запропоновано згідно першоджерел з акцентуванням уваги на аналізі її фізичної сутності, зв'язку з другим законом термодинаміки, експериментальним визначенням на її основі на початку XX ст. сталої Больцмана як вирішального аргументу на користь молекулярно-кінетичної теорії будови речовини і всієї концепції статистичної фізики. Організація освітнього процесу на основі пропонованого автором методичного підходу свідчить про його ефективність, що підтверджується рівнем пізнавальної активності і результатами підсумкового модульного контролю здобувачів протягом останніх років.

Ключові слова: фахова компетентність майбутнього вчителя фізики, теоретична фізика, теорія флуктуацій.

УДК 378:14

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-456-462

**INNOVATIVE AND INFORMATION APPROACHES IN TRAINING
PROFESSIONALS FOR THE TOURISM INDUSTRY**

**ІННОВАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ПІДХОДИ В ПІДГОТОВЦІ
КАДРІВ ДЛЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ**

Lyudmyla SCHERBAK,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

lyda.17@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-3617-6369>

National Pedagogical University
named by M.P.Dragomanova,

✉ 9, Pirogova street, Kyiv, 01030

Людмила ЩЕРБАК,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Національний педагогічний
університет імені
М. П. Драгоманова,

✉ вул. Пирогова 9, м. Київ,
01030

Original manuscript received: May 25, 2022

Revised manuscript accepted: June 15, 2022

ABSTRACT

The main tasks of information and communication technologies of education are defined in the article, the directions of their introduction in professional training of future managers of tourism are considered: studying of hardware and software of tourist office; formation of skills in automating the work of a travel agency; study of methods and strategies of advertising, the formation of skills in the organization of tourism business on the Internet; study of methods of working with information retrieval systems.

More than 80 higher educational institutions of Ukraine and even more professional institutions of lower level of accreditation train tourism specialists. This, of course, contributes to the development of the tourism industry, but the low level of cooperation between vocational tourism education institutions and enterprises does not allow for the development of high quality not only theoretical but also practical aspects of education. Lack of practical skills hinders the development of the tourism sector, as companies need to train employees in the workplace, losing not only time but also money. In turn, higher education institutions are interested in making their graduates competitive in the labor market, as this is an indicator of the quality of training of a particular institution and a good basis for future cooperation between the employer and the educational institution. Innovative pedagogical activity is associated with the rejection of well-known stereotypes in the teaching, education and development of the student's personality, creates new standards of personal and creative, individually oriented activities of the teacher, develops pedagogical technologies implemented in this activity. This is especially important today, when an important priority of public policy in the labor market is to optimize the training of the population with an emphasis not on assessing the learning process, but as a result, not on the duration of training, but on its quality.

Key words: *innovative technologies, educational technologies, professional competence, professional training, communication technologies.*

Вступ. Питаннями розробки методик підготовки кадрів для туристської галузі займався ряд учених (В. Федорченко, І. Зорін, О. Гараніна, І. Зязюн, В. Квартальнов, Л. Сакун тощо), але сучасні тенденції розвитку суспільства постійно висувають досить жорсткі вимоги до організації та змісту процесу підготовки фахівців для сфери туризму: швидкими темпами розвиваються комп'ютерні технології, з'являються нові професії, туристи стають все більш обізнаними, а отже, і більш вимогливими.

Розглядаючи у своїх дослідженнях перспективи розвитку туризмології в контексті педагогіки, В. Федорченко, Н. Фоменко, М. Скрипник, Г. Цехмістрова домінуюче місце серед змін в освітньо-педагогічній парадигмі відвели новим еталонам змісту професійної освіти, орієнтованим на підготовку фахівців для різних галузей виробництва. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки педагогіки туризму як цілісної системи, до складу якої мають увійти методологічні настанови спільних наукових систем: філософії, психології, соціології, методики.

Ставлячи перед собою завдання підвищення якості туристської освіти, потрібно враховувати тенденції розвитку світового туризму, досвід передових зарубіжних країн в освітньому процесі, який перебуває у стані постійного пошуку шляхів удосконалення туристської освіти [2]. У ситуації, коли туризм усе більше набуває ринкових форм функціонування, на ринку праці потрібні професіонали, які володіють специфічними технологіями та програмними продуктами, знають основи просування турпослуг, комунікативно-психологічні особливості спілкування з клієнтами.

Серед сучасних освітніх технологій у закладах вищої освіти усього світу особливе місце займають інформаційно-комунікаційні. Необхідність їх впровадження в освітній процес не викликає сумнівів, оскільки інформаційні технології є одним із найважливіших засобів підвищення інтелектуального рівня людини, якісного покращення підготовки майбутніх фахівців.

Методи та методики дослідження. У процесі дослідження були застосовані такі загальні та конкретні наукові методи дослідження: системний підхід, методи логічного узагальнення та порівняння, наукової абстракції, методи синтезу, логічного узагальнення та аналогій. Методологічну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених та провідних фахівців, аналітичні матеріали з проблеми дослідження.

Результати та дискусії. Туристичний ринок є одним із найбільш динамічних та на відміну від інших характеризується великою кількістю учасників, значною їх географічною роз'єднаністю, швидким оновленням інформації. За три останні роки темпи розвитку світового туризму зросли на 20%. Особливо значим є зростання туристських прибутків в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (на 29%) та на Близькому Сході (на 23%). На цьому фоні вітчизняний туризм характеризується зменшенням темпів зростання на 3,4% [4]. Однією з причин є недостатність інформації та реклами вітчизняного туристичного продукту на національному та міжнародному ринках, недосконалість механізму інформаційного обміну між суб'єктами туристичної діяльності. Як показала практика, туристична сфера є інформаційно-насиченою, оскільки характеризується різноманітністю ділових зв'язків із партнерами

(відповідно до КВЕД з туризмом пов'язано понад 60 видів економічної діяльності), динамічністю 28 бізнес-процесів, індивідуалізацією туристичних послуг, технологічним удосконаленням та високою конкуренцією.

У зв'язку з цим розвиток туристичного бізнесу стає неможливим без впровадження сучасних інформаційних технологій, які забезпечують: інтеграцію і зв'язок; покращення якості послуг; передачу великого обсягу інформації; збільшення швидкості обслуговування та ефективність діяльності; можливість урахувати потреби кожного індивідуального клієнта; ефективний зворотній зв'язок. У практичній діяльності туристичних підприємств застосовуються різноманітні види інформаційних технологій, а саме: глобальні розподільчі системи; системи бронювання та резервування; електронні інформаційні системи; інформаційні системи менеджменту; мобільні системи зв'язку; послуги глобальної комп'ютерної мережі Інтернет.

Застосування сучасних інформаційних технологій підвищує безпеку та якість туристичних послуг. Нині в туризмі використовують глобальні розподільчі системи (Global Distribution System), які забезпечують швидке і зручне бронювання квитків на транспорт, резервування місць у готелі, прокат автомобілів, обмін валют, замовлення квитків на спортивні та культурні заходи і т.д. Найбільшими глобальними розподільчими системами на міжнародному ринку туристичних послуг є AMADEUS, Worldspan, Galileo, Sabre [3].

Впровадження систем бронювання дозволило суттєво скоротити час на обслуговування споживачів, забезпечити резервування в режимі онлайн, знизити собівартість послуг, оптимізувати формування маршруту туристів за ціною, часом польоту й іншими завданнями. Поширення комп'ютерних систем резервування CRS пов'язане, в першу чергу, зі збільшенням обсягів послуг та розширенням їхнього асортименту, скороченням вартості електронних послуг бронювання і резервування. Туристична сфера є інформаційно насиченою, тому для забезпечення якісного рівня її управління необхідно використовувати сучасні інформаційні технології. У діяльності туристичних підприємств знайшли широке застосування інформаційні системи менеджменту, які забезпечують необхідною інформацією для прийняття управлінського рішення. Інформаційні системи менеджменту включають як спеціалізовані, так і програмні продукти загального призначення. Найбільш розповсюдженими в діяльності вітчизняних туристичних підприємств є спеціалізовані програмні продукти: «Мастер-тур», «САМО-Тур», «САМОтурагент», «Turwin», «Парус-Турагентство», саме вони спрямовані, в першу чергу, на вирішення завдань управління та мають такі переваги: зниження витрат оптимізацією бізнес-процесів туристичних підприємств; гарантоване виконання замовлень у необхідному обсязі та в зазначені строки; забезпечення якості туристичного продукту через якість виробничих і управлінських технологій. Інтернет як один з видів інформаційних технологій забезпечує можливість спілкування і передавання інформації між користувачами по всьому світу [1].

Удосконалення туристичного продукту на рівні туристичного підприємства полягає в координації маркетингових зусиль

постачальників окремих туристичних послуг, розробленні програм турів, ціноутворенні. Постачальниками туристичних послуг є підприємства готельного господарства, транспортні та страхові компанії, екскурсійні бюро, заклади харчування та ін. Координація маркетингових зусиль полягає в просуванні їх продукту на ринок туристичних послуг.

Прикладом просування готелів України на світовий ринок туристичних послуг може бути маркетингова компанія «Top Ukrainian Hotels», організована туристичною фірмою «Арктур», яка представляє готелі в глобальних системах дистрибуції, глобальних Інтернет-системах резервування, незалежних Інтернет-системах бронювання. Компанія пропонує безкоштовну участь готелів України в основних програмах з використанням інформаційно-технологічних рішень на базі автоматизованої системи обліку і дистрибуції TWID. Розроблення програм турів повинно здійснюватись з урахуванням вимог, виявлених у результаті маркетингових досліджень та узгоджених із замовником, а також з урахуванням можливостей виконавців послуг. Як зазначено в Державному стандарті «Туристично-екскурсійне обслуговування. Проектування туристичних послуг», при складанні програми туру визначається: маршрут подорожі; перелік туристичних підприємств-партнерів; період надання послуг кожним підприємством – виконавцем послуг; перелік та склад послуг, які надаються під час туру; комплекс розважальних заходів та анімаційних програм; час перебування туристів у кожному пункті маршруту; кількість туристів; вид та кількість транспортних засобів, задіяних в обслуговуванні туристів; потреба в послугах гідів, екскурсоводів, закордонних представників, інструкторів, перекладачів, супроводжувачів (керівників) груп туристів; підготовка документів туристів (інформаційних, рекламних листів та документів, що забезпечують подорож) [5].

Розробка програми туру – складний процес, а без використання сучасних інформаційних технологій ще і довготривалий. Вирішення цих проблем стало можливим завдяки інформаційно-пошуковим системам, призначених як для туристів, так і професіоналів туристичного бізнесу. Яскравим прикладом на ринку туристичних послуг можуть бути програмні продукти системи «www.google.com/travel/», гул подорожі – розширений пошук і у режимі онлайн, електронний атлас світу, спеціалізований туристичний довідник, вибір авіарейсів, житла, огляд найпопулярніших дестинацій. Ця програма дає можливість задати всі перелічені туристом параметри одночасно й отримати на екрані таблицю з результатами пошуку, тобто з усіма турами, які задовольняють умови запиту. На сьогодні база даних сайту містить 3837376 пропозицій щодо відпочинку. Пошук турів можна здійснювати постійно, змінюючи комбінації параметрів. Інформаційно-пошукові системи значно спрощують і прискорюють процес формування товарної, цінової та збутової політики туристичних підприємств. Отже, удосконалення туристичного продукту як одна із маркетингових функцій на рівні підприємств туристичного бізнесу полягає в координації маркетингових зусиль усіх складових туристичної інфраструктури.

На сьогоднішній день розвитку інформаційних технологій у туризмі активно приділяє увагу Державне агентство розвитку туризму в Україні. Зокрема,

проект «Мандруй Україною» (<http://discover.ua>) – дозволяє обирати онлайн тури, 3d-тури, цікаві місця, маршрути, гідів у будь-якому регіоні України.

Включення до професійної компетентності майбутніх фахівців туристичної галузі інформаційно-комунікаційної компетентності вимагає включення до змісту процесу навчання наступних напрямів, без яких утрудняється як подальше навчання, так і майбутня професійна діяльність: вивчення апаратного та програмного забезпечення туристичного офісу; формування навичок із автоматизації роботи туристичного агентства (документообіг, взаємовідносини з клієнтами та туроператорами, бухгалтерія, статистика); вивчення методики і стратегії рекламної діяльності в Internet; формування навичок по організації туристичного бізнесу в Internet; вивчення методики роботи з інформаційно-пошуковими системами.

Використання універсальних програмних комплексів типу Power Point Microsoft Office дозволяє як оптимізовувати загальний освітній процес, так і створювати якісні навчальні матеріали для реалізації конкретних навчальних завдань. Наприклад, як підсумкове завдання студентам пропонується підготувати доповіді двома-трьома мовами, які присвячено історичним пам'яткам та унікальним місцям певної туристичної зони. Всі студентські доповіді супроводжуються презентаціями, які виконано в програмі Power Point, що дає низку переваг, а саме: поєднання різноманітної текстової аудіоночності і відеонаочності; можливість використання презентації як своєрідної інтерактивної, мультимедійної дошки, яка дозволяє більш наочно систематизувати новий матеріал; можливість використання окремих слайдів в якості роздавального матеріалу (опори, таблиці, діаграми, графіки, схеми, колажі та ін.); можливість управління увагою слухачів завдяки ефектам анімації та гіперпосилань [4].

Комп'ютерні системи навчального призначення надають можливість диференціювати процес навчання, застосовувати індивідуальний підхід, контролювати особистість із діагностикою помилок та здійснювати зворотний зв'язок, забезпечувати самоконтроль і самокоригування навчально-пізнавальної діяльності; скорочувати час навчання за рахунок виконання комп'ютером складних обчислень; демонструвати візуальну навчальну інформацію; моделювати й імітувати процеси і явища, проводити лабораторні роботи, експерименти й дослідження в умовах віртуальної реальності; прищеплювати вміння приймати рішення тощо.

Узагалі, сучасний рівень комп'ютерної техніки та спеціалізованих програмних продуктів відкриває широкі можливості для їх застосування з метою вдосконалення фахової підготовки та сприятиме підвищенню якості освіти студентів, у тому числі за рахунок своєї гнучкості та широких можливостей по розробці комплексних рішень. Так, інформаційно-комунікаційні технології дозволяють їх інтеграцію в інші освітні технології з відповідним зростанням ефективності освітнього процесу. Наприклад, «інформаційно-комунікаційна модульна» технологія розроблена за рахунок комбінації інформаційно-комунікаційних та модульних, де перші забезпечують комп'ютерну підтримку навчання, а другі спрямовані на його індивідуалізацію [5].

За допомогою інтернет-технологій, технологій мультимедіа, спеціальних програмних продуктів можливе проведення практичних занять в обладнаних аудиторіях-модулях за напрямками «інформцентр», «митниця», «готель» тощо; синтез інформаційно-комунікаційних та ігрових технологій у вигляді навчальних та виробничих тренінгів або спеціальних ситуаційних вправ (кейсів).

Висновки. Зазначимо, що класична система навчання в закладах вищої освіти не розрахована на розвиток особистості випускника-майбутнього фахівця, освітні стандарти дуже усереднені, що призводить до негативних наслідків, серед яких невміння випускників застосовувати отримані знання на практиці, у реальній ситуації. Дійсність вимагає іншого – суспільству потрібні грамотні професіонали, що вміють як працювати в команді, так і самостійно знаходити вирішення проблем, уміють отримані рішення впроваджувати в життя. А це означає, що вищій школі потрібне реальне впровадження нових методів, технологій навчання, серед яких не останнє місце займають інформаційно-комунікаційні технології. Їх використання на заняттях і в позаурочній діяльності підвищує пізнавальну активність і мотивацію студентів, дозволяє реалізувати особистісно-орієнтований підхід у навчанні, забезпечує інтенсифікацію процесу навчання та самостійної діяльності студентів. ІКТ дозволяють перейти від репродуктивних форм навчальної діяльності до самостійних, творчих. При цьому спостерігається зростання професійної майстерності та фахової компетентності студентів-майбутніх менеджерів туризму, відслідковується формування сучасного стилю мислення з його характерними ознаками (креативністю, системністю, гнучкістю, динамізмом, перспективністю, об'єктивністю, концептуальністю) на рівні особистості фахівця. Але слід ураховувати, що жодна освітня технологія не може розглядатися як універсальна. Організація освітнього процесу в сучасних умовах вимагає поєднання різних технологій, творчого підходу до їх використання, а також створення нових навчальних технологій.

Література

1. Брик Р. С. Формування професійної компетентності майбутніх працівників сфери туризму в професійно-технічних навчальних закладах засобами інформаційних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Київ, 2016. 20 с.
2. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Педагогіка»* 2018. Т. 21, №2. С. 121-130
3. Мельниченко С. Інформаційні технології в управлінні суб'єктами туристичної діяльності. *Вісник ХНТЕУ*. 2020. № 6. С. 63-71
4. Лоїк Г. Б. Підготовка майбутніх менеджерів туризму засобами інформаційно-комунікаційних технологій. URL :<http://oaji.net/articles/2015/797-1435385128.pdf>
5. Щербак Л. В. Формування готовності майбутніх менеджерів туризму до реалізації інвестиційних проектів у професійній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 20 с

References

1. Bryk, R. S. (2016). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh pratsivnykiv sfery turizmu v profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh zasobamy*

informatsiynykh tekhnolohii [Formation of professional competence of future workers in the field of tourism in vocational schools by means of information technology]: avtoref. dys. kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Melnychenko, S. V. (2018). *Informatsiini tekhnolohii v turyzmi: teoretychni ta praktychni aspekty* [Information technologies in tourism: theoretical and practical aspects]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Zaporizhia National University, T. 21, №2. C. 121-130 [in Ukrainian].

6. Melnychenko, S. (2020). *Informatsiini tekhnolohii v upravlinni subiektamy turystychnoi diialnosti* [Information technology in the management of tourism entities]. Visnyk KNTEU – Bulletin of Kyiv University of Trade and Economics, № 6. C. 63-71 [in Ukrainian].

3. Loik G. B. (2018). *Pidhotovka maibutnikh menedzheriv turyzmu zasobamy informatsiino komunikatsiynykh tekhnolohii* [Training of future tourism managers by means of information and communication technologies.]. URL: <http://oaji.net/articles/2015/797-1435385128.pdf> [in Ukrainian].

4. Shcherbak, L. V. (2017). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh menedzheriv turyzmu do realizatsii investytsiynykh proektiv u profesinii diialnosti* [Formation of readiness of future tourism managers to implement investment projects in professional activities]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті визначено основні завдання інформаційно-комунікаційних технологій навчання, розглянуто напрями впровадження їх у фахову підготовку майбутніх менеджерів туризму: вивчення апаратного та програмного забезпечення туристичного офісу; формування навичок із автоматизації роботи туристичного агентства; вивчення методики і стратегії рекламної діяльності, формування навичок по організації туристичного бізнесу в Internet; вивчення методики роботи з інформаційно-пошуковими системами.

Підготовкою фахівців галузі туризму займаються більше 80 закладів вищої освіти України та ще більше професійних закладів нижчого рівня акредитації. Це, безумовно, сприяє розвитку туристичної галузі, але низький ступінь співробітництва між закладами професійної туристичної освіти та підприємствами не дає можливості для становлення високоякісного не тільки теоретичного, а й практичного аспекту освіти. Недостатність практичних навичок гальмує розвиток туристичної сфери, оскільки підприємствам необхідно проводити навчання співробітників уже на робочому місці, втрачаючи не тільки час, а й кошти. У свою чергу, заклади вищої освіти зацікавлені в тому, щоб їхні випускники були конкурентоспроможними на ринку праці, тому що це є показником якості підготовки окремого закладу та вагомою підставою для майбутнього співробітництва між підприємством-роботодавцем та закладом освіти.

Інноваційна педагогічна діяльність пов'язана з відмовою від відомих штамів, стереотипів у навчанні, вихованні та розвитку особистості учня, створює нові нормативи особистісно-творчої, індивідуально спрямованої діяльності педагога, розробляє педагогічні технології, що реалізуються в цій діяльності. Особливо важливим це стає сьогодні, коли важливим пріоритетом державної політики на ринку праці є оптимізація професійної підготовки населення з акцентуванням не на оцінці процесу навчання, а на результаті, а на тривалості навчання, а на його якості.

Ключові слова: інноваційні технології, освітні технології, професійна компетентність, фахова підготовка, комунікаційні технології.

УДК 378.091.011.3-051:37.041

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-463-472

WAYS TO IMPROVE THE COGNITIVE INDEPENDENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Nadiia SHCHERBAKOVA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Nadiya030219@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-2419-2150>

Olena HOLUB,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

dove_ov@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-5727-2870>

Angelika LESYK,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

as_lesyk@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-1886-4088>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Надія ЩЕРБАКОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Олена ГОЛУБ,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Анжеліка ЛЕСИК,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 24, 2022

Revised manuscript accepted: June 05, 2022

ABSTRACT

The article highlights one of the current problems of modern pedagogical science - the problem of improving the cognitive independence of future primary school teachers. Significance and possibility of solving the problem in the theoretical aspect of this study in domestic and foreign students. Understanding that cognitive independence is an important and necessary quality of a modern teacher, which provides professional and qualification potential of efficiency-pedagogical activity, based on activity and independence, creativity is realized by acquired knowledge in solving various professional.

The article emphasizes that the formation of a certain quality can be carried out in the process of studying future teachers of disciplines of the pedagogical cycle, in particular the history of pedagogy. This science provides an opportunity for students in the process of learning pedagogical truths to think logically, to delve deeply into educational problems, which contributes to the formation of mechanisms for their self-realization, self-development, the pursuit of the creative search. The article underscores the fact that in the process of teaching this discipline the activities of students should be

aimed at developing the ability to creatively apply the information and interpret it, productively using the experience gained in real-life situations.

The article emphasizes that the formation of a certain quality can be carried out in the process of studying future teachers of disciplines of the pedagogical cycle, in particular the history of pedagogy. This science provides an opportunity for students in the process of learning pedagogical truths to think logically, to delve deeply into educational problems, which contributes to the formation of mechanisms for their self-realization, self-development, the pursuit of the creative search. The article underscores the fact that in the process of teaching this discipline the activities of students should be aimed at developing the ability to creatively apply the information and interpret it, productively using the experience gained in real-life situations. The authors propose to use interactive teaching methods when students study the history of pedagogy to improve cognitive independence. The special significance of discussion and game methods is characterized. It is determined that these methods provide activation of students' activities by revealing the truth through the comparison of different views in the context of solving pedagogical problems based on the time challenges of society of a certain historical period. It is emphasized that appropriately organized work of students creates conditions for independent search, provides intensive work of thought, creates favorable conditions for the development of the ability of future teachers to independently and comprehensively consider the subject.

Key words: *cognitive independence, teacher training, interactive learning, discussion methods, role play.*

Вступ. Сучасне суспільство вимагає від людини бути самодостатньою, упевненою в собі, готовою діяти, не боятися змін, постійно самовдосконалюватись і вирішувати завдання будь-якої складності. Такі вимоги висуваються до всіх, проте особливого значення вони набувають для майбутніх педагогів. Адже саме педагоги повинні швидко й оперативно реагувати на виклики часу й готувати здобувачів освіти до реальних умов, в яких вони зможуть повноцінно життєствердитись.

Особлива увага привертається до вчителів початкової школи, бо саме вони працюють із учнями, віковий період яких, за твердженням психологів (І. Бех, О. Матвієнко, О. Скрипченко, Н. Ханецька та ін.), є сенситивним для формування специфічних якостей особистості, що пов'язані з розумовим розвитком і забезпечують їм можливість успішно продовжувати навчання в базовій та старшій школі. Адже, як зазначала О. Савченко, початкова школа як перший щабель шкільної освіти покликана допомогти учневі оволодіти загальними способами навчальної діяльності, а вчитель має сприяти не лише адаптації особистості в нових соціальних умовах, а й формуванню тих практичних навичок, компетенцій, які будуть основою для її розвитку [5, с. 103].

Відповідно до зазначеного в педагогічній науці актуальною є проблема підготовки сучасного вчителя на основі врахування всіх факторів впливу на освітній процес та забезпечення реалізації найважливіших напрямів сучасних змін в освіті, зокрема пов'язаних із його особистісними характеристиками. Однією з таких є пізнавальна самостійність, що виявляється в потребі й умінні самостійно мислити, здатності орієнтуватись у різних педагогічних ситуаціях, аналізувати їх,

швидко знаходити правильне рішення, синтезуючи досвід, здобутий у процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Метою статті є визначення шляхів удосконалення пізнавальної самостійності майбутніх учителів початкової школи для забезпечення їх готовності до активного й своєчасного реагування на виклики, що постають перед системою освіти.

Методи та методики дослідження. У роботі використано такі методи дослідження: теоретичний аналіз джерельної бази для порівняння й узагальнення різних поглядів на проблему, педагогічне спостереження, бесіда для розкриття особливостей використання дискусійних та ігрових методів навчання в процесі вивчення історії педагогіки з метою вдосконалення пізнавальної самостійності майбутніх учителів початкової школи.

Результати та дискусії. Нові орієнтири щодо професійної підготовки фахівців у галузі початкової освіти відображені в нормативно-правових державних документах: Закон України «Про освіту» (2017 р.), «Концептуальні засади реформування середньої освіти» (2016 р.), «Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» (2016 р.), «Концепція розвитку педагогічної освіти» (2018 р.), «Професійний стандарт «Вчитель початкових класів загальної середньої освіти»» (2018 р.), «Державний стандарт початкової освіти» (2018 р.). Вони містять вихідні положення в процесі підготовки майбутніх учителів, у яких буде розвинена здатність працювати в мінливих умовах сучасності. Тому одним із пріоритетних напрямків педагогічної освіти є формування готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку власної науково-обґрунтованої практики й до забезпечення освітнього процесу для повноцінного розвитку молодших школярів.

Уже нині в Україні відбувається зміна навчально-дисциплінарної моделі освіти на особистісно орієнтовану, в центрі якої – розвиток особистостей здобувачів вищої педагогічної освіти як суб'єктів діяльності [4]. Саме такий підхід до підготовки майбутніх педагогів дозволить їм реалізувати нову державну політику в освітньому процесі. Суб'єктність передбачає активну діяльність кожного студента, що можливо за умови готовності їх до вияву пізнавальної самостійності і як особистісної якості, і як відношення до дійсності, що є передумовою забезпечення активної професійної позиції і здатності швидко адаптуватись до нових умов.

Аналіз наукових праць з проблеми самостійності (В. Буряк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Г. Костюк, Н. Кухарев, Н. Половнікова, О. Савченко та ін.) дозволяє стверджувати, що ця якість особистості пов'язана, перш за все, з розвитком її пізнавальної сфери, а саме з розвитком процесу мислення. Це дозволяє здобувачеві освіти під час виконання діяльності за допомогою засвоєних знань, набутого практичного досвіду досягати очікуваного результату. Тому в процесі учіння, коли виявляються особливі риси здобувача освіти, пов'язані зі

специфікою його навчальної праці, доцільно вживати термін «пізнавальна самостійність».

Проблема формування пізнавальної самостійності вивчалася науковцями в психологічному й педагогічному аспектах. Існують ґрунтовні напрацювання зарубіжних і вітчизняних вчених (В. Бенера, С. Бегалієва, І. Бех, Ю. Бабанський, Г. Костюк, В. Логвіненко, О. Малихін, Л. Наконечна, П. Підкасистий, І. Сіняговська, В. Сарієнко, О. Савченко, Р. Срода, Л. Тархова та ін.) щодо її вирішення. Спільним у їх поглядах є те, що формування аналізованої якості відбувається в процесі пізнавальної діяльності, яка безпосередньо впливає на збагачення особистості новими знаннями і вміннями. Це поняття є показником якості особистості, що виражається в умінні ставити перед собою певні цілі, домагатися їх досягнення власними силами.

Аналіз науково-педагогічних джерел показав, що дослідники однак у визначенні й характеристиці пізнавальної самостійності як готовності до активних дій. Особливої актуальності ця проблема набуває сьогодні, коли швидко змінюються обсяги інформації й відповідно формується нове покоління дітей, організація освітнього процесу для яких вимагає від вчителя здатності постійно оновлюватись, бачити проблеми і знаходити способи їх розв'язання, міркувати, діяти з творчою ініціативою, успішно досягати поставленої мети. При цьому необхідно враховувати, що забезпечення цих якостей залежить від рівня пізнавальної самостійності, у процесі розвитку якої актуалізуються і активізуються базові знання, вміння і навички студентів.

Підготовка такого фахівця початкової освіти спонукає до аналізу й переосмислення її теоретико-методологічних засад. Це дозволить підготувати майбутнього педагога, готового до ефективної професійної діяльності, в основі якої – активність і самостійність, творча реалізація здобутих знань у розв'язанні різноманітних фахових завдань. Одним із показників цієї готовності є розвиток пізнавальної самостійності, адже ця якість характеризується умотивованістю й цілеспрямованістю діяльності, переконливими знаннями й самостійними діями [1]. Тому в сучасному закладі вищої педагогічної освіти традиційне навчання поєднується з інтерактивним [7; 8]. Це забезпечуватиме активізацію пізнавальної діяльності студентів та їх мотивацію до самостійної роботи й уміння узгоджувати результати власної праці в колективній діяльності. Ця ідея прослідковується в більшості праць класиків педагогіки, які сутність пізнавальної самостійності розкривають саме через потребу й уміння самостійно мислити, здатності орієнтуватись у новій ситуації, готовності творчо вирішувати її. Відповідно в структурі цієї якості сучасні науковці виділяють мотиваційний, змістовий та процесуальний компоненти.

Важливими засобами у формуванні пізнавальної самостійності є вивчення навчальних дисциплін, спрямованих на забезпечення психолого-педагогічної готовності майбутніх учителів. У системі педагогічних дисциплін особливе значення має історія педагогіки – наука, яка допомагає майбутнім учителям зрозуміти витоки педагогічної думки та логіку її

розвитку, осмислити особистісний внесок класиків педагогіки, навчитись усвідомлено аналізувати його, зіставляти з вимогами сучасності. Історія педагогіки розглядалась нами як наука, що забезпечує можливість здобувачам вищої педагогічної освіти в процесі пізнання педагогічних істин логічно мислити, глибоко проникати в освітні проблеми, що сприяє формуванню механізмів їх самореалізації, саморозвитку, прагненню до творчого пошуку. Саме тому в процесі навчання викладачі спрямовували діяльність студентів на формування вміння критично сприймати й інтерпретувати здобуту інформацію відповідно до вимог сучасності, продуктивно використовувати набутий досвід у реальних життєвих ситуаціях. Такий підхід потребував визначення й застосування сучасних шляхів до процесу вивчення історії педагогіки, що дозволяло студентам ознайомлюватись із педагогічною спадщиною минулого і водночас із сучасними новаціями, здійснювати ґрунтовну теоретичну підготовку й розвивати здатність до практичної роботи.

На основі зазначеного можна зробити висновок про те, що ефективність навчання забезпечується поєднанням педагогічних новацій, які є основою підготовки майбутніх учителів, та їх особистісного досвіду. Цей процес значною мірою зумовлюється врахуванням особливостей сприймання кожним студентом сучасних викликів у системі освіти. Це визначає потребу майбутніх учителів аналізувати, інтерпретувати, осмислювати інформацію й готуватись до побудови подальшої фахової діяльності на основі усвідомлення рівня власної готовності до цього процесу. Наявний рівень пізнавальної самостійності майбутнього вчителя у визначеному контексті є важливим, оскільки зумовлює розвиток необхідних особистісних якостей, важливих умінь, що формуються під час цілеспрямованої інтелектуальної діяльності та забезпечують можливість майбутньому педагогу постійно самовдосконалюватись й розвивати компетентності, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності.

Змістом оптимізації історико-педагогічної освіти є набуття кожним майбутнім учителем ґрунтовних теоретичних знань та практичних умінь найбільш економним шляхом з мінімальними затратами часу і зусиль. Цього можна досягти шляхом використання різноманітних способів навчання, які збуджують зацікавленість студентів, покращують розуміння і засвоєння ними освітнього матеріалу й забезпечують формування необхідних логіко-мисленневих операцій (виділення головного, порівняння, узагальнення, визначення і пояснення понять, доведення і спростування певних фактів, моделювання тощо), що дозволяє робити процес фахової підготовки майбутніх учителів дійсно творчим.

Одним із таких способів є застосування інтерактивного навчання. Воно спрямоване на залучення всіх учасників до спільної діяльності, що здійснюється на основі врахування індивідуального рівня розвитку кожного здобувача освіти. Організація інтерактивної педагогічної взаємодії в процесі вивчення історії педагогіки дозволяє на основі діалогу, полілогу, позитивних міжсуб'єктних взаємин забезпечувати високу активність

кожного студента, що позитивно впливає на вдосконалення пізнавальної самостійності. Такий підхід підвищує мотивацію і залученість учасників до активного цілеспрямованого вирішення порушених проблем та надає емоційний поштовх до подальших пошуків, спонукає до конкретних дій. Важливим у цьому процесі є те, що акумулювання знань, умінь, практичного досвіду створює умови для розкриття нових можливостей студентів через залучення їх до осмислених переживань індивідуальної і колективної діяльності. І саме на заняттях з історії педагогіки студенти мають можливість шляхом ретроспективного аналізу пізнавати історико-педагогічні істини й установлювати причиново-наслідкові зв'язки, усвідомлювати їх важливість для розуміння логіки розвитку педагогічного мислення, що значною мірою впливає на глибоке розуміння сутності сучасного освітнього процесу. Крім того, інтерактивна взаємодія забезпечує умови для імітації майбутньої професійної діяльності.

Організувати такий процес пізнання можна за допомогою інтерактивних методів, зокрема дискусійних та ігрових. Саме ці методи дозволяли активізувати діяльність студентів шляхом виявлення істини через зіставлення різних поглядів у контексті вирішення педагогічних проблем на основі врахування часових викликів суспільства певного історичного періоду та відповідного рівня розвитку педагогічної науки.

Дискусійні методи передбачали постановку та вирішення проблемних завдань на різних етапах засвоєння навчального матеріалу. Розв'язання проблемних завдань відбувалося шляхом їх активного обговорення, що спонукало студентів до самостійного пошуку, забезпечувало інтенсивну роботу думки здобувачів освіти, створювало сприятливі умови для розвитку в них здатності самостійно, усебічно розглядати предмет вивчення, а отже, відкривати нові зв'язки, проводити паралелі з вимогами, які висуваються до організації сучасного освітнього процесу.

Дискусійне обговорення питань з певної теми в процесі вивчення історії педагогіки організовувалось шляхом застосування різних способів інтерактивної взаємодії, серед них такі: дерево рішень, мозковий штурм, дискусії у формі телевізійних ток-шоу, структуровані дебати та ін. Участь студентів у дискусійному обговоренні дозволяла їм розвивати власний інтелектуальний потенціал, задовольняти пізнавальні інтереси, забезпечувала прагнення досягати кращих результатів. Так, проведення «мозкового штурму» відбувалося на різних етапах лекційних і практичних занять. Основна мета застосування «мозкового штурму» полягала в привертанні уваги майбутніх учителів до проблеми, яка буде вивчатись, розвитку їх педагогічного мислення, актуалізації особистісного та накопиченні практичного досвіду застосування отриманої інформації, що забезпечувало подальшу цілеспрямовану роботу. Наприклад, наприкінці лекційного заняття з теми «Школа й педагогіка епохи Середньовіччя» студентам було запропоновано шляхом мозкового штурму вирішити проблемне питання: «Якими є основні причини появи університетів у країнах середньовічної Європи?». Щоб

активізувати діяльність і спонукати здобувачів вищої педагогічної освіти до осмисленого висунування ідей, робота проводилась так: спочатку студенти об'єднались у 5 груп, кожна отримала засоби, необхідні для роботи (ватман, маркери), обрала секретаря й працювала над генеруванням ідей щодо вирішення зазначеної проблеми. На наступному етапі студентам пропонувалось обмінятися своїми напрацюваннями, учасники кожної групи ставали аналітиками. Вони аналізували запропоновані ідеї та вибирали серед них найкращі. Після цього, вибрані кожною групою ідеї, записувались на дошці, відбувалось їх колективне обговорення, остаточне узагальнення й підбиття підсумків щодо вирішення запропонованого питання.

Цінність такої роботи полягала в тому, що в студентів відбувалось формування критичного мислення, власного бачення історико-педагогічних проблем, вміння ставити доречні питання, розглядати проблему в ретроспективі тощо. Крім того, у здобувачів вищої освіти формувались навички активного слухання, співпереживання, співробітництва, впевненої поведінки й толерантності, які є вкрай важливими для професійної діяльності вчителя нової генерації.

Особливе місце в професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів та розвитку в них пізнавальної самостійності під час вивчення історії педагогіки займали ігрові методи. Доцільність їх використання зумовлювалась тим, що вони, по-перше, спонукали студентів до самостійних творчих та розумових дій, а, по-друге, дозволяли моделювати предметний і професійний зміст майбутньої професійної діяльності.

Ігрова діяльність стимулювала свободу, самостійність, ініціативність, творчість студентів. Використання ігор дозволяло забезпечувати емоційне та інтелектуально насичене середовище в студентській аудиторії, підвищувало ефективність процесу опанування навчальним матеріалом. Важливим ігровим методом була рольова (професійно орієнтована) гра, застосування якої забезпечувало позитивний вплив на вдосконалення пізнавальної самостійності. Так, участь у рольовій грі сприяла зацікавленню, мотивації студентів, що стимулювало їх активну навчально-пізнавальну діяльність на різних етапах опанування інформацією з історії педагогіки. Крім того, участь студентів у грі значною мірою сприяла вдосконаленню їх вольових якостей. Адже активна діяльність, на думку багатьох учених (І. Бех, М. Євтух, Г. Костюк, С. Максимович та ін.), обов'язково включає такий психічний процес як воля. Саме він забезпечував цілеспрямованість дій учасників гри. На нашу думку, саме цей психічний процес можна розглядати як основу самостійності, в тому числі й пізнавальної.

Таким чином, метод рольової гри дозволяв, з одного боку, організовувати глибоке й осмислене вивчення навчального матеріалу на основі виконання аналітичних дій, а, з іншого – набувати науково-практичного досвіду, необхідного для майбутньої професійної діяльності. Завдяки рольовій грі здобувачі вищої педагогічної освіти оволодівали

вміннями прогнозувати, перевілюватися, імпровізувати. Це мотивувало майбутніх учителів вивчати історичний педагогічний досвід. Викладач у процесі навчання передбачав реалізацію дидактичних завдань через ігрові дії, які вимагали від майбутнього вчителя здійснювати детальний аналіз ситуації, зіставляти педагогічні проблеми минулого з тим досвідом, який є сьогодні, шукати альтернативний вихід із нетипових ситуацій, обґрунтовувати обраний шлях, адекватно приймати рішення.

Алгоритм упровадження професійно орієнтованої гри на заняттях з історії педагогіки включав три етапи: *підготовчий, основний, заключний*.

Підготовчий етап передбачав визначення мети, завдань, виділення ролей, осмислення та планування змісту гри, розробку інструкцій для учасників, вивчення основної та додаткової психолого-педагогічної літератури, необхідної для цілісного уявлення сутності та змісту певної педагогічної ідеї в контексті напрацювання персоналій, причини її виникнення, особливості реалізації в педагогічній діяльності на відповідному історичному етапі. Як правило, на підготовчому етапі значною мірою забезпечувалося формування мотиваційного компонента пізнавальної самостійності майбутніх учителів, проводилися індивідуальні консультації, обговорювалося змістове наповнення гри.

На другому, основному етапі, рольової гри, відбувалася її реалізація. Учасники гри на основі ґрунтовного вивчення та осмислення теоретичної інформації мали можливість перевілюватись і відтворювати її через призму власного сприйняття. Вони демонстрували почуття, риси характеру, особливості поведінки персонажа, роль якого виконували. Виступ студентів мав бути лаконічним, обґрунтованим, доказовим, послідовним. У висновках необхідно було сформулювати практичні поради щодо особливостей організації освітнього процесу згідно з концепцією, яку вони представляли.

Важливим під час проведення рольової гри був *заклучний* етап. На ньому відбувалось підбиття підсумків, обговорення результатів ігрової діяльності, оцінка адекватності використаних методичних прийомів та засобів.

Висновки. Таким чином, використання ігрових та дискусійних методів навчання сприяло розвитку самопізнання та самореалізації студентів, допомагало їм здобувати знання про розвиток системи освіти, причини виникнення та особливості розвитку певних педагогічних явищ та процесів. Крім того, майбутні вчителі вдосконалювали вміння творчо підходити до вирішення проблемних ситуацій, обговорювати їх, дискутувати. Використання інтерактивних форм та методів у навчанні історії педагогіки дозволяло значно збільшити час активної самостійної практики на заняттях для кожного студента, досягати належного засвоєння матеріалу, усвідомлювати його значення для майбутньої професійної діяльності й підвищувати рівень пізнавальної самостійності.

Література

1. Довганець В. І. Експлікація феномену «пізнавальна самостійність студентів». *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2013. № 47.

С. 21–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpkov_2013_47_9 (дата звернення: 29.08.2021).

2. Малихін О.В. Пізнавальна самостійність як показник ефективної організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. URL : <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2010/10/62.pdf> (дата звернення 29.08.2021).

3. Матвієнко О. В. Тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в Україні в контексті інтеграції до світового педагогічного простору. *Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету ім.Павла Тичини*. 2015. Вип. 53. С. 381–392.

4. Кабанкова О. М. Феноменологія пізнавальної самостійності особистості: аспекти сутнісної характеристики. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Серія «Педагогічні науки». Луцьк : СЛУ імені Лесі Українки, 2012. Вип. 14 (239). С.155–158.

5. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. Київ : Богданова А. М., 2009. 226 с.

6. Сіняговська І. Ю. Організаційно-дидактичні умови формування пізнавальної самостійності студентів педагогічного університету. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць. Вип. 33. Кривий Ріг : Криворізький нац. ун-т, 2011. С. 215–220.

7. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. Київ : Таксон, 2016. 88 с.

8. Томашевська М. Використання інтерактивних методів навчання у процесі підготовки майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2017, № 8 (72). С. 178–188. URL : <https://pedscience.sspu.sumy.ua/wp-content/uploads/2018/03/19.pdf> (дата звернення 29.08.2021).

References

1. Dovganecz`, V. I. (2013). *Eksplikacija fenomenu «piznaval' na samostijnist' studentiv»* [Explication of the phenomenon «students' cognitive independence»]. *Teoretychni pytannja kul'tury, osvity ta vykhovannja – Theoretical issues of culture, education and upbringing*, № 47, 21–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpkov_2013_47_9 [in Ukrainian].

2. Maly'xin, O. V. (2010). *Piznaval'na samostiynist' yak pokaznyk efektyvnoyi orhanizatsiyi samostiynoyi navchal'noyi diyal'nosti studentiv vyshchyykh pedahohichnykh navchal'nykh zakladiv* [Cognitive independence as an indicator of effective organization of independent educational activities of students of higher pedagogical educational institutions]. URL : <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2010/10/62.pdf> [in Ukrainian].

3. Matviyenko, O. V. (2015). *Tendentsiyi rozvytku profesiyanoi pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly v Ukraini v konteksti intehtratsiyi do svitovoho pedahohichnoho prostoru* [Trends in the development of professional training of future primary school teachers in Ukraine in the context of integration into the world pedagogical space]. *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Pavla Tychny – Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychna*, (53), 381–392. [in Ukrainian].

4. Kabankova, O. M. (2012). *Fenomenologiya piznaval'noyi samostiynosti osoby'stosti: aspekty sutnisnoyi harakterystyky* [Phenomenology of cognitive independence of the individual: aspects of the essential characteristics]. *Naukovy'j visnyk Volyn's'kogo nacional'nogo universy'tetu imeni Lesi Ukrainky*. Seriya «Pedagogichni nauky» – Scientific Bulletin of Volyn National University. Lesya

Ukrainka. Pedagogical Sciences Series, 14 (239), 155–158. [in Ukrainian].

5. Savchenko, O. Ya. (2009). *Vykhovnyy potentsial pochatkovoyi osvity* [Educational potential of primary education]. Kyiv: Bogdanova A. M. [in Ukrainian].

6. Sinyagovs`ka, I. Yu. (2011). *Orhanizatsiyno-dydaktychni umovy formuvannya piznaval'noyi samostiynosti studentiv pedahohichnoho universytetu* [Organizational and didactic conditions for the formation of cognitive independence of students of the Pedagogical University]. *Pedahohika vyshchoyi ta seredn'oyi shkoly* – Higher and secondary school pedagogy, 33, 215–220. [in Ukrainian].

7. Sichkaruk, O. (2016). *Interaktyvni metody navchannya u vyshchyi shkoli* [Interactive methods of teaching in high school] : navch-metod. posib. Kyiv: Takson. [in Ukrainian].

8. Tomashevs`ka, M. (2017). *Vykorystannya interaktyvnykh metodiv navchannya u protsesi pidgotovky maybutnikh pedahohiv u vyshchomu navchal'nomu zakladi* [The use of interactive teaching methods in the process of training future teachers in higher education]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi* – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, № 8 (72), 178–188. URL : <https://pedscience.sspu.sumy.ua/wp-content/uploads/2018/03/19.pdf> [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлюється одна з актуальних проблем сучасної педагогічної науки – удосконалення пізнавальної самостійності майбутніх учителів початкової школи. Значущість і можливість розв'язання її в теоретичному аспекті визначається в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. З'ясовано, що пізнавальна самостійність є важливою і необхідною якістю сучасного педагога, яка забезпечить йому можливість здійснювати ефективну професійно-педагогічну діяльність, в основі якої – активність і самостійність, творча реалізація здобутих знань у розв'язанні різноманітних професійних завдань.

У статті наголошується, що формування визначеної якості може здійснюватись у процесі вивчення майбутніми педагогами дисциплін педагогічного циклу, зокрема історії педагогіки. Ця наука забезпечує можливість здобувачам освіти в процесі пізнання педагогічних істин логічно мислити, глибоко приникати в освітні проблеми, що сприяє формуванню механізмів їх самореалізації, саморозвитку, прагненню до творчого пошуку. У статті актуалізується положення, що в процесі викладання цієї дисципліни діяльність студентів необхідно спрямовувати на формування вмінь творчо застосовувати отриману інформацію й інтерпретувати її, продуктивно використовувати набутий досвід у реальних життєвих ситуаціях. Авторами запропоновано застосовувати інтерактивні методи навчання під час вивчення студентами історії педагогіки для вдосконалення пізнавальної самостійності. Схарактеризовано особливе значення дискусійних та ігрових методів. Визначено, що саме ці методи забезпечують активізацію діяльності студентів шляхом виявлення істини через зіставлення різних поглядів у контексті вирішення педагогічних проблем на основі врахування часових викликів суспільства певного історичного періоду. Наголошено, що відповідно організована робота студентів створює умови для самостійного пошуку, забезпечує інтенсивну роботу думки, сприятливі умови для розвитку здатності майбутніх педагогів самостійно, усебічно розглядати предмет вивчення.

Ключові слова: пізнавальна самостійність, підготовка вчителя, інтерактивне навчання, дискусійні методи, рольова гра.

УДК 37.013

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-473-480

**ETHNOPEDAGOGICAL TRADITIONS OF FAMILY EDUCATION
IN KOSACH-DRAGOMANOV FAMILY IN COURSES
OF EDUCATIONAL DISCIPLINES «HISTORY OF PEDAGOGY»
AND «THEORY AND METHODOLOGY OF EDUCATION»**

**ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ТРАДИЦІЇ ВИХОВАННЯ В РОДИНІ КОСАЧІВ-
ДРАГОМАНОВИХ У КУРСАХ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН «ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ» І «ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ»**

Liliya YAROSHCHUK,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

lilia_y77@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4862-5590>

Berdiansk State Pedagogical
University,

✉ 4, Schmidta street, Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Лілія ЯРОЩУК,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Бердянський державний
педагогічний університет

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 23, 2022

Revised manuscript accepted: June 06, 2022

ABSTRACT

The purpose of the study is to reveal the ethnopedagogical traditions of education in the Kosach-Dragomanov family in terms of courses of educational disciplines «History of pedagogy» and «Theory and methodology of education» in the conditions of distance learning.

The article proves that the dominants of the upbringing of children in the Kosach-Dragomanov family were cultural, patriotic, spiritual, moral, mental, labor and religious education; the ethnopedagogical potential of the family accumulates spiritual, moral, cultural, national, mental, aesthetic, emotional, labor education through the cultivation of the Ukrainian mentality, in respect of the ethnopedagogical traditions of the Ukrainian people.

It is proved that the successful assimilation of the achievements of the ethno-pedagogical familial experience by students, the acquisition of the highest spiritual and moral qualities of the individual is facilitated by audit and practical work: in classes on the theory and methodology of education, the history of pedagogy, the preparation of abstracts, research and search design, Internet quizzes, flash mobs.

For example, now we are forced to study remotely, so within 25 days the online project of the Department of Pedagogy of Berdyansk State Pedagogical University «Paths of Pedagogical Heritage of Lesia Ukrainka» took place on the occasion of the 150th anniversary of her birth. Every day students of the Faculty of Psychological and Pedagogical Education and Arts introduced Lesia Ukrainka to poetry for the youngest in different formats: read poems, sang songs on the words of poets, painted portraits.

Key words: ethnopedagogical tradition, upbringing of the children, family, experience, educational process, distance learning.

The basis of scientific problem consists of the fact that today the higher school faces a difficult task - to form an educated, humane, responsible,

spiritually rich, noble professional educator who will worthily be able to educate the future generation. To do this, future teachers should have knowledge about ethnopedagogical traditions in the families of famous figures of the past. Pedagogy is inherently kulturoloska as it plays the level of culture of society [4].

The purpose of the study is to reveal the ethnopedagogical traditions of education in the Kosach-Dragomanov family in the courses of educational disciplines «History of pedagogy» and «Theory and methodology of education» in the conditions of distance learning.

Research results. At the end of 19th, early 20th century, the most common and accessible link of education in Western Ukraine was primary folk school. However, there were no Ukrainian schools in the region (there were schools with Russian and Polish language of study at different times). We emphasize that characteristic feature is also the absence of such an institution as social preschool education which caused the priority of family education.

We focus on the fact that in the 90s of the 19th century educational, social and political movement is becoming active. Important is being aware and understand the democratically minded intellectuals necessity and the need for upbringing and education in folk traditions.

It goes without sayings that in a difficult time of russification and polonization, in the families of the elite of the second half of 19th – early 20th century dominated the idea of Ukrainian language learning and education. The wisdom of parents is expressed, first of all in the purpose and tasks of education in folk traditions which were fully consistent with the generalized goal and objectives in modern pedagogical theory and practice, namely: the formation of national consciousness, national dignity, developed spirituality, moral, artistic and aesthetic, labor culture. It was significant for the young generation to gain social experience, the wealth of the spiritual people's culture, realize its national mentality, the peculiarity of the outlook and personal traits of the patriot citizen [1].

The national idea in the second half of 19th – early 20th century. only matured in the advanced circles of theat time intelligentsia but we note that the Dragoman-Kosach family was truly Ukrainian in its origin and spirit. They respected, protected and passed on to their children the best examples of folk pedagogy, cultural traditions of their ancestors. In the context of the assimilator policy of the then Russian and Polish authorities, Olena Pchilka, Mykhailo Dragomanov, and later Lesya Ukrainka were published in the magazines «Zhyttia», «Slovo», «Zorya», «Narod». The problems of their publications concerned the history of the region, ethnography, folklore [3].

The whole family atmosphere, organized by the life and family education of children directed to assimilation norms and values of the national outlook, the formation of love for home, land, respect for their own and other people's history and culture, respectful attitude to people's wealth.

Confirmation of what is said is a rich, integral source of Lesya Ukrainka's poetry which was created in accordance with her thoughts, feelings, beliefs: to respect the child's personality, not to break its will, to teach

the independence of reasoning and responsibility for actions, to build a family life on the basis of recognition of the children's rights.

The future poetess grew up in a family where the mother tongue of poor peasants who did not live in luxurious palaces was not neglected. Since childhood in children's games, little Lesya realized the essence of the concepts of «zeal», «bravery», «heroism», «brotherhood», «equality», «will», «native land», «community». Thus, in the poem «Viche», she mentions children's secret meetings at the yard of the old castle ruins where among the group of children was the brave and courageous Jeanne d'Arc [1].

Feelings of sincere and fervent love for their home, native land formed in the family during childhood Dragomanov-Kosach children carried through life. The evidence of this is Lesya's correspondence with her brother Mykhailo, sister Olga, uncle Mykhailo, mother, Olga Kobylanska. The letters reveal care about relatives and the future of the country. The Kosach children were well aware of the history as well as of the culture of their people. After all, this was facilitated by family collections, reading books, poems of T. Shevchenko, legends, meetings and communication with families of I. Franko, M. Lysenko, celebrations on the occasion of the anniversary of historical events, joint literary and musical holidays, evenings.

From the family children took knowledge about the legendary Prometheus, historical figures of Jeanne d'Arc, Spartacus and about kobzars. So, it is quite legitimate to argue that the world was comprehended by children in the spirit of Ukrainian ethnophilosophy through the concepts like «knight», «will», «prowess», «courage».

The children witnessed the intense, constant active public work of mother Olena Pchilka, uncle Mykhailo Dragomanov, Ivan Franko, who participated in social and educational work, promoting the Ukrainian idea.

The Kosach family honored both Ukrainian and Russian, european languages and literature. Therefore, it is no coincidence that later Lesya Ukrainka makes translations of the european authors. Brother Mykhailo joins later. They were also interested in the method of recording folk songs (this can be traced in letters to M. Dragomanov).

The dominant Ukrainian movement in education had significant value for education in the Kosach family and unconditional influence on children. Communication systematically and constantly took place only in Ukrainian. To strengthen the cultural and patriotic education the family organized viewing of dramatic performances, Shevchenko's days, celebration of the century of literature. For children it was also a school of life which was based on the real experience.

It should be noted that the motifs of Ukrainian songs, proverbs, fairy tales, legends heard in the Kosach family became the source of the development and formation of the national consciousness of children. A vivid confirmation of this opinion is Lesya Ukrainka's poem «Kalyna».

Love for the land, people, the beauty of native song put in the family became dominant in the formation of the worldview of the erudite and talented, patriotically minded, spiritually and culturally rich all children of the Kosach

family. Wherever they were: whether in Kyiv, Poltava (the birthplace of the Dragomanov family), in Volyn or outside their home country, they tried to visit the theatre, listen to songs, record them.

Poltava groves, Volyn meadows, quiet forest lakes, forests remained in the memory of children forever, became a significant factor in the formation of their patriotism, love, devotion to their people.

We emphasize that erudition, deep knowledge of parents, beliefs, patriotism, relationships, undeniable authority based on love and respect for themselves, relatives, their children, friends and their families were important sources of influence on the cultural and patriotic upbringing of children in the Kosach family.

The nature of national patriotic education in the Kosach family is associated with the national culture of the family, its intellect. It is known that education affects the development of habits which determines the whole composition of a person's character, activity, health, morality, the state of mental abilities and even a sincere mood. For moral education, first of all, it is important to raise the child's will and character starting from the first years of life.

Without any doubt, the Dragomanov-Kosach family was aware that the will is an important mechanism of self-improvement. On the example of the life of parents, Kosach's children grew up hard-working, enterprising, persistent. The family paid attention to the awakening of children's regret, compassion, respect and love for the elderly and for close people.

Both, father, and especially mother shown considerable interest in literature. Olena Pchilka paid much attention to the development of literary hobbies for her children, encouraged them to learn languages, interpret considering intellectual requests and spiritual needs.

In games and dramatic performances, creative activities, children learned moral behavior, learned its standards, formed valuable reasoning. At the same time, parents, adult family members, educators tried to maintain the manifestations of emotional empathy of children, help them to survive the pain, failure, fatigue, trying to cheer them up.

The family appreciated friendship, friendly relations and communication not only with relatives, but also friends, neighbours. Parents, realizing that friendly communication between children has an important educational potential and moral value, contributed to maintaining friendly relationships between family members. There were warm relations between the children of Dragomanov-Kosach, they also gladly communicated with the children of Volyn polishchuks, with countryside children in Poltava region.

Realization of spiritual, moral and religious education in the family of Dragomanov-Kosach was carried out by the understanding of goodness and evil, a sense of responsibility, duty to relatives, peers, the homeland, respect, sincerity, candor, love and humanity, kindness and optimism.

In the course of this it is quite legitimate to argue that moral feelings formed in childhood were established and became the basis of the moral life of adults Lesya, Mykhailo, Lilia, Dora. Seriously ill Mikhailo does not want to remind relatives of his difficult condition. The sisters and brother grew up

friendly, compassionate, caring, and Lesya – a great optimist «ready to laugh through tears» [2].

The harmonious Kosach couple followed humanistic tendencies in raising their children. Parents understood that the desire to become good is brought up by humanity, kindness, sensitivity, harmony of parental relationships.

The tool of pedagogical influence was quite important in moral education of the family, it was the example of the authority of parents, their own actions. Dragomanov-Kosach family acquainted children with the traditions and usual life of the inhabitants of the farm Zeleny Hai, Gadyach (Poltava region), Lutsk, Kolodyazhne and Skulyna villages, thanks to which children, as Lesya Ukrainka's younger sister Olga Kosach-Kryvenyuk remembered, have grown organically with all the Kolodyazhne-Polissia-Volyn region. They considered themselves then and all their lives not to be the Chernihiv people as a father not Poltava people as a mother but Volyn polishchuks. Parents did not deny children to maintain friendly relations with rural children, on the contrary – they supported and encouraged children to associate with them, actively communicate and help if necessary.

It is worth noting that in the Kosach family there was a home Ukrainian drama and puppet theater, to perform separate roles to which peasant children were invited. During various games, as well as carols, shchedrivky, Ivana Kupala, Makoviya, Christmas, Easter, celebration of the annual birthday of T. Shevchenko, children learned to recite the poems, sing songs. They visited theaters, concerts and circus in Kyiv. Kosach family was considered one of the representatives of the literary elite of Ukraine, so in their family, in addition to religious holidays, also celebrated centuries of Ukrainian literature, anniversary of M. Dragomanov, P. Kulish, Shevchenko days [1].

By the way, the Shevchenko holidays were prepared a few days before: the family cleaned the room, baked pies in the kitchen, Peter Antonovich brought candies from Kovel. In the evening, as soon as people met, everyone sat in a large room, treated. The portrait of Shevchenko where Taras was in a smushkova cap, having a coat and Cossack mustache stood on the rushnyk. A candle was lit in front of the portrait. Everyone took in their seats and Lesya began to read about Haydamaky.

As for aesthetic education, along with the family Dragomanov-Kosach, it is worth mentioning the famous polish U.Krashevski who was a gifted and talented person who equally possessed both a pen and a paint brush. Interest in folk customs, rituals, rural architecture prompted the artist to recreate them in art. He was the author of such works as «Vesilnyi pohid», «Kurna hata na Volyni», «Podvirya v Osovyi na Polissi» and others. The doors of the Krashevski house were always open to guests. It was never without vernissage. Another well-known fact is the reverent attitude of the writer to music. The master himself played the organ and piano perfectly and he taught music his own children. Guests read poems, plays were often staged in the house.

The friendship and communication with the family of Staritsky, Chernyakhiv, Grinchenko, M. Hrushevsky – the patriots and spiritually wealthy people had a great importance for the upbringing of children [1].

Moral and aesthetic feelings were formed in the Dragomanov-Kosach family during the celebration of Easter, Christmas and other holidays. Carols, songs, amusement made a great aesthetic impression and also contributed to the spiritual enrichment of children.

Another significant positive aspect is that children were brought up on the main commandments of the Bible, the fundamental spiritual values of Orthodoxy. As a confirmation of this fact we see the highly moral life of children, as well as biblical motifs, images of Gospel legends in the works of Lesya Ukrainka.

The ritual of hospitality has long been inherent in Ukrainians. The Dragomanov-Kosach family stood out with extraordinary hospitality. They were often visited by I. Franko with family, M. Lysenko, M. Levitsky. Children saw and absorbed examples of hospitable behavior of visitors, care of parents for guests, were active participants in their sincere and interesting communication.

So, among the ethnopedagogical means of education in the Kosach-Dragomanov family dominated: folk songs, games, carols, fairy tales, legends, children's games and fun. Education based on the ethnopedagogical traditions was aimed at the formation of emotional and aesthetic, moral feelings, harmony with nature, own conscience and God.

The ethical ideal of a wise, unbreakable, reasonable, cheerful, noble, merciful, hospitable person was perceived by children through acquaintance with myths, fairy tales, legends, folk songs, traditions, ethnopedagogical traditions and customs.

A great positive note is that the whole family of Kosach-Dragomanov, despite the social origin (people of the nobility), were sincere and loyal Ukrainian patriots, ardent fighters for the improvement of life in the Ukrainian lands. As an example of the wealth of spiritual life, loyalty and devotion to their people, parents were not only dedicated to their children but also were a model for the younger generation.

In the course «History of pedagogy» students consider in detail the folk traditions of education of children in the Dragomanov family, the historical roots of the glorious family; dominants of the upbringing of children in the Dragomanov family: directions of family education, forms and means, folk traditions, which were observed in the upbringing of children; «freedom, equality, brotherhood» as the main principle of the parents in the Dragomanov family.

In addition, the ethnopedagogical potential of the Kosach family is also studied – the lineage of the Kosach family; an important role of the Ukrainian movement in the upbringing of the Kosach family children; family traditions of family education; cultural, national, aesthetic and emotional; spiritual and moral; mental and labor education in the Kosach family.

In order to replenish the knowledge of students, we offer to prepare performances «Woman from the family of Dragomanov», «Lesya Ukrainka, O.Pchilka as the bright representatives of elite women of Ukraine», «Memories of Mykhailo Dragomanov», «Lesya Ukrainka and folk folklore» etc.

While acquainting students with these outstanding elite figures of writers, social and educational figures, you need to draw attention to the

conditions of education, the social state of the family of a particular person, dominant ethnopedagogical educational traditions.

Thus, in the lessons of the theory and methodology of education, students prepare materials for educational affairs for the series: «Human values», «Aesthetic education of children by means of ethnopedagogy», «Hurry to do good for people», «From the memory of a separate person to the memory of your ancestry». During the preparation of materials they use facts from the life of the Kosach-Dragomanov family, their active social and educational activities, as well as the experience of raising their children.

Every day students of the Faculty of Psychological and Pedagogical Education and Arts introduced Lesya Ukrainka to poetry for the youngest in different formats: read poems, sang songs on the words of the poet, Yana Malysh painted a portrait. The audience was mostly impressed by the performance of Milena Tkachenko who sang Lesya's «Davnya Vesna along with her mother», Ilona Vovchenko «Oy vyshenky chereshenky», Yana Malysh and others. The event received a lot of positive feedback from well-known scientists of Ukraine, the public of the city, interested journalists of local news.

In our deep conviction, such work of students contributes to the thorough study of family traditions of education, and is also a good methodological support in the professional preparation of the future teacher for the implementation of national education of younger generations.

Such forms of work contribute to the upbringing of the future teacher on the best examples of the spiritual culture of his native land, family, is a good ground for the development of national, universal spiritual values. Thanks to this, the future teacher joins the search activity and creativity.

Undoubtedly, the solution to the problem of the formation of the national elite is possible through the assimilation of positive ethnopedagogical family experience of previous generations and the development of new approaches to the further development of national education on the basis of cultural and pedagogical heritage, including family education.

Conclusions. Thus, the dominants of the upbringing of children in the Dragomanov family were cultural, patriotic, spiritual, moral, mental, labor and religious education; the ethnopedagogical potential of the Kosach family accumulates spiritual, moral, cultural, national, mental, aesthetic and emotional, labor education through the cultivation of Ukrainian mentality, in respect for the ethnopedagogical traditions of the Ukrainian people.

Successful assimilation of the achievements of the ethnopedagogical familial experience by students, the acquisition of the highest spiritual and moral qualities of the individual is facilitated by auditory and practical work: during classes about the theory and methodology of education, the history of pedagogy, the preparation of abstracts, research and search design, Internet quizzes, flash mobs.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимчук А. Ю. Етнопедагогічні традиції виховання дітей у родинях еліти Волині (друга половина XIX – початок XX століття): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Луцьк, 2015. 214 с.
2. Леся Українка – дітям. Львів : Апіорі, 2016. 64 с.

3. Новаківська Л. Материнська школа Олени Пчілки. *Початкова школа*. 1997. № 9. С. 48.

4. Glazkova I., Khatuntseva S., & Yaroshchuk L. Professional Pedagogical Culture: Historical Culturological Aspect. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12 (3), 2020. P. 144–161. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/314> URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2714> (дата звернення 23.05.2022)

REFERENCES

1. Herasymchuk, A. Yu. (2015). *Etnopedahohichni tradytsii vykhovannia ditei u rodynakh elity Volyni (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittia)* [Ethnopedagogical traditions of raising children in the families of the elite of Volyn (second half of XIX – early XX century)] : dys. ... kand.. ped.. nauk: 13.00.01, Luts'k. [in Ukrainian].

2. *Lesia Ukrainka – ditiam* (2016). [Lesya Ukrainka – for children]. Lviv : Apriori. [in Ukrainian].

3. Novakivska, L. (1997). *Maternynska shkola Oleny Pchilky* [Elena Pchilka's mother school]. *Pochatkova shkola – Elementary School*, № 9, 48. [in Ukrainian].

4. Glazkova I., Khatuntseva S., & Yaroshchuk L. (2020). *Professional Pedagogical Culture: Historical Culturological Aspect*. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12 (3), 144–161. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/314>. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2714> [in English].

АНОТАЦІЯ

Мета дослідження – розкрити етнопедагогічні традиції виховання в родині Косачів-Драгоманових у курсах навчальних дисциплін «Історія педагогіки» і «Теорія та методика виховання» в умовах дистанційного навчання.

У статті з'ясовано, що домінантами виховання дітей у родині Косачів-Драгоманових були культурно-патріотичне, духовно-моральне, розумове, трудове і релігійне виховання; етнопедагогічний потенціал родини акумулює духовно-моральне, культурно-національне, розумове, естетично-емоційне, трудове виховання через культивування українського менталітету, у пошані до етнопедагогічних традицій українського народу.

Доведено, що успішному засвоєнню студентами надбав етнопедагогічного родинновиховного досвіду, набуттю вищих духовно-моральних якостей особистості сприяє аудиторна та практична робота: на заняттях з теорії та методики виховання, історії педагогіки, підготовки рефератів, дослідницько-пошукове проектування, інтернет-вікторини, флешмоби. Наприклад, нині ми змушені навчатися дистанційно, тому протягом 25 днів відбувався онлайн проєкт кафедри педагогіки Бердянського державного педагогічного університету «Стежками педагогічної спадщини Лесі Українки» з нагоди 150-ліття від її дня народження. Щодня студентки факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв знайомили із поезією Лесі Українки для наймолодших у різних форматах: читали вірші, співали пісні на слова поетеси, малювали портрети.

Ключові слова: етнопедагогічні традиції, виховання дітей, родина, досвід, освітній процес, дистанційне навчання.

УДК 378: 373.3

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-481-488

OVERCOMING OF THE GENDER STEREOTYPES BY SPORTS GAMES
MEANS DURING PHYSICAL TRAINING LESSONS

ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА УРОКАХ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНИХ ІГОР

Liliya YAROSHCHUK,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Ph.D, Associate
Professor

Лілія ЯРОЩУК,
кандидат педагогічних наук,
доцент

lilia_y77@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4862-5590>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidta street, Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Volodymyr CHORNYI,
physical training teacher of the
highest qualification category,
senior teacher

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Володимир ЧОРНИЙ,
учитель фізичної культури вищої
кваліфікаційної категорії,
старший учитель

Nblack@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3430-1034>

*Zhashkiv Specialized School № 1
with advanced studying of
individual subjects*

✉ 11, Myru street, Zhashkiv,
Uman district, Cherkasy region,
19201

*Жашківська спеціалізована
школа №1 з поглибленим
вивченням окремих предметів*

✉ вул. Миру, 11, м. Жашків,
Уманський р-н, Черкаська обл.,
19201

Original manuscript received: May 19, 2022

Revised manuscript accepted: May 21, 2022

ABSTRACT

The article analyzes the manifestations of gender stereotypes in sports and notes that despite some positive changes in pedagogy, in particular, when it comes to physical education, there is still a unilateral approach in sex-role education of children. Even in new pedagogical publications, the difference between sexes is often reduced only to the physiological differences.

It is stated that the introduction of sports games, in particular basketball, at high school allows to overcome a number of gender stereotypes.

The model experiment has determined the appropriate age of starting playing basketball, on the basis of which you can see that at high school, both boys and girls show equally high achievements in this sport. This pattern allows you to train the basic skills of the game and directly two-way play in mixed teams. As a result, students develop an understanding that success, effectiveness and victory depend on perseverance, diligence, work on themselves and their own skills, not on gender.

It is emphasized that the purpose of studying sport games at high school, in particular basketball, is not training professional athletes, but education of a number of useful life skills: the ability to work in a team, ingenuity, agility, initiative, leadership qualities and, importantly, overcome gender stereotypes about the benefits of a certain sex in sports.

Thus, generalization of the results of the model experiment and many years of practical experience make it possible to argue that basketball is an effective way to overcome gender stereotypes in physical education lessons at high school.

Key words: *gender stereotypes, sports games, basketball, model experiment, sensitive periods of development, mixed teams.*

Вступ. Гендерні взаємини регулюються за допомогою сформованих в суспільстві гендерних стереотипів, тобто традиційно вкорінених у свідомості суспільства уявлень про норми поведінки чоловіків і жінок. Фізичній культурі і спорту на сьогодні належить одна з першорядних ролей у зміні гендерних поглядів, тому що наочно змінюються стереотипні уявлення про участь чоловіків і жінок у спортивному житті. Дослідження вчених та практичні спостереження дають можливість стверджувати, що з огляду на сенситивні періоди розвитку дітей та фізіологічні особливості підлітків досягнення учнів під час спортивних ігор не залежать від статевих відмінностей, однаково успішно навчаються і хлопці, і дівчата. Саме це дає можливість подолати ряд гендерних стереотипів, виховати в учнів розуміння того, що успіх та досягнення в спорті залежать від наполегливості та роботи над собою, а не від статі. Важливим є виховний компонент: учні не обов'язково стануть професійними спортсменами, але матимуть можливість усвідомити рівні права та можливості людини незалежно від статі, що надалі впливатиме на формування життєвої позиції.

Не можемо оминати сьогодні і важливого питання пандемії, яке теж дуже впливає на освітній процес. Карантин пандемії коронавірусу розділив життя людей на «до» і «після», де «до» асоціюється зі стабільністю, комфортом і звичайністю, а «після» означає невизначеність і погані очікування через падіння економіки та загальні негативні соціальні настрої. Для того, щоб чоловіки і жінки знову змогли жити повноцінним соціальним життям, насолоджуватися життям один з одним у суспільстві, відновити свій звичний спосіб життя, треба докласти чимало зусиль і не пропагувати гендерні стереотипи, у спорті зокрема [5 : 170].

І найстрашніше в сьогоднішній – війна. На кожну людину, незважаючи на стать і вік, військові події впливають вкрай негативно. На жаль, і в освіті, і в спорті ми переживаємо не найкращі часи. Проте віримо, що скоро зможемо повноцінно жити і працювати.

Мета статті – вивчення та аналіз впливу гендерних стереотипів на сучасне виховання й освіту та обґрунтування ефективності спортивних ігор (зокрема, баскетболу) на уроках фізичного виховання в 6–7 класах закладів загальної середньої освіти для подолання вказаних стереотипів.

Методи та методики дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі були використані такі загальнонаукові методи дослідження: метод теоретичного узагальнення, якісного аналізу та синтезу; системного аналізу; емпіричні.

Результати та дискусії. Стереотипи можуть стосуватися різних боків життя, але, мабуть, найяскравіше вони виявляються у взаєминах чоловіків і жінок, тобто в гендерних стосунках. Гендерні взаємини регулюються за допомогою сформованих в суспільстві гендерних стереотипів, тобто традиційно вкорінених у свідомості суспільства уявлень про норми поведінки чоловіків і жінок. Галузь гендерних взаємин завжди була підпорядкована стереотипам і далеко не безневинним. На них століттями трималася чоловіча влада і домінування. Поява гендерних стереотипів обумовлена тим, що модель гендерних взаємин історично вибудовувалася таким чином, що статеві відмінності переважали над індивідуальними, якісними відмінностями в особистості чоловіка і жінки.

На сучасному етапі дослідження впливу гендерної ідентичності та соціальних ролей на особистість ґрунтується на наукових працях та дослідженнях педагогів, психологів та соціологів. Переважна більшість соціальних ролей, що існують у сучасному суспільстві безпосередньо пов'язані із гендерною ідентичністю та певними стереотипними уявленнями щодо статевої приналежності виконавця ролі. Саме такий підхід до гендерної ідентичності кожної людини демонструється дітям з народження. Однак усі стереотипні уявлення склалися історично та мають біологічне, а інколи й соціально-культурне підґрунтя, а в сучасному світі не існує суто жіночої чи чоловічої ролі [1; 4].

Зараз ламається багато стереотипів, які регулювали гендерні взаємини в суспільстві. Як підкреслюють дослідники, суспільство вже прийшло до розуміння того, що жорсткі гендерні стереотипи мають негативний вплив як на чоловіків, так і на жінок, перешкоджаючи розвитку вільної гармонійної особистості, обмежуючи реалізацію потенційних можливостей індивіда певними рамками. Сьогодні людство прагне виробити стратегію гендерної рівності.

Чоловікам і жінкам приписуються цілком певні психологічні якості і властивості особистості, наві'язуються різні типи темпераментів і стилів поведінки. Типово жіночими якостями визнаються пасивність, нерішучість, залежність, відсутність логічного мислення, артистизм, емоційність, грація, які корисні у фігурному катанні, синхронному плаванні, гімнастиці тощо. Серед видів спорту, небезпечних для жінок, називають ті, які найбільшою мірою вимагають маскулічних рис і поведінки: бокс, важка атлетика, боротьба, стрибки на лижах з трампліну тощо.

Вплив гендерних стереотипів на сучасне виховання і освіту простежується в багатьох педагогічних дослідженнях. Дослідження гендерних соціально-педагогічних проблем сьогодні вже не викликає роздратування і неприйняття в науковому співтоваристві (*Дрезваль,*

2016). Усе більша кількість педагогів розуміє, що без конкретизації специфіки проявів не тільки біологічних, а й соціально-культурних, статевих особливостей у різних сферах особистісної та професійної самореалізації не можна конструювати оптимальні моделі педагогічної гендерної взаємодії [2]. Однак, аналізуючи гендерні дослідження в педагогіці, зокрема, коли йдеться про фізичне виховання, ще відзначається односторонній підхід в статево-рольовому вихованні дітей. Навіть у нових педагогічних виданнях відмінність між статями часто зводиться тільки до фізіологічних відмінностей.

Фізичній культурі і спорту належить одна з першорядних ролей у зміні гендерних взаємин, тому що наочно змінюються стереотипні уявлення про участь чоловіків і жінок у спортивному житті. У минулому хлопчиків більше заохочували займатися спортом, ніж дівчаток. Батьки (зазвичай чоловіки) спонукають їх дивитися ігри по телебаченню, грати у футбол чи баскетбол. Не тільки заняття спортом, а й перегляд спортивних передач по телебаченню часто стає частиною чоловічої ролі. Відсутність інтересу до спорту ставить під сумнів маскуліність, мужність хлопчика, юнака.

Дівчат в минулому часто переконували, що спорт – не жіноча, а чоловіча справа. В останні десятиліття ситуація значно змінилася: дівчата і жінки можуть бути одночасно спортивними й жіночними. Сьогодні далеко не всі дивуються, коли жінки грають у футбол і хокей, виходять на боксерський ринг і борцівські татамі. Вони освоїли штангу і здобувають медалі в спортивних єдиноборствах, бодібілдингу, у важкій атлетиці та пауерліфтингу. Жінки вже беруться судити футбольні матчі, змагаються з чоловіками в шахах і автогонках.

У цілому спорт формує волю до перемоги, сміливість, рішучість, зміцнює фізичну силу, емоційну стійкість. Тому незалежно від того, чи репрезентує спортивна діяльність образ фемінності або маскуліності (головні стереотипні відмінності у видах спорту), спорт вважається чоловічою справою, що неправильно з точки зору гендерної рівності.

Одним з ефективних засобів фізичного виховання учнів є баскетбол. Завдяки різноманітності й доступності його вправ, усебічному впливу на організм та оздоровчій спрямованості багато вчителів фізичної культури і школярів з-поміж різних спортивних ігор надають перевагу вивченню навчального матеріалу саме з баскетболу.

Серед фахівців з баскетболу немає єдиної думки щодо визначення сприятливого віку для початку занять. Одні рекомендують починати вивчати прийоми цієї гри в дошкільних освітніх закладах або із 7–9 років. Інші фахівці рекомендують починати вивчення баскетболу з 11–12, а то й з 13–15 років. Така палітра поглядів учених позначилась і на змісті шкільних навчальних програм, які рекомендували вивчати прийоми гри в баскетбол з 5-го, а пізніше – з 2-го класу.

Для підвищення ефективності вивчення прийомів баскетболу та гри загалом необхідна відповідна система, яка би через цілісну рухову діяльність забезпечувала мотивацію учнів; передбачала чітке

визначення завдань і змісту навчання, засобів розвитку фізичних якостей та засвоєння технічних прийомів. Вирішити ці проблеми покликана технологія навчання.

У працях фахівців з баскетболу висвітлено питання історії, техніки і тактики цієї гри, досліджено методiku спортивного тренування, організацію і проведення змагань. Водночас технологія навчання гри в баскетбол учнів закладу загальної середньої освіти з урахуванням гендерних особливостей не була предметом дослідження.

Б. Шиян та Г. Максимів у статті «Технологія навчання гри в баскетбол учнів загальноосвітньої школи» [3], описують проведений ними модельний експеримент для визначення сприятливого віку початку занять. Суть його полягає в тому, що школярам 2–8 класів, які не вивчали матеріал з баскетболу, пропонували одні й ті ж вправи для вивчення визначених прийомів гри в баскетбол; дотримувались однієї і тієї ж послідовності у виборі засобів; вправи виконували з однаковим дозуванням та інтенсивністю; використовували однакові методи навчання, способи виконання вправ, методи організації діяльності учнів. Оцінювали засвоєння прийомів за допомогою комплексного тесту. У процесі педагогічного спостереження за ходом засвоєння навчального матеріалу та результатами комплексного тесту виявили, що найбільш сприятливим віком для вивчення гри в баскетбол є 12 років (6-й клас). Саме для учнів 6-го класу й розробляли експериментальну технологію.

Результати комплексних тестів вивчалися авторами дослідження для визначення сприятливого віку початку занять без конкретизації статі учнів. Але якщо проаналізувати результати експерименту саме з цієї точки зору, можна зробити висновок, що дівчата 6–7 класу не поступаються за показниками хлопцям, а в багатьох моментах показують набагато кращі результати, зокрема цікавим є те, що в експериментальному класі більший прогрес в оволодінні навичками гри в баскетбол показують саме дівчатка. Це зумовлено сенситивними періодами розвитку.

Результати випробувань учнів на володіння прийомами гри в баскетбол після експерименту показали, що учні експериментального класу краще оволоділи прийомами гри в баскетбол, ніж однолітки з контрольного. У 50% тестів хлопці експериментального класу показали статистично достовірно кращі результати, ніж однолітки контрольного, а дівчата у 78,6% переважали дівчат з контрольного класу [3].

Дії учнів експериментального класу оцінювалися вище, ніж учнів контрольного класу, і під час двосторонніх ігор. Середня оцінка за гру учнів контрольного класу становила $5,4 \pm 0,6$ бала, а учнів експериментального – $7,8 \pm 0,5$ бала ($P < 0,05$). Результати двосторонніх ігор між учнями контрольного та експериментального класів засвідчують перевагу останніх за результатами гри, а також за масовістю володіння навчальним матеріалом з баскетболу.

Застосування експериментальної технології навчання гри в баскетбол позитивно вплинуло на рівень фізичної підготовленості

шестикласників експериментального класу. Якщо між школярами контрольного та експериментального класів не спостерігалось статистично достовірних відмінностей у розвитку окремих фізичних якостей, то після експерименту учні експериментального класу показали кращі результати в розвитку спритності і витривалості ($P < 0,01$). Значно підвищилися показники швидко-силових якостей школярів експериментального класу порівняно з показниками, отриманими до експерименту ($P < 0,05$), що не спостерігалось в учнів контрольного класу ($p > 0,05$).

Експериментальна технологія практично не позначилася на соматичному здоров'ї учасників дослідження. Водночас діти, які навчалися за експериментальною технологією, випередили однолітків з контрольного класу за результатами випробувань з визначення стійкості і концентрації уваги, зорової пам'яті, розподілу уваги та сприйняття часу ($P < 0,05$). Запропонована технологія навчання гри в баскетбол сприяла поліпшенню поля зору кольорової і силуетної чутливості ока шестикласників експериментального класу. З точки зору нашого дослідження результати покращилися і в хлопців, і в дівчат. При чому дівчата часто показують кращий результат.

Опираючись на вказаний експеримент та маючи значний практичний досвід викладання фізичного виховання в закладі загальної середньої освіти, можна зрозуміти, що вивчення модулю «Баскетбол» у школі має значні можливості для подолання гендерних стереотипів. Зрозуміло, що високі показники дівчат зумовлені також сенситивними періодами розвитку. Але при правильній організації освітнього процесу та дотриманні методичних рекомендацій з викладання предмета учитель має можливість довести учням, що спритність, майстерність, високий результат та, зрештою, перемога в грі не залежить від статі. Оволодіваючи на уроках навичками гри в баскетбол, учні розуміють, що результат залежить від наполегливості, старанності, уваги, роботи над собою, а не від статевої приналежності.

Реалізувати вказану мету допомагає, зокрема, проведення двосторонньої гри в змішаних командах. Тобто грають не хлопці проти хлопців та дівчата проти дівчат, а змішані команди, які формують самі учні на власний розсуд. Досвід показує, що часто в такому випадку лідерами стають дівчата, якщо дати їм можливість проявити ініціативу.

Такий вид роботи вимагає від учителя чіткої організації уроку. Щоб грати в змішаних командах, діти повинні знати техніку виконання ведення, подвійного кроку, кидків та передач м'яча партнеру по команді. Також дуже важливо, щоб суддівство було чітким та строгим, аби не допустити порушення правил гри (запобігти штовханню, застосуванню сили тощо). Гра повинна бути технічною. У такому випадку перемога не залежить від статі гравців, кожен учень може повірити у власні сили й зрозуміти, що для досягнення успіху та перемоги в грі потрібно проявити набуті вміння та навички, а не силу чи фізичну перевагу.

Висновки. Дослідження не розкриває всіх аспектів означеної проблеми, оскільки залишається невирішеним питання щодо

формування змісту навчального матеріалу та вивчення спортивних ігор з врахуванням гендерного аспекту в наступних класах. Але, опираючись на ряд досліджень та практичний досвід, можна зробити висновок, що вивчення спортивних ігор у 6–7 класах закладів загальної середньої освіти є дієвим засобом подолання гендерних стереотипів у вихованні та навчанні. Розвиток сучасного спорту демонструє, що жіночі чемпіонати дедалі більше привертають увагу глядачів. Зрозуміло, що уроки фізичної культури в школі мають на меті насамперед не виховання спортсменів, а загальний фізичний розвиток учнів, формування волі до перемоги, сміливості, рішучості, зміцнення емоційної стійкості. Спортивні ігри у свою чергу навчають працювати в команді, проявляючи лідерські якості, розвивають впевненість у собі і допомагають зрозуміти, що результат гри залежить від майстерності та наполегливості, роботи над собою, а не статі. Тому активне впровадження спортивних ігор, зокрема баскетболу, у 6–7 класах закладів загальної середньої освіти є дієвим засобом подолання гендерних стереотипів.

Література

1. Герц А. А. Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність. Київ: ФОР Голембовська О. О., 2018. 326 с.
2. Древал, Ю. А., Фролов, Р. С. Гендерні стереотипи та їх прояви у спорті. *Гендерна політика очима української молоді*, 30 листопада 2016 р., ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/78067763.pdf> (дата звернення: 18.05.2022).
3. Шиян Б., Максимів Г. Технологія навчання гри в баскетбол учнів загальноосвітньої школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Сер. Педагогіка. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007, № 3. С. 59–66. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22980/1/Shyian_Maksymiv.pdf (дата звернення: 18.05.2022).
4. Glazkova I., Khatuntseva S., Yaroshchuk L. Professional Pedagogical Culture: Historical Culturological Aspect. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 2020, 12 (3). P. 144–161. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2714> (дата звернення: 18.05.2022).
5. Yi Shi, Lilia Yaroshchuk. Post Corona Society: How to Teach People be Social Again. *Postmodern Openings*, 2020. Volume 11. Issue 1. Supl. 2. 169–176. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2918> (дата звернення: 18.05.2022).

References

1. Herts, A. A. (2018). *Prava liudyny, seksualna oriantatsiia ta henderna rivnist* [Human rights, sexual orientation and gender equality]. Kyiv: FOP Holembovska O. O. [in Ukrainian].
2. Dreval, Yu. A. Frolov, R. (2016). *Henderni stereotypy ta yikh proiavy u sporti* [Gender stereotypes and their manifestations in sports]. *Henderna polityka ochyma ukrayins'koyi molodi* – Gender policy through the eyes of Ukrainian youth. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/78067763.pdf> [in Ukrainian].

3. Shyian, B., Maksymiv, H. (2007). *Tekhnolohiia navchannia hry v basketbol uchniv zahalnoosvitnoi shkoly* [The technology of teaching basketball to secondary school students]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohika – Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatyuk. Series: Pedagogy. Retrieved from http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22980/1/Shyian_Maksymiv.pdf [in Ukrainian].
4. Glazkova, I., Khatuntseva, S., & Yaroshchuk, L. (2018). *Professional Pedagogical Culture: Historical Culturological Aspect*. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 12 (3), 144–161. Retrieved from <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2714>. [in English].
5. Yi, Shi, Lilia, Yaroshchuk. (2020). *Post Corona Society: How to Teach People be Social Again*. Postmodern Openings, Volume 11, Issue 1, Supl. 2, 169–176. Retrieved from <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2918>. [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано прояви гендерних стереотипів у спорті та зазначається, що, попри деякі позитивні зміни, у педагогіці, зокрема, коли йдеться про фізичне виховання, ще відзначається односторонній підхід у статево-рольовому вихованні дітей. Навіть у нових педагогічних виданнях відмінність між статями часто зводиться тільки до фізіологічних відмінностей.

Зазначено, що впровадження в середній школі вивчення спортивних ігор, зокрема баскетболу, дозволяє подолати ряд гендерних стереотипів.

Проаналізовано модельний експеримент для визначення сприятливого віку початку занять баскетболом, на основі якого можна побачити, що в середній школі і хлопці, і дівчата показують однаково високі досягнення у цьому виді спорту. Така закономірність дозволяє проводити навчання базових навичок гри та безпосередньо двосторонню гру в змішаних командах. У результаті в учнів формується розуміння того, що успіх, результативність та перемога залежать від наполегливості, старанності, роботи над собою і власними навичками, а не від статі.

Наголошено, що метою вивчення спортивних ігор в середній школі, зокрема баскетболу, є не підготовка професійних спортсменів, а виховання ряду корисних життєвих навичок: уміння працювати в команді, кмітливість, спритність, ініціативність, лідерські якості і, що надзвичайно важливо, подолання гендерних стереотипів щодо переваги певної статі у спорті.

Отже, узагальнення результатів модельного експерименту та багаторічного практичного досвіду дають можливість стверджувати, що баскетбол є дієвим засобом подолання гендерних стереотипів на уроках фізичного виховання в середній школі.

Ключові слова: гендерні стереотипи, спортивні ігри, баскетбол, модельний експеримент, сенситивні періоди розвитку, змішані команди.

REQUIREMENTS FOR CONTENT AND DESIGN OF AN ARTICLE TEXT

The materials should be formatted as follows:

- Electronic version of the article send by e-mail: naukabdp@gmail.com
- Paper length: 8 – 12 full pages.
- Page format: A4, font: 14 pt Times New Roman Cyr, line spacing – 1.5, all margins – 2 cm. Do not add pagination (pages are numbered in pencil on the back). Paragraph settings: first line indentation – 1.25 cm, left and right indentation – 0 cm.
- The text is typed without hyphenation and covers the entire width of the page. It is allowed to highlight the key concepts in bold type, quotations – in *italics*. You must use straight double quotation marks "..."). When typing the text, distinguish between hyphen (-) and long dash (–) symbols.

The materials must be arranged as follows:

- 1) UDC (not obligatory for abstracts) – separate paragraph, left alignment;
- 2) name(s) and initials of author(s) (separate paragraph, right alignment);
- 3) academic degree or postgraduate / undergraduate student (separate paragraph, right alignment);
- 4) place of work / study: name of the institute and city (if its name is not part of the name of the institute); all the data on the place of work (separate paragraph, right alignment);
- 5) the author's e-mail address (separate paragraph, right alignment);
- 6) title of the article (capital letters, in bold type, without a paragraph indentation, centre alignment);
- 7) the text of the article: references in the text should be given in square brackets. The first number is a reference number in the list of references, the second one – a page number. A reference number and a page number are separated by a comma with a space, reference numbers – by a semicolon, e.g.: [4], [6, 35], [6; 7; 8], [8, 21; 9, 117]. The sentence punctuation follows the bracket;
- 8) references should be formatted according to the latest requirements of the SCC of Ukraine (The Bulletin of SCC of Ukraine. – 2009. – № 5. – P. 26-30). References are given in alphabetical order (separate paragraphs, first line indentation – 1 cm);
- 9) Abstracts (500 printed characters each) and keywords (5–10 words or phrases) must be given in two languages (separate paragraphs, justified text). The extended English abstract of 2000 printed characters is also obligatory.

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія: Педагогічні науки

ВИПУСК 1

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 20510-10310P від 24.12.2013 року

Головний редактор

Богданов Ігор Тимофійович – доктор педагогічних наук,
професор, ректор Бердянського державного педагогічного університету

Відповідальний редактор

Попова Ольга Іванівна – кандидат педагогічних наук,
доцент Бердянського державного педагогічного університету

Технічний редактор та комп'ютерна верстка

Катерина Назімова

Надруковано з оригінал-макету, наданого авторами

Підписано до друку 06.07.2022.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Arial». Друк – лазерний.
Ум.-друк. арк. 34,4. Обл.-вид. арк. 34,8.
Наклад 300 прим. Вид. № 158.

Адреса редакції:

71100, м. Бердянськ, Запорізька обл., вул. Шмідта, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК №2961 від 05.09.2007 р.

Scientific Edition

**SCIENTIFIC PAPERS OF BERDIANSK STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

Series: Pedagogical sciences

ISSUE 1

Editor in Chief

Bogdanov Igor – doctor of pedagogical sciences, professor,
rector of Berdiansk State Pedagogical University

Editor

Popova Olga – Ph. D. (Pedagogics), Associate professor of
Berdiansk State Pedagogical University

Computer version

Kateryna Nazimova

Signed to the print 06.07.2022
Format 60x84/16. Offset paper.
Fonts «Arial». Printing – laser.
Conv. pr. sheet. 34,4
Number of copies 300.

Shmidt Str., 4, Berdiansk, Zaporozhye region, 71100

Certificate of state registration
DK №2961 of 05.09.2007